Wm B Scarbo[illegible]

Jean Calvin

IOANNIS CALVINI

IN

NOVUM TESTAMENTUM

COMMENTARII

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIBI CURAVIT ET PRAEFATUS EST

A. THOLUCK.

VOL. II. HARMONIAE EVANGEL. P. II.

EDITIO ALTERA.

BEROLINI,

APUD GUILELMUM THOME.

MDCCCXXXVIII.

IOANNIS CALVINI

IN HARMONIAM

EX

MATTHAEO, MARCO ET LUCA

COMPOSITAM

COMMENTARII

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIPTI.

P A R S   A L T E R A.

EDITIO ALTERA.

BEROLINI,

APUD GUILELMUM THOME.

MDCCCXXXVIII.

IOANNIS CALVINI

IN HARMONIAM

EX MATTHAEO, MARCO ET LUCA

COMPOSITAM

COMMENTARII.

VOLUMEN SECUNDUM.

SECTIO XII.

PARABOLAE.

(107.) MATTH. XIII. 1. In die vero illo egressus Iesus e domo, sedit iuxta mare. 2. Et congregatae sunt ad illum turbae multae, adeo ut ipse navim ingressus sederet, et universa turba in litore stabat. 3. Ac dicebat illis multa per similitudines, dicens, Ecce exiit qui seminabat ad seminandum. 4. Et quum seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta viam, et venerunt volucres ac devoraverunt ea. 5. Alia vero ceciderunt in loca saxosa, ubi non habebant multum terrae, et protinus exorta sunt, propterea quod non haberent profunditatem terrae. 6. Quum autem exortus esset sol, exusta sunt, et quia non habebant radicem, exaruerunt. 7. Alia rursus ceciderunt in spinas, et surrexerunt spinae, et suffocaverunt ea. 8. Alia vero ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum: aliud quidem centuplum, aliud vero sexagecuplum, aliud vero trigecuplum. 9. Qui habet aures ad audiendum, audiat. — 10. Et adeuntes discipuli dixerunt illi, Quare per parabolas loqueris illis? 11. At ille respondens dixit eis, Vobis datum est nosse mysteria

regni coelorum: illis autem non est datum. 12. Quisquis enim habet, dabitur ei, et abundantior reddetur: quisquis autem non habet, etiam id quod habet tolletur ab eo. 13. Propterea per parabolas loquor illis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, nec intelligunt. 14. Et completur in illis prophetia Jesaiae, quae dicit, Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, e tnon cernetis. 15. Incrassatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem illos. 16. Vestri vero beati sunt oculi, quia vident, et aures vestrae, quia audiunt. 17. Amen, dico vobis, quod multi Prophetae et Iusti desideraverunt videre, quae videtis, et non viderunt, et audire quae auditis, et non audierunt.

MARC. IV. 1. Et iterum coepit docere iuxta mare, et congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ingressus sederet in mari: et tota turba iuxta mare in terra erat. 2. Et docebat eos per parabolas multa, et dicebat illis in doctrina sua: 3. Audite, ecce exivit seminator ad seminandum. 4. Et accidit inter seminandum, aliud quidem cecidit secus viam, veneruntque volucres coeli, et comederunt illud. 5. Aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam, et statim exortum est, quod non haberet altitudinem terrae. 6. Sole autem exorto, aestu affectum est, et quia non habebat radicem, exaruit. 7. Et aliud cecidit in spinas, et creverunt spinae, ac suffocaverunt illud, et fructum non dedit. 8. Et aliud cecidit in terram bonam, et dedit fructum emergentem atque crescentem, et attulit unum triginta, et unum sexaginta, et unum centum. 9. Ac dicebat illis, Qui habet aures ad audiendum, audiat. — 10. Quum autem coepisset esse solus, interrogaverunt eum, qui circum illum erant cum duodecim, de parabola. 11. Et dicebat eis, Vobis datum est, nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, per parabolas omnia fiunt: 12. Ut videntes videant, et non cernant, et audientes audiant, et non intelligant, ne quando convertantur, et remittantur eis peccata. *Paulo post.* 24. Et dicebat illis, Videte, quid audiatis: qua mensura metimini,

eadem fiet vobis admensio, et adiicietur vobis, qui audietis. 25. Qui enim habet, dabitur illi: et qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

LUC. VIII. 1. Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per singulas civitates et castella, praedicans et evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo. 2. Simulque mulieres aliquae, quae sanatae erant a spiritibus malis et infirmitatibus, Maria, quae vocatur Magdalene, de qua septem daemonia exierant, 3. Et Ioanna, uxor Cusae, procuratoris Herodis, et Susanna, et aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis. 4. Quum autem turba plurima conveniret, et e singulis civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: 5. Exiit qui sementem faciebat ad seminandum semen suum, et inter seminandum aliud cecidit circa viam, et conculcatum est, et volucres coeli comederunt illud. 6. Et aliud cecidit super petram, et enatum exaruit, quia non habebat humorem. 7. Et aliud cecidit inter spinas, et simul enatae spinae suffocaverunt illud. 8. Et aliud cecidit in terram bonam, et enatum fecit fructum centuplum. Haec dicens, clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat. — 9. Interrogabant autem eum discipuli sui, dicentes, quae esset haec parabola. 10. At ille dixit, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei: caeteris autem per parabolas, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. *Paulo post.* 18. Videte ergo, [quomodo audiatis. Quisquis enim habet, dabitur illi: et quicunque non habet, etiam quod putat se habere auferetur ab illo. LUC. X. 23. Et conversus ad discipulos seorsum, dixit, Beati oculi, qui vident, quae vos videtis. 24. Dico enim vobis, quod multi Prophetae et Reges voluerunt videre, quae vos videtis, et non viderunt: et audire, quae auditis, et non audierunt.

Quae huc inserui ex Luca, forte ad aliud tempus pertinent, sed quae uno contextu posuit, nulla ratio cogere visa est, cur disiungerem. Primo dicit duodecim Apostolos regnum Dei cum Christo praedicasse, unde colligimus, quamvis ordinarium docendi munus nondum illis iniunctum foret, fuisse tamen assiduos praecones, qui Magistro suo audientiam facerent: ita, quamvis inferior esset ipsorum ratio, dicuntur tamen Christo fuisse adiutores. Deinde adiicit, Christum

in suo comitatu mulieres quasdam habuisse, quae sanatae fuerant a spiritibus malis vel infirmitatibus, qualis fuit Maria Magdalene, quae a septem daemoniis vexata fuerat. Videri quidem posset, parum honorabile fuisse hoc contubernium: quid enim minus decuit Filium Dei, quam mulieres secum trahere probro notatas? Sed hinc melius perspicimus, vitia, quibus onerati fuimus ante fidem, adeo non obstare Christi gloriae, ut eam magis amplificent. Et certe non dicitur reperisse Ecclesiam sine ruga et macula, quam eligeret, sed sanguine suo mundasse, ut puram et formosam habeat. Quare misera et pudenda mulierum istarum conditio, postquam ab ea liberatae sunt, in magnam Christi gloriam cessit, ut virtutis gratiaeque suae insignia ostenderet. Simul etiam earum gratitudo laudatur a Luca, quod suum Liberatorem, contempta mundi ignominia, sequutae sunt. Non dubium est quin digito passim monstratae fuerint, ac Christi praesentia instar theatri fuerit ad eas spectandas, sed pudorem suum palam exstare non recusant, ne suppressa Christi gratia lateat: quin potius, ut illustre sit eius spectaculum, libenter humiliari sustinent. Porro in Maria singulare fuit immensae Christi bonitatis miraculum, quod feminam a septem daemoniis possessam, et quasi vilissimum Satanae mancipium, non tantum discipulae honore, sed contubernio quoque suo dignatus est. Cognomen Magdalenes addit Lucas, ut hanc a sorore Marthae aliisque Mariis discerneret, quarum alibi fit mentio.

Luc. 3. *Ioanna uxor Cusae.* Nescitur an idem de iis mulieribus intelligi voluerit Lucas, quod de Maria. Mihi probabile videtur, primam in ordine locatam esse, in qua insigni potentia operatus erat Christus, uxorem vero Cusae et Susannam honestas et integrae famae matronas subiungi, quia tantum a vulgaribus morbis sanatae forent. Quum autem divites fuerint ac splendidae matronae, eo plus meretur laudis pium earum studium, dum Christo sumptum ex suis facultatibus suppeditant, neque hoc officio contentae, posthabitis domesticis negotiis, ipsum cum invidia multisque incommodis per diversa incertaque hospitia sequi malunt, quam delicata quiete in propriis aedibus frui. Et fieri potest, ut Cusa Herodis procurator, domino suo nimium similis, consilio uxoris valde fuerit contrarius, sed pia mulier obstaculum hoc zeli sui fervore et constantia superavit.

Matth. 2. *Congregatae sunt ad eum.* Non frustra de ingenti turbae concursu praefantur Evangelistae, cuius conspectu impulsus est Christus ad doctrinam semini comparandam. Ex variis locis convenerat illa multitudo, suspensi stabant omnes, similis omnibus audiendi aviditas, sed non idem proficiendi affectus. Haec fuit occasio parabolae, ut sciretur, non ubique fructuosum esse doctrinae semen, dum longe lateque spargitur, quia non semper feracem et bene cultam terram inveniat. Christus ergo se illic velut agricolam adesse professus est, qui ad seminandum prodiret, sed multos ex auditoribus similes esse incultae et aridae terrae, alios spinosae, ut labor et semen ipsum pereat. Caeterum de sensu parabolae longius tractare supersedeo, donec ad explicationem ventum fuerit, quam paulo post Dominus ipse afferet: huius tantum in praesentia monendi sunt lectores, si inutili terrae et sterili comparantur, qui ex locis remotis quasi famelici ad Christum accurrerant, non mirum esse, si hodie in multis Evangelium non fructificat, quorum alii pi-

gri sunt et lenti, alii oscitanter audiunt, alii etiam vix trahuntur, ut audiant.

9. *Qui habet aures, audiat.* Partim his verbis significat Christus, non omnes vera intelligentia praeditos esse, ut assequantur quod dixit: partim vero suos discipulos excitat, ut attentius expendant doctrinam non cuivis obviam nec facilem. Certe inter auditores ita discernit, ut alios faciat auritos, alios vero turdos. Nunc si quaeritur, unde illis prioribus sint aures, alibi Scriptura testatur (Ps. 40, 7.), non sua quemque industria aptare sibi et formare, sed a Domino perforari.

10. *Adeuntes discipuli dixerunt.* Ex verbis Matthaei apparet, discipulos non modo sui respectum habuisse, sed optasse pariter aliis consultum. Quum parabolam non perciperent, sciebant populo non minus esse obscuram: queruntur ergo, Christum verba fecisse, ex quibus nulla utilitas ad auditores veniret. Porro quamvis similitudines plerumque rem de qua agitur illustrent, quae tamen perpetuam metaphoram continent, aenigmaticae sunt. Christus ergo similitudinem hanc proponens sub allegoria involvere voluit, quod sine figura clarius et plenius dicere poterat. Nunc vero ubi addita est expositio, plus et energiae et efficaciae habet figuratus sermo, quam simplex: hoc est, non solum efficacior est ad movendos animos, sed magis est perspicuus. Tanti interest, quomodo quidque dicatur.

11. *Vobis datum est nosse mysteria.* Ex hoc Christi responso colligimus, in diversos fines a Deo proponi hominibus salutis doctrinam. Nam testatur Christus, se ideo data opera obscurius loquutum esse, ut multis aenigmaticus esset sermo, ac solum aures confuso et ambiguo sonitu feriret. Si quis contra obiiciat illud Iesaiae (45, 19.), Non in abscondito loquutus sum, nec in angulo tenebroso: non frustra dixi semini Iacob, Quaerite me: item Legis eloquia, quae celebrat David (Psal. 119, 105.), lucernam esse pedibus, et sapientiam dare parvulis: solutio in promptu est, verbum Dei sua natura lucidum semper esse, sed eius lucem hominum tenebris suffocari. Etsi enim Lex quasi velo quodam obducta fuit, in ea nihilominus manifesta fuit Dei veritas, nisi multorum coeci fuissent oculi. De Evangelio vere testatur Paulus, non esse velatum nisi reprobis et exitio devotis, quorum mentes excoecavit Satan (II. Cor. 4, 4.). Deinde sciendum est, vim illuminandi cuius meminit David, et familiarem docendi modum quem praedicat Iesaias, proprie ad electum populum referri. Hoc tamen semper fixum manet, non esse obscurum Dei verbum, nisi quatenus ipsum mundus sua coecitate obtenebrat: interim nihilominus mysteria sua Dominus continet, ut minime ad reprobos perveniat eorum sensus. Ac duobus quidem modis privat eos doctrinae suae luce: nam interdum sub aenigmatibus proponit, quod clarius dici posset, interdum sine ambagibus et figuris mentem suam palam explicans, hebetat illorum sensus et stupore percutit, ut in plena luce coecutiant. Huc spectant illae horribiles minae apud Iesaiam, ubi denuntiat se barbarum fore populo, qui peregrina et incognita lingua loquetur: visiones propheticas doctis fore librum clausum et obsignatum, in quo legere nequeant: ubi autem apertus fuerit liber, omnes fore idiotas, qui attoniti haerebunt nescientes legere (Ies. 28, 11. et 29, 11.). Iam quum suam doctrinam consulto ita dispensaverit Christus, ut paucis tantum prodesset solide eorum

animis infixa, alios vero suspensos teneret ac perplexos, sequitur non unum in finem divinitus hominibus proferri salutis doctrinam, sed admirabili consilio sic temperari, ut non minus odor sit mortis in mortem reprobis, quam electis odor vivificus. Ne quis autem obstrepere audeat, occurrit Paulus his verbis, qualiscunque sit Evangelii effectus, semper tamen eius odorem licet mortiferum suaviter spirare coram Deo. Verum ut nobis constet praesentis loci sensus, Christi consilium, qua de causa hoc et quorsum dixerit, propius excutere oportet. Primo huc indubie spectat comparatio, ut gratiam discipulis factam Christus amplificet, quia peculiariter illis, quod non omnibus promiscue, datum erat. Si quis roget, unde hoc dignitatis privilegium Apostolis, certe non reperietur in ipsis causa, et Christus datum illis esse pronuntians meritum omne excludit. Certos quidem et selectos esse homines Christus pronuntiat, quos peculiariter Deus hoc honore dignatur, ut sua illis arcana patefaciat, reliquos autem hac gratia privari. Huius discriminis non alia reperietur causa, nisi quod ad se vocat Deus quos gratuito elegit.

12. *Quisquis enim habet etc.* Prosequitur Christus quod nuper dixi: discipulos enim suos admonet, quam liberaliter agat cum ipsis Deus, ut eius gratiam tanto pluris faciant, seque agnoscant maiore eius beneficio obstrictos. Haec eadem verba alibi repetet, diverso tamen sensu: illic enim de legitimo donorum usu habebitur sermo, nunc autem simpliciter docet, ideo plus dari Apostolis quam vulgo hominum, quia coelestis Pater suam erga illos beneficentiam velit usque ad cumulum complere. Nam quia opera manuum suarum non deserit, sicuti dicitur in Psalmo (138, 8.), quos semel formare coepit, magis ac magis assidue exornat, donec eos tandem expoliat in summam perfectionem. Hinc tam multiplices gratiae ab ipso subinde ad nos fluunt, hinc tam laeti progressus, quia scilicet Deum suae liberationis intuitus ad continuum largitatis cursum incitat. Et sicut inexhaustae sunt eius divitiae, ita in filiis suis locupletandis nunquam fatigatur. Quoties ergo altius nos provehit, meminerimus, quicquid nobis quotidie beneficiorum accedit, ex fonte illo manare, quod inchoatum salutis nostrae opus absolvere velit: contra autem pronuntiat Christus, reprobos semper in deterius ruere, donec prorsus exinaniti in sua inopia tabescant. Dura quidem in speciem est ista loquutio, auferri impiis quod non habent, sed *Lucas* duritiem mitigat, et ambiguitatem tollit verbis paululum mutatis, auferri dicens, quae videntur habere. Et certe plerumque accidit, ut praeclaris dotibus excellant etiam reprobi, et in speciem filiis Dei sint similes: atqui nihil est in ipsis solidum, quia animus pietate vacuus est, sed tantum inanis apparet splendor. Quare merito eos habere negat Matthaeus, quod nihili reputatur coram Deo, et intus est evanidum. Lucas autem apte dona, quibus praediti erant, ab ipsis vitiari significat, ut tantum splendeant in oculis hominum, caeterum nihil habeant praeter pompam et vanam ostentationem. Hinc etiam discamus, tota vita ad profectum aspirare, quandoquidem hac lege gustum coelestis suae doctrinae nobis praebet Deus, ut ea quotidie abundantius pascamur, donec ad plenam saturitatem ventum fuerit. Apud *Marcum* haec sententia paulo confusius legitur, Attendite, inquit Dominus, quid vobis dicatur. Deinde si rite proficiant, spem illis facit uberioris gratiae: Vobis, inquit, adiicietur qui auditis. Tandem sequitur clausula, quae cum Matthaei verbis convenit, sed

inseritur media sententia, quam supra capite Matthaei septimo exposui, quia verisimile non est, suo ordine hic fuisse locatam. Neque enim (sicuti alibi dictum est) in texendis Christi concionibus curiosi fuerunt Evangelistae, sed saepe varia eius dicta congerunt. Lucas vero aliis Christi sermonibus sparsim habitis eandem sententiam permiscet, ac simul diversum finem notat, cur ita loquutus sit Christus: nempe ut attenti ad suam doctrinam forent, ne temere efflueret vitae semen, quod animis penitus receptum radices agere debet, acsi diceret, Cavete, ne vobis tollatur quod datum fuerit, si profectu careat.

13. *Propterea per parabolas loquor.* Obscure se turbae loqui dicit, quia verae lucis particeps non est. Neque tamen, quum pronuntiat coécis obtendi velum, ut in suis tenebris maneant, huius rei culpam illis ascribit, sed gratiam Apostolis factam inde magis commendat, quod non omnibus peraeque sit communis. Causam ergo non assignat extra arcanum Dei consilium, cuius tametsi nobis abscondita est ratio, illi tamen constat, ut mox plenius videbimus. Quamvis autem parabolae alium usum habeant, quam ut aenigmatice contineant, quae dilucide non vult Deus patefieri, diximus tamen, sic propositam fuisse a Christo parabolam, de qua nunc agitur, ut propter allegoriae contextum fuerit quasi dubium aenigma.

14. *Completur in illis prophetia.* Confirmat Iesaiae vaticinio, minime novum esse, si multi nihil ex verbo Dei proficiunt, quod olim veteri populo in maiorem excoecationem destinatum fuit. Caeterum locus hic Prophetae varie citatur in Novo Testamento. Paulus enim Actorum 28, 26., Iudaeis obstinatam suam malitiam exprobrans, eos ideo excoecari dicit Evangelii luce, quia adversus Deum amarulenti sint ac rebelles. Ita propinquam causam designat, quae patebat in ipsis hominibus. Undecimo autem ad Romanos capit. v. 7. discrimen ex altiore et magis recondito fonte deducit. Reliquias enim secundum gratiam electionis servatas esse docet, reliquos vero excoecatos, sicut dictum est per Iesaiam, etc. Notanda illic est antithesis: nam si sola Dei electio, et quidem gratuita residuum aliquem populum servat, sequitur, occulto Dei iudicio, quamvis iusto, alios omnes perire. Qui sunt enim caeteri, quos Paulus electis reliquiis opponit, nisi quos Deus peculiari salute dignatus non est? Similis etiam est ratio apud Ioannem capite 12, 38: multos enim incredulos fuisse dicit, quia nemo credit nisi cui Deus brachium suum revelat. Et continuo post subiicit, illos non potuisse credere, quia rursus scriptum sit (Ies. 6, 9.), Excoeca cor populi huius. Eodem spectat Christus, quum ad occultum Dei consilium refert, quod non omnibus promiscue patefacta sit Evangelii veritas, sed procul sub aenigmatibus proposita, ut nihil quam crassiores tenebras offunderet populi mentibus. Semper quidem (fateor) quoscunque Deus excoecat, hac poena reperientur digni, sed quia non semper propinqua causa in hominum personis apparet, fixum maneat hoc principium, divinitus illuminari in salutem idque singulari dono, quos Deus gratis elegit: omnes autem reprobos luce vitae privari, sive illis Deus verbum suum subducat, sive obstructos teneat ipsorum oculos ac aures, ne audiant et videant. Nunc tenemus, quomodo Prophetae vaticinium Christus ad praesentem causam accommodet. *Auribus audietis.* Non recitantur Prophetae verba, nec vero operae pretium fuit, quia Christo satis erat ostendere, neque novum

neque insolitum esse exemplum, si multi ad verbum Dei obstupescerent. Prophetae dictum fuit, Vade, excoeca mentes, et corda obdura, hoc tribuit Matthaeus auditoribus, ut coecitatis suae et duritiei culpam sustineant: neque enim alterum ab altero disiungi potest, quia quotquot in sensum reprobum coniecti sunt, sponte et intrinseca malitia se excoecant et obdurant. Nec fieri aliter potest, ubicunque non regnat Dei Spiritus, quo soli electi reguntur. Quare teneatur ista connexio, alienos esse a sana mente, quoscunque Deus Spiritu adoptionis non illuminat, ideoque verbo Dei magis excoecari, et tamen in illis residere culpam, quia spontanea est excoecatio. Caeterum hinc Verbi ministris petenda est consolatio, si eorum labori saepe ex voto non respondeat successus: multis adeo non prodest eorum doctrina, ut deteriores fiant. Nempe illis accidit quod expertus est Propheta, supra quem non excellunt. Optandum quidem esset, ut omnes adducerent in Dei obsequium, et huc incumbere atque eniti ipsos decet: interea ne mirentur, quod olim Deus iudicium exercuit per ministerium Prophetae hodie quoque impleri. Quanquam sedulo cavendum est, ne ignavia nostra pereat Evangelii fructus.

Marc. 12. *Ut videntes non videant.* Hic breviter notare sufficiat, quod alibi fusius expositum est, doctrinam non esse proprie neque per se, nec sua natura causam coecitatis, sed per accidens. Sicuti enim, quum ad solem prodeunt lusciosi, magis eorum oculi hebetantur, atque id vitium soli minime imputatur, sed eorum oculis: ita quod reprobos Dei verbum excoecat et obdurat, quia fit eorum pravitate, ipsis proprium et genuinum, Verbo autem accidentale est. *Ne quando convertantur.* Haec particula ostendit, quorsum prosit videre et intelligere, ut scilicet homines ad Deum conversi cum ipso redeant in gratiam, eoque propitio bene et feliciter habeant. Ergo in hunc finem proprie verbum suum Dominus vult praedicari, ut mentes et corda hominum innovans eos sibi reconciliet. De reprobis vero contra hic pronuntiat Iesaias, ne misericordiam obtineant, manere in ipsis lapideam duritiem, verboque adimi suum effectum erga eos, ne ad poenitentiam corda emolliat. *Sanationis* voce Matthaeus, sicuti Propheta, liberationem a malis omnibus complectitur: populum enim manu Dei afflictum metaphorice homini aegroto comparant. Ideo sanitatem conferri dicunt, quum Dominus poenas relaxat. Sed quia sanitas ista a peccatorum remissione pendet, apte Marcus et scite causam et fontem designat. Unde enim poenarum mitigatio, nisi quia Dominus nobis placatus sua benedictione nos prosequitur? Etsi autem interdum, reatu nostro abolito, nos tamen punire non desinit, vel ut magis humiliemur, vel ut simus in posterum cautiores, quia tamen favoris sui signa ostendens nos vivificat et instaurat, deinde ut plurimum cessant poenae cum culpa, merito sanatio cum venia coniungitur. Caeterum ex eo minime colligi debet, poenitentiam esse veniae causam, quasi Deus conversos in gratiam recipiat, quia hoc promeriti sint (nam et ipsa conversio signum est gratuiti Dei favoris), sed tantum ordo et consequentia notatur, quia Deus peccata non remittit, nisi in quibus homines sibi displicent.

Matth. 16. *Vestri vero beati oculi.* Videtur Lucas hoc dictum in aliud tempus reiicere: facilis tamen solutio est, quod illic plures sententias non distincta temporum serie congerit. Sequemur ergo Matthaei contextum, qui clarius exprimit, unde occasionem sumpserit

ita loquendi. Nam sicuti prius de singulari gratia sibi collata, inde admoniti fuerant quod Dominus eos a vulgo exemptos ad mysteria regni sui familiariter admittebat, nunc eadem gratia alia comparatione extollitur, quod scilicet veteribus Prophetis sanctisque regibus praecellant. Hoc autem multo splendidius est, quam incredulae turbae praeferri. Porro non quemlibet auditum, nec simplicem carnis aspectum Christus intelligit, sed beatos eorum oculos pronuntiat, quia gloriam cernant dignam unigenito Dei Filio, ut eum Redemptorem agnoscant, quia ipsis affulgeat viva Dei imago, in qua salutem solidamque beatitudinem percipiant, deinde quia in ipsis compleatur, quod dictum fuerat per Prophetas, ut plene et perfecte a Deo edocti non discant quisque a proximo suo. Ita diluitur obiectio, quae ex altera Christi sententia afferri posset, ubi Beatos dicit, qui non viderunt et crediderunt (Io. 20, 19.). Diversa enim illic notatur videndi ratio, qualem scilicet Thomas pro sua crassitie appetebat. Aspectus autem, de quo nunc loquitur Christus, aetatum omnium fidelibus cum Apostolis communis est. Nos enim Christum non videntes videmus, et non audientes audimus: quia in Evangelio facie ad faciem, ut dicit Paulus (II. Cor. 3, 18.), nobis apparet, ut in imaginem eius transformemur, et semel in ipso exhibita sapientiae, iustitiae, et vitae perfectio illic assidue refulget.

Luc. 24. *Et reges voluerunt videre.* Merito potior Ecclesiae praesentis conditio esse dicitur, quam sanctorum Patrum, qui sub Lege vixerunt: quibus non nisi sub umbris et involucris ostensum fuit, quod nunc in lucida Christie facie palam apparet. Scisso enim templi velo in coeleste sanctuarium fide ingredimur, et familiaris patet ad Deum accessus. Nam etsi Patres sorte sua contenti beatam in animis suis pacem fovebant, hoc tamen non obstitit, quominus votis suis longius ferrentur. Sic Abraham vidit quidem eminus diem Christi, et gavisus est (Io. 8, 56.), propiore tamen aspectu potiri optavit, nec compos factus est voti sui. Nam ex omnium sensu loquutus est Simeon, quum diceret (Luc. 2, 29.), Nunc in pace dimittis servum tuum. Nec vero fieri aliter potuit, quum sub onere maledictionis, quo oppressum est genus humanum, promissae liberationis desiderio toti arderent. Sciamus ergo, quasi famelicos ad Christum suspirasse, et tamen tranquillam fuisse eorum fidem, ut Deo non obstreperent, sed patienter animos suos suspenderent usque ad maturum revelationis tempus.

(108.) MATTH. XIII. 18. Vos igitur audite parabolam seminantis. 19. Quum quivis audit sermonem regni, et non intelligit, venit ille malus, et rapit id, quod seminatum est in corde illius: hic est, qui iuxta viam seminatus fuit. 20. At qui in petricosa semen iactum exceperat, hic est, qui verbum audit, ac protinus cum gaudio excipit illud. 21. Verum non habet radicem in semet ipso, sed temporarius est: porro quum inciderit afflictio aut persequutio propter sermonem, continuo offenditur. 22. Qui autem in spinas semen exceperat, hic est, qui verbum audit, et cura saeculi huius, de-

ceptioque divitiarum suffocat sermonem, et infrugifer redditur. 23. Caeterum qui in terram bonam excepit semen, hic est, qui sermonem audit et intelligit, qui denique fructum etiam reddit ac facit: alius quidem centuplum, alius vero sexagecuplum, alius vero trigecuplum.

MARC. IV. 13. Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? et quomodo omnes parabolas cognoscetis? 14. Seminator est, qui sermonem seminat. 15. Alii autem sunt, qui iuxta viam (semen excipiunt), ubi seminatur sermo: et quum audierint, confestim venit Satanas, et aufert sermonem, qui seminatus est in cordibus eorum. 16. Et alii sunt similiter, qui in petrosa semen excipiunt: qui quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt illum. 17. Et non habent radicem in se, sed temporarii sunt: deinde coorta afflictione aut persequutione propter sermonem, mox offenduntur. 18. Et alii sunt, qui in spinas semen excipiunt: hi sunt, qui sermonem audiunt, 19. Et sollicitudines saeculi huius, ac deceptio divitiarum, rerumque aliarum cupiditates introeuntes suffocant sermonem, ac redditur infructifer. 20. Alii sunt, qui in terram bonam semen exceperunt, qui audiunt sermonem, et suscipiunt, et fructificant, alius ad triginta, alius ad sexaginta, alius ad centum.

LUC. VIII. 11. Est autem haec parabola: Semen est sermo Dei. 12. Qui autem iuxta viam (semen excipiunt), ii sunt, qui audiunt: deinde venit diabolus, et tollit sermonem de corde eorum, ne credentes serventur. 13. Nam qui super petram, ii sunt qui, quum audierint, suscipiunt cum gaudio sermonem: hi tamen radices non habent, qui ad tempus credunt, et tempore tentationis recedunt. 14. Quod autem in spinas cecidit, ii sunt, qui audierunt, et euntes a sollicitudinibus et divitiis, et voluptatibus vitae suffocantur, nec fructum reddunt. 15. Quod autem in terram bonam, ii sunt, qui corde bono et benigno audientes sermonem retinent, et fructum afferunt in patientia.

Apud Matthaeum et Lucam simpliciter et sine obiurgatione parabolam discipulis exponit Christus: apud Marcum vero, eorum tarditatem oblique perstringit, quia aliis non praecurrant, qui futuri

erant omnium doctores. Summa autem est, doctrinam Evangelii, quum instar seminis sparsa est, non ubique esse fructiferam: quia non semper in terram fecundam et bene cultam incidit. Enumerat autem quatuor auditorum species, quorum primi semen non concipiunt: secundi concipere quidem videntur, sed ita ut vivas radices non agat: in tertiis suffocatur seges: ita superest quarta pars, quae fructum reddit. Non quod ex quatuor auditoribus unus tantum, vel decem ex quadraginta doctrinam amplexi fructificent (certum enim numerum Christus praefigere hic noluit, nec eos, de quibus loquitur, in partes aequales distribuere, ut non semper idem, sed nunc uberior, nunc magis exiguus est proventus fidei, ubi Verbum seminatur): sed tantum admonuit, in multis perire vitae semen ob diversa vitia, quibus vel statim corrumpitur, vel arescit, vel paulatim degenerat. Caeterum quo melius prosit nobis admonitio, tenendum est, nullam de contemptoribus mentionem fieri, qui palam Dei verbum repellunt, sed eos tantum notari, in quibus aliqua videtur esse docilitas. Quodsi eorum maior pars evanescit, quid reliquo mundo fiet, a quo palam repellitur salutis doctrina? Nunc ad singulas species descendo.

Matth. 19. *Audit sermonem regni, et non intelligit.* Primo loco steriles et incultos commemorat, qui semen intus non concipiunt, quia nulla est in eorum cordibus praeparatio: tales durae et siccae terrae comparat, qualis est in via publica, quae calcata instar pavimenti durescit. Huius generis utinam non liceret tam multos hodie cernere, qui ubi se ad audiendum obtulerint, stant tamen attoniti, nec ullum gustum capiunt: denique parum differunt a truncis vel lapidibus, quare non mirum est, esse prorsus evanidos. Quod verbum Christus dicit *in eorum cordibus seminari*, licet impropria sit loquutio, ratione tamen non caret, quia hominum vitio et pravitate non eripitur verbo sua natura, quin seminis vim retineat: idque diligenter notandum est, ne quid putemus Dei gratiis decedere, quamvis ad nos usque earum effectus non perveniat. Dei enim respectu seminatur in cordibus verbum, sed non omnium corda illud insitum cum mansuetudine recipiunt, quemadmodum Iacobus cap. 1, 21 hortatur. Est ergo semper Evangelium potentia fructuosum semen, sed non actu. Apud *Lucam* additur, diabolum tollere de corde eorum semen, ne credentes serventur. Unde colligimus, hunc salutis nostrae hostem, ut sationis tempore solent famelicae aves, simulac prodit in medium doctrina, instare et irrumpere ad eam rapiendam, priusquam humore concepto germinet. Non vulgaris etiam fidei laus est, dum vocatur salutis nostrae causa.

20. *Qui in petricosa etc.* Hic ordo a superiore differt: quia temporalis fides, quasi seminis conceptio, fructum aliquem initio promittit, sed non ita bene et penitus subacta sunt corda, ut ad continuum alimentum eorum mollities sufficiat. Huius etiam generis nimis multos hodie videmus, qui Evangelium cupide amplexi paulo post deficiunt: quia non subest vivus affectus, qui ipsos ad constantiam confirmet. Quare se quisque penitus examinet, ne alacritas, quae multum fulgorem emittit, brevi evanescat quasi stuppea flamma, ut loquuntur. Nisi enim totum cor solide penetret verbum profundasque radices habeat, fidei non suppetet continuus humor ad perseverantiam. Laudabilis quidem est ista promptitudo, verbum Dei simulac

prolatum est sine mora cum gaudio excipere: sciamus tamen nihil actum esse, donec solidum robur collegerit fides, ne in prima herba arescat. Exempli causa dicit Christus, qui tales sunt crucis scandalo turbari. Et sane, ut aestu solis probatur terrae sterilitas, ita persequutio et crux eorum vanitatem detegit, qui leviter tincti, nescio quo desiderio, non probe serio pietatis affectu imbuti sunt. Tales apud Matthaeum et Marcum vocantur *temporarii*, non tantum quia ad tempus professi se Christi discipulos postea in tentatione desciscunt, sed quia sibi quoque videntur veram habere fidem, ideo apud Lucam dicit Christus eos ad tempus credere, quia fidei similis est honor ille, quem Evangelio deferunt. Interea tamen sciendum est, non vere esse incorruptibili semine regenitos, quod nunquam marcescit, quemadmodum Petrus docet (I. ep. 1, 4.). Nam illud Iesaiae, capite 40, 8., Sermo Dei manet in aeternum, cordibus fidelium impleri dicit, quibus semel infixa Dei veritas nunquam effluit, sed usque ad finem viget. Credunt tamen quodammodo, quibus amabile est Dei verbum et apud quos reverentiam aliquam obtinet: quia certe ab incredulis distant, qui fidem abrogant loquenti Deo, vel eius verbum respuunt. Tantum sciamus, nullos esse verae fidei participes, nisi qui adoptionis Spiritu obsignati Deum ex animo Patrem invocant. Porro ut nunquam exstinguitur Spiritus ille, ita et fidem, quam semel insculpsit piorum cordibus, evanescere et perire impossibile est.

22. *Qui in spinas etc.* In tertia classe recenset eos, qui ad fovendam intus sementem idonei fierent, nisi aliunde eam corrumpi ac degenerem reddi sinerent. Spinis autem comparat Christus voluptates saeculi, vel malas cupiditates, et avaritiam, et alias carnis sollicitudines. Quanquam Matthaeus *curas saeculi* duntaxat cum avaritia ponit, sed eodem sensu: quia sub hac voce, voluptatum illecebras (quarum Lucas meminit), et omne cupiditatis genus complectitur. Quia sicut laetam alioqui segetem, dum in culmos assurgit, suffocant spinae et alia noxae impedimenta, sic in hominum cordibus praevalent vitiosi carnis affectus, et fide superiores sunt, ut vim coelestis doctrinae, quae nondum matura est, obruant. Etsi autem malae cupiditates, antequam verbum Domini in herbam emergat, cor hominis occupant, non tamen inter prima initia videntur dominari, sed paulatim superveniunt, postquam exorta est seges, et ubi fructum promittit. Danda igitur singulis opera est, ut spinas e cordibus suis evellant, nisi verbum Dei suffocari velint: quando nemo est, qui non ingenti spinarum copia et quasi densa silva refertus sit. Et certe videmus, quam pauci ad maturitatem perveniant: quia vix decimus quisque non dico ad exstirpandas, sed ne ad resecandas quidem spinas intentus est. Atqui ipsa multiplex copia, quae torporem excutere debebat, plerisque fatiscendi causa est. *Imposturam divitiarum* Christus pro avaritia posuit. Sed consulto divitias vocavit fallaces vel deceptrices, quo magis ab earum laqueis sibi cavere discant homines. Caeterum quot sunt carnis nostrae affectus, quorum innumera est copia et varietas, meminerimus, totidem esse noxas ad corrumpendum vitae semen.

23. *Qui in terram bonam etc.* Eos tantum bonae et fructuosae terrae Christus comparat, in quibus non solum radices agit verbum Domini, et quidem altas ac solidas, sed obstacula quoque omnia superat, ne fructum eius praevertant. Si quis obiiciat, neminem posse reperiri a spinis vacuum et purum, facilis est solutio, Christum hic

non dissercre de fidei perfectione, sed tantum ostendere, in quibus verbum fructificet. Quanquam ergo mediocris erit profectus, quisquis tamen non degenerat a sincero Dei cultu, bona terra et fertilis censetur. Spinis quidem evellendis incumbere nos decet, sed quia nunquam vel assiduo labore consequemur, quin residuum semper aliquid maneat, saltem quisque nostrum eas mortificare studeat, ne Verbi fructum impediant. Confirmat hanc sententiam quod proxime sequitur, ubi docet Christus, non aequali omnes mensura fructum ferre. Etsi enim centupli respectu tenuis est eius terrae fertilitas, quae trigecuplum proventum reddit, videmus tamen ut terras omnes simul coniungat Christus, quae agricolae laborem ac spem non prorsus frustrantur. Atque hinc docemur, minime spernendos esse qui minus excellunt, quando ipse paterfamilias, licet unumquemque pro abundantiae suae gradu aliis praeferat, communi tamen bonitatis elogio inferiores quoque dignatur. Caeterum tres istos gradus insulse Hieronymus ad virgines, viduas, et coniuges detorquet, quasi vero proventus, quem exigit a nobis Dominus, ad solum coelibatum pertineat, ac non saepe uberior sit in proferendo omni virtutum fructu coniugum pietas. Hoc quoque obiter sciendum est, Christum non hyperbolice loqui de fructu centuplo, ut tunc fuit quarundam regionum fecunditas, sicut ex historicis plerisque et quidem oculatis testibus constat.

(109.) MATTH. XIII. 24. Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Assimilatum est regnum coelorum homini seminanti bonum semen in agro suo. 25. Sed dormientibus hominibus venit illius inimicus, et seminavit zizania inter triticum, abiitque. 26. Quum autem germinasset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania. 27. Accedentes autem servi patrisfamilias dixerunt illi, Domine, nonne bonum semen seminaveras in agro tuo? unde igitur habet zizania? 28. Ille vero dixit illis, Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt illi, Vis igitur, abeamus et colligamus ea? 29. At ille dixit, Non: ne, dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis et triticum. 30. Sinite pariter crescere utraque usque ad messem: et in tempore messis dicam messoribus, Colligite primum zizania, et colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum vero congregate in horreum meum. (*Paulo post.*) 36. Tunc dimissis turbis venit in domum Iesus, et accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes, Explica nobis parabolam zizaniorum agri. 37. At ille respondens, dixit illis, Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. 38. Ager autem est mundus. Porro bonum semen, ii sunt filii regni: zizania vero sunt filii illius mali. 39. Inimicus autem, qui seminat ea, est diabolus: Messis vero con-

summatio saeculi est: messores autem Angeli sunt. 40. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione saeculi huius. 41. Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent e regno illius omnia offendicula, et eos qui patrant iniquitatem, 42. Ac mittent illos in caminum ignis: ibi erit ploratus, stridorque dentium. 43. Tunc iusti fulgebunt, ut sol in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Ut nobis constet usus parabolae, tenere operae pretium est, quorsum tendat Christus. Putant quidam, ne sibi promiscuum vulgus placeret externa Evangelii professione, eum dixisse, in agro suo saepe vitiosum semen bono permixtum esse, sed venturum diem quo lolium a tritico separetur. Itaque hanc parabolam cum proxima coniungunt, acsi eadem esset utriusque ratio. Mihi tamen secus videtur: nam separationis ideo meminit, ne taedio fatiscant piorum animi, dum confusam bonorum simul cum malis mixturam cernunt. Etsi enim sanguine suo Ecclesiam mundavit Christus, ut sit absque ruga et macula, adhuc tamen multis vitiis laborare patitur. Nec de residuis infirmitatibus carnis loquor, quibus obnoxii sunt singuli fideles, postquam regeniti sunt Dei Spiritu, verum simulac exiguum gregem sibi collegit Christus, multi hypocritae se insinuant, obrepunt perversi homines, multi etiam improbi se ingerunt: ita fit ut multis sordibus inquinetur sacer ille coetus, quem sibi Christus segregaverat. Hoc porro multis valde esse absurdum videtur, in Ecclesiae sinu foveri vel impios homines, vel profanos, vel sceleratos. Adde quod plerique zeli praetextu plus aequo morosi, nisi omnia ad eorum votum composita sint, quia nusquam apparet absoluta puritas, tumultuose ab Ecclesia discedunt, vel importuno rigore eam evertunt ac perdunt. Quare hic meo iudicio simplex est parabolae scopus. Quam diu in hoc mundo peregrinatur Ecelesia, bonis et sinceris in ea permixtos fore malos et hypocritas, ut se patientia arment filii Dei, et inter offendicula, quibus turbari possent, retineant infractam fidei constantiam. Est autem aptissima comparatio, quum Dominus Ecclesiam vocat agrum suum, quia eius semen sunt fideles. Quanquam autem Christus postea subiicit, mundum esse agrum, dubium tamen non est, quin proprie hoc nomen ad Ecclesiam aptare voluerit, de qua exorsus fuerat sermonem. Sed quoniam passim aratrum suum ducturus erat per omnes mundi plagas, ut sibi agros excoleret in toto mundo ac spargeret vitae semen, per synecdochen ad mundum transtulit, quod parti tantum magis quadrabat. Nunc videndum est, quid per *triticum* intelligat, et quid per *zizania*. Non potest hoc de doctrina exponi, quasi dixisset, ubi seminatur Evangelium, statim corrumpi et adulterari pravis figmentis: nunquam enim vetuisset Christus, in tali corruptela purganda strenue satagere. Neque enim ut in hominum moribus, quae corrigi nequeunt vitia, tolerari oportet, ita liceret impios errores ferre, qui fidei puritatem inficiunt. Deinde nominatim Christus filios maligni zizania esse dicens dubitationem tollit. Rursus tamen notandum est, non posse hoc etiam simpliciter de hominum personis intelligi, quasi Deus creatione bonos

homines seminaret, diabolus vero malos. Quod ideo admoneo, quia hoc loco abusi sunt Manichaei, ut colorem inducerent suo figmento de duobus principiis. Atqui scimus, quicquid vitii est tam in diabolo, quam in hominibus, non aliud esse quam integrae naturae corruptelam. Sicuti ergo Deus electos suos, qui originali peccato infecti sunt, non creatione bonum semen facit, sed eos Spiritus sui gratia regenerat, ita diabolus non creat malos homines, sed a Deo creatos depravat, et in agrum Domini inserit ad vitiandum purum semen.

37. *Qui seminat bonum semen.* Prius regnum coelorum dixerat simile esse homini seminanti, sed improprie. Sensus tamen clarus est, idem contingere praedicato Evangelio, atque in satione agrorum solet, ut lolium tritico succrescat: nisi quod speciale quiddam exprimit, dicens, inimici fraude aspergi agrum lolio, ut sciamus, non fortuito neque naturaliter hoc fieri, quod multi improbi se fidelibus permiscent, quasi eadem sint seges, sed huius mali culpam diabolo imputare discamus, non ut eius damnatio homines absolvat a reatu, sed primum, ne quid maculae aspergatur Deo propter vitium hoc adventicium: deinde ne miremur, subinde pullulare zizania in agro Domini, quum semper ad nocendum vigilet Satan. Porro quod Christus non Verbi ministros seminare dicit, sed se unum, ratione non caret: quamvis enim ad eius personam hoc restringi minime conveniat, quia tamen nostra opera sic utitur, et ad culturam agri sui tanquam instrumenta nos adhibet, ut per nos solus et in nobis agat, merito sibi vindicat, quod eius ministris quodammodo commune est. Meminerimus ergo, non solum Christi mandato praedicari Evangelium, sed eius auspiciis et ductu, ut simus tanquam eius manus, ipse autem unicus operis auctor.

39. *Messis vero consummatio saeculi.* Est quidem haec valde molesta conditio, quod reprobis oneratur Ecclesia usque ad finem mundi: hoc tamen tempus nobis ad patientiam ideo Christus praescribit, ne vana spe nos lactemus. Gnaviter quidem Pastores incumbere decet ad purgandam Ecclesiam, et hac in parte ab omnibus piis adiuvandi sunt, quatenus fert cuiusque vocatio. Verum ubi omnes in commune mutuas operas contulerint, non tamen eousque proficient, ut penitus ab omni sorde purgent Ecclesiam. Teneamus ergo, nihil minus fuisse Christo propositum, quam indulgentia sordes alere: tantum fideles suos hortari voluit, ne animis deficiant quia malos secum ferre coguntur: deinde etiam eorum zelum frenare et moderari, qui fas esse non putant, societatem nisi cum puris angelis colere. Perperam igitur hoc testimonio Anabaptistae et similes abusi sunt, ut gladii usum arcerent ab Ecclesia. Atqui facilis est refutatio: nam quum excommunicationem ipsi admittant, quae malos et reprobos saltem ad tempus eradicat, cur non in sceleratos, quoties res ita postulat, gladium exserent pii Magistratus? Excipiunt, locum dari poenitentiae, ubi capitalis poena non est, quasi vero latro in cruce remedium salutis non invenerit. Caeterum haec solutio sufficiat, Christum hic neque de Pastorum, neque de Magistratuum officio disserere, sed offendiculum tollere quo turbantur infirmi, dum Ecclesiam vident non modo ex electis, sed ex impura faece collectam esse. *Messores angeli sunt.* Nomen hoc accommodari debet ad causam praesentem. Messores alibi dicuntur Apostoli Prophetarum respectu, quia in eorum laborem ingressi sunt (Io. 4, 38 et 15, 16.).

Et omnibus Verbi ministris iniungitur mandatum, ut fructum Domino afferant, qui semper maneat. Quo etiam pertinet illud, segetem iam albescere, et appetere messores: Item, messem esse multam, operarios vero paucos (Io. 4, 35. Matth. 9, 37.). Sed hic diversa est ratio comparationis, quia in agro Domini plantati esse dicuntur, qui locum in Ecclesia occupant. Nec obstat, quod alibi dicitur Christus, simulac cum Evangelio suo prodit, ventilabrum habere in manu, quo aream suam purget (Matth. 3, 12.). Nam illic describitur eius purgationis initium, quam hoc loco fieri negat ante extremum diem, quia tunc demum suis omnibus numeris constabit. Caeterum quanquam tunc extremam manum purgandae Ecclesiae apponet per angelos, idem tamen nunc facere incipit per pios doctores. Porro angelis has partes tribuit, quia non astabunt ad eius tribunal otiosi, sed praesto se offerent ad exsequenda eius mandata. Ergo qui ad exstirpandum quicquid displicet praepostere festinant, antevertunt quantum in se est Christi iudicium, et ereptum angelis officium temere sibi usurpant.

41. *Colligent e regno eius.* Quod sequitur de omnibus, qui iniquitati dediti sunt, exegeticum est: neque enim aliquid diversum notatur, sed perinde est acsi dixisset, tunc maturum fore et opportunum tempus, quo restituantur omnia in legitimum ordinem, atque ita tollantur impii, qui nunc sunt offendicula. Sic autem vocantur, quia non sibi tantum male vivunt, sed labefactant multorum fidem, alios morantur in recto cursu, quosdam prorsus avertunt, alios praecipitant. Hinc sumenda est utilis admonitio, ne tot offendiculis circumdati segnes ac securi pergamus, sed acriter intenti simus ad cavendum. Simul etiam corrigitur eorum mollities, qui tam delicati sunt, ut ad minima quaeque offendicula cursum reflectant. Difficile quidem est, fateor, non subinde impingere, interdum etiam cadere, innumeris scandalis se ingerentibus: sed firmandi sunt animi fiducia, quia minime dubium est, quin Filius Dei, qui suos per media scandala incedere iubet, superandis omnibus vires daturus sit. Horribile etiam iudicium hypocritis et reprobis quibuslibet denuntiat, qui nunc primarii Ecclesiae cives videntur, ne inani suae iactantiae indormiant. Quod ad *caminum ignis* spectat metaphorica est loquutio. Nam sicuti gloriae infinitas, quae reposita est filiis Dei, sensus omnes nostros longe altius exsuperat, quam ut possit ullis verbis exprimi, ita supplicium quod reprobos manet, quia incomprehensibile est, pro modulo captus nostri adumbratur. Cuius rei inscitia fecit, ut sophistae frustra nihili disputationibus se torquerent, sicut alibi iam attigimus. Scio, quosdam subtilius minutas quasque particulas persequi, sed quia timendum est, ne argutiae minus solidae nos ad ineptias deducant, parcius philosophari malo, simplici et genuino sensu contentus. Quibus tantopere arridet curiositas, si rogentur, quomodo Christo sopito et nesciente diabolus zizania bono semini inspergat, quid respondeant non habebunt: ego tamen ita sobrius esse studui, ut nihil cognitu dignum et utile omitterem.

43. *Tunc iusti fulgebunt.* Insignis consolatio, quod filii Dei qui nunc vel squalore obsiti iacent, vel latent nullo in pretio, vel etiam probris cooperti sunt, tunc quasi sereno coelo, et discussis omnibus nebulis, vere et ad liquidum semel conspicui fulgebunt. *Tunc* adverbium temporis emphaticum est: tacitam enim continet antithesin praesentis status et ultimae instaurationis, cuius spe fideles

suos Christus sustentat. Sensus ergo est: quamvis nunc emineant in Ecclesia multi improbi, felicem tamen illum diem certo nobis sperandum esse, quo suos in sublime attollat Filius Dei, et omnem fuliginem abstergat, qua nunc eorum fulgor obruitur. Verum quidem est, nullis promitti futuram gloriam, nisi in quibus iam eluceat imago Dei, et qui in eam per continuos gloriae gradus transformantur: sed quia nunc abscondita est piorum vita, et salus eorum, quia in spe consistit, invisibilis est, merito Christus, ut promissa sibi gloria potiantur fideles, in coelum eos revocat. Nec dubium est, quin ad locum Danielis respexerit, quo magis ad vivum afficeret auditores, acsi dixisset, Prophetam, ubi de futuro splendore concionatur, simul notare temporalem caliginem, ideoque, ut locus detur vaticinio, patienter ferendam esse mixturam, quae electos Dei reprobis ad tempus involvit. Gloriam hanc *solis* luci comparans, aequalitatem minime statuit. Sicut enim varie nunc dona sua inter fideles distribuit Christus, sic ea quoque ultimo die coronabit. Sed tenendum est memoria quod dixi, tantum instaurationem, quae in ultimum Christi adventum differtur, cum nubilo mundi statu conferri. Regnum Patris quasi piorum haereditas terrae opponitur, ut se in hac peregrinari meminerint, atque ita in coelum aspirent. Etsi enim alibi Regnum Dei esse in nobis dicitur, non constabit nobis eius fruitio, donec sit Deus omnia in omnibus.

(110.) MATTH. XIII. 31. Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum coelorum grano sinapis, quod acceptum homo seminavit in agro suo: 32. Quod minimum quidem est omnium seminum: ubi vero excreverit, maximum est inter olera, et fit arbor, ita ut veniant volucres coeli, et nidulentur in ramis eius. — 33. Aliam parabolam dixit illis, Simile est regnum coelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus satis farinae, donec fermentaretur totum. 34. Haec omnia loquutus est Iesus in parabolis ad turbas, et sine parabola nihil loquutus est illis: 35. Ut compleretur, quod dictum fuerat per Prophetam, qui ait, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi.

MARC. IV. 26. Et dicebat, Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat semen in terram, 27. Ac dormiat, et exsurgat nocte et die, segesque germinet, ac surgat in altum, dum nescit ille. 28. Ultro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. 29. Quum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis. — 30. Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus il-

lud? 31. Sicut granum sinapis, quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quae sunt in terra: 32. Et quum seminatum fuerit, exsurgit, et fit maius omnibus oleribus, et facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aves coeli nidificare. 33. Et talibus multis parabolis loquebatur iis sermonem, prout poterant audire: 34. Sine parabola vero non loquebatur eis, seorsum autem discipulis exponebat omnia.

LUC. XIII. 18. Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei? et cui assimilabo illud? 19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo iecit in hortum suum, et crevit, et evasit in arborem magnam, et volucres coeli nidulatae sunt in ramis eius. — 20. Et iterum dixit, Cui assimilabo regnum Dei? 21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus farinae satis, donec fermentaretur totum. 22. Et ibat per civitates et castella, docens et iter faciens Hierosolymam.

His parabolis discipulos suos animat Christus, ne humilibus Evangelii exordiis offensi resiliant. Videmus, quam superbe Evangelium despiciant, imo subsannent profani homines, quia per obscuros et ignobiles ministros affertur, quia non statim excipitur totius mundi applausu, sed paucos habet discipulos, et quidem ut plurimum nullius pretii homunciones ex vulgo. Ita fit ut desperent infirmi de successu, quem ex principiis aestimant. Atqui Dominus consulto regnum suum a tenuibus et contemptis principiis auspicatur, ut insperati progressus eius potentiam melius illustrent. Regnum ergo Dei grano sinapis confertur, quod minimum inter semina, crescit tamen in tantam altitudinem, ut fiat arbustum in quo nidulentur aves. Confertur et fermento, quod tametsi exiguum est, vim tamen suam sic diffundit, ut magna farinae copia inde acescat. Discamus ergo, si contemptibilis est oculis carnis regni Christi species, ad immensam et inaestimabilem Dei potentiam mentes nostras attollere, quae sicuti ex nihilo semel creavit omnia, sic quotidie ea quae non sunt supra humani sensus modum excitat: superbis sinamus suos caninos risus, donec ex inopinato eos Dominus obstupefaciat. Interim ne despondeamus animos, sed fide surgamus contra mundi fastum, donec incredibile virtutis suae documentum proferat Dominus, de quo hic concionatur. Fermenti nomen aliquando male sonat, sicuti quum admonet Christus, cavendum esse a Scribarum fermento: item quum docet Paulus (I. Cor. 5, 6.), exiguo fermento totam massam corrumpi. Sed hic simpliciter tenenda est appellatio ad praesentem causam. De regno Dei et coelorum alibi dictum est.

Marc. 26. *Sic est regnum Dei.* Quanquam eodem tendit haec similitudo, quo duae priores, videtur tamen Christus data opera sermonem ad Verbi ministros dirigere, ne frigidius muneri suo incum-

bant, quia non statim laboris fructus apparet. Ergo illis agricolas ad imitandum proponit, qui sub spe metendi semen in terram proiiciunt, neque anxia inquietudine torquentur, sed eunt cubitum et surgunt, hoc est, pro more intenti sunt quotidiano labori, et se nocturna quiete reficiunt, donec tandem suo tempore maturescat seges. Ergo quamvis Verbi semen ad tempus suffocatum lateat, iubet tamen Christus bono animo esse pios doctores, ne diffidentia illis alacritatem minuat.

Matth. 34. *Haec omnia loquutus est.* Quanquam diserte exprimit Marcus, loquutum esse Christum prout audire poterant, mihi tamen probabile videtur, non tam docendi consilio continuis parabolis usum fuisse, quam ut attentos redderet auditores in aliud tempus magis idoneum. Cur enim seorsum discipulis illas familiariter exposuit? An quod ipso vulgo rudiores forent? Imo vero quia animi sui sensum apud eos familiariter deponere voluit, alios autem relinquere suspensos, donec maturior opportunitas veniret. Haec enim quaedam solum fuerunt Evangelii praeludia, cuius plenior claritas et promulgatio in suum tempus differebatur. Facile autem diluitur repugnantiae species inter hoc Matthaei dictum et vaticinium Iesaiae, quod paulo ante adductum fuit. Quamvis enim doctrinae lucem subduxerit reprobis, hoc tamen non obstat, quin se accommodaverit ad eorum captum, ut ipsos redderet inexcusabiles. Genus ergo docendi sequutus est aptum et congruum auditoribus, quos sciebat nondum satis esse ad discendum paratos.

35. *Ut compleretur.* Non intelligit Matthaeus, Psalmum quem citat peculiare esse de Christo vaticinium, sed quemadmodum enituit Spiritus maiestas in sermone Prophetae, eodem modo vim eius in sermone Christi fuisse expressam. Propheta illic de foedere Dei, quo semen Abrahae adoptavit, assiduis erga populum illum beneficiis, totaque Ecclesiae gubernatione verba facturus, magnifice praefatur, Aperiam in parabolis os meum (Psal. 68, 2.), hoc est, non tractabo leves nugas, sed de rebus maxime seriis graviter disseram. Idem per aenigmata quoque significat: est enim repetitio satis trita in Psalmis, nam משלים vocant Hebraei comparationes: deinde nomen hoc transferunt ad graves sententias, quia similitudines plerumque splendorem et ornatum orationi conciliant. חידות nunc aenigmata, nunc apophthegmata nominant. Etsi autem videtur Matthaeus ad vocem *parabolae* alludere, non tamen dubium est quin sentiat, Christum figurate loquutum esse, ut ipsa dictionis forma vulgari sermone splendidior aliquid dignitatis et ponderis afferret. Certe impletum dicit, quod habetur in Psalmo: quia allegoriis et figuris admonuit, de arcanis Dei mysteriis se tractare, ne vilesceret doctrina. Porro hinc colligimus, nihil esse absurdi, quod in diversos fines obscurius loquutus sit ad plebem. Quamvis enim reprobos celare vellet quod dicebat, dedit tamen operam, ut verbis suis coeleste aliquid ac divinum subesse etiam attoniti sentirent.

Luc. 22. *Iter faciens Hierosolymam.* Incertum est, loquaturne Lucas de una tantum profectione, an intelligat, quum ambularet Christus per Iudaeam, et singulas partes docendo lustraret, diebus festis Hierosolymam ascendere solitum. Certe priore membro notare videtur, qualis perpetua Christo fuerit vivendi ratio, ex quo iniunctum sibi a Patre munus obire coepit. Quare ut posterius membrum co-

haereat, sensus erit, quoties instabant dies festi, ipsum cum aliis sacros conventus celebrasse.

(111.) MATTH. XIII. 44. Rursum simile est regnum coelorum thesauro absconso in agro, quem repertum homo abscondit, et prae gaudio, quod habet super eo, abit, et quaecunque habet vendit, ac mercatur agrum illum. 45. Rursum simile est regnum coelorum homini negotiatori, quaerenti pulcras margaritas. 46. Qui inventa una pretiosa, abiens vendidit omnia, quae possidebat, et mercatus est illam. 47. Rursum simile est regnum coelorum verriculo iacto in mare, et ex omni genere congreganti. 48. Quod quum impletum esset, subduxerunt in litus: et sedentes collegerunt bonos in vasa, malos vero foras iecerunt. 49. Sic futurum est in consummatione saeculi: venient Angeli, et segregabunt malos de medio iustorum, 50. Et mittent eos in caminum ignis: illic erit ploratus et stridor dentium. 51. Dicit illis Iesus, Intellexistis haec omnia? Dicunt illi, Etiam Domine. 52. At ille dixit eis, Propterea omnis Scriba doctus ad regnum coelorum similis est patrifamilias, qui depromit e thesauro suo nova et vetera.

In hunc finem tendunt priores duae similitudines, ut discant fideles regnum coelorum toti mundo praeferre, atque ideo renuntiare et sibi et omnibus carnis desideriis, ne quid eos impediat, quominus tanto bono potiantur. Porro haec admonitio valde nobis necessaria est, quia et mundi illecebrae sic nos fascinant, ut vita aeterna nobis evanescat: et quia carnales sumus, spirituales Dei gratiae suum pretium minime apud nos obtinent. Merito itaque Christus vitae aeternae excellentiam eousque extollit, ut molestum esse nobis non debeat, eius causa quicquid pretiosum alioqui ducimus relinquere. Primo regnum coelorum simile esse dicit *thesauro abscondito.* Nam ut plurimum magni facimus quae apparent, atque ideo vilescit nobis nova et spiritualis vita, quae in Evangelio proponitur, quia sub spe inclusa latet. Ergo aptissima est thesauri comparatio, cuius pretio nihil decedit, quamvis sub terra defossus et obrutus hominum oculos fugiat. Quibus verbis docemur: non aestimandas esse spiritualis Dei gratiae divitias ex carnis nostrae intuitu, vel externo suo splendore, sed quemadmodum thesaurus, licet occultus sit, speciosis tamen opibus praefertur. Idem exprimit altera similitudo. *Margarita una,* quamvis exigua sit, tanti aestimatur ut peritus negotiator agros et aedes ad eam redimendam vendere non dubitet. Ergo quamvis coelestis vitae excellentiam non apprehendat carnis sensus, non tamen eam satis pro dignitate expendimus, nisi parati simus, quae oculis nostris refulgent, abnegare in illius gratiam. Nunc tenemus summam utriusque parabolae, nempe eos demum ad perci-

piendam Evangelii gratiam esse idoneos, qui posthabitis omnibus aliis desideriis, ad eam potiendam sua studia et se totos addicunt. Notandum autem est, quod non ab omnibus tanti fieri thesaurum absconditum vel margaritam docet Christus, ut libenter vendant sua omnia: sed thesauro statui pretium, posteaquam inventus est ac cognitus, et peritum negotiatorem tale de margarita iudicium facere. Nam his verbis notatur fidei cognitio, acsi dixisset Christus, vulgo regnum coeleste pro nihilo fere haberi, quia insipidi sunt homines, nec satis perspiciunt, quam incomparabilem thesaurum in Evangelio Dominus offerat. Quaeritur tamen, an renuntiare bonis omnibus aliis necesse sit, ut vita aeterna fruamur. Respondeo breviter, hunc simplicem esse verborum sensum, non haberi Evangelio iustum honorem, nisi apud nos omnibus mundi opibus, deliciis, honoribus et commodis praecellat, et quidem eousque ut spiritualibus bonis, quae nobis promittit, contenti quaecunque nos inde retrahunt negligamus: nam omnibus impedimentis solutos esse oportet, qui in coelum aspirant. Ergo non nisi ad eorum abnegationem, quae pietati adversa sunt, Christus fideles suos hortatur: interim temporalibus Dei beneficiis sic uti et frui concedit, quasi non utantur.

46. *Et mercatus est illam.* *Mercandi* verbo non significat Christus, ullam compensationem afferri ab hominibus, qua coelestem vitam sibi comparent: scimus enim, qua lege Dominus fideles suos apud Iesaiam invitet, Venite et emite absque argento, etc. (Ies. 55, 1.). Sed quamvis gratuitum sit donum Dei vita coelestis, et quicquid ad eam pertinet, dicimur tamen redimere, quum volentes privamus nos carnis desideriis, ne quid ab ea obtinenda nos impediat: quemadmodum dicit Paulus, sibi omnia esse instar iacturae et stercoris, ut Christum lucrifaceret (Phil. 3, 8.).

47. *Simile est verriculo.* Nihil hic novum docet Christus, sed alia similitudine confirmat quod prius habuimus, Ecclesiam Dei quam diu in terra versatur permixtam esse bonis et malis, nunquam vero sordibus et inquinamentis puram esse. Finis tamen huius parabolae forte diversus est: nempe ut Christus non solum medeatur scandalo, quod plerosque infirmos turbat, quia non reperitur in mundo, quae optanda foret puritas, sed etiam ut in timore et modestia contineat suos discipulos, ne inani fidei titulo vel nuda professione sibi placeant. Ego quidem utrumque libenter amplector, quod Christus patienter ferendam usque in mundi finem esse doceat mixturam ex bonis et malis, quia non ante constabit vera et solida Ecclesiae restitutio: deinde quod admoneat non sufficere, imo non magni esse momenti, nos in ovile esse aggregatos, nisi genuinae simus ac delectae oves, quo spectat illa Pauli sententia, Novit Dominus qui sui sint (II. Tim. 2, 19.). Ergo ab iniquitate discedat, quisquis invocat nomen Domini. Porro Evangelii praedicationem scite comparat verriculo sub aquis demerso, ut sciamus praesentem Ecclesiae statum confusum esse. Quanquam enim Deus noster, ut est Deus ordinis, et non dissipationis, disciplinam nobis commendat, hypocritis tamen locum ad tempus concedit inter fideles, donec ultimo die regnum suum perfecte componat. Ergo quoad in nobis est, studeamus vitia corrigere, vigeat in sordibus purgandis severitas: non tamen ante ab omnibus rugis et maculis immunis erit Ecclesia, quam Christus segregaverit agnos ab hoedis.

51. *Intellexistis haec omnia?* Tenendum memoria est quod prius vidimus, parabolas omnes discipulis privatim fuisse expositas. Nunc vero Dominus, postquam illos tam familiariter ac benigne instituit, simul admonet, se non tantum operae posuisse in illis docendis, ut sibi tantum sapiant, sed ut impertiant aliis, quod apud ipsos depositum est. Atque hoc modo ad discendi studium eos magis acuit ac sollicitat. Doctores ergo similes patribusfamilias esse dicit, qui non de suo tantum victu solliciti sunt, sed repositam habent annonam in aliorum alimenta: deinde non in diem secure vivunt, sed longe in futurum tempus provident. Sensus autem est: Ecclesiae doctores longa meditatione debere esse instructos, ut Ecclesiae multiplicem ex Dei verbo doctrinam, sicuti usus feret, quasi ex promptuario ministrent. Quod multi ex veteribus per *nova et vetera* Legem et Evangelium intelligunt, mihi videtur coactum esse. Ego igitur simplicius accipio pro varia et multiplici dispensatione, quam ad cuiusque captum prudenter apteque accommodant.

SECTIO XIII. (112—126.)

SERMONES ET PARABOLAE.

(112.) LUC. VII. 36. Rogabat autem illum quidam ex Pharisaeis, ut caperet cibum cum ipso: et ingressus domum Pharisaei accubuit. 37. Et ecce mulier in civitate, quae erat peccatrix, ut cognovit, quod accubuisset in domo Pharisaei, attulit alabastrum unguenti: 38. Stansque ad pedes eius a tergo, flens lacrymis coepit rigare pedes eius, et capillis capitis sui extergebat, et deosculabatur pedes eius, et unguento ungebat. 39. Videns autem Pharisaeus, qui vocaverat eum, ait intra se dicens, Hic si esset Propheta, sciret utique, quae et qualis est mulier, quae tangit ipsum, quod peccatrix sit. 40. Et respondens Iesus dixit ad illum, Simon, habeo quiddam, quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic. 41. Duo debitores erant cuidam creditori: unus debebat denarios quingentos, et alter quinquaginta. 42. Quum autem illi non essent solvendo, condonavit utrisque. Horum igitur, dic, uter eum amplius diliget? 43. Respondens Simon dixit, Existimo, quod is, cui plus condonavit. At ille dixit ei, Recte iudicasti. 44. Et conversus ad mulierem dixit Simoni, Vides hanc mulierem? intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: haec autem lacrymis rigavit pedes meos, et ca-

pillis capitis sui extersit. 45. Osculum mihi non dedisti: haec autem ex quo intravit, non cessavit deosculari pedes meos. 46. Oleo caput meum non unxisti: haec autem unguento unxit pedes meos. 47. Propter quod dico tibi, remittuntur peccata eius multa, quoniam dilexit multum: cui autem minus remittitur, minus diligit. 48. Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata. 49. Et coeperunt, qui simul accumbebant, dicere intra se, Quis est hic, qui etiam peccata remittit? 50. Dixit autem ad mulierem, Fides tua salvam te fecit, vade in pace.

36. *Rogabat autem illum quid. ex Phar.* Haec historia docet, quam morosi sint et concipiendis, imo captandis offensionibus addicti, quicunque Christi officium non noverunt. Invitat Christum Pharisaeus: unde colligimus, neque ex infestis ac violentis doctrinae eius hostibus, neque ex superbis contemptoribus unum fuisse, sed quamvis mansuetus esset, statim offenditur ubi mulierem, quae eius opinione arcenda erat a congressu et colloquio, benigne admitti a Christo videt: ideoque Prophetam esse negat, quia Mediatorem non agnoscit, cuius proprium sit munus, miseros peccatores in gratiam cum Deo reducere. Hoc quidem iam aliquid erat, Christum dignari Prophetae honore: verum simul inquirere oportuit, quorsum missus esset, quid afferret, quid denique iniunctum iili esset a Patre, quia reconciliationis gratiam, quod praecipue in Christo tenendum est, neglexit, non putavit esse Prophetam. Et certe nisi Christi gratia haec mulier abolitis peccatis novam iustitiam adepta esset, reiici oportuit. In eo tantum errat Simon, quia non reputans, venisse Christum ad servandum quod perierat, temere coniicit, dignos ab indignis ipsum non discernere. Porro ne tale nobis fastidium obrepat, sciamus primo, Christum miseris ac perditis hominibus datum esse liberatorem, qui a morte eos in vitam restituat. Deinde se quisquis examinet ac suam vitam: ita fiet ut non miremur, alios nobiscum recipi, quia nemo se aliis praeferre audebit. Sola enim hypocrisis inflat securos homines, ut alios omnes despiciant.

37. *Mulier quae erat peccatrix.* Sic ad verbum habetur, ut transtuli: Erasmo placuit tempus verbi plusquampraeteritum, ne quis putaret, eam tunc adhuc fuisse peccatricem. Sed a genuino sensu discessit. Voluit enim notare Lucas, qualis esset mulieris conditio, et quid de ea omnes sentirent. Tametsi enim subita eius conversio coram Deo aliam reddiderat, quam prius fuisset, nondum tamen apud homines exstinctum erat superioris vitae dedecus. Erat ergo communi iudicio peccatrix, hoc est, sceleratae et probrosae vitae. Unde perperam infert Simon, spiritu discretionis destitui Christum, quem latet infamia vulgo nota.

40. *Respondens Iesus etc.* Hoc responso demonstrat Christus, quantopere erraverit Simon. Tacitam enim et occultam eius cogitationem in medium proferens, aliquid Prophetis excellentius se habere probat. Neque enim eius verbis respondet, sed quod ille intus suppressum tenebat refellit. Neque id tantum Simonis causa, sed

ut inde omnes discamus, non esse timendum, ne quem ex peccatoribus reiiciat, qui non minus liberaliter velut protensis brachiis omnes paratus est recipere, quam blande et amice eos invitat.

41. *Duo debitores.* Summa huius parabolae est, errare Simonem in muliere damnanda, quam coelestis iudex absolvit. Probat autem iustam esse, non quia satisfecerit Deo, sed quod remissa sint illi peccata: nam alioqui non quadraret similitudo, ubi diserte exprimit Christus, remissa gratis fuisse debitoribus nomina, qui solvendo non erant. Itaque mirum est, plerosque interpretes tam crasse hallucinatos esse, quasi haec mulier veniam lacrymis, unctione, et osculis pedum promerita sit. Nam argumentum, quo utitur Christus, non a causa, sed ab effectu sumptum est: quia et prius ordine est beneficium accipere, quam habere gratiam, et causa mutui amoris hic notatur gratuita remissio. In summa, Christus mulierem hanc Deo reconciliatam esse, a fructibus vel posterioribus effectis arguit.

44. *Conversus ad mulierem etc.* Videtur Dominus Simonem ita cum muliere conferre, ut illum levibus tantum delictis obstrictum faciat. Sed modus est concessionis acsi dixisset, Finge Simon, levem fuisse tuum reatum, a quo te Deus absolvit, hanc vero multis et gravissimis criminibus fuisse obnoxiam: vides tamen, ut veniam sibi datam esse nunc re ipsa testatum faciat. Quid enim sibi volunt tam profusae lacrymae, quid assidua pedum oscula, quid pretiosa unctio, nisi quod fatetur, se ingenti damnationis mole fuisse oppressam? Et nunc eo ardentius amplectitur Dei misericordiam, quo maiorem eius necessitatem sibi esse agnoscit. Ergo ex verbis Christi colligi non potest, exiguaene summae debitor fuerit Simon, et an a reatu solutus fuerit. Magis credibile est, ut coecus erat hypocrita, fuisse tunc adhuc in vitiorum suorum sordibus demersum. Sed Christus in hoc uno insistit, quantumvis scelerata fuerit mulier, manifesta iustitiae eius signa esse, quod ad testandam suam gratitudinem nullum officii genus omittit, et quibuscunque potest modis testatur, quantopere Deo debeat. Interea admonet Christus Simonem, non esse cur sibi blandiatur, quasi ab omni culpa immunis foret: nam ipsum quoque misericordia opus habere: quodsi ne ipse quidem Deo placet absque venia, debere ex poenitentiae et gratitudinis signis reputare, quicquid peccaverat haec mulier illi esse donatum. Notanda sunt antitheta, in quibus Simoni mulier praefertur: nempe quod haec lacrymis suis rigavit Christi pedes et capillis abstersit, quum ille ne vulgarem quidem aquam dari iussisset: quod haec non desierit osculari pedes, quum ille ne hospitali quidem osculo dignatus esset Christum excipere: quod pretiosum unguentum illa effuderit in pedes, hic autem ne oleo quidem caput unxerit. Porro haec ratio fuit, cur Dominus, qui singulare parsimoniae ac vitae frugi exemplar fuit, passus sit unguenti sumptum fieri, quia hoc modo testata est misera peccatrix, se illi omnia debere: nam delicias minime expetivit, nec odore illectus est, nec splendidum cultum probavit, sed unicum ardorem spectavit testandae poenitentiae, qui etiam nobis in exemplum proponitur a Luca: nam lacrymae eius tristitiae, quae poenitentiae initium est, fuerunt testes. Quod se a tergo advolvit Christi pedibus, illicque prostrata iacuit, in eo apparuit pudor eius et humilitas. Unguento prae se tulit, se et sua omnia offerre Christo in sacrificium. Horum omnium ad nos pertinet imitatio: sed effusio unguenti singularis actio fuit, ex qua perperam statuetur regula.

47. *Remittuntur peccata eius.* Quidam verbum hortativi modi esse putantes hunc eliciunt sensum: quum haec mulier insignibus officiis Christi amore totam se fervere ostendat, minime aequum esse, ut in illam asperior sit et durior Ecclesia, sed clementer potius tractandam esse, quamlibet graviter peccaverit. Sed quum Attico more ἀφέωνται positum sit pro ἀφεῖνται, valeat illa subtilior expositio, quam contextus repudiat. Nam paulo post Christus idem repetit mulierem alloquens, ubi non quadraret hortandi modus. Et huic sententiae subiicitur oppositum membrum, minus ei remitti qui minus diligit. Quanquam praesentis temporis verbum debet in praeteritum resolvi: quia enim tam sollicite omnibus pietatis officiis defungi studebat, hinc Christus infert, quamlibet multis peccatis cooperta fuerit, uberiorem fuisse Dei misericordiam, quam ut peccatrix amplius habenda sit. Caeterum hic dilectio non dicitur esse veniae causa, sed posterius signum, ut prius admonui: hoc enim verba sonant, Qui cernunt tam effusum pietatis studium in muliere, perversos esse iudices, nisi inde aestiment propitium illi iam fuisse Deum, ut ordine praecedat gratuita peccatorum remissio. Neque enim disputat Christus, quo sibi pretio Dei gratiam acquirant homines, sed Deum miserae huic peccatrici iam ignovisse arguit, ne mortalis homo in eam sit implacabilis.

48. *Remittuntur tibi peccata.* Quaeri potest, quorsum veniam, quam adepta erat, et cuius reddita erat certior, nunc demum illi promittat Christus. Quidam excipiunt, non tam ipsius, quam aliorum causa prolatam fuisse hanc sententiam. Ego vero non dubito, quin eius ratio maxime habita fuerit, atque id ex sequentibus clarius patet. Nec mirum est, Christi voce de integro absolvi, quae iam ipsius gratiam gustaverat, imo quae persuasa erat, unicum sibi esse salutis asylum. Sic quotidie praeire fiduciam necesse est, quum a Domino petimus, ut peccata nobis remittat: neque tamen frustra precationem hanc velut supervacuam fundimus, sed ut magis ac magis cordibus nostris misericordiam suam obsignet coelestis Iudex, atque hoc modo nos tranquillet. Quanquam ergo conceptam huius gratiae, quam obtinuit, fiduciam attulerat haec mulier, non tamen supervacua fuit haec promissio, quae ad fidei confirmationem plurimum valuit.

49. *Coeperunt dicere intra se.* Hinc rursum perspicimus, ex ignorantia officii Christi homines nova sibi offendicula subinde gignere. Haec autem mali radix est, quod nemo suas miserias excutit, quae procul dubio singulos accenderent ad quaerendum remedium. Hypocritae vero, qui suis vitiis indormiunt, non mirum est, si obmurmurent quasi ad rem novam et insolitam, ubi Christus peccata remittit.

50. *Fides tua salvam te fecit.* Ut susurros illos compescat Christus, et mulierem simul confirmet, fidem eius laudat: acsi diceret, Utcunque obstrepant isti, tu in ea fide constanter acquiesce, quae tibi certam salutem attulit. Interea sibi vindicat Christus ius a Patre datum: nam quia penes ipsum est sanandi potestas, rite in eum dirigitur fides. Atque id significat, non temere vel errore inductam fuisse mulierem, ut ad se veniret, sed duce Spiritu rectam fidei viam tenuisse. Unde sequitur, non posse nos in alium credere quam Filium Dei, quin ipsum statuamus vitae et mortis arbitrum. Si enim rite in Christum creditur, quia remittendis peccatis eum prae-

fecit coelestis Pater, simulatque alio transfertur fides, hunc ei suum honorem eripi necesse est. Hoc etiam dicto refellitur eorum error, qui putant caritate redimi peccata: longe enim alium modum hic Christus definit, dum scilicet fide amplectimur oblatam misericordiam. In ultima clausula, fidei notatur incomparabilis ille fructus, quem toties Scriptura commendat, quod scilicet conscientiis pacem affert ac gaudium, ne inquietudine et tumultu huc illuc iactentur.

(113.) LUC. X. 38. Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddam castellum: Mulier vero quaedam, Martha nomine, excepit illum in domum suam. 39. Et huic erat soror nomine Maria, quae etiam assidens ad pedes Iesu audiebat sermonem eius. 40. Martha autem distrahebatur circa multum ministerium: quae stetit, et ait, Domine, non est tibi curae, quod soror mea reliquit me, ut sola ministrem? dic igitur ei, ut me adiuvet. 41. Et respondens dixit illi Iesus, Martha, Martha, sollicita es, et tumultuaris circa multa. 42. Atqui unum est necessarium: Maria bonam partem delegit, quae non auferetur ab ea.

38. *Factum est ut intraret.* Haec historia docet, Christum, quocunque accessit, non sibi privatim fuisse deditum, nec sua commoda vel lautitias captasse, sed hoc unum illi fuisse studium, ut aliis prodesset, utque munus perageret sibi a Patre iniunctum. Narrat enim Lucas, quum hospitaliter exceptus esset a Martha, simulac domum ingressus est, docendo et hortando operam dedisse. Caeterum quia turpiter hic locus ad laudem vitae, ut vocant, contemplativae detortus est, eliciendus nobis est genuinus sensus, unde pateat, nihil minus Christo fuisse propositum, quam discipulos suos otio et frigidis speculationibus addicere. Vetus quidem error est, Angelicam vitam agere, qui procul negotiis toti in contemplationem incumbunt. Ac videntur Sorbonici, quod hac de re nugantur, ex Aristotele hausisse, qui summum bonum et ultimum vitae humanae finem in contemplatione locat, quae secundum eum virtutis fruitio est. Quum vero ambitio quosdam impulisset, ut se a communi vitae usu subducerent, vel morosi homines in solitudinem et otium se dedissent, sequuta est etiam haec superbia, ut se angelis similes esse fingerent nihil agendo. Despecta enim ab illis fuit activa vita, non secus acsi nos e coelo retraheret. Atqui scimus, hunc in finem conditos esse homines, ut se laboribus exerceant, nec ulla sacrificia magis placere Deo, quam dum in suam quisque vocationem intentus utiliter in commune bonum vivere studet. Quam vero inscite Christi verbis abusi sint ad probandum suum commentum, facile ex simplici sensu patebit. Mariam Lucas dicit stetisse ad pedes Iesu: an significat, tota vita nihil aliud egisse? Quin potius ita Dominus iubet tempora distribui, ut, qui proficere in Christi schola studet, non assiduus sit et ignavus auditor, sed ut quod didicit in usum proferat: tempus enim audiendi, et tempus agendi. Stulte ergo monachi locum hunc arri-

piunt, quasi Christus vitam speculativam cum activa comparet, quum simpliciter ostendat, quorsum et quomodo velit recipi Christus. Etsi enim laude digna fuit Marthae hospitalitas, sicuti laudatur, in ea tamen Christus duo vitia notat. Prius est, quod satagendo modum excederet Martha: malebat enim Christus frugaliter et modico sumptu tractari, quam sanctam matronam suscipere tantum laboris. Secundum vitium erat, quod Martha se ipsam distrahens, et superfluis laboribus se occupans, inutilem sibi reddebat Christi adventum. Excessum enim notat Lucas, dum multi ministerii meminit, quando Christus modico contentus erat. Perinde enim hoc fuit, acsi quis Prophetam honorifice recipiens eum audire non curet, sed potius magno et superfluo apparatu sepeliat omnem doctrinam. Atqui legitima Prophetarum receptio est, dum utilitas, quam per eos destinat nobis Deus ac offert, percipitur. Videmus nunc, ut laudabile Marthae officium naevis tamen suis non caruit. Accessit hoc quoque mali, quod Martha, sibi in turbulentis operis placens, pium discendi studium in sorore contempsit. Quo exemplo monemur, in recte agendo semper cavendum esse, ne alii aliis se praeferant.

42. *Unum est necessarium.* Quidam nimis frigide exponunt, sufficere unum ferculi genus. Alii subtiliter, sed extra rem, de Monade disputant. Sed alio spectavit Christus, nempe quicquid agendum suscipiant fideles, et quocunque se applicent, unum tamen scopum esse, ad quem referri omnia conveniat. Summa igitur est, vagari nos per inanes circuitus, nisi omnes nostras actiones dirigimus in certum finem. Ideo vitiosa erat hospitalitas Marthae, quia posthabito praecipuo capite tota ad satagendum rapiebatur. Nec vero intelligit Christus, excepto hoc uno nihili esse alia omnia, sed ordinem prudenter tenendum, ne accessorium, ut vocant, praevaleat. *Maria bonam partem.* Nulla est hic comparatio, quemadmodum stulti et absurdi interpretes somniant, sed tantum pronuntiat Christus, Mariam in sancto et utili studio occupari, unde abstrahi non debeat, acsi dixisset, Iure sororem tuam reprehenderes, si otio indulgens vel inanibus curis implicita, vel aliud officio suo minus consentaneum appetens, totum onus curandae rei domesticae in te reiiceret. Nunc vero, quum recte et utiliter se ad audiendum contulerit, iniquum est inde abduci: neque enim talis semper datur opportunitas. Quanquam alii posterius membrum secus accipiunt, quasi ideo Christus bonam partem electam a Maria esse dicat, quod nunquam intercidat fructus doctrinae coelestis. Ego quanquam sententiam hanc non reiicio, sequutus tamen sum, quod aptius ad Christi mentem putavi.

(114.) LUC. XII. 13. Ait autem ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo, ut dividat mecum haereditatem. 14. At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem, aut divisorem super vos? 15. Dixitque ad illos, Videte et cavete ab avaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex iis, quae possidet. 16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam divitis ager uberem proventum attulit. 17. Et cogitabat intra se, dicens, Quid faciam? quia non habeo, quo congregem fructus meos? 18. Et dixit, Hoc faciam, de-

struam horrea mea, et maiora exstruam, et illuc congregabo omnia, quae nata sunt mihi, et bona mea. 19. Et dicam animae meae, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, gaude. 20. Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetent abs te: quae vero parasti, cui cedent? 21. Sic qui recondit sibi, nec est erga Deum dives.

13. *Dic fratri ut dividat.* Rogatus Dominus, ut arbitrium susciperet familiae herciscundae, hoc facere renuit. Quum hoc ad fovendam fraternam concordiam faceret, Christi autem officium sit, non tantum reconciliare homines Deo, sed ad mutuum consensum adducere, quaeritur quid causae obstiterit, quominus litem inter duos fratres dirimeret. Duas autem praecipue fuisse causas apparet, cur ab officio arbitri abstinuerit. Primum cavere voluit, quum sibi Iudaei terrenum fingerent Messiae regnum, ne quo exemplo errorem illum aleret. Quodsi illum vidissent haereditates partiri, mox sparsus fuisset eius facti rumor. Ita a multis sperata fuisset carnalis redemptio, cui nimis cupide inhiabant: improbi iactassent, eum res novas moliri statumque Romani imperii convellere. Quare nihil melius fuit quam hoc dari responsum, ex quo intelligerent omnes, spirituale esse Christi regnum. Discamus ergo et nos sobrie nobis temperare, nec quicquam aggredi quod in sinistram partem trahi queat. Deinde voluit etiam Dominus inter politica huius mundi imperia et Ecclesiae suae regimen discernere: erat enim creatus a Patre doctor, qui verbi gladio secaret cogitationes et affectus, et penetraret in animas hominum, magistratus vero non erat, qui haereditates divideret. Ita damnatur Papae et suorum latrocinium, qui, quum Ecclesiae se esse pastores obtendant, invadere tamen ausi sunt terrenam ac profanam iurisdictionem, quae ab eorum officio dissidet. Erit enim aliquid per se licitum, quod non tamen quibuslibet conveniet. Accessit etiam meo iudicio tertia particularis ratio, quia scilicet videbat Christus hunc hominem, relicta doctrina, domesticis suis commodis prospicere. Atque hic morbus nimium vulgaris est, ut multi Evangelium professi eius praetextu abuti non dubitent ad augendam rem domesticam, et Christi auctoritatem suis lucris praetexere. Hoc coniicere promptum est ex circumstantia exhortationis: nisi enim homo ille Evangelii titulo abusus esset ad suum quaestum, non fuisset data Christo occasio damnandae avaritiae. Contextus ergo satis ostendit, ficticium hunc fuisse discipulum, cuius animus in agris vel loculis demersus erat. Porro nimis insulse Anabaptistae ex hoc responso inferunt, non licere homini Christiano haereditates partiri, se interponere forensibus negotiis, vel aliquod obire civile munus. Neque enim Christus a re ipsa arguit, sed a sua vocatione: quia enim ordinatus a Patre erat in alium finem, se iudicem esse negat, quia non habeat tale mandatum. Haec igitur vigeat inter nos regula, ut se quisque intra vocationis divinae metas contineat.

15. *Videte et cavete.* Primum ab avaritia suos revocat Christus: deinde ut mentes penitus ab hoc morbo purget, vitam nostram negat in abundantia consistere. Quibus verbis notatur fons et interior origo, unde scaturit insana habendi cupiditas. Quia enim vulgo

ita iudicant, felicem esse cuiusque vitam, prout quisque plurimum possidet, ac divitias imaginantur beatae vitae esse causam, hinc illa cupiditatum intemperies, quae instar ardentis fornacis emittit suum fervorem, neque tamen intus calere disinit. Quodsi persuasi essemus divitias, et quamlibet bonorum copiam adminicula esse praesentis vitae, quae Dominus sua manu nobis suppeditat, et quorum usum benedicit, haec una cogitatio facile pravas omnes cupiditates sedaret: idque fideles sua experientia compertum habent. Unde enim fit, ut compositis votis pendeant a solo Deo, nisi quod vitam suam non alligant, neque subiiciunt abundantiae, sed recumbunt in Dei providentiam, qui et solus nos sustinet sua virtute, et suppeditat quantum expedit.

16. *Dixit autem similitudinem.* Haec similitudo quasi in speculo vivam nobis effigiem proponit illius sententiae, quod homines sua abundantia non vivunt. Nam quum momento vita tollatur etiam ditissimis quibusque, quid iuvat cumulasse magnas opes? Fatentur hoc omnes verum esse, ut nihil nisi tritum ac vulgare dicat Christus, et quod personat in omnium linguis: interim quotusquisque animum suum adiicit? an non potius ita vitam omnes instituunt, et consilia rationesque suas ita miscent, ut longissime a Deo recedant, in praesenti rerum copia vitam suam locantes? Ergo necesse habent omnes se ipsos expergefacere, ne se divitiis beatos fingentes avaritiae laqueis se implicent. Porro in hac parabola nobis ostenditur fluxa huius vitae brevitas. Deinde, quam nihil proficiant divitiae ad vitam prorogandam. Addendum est tertium, quod non exprimitur, sed ex prioribus facile colligi potest, optimum hoc esse remedium fidelibus, ut panem quotidianum a Domino petentes in sola eius providentia quiescant, sive divites sint sive egeni.

17. *Quid faciam?* Ideo perplexi sunt in suis consiliis impii, quia legitimum rerum usum non noverunt: deinde quia perversa fiducia ebrii se ipsos obliviscuntur. Sic dives iste spem vitae suae ad ingentem proventum extendens mortis memoriam procul excutit. Et tamen huic superbiae annexa est diffidentia: quia saturos istos nihilominus exagitat inexplebilis cupiditas, sicuti dives iste horrea sua amplificat, quasi venter eius prioribus horreis refertus non habeat quantum satis est. Neque tamen praecise hoc damnat Christus, quod officium seduli patrisfamilias in reponendo proventu faciat, sed quia velut profundus gurges famelica sua cupiditate absorbeat ac devoret multa horrea: unde sequitur, non tenere verum copiosi proventus usum. Iam quum se ad edendum et bibendum hortatur, non amplius meminit se esse hominem, sed abundantia sua fretus superbit. Atque huius insolentiae luculenta quotidie exempla cernimus in profanis hominibus, qui suarum opum congeriem non secus atque aenea propugnacula morti opponunt. Quum dicit, Ede anima mea, et laetare, in hac loquutione hebraica subest emphasis: sic enim se ipsum compellat, ut tamen significet abunde suppetere, quod animi desiderium omnesque sensus expleat.

20. *Stulte, animam tuam repetent.* Allusio est in animae nomine. Prius animam suam alloquebatur dives tanquam affectuum omnium sedem: nunc autem de vita ipsa aut vitali spiritu agitur. Verbum *repetent*, quanquam pluralis est numeri, quia tamen indefinitum est, nihil aliud significat quam alieni iuris esse, quam dives in manu sua vitam esse ducebat. Quod ideo admoneo, quia de angelis

quidam abs re philosophantur. Simplex autem Christi consilium fuit, docere singulis momentis vitam hominibus eripi, quam opum suarum praesidio probe munitam putant. Atque in hoc stultitiae coarguitur dives iste, quod vitam suam aliunde pendere non agnosceret.

21. *Sic qui recondit sibi.* Quum hic antithesin esse constet, alterius membri expositio ex altero petenda. Definiamus ergo, quid hoc sibi velit, *divitem esse in Deo*, vel erga Deum, vel Dei respectu. Qui mediocriter exercitati sunt in Scriptura, sciunt particulam εἰς non raro accipi pro ἐν. Caeterum utrovis modo sumatur, non multum interest, quia huc redit summa, *divites* esse secundum Deum, qui rebus terrenis non confisi ab unica illius providentia dependent. Nec refert, abundentne an esuriant: modo utrique panem quotidianum sincere petant a Domino. Nam eius oppositum *recondere sibi* tantundem valet ac, posthabita Dei benedictione, anxie coacervare multam copiam, ut fiducia in horreis inclusa sit. Hinc finem parabolae colligere promptum est, irrita fore eorum consilia et ridiculos conatus, qui opum suarum abundantia innixi in Deum solum non recubuerint, nec contenti fuerint sua mensura, parati ad utramque fortunam, ac tandem suae vanitatis poenam daturos.

(115.) LUC. XIII. 1. Aderant autem quidam eodem tempore nuntiantes illi de Galilaeis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificiis eorum. 2. Et respondens Iesus dixit illis, Putatis quod hi Galilaei prae cunctis Galilaeis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? 3. Non, dico vobis: imo, nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. 4. Aut illi decem et octo, supra quos cecidit turris in Siloah, et occidit eos, putatis quod debitores fuerint ultra cunctos homines, habitantes Hierosolymis? 5. Non, dico vobis: imo nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. 6. Dicebat et hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quaerens fructum in illa, et non invenit. 7. Dixit autem ad cultorem vineae, Ecce anni tres sunt, ex quo venio quaerens fructum in ficu hac, et non invenio: succide illam, ad quid vel terram occupat? 8. At ille respondens dixit illi, Domine, sine illam et hoc anno, donec fodero circum eam, et iniecero stercus: 9. Et si quidem fecerit fructum: sin minus, in posterum succides eam.

2. *Putatis quod hi fuerint etc.* Hic locus vel hac de causa apprime utilis est, quod hic morbus nobis fere ingenitus est, ut in alios nimis rigidi ac severi iudices nobis blandiamur in malis nostris. Ita fit ut non solum acrius, quam par est, exagitemus fratrum peccata, verum, simulac contigit eis aliquid adversi, quasi sceleratos et reprobos damnemus. Interim quisquis non urgetur manu Dei, secure peccatis suis indormit, acsi Deum haberet faventem ac pro-

pitium: in quo duplex est culpa. Nam quoties aliquem Deus sub oculis nostris castigat, de iudiciis suis nos admonet, ut se ipsos examinare discant singuli, et quid promeriti sint expendere. Quod autem nobis ad tempus parcit, hac benignitate et clementia nos ad poenitentiam invitat: tantum abest, ut nobis occasio esse debeat torporis. Ergo ut pravum illud iudicium, in quo miseris et calamitosis solemus esse inimici, corrigat Christus, et simul quas quisque sibi facit delicias excutiat, primo docet, non omnium esse pessimos qui prae aliis duriter tractantur: quia Deus iudicia sua, quo visum est ordine et modo, sic exercet, ut alii statim rapiantur ad poenam, alii in otio et deliciis diu quiescant. Deinde pronuntiat, quotquot in mundo accidunt calamitates, totidem esse irae Dei testimonia: unde colligimus, quale exitium nos maneat nisi antevertamus. Porro inde exhortationis nata est occasio, quod retulerunt quidam, Pilatum sanguinem humanum cum sacrificiis miscuisse, ut scilicet tali flagitio sacrificia in detestationem venirent. Quia autem verisimile est, probrum hoc Samaritanis illatum esse, qui a puro Legis cultu desciverant, facile ac promptum Iudaeis fuit, Samaritanos damnando sibi ipsis plaudere: sed Dominus alio eos convertit. Nam quia illis exosa et infamis erat totius gentis impietas, quaerit an putent miseros illos, qui occisi fuerant a Pilato, fuisse aliis peiores: acsi dixisset, Minime certe vos latet, terram illam impiis refertam esse, et multos, qui eadem poena digni fuissent, adhuc manere superstites. Coecus ergo ac pravus arbiter est, qui omnium peccata aestimat ex poenis praesentibus. Neque enim ut quisque deterior est, ita primus ad poenam trahitur, sed quum paucos ex multis puniendos Deus eligit, in eorum persona reliquis denuntiat, se fore ultorem, ut omnes terreantur. Postquam autem de Samaritanis loquutus est, propius ad Iudaeos ipsos accedit. Nam quum illis diebus octodecim homines turris ruina Hierosolymae oppressi essent, negat eos fuisse scelestissimos, sed in eorum clade omnibus propositam fuisse materiam terroris: quia si in illis iudicii sui specimen edidit Deus, nihilo alii magis, licet ad tempus tolerentur, eius manum effugient. Non prohibet quidem Christus, quin attenti sint fideles ad consideranda Dei iudicia, sed hunc ordinem tenendum praescribit, ut a suis peccatis incipiant. Nam hinc sequetur optimus profectus, ut praeveniant flagella Dei voluntaria poenitentia. Quo etiam tendit illa Pauli admonitio, Ne quis vos fallat inanibus verbis: nam propter haec venit ira Dei adversus rebelles (Eph. 5, 6.).

6. *Dicebat et hanc similitudinem.* Summa huc redit, multos ad tempus tolerari, qui digni essent excidio: nihil tamen ex mora lucrifacere, si in contumacia sua pergant. Nam hinc prava adulatio, qua se indurant hypocritae et obstinatiores redduntur, quia mala sua nisi coacti non reputant, ideoque, quantisper connivet Deus suasque castigationes suspendit, sibi cum illo bene convenire fingunt. Ita securius sibi indulgent, quasi pactum habeant cum morte et sepulcro, ut dicit Iesaias (28, 15.). Ideo tam vehementer in ipsos Paulus invehitur ad Romanos cap. 2, 5., quia iram Dei sibi accumulant usque ad diem extremum. Scimus autem, arbores interdum servari, non quod utiles semper dominis fuerint ac fructuosae, sed quia sedulus et industrius agricola nihil non experitur ac tentat, priusquam agrum aut vineam nudare velit. Hinc autem docemur, quum Dominus non statim improbos ulciscitur, sed eorum poenas differt, optimam illi

suae tolerantiae rationem constare. Quo compescitur humana temeritas, ne quis summo omnium Iudici obstrepere audeat, si non semper aequabili modo iudicia sua exsequitur. Caeterum hic comparatio fit inter dominum et villicum, non quia Dei ministri illum clementia et mansuetudine superent, sed quia Dominus non tantum peccatoribus vitam prorogat, sed eos quoque variis modis excolit, ut meliorem fructum eliciat.

(116.) LUC. XIII. 10. Docebat autem in una synagogarum sabbatis. 11. Et ecce mulier, quae habebat spiritum infirmitatis annis octodecim, eratque contracta, nec omnino poterat erigere caput. 12. Quam quum videret Iesus, vocavit eam ad se, et ait illi, Mulier, liberata es ab infirmitate tua. 13. Et imposuit illi manus, et confestim erecta est, et glorificabat Deum. 14. Respondens autem princeps synagogae indignans quod sabbato sanasset Iesus, dicebat turbae, Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, et sanemini, et non in die sabbati. 15. Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocrita, unusquisque vestrum sabbato nonne solvit bovem suum aut asinam a praesepi, et ducit aquatum? 16. Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit Satanas ecce octodecim annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati? 17. Et quum haec diceret, erubescebant omnes adversarii eius, et omnis populus gaudebat super omnibus magnificis, quae fiebant ab ipso.

Huc uno contextu referre statui, quae sparsim leguntur apud solum Lucam sine expressa temporis mentione, sicuti hac in parte Evangelistas parum fuisse curiosos alibi diximus. Postea ad communem harmoniam opportunior erit reditus. Hic refertur miraculum in muliere sanata, et offensio maligne concepta a Iudaeis, quod sabbato eam Dominus sanasset. Dicit Lucas, mulierem detentam spiritu infirmitatis, ut ex nervorum contractione incurvum esset corpus. Quia speciem morbi aliter non designat, verisimile est, non vulgarem fuisse, vel cuius ratio medicis constaret: ideo vocat *infirmitatis spiritum.* Scimus enim, diaboli opera ut plurimum insolitis malis, et non naturalibus affligi homines. Quo clarius enituit divina Christi virtus, quae de Satana triumphum egit: non quod Satan pro suo arbitrio dominetur in homines, sed quatenus nocendi facultas illi divinitus conceditur. Caeterum quemadmodum Dominus, quum unicus sit bonorum omnium auctor, tamen in beneficiis singularibus, et minus usitatis gloriam suam praecipue illustrat, sic vicissim vim et tyrannidem Satanae in extraordinariis flagellis maxime vult agnosci, quamvis eius manu utatur etiam ad leves ferulas, quibus quotidie nos castigat.

12. *Mulier, liberata es.* In hoc miraculo, sicuti in aliis, tam potentiae suae specimen quam gratiae exhibuit Christus: se enim ideo

venisse testatus est, ut miseris succurrat. Potestas exprimitur in his verbis, Mulier liberata es: nam pro imperio liberationem in manu sua esse pronuntiat. Addit tamen externum symbolum, de cuius usu alibi tractavimus. Quod Deum glorificat populus, huc pertinet ut sciamus, conspicuum fuisse coeleste beneficium. Non fuit igitur obscurum aliquod opus, de quo posset in utramque partem disputari, sed quod amplam ac certam laudandi Dei materiam daret. Unde cognoscitur pravitas magistri synagogae.

14. *Sex dies sunt.* Non audet hic censor Christum palam reprehendere, sed morositatis suae virus alio convertit, Christum in vulgi persona oblique damnans. Mira autem malitiae vecordia fuit. Sex dies labori destinatos esse admonet: sed quam perperam et stulte illud operari definit, quod non nisi sex diebus permittitur? Cur non etiam ab ingressu synagogae eos arcet, ne Sabbatum violent? Cur cessare non iubet ab omnibus pietatis exercitiis? Quodsi a suis tantum operibus prohibentur homines die Sabbati, quam indignum est, tunc alligari Dei gratiam? Venire iubet aliis diebus ad petendam sanitatem, quasi Sabbato sopita iaceat Dei virtus, ac non eam potius illo die maxime exserat in salutem populi sui. Quorsum enim sacri conventus, nisi ut Dei opem et auxilium implorent fideles? Perinde ergo loquitur impius iste hypocrita, acsi legitima Sabbati observatio cursum abrumperet Dei beneficiis, homines excluderet ab eius invocatione, et gratiae sensu privaret.

15. *Unusquisque nonne etc.* Quum malitiam adeo crassam pluribus argumentis refellere promptum esset, hoc uno contentus fuit Christus, Si iumentis humanitatem Sabbato praestare liceat, praeposterum in eo cultum fingi, ne filii Dei iuventur. Caeterum duplex in verbis Christi est comparatio, iumenti cum filia Abrahae, et capistri, quo ligatur asinus vel bos ad praesepe suum, cum Satanae vinculis, quibus homines in exitium constrictos tenet. Vos, inquit, tam scrupulosi Sabbati cultores audetis boves et asinos solvere, ut aquatum ducantur, mihi cur non licebit tantundem officii praestare electo Dei populo, praesertim ubi maior urget necessitas, quum scilicet liberandus est quispiam a Satanae laqueis? Quanquam autem pudore obmutuit impius reprehensor, videmus tamen, nullum a Christo editum fuisse tam praeclarum opus, quod non raperent ad calumniam improbi. Nec mirum si omni studio et conatu huc incubuit Satan, ut Christi gloriam perverteret, qui non cessat nebulas suas assidue spargere, quibus sancta fidelium opera obscuret. Notandum quod Abrahae filia a Christo vocatur, cuius corpus per annos octodecim Satanae mancipatum fuerat: nec tantum respectu generis, quemadmodum Iudaei omnes promiscue superbiebant hoc titulo, sed quia ex veris et genuinis Ecclesiae membris erat. Ubi etiam perspicimus, quod docet Paulus (I. Cor. 5, 5.), quosdam Satanae tradi in carnis interitum, ut spiritus in die Domini salvus fiat. Et temporis spatium admonet, quamvis miseriis nostris non statim medeatur Dominus, non tamen esse desperandum.

(117.) LUC. XIII. 31. Eodem die accesserunt quidam Pharisaeorum, dicentes illi, Exi, et vade hinc: quia Herodes vult te occidere. 32. Et ait illis, Ite, dicite vulpi illi, Ecce eiicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die

consumor. 33. Veruntamen oportet me hodie et cras, et perendie ambulare, quia accidere non solet, ut Propheta alibi pereat, quam Hierosolymis.

Hoc etiam, quo tempore acciderit, certo coniici vix potest, nisi quod tunc versatum fuisse Christum in Galilaea certum est, sicuti toto vocationis suae cursu illic plus morae quam alibi traxit. Hortantur enim, qui volunt videri amici, ut, si velit salvus esse, extra Herodis ditionem concedat. Iam qualiter affecti fuerint, qui hoc dabant consilium, nescitur: nisi quod in hanc coniecturam magis inclino, quia maiorem populi partem illic videbant Christo deditam, ut passim recepta esset Evangelii doctrina, tentasse alio ipsum expellere. Notandum, quinam sint isti monitores: dicit Lucas, fuisse quosdam ex Pharisaeis. Atqui scimus, sectam illam non adeo fuisse Christo propitiam, ut probabile sit de eius vita fuisse sollicitos. Quid ergo? nempe consilium erat, iniecta formidine in aliquas latebras eum abigere: quia fore sperabant, ut brevi concideret eius auctoritas, imo evanesceret tota doctrina. Sed interim considerandus nobis est primus huius consilii magister atque artifex Satan: quia, sicuti Filium Dei terrendo Evangelii cursum tunc abrumpere conatus est, ita subinde novos terrores comminiscitur ac fabricat, quibus examinet Christi ministros, ac cursum reflectere cogat.

Luc. 32. *Dicite vulpi illi etc.* Certum est, de Herode Antipa haberi sermonem. Quanquam autem ille vulpinis erat moribus, ac ingenio non minus servili quam versuto, non arbitror, totius vitae astutiam generaliter perstringi sub vulpis nomine, sed clandestinas eius insidias, quibus Evangelii doctrinam subruere moliebatur, quum aperto marte congredi non auderet. Significat enim Christus, quantumvis callidus sit, nihil tamen profecturum suis artibus. Ego, inquit, quascunque fraudes machinetur ille, hodie et cras defungar munere mihi divinitus iniuncto: ubi ad finem stadii ventum fuerit, tunc in sacrificium offerar. Ut tamen distinctius nobis verborum sensus constet, priore membro fatetur Christus, tertio post die, hoc est, exiguo tempore sibi esse moriendum: atque hoc modo ostendit, nullo mortis metu se posse ab officio revocari, ad quam destinato animi proposito intrepidus contendit. Deinde subiicit, inane esse terriculamentum, quod a falsis et fucosis monitoribus obiicitur, quia non alibi quam Hierosolymae mortis periculum impendeat. Hoc autem secundo membro acriter pungit Pharisaeos, Vosne, ut ab Herode mihi caveam, monetis, quos video meos fore carnifices? Quanquam longius procedit exprobratio: non enim sibi tantum dicit paratum esse Hierosolymae interitum, sed pridem illam fuisse quasi latronum cavernam, ubi iugulati sint fere omnes Prophetae. Verum quidem est, multos alibi fuisse occisos, ac praesertim quo tempore crudelis illa furia Iesabel in eos saeviit, sed quia nusquam alibi omni tempore hostilius vexati fuerant Prophetae, merito Christus hoc probrum impiis urbis sanctae civibus inurit. Prophetas autem contigit ut plurimum illic occidi: quia, quum inde prodiret tota impietas, qua referta erat Iudaea, ille etiam campus fuit, in quo Deus exercuit suos Prophetas. Scimus enim, quo magis affulget lux doctrinae, quae propius impios urgeat, ad maiorem ipsos insaniam impelli. Hoc tamen horrendi exempli est, quod locus, qui in sacrarium divini cultus, et in Legis

coelestisque sapientiae domicilium electus erat, non una vel altera caede, sed ordinaria strage Prophetarum pollutus fuerit. Certe hinc apparet, quam contumax sit mundi ingratitudo ad repellendam sanam doctrinam. Quanquam exclamatio, quae continuo post apud Lucam sequitur, videtur sic contexi, quasi Christus sumpta occasione tunc contra Hierosolymam invectus sit, ego tamen magis arbitror, quia Lucas dixerat, Hierosolymam pridem sanguine Prophetico imbutam esse, imo continua multarum aetatum serie crudelem et sacrilegam carnificinam exercuisse mactandis Prophetis, statim suo more inserere sententiam, quae cum sermone illo congruebat. Supra enim aliquoties vidimus, minime illi esse infrequens, dicta Christi variis temporibus prolata simul colligere.

(118.) LUC. XI. 37. Et quum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisaeus, ut pranderet apud se: Iesus autem ingressus accubuit. 38. Pharisaeus autem, quum vidisset, admiratus est, quod non prius lavisset ante prandium. 39. Et ait Dominus ad illum, Nunc vos Pharisaei exteriora poculi catinique mundatis: et quod intus est vestri, plenum est rapina et malitia. 40. Stulti, nonne qui fecit, quod foris est, etiam id quod intus est fecit? 41. Caeterum ex eo, quod adest, date eleemosynam: et ecce omnia munda sunt vobis.

Convenit aliquatenus, non tamen in totum, haec narratio cum ea doctrina, quam Matthaei decimo quinto capite habuimus, externos scilicet ritus humanitus inventos, quibus servandis plus satis anxie intenti erant Iudaei, data opera neglectos fuisse a Christo, ut superstitionem populi ac praesertim scribarum corrigeret. Deus certas quasdam ablutiones in Lege sua praeceperat, quibus suos ad veram puritatem meditandam utiliter exerceret. Iudaei hac mediocritate non contenti multas alias lotiones addiderant, praesertim ne quis cibum caperet nisi lustrali aqua perfusus, sicuti Marcus septimo capite fusius narrat, et patet ex secundo capite Ioannis. Porro ad hoc vitium prava fiducia accesserat, quia de spirituali Dei cultu non admodum solliciti belle se perfunctos putabant, modo figura in Dei locum succederet. Christus, quum offendiculo fore non ignoret huius ceremoniae contemptum, eam tamen omittit, ut ostendat Deum minime externam munditiem carnis morari, sed spiritualem cordis iustitiam requirere.

Luc. 39. *Nunc vos Pharisaei.* Non reprehendit hoc loco Christus Pharisaeos, sicuti apud Matthaeum et Marcum, quod praepostere humanis commentis Deum colant, ac propter suas traditiones violent Legem Dei: sed crassam hypocrisin tantum attingit, quod puritatem non nisi in hominum oculis appetant, quasi illis cum Deo nihil esset negotii. Haec autem reprehensio in omnes hypocritas competit, etiam qui in ceremoniis divinitus mandatis iustitiam statuunt. Ideoque plus complectitur Christus, quam si diceret, hominum mandatis frustra Deum coli, quia generaliter errorem illum damnat, quod ceremoniis colatur Deus, non autem spiritualiter fide et puro cordis affectu.

Quanquam autem semper hac de re magnum certamen habuerint Prophetae cum Iudaeis, ut tamen ad hypocrisin propensa sunt hominum ingenia, praevaluerat superba illa obstinatio, placere Deo externos cultus etiam fide vacuos. Praesertim vero Christi aetate usque adeo obstupuerant, ut religio tantum in meris nugis sita esset. Ergo in Pharisaeos invehitur, qui sedulo occupantur in poculis lavandis, foedissimas autem sordes rapinae et malitiae intus in corde fovent. Eorum vero stultitiam hac ratione coarguit, quod Deus, qui interiorem hominis animam non minus quam corpus creavit, sola externa specie placari nequeat. Nam hoc maxime fallit homines, quod vel non reputant, sibi cum Deo agendum esse, vel pro sensus sui vanitate illum transformant, acsi ab homine mortali nihil differret.

41. *Caeterum ex eo quod adest.* Christus more suo Pharisaeos a ceremoniis ad caritatem revocat, pronuntians non aqua, sed beneficentia mundari tum homines tum cibos. Quibus tamen verbis neque extenuat Dei gratiam, nec legales ritus quasi vanos et inutiles reiicit: quia stylum in eos dirigit, qui nudis signis Deo secure illudunt, perinde acsi dixisset, Solus est legitimus usus, qui cibos sanctificat. Atqui rite iusteque cibis utuntur, qui ex sua abundantia pauperum inopiae subveniunt. Ergo praestaret, eleemosynam dare ex ea copia quae suppetit, quam scrupulose manus et calices lavando pauperes negligere. Quod inde inferunt Papistae, eleemosynas esse satisfactiones, quibus mundamur a peccatis, stultius est, quam ut longa refutatione opus habeat. Neque enim hic disserit Christus, quo pretio nos peccatorum remissionem acquirere oporteat, sed eos pure vesci pane suo, qui partem erogant pauperibus. Ego enim τὰ ἐνόντα pro copia praesenti accipio: non autem sicuti Vetus interpres et Erasmus transferunt, quod superest. Obiurgationes, quae continuo post sequuntur, in alium locum reiicere satius est: neque enim Christum uno contextu in mensa sic invectum fuisse interpretor contra Scribas et Pharisaeos, sed Lucam, quod alio tempore dictum fuerat, hic retulisse, quemadmodum saepius iam ostendimus, Evangelistis curae non fuisse temporis ordinem.

(119.) LUC. XIV. 1. Et accidit, ut introiret in domum cuiusdam principis Pharisaeorum sabbato, ad capiendum cibum, et ipsi observabant eum. 2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. 3. Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos et Pharisaeos, dicens, Numquid licet sabbato sanare? 4. At illi tacuerunt: ipse vero apprehendens sanavit ipsum, ac dimisit. 5. Et respondens ad illos, dixit, Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati? 6. Et non poterant ad haec respondere illi.

Haec historia nihil aliud continet, quam miraculum a Christo editum, quo superstitiosum Sabbati cultum corrigeret. Neque enim (ut quidam putant) Sabbatum simpliciter abrogare voluit, sed tantum ostendere, neque Dei opera, neque officia caritatis violare sacram

quietem, quae in Lege mandatur. Porro an ipsis auctoribus consulto illuc deductus fuerit hydropicus, incertum est. Certe neque fortuito occurrere potuit ad mensam, nec prorumpere in privatam domum, nisi permissu domini ac voluntate. Quare verisimile est, tentandi Christi causa insidiose illic fuisse locatum, quod tamen non minus stulte quam improbe ab illis factum est, quia iam ante experti fuerant, quid Christus facere soleret, quoties oblata erat similis occasio.

Luc. 3. *Numquid licet Sabbato sanare?* Huc tendit quaestio, an hominis sanatio inter opera, quae Sabbatum violant, censeri debeat. Si dixissent, Sabbati observationem hoc modo violari, in promptu erat exceptio, esse divinum opus. Atqui non aliud continet lex Sabbati, nisi ut homines a suis operibus quiescant. Quod autem eos Christus prius interrogat, id facit antevertendae offensionis causa. Per eum igitur non stetit, quominus eos placaret, nisi obstinata malitia fuissent imbuti. Non quod semper hac lege se obstrinxerit (nam saepe posthabito scandalo peregit, quod sibi a Patre mandatum erat), sed hoc exemplo docere voluit, se non temere Sabbatis edere miracula, quia rationem facti sui paratus esset reddere. Ipsi autem silentio suo demonstrant, se ansam reprehensionis magis captare, quam legis studio moveri: ideo susque deque habet Christus, quid de facto suo iudicent, quia patet, eos sponte sibi arcessere scandalum.

5. *Cuius vestrum asinus etc.* Quanquam indigni erant, quorum offensae mederi Christus studeret, ostendit tamen, nihil a se contra Sabbati observationem fuisse commissum. Quanquam id facit non tam docendi consilio, quam ut se ab eorum calumniis vindicet: sciebat enim, virulento odio magis esse excoecatos, quam ut se rationi dociles praeberent, sed voluit de eorum malitia triumphum agere, dum pudore obmutescere coegit. Nam si brutis animalibus auxilium licet ferre die Sabbati, homini ad imaginem Dei formato non tantundem praestari officii, nimis indignum est.

(120.) LUC. XIV. 7. Dicebat autem ad invitatos parabolam, intendens, quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: 8. Quum invitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo accubitu, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo: 9. Et veniens is, qui te et illum vocavit, dicat tibi, Da huic locum: et tunc incipias cum rubore extremum locum tenere. 10. Quin potius quum vocatus fueris, vade, accumbe in novissimo loco: ut quum venerit, qui te invitavit, dicat tibi, Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. 11. Quia omnis, qui se extollit, deiicietur: et qui se deiicit, extolletur. 12. Dicebat autem etiam ei, a quo fuerat invitatus, Quum facis prandium aut coenam, ne voces amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos divites, ne quando ipsi quoque vicissim te invitent, ac rependatur tibi beneficium. 13. Imo

quum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, coecos. 14. Et beatus eris, quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione iustorum.

Luc. 7. *Dicebat ad invitatos.* Scimus, quantopere in Pharisaeis et Scribis omnibus regnaverit ambitio. Quum autem omnibus superbe dominari cuperent, mutuo etiam inter ipsos erat de primatu concertatio. Hoc enim habent homines inanis gloriae cupidi, ut singuli ultro citroque sibi invideant, dum quisque ad se trahere appetit, quod sibi alii deberi putant. Ita Pharisaei et Scribae, quum omnes pariter apud populum se venditarent sacri ordinis titulo, nunc inter se contendunt de honoris gradu, quia quisque primum locum sibi arrogat. Hanc eorum ambitionem apta similitudine Christus false deridet. Nam si quis in aliena mensa primum locum occupet, deinde cogatur potiori cedere, non sine pudore et ignominia a domino convivii in alium locum relegabitur. Atqui idem contingere omnibus necesse est, qui se fastuose ingerunt, ut supra alios emineant, quia Deus ipsos probrose deiiciet. Notandum enim est, Christum de externa et civili modestia hic non concionari: nam eos, qui superbissimi sunt, saepe videmus in hac parte excellere, ac civiliter (ut loquuntur) prae se ferre magnam modestiam. Verum similitudine ab hominibus sumpta, quales intus esse nos coram Deo oporteat, docere vult, asci diceret, Si convivam, quia stulte primum sibi locum usurpaverat, reiici contingat in postremum, pudore confusus cuperet eo nunquam ascendisse: ergo ne idem vobis usu veniat apud Deum, ut vestram arrogantiam extrema ignominia notet, sponte sitis humiles ac modesti.

11. *Qui se extollit.* Haec clausula demonstrat, de ambitione loquutum esse Christum: neque enim pronuntiat, quid in communi hominum vita soleat fieri, sed Deum hic nobis statuit Iudicem, qui superbis resistat, eorumque supercilium humiliet, humilibus vero det gratiam. Plena est huiusmodi testimoniis Scriptura, Deum esse eorum omnium hostem, qui se effere appetunt, sicuti bellum cum eo suscipere necesse est, quicunque aliquid sibi arrogant. Nam haec est superbia, Dei donis perinde gloriari, acsi qua in nobis subesset dignitas, quae nos proprio merito extolleret: sicuti rursum humilitas non fucata solum deiectio censeri debet, sed vera exinanitio, quum scilicet, infirmitatis nostrae probe nobis conscii, nihil sublime spiramus, scientes nos sola Dei gratia excellere.

12. *Quum facis prandium.* Qui putant hic simpliciter damnari convivia, quae inter se vicissim agitant cognati et familiares, partem humanitatis tollunt ex hominibus. Hoc enim magis barbarum esset quam austerum, cognatos a mensa hospitali excludere, et tantum extraneis dare locum. Nec sane hoc Christi consilium fuit, ab omni comitate nos arcere, sed tantum ostendere, officiis in mundo usitatis minime probari caritatem. Nam sicuti divitibus, a quibus paria speramus, aliquid spe mercedis impendere, non liberalitas est, sed foenerandi artificium, ita in rationem coram Deo non veniunt mercenaria officia, nec caritati ascribi merentur. Si cognatos vel amicos divites coena excipio, humanitas est per se non damnanda, sed quae ad probandam caritatem minime sufficiet: nam saepe videmus eos, qui sibi prorsus addicti sunt, in amicis laute tractandis esse

sumptuosos. Quid igitur? nempe ita mensam divitibus instruere poteris, ut interea pauperes non negligas: ita licebit epulari cum amicis et cognatis, ut alienos non reiicias, si et illi inopes erunt, et tibi ad levandam eorum indigentiam facultas suppetet. Summa est, qui cognatis et amicis benefaciunt, erga pauperes autem restricti sunt, nulla laude esse dignos, quia caritatem non exercent, sed lucro suo tantum vel ambitioni consulunt. Nominatim vero Christus hospitem suum compellat, quem videbat splendori et lautitiis nimis studere, et ita captare a divitibus laudem et gratiam, ut pauperes non admodum curaret. Quare sub unius hominis persona haec obiurgatio in eos omnes stringitur, qui ambitiose sua profundunt, ut sese ostentent, vel mutuam compensationem venantur: interea pauperibus nihil residuum faciunt, acsi perdere timerent quicquid gratis erogant. Ideo Christus beatos esse affirmat, qui nulla spe terrenae mercedis sunt liberales: eos enim constat in Deum respicere. Quibus vero sua utilitas ante oculos versatur, vel quos aura popularis impellit, non est quod mercedem a Deo exspectent.

(121.) MATTH. XXII. 1. Et respondens Iesus, iterum dixit per parabolas, et ait, 2. Simile factum est regnum coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. 3. Et emisit servos suos, ut vocarent invitatos ad nuptias, et noluerunt venire. 4. Rursus emisit alios servos, dicens, Dicite invitatis, Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia mactata sunt, et omnia parata, venite ad nuptias. 5. Illi autem neglexerunt, et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam: 6. Reliqui vero tenuerunt servos eius, et contumeliis affecerunt, et occiderunt. 7. Rex autem quum audisset, iratus est: et missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. 8. Tunc ait servis suis, Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni. 9. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias. 10. Et egressi servi eius in vias congregaverunt omnes, quotquot invenerunt, malos pariter ac bonos, et impletae sunt nuptiae discumbentibus. 11. Ingressus autem rex, ut videret discumbentes, ubi vidit illic hominem non vestitum veste nuptiali, 12. Ait illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. 13. Tunc dixit rex ministris, Ligatis pedibus et manibus eius, tollite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. 14. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

LUC. XIV. 15. Haec quum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi, Beatus qui comedit panem in re-

gno Dei. 16. At ipse dixit ei, Homo quidam apparaverat coenam magnam, et vocavit multos, 17. Misitque servum suum hora coenae, ut diceret invitatis, Venite: quia iam parata sunt omnia. 18. Et coeperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, villam emi, et necesse est mihi exire, et videre illam: rogo te, habe me excusatum. 19. Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, et eo ad probandum illa: rogo te, habe me excusatum. 20. Et alius dixit, Uxorem duxi, et ideo non possum venire. 21. Et reversus servus renuntiavit haec domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo, Exi cito in plateas et vicos urbis: pauperes ac debiles, claudosque et coecos huc introduc. 22. Et ait servus, Domine, factum est, ut imperasti, et adhuc locus est. 23. Et ait dominus servo, Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea. 24. Dico enim vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit coenam meam.

Matth. 1. *Et respondens Iesus.* Tametsi Matthaeus hanc parabolam recitat inter alios sermones a Christo sub ultimum Pascha habitos, quia tamen nullum designat tempus, Lucas autem diserte affirmat, quum discumberet in mensa Pharisaei, sic loquutum esse, hunc potius ordinem sequi visum est. Porro quia Matthaei consilium erat, ostendere quibus de causis in extremam rabiem accensi essent scribae, inter odiosos eius sermones hunc quoque tempestive posuit, et in contextum inseruit, neglecto temporis ordine. Notanda est autem *Lucae* narratio, quod, quum unus ex convivis dixisset, beatos esse qui panem comedunt in regno Dei, Christus inde Iudaeis exprobrandae ingratitudinis occasionem sumpserit. Quanquam autem vix credibile est, Pharisaei hospitem et amicum serio pietatis affectu erupisse in hanc vocem, mihi tamen non videtur esse subsannatio, sed ut homines mediocri fide tincti, nec palam impii, secure inter pocula de vita aeterna garrire solent, existimo, ab hoc homine iniectum fuisse sermonem de futura beatitudine, ut vicissim aliquid a Christo eliceret. Et verba eius indicant, nihil nisi crassum ac terrestre spirasse: neque enim metaphorice Panem edere dixit pro Frui aeterna gloria, sed videtur somniasse nescio quem statum felici rerum omnium opulentia refertum. Sensus tamen est, beatos fore qui pane Dei vescentur, postquam filios suos in regnum suum collegerit.

2. *Simile factum est regnum coelorum.* Quemadmodum Spartanus ille olim dixit, Athenienses scire, quae recta essent, sed nolle facere, ita hic Iudaeis Christus exprobrat, praeclaras quidem ipsos de regno Dei voces edere, sed dum eos ad se benigne et humaniter Deus invitat, contemptim se respuere eius gratiam. Neque enim dubium est, quin Iudaeos nominatim perstringat, ut melius patebit paulo post. Caeterum hoc a Luca differt Matthaeus, quod multas circumstantias exprimit, quum ille summatim et in genere tantum rem proponat. Sic Matthaeus a rege nuptias filii celebratas fuisse dicit: apud Lucam simpliciter fit convivii mentio. Ille plures servos com-

memorat, hic non nominat nisi unum: ille plures missiones notat, hic tantum unam: ille quosdam ex servis dicit male mulctatos fuisse vel occisos, hic tantum de contemptu loquitur. Postremo ille habet, eiectum fuisse, qui sine veste nuptiali ingressus fuerat convivium, cuius apud Lucam nulla fit mentio. Sed alibi quoque observavimus simile discrimen, quum scilicet in eadem re docenda Matthaeus uberior esset ac magis fusus. In summa quidem optime conveniunt, quod, quum Deus Iudaeos peculiari honore dignatus fuerit, quasi mensam hospitalem illis instruens, illi oblatum sibi honorem contempserint. Quod nuptias filii regii huc referunt multi interpretes, quia Christus finis est Legis, neque alio spectavit Deus in suo foedere, quam ut eum populo suo praeficeret, sacroque spiritualis coniugii vinculo Ecclesiam ei coniungeret, libenter amplector. Quod autem dicit, emissos esse servos qui invitatos vocarent, his verbis duplicem gratiam Dei notare voluit: nempe quod Iudaeos praetulerit aliis gentibus, deinde per Prophetas suam illis adoptionem patefecerit. Alludit enim ad usitatum hominum morem, qui nuptias facturi eorum catalogum conscribunt, quos habere volunt convivas: deinde per servos suos invitant. Ita Deus Iudaeos, quasi familiares essent amici, prae aliis elegit: deinde per Prophetas vocavit, ut promissae redemptionis participes essent, quod erat in nuptiis epulari. Quanquam autem, qui primi vocati fuerunt, non vixerunt usque ad Christi adventum, scimus tamen, communem omnibus salutem fuisse propositam, qua eos privavit sua ingratitudo et malitia: nam ab initio Dei invitationem populus ille impie contempsit.

4. *Rursus emisit alios.* Perinde loquitur, acsi iidem fuissent homines, quia unum fuit populi corpus. Sensus autem est: quum appropinquaret felix et laetus redemptionis dies, admonitos fuisse ut opportune adessent: nam tempus longe ante condictum illis fuerat. Nunc vero dixit Christus, in ipso articulo novis nuntiis eos urgeri, ut venire festinent: nam prima invitatio, cuius meminit, superiores omnes Prophetias complectitur usque ad Evangelii promulgationem. Quanquam autem iam olim saevitum fuerat in Prophetas, quia tamen tempore crevit furor, qui tandem in Christum et Apostolos toto impetu effusus est, veterem populum contemptus et superbiae tantum accusat. Ultimos autem servos, qui sub horam coenae missi fuerant, contumeliis affectos vel occisos fuisse dicit. Ita ad extremum scelerum prorupit ille populus, quum ad superbam gratiae reiectionem accessit vesana crudelitas. Neque tamen in omnes pariter crimen hoc confert, quia etiam in ultima vocatione, quae per Evangelium facta est, partim a securis contemptoribus derisa fuit Dei gratia, partim furiose repulsa ab hypocritis. Atque ita fieri solet, ut magis ebulliant impii contra Deum, quo magis ad salutem eos sollicitat. Nunc tractanda est pars doctrinae, quae Matthaeo et Lucae communis est, nempe quod alius profectus est in villam suam, alius ad negotiationem: vel sicut habetur apud Lucam, alius excusavit se uxorem duxisse, alius villam emisse, alius quinque paria boum. His verbis significat Christus, ita mundo et rebus terrenis deditos fuisse Iudaeos, ut nemini vacaret ad Deum accedere, sicuti dum nos mundi curae tenent implicitos, totidem sunt avocamenta, quibus a regno Dei abstrahimur. Turpe quidem ac pudendum est, quod homines, ad coelestem vitam creati, belluino stupore toti ad res caducas feruntur, sed hic morbus passim grassatur: ita vix centesimus

quisque regnum Dei caducis divitiis vel aliis commodis praefert. Quanquam autem non eodem omnes laborant morbo, quisque tamen sua cupiditate in diversum rapitur: ita fit, ut omnes huc vel illuc diffluant. Notandum praeterea est, ab hominibus profanis honestos repudiandae gratiae Dei praetextus obtendi, quasi excusabilis esset eorum socordia, dum intenti praesentis vitae negotiis coelestem haereditatem parvipendunt. Atqui videmus, ut tales delicias Christus nobis excutiat, ne quis se quicquam proficere existimet, dum se terrenis impedimentis teneri causantur: imo duplicatur hominum culpa, dum se rebus alioqui licitis impediunt, quibus adiuvari potius decebat. Quorsum enim praesentis vitae commoditates nobis Deus concedit, nisi ut ad se nos alliciat? atqui tantum abest ut quisque, prout iuvatur Dei beneficiis, in coelum aspiret, ut et sacrae nuptiae, et agri, et reliquae opes totidem laquei sint, qui singulos terrae affixos constringunt.

7. *Rex autem quum audisset.* Hanc poenam solus Matthaeus commemorat, quia apud Lucam de illata servis iniuria nullus habetur sermo. Hoc uterque dicit, exclusos privatosque fuisse honore convivii, qui ad tempus condictum non venerunt. Haec vero doctrina nobis etiam communis est: nam impios omnes, qui violenter contra Evangelii ministros insurgunt, idem manet exitium, quod praedicit Christus Iudaeis. Quos autem sic occupant terrenae curae, ut Dei invitationem pro nihilo ducant, hi omnes famelici tandem inopia misere tabescent. Itaque quoties nos vocat, accincti et alacres simus ad sequendum.

9. *Ite ergo ad exitus viarum.* Postquam indignos Dei gratia esse ostendit, qui sibi oblatam fastidiose respuunt, nunc dicit, in eorum locum alios substitui, et quidem maxime obscuros vulgo et contemptibiles. Atque hic gentium vocatio describitur, quae ad zelotypiam Iudaeos stimulet, sicuti habetur in Cantico Mosis, Provocarunt me in iis, qui non erant dii, et ego vicissim eos provocabo in eo, qui non est populus, in gente stulta irritabo eos (Deut. 32, 21.). Quia priore loco electi erant, perinde acsi illis Deus carere non posset, eius gratiam sibi fingebant esse addictam. Quam superbe vero alios omnes despexerint notum est. Ergo per concessionem gentiles mendicis, caecis et claudis comparat. Vocari autem ex triviis et plateis dicit tanquam extraneos et ignotos: interim tamen in locum ab amicis et familiaribus neglectum subrogandos esse affirmat. Ita quod obscurius de creanda nova Ecclesia praedictum fuerat a Prophetis, clare exprimit. Et certe probrum hoc divinae vindictae cumulus fuit, quod Deus illis resectis in radicem oleae inseruit silvestres surculos (Rom. 11, 17.), et illis abdicatis pollutas et sordidas gentes in domum suam recepit. Quodsi tunc non pepercit naturalibus ramis, eadem nobis hodie impendet ultio, nisi vocanti respondeamus. Nec vero peribit coena, quae nobis parata erat, sed alios sibi convivas Deus arcesset.

Luc. 23. *Compelle intrare.* Tantundem hoc valet, asci iuberet paterfamilias, quasi conviciis impellere mendicos, et nullos omittere ex ultima faece: quibus verbis significat Christus, Deum potius corrasurum omnes mundi quisquilias, quam ut ingratos ad mensam suam in posterum admittat. Alludere tamen videtur ad Evangelicae invitationis modum, quia non simpliciter proponitur nobis Dei gratia, sed ad doctrinam simul accedunt exhortationum stimuli, in quo per-

spicitur mira Dei bonitas, qui, ubi ultro ad se vocatos torpere nos videt, pigritiam nostram importune sollicitat: nec tantum exhortationibus nos pungit, sed etiam minis compellit ad se accedere. Interea non improbo, quod Augustinus hoc testimonio saepius contra Donatistas usus est, ut probaret, piorum principum edictis ad veri Dei cultum et fidei unitatem licite cogi praefractos et rebelles: quia, etsi voluntaria est fides, videmus tamen, iis mediis utiliter domari eorum pervicaciam, qui non nisi coacti parent.

Matth. 11. *Ingressus autem rex, ut videret.* Hic iam non exprobrat Christus Iudaeis, quod impie contempserint Dei gratiam et vocationem: sed eos qui subrogandi erant in illorum locum mature praemonet, ne suis sordibus sacras nuptias inquinent, ubi Deus mensae suae participatione eos dignatus fuerit. Ergo hactenus docuit, Iudaeos speciali honoris privilegio ob impium suum fastidium privandos esse, atque ex profanis et reiecticiis gentibus vocandos, qui in eorum locum succederent. Nunc verò denuntiat, ex hoc quoque numero exterminandos esse, qui Ecclesiam contumelia affecerint: nam quia promiscue per Evangelium omnes Deus vocat, multi impuri et foetidi homines perrumpunt, qui, tametsi ad tempus locum occupant inter alios, tandem ubi suos convivas perlustrat Deus, foras eiecti rapiuntur ad poenam. Summa est: non omnes qui semel Ecclesiam ingressi fuerint, vitae aeternae fore participes, sed qui ornatum coelesti palatio dignum gestare comperti fuerint. Porro de *veste nuptiali* frustra certatur, sitne fides, an sancta ac pia vita: quia neque fides a bonis operibus separari potest, et bona opera non nisi ex fide procedunt. Christus autem hoc tantum voluit, hac lege nos a Domino vocari, ut Spiritu renovemur in eius imaginem, ideoque, ut perpetuo domi eius maneamus, veterem hominem cum suis inquinamentis exuendum esse, ac meditandam novam vitam, ut vestitus tam honorificae vocationi respondeat. Sed quaeritur, qui conveniat mendicum atroci poena mulctari, quia nuptialem vestem non attulerit, quasi vero novum sit, miseros, qui victum in compitis quaeritant, laceros ac deformes conspici. Respondeo, hic non tractari, unde vestis petenda sit: nam Dominus quoscunque invitat, simul etiam vestit, ac in omnibus nobis impletur, quod dicit Ezechiel cap. 16, 7., quum nihil Deus inveniat in nobis praeter miseram nuditatem et foetidas sordes, ornare nos splendido vestitu: scimus etiam, non aliter reformari nos in imaginem Dei, nisi dum Christum induimus. Non ergo pronuntiat Christus, eiectum iri miseros homines, qui pretiosam vestem ex arca sua depromptam non attulerint, sed qui reperti fuerint in suis sordibus, ubi Deus ad examen de convivis suis habendum adveniet. Conclusio vero *finem parabolae* ostendit, paucos esse electos, licet multi vocati sint: unde colligimus, non esse subtiliter excutiendas singulas particulas. Neque enim Christus nuper denuntiavit, maiorem partem eiectum iri, sed unius tantum meminit: hic vero audimus, paucos ex magno numero retentum iri. Et certe, quum hodie plures Evangelii voce in Ecclesiam congregentur, quam olim per Legem, exigua portio vitae novitate fidem suam approbat. Quare ne placeamus nobis inani fidei titulo, sed quisque serio se ipsum examinet, ut in ultimo delectu censeri possit inter legitimos convivas. Nam ut Paulus admonet (II. Tim. 2, 19.), non unius generis vasa sunt in domo Domini, ideo discedat ab iniquitate, quisquis invocat nomen Domini. Hic de aeterna Dei electione altius

non disputo: quia non alio spectant verba Christi, quam externam fidei professionem minime sufficere, ut pro suis Deus agnoscat, quicunque videntur nomen vocationi eius dedisse.

(122.) LUC. XVI. 1. Dicebat autem et ad discipulos suos, Homo quidam erat dives, qui habebat dispensatorem, et hic delatus est apud illum, quod dissiparet bona ipsius. 2. Et vocavit eum, dixitque ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuae: non enim poteris posthac esse oeconomus. 3. Ait autem dispensator intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert a me dispensationem? fodere non valeo, mendicare erubesco. 4. Scio quid faciam, ut, quum amotus fuero a dispensatione, recipiant me in domos suas. 5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo? 6. At ille dixit, Centum batos olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, et sede cito, et scribe quinquaginta. 7. Deinde alteri dixit, Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe cautionem tuam, et scribe octoginta. 8. Et laudavit Dominus dispensatorem iniquum, quod prudenter fecisset, quia filii huius saeculi prudentiores sunt filiis lucis in natione sua. 9. Et ego vobis dico, facite vobis amicos ex mammona iniusto, ut, quum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. 10. Qui fidelis est in minimo, et in multo fidelis est: et qui in minimo iniquus est, is et in multo iniquus est. 11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis? 12. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? (*Paulo post.*) 14. Audiebant autem haec omnia et Pharisaei, qui erant avari, et deridebant illum. 15. Et ait illis, Vos estis, qui iustificatis vos ipsos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra, quia, quod hominibus excelsum est, abominatio est coram Deo.

Summa huius parabolae est, humaniter et benigne cum proximis nostris esse agendum, ut, quum ad Dei tribunal ventum fuerit, liberalitatis nostrae fructus ad nos redeat. Quanquam autem dura et longe petita videtur similitudo, clausula tamen ostendit, non aliud fuisse Christi consilium. Et hinc perspicimus, inepte eos philosophari, qui in parabolis singulas partes scrupulose excutiunt. Neque enim hic fraudes, rapinas, prodigam dissipationem, et alia malae dispensationis peccata largitionibus redimere Christus iubet: sed quum

bonorum omnium, quae nobis confert, dispensationi nos praeficiat Deus, hic nobis ratio praescribitur, quae olim, quum ad reddendam rationem ventum fuerit, a summo rigore nos sublevet. Nam qui fingunt, eleemosynas ad luxuriae ac dissolutae vitae compensationem valère, non satis expendunt, hoc primo nobis iniungi, ut sobrié et temperanter vivamus: deinde, ut ex puro fonte rivi ad nos defluant. Certum quidem est, neminem esse tam frugi, qui non interdum deposita apud se bona dilapidet, ideoque vel eos, qui summam parsimoniam colunt, non prorsus a mala dispensatione esse immunes. Adde quod multiplices sunt donorum Dei abusus, ut culpam alii alio modo contrahant: non nego etiam quin, prout nobis vitiosae dispensationis sumus conscii, hoc nos ad officia caritatis magis stimulare deceat. Sed alius finis nobis propositus esse debet, quam ut soluto redemptionis pretio effugiamus Dei iudicium, nempe ut liberalitas bene sancteque locata superfluas impensas frenet tantundem ac corrigat: deinde, ut nostra erga fratres humanitas Dei misericordiam in nos provocet. Quare hic minime effugium ostendit Dominus suis discipulis, quo se a reatu liberent, dum ab illis rationem exiget coelestis iudex, sed mature cavendum esse admonet, ne crudelitatis suae poenam luant, si deprehensi fuerint, Dei bona ingurgitando nullam beneficentiae operam dedisse. Tenendum enim semper illud est, Qua quisque mensura aliis mensus fuerit, ei repensum iri (Matth. 7, 2.).

Luc. 8. *Laudavit Dominus.* Hic etiam cernere promptum est, si quis in singulis particulis insistat, stulte facturum. Nam quum ex alieno largiri, res minime sit laude digna, quis aequo animo feret, ab improbo nebulone sibi eripi, quod pro sua libidine condonet? Hoc certe nimis crassi stuporis foret, ubi substantiae suae partem quispiam direptam viderit, quod residuum est sibi furto ablatum aliisque donatum probare. Sed hoc tantum voluit Christus, quod subiicit continuo post, homines profanos et mundo addictos in curandis vitae caducae rationibus magis esse industrios et sollertes, quam filii Dei de coelesti aeternaque vita solliciti sint, vel ad eius studium et meditationem intenti. Hac enim comparatione ignaviam nostram plus quam socordem nobis exprobrat, quod saltem non aeque nobis prospicimus in futurum, ac profani homines sibi in hoc mundo consulunt. Quam enim turpe est, filios lucis, quibus Deus Spiritu verboque suo affulget, torpere ac negligere spem aeternae beatitudinis sibi oblatam, quum tam cupide mundani homines ad sua commoda ferantur, tamque providi sint atque acuti? Hinc colligimus, non conferri Spiritus et carnis prudentiam (quod non sine ipsius Dei contumelia fieret), sed tantum expergefieri fideles, ut attentius considerent quae sunt futurae vitae, neque oculos ad Evangelii lucem claudant, quum videant, coecos in tenebris esse magis perspicaces. Et quidem eos affici magis decet, quum videant filios saeculi pro fluxa vita, et quae momento praeterit, in longum tempus prospicere.

9. *Facite vobis amicos.* Sicuti antehac non iussit Christus sacrificia Deo offerre ex rapinis, ita nunc non intelligit, vel deprecatores quaerendos esse, vel patronos, qui suo praesidio nos tegant ac defendant, sed benigne erogando favorem apud Deum acquiri docet, qui se misericordibus et humanis vicissim misericordem fore promisit. Stulte vero et absurde quis mortuorum precibus vel suf-

fragiis iuvari nos hinc colligat: nam hoc modo periret quicquid indignis impenditur. Atqui non obstat hominum pravitas, quin Dominus in tabulas suas expensum referat, quicquid in pauperes contulimus. Respicit ergo Dominus non ad personas, sed ad opus ipsum, ut beneficentia nostra, etiamsi in homines ingratos inciderit, nobis coram Deo respondeat. Sed ita videtur innuere, vitam aeternam meritis nostris rependi. Respondeo, satis clare ex contextu patere, humano more eum loqui: nempe quemadmodum is, qui gratia pollet ac opibus, si amicos sibi conciliet in sua prospera fortuna, perculsus adverso casu habet a quibus sustentetur, ita nostram humanitatem nobis opportuni refugii instar fore, quia Dominus, quicquid liberaliter in proximos quisque contulerit, non secus ac sibi praestitum agnoscit. *Quum defeceritis.* Hoc verbo denotat mortis tempus, ac breve dispensationis nostrae tempus fore admonet, ne tenaciores nos reddat longioris vitae fiducia. Unde enim fit, ut maior pars indormiat suis divitiis, multi quod habent profusis sumptibus dissipent, alii supprimendo se et alios maligne fraudent, nisi quia falsa diuturnae vitae imaginatione decepti secure sibi indulgent? Quod *mammona iniquitatis* vocat, suspectas nobis divitias reddere vult, quia ut plurimum dominos suos iniquitate involvunt. Etsi enim per se non malae sunt, quia tamen raro acquiruntur sine fraude, aut violentia, aut aliis artibus illicitis, raro etiam sine superbia, vel luxu, vel alio pravo affectu possidentur, merito suspectas nobis Christus reddit, quemadmodum et alibi vocavit spinas (Matth. 13, 22.). Videtur tamen subaudienda esse antithesis, acsi dixisset, divitias, quae alioqui propter vitiosum abusum possessores suos coinquinant, ac fere sunt peccandi illecebrae, vertendas esse in contrarium finem, ut gratiam nobis concilient. Tenendum praeterea memoria est quod prius dixi, Deum ex praeda iniuste parta sacrificium non quaerere, acsi socius esset furum, ideoque potius moneri fideles, ut se ab iniquitate puros conservent.

10. *Qui fidelis est in minimo.* Proverbiales sunt sententiae a communi usu et experientia sumptae, ideoque sufficit ut plurimum esse veras. Continget quidem interdum, ut fraudator, neglecto parvo lucro, in re magna suam nequitiam prodat: imo multi in rebus minutis simplicitatis fuco amplissimum quaestum venantur, quemadmodum dicit ille (Livius), Fraus in parvis sibi fidem praestruit, ut, quum operae pretium fuerit, magna mercede fallat. Neque tamen falsa est Christi sententia, quia in proverbiis, ut dixi, sequimur quod est vulgo usitatum. Hortatur ergo suos discipulos Christus, ut fideliter agentes in rebus parvis se ad fidem in maximis rebus colendam assuefaciant. Deinde hanc doctrinam ad spirituales gratias rite dispensandas accommodat, quas tametsi non suo pretio aestimat mundus, certum tamen est, longe supra caducas mundi opes excellere. Indignos autem esse docet, quibus incomparabilem Evangelii et similium donorum thesaurum Deus committat, qui male et infideliter agunt in rebus minus pretiosis, ut sunt fluidae mundi opes. Itaque his verbis inclusa est tacita comminatio, timendum esse, ne propter terrenae dispensationis abusum coelestibus donis privemur. Quo sensu divitiis opponitur verum, tanquam solidum et perpetuum umbratili et caduco.

12. *Si in alieno fideles.* *Alienum* vocat, quod est extra hominem: neque enim hac lege divitias nobis largitur Deus, ut simus

illis affixi, sed ita nos constituit earum dispensatores, ne suis vinculis nos constringant. Nec vero fieri potest, ut mentes solutae et liberae in coelo habitent, nisi alienum ducant quicquid in mundo est. Spirituales autem divitias, quae ad futuram vitam spectant, nobis proprias facit, quia aeterna est earum fruitio. Iam vero alia similitudine utitur, sperandum non esse, ut bonis nostris recte et moderate utamur, si perperam vel mala fide in alienis versati fuerimus. Solent enim homines securius suis rebus abuti, plusque sibi licentiae in illis perdendis concedunt, quia non verentur, ne quis exprobret. In deposito autem vel commodato vel mutuo, de quibus mox reddenda erit ratio, cautiores sunt ac magis timidi. Tenemus ergo Christi mentem, malos spiritualium donorum fore custodes, qui terrena bona male administrant. Postea inseritur sententia, quod nemo possit Deo servire et mammonae, quam Matthaei capite 6. exposui. Inde etiam petant lectores, quid significet vox Mammonae.

14. *Audiebant autem haec.* Qui putant, derisum fuisse Christum a Pharisaeis, quia plebeio rudique sermone contentus verborum ampullas non iactaret, non satis expendunt Lucae verba. Fateor quidem, superbis hominibus et fastidiosis contemptibilem videri Evangelii doctrinam, sed Lucas diserte exprimit, Christum ideo illis derisui fuisse, quia avari erant. Quia igitur illis persuasum et penitus infixum erat, beatos esse divites, ideoque nihil melius esse, quam rem suam augere quovis modo, et tenaciter incubare partis opibus, quaecunque in diversam partem a Christo erant dicta, tanquam absurda paradoxa reiiciunt. Et certe quisquis de spernendis divitiis vel in pauperes erogandis disserit, avaris desipere videtur. Notum est illud Horatii, Populus me sibilat, at mihi plaudo. Quodsi omnium iudicio damnati sibi tamen placent, quanto magis instar fabulae ridebunt istam philosophiam Christi, quae remota est a vulgi sensu? Neque tamen dubito, quin alium colorem praetexuerint Pharisaei, ut adversam suo vitio doctrinam iocose eluderent. Tenendum tamen est, quid eos impulerit: nam et hic morbus semper fere in mundo grassatur, ut maior pars hominum se aspernari fingat, quod pravis eorum moribus non convenit. Hinc tot probris, scommatibus et subsannationibus obnoxium est verbum Dei: quia pro vitiorum suorum defensione quisque litigat, putantque facetis suis dictis, velut obiecta nebula, tectum esse suum flagitium.

15. *Vos estis qui iustificatis.* Videmus Christum illorum fastidio minime cedere, sed constanter asserere doctrinae suae auctoritatem contra ludibria: quod etiam omnibus Evangelii ministris agendum est, ut impiis contemptoribus terribile Dei iudicium opponant. Fucum ergo, quo decipiunt hominum oculos, in Dei iudicio quicquam illis profuturum negat. Nolebant videri in suis ludibriis avaritiae suae patrocinium suscipere: Christus autem venenum hoc ab occulto ulcere erumpere docet, quemadmodum si quis hodie cornutis Episcopis dicat, ideo tam infestos esse Evangelio, quia intestina eorum mala nimis acriter punguntur. Dicit autem, satis illis esse, si probi appareant hominibus, ac fucosa sanctimonia se venditent, sed Deum, qui cordium cognitor est, non latere quae coram mundo abscondunt vitia. Ubi etiam notandum est inter Dei et hominum iudicia discrimen: quia, quum externis larvis plaudant homines, apud Dei tribunal nihil praeter sincerum cor probatur. Additur insignis sententia, quicquid *excelsum* homines ducunt, *abominationem* esse

Deo, non quod virtutes repudiet Deus, quarum laudem humanis cordibus impressit, sed quia abominatur Deus, quicquid proprio sensu homines extollant. Unde apparet, quo loco habendi sint ficticii omnes cultus, quos suo arbitrio mundus sibi fabricat. Quantumvis enim suis inventoribus placeant, Christus non modo vanos coram Deo, et nihili esse pronuntiat, sed etiam foetidos.

(123.) LUC. XVI. 19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. 20. Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius ulcerosus. 21. Et cupiens saturari de micis, quae cadebant de mensa divitis: sed et canes veniebant, ac lingebant ulcera eius. 22. Accidit autem, ut moreretur mendicus, et deportaretur ab angelis in sinum Abrahae: mortuus est autem et dives, ac sepultus est. 23. Atque apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, videt Abraham eminus, et Lazarum in sinu eius. 24. Et ipse clamans dixit, Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in flamma hac. 25. Dixit autem Abraham, Fili, recordare, quod receperis bona tua in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu vero cruciaris. 26. Et super haec omnia, inter nos et vos hiatus ingens firmatus est, ut, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transmeare. 27. Ait autem, Rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei: 28. Habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne et ipsi veniant in locum hunc cruciatus. 29. Ait illi Abraham, Habent Mosen et Prophetas, audiant illos. 30. At ille dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis iverit ad eos, resipiscent. 31. Ait autem illi, Si Mosen et Prophetas non audiunt, neque, si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

Tametsi alia quaedam inserit Lucas, non tamen dubium est, quin hoc exemplo proximum sermonem confirmet Christus. Ostendit enim, qualis eos conditio maneat, qui posthabita pauperum cura se totos in delicias iniurgitant, qui crapulis et voluptatibus dediti proximos misere esurire sinunt, imo crudeliter inedia conficiunt, quibus opem ferre debuerant, quum suppeteret illis facultas. Quanquam autem quibusdam simplex videtur esse parabola, quia tamen Lazari nomen exprimitur, potius rem gestam narrari arbitror. Caeterum in ea re parum est momenti, modo summam doctrinae teneant lecto-

res. Primo dives inducitur purpura et bysso vestitus, et splendidis lautitiis quotidie indulgens: quibus verbis notatur delicatior vita, luxuque et pompis referta. Non quod Deo omnis vestium elegantia et ornatus per se displiceat, vel omnis victus mundities sit damnabilis, sed quia raro contingit, in his rebus servari temperantiam: nam qui splendorem appetit in vestibus, novis subinde additamentis luxum augebit, ac fieri vix potest, quin se ad intemperiem proiiciat, qui opiparis et bene refertis mensis gaudet. Praecipue tamen damnatur in eo crudelitas, quod Lazarum pauperem et ulcerosum sinebat iacere foris ad ianuam suam. Nam haec opposita membra Christus inter se contexuit: quod dives crapulae pompisque deditus, tanquam inexplebilis gurges, ingentes copias intus voraret, Lazari autem inopia et miseriis non tangeretur, sed fame, frigore et ulcerum foetore tabescere sciens ac volens sineret. In hunc modum et Ezechiel (16, 49.) Sodomam accusat, quod in saturitate panis et vini manum inopi non porrigeret. Bysso, quae tela est subtilior, Orientales ad nitorem et pompam uti solitos fuisse notum est: quem morem sacrifici papales in suis quae vocant superliciis aemulati sunt.

21. *Sed et canes veniebant.* Iam inde satis convicta erat ferrea divitis immanitas, quod tam miserabile spectaculum ad sympathiam eum non flectebat. Nam si qua humanitatis gutta in eo fuisset, saltem mandare debebat, ut aliquid ex culinae suae reliquiis misero homini daretur, sed hic impiae et plus quam belluinae truculentiae cumulus fuit, saltem a canibus non discere misericordiam. Nec dubium est, quin arcano Dei consilio directi fuerint canes isti, qui eum suo exemplo damnarent. Christus certe eos hic quasi in testimonium producit, qui exsecrandam hominis duritiem coarguant. Quid enim magis portentosum, quam hominem a canibus curari, qui a proximo suo negligitur? Imo ne micas quidem panis dari famelico, cui medendi gratia linguas suas canes accommodant? Quoties ergo vel alieni, vel ipsa bruta animalia in vices nostras subeunt, ut officio fungantur quod potius a nobis praestandum erat, sciamus, totidem divinitus testes ac iudices nobis statui, qui crimen nostrum magis detegant.

22. *Accidit autem ut moreretur etc.* Hic ostendit Christus, quantum in morte mutata fuerit utriusque conditio. Mors quidem ambobus communis, sed mortuum ab angelis deferri in sinum Abrahae, felicitas est regnis omnibus optabilior. Addici vero ad aeternos cruciatus, horribile est, et centum vitis, si fieri posset, redimendum. Ac nobis quidem in Lazari persona illustre documentum proponitur, ne coram Deo maledictos putemus, qui per continuos languores vitam aerumnis refertam aegre trahunt. Nam in eo sic abscondita fuit Dei gratia, et crucis deformitate probrisque oppressa, ut carnis sensus nihil praeter maledictionem apprehendat: atqui videmus, quam pretiosa anima in foedo et putrido corpore latuerit, quae ab angelis in beatam vitam defertur. Quare nihil illi nocuit, desertum ac contemptum omni humano solatio destitui, cui ex carnis ergastulo migranti praesto ad obsequium adesse dignantur spiritus coelestes. Rursum in divite tanquam in illustri speculo cernitur, quam non expetenda sit temporalis felicitas, quae aeterno exitio constat. Notandum tamen est, quod divitis sepulturam nominatim praedicans Christus, quid factum fuerit Lazaro tacet: non quod eius cadaver feris obiectum sub dio iacuerit, sed quia contemptim ac sine

honore proiectum fuerit in foveam (hoc enim ex opposito membro colligere promptum est, nihilo plus officii mortuo, quam vivo impensum fuisse), dives contra, sumptuose pro suis opibus sepultus, aliquid adhuc ex pristina superbia residuum habet. Nam hac in parte quodammodo naturae reluctari videmus profanos homines, quod funeris splendore et exsequiis superstites fortunae suae esse appetunt. Caeterum quam stulta sit et ridicula haec ambitio, testes sunt apud inferos eorum animae. Quod Lazarum delatum esse dicit, synecdochica est loquutio: nam quia praestantior est hominis pars anima, nomen totius sibi merito vindicat. Angelis autem hoc munus non frustra assignat Christus, quos scimus datos fuisse fidelibus ministros, ut eorum saluti sua studia operasque impendant.

In sinum Abrahae. De sinu Abrahae, quam varie philosophati sint multi Scripturae interpretes, referre nihil opus est, ac ne meo quidem iudicio expedit: sufficiat tenere, quod lectores probe in Scriptura exercitati genuinum esse agnoscent. Nam sicut Abraham ideo pater fidelium dictus est, quia penes ipsum depositum fuit aeternae vitae foedus, quod fideli custodia servatum filiis suis primum, deinde cunctis gentibus per manus traderet, et filii eius vocantur, quicunque eiusdem promissionis sunt haeredes, ita post mortem dicuntur in eius sinum colligi, qui eiusdem cum eo fidei fructum percipiunt. Metaphora a patre sumpta, in cuius veluti sinum filii conveniunt, dum vespere ab operis diurnis domi congregantur. Quum ergo filii Dei in hoc mundo dispersi peregrinentur, sicuti in praesenti curriculo fidem sequuntur patris sui Abrahae, ita defuncti in beatam quietem, in qua eos exspectat, sese recipiunt. Nec vero certum locum imaginari necesse est: sed tantum collectio illa, quam dixi, notatur, ut scilicet re ipsa agnoscant fideles, se non frustra sub fide Abrahae auspiciis militasse, quia eodem in coelis domicilio fruuntur. Si quaeratur, an eadem hodie piis conditio reposita sit post mortem, an vero Christus resurgendo sinum suum aperuerit, in quo tam Abraham ipse, quam pii omnes quiescant, breviter respondeo: sicuti luculentior Dei gratia per Evangelium nobis affulsit, et Christus ipse Sol iustitiae suo adventu salutem nobis attulit, quam eminus sub obscuris umbris Patribus intueri olim datum est, ita minime dubium esse, quin mortui propius ad coelestis vitae fruitionem accesserint. Interea tenendum est, (plenam) immortalitatis gloriam usque ad diem ultimum redemptionis differri. Quod ad nomen spectat, tam sinus Abrahae quam Christi vocari potest tranquillus ille portus, qui a praesentis vitae navigatione fideles excipit. Caeterum quia altius progressi sumus, quam Patres sub Lege, aptius notabitur haec distinctio, si dicamus Christi membra ad caput suum aggregari: atque ita cessabit metaphora de sinu Abrahae, sicuti solis fulgor exortu suo stellas omnes obscurat. Ex hac tamen loquendi forma, qua usus est Christus, colligere interim licet, Patres sub Lege coelestis vitae haereditatem, in quam mortui recepti sunt, fide amplexos esse, dum viverent.

23. *Apud inferos sublatis oculis.* Etsi Christus historiam narrat, res tamen spirituales describit sub figuris, quas sciebat accommodas esse ad sensum nostrum. Neque enim animae digitis et oculis praeditae sunt, neque siti laborant, neque mutua habent inter se colloquia, quale hic inter Abraham et epulonem describitur: sed Dominus hic tabulam depinxit, quae statum futurae vitae pro sensus

nostri modulo repraesentet. Summa autem est, fideles animas, ubi a corporibus migrarunt, laetam et beatam vitam extra mundum agere, reprobis vero paratos esse horribiles cruciatus, qui mentibus nostris non magis concipi possunt, quam immensa coelorum gloria. Quemadmodum enim exigua tantum parte, quatenus scilicet illuminati sumus Dei Spiritu, per spem gustamus promissam nobis gloriam, quae sensus omnes longe exsuperat, ita sufficiat incomprehensibilem Dei vindictam, quae impios manet, obscure cognoscere, quatenus ad incutiendum nobis terrorem expedit. Ita harum rerum tenuem notitiam, et quae frenandae curiositati conveniat, delibant Christi verba, quod scilicet impii miseriae suae sensu dire torqueantur: solatium aliquod cupiant, praecisa tamen spe duplex sentiant tormentum: quod etiam magis crucientur, dum reminisci coguntur sua scelera, et praesentem fidelium beatitudinem cum misero suo et perdito statu conferre. Huc pertinet colloquii descriptio, quasi inter eos habitum foret, quibus nihil est inter se commercii. Quum etiam patrem vocat Abraham dives, aliud eius tormentum exprimitur, quod sero e numero filiorum Abrahae se abdicatum esse sentit.

25. *Fili, recordare.* Nomen *filii* videtur ironice positum, ut sit acris exprobratio ad pungendum divitem, qui falso gloriatus est, in vita se unum esse ex filiis Abrahae. Nam quasi inflicto cauterio vulneratur eius animus, dum sua hypocrisis mendaxque fiducia illi obiicitur ante oculos. Quod autem dicitur cruciari apud inferos, quia bona sua in mundo receperit, non ita accipere oportet, quasi omnes aeternus maneat interitus, qui bene et prospere in mundo habuerint, imo ut prudenter Augustinus notavit, ideo pauper Lazarus in sinum divitis Abrahae delatus est, ut sciamus, divitias nemini praecludere ianuam regni coelorum, sed communiter omnibus patere, qui vel sobrie divitiis usi fuerint, vel patienter caruerint. Tantum sensus est: quia praesentis vitae illecebris se totum demersit in terrenas delicias, Deumque et eius regnum contempsit, nunc socordiae suae poenas dare. Ideo pronomen *tua* emphaticum est, acsi dixisset Abraham: quum ad immortalem vitam creatus fores, et Lex Dei sursum te ad meditandam coelestem vitam attolleret, tu, sortis tam praeclarae oblitus, porco vel cani similis esse maluisti: mercedem ergo brutis voluptatibus dignam recipis. Rursus quum de Lazaro dicitur, solatio eum frui, quia multas aerumnas in mundo pertulerit, hoc ad omnes miseros inepte quis traheret, quibus adeo nihil prodesunt afflictiones, ut magis in extremam poenam cessurae sint: sed crucis tolerantia in Lazaro laudatur, quae semper nascitur ex fide sinceroque timore Dei. Neque enim, qui contumaciter malis resistit, et indomitus in sua ferocia perstat, ullam tolerantiae laudem meretur, ut solatium illi Deus pro cruce rependat. Summa ergo huc redit, qui patienter tulerint onus crucis sibi impositum, nec adversus Dei iugum et ferulas praefracti fuerint, sed per continuas aerumnas aspiraverint ad spem melioris vitae, illis post emeritum militiae tempus repositam esse in coelo quietem: contra vero, profanis Dei contemptoribus, qui se in carnis voluptates ingurgitant, et quadam mentis crapula suffocant omne pietatis studium, statim a morte parata fore tormenta, quae vanas delicias excutiant. Porro memoria tenendum est, consolationem hanc, qua fruuntur filii Dei, in eo sitam esse, quod coronam gloriae sibi paratam esse cernentes in laeta eius ex-

spectatione acquiescunt: sicuti rursum impios torquet futuri iudicii sensus, quod sibi instare vident.

26. *Hiatus ingens firmatus est.* His verbis notatur perpetuitas in futurae vitae statu, acsi dictum esset, fines, qui reprobos ab electis discernunt, nunquam posse perfringi. Atque ita monemur, dum tempus est, mature in viam redeundum esse, ne praecipites ruamus in illam abyssum, unde surgere non liceat. Caeterum improprie hoc dicitur, clausum esse transitum, si quis e coelo ad inferos descendere velit, quia certum est, nulli piorum tale desiderium obrepere.

27. *Rogo te, pater.* Quo melius historiam usui nostro accommodet, divitis votum proponit, ut fratres quos habet superstites a Lazaro moneantur. Hic inepte arguti sunt Papistae, dum probare volunt, mortuos curam agere vivorum: quo cavillo nihil est putidius. Nam eodem colore eliciam, fideles animas sorte sua non contentas, nisi firmus hiatus ab inferis eas arceat, illuc migrandi desiderio teneri. Hanc insaniam si nemo recipit, non est quod in altero commento Papistae sibi multum placeant. Neque tamen contentiose in hanc vel illam partem disputare mihi propositum est, sed obiter notare volui, quam futilibus argumentis inducti mortuos pro nobis apud Deum deprecatores fingant. Redeo nunc ad simplicem germanumque huius loci sensum: Christus sub divitis et Abrahae persona nos admonet, minime esse exspectandum, ubi certa vivendi regula nobis tradita est, dum mortui resurgant ad nos docendos et hortandos. Nam Moses et Prophetae, quum adhuc viverent, ita praefecti fuerunt doctores aetatis suae hominibus, ut ex eorum scriptis ad posteros idem fructus perveniret. Quum hoc modo institui nos velit Deus ad recte vivendum, non est, cur mortui de praemiis vel poenis futurae vitae testes mittantur: nec excusabilis erit eorum socordia, qui sibi hoc praetextu indulgent, quia nesciunt quid extra mundum agatur. Scimus autem, apud profanos homines volitare impiam hanc vocem, vel potius grunnitum porcorum, stultos esse qui dubio metu se excruciant, quia nullus unquam ab inferis nuntius reversus est. Talibus Satanae fascinis mederi volens Christus, ad Legem et Prophetas nos revocat: secundum illud Mosis testimonium, Ne posthac dixeris, Quis ascendet in coelum? vel, Quis descendet in abyssum? vel, Quis mare traiiciet? Prope est verbum in ore tuo et in corde (Deut. 30, 12.). Ergo qui pro fabulis derident, quae de futuro iudicio testatur Scriptura, olim sentient, quam non tolerabilis sit ista impietas, fidem abrogare sanctis Dei oraculis. Caeterum ab hoc veterno suos expergefacit Christus, ne spe impunitatis decepti poenitentiae tempus praetereant. Atque huc tendit responsum Abrahae: quia Deus per Mosen et Prophetas satis superque populo suo tradiderat salutis doctrinam, nihil aliud restare, nisi ut in ea omnes acquiescant. Sic (ut pravo curiositatis morbo penitus infectum est hominis ingenium) maior pars semper ad novas revelationes inhiat. Iam quia Deo nihil magis displicet, quam homines ita cupide extra metas vagari, a magis et hariolis verum sciscitari, et Gentium more ficticia oracula appetere vetans, simul ad sedandum illum pruritum Prophetas se daturum promittit, ex quibus populus discat, quicquid utile erit in salutem, Deut. 18, 10. Quodsi in hunc finem missi sunt Prophetae, ut populum contineret Deus sub verbi sui freno, cui non sufficit haec doctrinae ratio, non tenetur studio discendi, sed eum impia lascivia titillat: ideoque sibi iniuriam fieri Deus con-

queritur, quum ipse solus non auditur a vivis usque ad mortuos, Iesaiae 8, 19. Quod Dei verbum Abraham in Legem et Prophetas distribuit, ad tempus Veteris Testamenti refertur. Nunc quum accesserit plenior Evangelii interpretatio, minus ferenda est nostra impietas, si doctrinae illius fastidio huc vel illuc rapimur, ac breviter, si non patimur a verbo Dei regi. Hinc etiam colligitur, quam firma sit de Purgatorio et talibus nugis Papistarum fides, quae non nisi spectris innititur.

30. *Non, pater Abraham.* Prosopopoeia est, ut diximus, in qua magis vivorum sensus exprimitur, quam mortuorum cura. Friget enim Legis doctrina in mundo, iacent Prophetiae, ac Deum suo modo loquentem audire nemo sustinet. Alii angelos e coelis descendere cuperent, alii mortuos e sepulcris prodire, alii novis subinde miraculis sanciri quicquid audiunt, alii voces ex aëre tonare. Caeterum, si praeposteris omnium votis Deum obsequi contingeret, nullo id fieret profectu: nam et Deus verbo suo complexus est, quicquid nobis utile erat cognitu, et huius verbi auctoritas legitimis sigillis testata et comprobata fuit. Deinde fides a miraculis non pendet vel quibuslibet portentis, sed peculiare donum est Spiritus, et nascitur ex Verbo. Denique proprium Dei munus est, nos ad se trahere, qui vult efficaciter per verbum suum operari. Quare minime sperandum est, ut nobis prosint media, quae nos a Verbi obedientia abstrahunt. Fateor quidem, nihil esse proclivius, quam ut vanis revelationibus auscultet caro: et videmus, quam ardenter sese proiiciant in laqueos Satanae, qui totam Scripturam fastidiunt. Hinc fluxit necromantia et similes praestigiae, quas mundus non tantum avide suscipit, sed insano quoque impetu arripit. Sed hic tantum negat Christus, qui ad Legis doctrinam surdi sunt ac praefracti, posse corrigi a mortuis vel reduci ad sanam mentem.

(124.) LUC. XVII. 7. Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro dicat statim, Transi, et accumbe: 8. Ac non potius dicit illi, Para quod coenem, et praecinge te, ac ministra mihi, donec edero et bibero, et post haec edito et bibito tu? 9. Num gratiam habet servo illi, quia fecit, quae ei imperata fuerant? Non puto. 10. Sic et vos, quum feceritis quae praecepta sunt vobis, dicite, Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

Finis huius parabolae est, quum Deus iure suo nostra omnia sibi vindicet, nexuque et mancipio nos possideat, quicquid impendere studeamus officii, non tamen obstringi nobis ullo merito: quia quum eius simus, ipse vicissim nihil nobis debere potest. Similitudinem ergo servi proponit, qui postquam strenue laborando transegit totum diem, domum vespere reversus operas suas continuat, donec ad arbitrium heri sui perfunctus sit officio. Loquitur autem Christus non de mercenariis, qui hodie nobis ministrant, sed de veteribus mancipiis, quibus ea erat vivendi conditio, ut sibi nihil ac-

quirerent, sed cum toto suo labore, studio, industria ad sanguinem usque heris essent addicti. Hic docet Christus, non minus arcto servitutis vinculo nos esse Deo obstrictos ac devinctos: unde colligit, nullam eius obligandi rationem nobis esse. Est autem argumentum a minori ad maius: nam si tanta homini mortali conceditur in hominem potestas, ut eum ad continua obsequia nocte dieque adigat, et tamen nullam mutuae compensationis rationem contrahat, quasi sit illi debitor, quanto magis licebit Deo, quousque se facultas nostra extendet, omnia vitae nostrae officia exigere, ut tamen nihil prorsus nobis debeat? Pravae igitur arrogantiae videmus damnari eos omnes, qui se apud Deum quicquam mereri fingunt, ut eum sibi obnoxium habeant: et tamen nullum vitium tali arrogantia magis est vulgare. Nemo enim est, qui non libenter Deum ad calculum vocaret: unde et meritorum imaginatio saeculis fere omnibus invaluit. Sed tenenda est Christi sententia, nos Deo nihil gratuitum praestare, sed hac lege subesse eius imperio, ut ei debeatur quicquid in nobis situm est. Ac duo quidem sunt membra, vitam nostram ad finem usque sui curriculi penitus addictam esse Deo, ut, si quis partem eius impenderit in Dei ipsius obsequium, de quiete in reliquum tempus pacisci non liceat: sicuti bona pars, peracta decem annorum militia, libenter missionem peteret. Deinde sequitur illud alterum, quod iam attigimus, Deum nullis officiis ad solvendam nobis mercedem obstringi. Meminerit ergo unusquisque, se ideo creatum esse ut laboret, ac strenue se in ministerio suo exerceat: neque id ad finitum modo tempus, sed usque ad mortem ipsam, imo ut non minus moriatur Deo, quam vivat. Verum quod ad meritum spectat, solvendus est nodus, qui plerosque impedit: nam Scriptura toties operibus mercedem promittens, videtur meritum aliquod illis tribuere. Solutio facilis est: mercedem indebitam non aliunde, quam ex mero Dei beneplacito promitti. Longe enim falluntur, qui mutua relatione mercedem cum merito copulant, quia Deus non operum dignitate ad reddendum illis praemium, sed gratuita indulgentia movetur. Fateor quidem ex pacto Legis, Deum hominibus esse obstrictum, si in solidum praestarent quicquid ab ipsis requiritur, sed quia voluntaria est haec obligatio, manet hoc fixum, hominem nihil posse a Deo flagitare, acsi quicquam esset promeritus. Sic ergo concidit carnis arrogantia: quia, ut quis Legem impleverit, nihil tamen expensum Deo ferre potest, quia tantum reddidit quod debebat. Atque hoc sensu pronuntiat, nos esse servos inutiles, quia scilicet nihil adventicium Deus a nobis recipit, sed tantum colligit legitimos dominii sui fructus. Haec igitur duo tenenda sunt, Deum naturaliter nihil nobis debere, nec quaecunque illi praestamus obsequia, unius pili meritoria esse: deinde ex Legis pacto mercedem operibus statui, non pro dignitate, sed ut Deus sit gratuitus debitor. Haec autem minime tolerabilis ingratitudo est, si quis se hoc praetextu fastuose efferat. Nam quo liberalius nobis Deus indulget, eo nos magis reddit sibi obnoxios: tantum abest, ut fas nobis sit vana confidentia insurgere. Quoties ergo occurrit *mercedis* nomen vel in memoriam nobis venit, sciamus, hunc divinae erga nos bonitatis esse cumulum, quod, quum nos in aere suo totos habeat, nobiscum tamen in pactum descendit. Quo magis detestabile est Sophistarum commentum, qui meritum de condigno fabricare ausi sunt. Iam per se meriti nomen profanum et a pietatis regula alienum erat, sed hoc longe deterius,

diabolico fastu inebriare homines, quasi mereri possint de condigno.

10. *Quod debuimus facere.* Hoc est, nihil attulimus de nostro, sed tantum perfuncti sumus legitimis operis. Loquitur autem hic Christus de integra Legis observatione, quae nusquam reperitur: nam qui omnium est perfectissimus, a iustitia quam Lex requirit longissime adhuc distat. Non ergo hic tractatur quaestio, iustificemurne operibus, sed an Legis observatio ullius praemii apud Deum meritoria sit. Hoc posterius negatur, quia Deus nos sibi mancipatos habet, ut suum iure censeat quicquid a nobis proficisci potest. Caeterum etiamsi verum illud esset, Legis observationi deberi mercedem meriti respectu, non tamen propterea sequetur, iustificari quenquam operum meritis: quia deficimus omnes, nec solum manca est nostra obedientia, sed nulla eius pars exacte Dei iudicio respondet.

(125.) LUC. XVIII. 1. Dicebat autem et parabolam ad illos, quod oporteat semper orare, nec defatigari, 2. Dicens, Iudex quidam erat in quadam urbe, qui Deum non timebat, nec hominem reverebatur. 3. Vidua autem quaedam erat in urbe illa, quae venit ad eum dicens, Vindica me ab adversario meo. 4. Et nolebat aliquandiu. Post haec autem dixit intra se, Quanquam Deum non timeo, nec hominem revereor, 5. Quia tamen molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam, ne tandem veniens sugillet me. 6. Ait autem Dominus, Audite, quid iudex iniquus dicat: 7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se nocte et die, etiam quum patiens fuerit super illis? 8. Dico vobis, quod vindictam illorum faciet cito: veruntamen Filius hominis quum venerit, an reperturus est fidem in terra?

Scimus, quam rara sit ac difficilis virtus, precandi assiduitas: atque in hoc se prodit nostra infidelitas, quod, nisi primis votis succedat, protinus una cum spe studium quoque abiicimus. Atqui haec demum legitima est fiduciae probatio, si quis desiderio suo frustratus non tamen animum despondeat. Quare non abs re Christus orandi perseverantiam nunc commendat suis discipulis. Porro similitudine utitur licet dura in speciem, tamen imprimis apposita, dum importune suos apud Deum Patrem instare docet, donec tandem extorqueant, quod alioqui videtur non libenter dare: non quod Deus precibus nostris victus ad misericordiam aegre et sero flectatur, sed quia non statim re ipsa testatur, se votis nostris fuisse propitium. Quod autem Christus in parabola viduam nobis proponit, quae a iudice iniquo et crudeli impetravit quod volebat, quia assidue flagitare non destitit, summa est, Deum non statim suis opem ferre, quia precibus quodammodo vult fatigari. Caeterum quantumvis miseri sint ac despecti, qui ipsum orant, modo tamen non deficiant a continuo orandi tenore, respici tandem ab ipso, ut eorum necessitatibus succurrat.

Quanquam non est aequalium comparatio: longa enim distantia est inter hominem impium et saevum, et Deum qui ad clementiam propendet, sed docere voluit Christus, minime timendum esse, ne fideles assidue orando Patrem misericordiae exorent, quum homines saevitiae deditos sua importunitate cogant. Iudex sceleratus et ferreus viduae flagitationes ferre non potuit, quin demum vel invitus annueret: quomodo igitur fructu carerent fidelium preces, modo sint assiduae? Ergo si nos taedium debilitet, si leviter defuncti evanescimus, vel, quia videntur surdae esse Dei aures, languescit precandi ardor, statuamus tamen certum fore profectum, licet nondum appareat. Atque hac persuasione cum impatientia nostra sic luctemur, ut longior mora orandi cursum non abrumpat.

7. *Deus autem non faciet.* Iudex ille, quem nobis prorsus deploratum Christus depinxit, utpote qui non tantum obduruisset in Dei conspectu, sed excusso etiam pudore nullam famae curam haberet, aperuit tandem oculos ad viduae miserias: minime dubitandum est, quin eundem saltem profectum sensuri sint fideles, modo ne apud Deum instare desinant. Notandum vero est, dum similitudinem accommodat Christus ad suum propositum, non facere Deum similem pravo et humano iudici, sed causam longe diversam notare, cur fideles suos differat in longum tempus, nec statim re ipsa manum ipsis porrigat: nempe quia patiens est. Quare si quando diutius quam vellemus ad nostras iniurias Deus conniveat, sciamus, paterno eius consilio id fieri, ut nos ad tolerantiam exerceat: temporalis quidem dissimulatio minime aeterna est scelerum impunitas. Quod autem promittit, Deum cito vindictam facturum, ad eius providentiam referri debet: quia, ut sumus praecipites, non satis tempestive pro carnis nostrae sensu ad ferendas suppetias accurrit. Verum si liceret in eius consilium penetrare, sciremus, prout expedit, promptum et maturum semper eius esse auxilium, ac ne uno quidem momento tardare, quin singulis articulis praesto sit. Quaeritur tamen, quomodo hic Christus ad petendam vindictam discipulos instituat, qui alibi suis persequutoribus bene precari iubet. Respondeo, Christum de vindicta hic disserere, ut nihil doctrinae suae deroget. Deus se fidelium ultorem fore affirmat, non ut habenas laxet carnis affectibus, sed ut persuadeat, caram esse et pretiosam eorum salutem, et hoc quoque modo ad praesidii sui fiduciam eos invitet. Si odio exuti et pravo ultionis ardore puri et vacui, recto et composito Spiritus motu, Dei auxilium implorant, licitum et sanctum erit eorum votum, et a Deo ipso exaudietur. Verum quia nihil difficilius est, quam exuere vitiosos affectus, ut puras et liquidas preces quis concipiat, petendum est a Domino, ut corda nostra Spiritu suo dirigat et moderetur: ita fiet, ut iuste invocemus Deum ultorem, ipseque rogatus nobis respondeat.

8. *Filius hominis quum venerit.* Hac sententia docet Christus non fore mirum, si posthac in suis malis tabescant homines, quia scilicet verum remedium negligent. Voluit autem occurrere scandalo, quod ex indigna rerum omnium confusione quotidie concipimus. Grassantur passim perfidia, crudelitas, insidiae, fraudes, violentia, nulla aequitatis ratio, nullus pudor, pauperes oppressi gemunt, vexantur superbe et contumeliose innoxii, Deus interim videtur in coelo dormire: hinc fit, ut coecum fortunae imperium imaginetur caro. Christus autem hic admonet, iuste homines destitui coelesti

auxilio, in cuius fiduciam recumbere nec sciunt nec volunt. Neque enim aequum est a Domino iuvari, qui intus tantum frementes nullum eius providentiae locum assignant. Diserte vero Christus a suo in coelum ascensu usque ad reditum homines passim incredulos fore praedicit, his verbis significans, si non tam mature appareat Redemptor, tarditatis culpam penes homines fore, quia nemo fere ad ipsum respiciet. Atque utinam non tam clare nobis constaret huius vaticinii effectus, sed experientia docet, licet ingenti malorum congerie obruatur et prematur mundus, vix in paucis exiguam fidei scintillam posse exprimi. Alii *fidei* nomen pro integritate accipiunt, sed prior sensus melius quadrat contextui.

(126.) LUC. XVIII. 9. Dixit autem et ad quosdam, qui in se confidebant, quod essent iusti et aspernabantur caeteros; parabolam istam: 10. Duo homines ascendebant in templum, ut precarentur: unus Pharisaeus et alter Publicanus. 11. Pharisaeus stans haec apud se orabat, Deus gratias ago tibi, quod non sim sicut caeteri homines, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic publicanus. 12. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium, quae possideo. 13. Et publicanus procul stans, nec oculos volebat ad coelum attollere, sed percutiebat pectus suum, dicens, Domine, propitius esto mihi peccatori. 14. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis quam ille: quia omnis, qui se extollit, humiliabitur, et qui se humiliat, extolletur.

Nunc de alia virtute praecipit Christus, quae ad rite precandum necessaria est, ut fideles in Dei conspectum non nisi simplices ac deiecti veniant. Nullus magis exitialis morbus est quam arrogantia, qui tamen omnium medullis ita penitus infixus est, ut vix ullis remediis abigi et exstirpari queat. Mirum quidem est ita desipere homines, ut adversus Deum cristas erigere audeant, suaque apud ipsum merita iactare. Nam ut inter homines ambitio nos fascinet, ubi tamen in Dei conspectum venitur, omnis confidentiae oblivisci nos decebat: interim satis humiliatum se quisque putat, si tantum per simulationem veniae deprecatione utatur. Hinc colligimus, quam non supervacua sit haec Domini admonitio. Porro duo vitia perstringit Christus, quae damnare ipsi Christo propositum fuit, pravam nostri fiduciam, et superbiam in spernendis fratribus, quorum alterum ex altero nascitur. Nam quisquis se inani fiducia decipit, fieri non potest quin supra fratres se efferat: nec mirum. Quomodo enim non aequales suos despiceret, qui contra Deum ipsum superbit? Sui autem fiducia quisquis inflatur, bellum cum Deo ex professo gerit, quem nobis sola nostri abnegatio conciliat, dum scilicet exinaniti omni propriae virtutis et iustitiae fiducia in unam eius misericordiam recumbimus.

10. *Duo homines ascendebant.* Duos homines inter se confert Christus, qui quum ambo pietatis studium orando prae se ferant, videntur tamen ambo longe dispares. Nam Pharisaeus externa sanctimonia

praeditus, ad Deum accedens, vitae commendationem affert, iureque suo accedit, ut sacrificium laudis offerat. Publicanus autem quasi reiecticius quispiam, quia se accessu indignum cognoscit, trepide se supplici confessione insinuat: Christus autem reiecto Pharisaeo gratas publicani preces Deo fuisse asserit. Porro iterum notantur duae illae causae, quia repulsam passus sit Pharisaeus, quod scilicet propria iustitia confisus se cum aliorum contumelia magnifaceret. Neque tamen reprehenditur, quod se venditet liberi arbitrii viribus, sed quod operum meritis Deum sibi placatum esse confidat. Nam ista gratiarum actio, quae refertur in unius persona, minime gloriantis est de propria virtute, quasi adeptus sit a se ipso iustitiam, vel sua industria quicquam sit promeritus: quin potius Dei gratiae ascribit, quod iustus est. Quanquam autem Deo gratias agens fatetur, quicquid bonorum operum habet merum esse eius beneficium, quia tamen operum fiduciae innititur, seque aliis praefert, cum sua precatione reiicitur: unde colligimus, non rite neque in solidum humiliari homines (quamvis se nihil posse reputent), nisi operum meritis simul diffisi salutem suam in gratuita Dei bonitate locare discant, ut illic fundata sit tota eorum fiducia. Insignis locus: nam quibusdam sufficere videtur, si homini detrahant bonorum operum gloriam, quia dona sunt Spiritus sancti: atque ita gratis iustificari nos intelligunt, quia nihil iustitiae in nobis reperit Deus, nisi quod contulit. Atqui longius progreditur Christus, non solum recte agendi virtutem Spiritus gratiae assignans, sed nos exinaniens omni operum fiducia: non enim reprehenditur in ea parte Pharisaeus, quia sibi arroget quod Dei proprium est, sed quia meritis suis innititur, ut Deum propitium habeat, quatenus dignus est. Sciamus ergo, quamvis bonorum operum laudem Deo quis ascribat, si tamen eorum iustitiam imaginatur salutis suae causam esse, vel in eam recumbit, perversae arrogantiae damnari. Ac nota, hic ventosam ambitionem non taxari, dum apud homines gloriantur, qui sibi alias male conscii sunt, sed occultam hypocrisin: neque enim dicitur praeco fuisse suarum laudum, sed tacite apud se precatus. Caeterum quamvis suae iustitiae famam non spargeret alta voce, interior superbia Deo abominabilis fuit. Duplex autem gloriatio eius fuit: nam primum se a communi hominum reatu absolvit, deinde suas virtutes profert. Negat se esse tanquam unum e reliquis, quia a scelerum culpa sit immunis, quae passim regnant in mundo. Quod autem iactat, se bis ieiunare singulis Sabbatis, et decimas bonorum suorum dare, perinde est acsi diceret, plus se praestare quam Lex requirat. Sicuti monachi in Papatu opera supererogationis praedicant, acsi parum illis esset, Legem Dei implere. Quanquam autem quisque pro mensura virtutum, quam Deus in ipsum contulit, ad gratias auctori agendas magis obstrictus est, et pia est haec meditatio, reputare quantum quisque receperit, ne Dei beneficentiam ingratitudine obruat, duo tamen observanda sunt: ne qua fiducia nos inflet, acsi satisfactum esset Deo, deinde ne insolescamus cum fratrum contemptu. In utroque deliquit Pharisaeus, quia iustitiam sibi falso vindicans Dei misericordiae nihil fecit residuum, deinde prae se alios omnes contempsit. Nec vero ista gratiarum actio, nisi fuisset duobus his vitiis infecta, a Christo improbaretur, sed quia ad sua peccata connivens superbus hypocrita integrae perfectaeque iustitiae figmentum Dei iudicio opposuit, necesse fuit cum impia et sacrilega audacia concidere. Unica enim spes pio-

rum est, quam diu sub carnis infirmitate laborant, ubi sua bona agnoverint, ad unicam Dei misericordiam confugere, et in veniae deprecatione locare suam salutem. Sed quaeritur, quomodo tanta sanctimonia praeditus fuerit, qui impio fastu excoecatus erat: neque enim aliunde manat tanta integritas nisi a Dei Spiritu, quem certum est minime in hypocritis regnare. Respondeo, externa tantum larva fuisse confisum, acsi occulta et interior cordis immundities in rationem non veniret. Quare licet pravis concupiscentiis intus scateret, quia tamen non nisi ex specie iudicat, secure innocentiam obtendit. Dominus quidem ipsum vanitatis non coarguit, quod sibi falso tribuat quod non habet: tenendum tamen est, neminem a rapina, iniustitia, libidine et aliis vitiis purum esse nisi Spiritu Dei regitur. *Sabbatum* hoc loco, ut saepe alibi, pro hebdomade accipitur: Deus autem nunquam in Lege praecepit, ut singulis septimanis servi sui ieiunent, quare hoc ieiunium et decimae, voluntaria exercitia fuerunt praeter Legis praescriptum.

13. *Publicanus procul stans.* Hic generalem regulam Christus tradere noluit, quasi necesse sit, oculos in terram deiicere, quoties deprecamur, sed tantum signa humilitatis posuit, quam solam suis discipulis commendat. Porro in eo sita est humilitas, si peccatis suis non ignoscant, sed se ipsos damnando praeveniant Dei iudicium, atque ut Deo reconcilientur, simplicem reatus confessionem afferant. Atque huc spectat pudor, qui semper poenitentiae comes est: nam certe in hoc praecipue insistit Dominus, quod publicanus se miserum et perditum serio agnoscens ad Dei misericordiam se contulit: nam quamvis sit peccator, gratuita venia fretus Deum sibi propitium fore sperat. In summa, ut favorem impetret, eo se indignum fatetur. Et certe quum sola peccatorum remissio nobis Deum conciliet, hinc exordium facere necesse est, si preces nostras illi gratas esse cupimus. Porro, qui se reum et convictum praefatus absolvi tamen petit, operum se fiducia abdicat, idque voluit Christus, Deum non aliis fore exorabilem, nisi qui trepide ad solam eius misericordiam confugient.

14. *Descendit hic iustificatus.* Impropria est comparatio: neque enim, quasi communis ambobus sit iustitia, publicanum Christus tantum gradu aliquo praefert, sed intelligit, eum fuisse gratum Deo, quum Pharisaeus in totum reiectus fuerit. Atque hic locus perspicue docet, quid proprie sit iustificari: nempe stare coram Deo, acsi iusti essemus. Neque enim publicanus ideo iustificatus dicitur, quod novam qualitatem repente sibi acquisierit, sed quia inducto reatu et abolitis peccatis gratiam adeptus est: unde sequitur iustitiam in peccatorum remissione esse positam. Ergo sicuti Pharisaei virtutes foedavit ac polluit prava confidentia, ut nullius apud Deum pretii fuerit laudabilis eius coram mundo integritas, ita Publicanus nullis adiutus operum meritis iustitiam obtinuit sola veniae deprecatione, quia scilicet non alibi quam in mera Dei clementia speravit. Sed videtur esse absurdum, omnes in eundem cogi ordinem, quum longe alia sit sanctorum puritas, quam fuerit publicani. Respondeo, quantumvis in Dei cultu et vera sanctimonia quispiam profecerit, si tamen reputet, quantum adhuc sibi desit, non posse alia forma rite precari, quam si a reatus confessione incipiat: nam quamvis alii plus, alii minus, omnes tamen communiter obnoxii sunt. Quare non dubium est, quin Legem hic Christus omnibus praescribat, acsi diceret, tunc

demum nobis Deum placari, quum operibus diffisi gratis reconciliari petimus. Et hoc quidem aliqua ex parte fateri coguntur Papistae, sed mox pravo commento hanc doctrinam adulterant. Concedunt omnes, opus habere veniae remedio, quia nemo perfectus est, sed primum miseros homines inebriant partialis (quam vocant) iustitiae fiducia: deinde satisfactiones attexunt, quibus reatum suum deleant. Atqui haec una fidei nostrae fultura esse debet, Deo nos esse acceptos, non quod ita simus promeriti, sed quia peccata non imputat.

SECTIO XIV. (127—140.)

MIRACULA ET SERMONES.

(127.) LUC. XVII. 11. Et factum est, dum iret Hierosolymam, et ipse transibat per mediam Samariam et Galilaeam. 12. Et quum ingrederetur quendam vicum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul. 13. Et elata voce, dixerunt, Iesu praeceptor, miserere nostri. 14. Quos ut vidit, dixit, Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, ut inter eundum mundati sint. 15. Unus autem ex illis, ut vidit quod mundatus esset, regressus est cum voce magna glorificans Deum. 16. Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei: et hic erat Samaritanus. 17. Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem mundati sunt? novem autem ubi? 18. Non sunt reperti, qui redierint, ut darent gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19. Et ait illi, Surge, vade, fides tua te servavit. 20. Interrogatus autem a Pharisaeis, quando venturum esset regnum Dei, respondit eis et dixit, Non veniet Regnum Dei cum observatione: 21. Neque enim dicent, Ecce hic, aut ecce illic: ecce enim regnum Dei intra vos est.

Quemadmodum supra octavo capite Matthaeus et duo reliqui Evangelistae leprosum unum a Christo mundatum fuisse narrarunt, sic Lucas idem miraculum sanationis in decem leprosis editum fuisse refert. Quanquam alius est huius historiae scopus: describitur enim foeda et incredibilis Iudaicae gentis ingratitudo, ne cui mirum sit, tot illic suppressa fuisse Christi beneficia totque virtutes sepultas. Additur etiam circumstantia, quae eorum flagitium magis infamet. Nam quum novem Iudaeos sanasset Dominus, ne unus quidem gratiam retulit, sed ut morbi memoriam exstinguerent, furtim elapsi sunt: unus duntaxat Samaritanus quid Christo deberet professus est. Ergo ab una parte hic refulget divina Christi potentia: rursum Iudaeis exprobratur sua impietas, qua factum est, ut tam praeclaro miraculo nullus fere habitus fuerit honor.

13. *Iesu praeceptor.* Apparet, omnes fide quadam fuisse imbutos, non solum quia Christi opem implorant, sed Magistri titulo insigniunt. Porro ex animo, non ficte sic loquutos esse, ex prompta eorum obedientia colligitur: quamvis enim foetidam adhuc scabiem in carne sua conspiciant, simul tamen ac iussi sunt, se ostendere sacerdotibus, parere non detrectant. Adde quod nunquam nisi fidei impulsu profecti essent ad sacerdotes: ridiculum enim fuisset ad testandam suam munditiem, leprae iudicibus se offerre, nisi pluris illis fuisset Christi promissio, quam praesens morbi sui intuitus. Visibilem in carne sua lepram gestant, unico tamen Christi verbo confisi mundos se profiteri non dubitant: negari igitur non potest, eorum cordibus insitum fuisse aliquod fidei semen. Quanquam autem certum est, Spiritu adoptionis non fuisse regenitos, nihil tamen est absurdi, quaedam pietatis principia tenuisse. Quo magis timendum est, ne et nobis contingat scintillas fidei in nobis micantes exstinguere: etsi enim viva fides nunquam emoritur, quae in Spiritu regenerationis fixas habet radices, alibi tamen vidimus, temporalem fidem a multis concipi, quae statim evanescit. Hic praesertim morbus nimium communis est, quum necessitas nos urget, ut ad Deum quaerendum ferantur mentes nostrae, atque huc etiam Dominus ipse arcano Spiritus instinctu nos sollicitat, sed postquam votis potiti sumus, ut illum pietatis sensum absorbeat ingratá oblivio. Sic inopia et esuries fidem gignit, quam occidit saturitas.

14. *Ostendite vos sacerdotibus.* Perinde valuit hoc responsum, acsi dixisset, mundatos esse: scimus enim, leprae iudicium sacerdotibus mandatum fuisse in Lege, ut discernerent mundos ab immundis: ita Christus et illis salvum ius suum relinquit, et testes facit sui miraculi atque approbatores. Ideo diximus, pie et reverenter istos de Christo sensisse, qui adhuc morbidi ex nuda eius voce spem sanitatis protinus conceperint. Insulse vero Papistae confessionem suam auricularem hinc astruunt. Missi sunt, fateor, a Christo leprosi ad sacerdotes, sed non ut sua peccata in illorum aures evomerent: quin potius missi sunt, ut ex Legis praescripto sacrificium offerrent. Neque missi sunt ad se purgandos, sicuti Papistis confessio munditiem affert, sed ut sacerdotibus ostenderent, se iam ante fuisse mundos. Bis autem stulti sunt non reputantes, quam turpem infamiae maculam suae confessioni aspergant: bene scilicet agetur, si ex tota eorum caterva, qui ad sacerdotes profecti fuerint, tantum decima pars ad Christum redeat, reliqui vero omnes impie alienentur. Neque enim obtendere poterunt confessionis suae titulum, quin profectum hunc vicissim regerere liceat, nullos a sacerdotibus reverti gloriam Deo daturos. Caeterum nugis valere iussis tenemus, quorsum de sacerdotibus facta fuerit mentio. *Factum est ut inter eundum.* Hic divina Christi et verborum eius virtus enituit, editum etiam fuit documentum, quantopere Deo placeat fidei obedientia: nam inde tam subita sanitas, quod bonae spei innixi iter Christi mandato arripere non dubitarunt. Quodsi evanida illa fides, quae viva radice carens herbam tantum protulit, mirabili tamen effectu divinitus fuit ornata, quanto excellentius praemium fidem nostram manet, si in Deo sincere et solide sit defixa? Quanquam enim novem leprosis nihil in salutem profuit carnis sanitas, sed tantum pro fluxa et caduca fide temporale donum adepti sunt, sub hoc tamen typo nobis ostensum fuit, quam efficax futura sit vera fides.

15. *Unus autem ex illis etc.* Incertum est, an reversus sit ex medio itinere, idque videntur innuere Lucae verba: mihi tamen magis probabile est, non nisi audito sacerdotis iudicio ad gratias agendas venisse. Nam et communem illi convictum a sacerdotibus restitui oportuit, nec licuit praeterito Christi iussu templum Dei sacrificio fraudare. Nisi forte magis placet diversa coniectura, simulac mundatum se vidit, antequam testimonium expeteret a sacerdotibus, ad ipsum auctorem pio et sancto ardore correptum venisse, ut sacrificium suum a gratiarum actione inciperet. Caeterum in Christi verbis expostulatio subest cum tota gente: odiose enim alienigenam unum pluribus Iudaeis comparat, quia ipsis tritum erat, Dei beneficia absque ullo pietatis sensu voràre. Atque hinc factum est, ut tot ac tam insignibus miraculis nullum fere nomen apud eos Christus obtinuerit. Sciamus tamen, in genere hac querimonià nos omnes damnari, nisi Dei beneficiis saltem gratitudinis officium rependimus.

19. *Fides tua te servavit.* *Servandi* verbum quidam interpretes ad carnis munditiem restringunt, verum si ita est, quum vivam in hoc Samaritano fidem commendet Christus, quaeri potest, quomodo servati fuerint alii novem: nam eadem promiscue omnibus sanitas obtigit. Sic ergo habendum est, Christum hic aliter aestimasse donum Dei, quam soleant profani homines, nempe tanquam salutare paterni amoris symbolum vel pignus. Sanati fuerunt novem leprosi, sed quia Dei gratiam impie obliterant, ipsam sanitatem inficit et contaminat eorum ingratitudo, ut quam decebat utilitatem ex ea non percipiant. Sola igitur fides dona Dei nobis sanctificat, ut pura sint, et cum legitimo usu coniuncta in salutem nobis cedant. Denique hac voce testatus est Christus, quomodo rite Dei beneficiis fruamur. Unde colligimus, aeternam animae salutem una cum temporali dono complexum esse. Servatus est sua fide Samaritanus. Quomodo? certe non ideo tantum, quod a lepra curatus sit (nam hoc et reliquis commune erat), sed quia in numerum filiorum Dei acceptus est, ut paterni amoris tesseram ex eius manu acciperet.

20. *Interrogatus autem a Pharisaeis.* Quaestio haec haud dubie per ludibrium agitata fuit: nam quum assidue de propinquo Dei regno Christus dissereret, nulla autem fieret status externi mutatio inter Iudaeos, putarunt improbi et maligni homines, plausibilem eius vexandi colorem hunc esse. Ergo perinde acsi de regno Dei frustra garriat et nugetur, mordaciter interrogant, quando tandem venturum sit illud regnum. Si quis tamen pro crassa sua opinione hoc magis quaesisse existimet, quam subsannandi causa, non contendo. *Non veniet regnum Dei.* Responsum hoc meo iudicio, neglectis illis canibus, Christus ad discipulos accommodat, sicuti saepe ab improbis lacessitus docendi occasionem inde arripuit, atque ita divinitus eluditur eorum malitia, dum veritas ab eorum cavillis asserta magis elucet. Porro observationem hic posuit Christus pro notabili splendore, acsi negaret regnum Dei eminus tanquam in pompa fore conspicuum. Significat enim, vehementer eos falli, qui regnum Dei carnis oculis quaerunt, quod minime carnale est vel terrenum, quando nihil aliud est nisi interior et spiritualis animae renovatio: nam a natura ipsius regni perverse eos facere docet, qui circumspiciunt huc vel illuc, ut visibiles notas observent, acsi dixisset, Intus quaerenda est, quam Deus promisit, Ecclesiae instauratio: quia, electos suos in coelestem novitatem vivificans, suum in ipsis regnum erigit. Atque

ita oblique perstringit Pharisaeorum socordiam, quod nihil nisi terrestre et caducum spirarent. Notandum tamen est, Christum de primordiis tantum regni Dei loqui, quia nunc Spiritu reformari incipimus ad imaginem Dei, ut suo deinde tempore integra sequatur et nostri et totius mundi renovatio.

(128.) MATTH. XIII. 53. Et factum est, quum finisset Iesus hos sermones, ut egrederetur illinc. 54. Et quum venisset in patriam suam, docuit eos in synagoga illorum, ita ut stuperent, ac dicerent, Unde huic sapientia haec et virtutes? 55. Nonne hic est ille fabri filius: nonne mater eius vocatur Maria, et fratres eius Iacobus, et Ioses, et Simon, et Iudas? 56. Et sorores illius nonne omnes apud nos sunt? unde igitur huic haec omnia? 57. Et offendebantur super eo. Iesus autem dixit illis, Non est Propheta expers honoris, nisi in patria sua et domo sua. 58. Et non edidit illic virtutes multas propter incredulitatem illorum.

MARC. VI. 1. Et egressus est illinc, venitque in patriam suam, et sequuti sunt eum discipuli sui. 2. Et quum esset sabbatum, coepit in synagoga docere, multique audientes obstupuerunt, dicentes, Unde huic haec? et quae est sapientia, quae data est illi, et virtutes tales per manus eius fiunt? 3. Nonne hic est faber ille filius Mariae, frater Iacobi, et Iose, et Iudae, et Simonis? nonne et sorores eius hic nobiscum sunt? Et offendebantur in eo. 4. Dicebat autem illis Iesus, Non est Propheta expers honoris, nisi in patria sua, et inter cognatos suos, et in familia sua. 5. Et non poterat ibi virtutem ullam edere, nisi quod paucos infirmos, impositis manibus, sanavit. 6. Et mirabatur propter incredulitatem illorum, et obambulabat per vicos undique circumiacentes, docens.

Matth. 53. *Quum finisset Iesus.* Non intelligit Matthaeus, Christum illis sermonibus habitis continuo post in patriam suam venisse: nam ex Marco apparet, aliquam fuisse temporis distantiam: verum sensus est, quum aliquandiu in Iudaea docuisset, rursus ad Galilaeos reversum, a quibus tamen parum humaniter acceptus fuerat. Lucas fere similem historiam retulit capite 4., non tamen eandem. Nec vero mirum est, iam circa initia offensos fuisse conterraneos Christi, domum eius ignobilem et obscurum ac vile educationis genus reputantes, ut ipsius doctrinae obstreperent, et postea in eadem malitia perstitisse, ut obtrectare non desinerent, quoties apud eos munus Pro-

phetae obire voluit. Docet igitur secunda haec Christi reiectio, cives Nazareth interposito temporis spatio non fuisse correctos, sed semper idem contemptus obstaculum sibi fecisse, ne Christum audirent.

54. *Ita ut stuperent.* Stupent rei novitate perculsi, quod Christus, qui literas non didicerat, sed a pueritia usque ad virilem aetatem versatus erat in mechanico opificio, tantus sit doctor ac divinam sapientiam spiret. In hoc miraculo, quum Dei manum suspicere deberent, eorum ingratitudo fecit, ut sibi tenebras obducerent. Mirari, velint nolint, coguntur: interea spernunt. Quid hoc aliud est, quam Prophetam divinitus edoctum abiicere, quia ex hominum schola non prodeat? Et se propria confessione iugulant, quum tam insigne testimonium reddunt Christi doctrinae, quae tamen locum apud eos non invenit, quia usitatam non habet originem e terra. Cur non potius oculos in coelum attollunt, ut discant a Deo profectum esse, quod humanam rationem superat? Adde quod virtutes doctrinae annexae vehementius eos tangere debebant, vel saltem expergefacere nimia socordia torpentes, ut gloriam Deo tribuerent: nam certe, dum insolitis modis agit Deus, eo clarius manus suae potentiam exserit. Atqui haec ipsa occasio est Nazarenis, ut maligne velum oculis suis obducant. Videmus ergo, non simplicem ignorantiam obesse hominibus, sed sponte sibi arcessere scandala, ne sequantur, quo Deus vocat. Nos potius in contrariam partem ratiocinari convenit, ubi deficiunt humana media, Dei virtutem nobis clare patefieri, ut solidam laudem obtineat.

55. *Nonne hic est fabri filius?* Scimus, admirabili Dei consilio factum esse, ut Christus ad annum tricesimum in vita privata se continuerit. Hinc ergo perperam et iniuste a Nazarenis concepta fuit offensio, quum potius amplecti eum reverenter debuerint, quasi repente e coelo delapsum. Deum in Christo operantem cernunt: illinc data opera oculos suos convertunt ad Ioseph, et Mariam, et omnes cognatos, quorum obscura erat conditio, ut velum manifestae luci opponant. *Fratres* more hebraico vocari consanguineos quoslibet, iam alibi diximus. Quare nimis inscite Helvidius plures fuisse Mariae filios finxit, quia de Christi fratribus aliquoties fiat mentio.

57. *Non est Propheta expers honoris.* Sententiam hanc fusius exposui 4. capite in Ioannem. Potest quidem generale esse proverbium, quod nusquam minore in pretio sint, qui praeclaris donis excellunt, quam in patria sua: in quo se prodit hominum ingratitudo, qui Deum in Spiritus sui donis eo audacius respuunt, quo familiarius sese offert: ego tamen Chrysostomo libenter subscribo, qui peculiariter Iudaeos hoc dicto fuisse perstrictos putat. Sed Christus, quod solebat in totam gentem dici, proprie accommodat ad suos Galilaeos: nusquam enim minus honoris habuit, quam in solo suo natali. Quare merito illis exprobrat, quod, quum primi debuerint oblatam sibi gratiam amplecti, procul a se reiiciant: est enim valde absurdum, sperni in eo loco Dei Prophetam, ubi natus est, cui alii cupide velut adventicio occurrunt.

58. *Non edidit illic virtutes.* Magis emphatice Marcus loquitur, quod non *potuerit* ullam virtutem edere. In summa tamen rei optime consentiunt, Christo civium suorum impietate praeclusam fuisse viam, ne plures apud eos virtutes ederet. Gustum aliquem

iam illis praebuerat: ultro se ipsos obstupefaciunt, ne quid percipiant. Ideo apte Augustinus fidem aperto vasis ori comparat: infidelitatem vero dicit operculo similem esse, quo vas obstruitur, ne infusum divinitus liquorem admittat. Et sane ita res habet: nam Dominus, ubi virtutem suam videt a nobis non recipi, tandem eam subducit et tamen interea conquerimur, eius opem nobis deesse, quam nostra incredulitas procul arcet ac repellit. Marcus negans Christum potuisse, eorum culpam amplificat, a quibus impedita fuit eius bonitas. Nam certe increduli, quantum in se est, Dei manus sua contumacia constringunt: non quod Deus quasi inferior vincatur, sed quia illi non permittunt virtutem suam exsequi. Notandum tamen est quod addit Marcus, sanatos nihilominus fuisse quosdam infirmos: nam hinc colligimus, Christi bonitatem certasse cum eorum malitia, ut supra obstacula emergeret. Idem in Deo quotidie experimur: etsi enim potentiam suam, quia illi aditus ad nos non patet, iuste necessario restringit, videmus tamen, ut viam per invia sibi faciens nobis benefacere non desinat. Mirabilis lucta, quod quum modis omnibus opprimere conemur Dei gratiam, ne ad nos usque perveniat, illa tamen victrix perrumpit, et quasi nobis invitis efficaciam suam obtinet.

(129.) MATTH. XIV. 1. In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Iesu. 2. Et dixit famulis suis, Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes agunt in illo.

MARC. VI. 14. Et audivit rex Herodes (innotuerat enim nomen eius), dixitque, Ioannes, qui baptizabat, resurrexit a mortuis, et propterea virtutes agunt in illo. 15. Alii dicebant, Elias est: alii vero dicebant, Propheta est, vel tanquam unus ex Prophetis. 16. Quum audisset autem Herodes, ait, Cui ego praecidi caput, Ioannes iste est, is surrexit a mortuis.

LUC. IX. 7. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia, quae fiebant ab eo, et haesitabat, eo quod diceretur a quibusdam, quod Ioannes surrexisset a mortuis: 8. A quibusdam vero, quod Elias apparuisset: ab aliis autem, quod Propheta quispiam ex antiquis surrexisset. 9. Et ait Herodes, Ioannem ego decollavi, quis est autem iste, de quo talia audio? Et quaerebat videre eum.

Hoc ideo referunt Evangelistae, ut sciamus, celebre passim fuisse Christi nomen, ut Iudaeos ignorantia minime excuset. Posset enim alioquin multorum mentibus obrepere haec dubitatio, qui factum sit, ut Christo in terris agente Iudaea secure quieverit, acsi in angulum aliquem retrusus divinam suam virtutem nullis patefecisset. Nunc

ergo testantur Evangelistae, ubique sparsam fuisse de illo famam, ut in aulam usque Herodis penetraverit.

2. *Dixit famulis suis.* Ex Lucae verbis colligitur, non venisse hoc ultro in mentem Herodi, sed iniectam illi suspicionem ex communi populi rumore. Nec vero mihi dubium est, quin odium tyranni et nefandae caedis detestatio sermonum materiam dederint, ut fieri solet. Haerebat passim in hominum mentibus haec superstitio, redire mortuos in vitam sub alia persona, quemadmodum alibi dictum est. Nunc arripiunt quod proximum est, Herodem crudeliter necando sanctum virum minime adeptum esse quod sperabat, quia repente mirifica Dei virtute a morte resurrexerit, acrior scelerum eius hostis futurus ac vindex. Docet tamen Marcus et Lucas, varie loquutos fuisse homines: nempe quod alii putabant Eliam esse, alii unum quempiam ex Prophetis, vel qui Prophetas Spiritus excellentia aequaret. Cur de Elia potius quam de alio quovis suspicati sint, alibi diximus. Quia per Malachiam promiserat Deus, venturum Eliam, qui dissipatam Ecclesiam colligeret, vaticinium perperam traxerant ad hominis personam, quum simplex comparatio esset in hunc sensum: Ne obscurus sit Messiae adventus, et ne populum fugiat redemptionis gratia, praecedet Elias quidem, qualis ille fuit olim, qui res collapsas et eversum Dei cultum restituit. Praecedet igitur singulari Spiritus virtute, ut magnum illum diem illustret. Iudaei, ut crassi erant interpretes, hoc ad illum Eliam Thesbiten traxerant, quasi functurus officio Prophetae denuo foret. Divinant tamen alii, vel unum aliquem resurrexisse ex veteribus Prophetis, vel magnum esse aliquem virum, qui ad illorum praestantiam accederet. Porro mirum est, quum in diversas sententias ferantur, nulli tamen quod verum erat in mentem venire, praesertim quum ipsa temporis ratio eos ad Christum dirigeret. Redemptorem illis promiserat Deus, qui miseris ac perditis opem ferret. Extrema necessitas, in quam coniecti erant, tunc maxime flagitabat Dei auxilium. Adest Redemptor, tum celebratus Ioannis praeconio, tum ipse de officio suo testificans: coguntur divinum aliquid in ipso agnoscere, ad sua tamen figmenta delapsi in alienas personas eum transmutant. Ita scilicet mundus prava ingratitudine oblatas sibi Dei gratias exstinguere solet. Quod ad Herodem ipsum pertinet, sicuti paulo ante attigi, ipse opinionem de Ioanne suscitato non ultro concepit, sed quemadmodum trepide vacillant malae conscientiae, et ad quamlibet auram flectuntur, quod metuebat, facile concipit. Et Deus coecis istis terroribus saepe impios exagitat: ita, quantumvis data opera se obdurent, nec aliunde vexentur, quietem non impetrant ab intestino carnifice, quin duriter eos flagellet. *Ideo virtutes agunt in illo.* Mirum est, qua ratione ducti hoc intulerint. Ioannes toto praedicationis suae cursu nullum signum ediderat. Colore ergo carere videtur, quod hominem miraculis insignem videntes Ioannem esse divinant: sed miracula nunc primum edi putant, quibus probetur eius resurrectio, et quae testentur, fuisse sanctum Dei Prophetam impie occisum ab Herode, et nunc prodire quasi sacrosanctum, ne quis amplius violare eum audeat. Virtutes ergo *in eo agere*, hoc est efficaces esse putarunt, ut maior illi inde auctoritas accederet, palamque fieret, Dominum illi adesse.

(130.) MATTH. XIV. 3. Nam Herodes ceperat Ioannem, et vinxerat, et posuerat in carcere propter Herodiadem, uxorem Philippi fratris sui. 4. Dicebat enim illi Ioannes, Non licet tibi habere eam. 5. Et quum vellet eum occidere, metuebat multitudinem, propterea quod illum ceu Prophetam habebant. 6. Quum autem celebraretur natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi. 7. Unde cum iureiurando pollicitus est, se daturum illi quicquid peteret. 8. At illa prius instructa a matre sua, Da mihi, inquit, hic in patina caput Ioannis Baptistae. 9. Et indoluit rex: tamen propter iusiurandum, et eos qui simul accumbebant iussit dari. 10. Misitque, et decollavit Ioannem in carcere. 11. Et allatum est caput eius in patina, datumque puellae, et illa obtulit matri suae. 12. Et accesserunt discipuli eius et sustulerunt corpus, ac sepelierunt illud, abieruntque et renuntiaverunt Iesu.

MARC. VI. 17. Nam ipse Herodes miserat, et ceperat Ioannem, vinxeratque eum in carcere propter Herodiadem, uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam uxorem. 18. Dicebat enim Ioannes Herodi, Non licet tibi habere uxorem fratris tui. 19. Herodias autem insidiabatur illi, volebatque eum occidere, nec poterat. 20. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum ac sanctum, et observabat eum, auditoque eo multa faciebat, et libenter eum audiebat. 21. Et quum dies opportunus accidisset, quum Herodes in natalitiis suis coenam faceret primatibus ac tribunis, et primoribus Galilaeae: 22. Quumque introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissetque Herodi ac simul accumbentibus, rex ait puellae, Pete a me quidvis, et dabo tibi. 23. Et iuravit illi, Quicquid a me petieris, dabo tibi, usque ad dimidium regni mei. 24. At illa egressa dixit matri suae, Quid petam? Illa vero dixit, Caput Ioannis Baptistae. 25. Et ingressa statim cum festinatione ad regem, petiit dicens, Volo, ut protinus des mihi in lance caput Ioannis Baptistae. 26. Et dolore affectus rex propter iusiurandum, eosque qui simul accumbebant, noluit eam reiicere. 27. Missoque confestim spiculatore, iussit inferri caput eius: ille vero abiit, et decollavit eum in carcere. 28. Et attulit

caput eius in lance, deditque illud puellae, et puella dedit matri suae. 29. Quo audito discipuli eius venerunt, et sustulerunt cadaver eius, posueruntque illud in monumento.

Huius historiae recitatio nunc omittitur a Luca, quoniam alibi eam exposuerat. Ego quoque ne bis idem scribendo molestus sim lectoribus, ero in hoc loco brevior. Evangelistae captum fuisse Ioannem referunt, quia Herodiadis raptum et incestum cum ea coniugium palam damnaverat. Quod Iosephus aliam causam assignat, quod scilicet Herodes sibi a rebus novis timens suspectum Ioannem habuerit, fieri potest, ut scelus suum hoc praetextu excusaverit tyrannus, vel sparsus fuerit rumor ille, ut iniusta violentia et crudelitas variis criminationibus obnoxia est. Rem vero ipsam Evangelistae exprimunt, sancto viro infensum fuisse Herodem, quod ab eo reprehensus foret. Fallitur porro Iosephus, qui putat non Philippo fratri, sed Herodi regi Chalcidis patruo abreptam Herodiadem fuisse. Nam quo tempore Evangelistae scripserunt, non modo recens erat sceleris huius memoria, sed ante omnium oculos versabatur. Quod autem alibi tradit Iosephus, mansueto ingenio fuisse Philippum, non dubito quin hac spe audacior redditus fuerit Herodes, quod in hominem placidum, imbellem et modestum impune contumeliosus foret. Accedit altera probabilis coniectura, quod Herodias patruo Philippo in matrimonium potius data fuisse videtur, quam patruo magno, avi sui fratri, seni iam decrepito. Caeterum Herodes Antipas, cuius hic fit mentio, et Philippus non uterini fratres erant, sed prior ex Marchaca tertia Herodis magni coniuge, alter vero ex Cleopatra natus erat. Nunc ut ad Evangelistas revertar, coniectum in vincula Ioannem fuisse tradunt, quia Herodis scelus liberius reprehendisset, quam ferret tyranni ferocia. Iam satis per se odiosa et infamis erat facti atrocitas, quod non modo alienam uxorem a legitimo toro abductam domi suae aleret, sed quod hanc iniuriam germano fratri intulerat. Quum accedit libera Ioannis obiurgatio, non frustra timet Herodes, ne qua repente seditio oriatur. Peccatum corrigere non sinebat libido: vincto autem Dei Propheta sibi tranquillam licentiam promittit. Historiae inscitia factum est, ut multi supervacuam disputationem ingesserint, liceatne mihi ducere uxorem, quae prius fratri meo nupta fuit. Quanquam enim a tali coniugio abhorreat naturae pudor, raptum tamen magis damnat Ioannes, quam incestum: quia Herodes per vim vel fraude fratrem suum legitima uxore spoliaverat. Et alioqui minus ei licebat neptem suam, quam fratris mortui uxorem ex viduitate sumere. Ac minime quidem dubium est, quin flagitium tam immane passim traductum fuerit, sed alii suis maledictis absentem Herodem vexabant: solus Ioannes in eius conspectum prodit, et libere coram obiurgat, si quo forte modo ad poenitentiam possit adduci. Unde discimus, quam inflexibili fortitudine instructos esse oporteat Dei servos, ubi cum principibus negotium est: nam in omnibus fere aulis regnat hypocrisis et servilis adulatio, ita principum aures deliciis assuetae vocem nullam, qua asperius vitia sua taxentur, admittunt. Sed quia scelus adeo turpe Dei Prophetae minime dissimulandum erat, procedit in medium Ioannes, licet molestus et ingratus monitor, ac ne officio suo desit, in

offensam tyranni incurrere non dubitat, praesertim quum sciret, meretricis illecebris captum vix posse a proposito moveri.

Matth. 5. *Quum vellet eum occidere.* Videtur in Matthaei et Marci verbis nonnulla esse discrepantia, quod prior Herodem nefandae caedis cupidum fuisse dicit, sed metu populi fuisse retentum: alter vero tantum Herodiadem huius crudelitatis insimulat. Sed facilis solutio est, initio quod Herodes, nisi qua maior necessitas invitum ita facere cogeret, sanctum virum occidere noluerit, quia illum reverebatur, et quidem obstabat religio, ne tam atrociter in Dei Prophetam saeviret: Herodias autem assidue eum stimulando Dei timorem ei excusserit. Sed quum efferatus ab illa furia exstinctum cuperet sanctum virum, retentus fuerat novo obstaculo, quia sibi timebat a populari motu. Atque hic notanda sunt Marci verba, Herodias, inquit, insidiabatur illi: nempe quia sponte ad caedem propensus non erat Herodes, vel obliquis artibus eum circumvenire tentabat, vel clandestinum sancto viro exitium moliebatur. Mihi prior sententia magis placet, quod per insidias mariti animum captaverit, sed frustra, quam diu scilicet obstitit conscientia Herodi, ne sancto viro ultimam vim afferret. Deinde successit alius metus, ne quis ex mortis eius indignitate tumultus emergeret. Sed Marcus tantum attingit, quid Herodem impedierit, quominus statim morem gesserit scorti precibus. Optasset enim Herodias, simulac in carcerem tractus fuerat Ioannes, de eo sumi occultum supplicium. Atqui Herodes colebat sanctum virum, ut etiam eius consiliis libenter pareret. Porro timor, cuius hic fit mentio, non erat formido ex aliena opinione concepta, sicuti metuimus quibus parta est aliqua auctoritas, tametsi honore indignos censemus: sed hic timor voluntaria erat observantia, quia Herodes, quem sanctum virum et fidelem Dei ministrum esse persuasus erat, hac de causa non audebat contemnere. Atque hoc notatu dignum est: quamvis enim expertus esset Ioannes, utile esse multis modis se pollere aliqua gratia apud Tetrarcham, non tamen eius animum alienare veritus est, quum aliter non posset favorem illum tueri, quam perfide ad notum et infame scelus connivendo. Testari quidem poterat, se privatis commodis minime consulere, nec alium quam publicae utilitatis habere respectum. Certum enim est, nihil ambitiose rogasse, sed morigerum illi fuisse Herodem in sanctis consiliis, quae ad legitimam regni administrationem spectabant. Verum quia hoc compensationis genus sibi licitum esse non videt, ut veritatem prodendo quaedam officia eliciat, hostem ex amico sibi facere mavult, quam adulatione vel silentio fovere malum, quod severe reprehendere cogitur. Praescripsit ergo Ioannes suo exemplo piis doctoribus certam regulam, ne dissimulent principum vitia, ut hac mercede favorem eorum quantumvis in commune utilem redimant. In Herode vero quasi in speculo nobis ostendit Spiritus Dei, saepe contingere, ut, qui Deum sincere non colunt, parati sint tamen aliqua ex parte obsequi eius mandatis, modo eis per indulgentiam aliquid relaxet. Sed ubi rigidius urgentur, excusso iugo non modo in contumaciam, sed in rabiem prosiliunt. Non est igitur, cur sibi placeant, qui multis sanis consiliis obtemperant, donec se in solidum Deo addicere et subiicere didicerint.

6. *Quum autem celebraretur.* Nunc incipiunt narrare Evangelistae, qua fraude Herodias Ioanni exitium, quod diu machinata fuerat, tandem attulerit: occasio autem illi data est ex sollenni epulo,

quum Herodes diem suum natalem celebraret. Vix enim fieri potest, quin illi magnifici apparatus praeter luxuriam, fastum, effrenem laetitiam et alias nequitias, plura quoque alia mala secum trahant: non quod liberalius convivium instruere per se malum sit, sed ea est humani ingenii ad lasciviam propensio, ut laxatis habenis facile diffluant. Mos ille vetustus per se improbari non potest, quotannis diem natalem sollenni gaudio prosequi: admonet enim dies ille, quoties recurrit, unumquemque nostrum, ut Domino gratias agat, a quo in hanc vitam productus complures iam annos eiusdem beneficio transegit: deinde ut in memoriam revocet, quam male et inutiliter tempus divinitus concessum passus fuerit perire: tandem ut se in reliquum vitae tempus eiusdem Dei praesidio commendet. Sed nihil est tam purum, quod non vitiis suis corrumpat mundus: nam diem natalem, qui sacer esse debuerat, maior pars profanat foedis corruptelis, et nullum fere sumptuosius convivium a dissoluta protervia purum est: primum largius bibitur, deinde ianua patet impuris vel minus verecundis sermonibus, nulla denique servatur temperies. Haec ratio fuit sancto Iob, cur filiis suis mutua convivia agitantibus post vices peractas sacrificium offerret, quod scilicet reputabat, nunquam sibi homines ita probe temperare, ubi sodales alii alios ad hilaritatem invitant, quin multis modis peccetur. Ita factum est, ut Herodes, convivas suos lautius tractare volens, passus fuerit uxoris suae filiam saltare. Hinc quoque apparet, qualis fuerit aulae eius disciplina: nam etsi plerique saltandi licentiam tunc sibi permitterent, meretriciae tamen lasciviae turpis nota fuit nubilis puellae saltatio. Verum impura Herodias Salomen filiam, ne sibi dedecori esset, ad mores suos ita formaverat. Quid vero tandem sequutum est? nempe impia sancti Prophetae caedes. Nam vini calor in Herode ita efferbuit, ut gravitatis et prudentiae oblitus saltatriculae usque ad dimidiam regni sui partem daturum se promitteret. Pudendum sane exemplum, quod rex ebrius non modo spectaculum familiae suae probrosum aequis oculis aspicere sustinet, sed tantam mercedem paciscitur. Quare discamus sollicite obviam ire diabolo, ne talibus laqueis nos implicet.

Marc. 24. *Egressa dixit matri suae.* Nihil mirum, quod tanti fecerit Herodias Ioannis mortem. Quod coniiciunt nonnulli, vindicta fuisse accensam, ratione caret: potius enim eam urebat et cruciabat metus repudii, sicuti plerumque, ubi fastidium obrepsit scortatoribus, suae libidinis eos pudet. Speravit autem, hoc scelere sibi magis devinctum fore Herodem, si foedus adulterini coniugii sanguine Prophetae mactatum esset. Ergo ut secure in posterum dominaretur, eum exstingui voluit, quem unum sibi adversarium senserat. Unde etiam docemur, quam misera anxietas semper malam conscientiam torqueat. Ioannes in vinculis tenebatur: poterat imperiosa et crudelis mulier prohibere omnes ab eius colloquio et aditu: minime tamen quiescit, sed cura metuque angitur, donec e medio sublatus fuerit Propheta. Hoc quoque ad monstrandam verbi Dei efficaciam valet, quod vox sancti viri, licet carcere inclusa, instar gravissimi tormenti regiae uxoris animum lacerat.

26. *Dolore affectus rex.* Evanuerat quidem, ut diximus, regio ex eius corde, sed quia praevidet, quam odiosum sit futurum crimen, infamiam simul ac damnum metuit: hinc fit ut eum suae levitatis poeniteat. Nec tamen audet saltatriculae negare, ne incon-

stantiae ignominiam sustineat: quasi vero retractare turpius sit, quod temere stulteque promisit, quam sibi constare in scelere nefario. Verum quia pro solita regum vanitate irritum fieri non vult, quod semel protulit, Prophetam extemplo iubet occidi. Colligimus autem in arce Macherontis Herodem tunc coenasse, ubi Iosephus tradit Ioannem fuisse detentum. Notare autem operae pretium est, quod dicunt Evangelistae, *propter iusiurandum et convivas*, qui aderant: unde colligimus, si centies nullo teste iurasset, promisso tamen minime staturum fuisse. Non ergo interior religio constrinxit Herodem, sed mera ambitio praecipitem adegit, quia sibi minime honestum duceret, fidem datam non praestare. Ita fit ut impii subinde in officio labantur, quia ad Deum minime respiciunt, sed tantum ad hunc scopum intenti sunt, ne hominum probris subiaceant. Porro etiamsi iurisiurandi sanctitas tantum, et non hominum verecundia versata esset ante oculos Herodis, gravius tamen peccavit quod stulte promiserat exsequendo, quam si iusiurandum violasset. Primum haec fuit praepostera iurandi celeritas, quod promissionem rei dubiae confirmat: deinde ubi apparuit, non posse absolvi a fide data, quin se nefando scelere obstringeret, non licuit sacrum Dei nomen tali flagitio involvere, quid enim magis alienum a Deo, quam ut impiae neci praesideat? Si privata iactura agitur, poenam suae stultitiae luat, qui temere iuravit: sed interim cavendum est, ubi quis frustra sumpsit nomen Dei, ne eius praetextu abutens ad patrandum aliquod scelus sacrilegium duplicet. Hinc sequitur, vota monastica, quibus coniuncta est manifesta impietas, non magis conscientiam ligare quam magicos exorcismos: quia Deus sacrum suum nomen ad peccati confirmationem valere non vult. Docet tamen hic locus cavendum esse, ne quid inconsiderate quisquam promittat: deinde, ne ad levitatem accedat contumacia.

28. *Deditque illud puellae.* Hoc quoque ad sceleris atrocitatem accessit, quod sancti viri caput post mortem ludibrio habitum fuit: sed Dominus ita suos interdum subiicit impiorum superbiae, donec tandem ostendat, pretiosum in suis oculis esse ipsorum sanguinem. Exsultat Herodias libidinis suae compos facta, et crudelem triumphum de suo censore agit, sed postea exuta suis opibus, nec regni tantum honore, sed natali solo et omnibus subsidiis privata, quum inops miseram vitam aegre in exsilio traheret, suave angelis et bonis omnibus spectaculum praebuit. Quod convivae abominandae pompae intuitu foedare oculos coguntur, hinc discamus, qui regiis mensis assident, saepe multis sceleribus implicari: nam ut nullum cruentum facinus mensam funestet, omni tamen nequitiae genere sic referta sunt omnia, ut saltem lenociniis addictos esse oporteat, quicunque illuc accedunt.

29. *Discipuli eius venerunt.* Hoc ad mulieris saevitiam restabat, ut cadaver sancti viri insepultum iaceret: probabile enim est, quum hoc officio functi sint discipuli, proiectum fuisse a tyranni satellitibus. Etsi autem nihil mortuis confert honor sepulturae, vult tamen ceremoniam hanc Dominus a nobis coli, ut symbolum sit ultimae resurrectionis. Quare Deo grata fuit haec sedulitas, quod discipuli Ioannis venerunt, ut corpus magistri sepulcro mandarent. Adde quod hoc ad testandam pietatem valuit: nam hoc modo professi sunt, mortui hominis doctrinam superstitem in cordibus suis vigere. Laudabilis ergo fuit ista confessio, praesertim quum a peri-

culo non abesset, quia honore prosequi hominem a carnifice occisum non poterant, quin tyranni rabiem in se provocarent.

(131.) MATTH. XIV. 13. Id quum audisset Iesus, secessit illinc in navi ad desertum locum seorsum: et quum audissent turbae, sequutae sunt illum itinere pedestri ab urbibus. 14. Et egressus Iesus vidit multam turbam, et tactus est affectu misericordiae erga illos, sanavitque ex illis, qui male habebant. 15. Porro quum appetisset vespera, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, et hora iam praeteriit, dimitte turbas, ut abeant in vicos, et emant sibi cibaria. 16. At Iesus dixit illis, Non est illis necesse abire: date illis vos, quod edant. 17. At illi dicunt ei, Non habemus hic, nisi quinque panes et duos pisces. 18. Ille vero dixit, Afferte mihi illos huc. 19. Et iussit turbis discumbere super gramina, sumptisque quinque panibus, ac duobus piscibus, sublatis in coelum oculis benedixit. Et quum fregisset, dedit discipulis panes, discipuli vero turbis. 20. Et comederunt omnes, et saturati sunt, et sustulerunt quod superfuerat e fragmentis, duodecim cophinos plenos. 21. Porro qui comederant, fuerunt virorum fere quinque millia, praeter mulieres ac pueros.

MARC. VI. 30. Et congregantur Apostoli ad Iesum, et renuntiaverunt ei omnia, et quae egissent et quae docuissent. 31. Et ait illis, Venite vos soli in desertum locum, et requiescite pusillum. Erant enim multi, qui veniebant et abibant, ut ne cibum quidem capere vacaret. 32. Et abiit in desertum locum navigio seorsum. 33. Et viderunt eos abeuntes turbae, et agnoverunt eum multi, et itinere pedestri ex omnibus urbibus concurrerunt illuc, et praevenerunt eos, conveneruntque ad illum. 34. Et egressus vidit turbam multam Iesus, et affectu misericordiae tactus est erga eos, qui erant velut oves, non habentes pastorem, et coepit illos docere multa. 35. Et quum iam multum diei praeteriisset, accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, et iam multum temporis effluxit. 36. Dimitte illos, ut abeant in circumiacentes villas, ac vicos, emantque sibi panes: nam quod edant non habent. 37. Ipse vero respondens dixit illis, Date illis vos, quod edant. Et dixerunt ei,

Euntes emamus ducentis denariis panes, et demus illis quod edant. 38. At ille dixit eis, Quot panes habetis? ite, et videte. Et quum cognovissent, dicunt, Quinque, et duos pisces. 39. Et praecepit illis, ut accumbere facerent omnes, distributis convivis in viridi gramine. 40. Et discubuerunt divisi in centenos et quinquagenos. 41. Et quum accepisset quinque panes et duos pisces, sublatis in coelum oculis, benedixit ac fregit panes, deditque discipulis, ut apponerent illis, et duos pisces divisit omnibus. 42. Et comederunt omnes, et saturati sunt. 43. Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, et de piscibus. 44. Erant autem, qui comederant, circiter quinque millia virorum.

LUC. IX. 10. Et reversi Apostoli narraverunt illi, quaecunque fecerant. Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum civitatis, quae vocatur Bethsaida. 11. Quod quum agnovissent turbae, sequutae sunt illum: et excepit illos, et loquebatur illis de regno Deo, et eos qui curatione indigebant sanabat. 12. Dies autem coeperat declinare: et accedentes duodecim, dixerunt illi, Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque vicinas divertant, et inveniant escas, quia hic in loco deserto sumus. 13. Ait autem ad illos, Vos date illis, quod edant. At illi dixerunt, Non sunt nobis plures, quam quinque panes, et duo pisces: nisi nos eamus, et emamus in omnem hunc populum escas. 14. Erant autem fere viri quinquies mille. Ait autem ad discipulos suos, Facite illos discumbere, in singulo quoque discubitu quinquagenos. 15. Atque ita fecerunt, et fecerunt omnes discumbere. 16. Acceptis autem quinque panibus et duobus piscibus, sublatis in coelum oculis, benedixit illis et fregit, distribuitque discipulis, ut apponerent turbae. 17. Et comederunt omnes, et saturati sunt: et sublatum est quod superfuit illis fragmentorum, cophini duodecim.

Matth. 13. *Id quum audisset Iesus.* Ioannes eandem historiam referens, quo consilio transierit Iesus in ripam ulteriorem, non meminit. Marcus etiam et Lucas nonnihil a Matthaeo differunt: causam enim itineris fuisse docent, ut discipulis suis aliquid quietis daret, postquam ex sua legatione reversi fuerant. Sed in eo nihil est dissidii, quia fieri potest, ut Apostolos segregare voluerit in desertum locum, quo liberius eos ad maiora formaret, ac sub idem tempus acciderit ex morte Ioannis nova occasio. Nam et debiles animos

terrere potuit mors Ioannis, quia tristis ille summi Prophetae eventus iam monebat, qualis eos omnes maneret conditio. Certe quemadmodum prius narratum est, capto Ioanne Christum ex ditione Herodis migrasse, ut a praesenti furore deflecteret, ita nunc colligere licet, Christum, ut pavidos adhuc discipulos ab incendio subduceret, in desertum locum abiisse. Porro quantum temporis consumpserint Apostoli in prima sua legatione, incertum est: nam temporum series (ut alibi diximus) vel neglecta fuit ab Evangelistis, vel minus curiose observata. Quin potius mihi probabile est, non semel tantum fuisse dimissos, ut praeconium regni Christi vulgarent, sed ut ferebat occasio, vel illud iterasse in quibusdam locis, vel post aliquantum temporis in diversa loca profectos esse. Itaque nunc congregatos esse interpretor, ut assidui in posterum illi comites essent: acsi dictum esset, non ita digressos esse a magistro, ut singuli ordinarium docendi munus semper obirent, sed temporali praeconio defunctos denuo ad scholam redisse, ut meliùs proficerent.

Sequutae sunt illum. Tametsi Christum, qui omnium praescius erat, minime latuit, quid futurum esset, voluit tamen discipulis secundum hominem prospicere, ut re ipsa testatum faceret, se habere illorum curam. Ex tanto vero concursu patet, quam celebris ubique fuerit eius fama, ut inexcusabiles essent Iudaei, quos sua socordia oblato salutis beneficio privavit. Nam et ex hac magna turba, quae subito impetu exarsit ad sequendum Christum, non nisi perquam exiguus numerus vere et constanter eius doctrinae se addixit, sicuti ex Ioanne patet.

14. *Tactus est affectu misericordiae.* Clarius exprimunt reliqui duo ac praesertim Marcus, unde Christo haec συμπάθεια: quia scilicet famelicas animas videbat desiderii ardore e suis sedibus abreptas ferri in locum desertum. Illa porro doctrinae inopia miserae dissipationis signum erat: ideo dicit Marcus, misertum esse Christum, quia essent *tanquam oves* carentes pastore, non quod secundum Deitatis Spiritum omnes pro ovibus agnosceret, sed quatenus homo erat, iudicium fecit ex praesenti rei intuitu. Erat enim hoc non leve pietatis indicium, relinquere proprias domos, et turmatim ad Dei Prophetam confluere, quamvis data opera conspectum eorum fugeret. Deinde notare convenit, Christum eius quam sustinebat personae memorem fuisse: iniunctum illi erat doctoris officium, debuit ergo ad tempus censere ex grege Dei et Ecclesia Iudaeos omnes, donec se ipsi alienarent. Caeterum hic misericordiae affectus in Christo praevaluit, ut fessus cum discipulis suis, continuaque molestia fere oppressus, sibi tamen non parceret. Aliquid relaxationis quaesierat, neque id tam sibi quam discipulis: quia tamen eum officii necessitas ad novum laborem vocat, libenter posthabito privato illo respectu, se impendit docendis turbis. Etsi autem nunc affectus illos exuit, qui in hominem mortalem quadrabant, dubium tamen non est, quin miseras oves pastore destitutas, modo quaerant inopiae suae remedium, e coelo respiciat. Dicit Marcus, ipsum docuisse *multa*, hoc est diu concionatum esse, ut solidum aliquem profectum referrent. Lucas de *regno Dei* loquutum esse tradit, quod idem valet. Matthaeus non nisi de miraculis meminit, quia scilicet ad conciliandum Christo nomen plus illis suberat momenti. Sed facile colligitur, non omissam fuisse ab eo doctrinam, quae principem locum tenebat.

15. *Quum appetisset vespera.* Iam spe sua frustrati erant discipuli, nunc Christum docendo intentum esse vident, turbas etiam prae discendi studio de reditu non cogitare: Christum ergo admonent, ut corporibus curandis illas amandet in propinquos vicos. Consulto autem miraculum, quod edere habebat in animo, in illud usque tempus distulerat: primum ut ad eius considerationem discipuli paulatim erecti melius inde proficerent, deinde ut ipsa temporis circumstantia doceret, quamvis non praeveniat necessitates suorum, neque etiam illis statim occurrat, nunquam tamen eorum curam abiicere, sed opem semper habere in manu repositam, quam exhibeat in ipso articulo.

16. *Date vos illis, quod edant.* Quia plenior huius miraculi expositio reperietur sexto Ioannis capite, ne molesta sit lectoribus repetitio, illinc peti malim: ne tamen vacuus sit hic locus, summam breviter perstringam. Hactenus Christus operam suam ad pascendas animas contulerat, nunc quoque ad corporum usque curam pastoris officium extendit. In quo etiam confirmat suum illud dictum, quod regnum Dei quaerentibus, eiusque iustitiam, reliqua deinde accedent. Sperandum quidem non est, ut semper hoc modo Christus cibum ieiunis et esurientibus suppeditet: certum tamen est, nunquam passurum, ut suis desint vitae subsidia, quin manum e coelo porrigat, ubi ita utile esse viderit ad levandas eorum necessitates. Caeterum qui sibi Christum cupient nutricium esse, simul discant non appetere exquisitas lautitias, sed pane hordeaceo contenti esse. Quod per turmas iussit Christus populum discumbere, hoc primum consilio fecit, ut ordinibus sic dispositis magis conspicuum esset miraculum: deinde ut commodius numerari possent homines, et quum alii alios respicerent, sibi invicem testes forent coelestis huius gratiae: tertio quia sollicitos esse videbat discipulos, eorum obedientiam probare voluit, quod in speciem ridiculum erat illis praecipiens. Mirum enim erat, nullis alimentis suppetentibus, quorsum speciem convivii Christus instrueret. Eodem spectant quae sequuntur, panes illis fuisse datos, ut inter eorum manus cresceret admirabilis illa copia, atque ita divinae Christi virtutis ministri forent. Nam quasi parum esset, oculatos esse testes, voluit Christus suam virtutem ab illis palpari. Ducenti denarii ex Budaei supputatione circiter triginta quatuor libras francicas valent. Ita exiguum panem in singula capita teruncio gallico aestimant. Quum tanti vero panem taxassent, qui tenuiter ad pascendum populum sufficeret, non parvam laudem meretur eorum obedientia, dum Christi mandato simpliciter parentes eventum committunt eius arbitrio.

19. *Benedixit.* *Benedictio* hoc loco, ut alibi saepe, pro gratiarum actione capitur. Suo autem exemplo nos docuit Christus, non aliter sancte pureque cibis nos posse vesci, quam si Deo, ex cuius manu nobis proveniunt, gratitudinem nostram testamur. Ideo dicit Paulus (I. Tim. 4, 5.), quaecunque Deus alimenta nobis largitur, sanctificari verbo et precatione: quo significat, brutos homines, qui nec fide reputant Dei benedictionem, nec eam gratiarum actione celebrant, inficere ac polluere infidelitatis suae sordibus, quicquid natura purum erat, et vicissim cibo, quem ingurgitant, pollui ac corrumpi, quia infidelibus nihil est mundum. Suis ergo praescripsit Christus rite vescendi formam, ne se et Dei beneficia impio sacrilegio profanent. Sublati in coelum oculi serium ac vehementem pre-

candi affectum declarant. Non quod semper necessarius sit hic gestus, quoties precamur, sed quia ceremonias humanae infirmitati utiles negligere Filius Dei noluit: adde etiam, quod excitandae tarditati nostrae aptus stimulus est sursum tollere oculos, dum mentes nimis in terra subsidunt.

20. *Sustulerunt quod superfuerat.* Quum reliquiae, post tantam hominum turbam satiatam, plus duodecuplo quod initio propositum fuerat excederent, hoc non parvum miraculo splendorem attulit. Sic enim omnes intellexerunt, Christi virtute non modo creata sibi de nihilo esse alimenta, quae ad praesentem usum sufficerent, verum si opus esset, provisum quoque esse futurae necessitati: denique edito miraculo Christus illustre eius documentum rursum exstare voluit, quod cibo refecti per otium spectarent. Caeterum tametsi neque panes quotidie multiplicat Christus, nec sine labore manuario vel agrorum cultura pascit homines, huius tamen historiae fructus ad nos usque pertingit. Nam quod non perspicimus, Dei benedictione augeri frumenti copiam, unde nobis victus suppetat, tantum obstat nostra socordia et ingratitudo. Quod etiam sumptis alimentis ex annuo proventu semen restat, non sine coelesti incremento fieri quisque nostrum pro se sentiret, nisi eadem illa obstaret pravitas, quae oculos tam mentis quam carnis excoecat, ne manifestum Dei opus cernant. Porro Christus testatum voluit, sicuti omnia illi in manum a Patre data sunt, ita cibos, quibus vescimur, nobis a sua gratia profluere.

(132.) MATTH. XIV. 22. Et statim compulit Iesus discipulos suos, ut conscenderent navim, et praecederent se in ulteriorem ripam, donec dimisisset turbas. 23. Ac dimissis turbis, ascendit in montem solus ad orandum: quum autem advenisset vespera, solus erat illic. 24. Caeterum navis iam in medio maris erat, et afflictabatur ab undis: nam ventus erat adversus. 25. Quarta autem noctis vigilia abiit ad illos Iesus, ambulans super mare. 26. Et ubi viderunt eum discipuli super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, Spectrum est, ac prae metu exclamaverunt. 27. Sed statim loquutus est illis Iesus, dicens, Confidite, ego sum, ne terreamini. 28. Respondens autem illi Petrus, dixit, Domine, si tu es, iubeto me ad te venire super aquas. 29. At ille dixit, Veni. Et quum descendisset e navi Petrus, ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum. 30. Caeterum quum videret ventum validum, territus est: et quum coepisset demergi, clamavit dicens, Domine, serva me. 31. Continuo autem Iesus extenta manu apprehendit eum, et dixit ei, Exiguae fidei homo, cur haesitasti? 32. Et quum essent ingressi navim, con-

quievit ventus. 33. Porro qui erant in navi accesserunt, et adoraverunt eum dicentes, Vere Filius Dei es.

MARC. VI. 45. Et statim coegit discipulos suos conscendere navim, ut praecederent transmisso lacu Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam. 46. Et quum dimisisset eos, abiit in montem ad orandum. 47. Et quum advenisset vespera, erat navis in medio mari, et ipse solus in terra. 48. Viditque eos laborantes in remigando (erat enim ventus eis contrarius), et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare, et volebat praeterire eos. 49. At illi, ut viderunt eum ambulantem super mare, putaverunt spectrum esse, et exclamaverunt. 50. Omnes enim videbant eum, et conturbati sunt. Et statim cum eis loquutus est, ac dixit eis, Confidite, ego sum, ne terreamini. 51. Et ascendit ad illos in navim, et quievit ventus, et vehementer supra modum intra se stupebant, et admirabantur. 52. Non enim intellexerant super panibus: erat enim cor eorum occoecatum.

Matth. 22. *Compulit Iesus discipulos.* Compelli oportuit, quia nunquam eo relicto nisi inviti alio transissent. Porro in eo testantur, quantum illi deferant, dum praeter animi sui sententiam eius imperio cedunt ac obtemperant. Et quidem res in speciem absurda erat, ipsum in loco deserto solum manere, quum nox appeteret. Eo igitur plus laudis meretur eorum docilitas, quibus pluris est auctoritas coelestis magistri, quam quod a parte contraria probabile videri poterat. Nec vero rite et in solidum Deo paremus, nisi simpliciter sequendo quicquid iubet, quantumvis repugnet sensus noster. Deo certe optima semper constat consilii sui ratio, sed nos saepe ad tempus celat, ut discamus nobis non sapere, sed toti pendere ab eius nutu. Hoc modo coegit Christus suos discipulos traiicere, ut eos ad illam quam dixi obsequii regulam formaret. Nec vero dubium est, quin sibi ad miraculum, quod proxime sequetur, viam sternere voluerit.

23. *Ascendit in montem solus.* Verisimile est filium Dei, quem minime latebat futura tempestas, suorum salutem non neglexisse in precibus: mirum tamen est, cur non potius occurrat periculo, quam intentus sit ad orandum. Verum ut Mediatoris partes impleret, vere se Deum et hominem esse ostendit, ac utriusque naturae documenta praebuit, quatenus res ferebat. Quum omnia haberet in suo arbitrio, hominem sese orando exhibuit, nec vero id egit simulate, sed sincerum humani erga nos amoris affectum testatus est. In hac parte quodammodo quievit divina eius maiestas, quae se tandem ordine suo exseruit. Caeterum in ascensu montis quaesita est commoditas, ut liberius procul omni strepitu oraret. Scimus, quam facile minimis

quibusque avocamentis concidat precandi ardor, vel remissus languescat. Tametsi autem hoc vitio non laboravit Christus, exemplo tamen suo monere nos voluit, adminiculis omnibus, quae mentes nostras expediant ab omnibus mundi laqueis, sedulo utendum esse, ut soluti in coelum feramur. Ad hoc autem plurimum valet solitudo, ut, qui se ad precandum comparant, Deum solum testem habentes magis evigilent, cor suum effundant in eius sinum, se ipsos diligentius examinent, denique reputantes sibi cum Deo esse negotium supra se ipsos assurgant. Notandum tamen est, non fuisse legem ab eo praefixam, quasi nusquam nisi in secessu orare liceat: nam et Paulus (I. Tim. 2, 8.) ubique tollere nos iubet puras manus. Et Christus ipse interdum coram hominibus oravit, imo etiam instituit suos discipulos, ut simul congregati communes inter se preces concipiant. Sed illa precandi in omnibus locis libertas non obstat, quominus secretas etiam preces suo tempore admisceant.

24. *Navis iam in medio maris erat.* Hanc historiam sexto Ioannis capite a me expositam reperient lectores, ideoque hic ero brevior. Quod passus est Christus, discipulos suos adversa tempestate cum periculo per tempus aliquod iactari, factum est, ut allatam sibi opem magis attentis animis exciperent. Nam contrarius ventus surrexit circiter mediam noctem, vel etiam paulo ante. Quarta autem demum vigilia apparet Christus, hoc est, tribus ad summum horis ante lucis exortum: non magis ergo brachiis luctati sunt remigando, quam eorum fides terroribus duriter concussa. Caeterum quum ipsa necessitas ad expetendam magistri praesentiam maxime eos urgeret, nimis crassi fuit stuporis turbari eius conspectu, quasi spectrum esset. Hac de causa dicit Marcus, *cor eorum* fuisse *occoecatum, nec intellexisse super panibus:* nam illo miraculo satis superque edocti fuerant, nec deesse Christo divinam virtutem ad suos iuvandos, et sollicite, ubi ita postulabat necessitas, prospicere. Merito igitur nunc damnatur eorum socordia, quod non statim illis in mentem venit coelestis illa virtus, cuius tam insigne specimen pridie exhibitum adhuc ante oculos versari debebat. Verum quidem est, tarditatis suae culpa fuisse attonitos, quia non rite, ut decebat, in prioribus aliis miraculis profecerant: sed praecipue coarguitur eorum coecitas, quod tam recentis spectaculi memoria illis effluxerat, vel potius quod non mentem suam applicuerant ad considerandam Christi Deitatem, cuius satis clarum speculum erat panum multiplicatio. Duo tamen suis verbis exprimit *Marcus*, quod non recte expenderint Christi gloriam, quae in panibus multiplicatis ostensa fuerat: deinde causam assignat, quod excoecatum esset cor eorum. Id vero non modo ad augendam culpae gravitatem additum videtur, sed etiam ut de mentis nostrae vitio admoniti novos oculos a Domino petamus. Fuit certe, ut nuper dixi, nimis bruta ignorantia, quasi palpabilem Dei virtutem non sentire: quia tamen eodem morbo laborat totum humanum genus, data opera Marcus coecitatis meminit, ut sciamus non esse novum, si in manifestis Dei operibus coecutiant homines, donec superne illuminati fuerint, quemadmodum etiam dicebat Moses, Hactenus non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum (Deut. 29, 4.). Quanquam autem *cordis* nomine saepius notatur voluntas vel affectuum sedes, hic tamen, sicut in illo Mosis loco quem citavi, pro mente accipitur.

27. *Statim loquutus est Iesus.* Quia non agnoscitur Christus liberator, dum se re ipsa offert, verbo ad sui ipsius notitiam invitat discipulos. Porro fiduciam, ad quam illos hortatur, in praesentia sui locat, acsi diceret, Postquam ipsum sibi adesse sentiunt, solidam bene sperandi materiam suppetere. Sed quia iam terror eorum animos occupaverat, illum, ne impediat ac moretur ipsorum fiduciam, corrigit: non quod omni metu vacui meram laetitiam spirare potuerint, sed quia necesse fuit, metum qui praevaluerat sedari, ne fiduciam obrueret. Etsi autem reprobis mortifera est vox Filii Dei et terribilis praesentia, longe diversus earum erga fideles effectus hic nobis describitur, nempe ut palmam in cordibus nostris obtineat pax interior, et animosa fiducia, ne carnis timoribus cedamus. Sed hinc coeci ac praecipites tumultus nos perturbant, quia ingrati et maligni non opponimus pro clypeis innumera Dei beneficia, quae rite expensa ad nos fulciendos sufficerent. Etsi autem opportunum erat ferendi auxilii tempus, quum apparuit Christus, non tamen mox cessavit tempestas, donec melius expergefierent discipuli tum ad expetendam, tum ad sperandam eius gratiam. Atque id notandum est, ut sciamus, non absque causa Dominum plerumque differre quam in manu sua habet salutem.

28. *Respondens Petrus.* Conditio quam ponit nondum maturam esse eius fidem testatur: Si tu es, inquit, iube me venire. Atqui loquentem audierat Christum: cur ergo dubius et perplexus secum adhuc disceptat? In fide vero tam exigua et debili erumpit parum considerati voti ardor: debuerat enim suo modulo se metiri, et potius a Christo petere fidei incrementum, ut ea duce et moderatrice maria tandem et montes transcenderet: nunc vero sine fidei alis temere volare cupit, et quum in eius corde iustam firmitatem non habeat vox Christi, aquas sub pedibus suis solidas fieri cupit. Neque tamen dubium est, quin ex bono principio natus fuerit hic affectus, sed quia in vitiosum excessum degenerat, bonitatis laudem amittit. Hinc fit etiam, ut statim temeritatis suae poenas dare incipiat Petrus. Quare fideles hoc exemplo edocti a nimia festinatione caveant. Quocunque vocat Dominus strenue currendum est, sed qui ultra progreditur, tandem infausto eventu sentiet, quid sit fines suos transilire. Quaeri tamen potest, cur Petri voto annuat Christus: nam videtur hoc modo probare. Sed in promptu est solutio, Deum plerumque nobis melius prospicere negando quae petimus: aliquando autem nobis esse facilem, ut ipsa experientia stultitiae nostrae nos melius convincat. Sic quotidie fideles suos, dum plus illis concedit quam expediat, in futurum tempus instituit ad sobrietatem et modestiam: adde quod Petro et reliquis hoc profuit, hodieque nobis prodest. Luculentius resplenduit virtus Christi in Petri persona, dum sibi eum comitem adiungit, quam si solus ipse ambulasset super aquas: interea cognoscit Petrus, et alii palam cernunt, quia solida fide non residet nec recumbit in verbo Domini, arcanam Dei virtutem, quae prius aquas solidabat, diffluere: cum eo tamen benigne egit Christus, quod non passus est penitus submergi. Horum utrumque nobis contingit: nam sicuti Petrus, simulac timore correptus est, submergi coepit, sic fluxae et evanidae carnis cogitationes subinde faciunt, ut in medio negotiorum cursu mergamur. Interea Dominus veniam dat nostrae infirmitati, manumque porrigit, ne aquae nos in

totum absorbeant. Notandum etiam est quod Petrus, male et infeliciter suam temeritatem sibi cessisse videns, ad Christi misericordiam se confert. Quare nos quoque, licet merito plectamur, ad ipsum tamen confugere nos decet, ut nostri misertus opem qua indigni sumus afferat.

31. *Exiguae fidei homo.* Sic Petrum clementer servat Christus, ut tamen eius vitium indulgentia non foveat. Huc pertinet ista castigatio, qua fidei eius imbecillitas damnatur. Quaeritur tamen, an fidei defectum arguat quilibet timor: id enim videntur innuere Christi verba, dubitationi non esse locum, ubi fides regnat. Respondeo, dubitationem hic a Christo reprehendi, quae directe fidei contraria erat. Fieri poterit, ut dubitet quispiam sine vitio, ubi scilicet nondum occurrit verbum Domini, quo certior reddatur. Sed alia fuit Petri ratio, qui instructus mandato Christi, et iam eius virtutem expertus, ab illa duplici firmitate ad vanum perversumque timorem delabitur.

33. *Qui erant in navi.* Non tantum de discipulis hoc dictum esse arbitror, sed de nautis, aliisque vectoribus. Qui ergo nondum se illum habere pro magistro professi erant, repente fatentur esse Dei Filium: qua voce honorem Messiae illi tribuunt. Etsi enim vulgo tunc sublime istud mysterium cognitum non erat, quomodo manifestandus esset Deus in carne, quia tamen ex prophetis didicerant, eum, qui futurus esset Redemptor, vocandum esse Filium Dei: qui Christi gloriam celebrant hoc titulo, se Christum credere eum declarant.

(133.) MATTH. XIV. 34. Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesareth. 35. Et quum agnovissent illum viri loci illius, emiserunt nuntios in totam undique finitimam regionem illam, et obtulerunt illi omnes male habentes. 36. Et obsecrabant eum, ut tantum tangerent fimbriam vestimenti ipsius: et quotquot tetigerunt, salvi facti sunt.

MARC. VI. 53. Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesareth, et applicuerunt in portum. 54. Quumque egressi essent de navi, continuo agnoverunt eum. 55. At percurrentes totam undique regionem illam, coeperunt in grabbatis eos, qui male habebant, circumferre, quum audissent eum illic esse. 56. Et quocunque introisset in vicos, aut in civitates, aut in villas, ponebant in plateis infirmos, et deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent: et quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

Matth. 34. *Venerunt in terram Genesareth.* Tractum illum designant Evangelistae, qui a lacu nomen sumpserat, quanquam incertum est, an ad lacum potius translatum fuerit terrae nomen: sed

in eo parum est momenti. Huc praecipue attendere convenit, quo nos deducunt Evangelistae, non uno vel altero miraculo testatam fuisse Christi gloriam, sed refertam fuisse partem illam Iudaeae innumeris eius testimoniis, quorum fama Hierosolymam, et in alias urbes quaqua versus, facile manare posset. Unde colligimus, quam turpis et impia fuerit illius gentis ingratitudo, quae ad praesentem gloriae divinae fulgorem maligne clausit oculos, imo quantum in se fuit illum exstinguere conata est. Nunc vero nostrum est, in hac tanta miraculorum congerie agnoscere, quorsum venerit Christus, nempe ut medicum sanandis omnibus omnium morbis se praestaret. Nam memoria repetere convenit, quod prius ex Propheta Iesaia (42, 1.) adduxit Matthaeus, ipsum sanandis corporibus adumbrasse aliquid maius, quod scilicet animas nostras sanitati restituat, proprium que eius munus sit spirituales morbos tollere. Quanquam autem hodie in terris non versatur, certum tamen est, nunc in coelo pollere iisdem gratiis praestandis, quarum tunc visibile documentum exhibuit. Quia autem omni morborum genere laboramus omnes, donec ipse nos sanet, non modo se quisque nostrum illi offerat, sed etiam alios offerre studeat, qui simili remedio indigent.

36. *Ut tangerent fimbriam.* Credibile est, superstitione aliqua fuisse implicitos, quum ad tactum vestis restringerent Christi gratiam: saltem illum fraudabant honoris sui parte, quum nihil virtutis sperarent ex simplici eius verbo. Sed ne linum fumigans extinguat, sese accommodat eorum ruditati: interea non est quod inde sibi placeant, qui gratiam Dei in ligno, aut clavis, aut vestibus quaerunt, quum diserte pronuntiet Scriptura, nefas esse quicquam nunc concipere de Christo, nisi spirituali coelestique eius gloria dignum. Tolerata fuit ad tempus eorum infirmitas, qui nescientes Christum esse Deum, proprius ad eum accedere optarunt. Nunc quum odore gratiae suae coelum et terram impleat, fide, non manibus vel oculis apprehendere decet quam e coelis offert salutem.

(134.) MATTH. XV. 1. Tunc accedunt ad Iesum, qui ab Hierosolymis venerant Scribae et Pharisaei, dicentes, 2. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim abluunt manus suas, quum panem edunt. 3. At ille respondens dixit eis, Quare et vos transgredimini praeceptum Dei propter traditionem vestram? 4. Nam Deus praecepit dicens, Honora patrem et matrem: et, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. 5. Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri et matri, Quicquid doni a me est, tibi proderit: et non honorabit patrem suum vel matrem suam. 6. Itaque irritum fecistis praeceptum Dei propter traditionem vestram. 7. Hypocritae, recte de vobis praedixit Iesaias, dicens, 8. Appropinquat mihi populus hic ore suo, et labiis me honorat: cor autem eorum procul abest a

me. 9. Sed frustra me colunt, docentes doctrinas, praecepta hominum.

MARC. VII. 1. Et conveniunt ad eum Pharisaei, et quidam de Scribis, qui venerant Hierosolymis. 2. Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus (id est, illotis) edere panes, incusabant. 3. Nam Pharisaei, et omnes Iudaei, nisi crebro laverint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta maiorum: 4. Et a foro reversi, nisi loti fuerint, non comedunt: et alia multa sunt, quae susceperunt servanda, nempe lotiones poculorum, et urceorum, et aeramentorum, et lectorum. 5. Deinde interrogant eum Pharisaei et Scribae, Quare discipuli tui non ambulant iuxta seniorum traditionem, sed illotis manibus edunt panem? 6. At ille respondens dixit eis, Bene vaticinatus est Iesaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. 7. Frustra autem me colunt, docentes doctrinas, praecepta hominum. 8. Nam omisso praecepto Dei, tenetis constitutionem hominum, urceorum ablutiones et poculorum, aliaque his similia facitis multa. 9. Et dicebat illis, Bene reiicitis praeceptum Dei, ut constitutionem vestram servetis. 10. Moses enim dixit, Honora patrem tuum et matrem tuam: et, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. 11. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri, Corban (quod est, donum) quodcunque ex me est, tibi proderit. 12. Et ultra non sinitis eum quicquam facere patri suo vel matri suae. 13. Irritum facientes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis: et similia huiusmodi multa facitis.

Matth. 1. *Accedunt ad Iesum.* Quia hic vitium corrigitur non minus noxium quam vulgare, locus est observatu dignissimus. Videmus, quanta in ratione et modo colendi Dei sit hominum protervia: novos enim cultus subinde confingunt, et quo quisque videri vult sapientior, suum acumen in hac parte ostentat. Non de extraneis loquor, sed de ipsis Ecclesiae domesticis, quos Deus peculiariter hoc honore dignatus est, ut pietatis regulam ore suo dictatam habeant. Praescripsit Deus, qualiter a nobis coli velit, ac perfectam sanctitatem Lege sua complexus est. Bona pars, quasi res levis sit et frivola, obsequi Deo ac servare quod praecipit, multa additamenta hinc inde sibi arcessit. Qui auctoritate pollent, commenta sua in hunc finem obtrudunt, quasi aliquid habeant perfectius verbo

Domini. Obrepit deinde tyrannis, quia, ubi semel iubendi licentiam sibi sumpserunt homines, rigide exigunt suarum legum observationem, nec sustinent vel minimum apicem vel contemptu, vel etiam negligentia omitti. Porro mundus, quum legitimi imperii sit impatiens, maximeque ad iugum Domini ferendum contumax, laqueos tamen vanarum traditionum facile ac libenter induit: imo talem servitutem videntur multi appetere. Interea vitiatur cultus Dei, cuius principium ac caput est obedientia: eius imperio praefertur hominum auctoritas. Morose adeoque tyrannice cogitur vulgus totum suum studium ad nugas applicare. Docet autem hic locus primum, omnes ficticios cultus minime Deo placere, quia se unum audiri vult, ut nos ad veram pietatem suo arbitrio formet ac instituat: deinde, operam ludere, qui unica Dei Lege non contenti in servandis hominum traditionibus se fatigant; tertio, iniuriam Deo fieri, quum ita in sublime efferuntur hominum commenta, ut Legis eius maiestas fere concidat, vel saltem frigeat eius reverentia. *Ab Hierosolymis Scribae.* Quo consilio venerint Scribae isti ad Iesum, non exprimitur, mihi tamen probabile est, fama eius commotos venisse discendi studio, siquidem visus esset idoneus magister: quanquam fieri potest, ut ad speculandum missi sint. Utcunque res habeat, quia suum supercilium attulerant, facile eos minima offensio exasperat, ut Christum mordeant vel arrodant. Unde videmus, quam difficile sit ad sanam doctrinam flecti, quos ambitio libidoque dominandi occupat: praesertim qui ceremoniis addicti sunt, ubi diuturnus usus accessit, nullam novitatem admittunt, sed praefracte damnant quicquid est insolitum. Denique hoc hominum genere nihil vel magis imperiosum, vel morosius fingi potest. Ambo Evangelistae Scribas ac Pharisaeos fuisse commemorant: Matthaeus tamen priore loco, Marcus autem secundo ponit. Porro idem sensus est, quia intelligunt venisse quidem scribas ex aliis sectis, sed Pharisaeos fuisse primores, sicuti honore praestabant, et tunc penes eos gubernatio erat. Eos autem legum neglectu, quarum ipsi erant auctores, citius fuisse offensos mirum non est: nam, ut alibi diximus, quum se Legis interpretes esse iactarent, et inde nomen illis esset impositum, suis figmentis corruperant verbi Dei puritatem. Itaque ab eorum officina, quicquid tunc traditionum erat apud Iudaeos, prodierat: unde factum est, ut se magis animosos et acerbos earum zelotas ostenderent.

2. *Quare discipuli tui transgrediuntur.* Quum de humanis traditionibus agitur, ad leges politicas minime pertinet haec quaestio, quarum usus et finis alio tendit quam ut praecipiant, qualiter colendus sit Deus: sed quoniam inter se differunt humanae traditiones, adhibenda est aliqua distinctio. Quarundam enim manifesta est impietas, quia perversos cultus et ex diametro cum verbo Dei pugnantes instituunt. Aliae, quum profanis ineptiis involvant Dei cultum, vitiant eius puritatem. Aliae, quae plus habent coloris, nec vitio aliquo notabili infectae sunt, hoc tamen nomine damnantur, quod necessariae esse finguntur ad Dei cultum: atque ita disceditur a vera unius Dei obedientia, et conscientiis iniicitur laqueus. De hac postrema specie hoc loco tractari certum est: nam manuum lotio, quam urgebant Pharisaei, per se non poterat argui pravae superstitionis: alias non passus fuisset Christus hydrias in nuptiis statui, nisi libera fuisset ceremonia, sed in hoc situm erat vitium, quod non putabant, aliter Deum rite coli. Initio ritus lavandi non sine specioso prae-

textu inductus erat. Scimus, quam severe Lex Dei requirat externam munditiem, non quod in ea Dominus occupari vellet servos suos, sed quo magis sollicite ab omni spirituali inquinamento sibi caverent. Caeterum in ablutionibus aliquem modum Lex tenebat. Supervenerant autem doctores, qui se non putabant satis acutos habitum iri, nisi aliquid verbo Dei assuerent: hinc fluxerunt lotiones, quarum nulla fiebat in Lege mentio. Legislatores ipsi non iactabant, se novum quicquam tradere, sed tantum addere cavendi formulas, quae media essent adminicula ad servandam Dei Legem. Mox vero sequuta est corruptela, quum pars divini cultus censeri humanitus inductae ceremoniae coeperunt: deinde quum in rebus liberis et voluntariis necessitas est imposita. Deus enim (ut iam dictum est) semper ex verbi sui praescripto coli voluit, ideoque nulla tolerabilis est ad Legem eius accessio. Iam ut ritus externos fidelibus sibi habere permittit, in quibus se exerceant ad pietatem, ita non patitur cum verbo suo misceri, acsi in illis posita esset religio. *Non abluunt manus suas.* Offendiculi causa copiosius exponitur apud Marcum: summa tamen huc redit, multa fuisse in usu apud scribas, quae ultro servanda susceperant: illae erant secundariae leges a curiosis hominibus inventae, quasi simplex Dei mandatum non sufficeret. Ablui iubebat Deus, qui aliquid pollutionis contraxerant: hoc ad pocula et urceos, vestem, et reliquam supellectilem patebat, ne quid attingerent pollutum vel immundum. Sed novas ablutiones comminisci, otiosae vanitatis fuit. Non deerat quidem color, ut Paulus dicit (Coloss. 2, 23.), hominum inventa speciem habere sapientiae: verum si acquievissent in sola Dei Lege, magis illi probata fuisset modestia, quam scrupulosa anxietas. Cavere volebant, ne quis immundus per incogitantiam cibum sumeret: atqui satis Domino fuerat purgare sordes cognitas. Porro istae cautiones nullum habebant finem vel modum, quia vix digitum movere poterant, quin obreperet nova aliqua macula, sed corruptela haec longe deterior erat, quod iniecta erat conscientiis religio, ut pollutionis reus fieret, qui subinde corpus aqua non abluebat. In plebeiis forte hominibus tolerassent ceremoniae huius neglectum, sed quia de Christo et eius discipulis aliquid eximium conceperant ac non vulgare, indignum esse videtur, quod ritus a maioribus traditos, quorum usus inter scribas sanctus erat, non observent eius magistri discipuli, qui aliquid melius praesenti statu profitebatur. Porro multum falluntur, qui aspersionem aquae lustralis, quae *benedicta* vocatur apud Papistas, cum lotionibus Iudaicis comparant. Unicum enim baptismum toties iterando, quantum in se est, obliterant Papistae. Deinde ad exorcismos confertur frivola illa aspersio. Quodsi per se licita, et talibus corruptelis vacua foret, semper tamen damnanda est illa quam urgent necessitas.

3. *Quare et vos transgredimini.* Duplex hic ponitur Christi responsio: prior est ad personam, ut loquuntur: altera rei et causae definitionem continet. Inversus est ordo apud Marcum, qui prius Christum de re tota loquentem inducit: deinde subiicit obiurgationem, qua invehitur contra hypocritas: nos filum Matthaei sequemur. Quum vicissim quaerit Dominus a scribis, cur Dei Legem propter suas traditiones violent, nondum plane discipulos a crimine obiecto liberat, sed tantum admonet, quam iniqua sit et praepostera eorum morositas. Indigne ferunt, hominum praecepta non exacte servari:

quanto indignius est, posthabita Lege Dei totum studium ad illa servanda impendere? Apparet igitur ambitiose magis, quam recto zelo ipsos offendi, dum ita homines Deo praeferunt. Porro quo sensu dicat, eos transgredi Dei mandata, ex contextu facile colligitur. Non abolebant palam, vel ex professo Legem Dei, ut quod vetuerat licitum esse fingerent, sed obliqua erat transgressio, quum officia divinitus iniuncta secure omitti patiebantur. Clarum et familiare exemplum est quod Christus adducit, Praeceptum Dei est, ut liberi honorem habeant suis parentibus. Quia sacrae oblationes in lucrum sacerdotum cedebant, tam rigida erat earum exactio, ut gravius peccare fingerent, qui nihil sponte offeret, quam qui parentem fraudaret debito iure. Denique quod secundum Legem Dei voluntarium erat, pluris erat scribarum iudicio, quam unum ex praecipuis Dei mandatis. Ergo quoties ita intenti sumus ad servandas hominum leges, ut ad ipsam Dei Legem servandam minus studii curaeque impendamus, censemur eam transgredi. Paulo post dicet, irritum fieri Dei mandatum propter hominum traditiones, quia scribae ita suis placitis addictum tenebant populum, ut intendere verbo Dei non vacaret: deinde quia sese pulcre defunctos putabant, qui ad unguem illis erant obsequuti, hinc surgebat peccandi licentia. Impune enim violari creditur Lex Dei, quoties alibi quam in eius observatione locatur sanctitas. Nunc pro se quisque expendat, an non hodie magis haec pravitas in Papatu grassetur, quam olim apud Iudaeos. Non negat quidem Papa cum tota cleri sui colluvie, quin sit obediendum Deo, sed ubi ad rem ventum est, quia non secus ac capitale crimen detestantur modicum carnis gustum, quibus furtum vel scortatio veniale delictum est, propter suas traditiones evertunt Legem Dei: quia nullo modo ferendum est, ut hominum placita de observantia, quae Deo uni debetur, quicquam minuant. Porro honor, quem praestare iubet Deus parentibus, ad omnia pietatis officia extenditur. Posterius membrum quod adiungit Christus, morte dignum esse qui maledixerit patri vel matri, huc spectat ut sciamus, non vulgare esse aut levis momenti praeceptum de honorandis parentibus, cuius violatio tam severe punitur. Hoc vero scribarum culpam non parum amplificat, quod tam severa denuntiatio minime eos terret, quominus frenum laxent parentum contemptoribus.

5. *Vos autem dicitis etc.* Defectiva est loquutio, quae apud Marcum est plenior, ubi additur, *non sinitis eum ultra quicquam praestare.* Sensus autem est, perperam a scribis absolvi, qui parentibus subtrahunt sua officia, modo hunc defectum suppleant voluntario sacrificio, quod sine Dei offensa omitti poterat. Nec enim Christi verba sic accipere convenit, quasi ab omni iusto obsequio homines prohibuerint scribae, sed tanto fervore instabant ad praedam venandam, ut parentibus interea deessent filii.

7. *Recte de vobis praedixit Iesaias.* Longius nunc progreditur Dominus: nam de ipsa causa pronuntiat, quam in duo membra distribuit. Prius est, quod externis solum ritibus affixi veram sanctitatem, quae sincera cordis integritate constat, pro nihilo ducerent: alterum, quod perverse Deum colerent suo arbitrio. Quanquam autem, ubi larvatam fictamque sanctimoniam exagitat, videtur adhuc personas stringere, doctrinae tamen summam complectitur, cuius haec plena fuit definitio, cultum Dei spiritualem esse, non in aspersione aquae vel in alia ceremonia positum. Deinde non alium

esse rationalem Dei cultum, quam qui ad regulam verbi eius formatus est. Quanquam autem Iesaias (29, 13.) non in futurum modo tempus vaticinatus est, sed aetatis suae homines respexit, Christus tamen in Pharisaeos et Scribas competere dicit vaticinium, quia similes sunt veteribus illis hypocritis, cum quibus certabat Propheta. Non refert Christus ad verbum, quod illic habetur: duo tamen haec vitia Propheta diserte commemorat, quibus Dei vindictam in se provocaverant Iudaei, quod labiis tantum et externa professione pietatem simularent, deinde quod deflecterent ad cultus ficticios. Primo igitur impia est hypocrisis, quum homines non nisi externa specie Deum honorant: nam ore et labiis appropinquare Deo, per se malum non esset, si modo cor praeiret. Summa est igitur, quia spiritualis est cultus Dei, nec quicquam illi placet nisi assit interior cordis sinceritas, hypocritas esse, qui sanctitatem in externis pompis constituunt.

9. *Frustra me colunt.* Ad verbum sic loquitur Propheta, Fuit timor eorum ex praecepto hominum edoctus. Sed Christus fideliter et apte sensum reddidit, frustra Deum coli, ubi pro doctrina ingeritur hominum voluntas. Porro his verbis omnes ἐθελοθρησκείας, ut Paulus vocat (Col. 2, 23.), damnari minime obscurum est. Nam, ut diximus, quia vult Deus suo unius arbitrio coli, novos sibi cultus fabricari minime sustinet. Simul ergo atque vagari sibi permittunt homines extra Dei verbum, quo quisque in eo colendo magis strenue et curiose sataget, eo gravius sibi arcesset iudicium, quia profanatur religio talibus figmentis. In his verbis appositio est, *docentes doctrinas, praecepta hominum.* Eos enim errare Christus pronuntiat, qui loco doctrinae obtrudunt hominum mandata, vel qui inde regulam petunt colendi Dei. Fixum ergo illud maneat, quia Deo pluris est obedientia quam victimae, ficticios omnes cultus coram eo vanos esse, imo teste Propheta maledictos et detestabiles (I. Sam. 15, 22. 23.).

(135.) MATTH. XV. 10. Et advocatis ad se turbis, dixit eis, Audite et intelligite. 11. Non quod ingreditur in os, impurat hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc impurum reddit hominem. 12. Tunc accedentes discipuli eius dixerunt illi, Nosti, Pharisaeos audito sermone isto offensos fuisse? At ille respondens ait, Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur. 14. Omittite illos, duces sunt coeci coecorum. Porro si coecus coeco dux fuerit, ambo in foveam cadent. 15. Respondens autem Petrus dixit ei, Edissere nobis parabolam istam. 16. Iesus autem dixit, Adhuc et vos intelligentia caretis? 17. Nondum intelligitis, quod quicquid ingreditur in os, in alvum abit, et in secessum eiicitur. 18. At ea, quae proficiscuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, et illa impurum reddunt hominem. 19. Nam ex corde exeunt cogitationes malae, caedes, adulteria,

stupra, furta, falsa testimonia, convicia. 20. Haec sunt, quae impurum reddunt hominem. Caeterum illotis manibus capere cibum, non coinquinat hominem.

MARC. VII. 14. Et quum advocasset ad se totam turbam, dicebat illis, Audite me omnes, et intelligite. 15. Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum inquinare, sed quae de homine procedunt, illa sunt, quae inquinant hominem. 16. Si quis habet aures ad audiendum audiat. 17. Et quum ingressus esset domum, ac semotus a turba, interrogarunt eum discipuli eius de similitudine. 18. Et ait illis, Adeo et vos intelligentia caretis? nondum intelligitis, quod omne foris introiens in hominem, non potest eum inquinare? 19. Quia non intrat in cor eius, sed in ventrem: et in secessum exit, repurgans omnes escas. 20. Dicebat autem, Quod ab homine exit, illud inquinat hominem. 21. Ab interioribus enim de corde hominum malae cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia, 22. Furta, cupiditates, fraudes, dolus, lascivia, malus oculus, convicia, superbia, stultitia. 23. Omnia haec mala ab internis procedunt, et inquinant hominem.

LUC. VI. 39. Dicebat autem illis similitudinem, Numquid potest coecus coecum ducere? nonne ambo in foveam cadent?

Matth. 10. *Advocatis ad se turbis.* Hic Christus ad dociles se convertens fusius exponit quod prius attigerat, regnum Dei non esse positum in cibo et potu, sicuti etiam Paulus docet (Rom. 14, 17.): nam quum res externae natura purae sint, liber quoque ac purus est earum usus, nec vero ex bonis Dei creaturis contrahitur immundities. Generalis est igitur sententia, sordes non aliunde venire in hominem, sed fontem in ipso latere. Caeterum per synecdochen *ex ore hominis* prodire dicit, quae ex se quisque mala profert. Alludit enim ad praesentem causam, acsi diceret, nos non haurire ore immunditiem una cum cibo et potu, sed ex nobis omne sordium genus profluere.

12. *Nosti Pharisaeos.* Quia superciliosi ac indociles erant scribae, non multum operae impendit Christus in illis placandis, sed satis habuit eorum hypocrisin et fastum repellere. Ita duplicata est offensio, quam prius conceperant, ubi vident non incuria, sed quasi ex professo suas lotiones tanquam nugas a Christo sperni. Iam quum malignos et virulentos animos Christus acriter pungendo ma-

gis accendere non dubitaverit, discamus eius exemplo, non magnopere curandum esse ut omnibus placeant facta ac dicta nostra. Discipuli tamen (ut rudibus et indoctis mos est) Christum incommode et perperam respondisse, ex eventu minus secundo coniiciunt. Huc enim spectat eorum admonitio, ut Christus asperius dictum corrigendo offensos animos lenire studeat. Hoc fere sollenne est infirmis, sinistre iudicare de doctrina, quam vident iniquis et adversis auribus accipi. Et certe optandum esset, eam placide et sine offensa probari omnium suffragiis, sed quia multorum mentes excoecat Satan, et corda etiam in rabiem accendit, multas etiam animas bruto stupore obrutas tenet, fieri non potest ut omnibus sapiat recta salutis doctrina: praesertim vero exasperari mirum non est, qui malitiae et contumaciae virus intus fovent. Danda quidem opera est, quoad licebit, ne qua ex nostra docendi ratione offensio nascatur, sed extremae insaniae foret, velle nobis prudentius moderari, quam edocti sumus a coelesti magistro. Videmus autem, ut ex eius sermone sumpta fuerit ab improbis et perversis hominibus scandali occasio: imo videmus, ut illam scandali speciem, quae maligne contracta erat, susque deque habuerit.

13. *Omnis plantatio etc.*[1] Quia minus prospero doctrinae successu vulnerati erant debiles animi, Christus huic malo mederi voluit. Hoc autem remedium adhibet, non esse quod turbentur boni, vel minus honorifice de doctrina sentiant, quamvis multis in mortem cedat. Inscite hic locus exponitur a quibusdam, quod omnia hominum figmenta, et quicquid ex ore Dei profectum non est, evelli ac perire oporteat: nam ad homines potius Christus respexit, ac sensus est, mirum non esse, si reprobis mortifera est salutis doctrina, quia semper in exitium, cui devoti sunt, praecipites feruntur. Quare plantatos Dei manu intellige, qui gratuita eius adoptione in arborem vitae insiti sunt, sicuti et Iesaias renovatam Christi gratia Ecclesiam vocat germen a Domino plantatum (Ies. 60, 21.). Porro quia ex sola Dei electione est salus, reprobos perire necesse est, quocunque id fiat modo: non quod Deus innoxios et omni culpa vacuos perdat, sed quia ipsi propria malitia quicquid oblatum est, quamlibet sit salutare, in exitium suum convertunt. Ita fit ut sponte pereuntibus Evangelium odor sit mortis in mortem, teste Paulo (II. Cor. 2, 16.). Etsi enim omnibus in salutem proponitur, hunc tamen fructum non profert nisi in electis. Fidi etiam et probi doctoris est, sic temperare quicquid adducit in medium, ut omnibus prosit, sed quoties aliter succedit, consolemur nos Christi responso. Pulcre autem exprimit similitudo, causam exitii non esse in doctrina, sed reprobos qui nullam in Deo radicem habent, obiecta sibi doctrina, evomere occultum venenum, ut sibi mortem accelerent, cui iam erant addicti. Adde quod hypocritas, qui videntur ad tempus instar bonarum arborum plantati, specialiter Christus designat. Epicurei enim, qui crasso et infami Dei contemptu sunt notabiles, non dicentur proprie similes esse arboribus, sed in quibus aliqua inanis pietatis species emicat. Tales erant scribae, qui in Ecclesia Dei non secus ac cedri in Libano eminebant; quo magis absurda videri poterat eorum defectio. Porro quum dicere posset Christus, merito perire qui salutem indigne respuunt, altius conscendit, ac quenquam perpetuo staturum negat, nisi cuius salus in Dei electione fixa est. Quibus verbis diserte exprimit, primam salutis nostrae originem fluere

ab illa gratia, qua Deus nos sibi antequam creati essemus, in filios elegit.

14. *Omittite ipsos.* Indignos esse pronuntiat, quorum haberi débeat ratio: itaque non esse, cur nos eorum offensio nimis commoveat. Hinc sumpta fuit trita illa de scandalis vitandis distinctio, quod cavendum sit, ne infirmis detur scandalum: si quis vero contumax et malignus scandalum accipiat, non esse curandum. Christum enim, qui petra est scandali, sepeliri necesse foret, si vellemus omnium pervicaciae satisfacere. Ergo inter infirmos, qui ignorantia offensi mox reddunt se sanabiles, et superbos et morosos, qui scandala sibi arcessunt, discernere operae pretium est, ne quis infirmus nostra culpa turbetur. Caeterum ubi mali contumaciter impingent, per medias offensiones secure pergamus: nam qui infirmis fratribus non parcit, quasi pedibus eos calcat, quibus iubemur manum porrigere. Alios vero curare minime consentaneum esset, quorum in scandala incidere necesse est, si rectam viam tenere cupimus. Deinde ubi offendiculi praetextu eos a Christo alienari et deficere contigerit, sinendi sunt, ne secum nos abripiant. *Duces sunt coeci coecorum.* Significat Christus, misere perituros quicunque huc illuc se inflectent ad illorum arbitrium: nam quum in plana via impingant, hinc constat, sponte eos coecutire. Nunc quorsum se illis regendum quisquam permitteret, nisi ut in eandem cadat foveam? Christus autem, qui sol iustitiae nobis illuxit, nec solum Evangelii sui face nobis viam monstrat, sed eandem a nobis vult praeferri, merito ab illa socordia discipulos revocat, ne in coecorum gratiam quasi in tenebris errent. Hinc etiam colligimus, inexcusabiles esse omnes qui simplicitatis aut modestiae praetextu fallendos se ac erroribus illaqueandos tradunt. Lucas in hac sententia recitanda nullam circumstantiam notat, sed generaliter dicit, Christum hac similitudine usum fuisse, sicuti multos Christi sermones commemorans, quorsum habiti fuerint, subticet. Potest quidem fieri, ut saepius idem hoc Christus dixerit: ego tamen (quia locus alibi non erat aptior) huc inserere non dubitavi, quod tempore non expresso refert Lucas.

15. *Respondens Petrus dixit.* Quia discipuli nimiam ruditatem produnt, merito eos castigat Christus, et exprobrat quod adhuc intelligentia careant, neque tamen illis doctorem se praestare desinit. Quod nominatim Petro Matthaeus tribuit, Marcus eodem sensu ab omnibus quaesitum fuisse refert, idque patet ex Christi responso, ubi non sola Petri ignorantia, sed omnium pariter coarguitur. Summa autem est, cibis non pollui homines, sed sordes vitiorum intus habere inclusas, quae palam in opera emergunt. Si quis obiiciat, intemperiem victus inquinamentum esse, facile est solutio, Christum non agere nisi de nativo et legitimo earum rerum usu, quas nobis Dominus subiecit. Edere et bibere libera per se et media res est: si quid accedit corruptelae, ab ipso homine oritur, ideoque internum censeri, non extrinsecum debet.

19. *Ex corde exeunt.* Hinc colligimus quod admonui, nomen *oris* pro loci praesentis circumstantia fuisse prius a Christo positum: nunc enim non fit oris mentio, sed tantum ex corde hominis manare dicitur quicquid vitiosum est, et suis sordibus inquinat. In hoc differt a Matthaeo Marcus, quod plura vitia enumerat, ut sunt libidines, vel cupiditates nimiae: quas alii avaritias transferunt, ego

generaliter accipere malui. Item dolus et intemperantia, et quae deinde sequuntur. Caeterum quamvis impropria sit loquendi forma, sufficit tenere mentem Christi, quod omnia vitia ex malis et corruptis cordis affectibus procedant. Improprie dicitur *malus oculus* ex corde procedere, in re tamen ipsa nihil est vel absurdi vel ambigui, nempe quod impurum cor oculos contaminet, ut ministri sint vel organa malarum cupiditatum. Neque tamen restringit Christus quicquid mali est in homine ad manifesta peccata, sed ut clarius ostendat, cor hominis omnium malorum sedem esse, testimonia et fructus in ipsis peccatis exstare dicit. Pro verbo *inquinandi* graece habetur Commune facere (*κοινοῦν*): sicuti paulo ante Marcus communes dixit manus pro impuris. Est autem hebraica phrasis: nam quia hac lege Dominus Iudaeos segregaverat, ut disiuncti essent ab omnibus gentium inquinamentis, quicquid ab hac sanctitate alienum erat, commune, quasi profanum vocarunt.

(136.) MATTH. XV. 21. Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri et Sidonis. 22. Et ecce mulier Canaaea, quae a finibus illis venerat, clamavit dicens, Miserere mei Domine, fili David: filia mea misere a daemonio vexatur. 23. Ille vero non respondit ei quicquam, et accedentes discipuli eius rogabant illum, dicentes, Amanda illam: nam clamat post nos. 24. At ille respondens, dixit, Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel. 25. Illa autem venit, et adoravit eum, dicens, Domine, succurre mihi. 26. At ille respondens dixit, Non est decorum, sumere panem filiorum, et proiicere catellis. 27. At illa dixit, Certe, Domine: etenim catelli edunt de micis, quae cadunt a mensa dominorum suorum. 28. Tunc respondens Iesus dixit illi, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi, sicut vis. Et sanata fuit filia eius ex eo tempore.

MARC. VII. 24. Et inde surgens abiit in confinia Tyri ac Sidonis: et ingressus domum, neminem voluit scire, nec potuit latere. 25. Mulier enim statim, ut audivit de eo, cuius filiola habebat spiritum immundum, venit et accidit ad pedes eius: 26. (Erat enim mulier graeca, Syrophoenissa genere) et rogabat eum, ut daemonium eiiceret de filia sua. 27. Iesus autem dixit illi, Sine prius saturari filios: non est enim decorum, sumere panem filiorum, et proiicere catellis. 28. At illa respondit, et dixit illi, Certe, Domine: nam catelli quoque comedunt sub mensa de micis filiorum. 29. Et

ait illi, Propter istum sermonem vade, exiit daemonium a filia tua. 30. Et quum abiisset in domum suam, reperit daemonium exiisse, et filiam iacentem super lectum.

In hoc miraculo docemur, quomodo ad gentes manare coeperit Christi gratia: etsi enim nondum advenerat maturum tempus, quo se toti mundo Christus publicaret, praeludia tamen quaedam dare voluit communis misericordiae, quae tandem promiscue Iudaeis et Gentibus fuit exhibita post eius resurrectionem. Insignis etiam fidei imago depingitur in muliere Cananaea, ut comparatione facta sciamus, promissa redemptione merito privatos fuisse Iudaeos, quorum tam stupida fuit impietas. Mulier, quam Matthaeus Cananaeam vocat, a Marco dicitur fuisse Graeca, et genere Syrophoenissa: in quo nihil est dissidii. Scimus enim, vulgo receptum fuisse Iudaeis loquendi morem, ut omnes externas gentes *graecas* vocarint, ideoque illa antithesis inter Graecos et Iudaeos frequenter occurrit apud Paulum. Porro quum ex partibus Tyri et Sidonis oriunda esset, non mirum est, vocari Syrophoenissam, quando et regio nomen habebat Syriae, et pars Phoeniciae erat: omnes vero illius terrae incolas Iudaei Cananaeos odiose vocabant. Et credibile est, maiori ex parte traxisse originem a populis Canaan, qui patria expulsi tanquam in vicinum exsilium profugerant. In hoc ambo consentiunt, mulierem ex profana gente natam, non educatam in Legis doctrina, ultro venisse ad Christum, ut suppliciter opem ab ipso peteret. Notanda est etiam circumstantia, quae a *Marco* exprimitur, Christum illuc venisse non erecto vexillo, sed ut instar privati hominis in illo angulo ad tempus lateret. Loquitur autem Marcus pro communi carnis sensu: etsi enim Spiritu suo divino praeviderat Christus, quid futurum esset, quatenus tamen Patris minister erat ac legatus, sese intra vocationis sibi iniunctae fines humanitus continuit: ideo non potuisse dicitur, quod secundum hominem volebat. Interim haec circumstantia, ut dixi, ad damnandos Iudaeos grave pondus habet, quod, quum ipsis Christus promissam redemptionem sonora voce et miraculis additis in medium proferret, coeci et surdi fuerint, quum tamen iactarent, se foederis Domini esse haeredes, peculium eius, regnumque sacerdotale: mulier vero haec, cui nihil commune erat cum filiis Abrahae, et ad quam foedus minime in speciem pertinebat, nulla voce aut signo invitata, ultro accurrerit.

Matth. 22. *Miserere mei, Domine.* Quanquam a grege Domini extranea erat haec mulier, gustum tamen aliquem pietatis imbiberat: nam sine aliqua promissionum notitia Christum non vocasset Filium Davidis. Tametsi enim a pura et integra Legis doctrina fere desciverant Iudaei, vel saltem procul deflexerant, celebris tamen vigebat promissae redemptionis fama. Et quoniam Ecclesiae restitutio a regno Davidis pendebat, quum de Messia erat sermo: tritum apud eos erat nomen Filii Davidis, et quidem in ore omnium volitabat haec confessio. Sed quum apud ipsos obsolevisset vera fides, mira et incredibili Dei bonitate factum est, ut promissionum odor ad vicinas gentes pervenerit. Quanquam ergo mulier haec a nullo magistro familiariter edocta erat, fidem tamen de Christo non temere sibi fabricavit, sed concepit ex Lege et Prophetis. Quare non minus insulse quam impie canis ille Servetus, ut fidem promissionibus nuda-

ret, abusus est hoc exemplo. Secundum hunc sensum non nego, quin possit interdum aliqua esse fides implicita, cui scilicet non constat diserta distinctaque sanae doctrinae cognitio, modo hoc teneamus, fidem semper ex Dei verbo nasci et principium suum ex veris rudimentis habere, ut semper ad aliquam scientiae lucem annexa sit.

23. *Ille vero non respondit.* Variis modis fidem huius feminae Evangelistae commendant, sicuti nunc ab invicta constantia: nam quum silentium Christi quoddam esset repulsae genus, hac tentatione deiectam non fuisse mirum est: assiduitas autem precandi perseverantiae testis fuit. Videtur tamen hoc fidei et invocationis naturae esse contrarium, qualiter eam Paulus describit ad Rom. 10, 14., quod scilicet nemo rite precari queat nisi praeeunte verbo Dei. Quis ergo mulierem hanc fide praeditam esse dicet, quae tacentē Christo fiduciam ex sensu proprio spirat? Sed quum bifariam loquatur Christus et taceat, notandum est, quamvis tunc supprimeret oris verba, intus tamen loquutum esse mulieris animo, itaque arcanum hunc instinctum externae praedicationis vice fuisse. Adde quod quum ex auditu fidei nata esset eius precatio, quamvis non statim respondeat Christus, semper tamen resonat doctrina illa quam semel didicit, quod Christus adveniret Redemptor. Ita saepe Dominus fideles suos alloquitur et simul tacet: nam Scripturae testimoniis freti, ubi ipsum audiunt loquentem, sibi non dubitant propitium fore, et tamen votis eorum et precibus non statim respondet, quin potius se audire dissimulat. Videmus ergo, quodnam fuerit Christo consilium tacendi, non ut fidem mulieris exstingueret, sed potius ut acueret eius studium, et accenderet fervorem. Quodsi exiguum doctrinae semen in Cananaea tam uberem fructum tulit, nihil minus decet quam nos deficere, si quando nos suspendit, nec statim humano responso dignatur. *Amanda eam.* Nihil in eius gratiam petunt discipuli, sed quia illis molesta est importunitas, dimitti quovis modo cupiunt. Caeterum puerile figmentum fuit, quod hoc praetextu conati sunt Papistae Sanctos, qui mortui sunt, nobis inducere patronos: nam ut demus, hanc feminam petiisse a discipulis aliquid suffragationis vel gratiae (quod tamen ex contextu elici non potest), alia tamen est mortuorum ratio quam vivorum. Adde quod fastidiose eam audiunt discipuli, atque ut animus illis fuerit patrocinio suo eam levare, nihil tamen impetrant.

24. *Non sum missus.* Reddit causam Apostolis, cur Cananaeam non exaudiat, quia velit Iudaeis se totum impendere, quibus solis destinatus erat divinae gratiae minister. Ergo a vocatione et mandato Patris arguit, nihil esse extraneis auxilii praestandum: non quod perpetuo inclusa fuerit Christi virtus intra tam angustos fines, sed quia sic ferebat temporis ratio, ut initium faciens a Iudaeis se tunc illis peculiariter addiceret. Nam ut dictum fuit cap. 10., non ante resurrectionem diruta fuit maceria, ut pacem annuntiaret Christus ipse gentibus a regno Dei alienis. Ideo tunc vetabat Apostolos alibi, quam in Iudaea primum doctrinae semen spargere. Vere igitur se missum hoc loco negat nisi ad solos Iudaeos, donec suo tandem ordine gentes quoque succederent. Porro *oves domus Israel* appellat non solos electos, sed quicunque genus a sanctis Patribus trahebant: quia omnes complexus fuerat Dominus in foedere, et promiscue omnibus Redemptor promissus erat, sicuti etiam sine exceptione omnibus se patefecit ac obtulit. Hoc quoque notatu dignum est,

quod se datum esse pronuntiat ovibus perditis, sicut alibi se venisse testatur ad servandum quod perierat. Iam quum nobis hodie communis sit eius gratia cum Iudaeis, colligimus, qualis sit nostra conditio, donec ipse appareat nobis Servator.

25. *Illa venit et adoravit.* Videtur mulier obstinatione quadam luctari, ut ab invito aliquid extorqueat, sed non dubium est, quin concepta de Messiae bonitate fides illam sic animaverit. Quod autem Christo praecise negante, hoc esse sui officii, eam non terruit repugnantia, neque deduxit a proposito, hinc factum est, quod penitus defixa in priore illo, quem dixi, fidei sensu nihil spei suae contrarium admisit. Atque haec vera est fidei probatio, quum generale salutis nostrae principium, quod in verbo Dei fundatum est, nullo modo nobis excuti patimur.

26. *Non est decorum.* Iam Christus duriore, quam prius, responso spem omnem praecidere videtur: non enim solum docet, quicquid accepit a Patre gratiae Iudaeis deberi, et illis esse dispensandum, ne peculiari suo iure fraudentur, sed non sine contumelia comparat mulierem ipsam cani, significans indignam esse, quae gratiae suae particeps fiat. Caeterum ut clare nobis pateat sensus, sciendum est, hic vocari *panem filiorum* non quaelibet Dei dona, sed tantum quae distincte Abrahae et eius generi contulerat. Nam ab initio mundi sic effusa ubique fuit Dei bonitas, imo coelum et terram implevit, ut patrem ipsum senserint omnes mortales. Sed quia filios Abrahae maiore honore dignatus fuerat quam reliquum humanum genus, panis filiorum dicitur quicquid proprie ad illam adoptionem spectat, qua soli Iudaei electi erant in filios. Luce solis, vitali spiritu, terraeque alimentis communiter fruebantur cum Iudaeis gentes, sed benedictio, quae in Christo speranda erat, residebat in una domo Abrahae. Quare sine discrimine vulgo exponere, quod Deus singulari privilegio penes gentem unam deposuerat, nihil aliud erat quam abolere Dei foedus: nam hoc modo Iudaeis, quos excellere decebat, pares fiebant gentes. Ideo Christus *proiiciendi* verbo utitur, significans non bene locari, quod Ecclesiae Dei ablatum profanis hominibus vulgatur. Hoc autem restringi debet ad tempus illud, quo Deus invocabatur tantum in Iudaea. Nam ex quo ascitae sunt gentes in consortium eiusdem salutis (quod factum est, ubi per Evangelium Christus ubique illuxit), sublatum est discrimen, ut, qui prius canes erant, nunc reputentur inter filios. Caeterum hic iaceat necesse est carnis superbia, ubi audimus, nos origine esse canes. Maior quidem ab initio fuit humanae naturae praestantia, in qua fulgebat Dei imago, quam ut tam probrosum nomen in gentes omnes competeret, adeoque in ipsos reges quos Deus suo titulo insignit, sed fecit Adae perfidia et defectio, ut Dominus merito cum canibus in sterquilinium proiiciat, qui primi parentis culpa facti sunt degeneres: praecipue ubi fit comparatio inter Iudaeos, qui exempti sunt a communi sorte, et gentiles, qui exsulant a regno Dei. Clarius exprimitur consilium Christi apud Marcum, ubi habetur, *sine prius saturari filios.* Nam Cananaeam admonet praepostere facere, quae velut in media coena in mensam involat. Caeterum quamvis praecipue respexerit ad sumendum de fide mulieris examen, simul tamen docuit, quam horrenda Iudaeos ultio maneret, qui bonum incomparabile ultro sibi oblatum respuebant, quod aliis cupide ferventerque appetentibus negabat.

27. *Certe, Domine.* Responsio mulieris ostendit, non fuisse coeco vel obtuso impetu abreptam, ut directe impingeret in Christi sermonem: nam quia Iudaeos aliis praetulit Deus, ipsa quoque adoptionis honorem illis relinquit, seque minime obstare testatur, quin Christus secundum ordinem divinitus praescriptum illos satiet: tantum petit ut micae aliquae, quasi fortuito cadentes, ad catulos usque perveniant. Et certe nunquam ita Deus suam gratiam inclusit inter Iudaeos, quin gentes exiguo saltem eius gustu aspergeret. Itaque ad exprimendam, quae tunc vigebat, gratiae Dei dispensationem nihil aptius vel magis scite dici potuit.

28. *Magna est fides tua.* Primo fidem mulieris laudat: deinde se illius precibus in fidei gratiam annuere testatur. Porro fidei magnitudo praecipue in eo se exseruit, quod modica tantum doctrinae scintilla duce non modo agnovit genuinum Christi officium, coelestemque ei potentiam tribuit, sed constanter perrexit per tam ardua obstacula: sese exinaniri passa est, modo retineret quod sibi persuaserat, non defore sibi Christi auxilium: denique fiduciam humilitate sic condivit, ut neque sibi temere quicquam arrogaret, neque tamen fontem gratiae Christi sibi praecluderet indignitatis propriae sensu. Hoc autem profanae mulieris elogio damnata est eius populi ingratitudo, qui se Deo sacrum esse iactabat. Caeterum quomodo rite credere dicatur mulier, quae non tantum destituitur Christi promissione, sed adverso eius sermone repellitur, supra admonui. Quamvis enim duriter in speciem recuset eius preces, de promissa tamen divinitus per Messiam salute persuasa, bene sperare non desinit: ideoque sentit, ianuam sibi claudi, non ut penitus arceatur, sed ut magis se in fidei conatu per rimulas penetret. Posterius membrum utilem doctrinam continet, quod fides quidvis impetret a Domino, quia tanti eam aestimat, ut semper paratus sit, votis nostris quoad expedit morem gerere.

(137.) MATTH. XV. 29. Et digressus illinc Iesus venit iuxta mare Galilaeae, et conscenso monte sedebat illic. 30. Et accesserunt ad eum turbae multae, ducentes secum claudos, coecos, mutos, mutilos, et alios multos. Et abiecerunt eos ad pedes Iesu, et sanavit eos: 31. Adeo ut turbae miratae sint, quum viderent mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, coecos videre: et glorificabant Deum Israel. 32. Iesus autem vocatis ad se discipulis suis, dixit, Miseret me turbae, propterea quod iam triduum perseverant apud me, et non habent quod edant: et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via. 33. Dicunt ei discipuli eius, Unde nobis in solitudine panes tam multi, ut saturemus turbam tantam? 34. Et dicit illis Iesus, Quot panes habetis? At illi dicunt, Septem, et paucos pisciculos. 35. Et iussit turbas discumbere in terra. 36. Et sumpsit illos septem panes ac pisces, et postquam gratias egisset, fregit deditque discipulis

suis: discipuli vero turbae. 37. Comederuntque omnes, et saturati sunt: et sustulerunt quod supererat fragmentorum, septem sportulas plenas. 38. Qui vero comederant, erant quatuor millia virorum praeter mulieres et parvulos. 39. Et dimissis turbis conscendit navim, venitque in fines Magdala.

MARC. VII. 31. Et rursus egressus e finibus Tyri et Sidonis, venit ad mare Galilaeae per medios fines Decapolis. 32. Et adducunt ei surdum linguaeque impeditae, ac deprecantur eum, ut imponat illi manum. 33. Et quum apprehendisset illum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, et exspuens tetigit linguam eius. 34. Ac suspiciens in coelum ingemuit, et ait illi, Ephphata, quod est, aperire. 35. Et statim apertae sunt eius aures, et solutum est vinculum linguae eius, ac loquebatur recte. 36. Tunc praecepit illis, ne cui dicerent, sed quo magis ille eis praeceperat, tanto magis praedicabant: 37. Et supra modum stupebant, dicentes, Bene omnia fecit, et surdos facit audire, et mutos loqui. VIII. 1. In diebus illis, quum turba admodum multa esset, nec haberent quod manducarent, arcessitis ad se Iesus discipulis suis, dixit illis, 2. Misericordia tangor erga turbam, quia iam triduo manent apud me, nec habent quod edant. 3. Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis e longinquo venerunt. 4. Et responderunt ei discipuli sui, Unde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine? 5. Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Illi vero dixerunt, Septem. 6. Et praecepit turbae discumbere super terram, et acceptis septem panibus, quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis, ut apponerent, et apposuerunt turbae. 7. Et habebant pisciculos paucos: et quum benedixisset, iussit apponi et hos. 8. Comederunt autem, et saturati sunt: ac sustulerunt quae superfuerant fragmentorum, septem sportas. 9. Erant autem, qui comederant, circiter quatuor millia: et dimisit illos. 10. Et mox ingressus navim cum discipulis suis venit in partes Dalmanutha.

Matth. 29. *Digressus illinc Iesus.* Quum idem haud dubie Christi reditus e partibus Sidonis narretur a Matthaeo et Marco, in quibusdam tamen nonnihil discrepant. Hoc leve est, quod alter in fines Magdala venisse ipsum dicit, alter vero in partes Dalmanutha: nam quum vicinae essent urbes supra lacum Genesarem sitae versus

montem Thabor, non mirum est, mediae regioni attribui utrumque nomen. Decapolis vero sic vocata a decem urbibus, quia et Phoeniciae, et maritimae Galilaeae contigua erat, Christo transeunda fuit, quum a Phoenicia in Galilaeam Iudaeae rediret. In eo plus apparet dissidii, quod Matthaeus plures variis morbis affectos illum sanasse narrat, Marcus vero unius tantum surdi meminit. Facilis tamen huius quoque nodi solutio est: Marcus enim miraculum sibi celebrandum delegit, quod in itinere editum fuerat, et cuius fama dispersa terrae illius incolas passim excitavit, ut plures Christo sanandos offerrent. Scimus autem, Evangelistas curiose non referre quicquid gestum est a Christo, in miraculis vero sic esse parcos, ut pauca duntaxat in exemplum attingant. Deinde satis habuit Marcus specimen unum proponere, in quo relucet Christi potentia, perinde ac reliquis eiusdem generis, quae paulo post sequuta sunt.

Marc. 32. *Adducunt ei surdum.* Quorsum precati sint, ut manum imponeret, ex superioribus locis colligitur. Nam *manuum impositio* sollenne erat consecrationis symbolum, quo etiam conferebantur Spiritus sancti dona. Nec dubium est, quin ritum hunc frequenter usurpaverit Christus, ut nihil rogarint isti homines, nisi quod sciebant ei hactenus in usu fuisse. Caeterum Christus alia symbola adhibet: nam muti linguam sputo suo intingit, ac digitum mittit in aures. Satis quidem efficax fuisset unica manuum impositio, imo ut digitum non moveret, praestare hoc solo nutu poterat, sed constat, libere usum fuisse signis externis, ut ferebat hominum utilitas: sicuti nunc linguae sputum aspergens notare voluit, loquendi facultatem a se uno transfundi, digitum in auriculas mittens docuit, proprium esse suum munus surdas aures quasi perforare. Nam ad allegorias confugere nihil opus est, et videmus, qui subtilius hac in parte luserunt, adeo nihil solidi afferre ut potius ludibrio Scripturam exponant. Sufficiet igitur hoc unum sobriis lectoribus, nos a Christo loquelam et auditum precario habere, quatenus vim suam linguis nostris inspirat, et digitis penetrat in aures nostras. Quod seorsum a turba surdum removet, partim eo consilio facit, ut rudibus et nondum satis idoneis testibus eminus spectandam praebeat Deitatis suae gloriam, partim ut precandi ardorem liberius effundat. Nam quod suspexit in coelum ac ingemuit, signum fuit vehementis affectus: unde perspicitur, quam singularis fuerit eius amor erga homines, quorum miseriis ita condoluit. Nec dubium est, quin sputum ex ore suo transfundens in os illius, et digitos auribus inserens eundem humanitatis affectum testari et exprimere voluerit. Interea sibi summum imperium esse demonstrat corrigendis omnibus vitiis et reddendae sanitati, quum simpliciter iubet linguam et aures aperiri: neque enim temere Marcus Chaldaicam hanc vocem (ἐφφαθά) posuit, sed ut testis esset divinae Christi potentiae. Inter alias nugas, quibus baptismum inquinarunt stulti homines, hic quoque histrionicus lusus agitur. Quo exemplo monemur, nullum esse licentiae modum, ubi homines in Dei mysteriis pro suo arbitrio lasciviunt.

36. *Praecepit illis, ne cui dicerent.* Quanquam multi sunt interpretes, qui praecepta haec in diversam partem torquent, acsi consulto stimulasset illos Christus ad celebrandam miraculi famam, mihi tamen simplicius videtur quod alibi attuli, tantum voluisse differri in aliud tempus magis opportunum et maturum. Quare non dubito, quin illorum intempestivus fuerit zelus, dum silere iussi ad

loquendum festinant. Mirum tamen non est, homines Christi doctrinae non assuetos immodico ardore ferri, quum non expedit. Vertit tamen in suam gloriam Christus, quod minus prudenter ab illis tentatum fuerat, quia et miraculum innotuit, et tota illa regio coelestium donorum auctorem spernens reddita fuit inexcusabilis.

37. *Bene omnia fecit.* Matthaeus postquam multa collegit miracula, subiicit tandem hanc clausulam, miratas esse turbas et gloriam dedisse Deo Israel, quia scilicet Deus insolitis modis potentiam suam illustrans foederis sui memoriam renovabat. In Marci autem verbis forte antithesis subest: nam quia varius de Christo erat rumor, significat *turba*, impios esse et malignos, quicunque eius factis obtrectant, quando summam potius laudem omnia merentur, quam calumniae sint obnoxia. Scimus autem, dictante naturae sensu nihil esse magis iniquum, quam beneficia in crimen et invidiam trahi.

Matth. 32. *Miseret me turbae.* Hic refertur miraculum alteri non absimile, quod paulo ante exposuimus: hoc tantum est discrimen, quod, quum prius quinque panibus et duobus piscibus saturasset Christus quinque hominum millia, nunc quatuor millia septem panibus et pisciculis aliquot pascuntur. Deinde quum tunc fragmentis impleti sint duodecim cophini, nunc ex maiore copia minores supersunt reliquiae. Hinc discamus, non astringi Dei potentiam mediis vel adminiculis, nec referre coram ipso, sitne multum an parum, sicut de mediocri suo exercitu, et ingenti hostium multitudine loquens dicebat Ionathan (I. Sam. 14, 6.). Sicuti autem Dei benedictio non secus uno pane ac viginti contenta ad magnam turbam alendam exsuperat, ita, si desit illa, decem hominibus pascendis non sufficient centum panes: nam ubi fractus fuerit baculus panis, etiamsi in pondere referatur e pistrino farina et ex furno panis, ventrem tamen vorando farcire nihil proderit. Triduanum ieiunium, de quo loquitur Christus, intellige non quod tridui inediam pertulerint, sed quia in locis desertis non magna fuerit commoditas, ut necesse fuerit ordinario cibo carere. Adde quod in illis calidis regionibus minor est edacitas, quam sub crasso nostro et frigido aëre. Quare nihil mirum est, si diutius a cibo abstinuerint.

33. *Unde nobis in solitudine.* Nimis brutum produnt stuporem discipuli, quod tunc saltem non revocant in memoriam superius illud documentum virtutis et gratiae Christi, quod ad praesentem usum aptare poterant: nunc, quasi nihil unquam tale vidissent, remedium ab eo petere obliviscuntur. Quia autem similis quotidie nobis obrepit torpor, eo magis cavendum est, ne unquam distrahantur mentes nostrae a reputandis Dei beneficiis, ut praeteriti temporis experientia in futurum idem nos sperare doceat, quod iam semel vel saepius largitus est Deus.

(138.) MATTH. XVI. 1. Et egressi Pharisaei una cum Sadducaeis tentantes rogabant eum, ut signum e coelo ostenderet sibi. 2. At ille respondens dixit eis, Quum coeperit esse vespera, dicitis, Serenitas: nam rubet coelum. 3. Et mane, Hodie tempestas: rubet enim coelum triste. Hypocritae, faciem coeli scitis diiudicare, signa vero temporum

non potestis? 4. Natio prava et adultera signum requirit, et signum ei non dabitur, nisi signum Ionae Prophetae. Et relictis illis abiit.

MARC. VIII. 11. Et egressi sunt Pharisaei, coeperuntque disputare cum illo, quaerentes ab eo signum e coelo, tentantes eum. 12. Et quum ingemuisset spiritu suo, dicit, Cur generatio haec signum quaerit? Amen dico vobis, si dabitur generationi huic signum! 13. Et relictis illis ingressus rursus navim, abiit traiecto lacu.

LUC. XII. 54. Dicebat autem et ad turbas, Quum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Imber venit: et ita fit. 55. Et quum austrum flantem, dicitis quod aestus erit, et fit. 56. Hypocritae, faciem coeli et terrae nostis probare: hoc autem tempus, qui fit ut non probetis? 57. Cur autem et ex vobis ipsis non iudicatis, quod iustum est?

Matth. 1. *Et ingressi Pharisaei rogabant.* Marcus dicit, initio disputasse, unde coniicere licet, quum victi essent rationibus, extremum hoc illis fuisse suffugium: ut obstinati homines, quoties redacti sunt ad extrema, ne tamen veritati subscribere cogantur, aliquid extra causam solent obtendere. Quanquam autem non exprimitur species disputationis, mihi tamen verisimile est de Christi vocatione rixatos esse, cur aliquid novare auderet, cur se tam magnifice efferret, acsi suo adventu reddita esset sua integritas regno Dei. Ubi nihil suppetit, quod contra eius doctrinam obiiciant, signum postulant sibi e coelo dari. Atqui certum est, centum signis non magis fuisse cessuros, quam Scripturae testimoniis. Adde quod multis iam miraculis sub oculos posita fuerat Christi virtus, et quasi manibus palpabilis. Signa, quibus se familiariter patefecit Christus, negligunt; quanto itaque minus ex longinquo et obscuro signo proficient? Sic hodie Papistae, quasi nunquam sancita esset Evangelii doctrina, novis miraculis probari sibi postulant. Notandum autem est, quod, quum hostiliter contenderent Sadducaei cum Pharisaeis, nec modo acre esset odium, sed assidue arderent inter ipsos lites, nunc se tamen alii aliis contra Christum mutuo adiungunt: ita quum dissideant impii, nunquam tamen eos impediunt intestinae discordiae, quin adversus Deum conspirent, et quasi pactis induciis manum vicissim porrigant ad opprimendam veritatem. *Tentandi* verbo significant Evangelistae, non sinceris animis, nec studio discendi, sed per fraudem captasse quod sibi negatum iri putabant, vel saltem quod finxerant non esse in manu Christi. Quia enim nihil nisi humile et contemptibile sibi de illo persuaserant, non aliud illis est propositum, quam ut deprehensa eius infirmitas, quicquid hactenus acquisierat laudis, apud populum abroget. Sic tentare Deum increduli dicuntur,

quoties sibi non esse datum obstrepentes, quicquid tulerit eorum libido, Deum infirmitatis insimulant.

2. *Quum coeperit esse vespera.* His verbis admonet Christus, satis testatam esse suam virtutem, ut visitationis suae tempus agnoscere deberent, nisi sponte oculos claudendo refugerent apertam lucem. Pulcra autem et valde apposita similitudine utitur: quamvis enim mutabilis sit aëris ratio, ut nunc repente surgat tempestas, nunc serenitas praeter spem affulgeat, natura tamen duce ex signis praesagiunt homines, serenus an nubilus dies futurus sit. Quaerit igitur Christus, cur regnum Dei non minus evidentibus signis patefactum non agnoscant: nam hinc certe constabat, eos terrenis commodis ac caducis nimium addictos quicquid ad coelestem spiritualemque vitam spectaret susque deque habere, nec tam errore coecutire quam spontanea malitia. Ideo etiam *hypocritas* vocat, quia simulent, se quaerere quod sibi ostensum cernere nolebant. Porro ad totum fere mundum pertinet eadem exprobratio: nam quia ad praesentem usum acumen suum intendunt homines, et sensus applicant, nemo fere est, qui hac in parte non satis polleat ingenio, vel saltem aliquid tolerabilis notitiae adeptus, sequatur quod expedit. Unde ergo fit, ut nobis insipida sint signa, quibus nos ad se Deus invitat, nisi quia voluntariae socordiae se quisque dedendo lumen oblatum suffocat? Christi autem vocatio et praesens exhibitio aeternae salutis conspicua scribis erat tam ex Lege et Prophetis quam ex ipsius doctrina, cui et miracula annexa erant. Tales sunt hodie permulti, qui in rebus perplexis se merito suspendere iudicium causantur, quia exspectanda sit certa definitio: imo prudentiae hoc esse putant, omnem veri inquisitionem data opera fugere. Quasi vero turpis ignaviae non sit, quum tam sedulo curent quae carnis sunt ac terrae, negligere aeternam animarum salutem, et interim crassae ac supinae ignorantiae vanos sibi arcessere praetextus. Nimis autem absurde indocti quidam homines ex hoc loco eliciunt, non licere ex coeli intuitu facere vel de temperie, vel de procellis iudicium. Potius enim a recto naturae ordine arguit Christus, iuste sua ingratitudine perire, qui in rebus praesentis vitae satis acuti coelestem lucem scientes et volentes stupore suo obruunt. Apud *Marcum* additur, Christum *ingemuisse spiritu:* quibus verbis significat, dolenter acerbeque tulisse, quum videret ingratos istos homines praefracte Deo resistere. Et certe omnes gloriae Dei studiosos, et quicunque hominum salutem curae habent, sic animatos esse decet, ut nulla res graviori moerore vos vulneret, quam dum incredulos sibi viam credendi data opera obstruere vident, et eo conferre quicquid habent ingenii, ut verbi et operum Dei fulgorem suis nebulis obscurent. Vocem *spiritus* emphatice positam esse arbitror, ut sciamus, gemitum hunc ex intimo cordis affectu manasse, ne quis sophista diceret, Christum gestu prae se tulisse dolorem, quem intus non sentiret. Sanctam enim animam, quam Spiritus zeli gubernabat, tam impia pervicacia penitus tristari necesse fuit.

Luc. 57. *Cur ex vobis ipsis.* Hic mali fontem aperit Christus, et quasi scalpello ulcos ipsum tangit, quod scilicet in suas conscientias non descendant, neque illic coram Deo secum inquirant, quid rectum sit. Hinc enim tanta hypocritis ad cavillandum protervia, quod suas ampullas secure in aërem proiiciunt: non colligunt autem suos sensus, nec se ipsos sistunt ad Dei tribunal, ut palmam

obtineat, quae semel agnita fuerat veritas. Porro quod Lucas hoc turbis dictum esse tradit, a Matthaei et Marci narratione non dissidet, quia probabile est, Christum in scribarum asseclas, ac discipulos et alios Dei contemptores illis similes, quos nimis multos esse cernebat, generaliter stylum strinxisse: sicuti in totam illam colluviem competebat haec querimonia vel obiurgatio.

Matth. 4. *Natio prava etc.* Hic locus expositus fuit capite 12. Summa autem est, Iudaeos nullis signis acquiescere, quin subinde eos titillet prava Dei tentandi cupiditas. Neque enim simpliciter eos vocat gentem adulteram, quia signum qualecunque postulent, quod interdum Dominus suis permisit, sed quia Deum ex professo irritent, ideo se illis instar Ionae redivivum Prophetam fore denuntiat. Sic quidem habet Matthaeus, apud Marcum nulla fit Ionae mentio: idem tamen est sensus, quia ne hoc quidem proprie illis signi vice fuit, Christum a morte excitatum sonoram Evangelii sui vocem ubique emittere.

(139.) MATTH. XVI. 5. Et quum venissent discipuli eius in ulteriorem ripam, per oblivionem non sumpserant panes. 6. Iesus autem dixit illis, Videte, et cavete a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum. 7. At illi reputabant intra sese, dicentes, Panes non sumpsimus. 8. Quod ubi cognovit Iesus, dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipsos, o parum fidentes, quod panes non sumpseritis. 9. Nondum intelligitis, neque memoria tenetis quinque illos panes, quum homines essent quinquies mille, et quot cophinos sustuleritis? 10. Neque septem illos panes, quum homines essent quater mille, et quot sportas acceperitis? 11. Qui fit, ut non intelligatis, me non de pane dixisse vobis illud, ut caveretis a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum? 12. Tunc intellexerunt, quod non iussisset cavere a fermento panis, sed a doctrina Pharisaeorum et Sadducaeorum.

MARC. VIII. 14. Et obliti fuerant sumere panes, nec praeter unum panem habebant secum in navi. 15. Ac praecepit illis dicens, Videte, cavete a fermento Pharisaeorum et a fermento Herodis. 16. Et disputabant inter sese, dicentes, Panes non habemus. 17. Et eo cognito, Iesus dicit illis: Quid disputatis, quod panes non habetis? nondum animadvertitis, nec intelligitis? adhuc occoecatum habetis cor vestrum? 18. Oculos habentes non cernitis et aures habentes non auditis, et non meministis? 19. Quum quinque panes fregissem in hominum quinque millia, quot cophinos

fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim. 20. Quum autem septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquiis fragmentorum tulistis? Illi vero dixerunt, Septem. 21. Et dixit illis, Qui fit, ut non intelligatis?

LUC. XII. 1. Quum autem convenisset innumera turbae multitudo, adeo ut se invicem conculcarent, coepit dicere ad discipulos suos, Primum cavete vobis ipsis a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis.

Matth. 5. *Quum venissent discipuli.* Hic Christus ex re nata discipulos hortatur, ut sibi a corruptelis omnibus caveant, quae sinceram pietatem inficiunt. Venerant paulo ante Pharisaei, qui specimen dederant virulentae pervicaciae: Sadducaei illis fuerant comites: ab alia parte stabat Herodes, pessimus et ipse sanae doctrinae adversarius et corruptor. Inter haec pericula necessario monendi fuerunt discipuli, ut sibi caverent: nam quum ad vanitatem et errores sponte inclinet humanum ingenium, ubi nos circumstant perversa commenta, adulterinae doctrinae, et similes aliae pestes, nihil proclivius est quam deficere a vera et nativa puritate verbi Dei. Si vero iam contigerit nos teneri implicitos, fieri nunquam poterit, ut integrum regnum in nobis obtineat vera religio. Verum ut res ipsa clarius pateat, expendamus verba Christi.

6. *A fermento Pharisaeorum.* Matthaeus Sadducaeos Pharisaeis adiungit: Marcus pro his secundis substituit Herodem: apud Lucam de solis Pharisaeis fit mentio (quanquam incertum est, an Lucas eundem recitet sermonem Christi), et fermentum hypocrisin esse definit: denique breviter perstringit hanc sententiam, acsi in verbis nihil fuisset ambiguum. Quanquam autem metaphora *fermenti*, quae hic falsae doctrinae aptatur, alibi ad vitae morumque hypocrisin transferri potuit, vel etiam idem bis dici, nihil tamen absurdi erit, si dicamus, quae alii duo secundum historiae seriem copiosius narrant, a Luca paulo aliter, nec suo loco vel ordine attingi, ut tamen in re nulla discrepantia sit. Si hanc coniecturam sequi libeat, *hypocrisis* aliud notabit quam fucosam ac fictam sapientiae speciem, nempe fontem ipsum ac materiam inanis pompae, quae magnum aliquid coram hominibus ostentans nullo apud Deum in pretio est. Nam sicut oculi Domini, teste Ieremia (Ier. 5, 3.), veritatem respiciunt, ita verbo suo fideles ad solidam pietatem instituit, ut perfecto ac sincero corde iustitiae adhaereant, iuxta illud (Deut. 10, 12.), Et nunc Israel, quid abs te petit Dominus, nisi ut sibi adhaereas toto corde et tota anima? Contra vero, hominum traditiones posthabito spirituali cultu evanidos colores inducunt, quasi Deus talibus illecebris capi posset: nam quantumvis emineant externae ceremoniae, coram Deo tamen pueriles nugae sunt, nisi quatenus earum adminiculo exercemur ad veram pietatem. Nunc tenemus, cur hypocrisin loco commentitiae doctrinae posuerit *Lucas*, et hoc nomine complexus sit hominum fermenta, quae tantum inflant, coram Deo autem nihil continent solidum, imo quae mentes

hominum a recto pietatis studio ad inanes et nihili ritus traducunt. Caeterum quia clarior est *Matthaei* expositio, in ea insistere praestabit. Quum discipuli a Domino reprehensi tandem intellexerint, sibi praeceptum esse, ut caverent a doctrina, certum est, hanc fuisse Christi mentem, ut contra praesentes corruptelas, quibus undique erant obsessi, eos muniret. Atque ideo de Pharisaeis et Sadducaeis diserte loquutus est, quia duae illae sectae tunc tyrannice regnabant in Ecclesia, et vitiosis suis dogmatibus oppressam tenebant Legis et Prophetarum doctrinam, ut nihil fere sanum vel integrum maneret. Quaeritur tamen, quorsum *Marcus* Herodem annumeret falsis doctoribus, qui nihil tale profitebatur. Respondeo, quum ipse semiiudaeus esset, degener ac perfidus, quibuscunque potuit artibus conatum esse, ut in suas partes abduceret populum. Hic enim omnibus apostatis mos est, mixturam aliquam comminisci, ut surgat nova religio, quae priorem aboleat. Quoniam ergo principia verae et antiquae pietatis astute subvertere moliebatur, ut ea demum valeret religio, quae ad eius tyrannidem maxime apta foret, imo quia novum quendam Iudaismum inducere tentabat, non sine causa Dominus ab eius quoque fermento caveri iubet. Nam sicuti ex templo Dei spargebant errores suos scribae, ita Herodis aula ad fabricandos alios errores alia Satanae officina erat. Sicut hodie in Papatu videmus non in templis modo, et sophistarum ac monachorum antris Antichristum suas fallacias vomere, sed aulicae etiam Theologiae subsidio fulcire regnum suum, ut ita nihil artificii omittat. Sicuti autem tunc praesentibus malis occurrit Christus, et ut quidque maxime noxium erat, suorum mentes ad id cavendum excitavit, hoc exemplo moniti prudenter hodie expendere discamus, quaenam corruptelae nobis officere possint. Citius ignis aquae miscebitur, quam ut Papae figmenta cum Evangelio quis conciliet. Itaque quisquis se Christo discipulum bona fide addicere cupit, puram ab illis fermentis animam suam servare studeat. Quodsi iam imbutus fuerit, eousque laboret in se purgando, dum nihil faecis aut sordium amplius in ipso haereat. Iam vero quia ex alia parte homines turbulenti sanam doctrinam corrumpere varie aggressi sunt, ad cavendas etiam tales fallacias sedulo excubent fideles, ut in azymis veritatis perpetuum Pascha celebrent. Quia vero passim iam grassatur Lucianica impietas, nocentissimum fermentum, imo plus quam letale virus, ad hanc omnium maxime necessariam cautionem totos suos sensus conferant.

8. *Quid cogitatis intra vos.* Iterum ostendunt discipuli, quam male tum ex Magistri doctrina, tum ex mirificis eius operibus profecerint. Quod enim de fermento cavendo dixerat, sic arripiunt, acsi tantum ab externo commercio abducere eos vellet Christus. Nam quia usu receptum erat inter Iudaeos, ne victum haberent communem cum hominibus profanis, putant discipuli in eorum ordinem ac numerum redigi Pharisaeos. Et haec quidem inscitia utcunque erat tolerabilis, sed quia iam recentis beneficii obliti non cogitant, remedium in manu Christi esse, ne in cibo et potu se polluere cogantur, asperius eos, ut digni sunt, increpat: et certe nimis crassa erat ingratitudo, quum nuper de nihilo vidissent creatum esse panem multis hominum millibus saturandis, idque bis esse factum, nunc de pane esse sollicitos, acsi non eadem adhuc Magistro suppeteret virtus. Ex quibus verbis colligimus, infidelitatis convinci omnes, qui Dei potentiam semel aut iterum experti in futurum tempus diffidunt. Nam ut

fides donorum Dei memoriam fovet in cordibus nostris, ita nisi ea sopita, nunquam obrepet illorum oblivio.

12. *Intellexerunt quod non iussisset etc.* Minime obscurum est, quin *fermenti* nomen Christus simplici puroque Dei verbo opponat. Nomen hoc supra in bonam partem accepit Christus, quum diceret fermento simile esse Evangelium, sed ut plurimum Scriptura hoc nomine quidvis adventicium designat, quo nativa rei cuiusque puritas inficitur. In hoc autem loco haec inter se duo antitheta haud dubie respondent, simplex Dei veritas, et figmenta, quae ex proprio sensu comminiscuntur homines. Neque est quod elabi tentet quispiam sophista, negans de qualibet doctrina hoc debere intelligi, quia non alia reperietur doctrina, quae purae et azymae nomen sustineat, quam quae a Deo profecta est. Unde sequitur, fermentum vocari quicquid aliunde mixturae provenit: sicuti etiam Paulus docet adulterari fidem, simulatque a Christi simplicitate abducimur (II. Cor. 11, 2.). Iam videndum est, quorum doctrinam caveri velit Dominus. Tunc certe penes scribas et sacerdotes ordinaria erat Ecclesiae potestas, in quibus primatum tenebant Pharisaei. Quum nominatim ab eorum doctrina prohibeat suos Christus, sequitur, repudiandos esse omnes, qui figmenta admiscent verbo Dei, vel quicquam alienum ingerunt, quocunque tandem polleant honoris gradu, vel titulo superbiant. Quare maledicta et praevaricatrix est eorum subiectio, qui se ultro Papae commentis et legibus subiiciunt.

(140.) MARC. VIII. 22. Et venit Bethsaidam, et adducunt illi coecum, et obsecrant eum, ut illum tangat. 23. Tunc apprehensa manu coeci, eduxit illum extra vicum. Et quum exspuisset in oculos eius, imposuissetque illi manus, interrogavit eum, si quid videret. 24. Et ille intuitus ait, Video homines: quia cerno instar arborum ambulantes. 25. Deinde rursum imposuit manus super oculos illius, et iussit, ut aspiceret, ei restitutus est, ut lucide videret omnes. 26. Et dimisit illum in domum suam, dicens, Neque in vicum ingrediaris, neque dixeris cuipiam in vico.

Hoc miraculum, cuius omissa est ab aliis narratio, propter hanc maxime circumstantiam videtur a Marco referri, quod Christus non momento, ut saepe facere solitus est, sed paulatim coeco visum restituit: quod ideo factum esse probabile est, ut documentum in hoc homine statueret liberae suae dispensationis, nec se astrictum esse ad certam normam, quin hoc vel illo modo virtutem suam proferret. Oculos ergo coeci non statim ita illuminat, ut officio suo fungantur, sed obscurum illis confusumque intuitum instillat: deinde altera manuum impositione integram aciem illis reddit. Ita gratia Christi, quae in alios repente effusa prius erat, quasi guttatim defluxit in hunc hominem.

Marc. 24. *Video homines.* Interrogatus fuerat coecus propter discipulos, ut scirent, aliquid iam illi datum esse, sed tamen tenue

duntaxat factum sanationis initium. Respondet igitur, se homines videre, quia cernat quosdam ambulantes, qui recti sunt instar arborum. Quibus verbis fatetur, se nondum pollere tam dilucido visu, ut homines ab arboribus discernat, se tamen iam aliqua videndi facultate praeditum, quia ex motu homines esse coniicit, quos rectae staturae esse videt: quo etiam sensu similes esse dicit arboribus. Quare videmus, ut tantum coniectura se homines videre dicat.

26. *Dimisit illum in domum.* Quod Christus non patitur redire Bethsaidam, ubi miraculum multos habuisset testes, quidam factum esse divinant, quia Christus gratiae suae fruitione eius loci incolas privando de illis poenam sumere voluerit. Quicquid fuerit causae, certum est, non fuisse ab eo editum miraculum, ut perpetuo sepeliretur, sed latere cum multis aliis voluisse, donec expiatis morte sua mundi peccatis gloriam Patris conscenderet.

SECTIO XV. (141—154.)

IESUS ET DISCIPULI.

(141.) MATTH. XVI. 13. Quum venisset autem Iesus in partes Caesareae Philippi, interrogavit discipulos suos, dicens, Quem me dicunt homines esse filium hominis? 14. Illi vero dicebant, Alii quidem Ioannem Baptistam, alii vero Eliam, alii vero Ieremiam, aut unum ex Prophetis. 15. Dicit illis, At vos, quem me dicitis esse? 16. Respondens autem Simon Petrus dixit, Tu es Christus, Filius Dei viventis. 17. Et respondens Iesus dixit illi, Beatus es Simon Bar-Iona: quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui est in coelis. 18. At ego tibi dico, quod tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam: et portae inferorum non praevalebunt adversus eam. 19. Et dabo tibi claves regni coelorum, et quicquid ligaveris in terra, erit ligatum in coelis, et quicquid solveris in terra, erit solutum in coelis.

MARC. VIII. 27. Et egressus est Iesus et discipuli illius in vicos Caesareae, quae cognominatur Philippi: et in via interrogavit discipulos suos, dicens illis, Quem me dicunt homines esse? 28. Illi vero responderunt, Ioannem Baptistam, et alii Eliam, alii rursus unum de numero Propheta-

rum. 29. Et ipse dicit illis, At vos, quem me dicitis esse? Respondens autem Petrus dicit illi, Tu es Christus.

LUC. IX. 18. Et factum est, quum solus esset orans, erant cum illo et discipuli, interrogavitque illos dicens, Quem me dicunt esse turbae? 19. At illi respondentes dixerunt, Ioannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero, quod Propheta quispiam de antiquis surrexit. 20. Dixit autem illis, Vos autem, quem me dicitis esse? Respondens Simon Petrus dixit, Christum Dei.

Matth. 13. *In partes Caesareae Philippi.* Marcus hunc sermonem in itinere habitum esse tradit: Lucas vero, quum oraret nullosque secum haberet praeter discipulos: Matthaeus non ita curiose tempus notat. Certum tamen est, eandem a tribus historiam referri, et fieri potest, ut Christus in illa peregrinatione, postquam in illa statione aliqua precatus esset, interrogaverit discipulos. Porro quia duplex erat Caesarea (vetus illa et nobilior, quae prius turris Stratonis: et haec ad radices Libani montis, non procul a Iordane sita), epitheton distinctionis causa additur. Etsi enim quidam putant, eodem in loco exstructam esse, ubi olim erat Dan oppidum, quia tamen nuper exstructa fuerat a Philippo Tetrarcha, vocata fuit Philippi. *Quem me dicunt homines.* Posset videri sensus, quaenam vulgo fama esset de Redemptore, qui filius hominis factus erat. Alia tamen est quaestio: nempe quidnam de Iesu filio Mariae sentiant homines. Suo autem more nomen *filii hominis* assumit, acsi diceret, Nunc dum carne indutus in terris versor, tanquam unus ex hominum numero, quodnam de me est iudicium? Consilium autem Christi fuit, discipulos solide firmare in certa fide, ne inter varios rumores fluctuarentur, ut statim videbimus.

14. *Alii Ioannem.* Hic neque de professis Christi hostibus, neque de profanis contemptoribus, sed de magis sana et integra parte populi, et quasi de selecto Ecclesiae flore agitur: eos enim tantum commemorant discipuli, qui honorifice de Christo loquebantur, et tamen quum illis proposita sit veritas, nemo ad eum scopum tendit, sed omnes in suis deliriis evanescunt. Unde perspicimus, quanta sit humani ingenii debilitas, quod non modo nihil recti aut veri a se concipere potest, sed ex veris etiam principiis errores sibi fabricat. Adde quod, quum Christus unicum sit concordiae et pacis signum, quo Deus totum mundum ad se colligit, hinc maioris dissidii occasionem maior pars arripit. Certe inter Iudaeos non alibi quam in Christo constabat fidei unitas: et tamen qui aliquid prius consensus videbantur inter se habere, nunc in varias sententias dissiliunt. Videmus etiam, ut error subinde errorem pariat, nam quia vulgi animis praesumpta insederat opinio, in diversa corpora animas migrare, hinc fit ut ad falsam hanc imaginationem magis sint propensi. Caeterum quamvis Christi adventu in hunc modum divisi fuerint Iudaei, piis tamen obstaculo esse non debuit talis opinionum varietas, quin puram eius cognitionem appeterent. Nam si quis eo

praetextu ignaviae se dedens Christum quaerere neglexisset, nulla illi vel nobis iudicibus esset excusatio. Multo itaque minus Dei iudicium effugiet, si quis propter sectas a Christo abhorreat, vel ex falsis hominum opinionibus arripiat fastidii causam, ut se Christo applicare non dignetur.

15. *At vos, quem me esse dicitis?* Hic suos discipulos a reliqua turba discernit Christus, quo melius pateat absurdum esse, quantumvis dissentiant alii, nos tamen distrahi a fidei unitate. Nam quicunque se Christo simpliciter addicent, nec quicquam e suo capite affingere tentabunt Evangelio, nunquam eos certa lux deficiet. Sed hic intenta vigilantia opus est, ut, dum ad sua figmenta totus mundus delabitur, Christum constanter retineant. Quia Satan Iudaeis eximere non poterat, quod de venturo Christo persuasum habebant ex Lege et Prophetis, ipsum varie transfigurans quasi in partes dissecuit: deinde ficticios illis obtrusit complures Christos, ut verus Redemptor excideret. Iisdem postea artificiis non destitit vel discerpere Christum, vel aliena persona induere. Quare inter confusas et dissonas mundi voces, semper tamen haec vox Christi in auribus nostris personet, quae nos a vagis et erraticis hominibus separat, ne simus ex multitudine, nec fides inter contrarios opinionum fluctus iactetur.

16. *Tu es Christus.* Brevis confessio, sed quae totam salutis nostrae summam in se continet: nam sub Christi elogio aeternum et Regnum et Sacerdotium comprehenditur, ut Deum nobis reconciliet, ac expiatis suo sacrificio peccatis perfectam iustitiam acquirat, deinde ut nos in fidem praesidiumque suum receptos conservet, ornetque ac locupletet omni benedictionum genere. Marcus tantum habet, *Tu es Christus:* Lucas autem, *Christus Dei*, sed eodem sensu: nam et Christos Dei olim reges vocabant, qui divinitus uncti essent. Et hac loquutione supra usus est Lucas, ubi dicebat, Simeoni datum esse responsum e coelo, quod moriturus non esset nisi viso Christo Domini: nam divina plane erat redemptio, quam per Filii sui manum Deus exhibuit. Ideo qui futurus erat Redemptor, eum oportuit Dei unctione insignem e coelo prodire. Apud Matthaeum clarior est expressio, quod sit *Filius Dei viventis.* Nam etsi forte nondum tam distincte Petrus tenebat, quomodo ex Deo genitus esset Christus, sic tamen excellere eum credebat, ut originem haberet a Deo, non ut reliqui homines, sed ut in eius carne habitaret viva veraque Deitas. Quum Deo tribuitur epitheton *viventis*, discriminis nota est inter ipsum et mortua idola, quae nihil sunt.

17. *Beatus es, Simon.* Quum haec sit vita aeterna, cognoscere unum Deum, et quem misit Iesum Christum, non abs re beatum Christus pronuntiat, qui hoc ex animo confessus est. Caeterum non uni Petro hoc privatim dixit, sed ostendere voluit, ubi sita sit unica totius mundi felicitas. Quo autem maiore animo singuli ad eum aspirent, primo tenendum est, miseros omnes et maledictos esse natura, donec remedium in Christo inveniant. Deinde addendum est, quisquis Christum adeptus est, ei nihil prorsus ad perfectam beatitudinem deesse, quando aeterna Dei gloria nihil melius optare fas est, in cuius possessionem nos Christus deducit. *Caro et sanguis.* Sub unius hominis persona omnes admonuit Christus, fidem a Patre suo petendam esse, eiusque laudem gratiae eius debere tribui: nam hic carni et sanguini opponitur peculiaris Dei illuminatio. Unde

colligimus, perspicacia destitui humanas mentes, qua coelestis sapientiae mysteria in Christo abscondita percipiant: imo omnes humanos sensus hac in parte deficere, donec oculos nobis aperiat Deus, qui eius gloriam in Christo cernant. Nemo itaque suo acumine confisus superbe prorumpat, sed humiliter doceri nos intus sinamus a Patre luminum, ut solus eius Spiritus tenebras nostras illustret. Iam vero qui fide donati sunt, propriae coecitatis conscii Deo acceptum referre discant, quod ipsius est.

18. *At ego dico tibi.* His verbis declarat Christus, quantopere sibi placeat Petri confessio, quod tam amplo eam praemio dignatur. Etsi enim iam Simoni discipulo imposuerat Petri nomen, et gratis Apostolum sibi destinaverat, haec tamen, quae gratuita erant dona, quasi mercedis loco fidei ascribit, quod Scripturae non est insolitum. Porro duplici honore ornatur Petrus: nam prior species ad privatam eius salutem spectat, posterior vero ad munus Apostolicum. Quum dicit, *Tu es Petrus,* confirmat, non frustra se illi hoc antea nomen dedisse, quia vivus in templo Dei lapis suam stabilitatem retineat. Quanquam hoc ad omnes fideles extenditur, quorum singuli sunt Dei templa, et fide inter se compacti unum templum simul efficiunt (Eph. 2, 21.): eximia tamen Petri inter alios excellentia notatur, quemadmodum quisque suo ordine pro donationis Christi mensura plus vel minus accipit. *Super hanc Petram.* Hinc patet, quomodo Petri nomen tam in Simonis nomen, quam deinde in alios fideles competat: quia scilicet fundati super Christi fidem sancto consensu in spirituale aedificium aptantur, ut Deus in medio ipsorum resideat. Nam Christus hoc commune fore totius Ecclesiae fundamentum denuntians, quicquid piorum in mundo futurum erat Petro aggregare voluit: acsi dixisset, Vos quidem nunc pusillus estis hominum numerus, ideoque vestra haec confessio parum habet dignitatis in praesentia, sed brevi adveniet tempus, quo magnifice emerget, ac multo se latius proferet. Atque hoc animandis ad constantiam discipulis non parum valuit, quod quamvis obscura ac ignobilis esset eorum fides, delecti tamen essent a Domino quasi primitiae, ut tandem ex illo contemptibili exordio surgeret nova Ecclesia, quae victrix staret contra omnes inferorum machinas. Tametsi enim vel ad fidem vel ad Ecclesiam pronomen *eam* referri potest, posterior tamen sensus melius convenit, quod contra omnem Satanae potentiam invicta stabit Ecclesiae firmitas: nempe quia inconcussa perpetuo manebit Dei veritas, cui innititur eius fides. Atque huic sententiae respondet illa Ioannis (I. ep. 5, 4.), Haec est victoria quae vincit mundum, fides vestra. Imprimis notatu digna promissio, quod quicunque in Christo uniti Christum et Mediatorem eum agnoscent, in finem usque ab omni noxa tuti manebunt: nam quod de corpore Ecclesiae dicitur, ad singula eius membra pertinet, quatenus unum sunt in Christo. Hinc tamen monemur, quam diu in terris peregrinabitur Ecclesia, minime quietam fore, sed ad multos insultus expositam. Nam ideo negatur superior fore Satan, quia illi assidue infestus erit. Ergo ut hac Christi voce freti secure gloriamur contra Satanam, et iam fide triumphamus de omnibus eius copiis, ita rursum sciamus, quasi classicum nobis cani, ut ad bellandum semper instructi paratique simus. *Portarum* nomine quodvis potentiae et munitionis genus notari, nihil dubium est.

19. *Et dabo tibi claves.* Hic iam de publico munere, hoc

est, de Apostolatu disserere Christus incipit, cuius dignitas ornatur duplici encomio. Dicit enim Christus, Evangelii ministros Regni coelorum esse quasi ianitores, quia claves eius gestent: secundo addit, potestate ligandi et solvendi esse praeditos, quae sit in coelis efficax. *Clavium* similitudo concinne ad docendi munus aptatur, sicuti apud Lucam (11, 52.) dicit Christus, Scribas et Pharisaeos, quia Legis erant interpretes, habere similiter clavem regni coelorum. Scimus enim, non aliter vitae ianuam nobis aperiri quam Dei verbo. Unde sequitur, eius ministris clavem velut in manum tradi. Qui claves numero plurali ideo dictas putant, quod Apostolis non aperiendi modo, sed etiam claudendi iniunctum fuerit mandatum, non sine probabili colore loquuntur: si quis tamen minus argute accipiat, fruatur suo sensu. Quaeritur, cur se Petro daturum Dominus promittat, quod prius visus erat dedisse Apostolum creando. Verum haec quaestio decimo capite soluta fuit, ubi dixi, duodecim illos initio non nisi temporarios fuisse praecones: ita ad Christum reversi vocationis suae cursum confecerant. Postquam autem a mortuis resurrexit Christus, tunc coeperunt institui ordinarii Ecclesiae doctores: hoc respectu in futurum tempus confertur hic honor. *Quicquid ligaveris.* Secunda metaphora vel similitudo proprie ad notandam peccatorum remissionem valet. Christus enim, suo Evangelio nos ab aeternae mortis reatu liberans, maledictionis laqueos, quibus tenemur constricti, solvit. Ergo Evangelii doctrinam *solvendis* nostris vinculis destinatam esse testatur, ut voce ac testimonio hominum in terra soluti re ipsa etiam in coelo solvamur. Sed quia permulti non modo oblatam liberationem impie respuunt, sed sua contumacia gravius sibi arcessunt iudicium, *ligandi* etiam facultas ac mandatum Evangelii ministris datur. Quanquam notandum est, hoc Evangelio esse accidentale, et quasi praeter naturam: sicuti et Paulus docet, quum de vindicta disserens, quam se in promptu habere dicit contra omnes incredulos et rebelles, continuo post adiungit, Ubi impleta fuerit obedientia vestra (II. Cor. 10, 6.). Nisi enim sua culpa reprobi vitam in mortem converterent, Evangelium potentia Dei omnibus esset in salutem: quia tamen eo audito multorum impietas palam erumpens iram Dei magis provocat, talibus mortiferum esse eius odorem necesse est. Summa haec est, quod certiores reddere suos voluit Christus de salute sibi in Evangelio promissa, ut eam non minus secure exspectent, quam si ipse testis e coelo descenderet: rursum vero, incutere terrorem contemptoribus, ne se impune Verbi ministris illudere putent. Quorum utrumque valde necessarium fuit: nam quia in vasis fictilibus nobis incomparabilis vitae thesaurus proponitur (II. Cor. 4, 7.), nisi hoc modo sancita fuisset aeternae doctrinae auctoritas, singulis fere momentis labasceret eius fides. Rursum tam audacter proterviunt impii, quia negotium sibi cum hominibus esse putant. Pronuntiat ergo Christus, patefieri Evangelii praeconio in terra, quale futurum sit coeleste Dei iudicium, nec aliunde petendam esse vitae aut mortis certitudinem. Magnus hic honor, quod Dei interpretes sumus ad testandam mundo suam salutem. Summa Evangelii maiestas, quod mutuae inter Deum et homines reconciliationis legatio esse dicitur. Mira denique piis animis consolatio, quod ratum coram Deo esse sciunt allatum sibi ab homuncione mortali salutis nuntium. Interea subsannent impii, ut libuerit, quae Dei mandato praedicatur doctrinam: sentient tandem, quam vere ac serio

per os hominum minatus sit illis Deus. Denique hac fiducia instructi pii doctores sibi et aliis intrepidi sint sponsores vivificae Dei gratiae, nec minus animose in praefractos doctrinae suae contemptores fulminent. Hactenus germanum verborum sensum dilucide exposui, ut nihil desiderari queat, nisi Romanus Antichristus tyrannidi suae colorem inducere volens non minus improbe, quam perfide locum hunc totum pervertere ausus foret. Quanquam autem lux ipsa verae interpretationis, quam attuli, purgandis eius tenebris sufficere videtur, ne quid tamen moretur pios lectores, putidas eius calumnias breviter diluam. Primo fingit, Petrum vocari Ecclesiae fundamentum. Quis autem non videt, quod transfert ad hominis personam, de Petri fide in Christum dictum esse? Idem, fateor, apud Graecos significant Petrus et Petra, nisi quod prius nomen Atticum est, alterum vero communis linguae, sed haec varietas non temere a Matthaeo posita est, quin potius consulto mutatum est genus, ut diversum aliquid exprimeret: nec dubito, quin tale discrimen notaverit Christus sua lingua. Prudenter itaque Augustinus non Petram a Petro, sed Petrum a Petra dici admonet, sicut a Christo sumus omnes Christiani. Porro ne longior sim, quum illud Pauli (I. Cor. 3, 11.) inter nos pro certo et confesso habendum sit, non alibi posse fundari Ecclesiam quam in Christo solo, non sine sacrilega blasphemia aliud fundamentum Papa commentus est. Et certe quantopere vel uno hoc nomine tyrannidem Papatus detestari nos deceat, nullis verbis exprimi satis potest, quod in eius gratiam sublatum fuerit Ecclesiae fundamentum, ut apertus inferni gurges miseras animas absorbeat. Adde quod pars ista (sicuti prius attigi) nondum ad publicum Petri officium spectat, sed tantum inter sacros templi lapides unus ex praecipuis locis illi datur. Quae sequuntur encomia, ad munus Apostolicum spectant. Unde sequitur, nihil Petro dici, quod non conveniat reliquis etiam collegis: nam si communis est inter ipsos Apostolatus dignitas, commune etiam sit oportet, quicquid ei annexum est. At Christus Petrum unum nominatim alloquitur: nempe sicuti unus omnium nomine Christum confessus fuerat Dei Filium, ita vicissim ad unum dirigitur sermo, qui tamen peraeque ad alios pertinet. Nec vero spernenda est illa, quae a Cypriano et aliis adducitur ratio, Christum in unius persona loquutum esse omnibus, ut Ecclesiae unitatem commendaret. Excipiunt, aliis omnibus praeferri, cui hoc peculiariter datum est. Hoc vero perinde est, acsi magis fuisse Apostolum contenderent, quam suos collegas: neque enim a docendi munere et Apostolatu magis avelli potest ligandi et solvendi potestas, quam a sole calor vel lumen. Caeterum ut demus, Petro concessum plus aliquid fuisse quam reliquis, ut inter Apostolos excelleret, stulte tamen inferunt Papistae, datum illi fuisse primatum, ut universale esset totius Ecclesiae caput. Nam et aliud est dignitas quam imperium, et aliud inter paucos summo honoris gradu pollere, quam sub ulnas suas colligere totum orbem. Et sane non plus illi oneris imposuit Christus, quam obire posset. Iubetur regni coelorum esse ianitor, iubetur ligando et solvendo dispensare Dei gratiam, eiusque iudicium in terra exsequi: nempe quatenus se extendit mortalis hominis facultas. Ergo quicquid ei datum est, ad mensuram gratiae restringere convenit, qua donatus est in Ecclesiae aedificationem. Ita concidit immensum illud imperium, quod illi arrogant Papistae. Verum ut de Petro nihil sit controversiae aut litis, nihil tamen inde

Papae tyrannidi accedit. Nam principium, quod arripiunt Papistae, nemo illis sanus concedet, datum hic Petro fuisse, quod velut iure haereditario ad posteros deinde transmitteret: neque enim quicquam successoribus dare permittitur. Quare Papistae eum de alieno liberalem faciunt. Denique ut continua valere debeat successio, nihil tamen inde extorquet Papa, donec legitimus Petri successor probatus fuerit. Unde autem probat? Quia Petrus Romae mortuus est: quasi vero Roma nefanda Apostoli caede primatum sibi acquisierit. Sed obtendunt, illic quoque fuisse Episcopum: quam id frivolum sit, abunde in mea Institutione docui, unde integram huius argumenti tractationem peti malo, quam hic cum molestia et taedio lectorum retexere. Haec tamen accedat brevis clausula: etiamsi iure Petri successor fuisset Romanus Episcopus, quum tamen sua perfidia tanto se honore abdicaverit, nihil ei prodesse quicquid Petri successoribus Christus contulit. Curiam Papae Romae esse plus satis notum est: sed nullam illic Ecclesiae notam ostendent. Ab officio vero Pastoris non secus abhorret, quam cupide pro sua dominatione pugnat. Certe ut nihil omiserit Christus in extollendis haeredibus Petri, non tamen ita prodigus fuit, ut suum honorem in apostatas transferret.

(142.) MATTH. XVI. 20. Tunc edixit discipulis suis, ne cui dicerent, quod ipse esset Iesus Christus. 21. Ex eo tempore coepit Iesus indicare discipulis suis, quod oporteret ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati a Senioribus et Principibus Sacerdotum et Scribis, et occidi, et tertio die resuscitari. 22. Et abducens eum Petrus, coepit illum increpare, dicens, Propitius tibi sis, Domine: nequaquam erit tibi hoc. 23. At ille conversus dixit Petro, Abi post me, Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea, quae Dei sunt, sed quae sunt hominum. 24. Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, ac sequatur me. 25. Qui enim voluerit animam suam servare, perdet eam: rursus, qui perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam. 26. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucratus fuerit, animae vero suae iacturam fecerit? aut quid dabit homo, cuius permutatione redimat animam suam? 27. Futurum est enim, ut Filius hominis veniat in gloria Patris cum Angelis suis: et tunc reddet unicuique iuxta facta ipsius. 28. Amen dico vobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec viderint Filium hominis venientem in regno suo.

MARC. VIII. 30. Et interminatus est eis, ne cui dicerent de se. 31. Et coepit docere eos, quod oporteret Fi-

lium hominis multa pati, et reprobari a Senioribus, summisque Sacerdotibus ac Scribis, et occidi, et post tres dies resurgere. 32. Et aperte sermonem loquebatur, et apprehendit illum Petrus, coepitque increpare eum. 33. At ille conversus, et intuitus discipulos suos, increpavit Petrum dicens, Abi post me, Satana, quia non sapis, quae Dei sunt, sed quae sunt hominum. 34. Et quum ad se vocasset turbam una cum discipulis suis, dixit illis, Quicunque vult me sequi, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. 35. Nam quisquis voluerit animam suam servare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea et Evangelii causa, hic servabit eam. 36. Quid enim profuerit homini, si lucratus fuerit totum mundum, et animae suae iacturam fecerit? 37. Aut quid daturus est homo compensationis pro anima sua? 38. Quemcunque enim puduerit mei ac meorum sermonum in generatione hac adultera et peccatrice, pudebit illius et Filium hominis, ubi venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis. IX. 1. Et dicebat illis, Amen dico vobis, sunt quidam inter eos, qui hic stant, qui non gustabunt mortem, donec viderint regnum Dei venisse cum virtute.

LUC. IX. 21. At ille comminatus illis praecepit, ne cui dicerent hoc, 22. Dicens, Oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a Senioribus, et principibus Sacerdotum et Scribis, et occidi, et tertia die resurgere. 23. Dicebat autem ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. 24. Qui enim voluerit animam suam servare, perdet illam: qui vero perdiderit animam suam propter me, hic servabit eam. 25. Quid enim proficit homo, si totum mundum lucratus, se autem perdito, iacturam sui ipsius faciat? 26. Nam quem mei ac sermonum meorum puduerit, huius et Filium hominis pudebit, quum venerit in maiestate sua et Patris, sanctorumque Angelorum. 27. Dico autem vobis, vere sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

Edito futurae suae gloriae specimine admonet Christus discipulos, quid sibi patiendum sit, ut ipsi quoque ad ferendam crucem se com-

parent: instabat enim tempus certaminis, cui eos longe impares noverat, nisi nova fortitudine instructi essent. Hoc vero imprimis agendum erat, suum Christo regnum non splendida pompa, non opibus magnificis, non laeto mundi applausu, sed morte probrosa auspicandum esse. Atqui nihil erat difficilius quam superare tantum scandalum, praesertim si reputemus, quid iam penitus de magistro persuasum haberent: sibi enim imaginati fuerant eum terrenae felicitatis auctorem. Vana igitur spe suspensi erant, temporis articulo cupide inhiantes, quo repente Christus regni sui gloriam patefaceret. De crucis ignominia adeo nihil praesumpserant animis, ut minime consentaneum esse crederent, quicquam illi non honorificum accidere. Gravis etiam erat haec circumstantia, reprobari a senioribus et scribis, penes quos erat Ecclesiae primatus: unde colligere promptum est, quam necessaria fuerit haec admonitio. Caeterum quia fieri non poterat, quin sola crucis mentio graviter turbaret infirmos animos, statim vulneri meditur: dicit se tertio die resurrecturum a morte. Et certe, quum in eius cruce tantum appareat carnis infirmitas, donec ad resurrectionem ventum fuerit, in qua relucet virtus Spiritus, non reperiet fides nostra, quo se erigat vel sustentet. Ideo haec ratio prudenter tenenda est Verbi ministris, qui cum profectu docere cupiunt, ut semper resurrectionis gloriam coniungant cum mortis ignominia. Sed mirum est, cur nolit Christus Apostolos sibi esse testes, quibus iam munus hoc prius iniunxerat: quorsum enim missi fuerant, nisi ut redemptionis essent praecones, quae pendebat a Christi adventu? Solutio non difficilis est, si memoria tenemus, quae tunc exposui, nempe minime creatos fuisse doctores, qui certum et plenum Christo testimonium redderent, sed tantum ut magistro pararent discipulos, hoc est, dociles et attentos redderent, qui nimium sopiti erant: deinde fuisse temporale mandatum, cui finem attulit ipsius Christi praedicatio. Nunc quia instabat tempus mortis, ipsi vero nondum ad testandam fidem suam maturi erant, imo propter fidei debilitatem ludibrio fuisset eorum confessio, silere eos Dominus iubet, donec ab aliis agnitus fuerit mortis victor, novaque constantia eos induerit.

Matth. 22. *Petrus coepit illum increpare.* Immodici fervoris signum est, quod Petrus magistrum reprehendit: quanquam videtur reverentia quoque inductus esse, ut eum abduceret seorsum, quia coram testibus non audebat reprehendere. Magna tamen intemperies est, quod admonet quasi non satis mentis compotem, ut sibi parcat. Sed huc homines impellit, adeoque praecipitat inconsideratus zelus, ut Deum ipsum suo arbitrio subiicere non dubitent. Absurdum esse iudicat Petrus, crucifigi Dei Filium a senioribus, qui Redemptor populi futurus erat, et ad mortem adduci, qui auctor erat vitae. Christum ergo retrahere conatur, ne se in mortem exponat. Speciosus color est, sed plus deferre necesse est Christi sententiae, quam Petri zelo, quocunque tandem praetextu sit excusabilis. Atque hic docemur, quid valeant coram Deo quae bonae putantur intentiones. Tanta quidem hominibus ingenita est superbia, ut sibi credant fieri iniuriam ac querantur, nisi quod rectum esse statuunt Deo quoque arrideat. Itaque videmus, quanta pertinacia suas devotiones venditent Papistae: atqui dum ita audacter sibi plaudunt, Deus non solum repudiat, quod sibi persuadent summa laude esse dignum, sed severe etiam damnat impiae vesaniae. Certe si sensus et iudicium carnis

valeant, pia fuit Petri intentio, vel saltem probabilis. Atqui non potuit durius, nec magis contumeliose eum reiicere Christus. Quid obsecro sibi vult tam aspera responsio? qui tantam mansuetudinem ubique servavit, ne calamum quassatum confringeret, quomodo nunc in discipulum electum tam atrociter fulminat? Manifesta certe ratio est, quod in unius hominis persona compescere omnes voluerit, ne zelo suo indulgeant. Quanquam enim carnis libidines, ut similes sunt feris bestiis, cohibere difficile est, nulla tamen magis furiosa bellua est, quam carnis prudentia. Ergo tam acriter in eam invehitur Christus, et quasi ferreo malleo eam retundit, ut discamus tantum ex Dei verbo sapere.

23. *Abi post me, Satana.* Inepte quidam philosophantur in voce *retro*, quasi iubeatur Petrus sequi, non praeire: nam et Lucas supra capite quarto, diabolum iisdem verbis a Domino repulsum fuisse narravit. Et verbum ὕπαγε facessere significat, unde et latinum Apage deductum est. Procul ergo reiicit Christus discipulum, quia praepostero suo zelo Satanae partes obiret: neque enim simpliciter adversarium vocat, sed diaboli nomen ei imponit in signum maximae detestationis. Notanda est, quae mox additur ratio, *tu scandalum mihi es, quia humanitus sapis, et non secundum Deum.* Scandalum Christo fuit Petrus, dum se eius vocationi opposuit. Unde etiam apparet, quantopere in perverso suo zelo insaniant homines: nam dum Petrus cursum magistri abrumpere conatus est, per eum non stetit, quin se et totum humanum genus aeterna salute fraudaret. Uno igitur verbo docemur, quantopere fugiendum sit quicquid nos abducit a Dei obsequio. Primum vero totius mali fontem aperit Christus, quum dicit Petrum sapere quae sunt hominum. Ergo ne coelestis iudex nos et studia nostra ad diabolum ableget, discamus non proprio sensui esse addicti, sed obedienter amplecti quod Dominus probat. Eant nunc Papistae, et sua placita in coelum extollant: sentient tandem, ubi ad coeleste tribunal ventum fuerit, quid valeat iactantia, quam Christus Satanicam esse pronuntiat. Nos vero, nisi sponte velimus mortiferis obstaculis viam salutis nobis praecludere, non aliter sapere appetamus quam ex ore Dei.

24. *Tunc Iesus dixit discipulis suis.* Quia videbat Christus Petrum crucem horrere, et eodem alios omnes sensu praeditos esse noverat, generaliter de tolerantia crucis disserit: nec solos duodecim compellat, sed eandem imponit legem piis omnibus. Similem fere sententiam habuimus apud Matthaeum (Matth. 10, 28.), sed illic tantum admoniti fuerunt Apostoli de persequutione, quae ipsos manebat, simulac exorsi essent officio suo defungi: hic vero communi tirocinio imbuit, et quasi primis rudimentis initiat, quicunque Evangelio nomen dare volunt. Nominatim vero dicit, *si quis post me venturus est*, ut refellat Petri figmentum. Nam se abnegationis sui et patientiae exemplar cuique proponens, sibi ferendum esse ostendit, quod ab eius persona alienum esse ducebat Petrus: deinde ad imitationem invitat singula corporis sui membra. Sic autem resolvi oportet verba, Si quis vult meus esse, abnegato se ipso et cruce sublata, me sequatur, vel ad exemplum meum se conformet. Sensus autem est, non posse censeri Christi discipulos, nisi qui veri sunt eius imitatores, ac in eodem currere stadio parati sunt. Porro brevem imitationis regulam praescribit, ut sciamus, qua praecipue in re velit sibi nos esse similes: ea vero duobus modis constat, abnegatione nostri, et volun-

taria crucis tolerantia. Abnegatio haec late patet, ut scilicet renuntiantes proprio ingenio, et omnibus carnis affectibus valere iussis, parati simus in nihilum redigi, modo in nobis vivat ac regnet Deus. Scimus, quam coeco amore sui naturaliter impliciti sint homines, quantum sibi dediti sint, quanti se ipsos aestiment. Atqui si ingredi cupimus in Christi scholam, ab ea stultitia incipere oportet, ad quam nos Paulus hortatur (I. Cor. 3, 18.): deinde ad omnes affectus domandos et subigendos progredi. De *cruce tollenda*, ideo concionatur, quia, etsi communibus miseriis promiscue subiecta est hominum vita, quia tamen peculiariter Deus suos exercet, ut conformes reddat imagini Filii sui, hanc illis legem proprie dici non mirum est. Deinde quanquam Deus cruce oneret tam malos quam bonos, non tamen dicuntur crucem tollere, nisi qui humeros libenter subiiciunt: quamvis enim ferox ac refractarius equus sessorem sustineat, non tamen eum suscipit. Haec igitur patientia est fidelium, crucem sibi impositam animo subire. Apud Lucam additur particula *quotidie*, cui subest magnum pondus: significat enim Christus, nullum militiae nostrae fore finem, donec e mundo exeamus. Sit igitur haec assidua piorum meditatio, ubi pluribus aerumnis perfuncti fuerint, ad novas ferendas se parare.

25. *Qui enim voluerit animam servare.* Aptissima consolatio, quod sibi vitam vere acquirant, qui sponte mortem pro Christo obeunt: nam Marcus diserte hanc moriendi causam fidelibus praescribit: ideo et in verbis Matthaei subaudienda est. Fit enim saepe, ut ambitio vel desperatio ad vitae contemptum profanos homines impellat, qui tamen sine profectu animose ad mortem properant. Opposita etiam comminatio ad vellicandam carnis ignaviam plurimum valet, quum praesentis vitae cupidos hoc tantum proficere admonet, ut eam perdant. Est autem antithesis inter temporalem et aeternam vitam, sicuti in decimum caput docuimus, unde reliqua petant lectores.

26. *Quid enim prodest homini etc. animae vero.* Nomen *animae* hic proprie accipitur: admonet enim Christus, non ideo creatam esse hominis animam, ut mundo tantum ad paucos dies fruatur, sed ut sua demum illi constet in coelo immortalitas: acsi dixisset, Quanta haec socordia est, et quam brutus stupor, quod homines ita sibi devinctos tenet mundus et occupat, ut non cogitent, quorsum nati sint, et sibi datam esse immortalem animam, ut confecto terrenae vitae curriculo in coelis perpetuo vivant? Et quidem fatentur omnes, pluris esse animam cunctis mundi opibus et deliciis, sed interea eos excoecat carnis sensus, ut animas suas in exitium scientes ac volentes proiiciant. Ergo ne suis illecebris nos mundus fascinet, nobis veniat in mentem animae nostrae praestantia: quae si serio expenditur, facile vanas imaginationes terrenae felicitatis discutit.

27. *Futurum est enim, ut filius hominis veniat.* Quo melius in animos penetret superior doctrina, futurum ante oculos iudicium ponit Christus: nam ut vilescat nobis caduca haec vita, serio vitae coelestis sensu tangi nos necesse est. Adiumento autem opus habet mentis nostrae tarditas et segnities, ut in coelum respiciat. Ideo fideles ad tribunal suum citat Christus, ut singulis momentis cogitent non alia de causa se vivere, nisi ut aspirent ad beatam illam redemptionem, quae suo die patefiet. Huc autem spectat admonitio, ut sciamus, non frustra eos certare, quibus pretiosior est sua vita con-

fessio fidei: acsi dixisset Christus, Deponite intrepide in manu et custodia mea vitas vestras: ego enim tandem vindex adero, qui vos in integrum restituam, quamvis visi sitis ad tempus perire. *Gloriam Patris et Angelos* commemorat, ne ex praesenti aspectu aestimarent discipuli eius regnum: adhuc enim ignobilis et contemptus sub servi habitu et specie latebat. Longe ergo alium se fore promittit, quum adveniet mundi Iudex. Quae praeterea apud Marcum et Lucam habentur, lectores decimo capite Matthaei exposita reperient: de operum quoque mercede alibi disserui, quantum satis erat. Summa haec est: quoties bonis operibus promittitur merces, minime opponi eorum meritum gratuitae fidei iustitiae, nec salutis causam ostendi, sed tantum animari fideles ad recte agendi studium, dum certi sunt se operam non ludere. Quare optime haec duo conveniunt, gratis nos iustificari, quia Deo praeter meritum accepti sumus, et tamen ipsum indebitam operibus nostris mercedem pro suo beneplacito rependere.

28. *Amen dico vobis.* Quia secum adhuc disceptare poterant discipuli, quando futurus esset ille dies, Dominus eos propiore fiducia erigit, quod scilicet futurae suae gloriae specimen brevi daturus sit. Scimus, quam vere dicatur vulgari proverbio, in desiderio celeritatem quoque moram esse, sed hoc praecipue nobis usu venit, dum ad Christi adventum differtur salus nostra. Ergo ut discipulos suos interim sustentet Dominus, confirmationem temporis intermedii illis proponit, acsi dixisset, Si diem adventus mei exspectare nimis longum videtur, ego mature praeveniam: nam antequam vobis moriendum sit, regnum illud Dei, a cuius spe vos pendere iubeo, conspicuum erit oculis vestris. Hic genuinus est verborum sensus: nam quod de Ioanne quidam fingunt, ridiculum est. *Adventum* vere *regni Dei* intellige gloriae coelestis manifestationem, quam a resurrectione auspicatus est Christus, et plenius deinde Spiritum sanctum mittendo et mirificas edendo virtutes exhibuit: nam in illis primitiis gustandam suis praebuit coelestis vitae novitatem, quum veris et certis experimentis ipsum ad Patris dexteram sedere agnoscerent.

(143.) MATTH. XVII. 1. Et post dies sex assumit Iesus Petrum et Iacobum et Ioannem fratrem eius, et subducit illos in montem excelsum seorsum: 2. Ac transformatus est coram illis, et splenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem illius facta sunt candida, sicut lumen. 3. Et ecce visi sunt illis Moses et Elias cum illo colloquentes. 4. Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Mosi unum, et Eliae unum. 5. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit illos: et ecce vox e nube, quae dicebat, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est, ipsum audite. 6. Et hoc audito, discipuli prociderunt in faciem suam, ac territi sunt vehementer. 7. Tunc accedens Iesus tetigit illos, et dixit, Surgite, et ne timeatis.

8. Quum vero sustulissent oculos suos, neminem viderunt nisi solum Iesum.

MARC. IX. 2. Ac post dies sex assumit Iesus Petrum et Iacobum et Ioannem, et subducit eos in montem excelsum, seorsum solos, et transformatus fuit coram illis. 3. Et vestimenta illius facta sunt splendida, candida valde veluti nix, quam candida facere non potest fullo super terram. 4. Et conspectus est illis Elias cum Mose, colloquebanturque cum Iesu. 5. Et respondens Petrus dixit Iesu, Rabbi, bonum est nos hic esse: et faciamus tria tabernacula, tibi unum, et Mosi unum, et Eliae unum. 6. Non enim noverat, quid loqueretur: erant enim expavefacti. 7. Et facta est nubes, quae obumbravit illos, et venit vox e nube, dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite. 8. Et repente quum circumspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed Iesum solum secum.

LUC. IX. 28. Factum est autem post haec verba fere diebus octo, et assumpsit Petrum et Ioannem et Iacobum, et ascendit in montem, ut oraret. 29. Et facta est, dum oraret, species vultus eius alia, et vestitus eius candidus ac refulgens. 30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo, qui erant Moses et Elias: 31. Qui visi in maiestate, dicebant excessum eius, quem completurus erat Hierosolymis. 32. Petrus vero, et qui cum illo erant, gravati erant somno: experrecti autem viderunt maiestatem eius, et duos viros, qui stabant cum illo. 33. Et factum est, quum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Praeceptor, bonum est nos hic esse: et faciamus tria tabernacula, unum tibi, et unum Mosi, et unum Eliae, nesciens quid diceret. 34. Haec autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos: timuerunt autem intrantibus illis in nubem. 35. Et vox facta est de nube dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite. 26. Et dum fieret vox, inventus est Iesus solus.

Primo videndum est, quo consilio Christus coelestem gloriam ad breve tempus induerit, et tres solum ex suis discipulis testes adhibuerit ad hoc spectaculum. Quod sentiunt quidam fecisse in eum finem, ut contra tentationem, quae instabat a morte sua, eos muniret, mihi non est probabile: nam cur eodem remedio alios privasset,

imo cur diserte vetat, ne ante resurrectionem suam proferant quod viderunt, nisi quia visionis fructus morte posterior erat? Mihi ergo dubium non est, quin testari voluerit Christus, se non invitum ad mortem trahi, sed ultro accedere, ut obedientiae sacrificium Patri offerret. Non venit haec cognitio discipulis in mentem, donec resurrexit Christus: neque etiam in illo temporis articulo necesse fuit divinam Christi potentiam concipere, quam in cruce victricem agnoscerent, sed in aliud tempus tam sibi quam nobis edocti sunt, ne quem offenderet Christi infirmitas, quasi necessitate et vi passus foret. Clarum enim est, nihilo fuisse difficilius Christo corpus suum a morte eximere, quam ornare coelesti gloria. Docemur itaque morti fuisse obnoxium, quia voluit: crucifixum fuisse, quia se obtulit. Nam eadem illa caro, quae in cruce immolata in sepulcro iacuit, quum iam prius coelestis gloriae particeps fuisset, immunis esse potuit a morte et sepulcro. Quin etiam docemur, quam diu accepta servi forma versatus est in mundo Christus, et sub carnis infirmitate latuit eius maiestas, nihil ei fuisse detractum, quia sponte se exinanivit: nunc autem resurrectio velum illud sustulit, quo virtus eius tecta ad tempus fuerat. Porro tres testes deligere satis habuit Dominus, quia hic numerus ad rem probandam a Lege praescribitur (Deut. 17, 6.). Discrepantia temporis nos offendere non debet. Sex dies integros numerant Matthaeus et Marcus, qui medii fluxerunt: Lucas autem factum esse dicens octo fere postea diebus, tam diem illum quo loquutus erat Christus, quam quo transformatus est comprehendit. Videmus ergo, ut sensus idem in verbis diversis optime conveniat.

Matth. 2. *Transformatus est.* Lucas hoc factum esse dicit, *quum oraret:* ex circumstantia autem loci et temporis colligere licet, hoc precatum esse quod obtinuit, ut in splendore novae formae visibile Deitatis suae speculum esset: non quod vel precario aliunde petere opus esset quod non habebat, vel dubia esset Patris voluntas, sed quia toto humilitatis suae cursu semper ad Patrem retulit quicquid divinitus agebat, et nos suo exemplo ad preces stimulare voluit. *Transformatio* autem haec non prorsus exhibuit Christum visendum discipulis, qualis nunc est in coelo, sed gustum immensae gloriae praebuit, qualem ipsi capere poterant. Resplenduit tunc eius facies, sicut sol: nunc vero solis fulgorem longe superat. Insolitus in vestitu candor enituit: nunc extra vestitum divina in toto eius corpore maiestas refulget. Sic olim Deus sanctis Patribus apparuit, non qualis in se erat, sed quatenus immensi eius splendoris radios ferre poterant: nam fideles non ante ipsum sicuti est visuros Ioannes pronuntiat, quam facti sint ei similes (I. Ioan. 3, 2.). Iam non est quod subtiliter quisquam disputet de albedine vestium, vel de facie splendida, quando non fuit haec solida exhibitio coelestis Christi gloriae, sed symbolis, quae carnis modulo congruerent, ex parte gustandum praebuit, quod in totum percipi nondum poterat.

3. *Visi sunt illis Moses et Elias.* Quaeritur, verene affuerint Moses et Elias, an spectrum duntaxat oblatum fuerit discipulis, sicuti saepe Prophetis obiectae sunt rerum absentium visiones. Quanquam res est in utramque partem disputabilis, ut loquuntur, mihi tamen magis probatur, ipsos vere in eum locum adductos esse: neque enim absurdum est, quum Deus corpora et animas habeat in sua manu, mortuos ad tempus in vitam eius arbitrio restitui, dum ita

expedit. Tunc autem Moses et Elias non sibi resurrexerunt, sed ut praesto adessent Christo. Si quis rursum quaerat, unde Apostolis notitia Mosis et Eliae, quos nunquam conspexerant, responsio facilis est: quum eos in medium Deus produceret, signa etiam et notas dedisse, quibus innotescerent apud eos. Extraordinario quidem revelationis modo hoc factum est., ut certo scirent esse Mosen et Eliam. Cur autem apparuerint hi duo potius, quam alii ex sanctorum patrum choro, sufficere nobis debet illa ratio, ut constaret, non alium Legi et Prophetis scopum esse quam Christum. Nam fidei nostrae magnopere interfuit, Christum non prodire sine testimonio, sed iam olim a Deo commendatum. Neque etiam displicet, quae afferri solet ratio, Eliam maxime assumptum esse, qui Prophetas omnes referret: quia, tametsi nihil reliquit scriptum, praecipuus tamen excelluit post Mosen, cultum Dei vitiatum restituit, imo incomparabilis fuit Legis et verae pietatis tunc propemodum exstinctae vindex. Quod apparent cum Christo et sermonem communicant, signum est consensus. Quale autem fuerit colloquium, solus Lucas exprimit: nempe quod exitum narrarunt, qui Christum manebat Hierosolymis. Hoc porro ad privatas eorum personas restringi non debet, sed potius ad legationem ipsis olim iniunctam. Voluit enim Dominus, quanquam pridem mortui erant, ac confecerant vocationis suae curriculum, voce tamen sua iterum sancire, quod in vita sua docuerant, ut sciremus, communem nobis salutem in Christi sacrificio propositam esse cum sanctis Patribus. Iam quum de Christi morte vaticinati sunt Prophetae veteres, sedebat ipse (qui aeterna erat Dei Sapientia) in arcano gloriae suae solio. Unde sequitur, ipsum carne indutum non fuisse obnoxium morti, nisi quatenus se libere submisit.

4. *Domine, bonum est.* Lucas ita loquutum esse Petrum refert, quum Moses et Elias discederent. Unde colligimus, veritum fuisse, ne ipsorum discessu intercideret suave illud et beatum spectaculum. Etsi autem mirum non est, Petrum sic dulcedine illa captum fuisse, ut aliis omnibus spretis sola eius fruitio illi sufficeret, sicut in Psalmo dicitur (17, 15.) Satietas laetitiae esse in Dei vultu: praeposterum tamen eius votum fuit, quod finem visionis non teneret: deinde stulte aequavit Domino servos: tertio erravit, quum hominibus in coelestem et angelicam gloriam receptis caduca tabernacula exstruere vellet. Dico, finem visionis fuisse illi incognitum. Nam quum ex ore Eliae et Mosis audiret, instare tempus mortis Christi, stupidus speciem illam, quae temporalis erat, aeternam fore somniat. Quid quod hoc modo regnum Christi viginti aut triginta pedum angustiis inclusum fuisset? ubi totius Ecclesiae redemptio? ubi salutis aeternae societas? Hoc quoque valde perversum fuit, Eliam et Mosen collegas fingere Dei Filio, quasi non omnes in ordinem cogi necesse sit, ut solus ipse emineat. Iam si sorte sua contentus est Petrus, cur eos egere terrenis subsidiis putat, quorum aspectu felix sibi videtur? Recte ergo Evangelistae duo annotant, *nescisse quid diceret.* Marcus causam addit, *quod essent expavefacti.* Neque enim ultra tunc Apostolos proficere voluit Deus, nisi ut Filii sui Deitatem quasi in vivo speculo ad momentum cernerent. Postea successu temporis fructum illis ostendens iudicii defectum correxit. Significat ergo Marcus, Petrum, quum in ecstasin raptus foret, instar hominis attoniti loquutum esse.

5. *Ecce nubes lucida.* Opposita fuit nubes eorum oculis, ut

scirent, nondum se ad contemplandum coelestis gloriae fulgorem idoneos esse. Nam quum Dominus signa dedit praesentiae suae, simul tegumenta quaedam addidit, quae compescerent humani ingenii audaciam: ita nunc ut discipulos ad humilitatem erudiat, coelestis gloriae intuitum subducit ab eorum oculis. Haec quoque admonitio ad nos pertinet, ne appetamus erumpere in arcana, quae sensus nostros superant, sed potius ut in fidei suae mensura quisque se sobrie contineat. Denique nubes haec freni loco nobis esse debet, ne curiositas nostra plus quam par est lasciviat. Deinde admoniti fuerunt discipuli, redeundum sibi esse ad pristinam militiam, ne triumphum sibi promitterent ante tempus. *Vox facta est de nube.* Et hoc notatu dignum est, sonare vocem Dei ex nube, corpus autem vel faciem non videri. Ergo nobis illa admonitio Mosis veniat in mentem, Deum visibili figura non fuisse indutum, ne forte decepti putemus, illum homini similem esse (Deut. 4, 15.). Verum quidem est, varias species olim sanctis Patribus visas esse, in quibus Deum agnoscerent: semper tamen a symbolis abstinuit, quae fabricandis idolis materiam praeberent. Et sane quum plus aequo ad crassas phantasias propensae sint humanae mentes, oleum camino addere nequaquam utile fuit. Haec maxime illustris fuit Dei gloriae manifestatio: quum interposita nube nos voce sua ad se invitet, quam absurdum est, in trunco ligni vel lapide eius praesentiam velle ante oculos nostros sistere? Ergo discamus sola fide, non autem carneis oculis penetrare ad illam lucem inaccessam, quam Deus inhabitat. Vox autem edita fuit e nube, ut a Deo profectam esse scientes discipuli, qua decebat, reverentia eam exciperent. *Hic est Filius meus.* Libenter eorum subscribo sententiae, qui tacitam subesse antithesin putant Mosis et Eliae cum Christo, acsi iuberet Christus, suos discipulos unico Filio esse contentos. Emphaticum enim est *Filii* nomen, quo supra servos extollitur. Porro duobus elogiis hic ornatur Christus non magis sibi honorificis, quam fidei nostrae utilibus: nempe Filii dilecti, deinde Magistri. Quod Pater *dilectum* vocat, in quo sibi complacuit, Mediatorem esse testatur, in quo sibi mundum reconciliat. Quum audiri iubet, summum et unicum Ecclesiae suae doctorem praeficit. Nam quum eius consilium fuerit, eum a reliquis omnibus discernere, sicuti ex his verbis vere et proprie colligimus, natura unicum esse Filium, similiter conficitur, solum a Patre diligi, et solum constitui doctorem, ut tota auctoritas penes ipsum resideat. Si quis excipiat, an non angelos et homines amet Deus, in promptu solutio est, paternum Dei amorem, qui diffunditur ad angelos et homines, ab illo fonte prodire. Neque enim ideo diligitur a Patre Filius, ut odio sint aliae creaturae, sed ut quod sibi proprium est cum illis communicet, quanquam diversa est nostra et angelorum ratio: nam hi a Deo nunquam alienati fuerunt, ut reconciliatore opus habeant, nos autem inimici propter peccatum, donec eum nobis Christus propitiat. Manet tamen illud fixum, Deum utrisque propitium esse, quatenus nos in Christo complectitur, quia ne angelis quidem sine capite firma esset cum Deo coniunctio. Iam quum hic loquatur Pater, et se alium a Filio designet, sequitur, personis distinctos esse, quando una est essentia et eadem maiestas. *Ipsum audite.* Nuper admonui, hac voce revocari Ecclesiam ad unicum doctorem Christum, ut tantum ab eius ore pendeat. Etsi enim venit Christus, ut Legi et Prophetis fidem asserat, sic tamen occupat summum gra-

dum, ut fulgore sui Evangelii absorbeat scintillas illas, quae in Veteri Testamento micabant. Est enim Sol iustitiae, cuius adventu plenus illuxit dies. Atque haec ratio est, cur Apostolus dicat primo ad Hebraeos capite, Deum, qui olim multifariam multisque modis loquutus erat per Prophetas, novissime loquutum esse in dilecto Filio. Denique non minus hodie in Lege et Prophetis auditur Christus quam in Evangelio suo, ut penes ipsum resideat Magistri auctoritas, quemadmodum eam sibi uni vindicat (Matth. 23, 8.). Porro ius suum salvum non obtinet, quin sileant omnes humanae linguae. Quare ut nos sub sua doctrina contineat, quicquid commenti sunt homines, prosterni et concidere necesse est. Doctores quidem quotidie emittit, sed qui pure et bona fide proferant quod ab eo didicerint, non qui suis additamentis Evangelium inficiant. In summa, nullus est fidelis Ecclesiae doctor, nisi qui et discipulus est Christi, et alios ei docendos offert.

6. *Et hoc audito.* Terrore isto percelli Deus voluit discipulos, ut melius visionis memoriam imprimeret eorum cordibus. Interim videmus, quanta sit naturae nostrae infirmitas, quae audita Dei voce sic expavescit. Nam quod impii vel subsannant eam, vel secure negligunt, ideo fit quia Deus efficaciter eos non compellat, sed necesse est, ut Dei maiestas, simulac eum sentimus, nos deiiciat. Caeterum Christus prostratos erigens officium suum exsequitur: nam ideo ad nos descendit, ut eo duce in Dei conspectum intrepide prodeant fideles, nec amplius terribilis sit illis maiestas, quae omnem carnem alioqui absumeret. Adde quod non sermone tantum eos solatur, sed tactu etiam confirmat. Quod dicuntur tandem solum Christum vidisse, huc pertinet, Legi et Prophetis temporalem fuisse gloriam, ut solus Christus conspicuus maneat. Nam ut rite Mosis opera utamur, in ipso haerendum non est, sed danda opera, ut per ipsum manu ducamur ad Christum, cuius minister est una cum aliis omnibus. Accommodari etiam potest hic locus ad damnandas eorum superstitiones, qui Christum non Prophetis tantum et Apostolis, sed gregariis sanctulis ita permiscent, ut sit tanquam unus quilibet ex numero. Atqui longe alium in finem excellunt in sanctis Dei gratiae, quam ut partem honoris Christo debiti ad se rapiant. Fons autem erroris in discipulis ipsis notari potest: quam diu enim territi fuerunt Dei maiestate, vagatae sunt in hominibus quaerendis eorum mentes, ubi autem eos suaviter Christus erexit, solus ab ipsis visus est. Nam si vigeat in nobis consolatio, qua Christus terroribus nostris medetur, evanescent stulti omnes affectus, qui nos huc illuc distrahunt.

(144.) MATTH. XVII. 9. Et quum descenderent de monte, praecepit illis Iesus, dicens, Ne cui dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat. 10. Et interrogaverunt eum discipuli sui dicentes, Cur igitur Scribae dicunt, quod Eliam oporteat venire prius? 11. Iesus autem respondens dixit illis, Elias quidem veniet prius, et restituet omnia. 12. Caeterum dico vobis, Eliam iam venisse, et non

agnoverunt eum, sed fecerunt in eo, quaecunque voluerunt: sic et Filius hominis passurus est ab illis. 13. Tunc intellexerunt discipuli, quod de Ioanne Baptista dixisset ipsis.

MARC. IX. 9. Porro quum descenderent de monte, praecepit illis, ne cui dicerent ea, quae viderant, nisi quum Filius hominis a mortuis resurrexisset. 10. Ac verbum hoc tenuerunt apud sese, inter se disputantes, quid esset hoc quod dixerat, E mortuis resurgere. 11. Et interrogabant illum, dicentes, Quid est, quod Scribae dicunt Eliam oportere venire prius? 12. Ille vero respondens dixit illis, Elias quidem, ubi venerit, prius restituet omnia: et quemadmodum scriptum est de Filio hominis, ut multa patiatur et contemnatur. 13. Verum dico vobis, Eliam venisse, et fecerunt illi, quaecunque voluerunt, sicut scriptum est de illo.

LUC. IX. 36. Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex illis, quae viderant.

Matth. 9. *Et quum descenderent de monte.* Diximus, cur nondum tunc maturum esset tempus publicandae visionis. Et certe fides discipulis non fuisset habita, nisi luculentius gloriae suae specimen Christus in resurrectione dedisset. Verum postquam se palam exseruit divina eius virtus, locum etiam habere coepit temporalis ille conspectus eius gloriae, ut certo constaret, etiam quo tempore exinanitus fuit, Deitatem tamen suam illi integram stetisse, licet abscondita esset carnis velo. Ergo non abs re silere iubet discipulos, donec a morte resurrexerit.

10. *Et interrogaverunt eum discipuli sui, dicentes.* Simulac facta fuit resurrectionis mentio, auspicia regni Christi concipiunt discipuli: sic enim exponunt hoc nomen, quod ipsum mundus agniturus sit Messiam. Nam de resurrectione aliud fuisse imaginatos, quam volebat Christus, patet ex Marco: *disputabant,* inquit, *inter se, quidnam hoc esset, resurgere a mortuis.* Forte iam invaluerat delirium, quod hodie pro certo oraculo habetur inter Rabbinos, duplicem fore adventum Messiae, quia contemptibilis futurus sit ab initio, sed paulo post successura sit regia eius dignitas. Et quidem aliquid coloris habet error iste, quia ex vero principio fluxit. Duos Messiae adventus commendat etiam Scriptura, quia redemptorem fore promittit, qui suo sacrificio peccata mundi expiet. Atque huc spectant vaticinia, Exsulta filia Sion, ecce Rex tuus venit pauper, sedens super asinam, etc. (Zach. 9, 9.). Item, Vidimus eum, et aspectu carebat: deformis fuit, et similis leproso, ut non reputaremus eum (Ies. 53, 3. 4.). Deinde mortis victorem proponit, qui sibi subiiciat omnia. Sed videmus, ut Rabbini sinceram Scripturae doctrinam suis figmentis depravent. Atque ut Christi aetate omnia valde corrupta

erant, credibile est, hoc quoque commento imbutum fuisse populum. In Eliae persona quam crasse erraverint, bis aut ter ostensum fuit. Fortassis etiam maligne et astute Eliae obtentu Christo derogare conati sunt: nam quum promissus esset Elias tanquam apparitor Messiae, qui viam illi pararet, hoc praeiudicio Christum gravare facile illis fuit, quod sine Elia prodiret: sicuti eodem fere astu Papistas diabolus hodie fascinat, ne diem Iudicii exspectent, donec apparuerint Elias et Henoch. Coniicere certe licet hoc data opera captatum fuisse a scribis, ut Christo fidem detraherent, quasi legitimo Messiae insigni careret.

11. *Elias quidem veniet.* Diximus alibi, unde natus fuerit error ille inter Iudaeos. Quia in collapso Ecclesiae statu instaurando similis Eliae futurus erat Ioannes Baptista, nomen quoque ad eum transtulerat Malachias: id temere arreptum fuerat a scribis, quasi idem ille Elias Thesbites rediturus iterum esset in mundum. Iam testatur Christus, nihil frustra praedictum a Malachia fuisse, sed male alio detortum fuisse eius vaticinium: acsi dixisset, Vera fuit promissio de venturo Elia, quae etiam impleta fuit, sed iam a scribis repudiatus fuit Elias, cuius inane nomen falso mihi opponunt. Restitutio autem Baptistae tribuitur, non perfecta, sed quia continua serie Christo de manu in manum absolvendam tradidit, quam exorsus erat. Quia autem scribae Ioannem indigne reiecerant, admonet Christus discipulos, non esse cur se impediant eorum fallaciis: deinde novum videri non debere, si eadem libidine magistrum deinde reiiciant, qua prius ministrum. Ac ne quis rei novitate turbetur, utrumque Dominus scripturis fuisse proditum commemorat, nempe quod repulsam passurus foret apud falsos et impios doctores tam mundi Redemptor, quam Elias eius praeco.

(145.) MATTH. XVII. 14. Et quum venisset ad turbam, accessit ad eum homo quidam flectens genua illi, 15. Dicensque, Domine, miserere filii mei, quoniam lunaticus est, et misere torquetur: nam saepe cadit in ignem et saepe in aquam. 16. Et obtuli eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare. 17. Respondens autem Iesus dixit, O natio incredula et distorta, quousque tandem ero vobiscum? usque quo patiar vos? adducite huc illum mihi. 18. Et increpavit illud Iesus, et exivit ab eo daemonium, et sanatus est puer a tempore illo.

MARC. IX. 14. Et quum venisset ad discipulos, vidit turbam multam circum illos, et Scribas disputantes cum eis. 15. Et protinus universa turba, quum vidisset eum, obstupuit, et accurrentes salutaverunt eum. 16. Et interrogavit Scribas, Quid disputatis inter vos? 17. Et respondens unus e turba dixit, Praeceptor, adduxi filium meum ad te, haben-

tem spiritum mutum. 18. Et quandocunque eum corripuerit, lacerat eum, et ille spumat, stridetque dentibus suis, et arescit: et dixi discipulis tuis, ut eiicerent, et non potuerunt. 19. At ille respondens ei dicit, O natio incredula, quousque apud vos ero? quousque patiar vos? adducite illum ad me. 20. Et adduxerunt illum ad eum, et quum vidisset eum, statim spiritus eum discerpsit, et prolapsus in terram volvebatur spumans. 21. Et interrogavit patrem eius, Quantum temporis est, ex quo hoc accidit ei? Ille vero dixit, A puero: 22. Et frequenter illum in ignem abiecit, et in aquas, quo perderet eum: age si quid potes, subveni nobis, misertus nostri. 23. Iesus autem dixit ei, Illud si potes credere, omnia possibilia credenti. 24. Et confestim exclamans pater pueri cum lacrimis, dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meae. 25. Quum vidisset autem Iesus, quod turba concurreret, increpavit spiritum immundum, dicens illi, Spiritus mute et surde, ego tibi impero, exi ab eo, et ne posthac ingrediaris in illum. 26. Et quum clamasset spiritus, multumque discerpsisset eum, exivit: et factus est tanquam mortuus, adeo ut multi dicerent, Mortuus est. 27. At Iesus correpta manu illius, erexit eum, et ille surrexit.

LUC. IX. 37. Factum est autem sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illi turba multa. 38. Et ecce vir de turba exclamavit, dicens, Magister, obsecro te, respice ad filium meum, quia unicus est mihi. 39. Et ecce spiritus apprehendit eum, et subito clamat, et discerpit eum cum spuma, et vix discedit ab eo dilanians eum. 40. Et rogavi discipulos tuos, ut eiicerent illum, et non potuerunt. 41. Respondens autem Iesus dixit, O natio infidelis et distorta, usque quo ero apud vos, et patiar vos? adduc filium tuum huc. 42. Quum autem adhuc accederet, laniavit illum daemonium, et dissipavit: increpavit autem Iesus spiritum immundum, et sanavit puerum, et rèddidit eum patri suo. 43. Stupebant autem omnes super magnificentia Dei.

Quia Marcus plenior est, et singulas partes diserte explicat, sequemur verborum eius contextum. Ac principio clare demonstrat, unde insolita haec asperitas Christo, quum Iudaeos ob distortam suam

malitiam indignos esse exclamat, qui diutius ferantur. Scimus, quam comiter alios excipere solitus sit, etiamsi quid importunius peterent. Pater hic rogat pro unico filio, maxima urget necessitas, modeste et suppliciter implorat Christi misericordiam: cur ergo praeter morem repente excandescit, ut tolerabilem non esse pronuntiet? Quia ex Matthaeo et Luca non perspicitur ratio tantae severitatis, quidam interpretes decepti fuerunt, quibus haec obiurgatio vel in discipulos, vel in patrem afflicti pueri competere visa est. Atqui si probe expendimus totum historiae complexum, qualis apud Marcum habetur, iudicium facere promptum erit, Christum potius in scribarum malitiam stomachari, quam adeo duriter vexare rudes et infirmos. Quum in medium absente Christo productus esset puer lunaticus, plausibilis insectationis occasio scribis visa est, ac cupide ab illis arrepta: instant ergo apud discipulos, ut si quid habent potestatis in sanando puero demonstrent. Verisimile est discipulos tentasse, et irritos fuisse conatus: ita scribae quasi victores insultant, nec modo subsannant discipulos, sed proterviunt adversus Christum, quasi in illorum persona exinanita esset eius virtus. Haec vero plus quam scelesta erat impietas cum pari ingratitudine coniuncta, tot miracula, ex quibus didicerant quanta virtute polleret Christus, malitiose supprimere. Nam ex professo studebant lucem ante oculos positam exstinguere: quare non abs re exclamat Christus, sibi non esse diutius ferendos, gentemque incredulam perversam appellat: debuerant enim tot prioribus documentis saltem hucusque proficere, ne obtrectandi ansam captarent.

Marc. 14. *Vidit turbam multam.* Non dubium est, quin ostentui habiti fuerint discipuli, qualiter solent veritatis hostes suis iactantiis etiam de nihilo theatrum quaerere. Suo igitur strepitu fecerant scribae, ut multorum ludibrio paterent discipuli. Et tamen apparet, non male affectos fuisse quosdam, quia, simulac Iesum conspiciunt, eum salutant: imo eius praesentia scribarum insolentiam compescit, quia rogati, qua de re disputant, obmutescunt.

17. *Praeceptor, adduxi filium meum.* Matthaeus aliud morbi genus designat quam Marcus: nam hominem lunaticum fuisse dicit. Congruunt tamen inter se haec duo, mutum fuisse, et certis temporibus in furias actum. Lunatici autem vocantur, qui vel sub lunae defectum comitiali morbo laborant, vel torquentur vertigine. Nec recipio quod fingit Chrysostomus, nomen hoc Satanae astu fuisse inventum, ut bonis creaturis infamiae notam aspergeret: docet enim certa experientia, pro lunae cursu augeri vel decrescere morbos illos, neque tamen hoc obstat, quominus Satan naturalibus mediis suos impetus permiscuerit. Ego itaque existimo, non fuisse naturaliter surdum ac mutum hunc hominem, sed linguam eius et aures a Satana fuisse possessas. Deinde quum cerebri et nervorum debilitas eum morbo comitiali obnoxium redderet, deterius malum fuisse additum ab eodem Satana. Hinc factum est, ut sibi perniciem undique arcesseret: deinde ut discerptus iaceret, ut concideret exanimis et similis mortuo. Hinc vero discamus, quam multiplices nocendi modos habeat Satan, nisi quatenus Dei manu arcetur. Quotquot sunt carnis et animae infirmitates, quas sentimus esse innumeras, totidem ad nos laedendos tela ei suppetunt. Plus quam ergo stupidi sumus, nisi tam misera nostra conditio nos ad preces sollicitet. In eo autem se profert incomparabilis Dei bonitas, quod, quum tam variis noxis si-

mus obnoxii, praesidio tamen suo nos tuetur: praesertim si reputamus, quanta nos perdendi cupidine flagret hostis noster. Sed haec quoque consolatio venire nobis debet in mentem, Christum ad frenandam eius rabiem venisse, ac ideo nos inter tot discrimina manere incolumes, quia malis nostris superior est coelestis medicina. Huc et temporis circumstantia accedit: respondet pater, a pueritia filium suum tam misere fuisse afflictum. Si tantum licentiae in teneram illam aetatulam Satanae permissum fuit, quid nobis non timendum est, qui vitiis nostris subinde ad mortiferos ictus nos obiicimus, qui suggerimus etiam hosti nostro tela, et in quos iure suo grassari posset, nisi mirabili Dei bonitate cohibita iaceret eius libido?

Matth. 17. *O natio incredula.* Quanquam videtur Christus sermonem dirigere in patrem lunatici, non dubium tamen est, quin scribas respiciat, sicuti paulo ante docui. Nam certum est, non obiurgari rudes ac infirmos, sed qui impliciti in sua malitia contumaciter Deo resistunt: ideo dignos esse negat Christus, quos amplius toleret, seque brevi divortium cum illis facturum minatur. Nihil autem potest accidere deterius, quam ut nos deserat. Non levis autem exprobratio est, quod visitationis suae gratiam tam superbe respuerent: ubi etiam notandum est, varie tractandos esse homines pro suo quemque ingenio. Nam quum dociles summa humanitate alliciat, sustineat infirmos, tardos etiam moderate excitet, flexuosis istis serpentibus non parcit, quos videt nullis remediis sanari posse.

Marc. 20. *Quum vidisset illum.* Quod atrocius solito in hominem saevit diabolus, ubi ad Christum adducitur, mirum non est: nam quo propior affulget Christi gratia et efficacius agit, eo impotentius furit Satan. Christi igitur praesentia non secus ac clangore tubae accenditur, et quoscunque potest tumultus movet, confligit etiam quantum in se est. Hoc ante tempus meditatum nos habere convenit, ne turbetur fides nostra, quoties ad exortum gratiae Christi solito violentius insurgit hic noster hostis: imo aliud praeterea tenendum est, verum nostrae sanationis initium esse, ita penitus affligi ut minimum a morte distemus. Adde quod ex furioso Satanae impetu Dominus ad illustrandam suam gratiam facem accendit: nam quum horribili illo spectaculo attoniti fuissent homines, inde melius perspecta illis fuit, quae mox sequuta est, Christi virtus.

21. *A puero.* Hinc colligimus, non fuisse peccatis hominis hanc poenam inflictam, sed arcanum fuisse Dei iudicium. Certum quidem est, ne infantes quidem, simulatque egressi sunt ex utero, insontes coram Deo et reatu solutos esse, sed Dei flagella interdum occultas habent causas, idque ad probandam nostram obedientiam. Neque enim aliter iustum deferimus honorem Deo, quam si reverenter et modeste adoramus eius iustitiam, dum nobis est abscondita. Si quis hac de re plura appetat, petere licebit ex nono capite Ioannis in locum illum, Neque peccavit hic, neque parentes eius.

22. *Si quid potes, subveni.* Videmus, quam parum honoris tribuat Christo: Prophetam enim quempiam esse putans, cuius finita sit facultas, dubius ad eum accedit. Atqui primum fidei fundamentum est, immensam Dei potentiam amplecti: primus etiam ad preces ingressus est, supra omnia obstacula eandem attollere, ut certo persuasi simus non frustra nos precari. Quia autem non nisi humanitus de Christo sentiebat hic homo, falsa eius opinio corrigitur: formari enim eius fidem oportuit, ut optatae gratiae capax et compos fieret.

Non expostulat aperte Christus in suo responso, sed oblique in hominem retorquens, quod perperam dixerat, culpae eum coarguit, et de quaerendo remedio admonet. Perinde enim valet ista exceptio, *si potes credere*, acsi dixisset, Tu me rogas, ut subveniam quoad potero: atqui inexhaustum virtutis fontem in me reperies, si modo afferas satis amplam fidei mensuram. Hinc colligi potest utilis doctrina, quae communiter ad nos omnes patebit, non stare per Dominum, quominus larga bonorum ubertas ab ipso ad nos profluat, sed fidei nostrae angustiis esse imputandum, quod guttatim tantum distillat: imo saepe ne guttam quidem nos sentire, quia incredulitas cor nostrum obstruit. Frustra autem hic quidam arguti esse volunt, quasi Christus significet, posse hominem a se ipso credere, quando nihil aliud ei propositum fuit, quam reiicere in homines inopiae suae culpam, quoties Dei virtutem sua incredulitate extenuant.

23. *Omnia possibilia credenti.* Non dubium est, quin Christus sibi a Patre bonorum omnium plenitudinem datam esse docuerit, nec secus sperandum esse a se uno quodvis auxilii genus quam ex ipsa Dei manu, acsi dixisset, Tantum confide, et impetrabis. Quomodo autem quidvis impetret fides, paulo post videbimus.

24. *Credo, Domine.* Testatur se credere, et tamen se fatetur incredulum: quanquam videntur haec duo pugnare, nemo tamen est, qui non idem in se experiatur. Nam quum nusquam perfecta exstet fides, sequitur ex parte esse incredulos: sic tamen pro sua indulgentia nobis ignoscit Deus, ut ab exiguo fidei modulo nos fideles aestimet. Nostrum interea est sedulo excutere infidelitatis reliquias, quae in nobis haerent, ut cum illis luctemur, ac petere a Domino ut eas corrigat: quoties etiam laboramus in hac pugna, ad eum confugere ut succurrat. Si probe expendimus, quid cuique datum sit, facile patebit, paucissimos esse qui excellenti fide polleant, paucis esse mediocrem, plurimos autem exigua mensura esse praeditos.

(146.) MATTH. XVII. 19. Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsum, dixerunt, Quare nos non potuimus eiicere illud? 20. Iesus autem dixit illis, Propter incredulitatem vestram: Amen quippe dico vobis, si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, et migrabit: nec quicquam impossibile erit vobis. 21. Sed hoc genus non egreditur, nisi per precationem et ieiunium.

MARC. IX. 28. Et quum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum, Cur nos non potuimus eiicere illum? 29. Et dixit illis, Hoc genus nulla re potest exire, nisi per precationem et ieiunium.

LUC. XVII. 5. Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem. 6. Dixit autem Dominus, Si haberetis fidem

sicut granum sinapis, diceretis huic arbori sycamino, Eradicare, et transplantare in mare, et obedisset vobis.

Matth. 19. *Accedentes discipuli.* Mirantur discipuli, ablatam sibi esse virtutem, qua semel instructi fuerant, quum proprio vitio ea se privaverint. Christus ergo defectum hunc eorum incredulitati assignat, et sententiam illam quam prius attigerat repetit, ac fusius prosequitur, fidei nihil esse impossibile. Certum quidem est, hyperbolicam esse loquendi formam, quum fide pronuntiat transferri arbores et montes. Summa tamen huc redit, Deum nunquam nobis defore, modo ianuam aperiamus gratiae eius. Neque enim intelligit, quicquid temere in mentem vel in buccam venerit, Deum daturum: imo quum nihil fidei magis contrarium sit stultis et incompositis carnis nostrae votis, sequitur, ubi regnat fides, non promiscue quidvis optari, sed quod Dominus promittit. Haec igitur sobrietas tenenda est, ne plus appetamus quam quod nobis pollicitus est, atque ut preces nostrae restrictae sint ad eam quam dictavit regulam. Si quis obiiciat, nescisse discipulos, an Domino placeret lunaticum sanari, prompta responsio est, haec accidisse ex eorum culpa: nam proprie de speciali fide nunc agit Christus, quae, prout res nata ferebat, arcanos habebat instinctus. Atque haec fides est, cuius Paulus meminit prioris ad Corinthios cap. 12, 2. Unde ergo factum est, ut nudati fuerint Apostoli Spiritus virtute, quam prius apprehenderant ad edenda miracula, nisi quod sua ignavia eam suffocarunt? Sed quod de particulari fide pro circumstantia loci disseruit Christus, ad communem totius Ecclesiae fidem extenditur.

21. *Hoc genus non egreditur.* Hac voce Christus nonnullorum segnitiem perstrinxit, ut scirent, non vulgari opus esse fide: nam alioqui excipere poterant, se non prorsus fide esse vacuos. Sensus ergo est, non sufficere quamlibet fidem, ubi serio proeliandum est cum Satana, sed requiri strenuos conatus. Languori autem fidei remedium praescribit orationem, cui ieiunium adiungit adminiculi vice. Vos, inquit, molles exorcistae quasi ad umbratile et lusorium certamen descenditis: atqui cum valido antagonista vobis est negotium, qui nisi summa contentione minime vincetur. Ergo precibus excitanda erat fides, et quoniam ad precandum tardi estis et frigidi, accedere etiam debebat subsidium ex ieiunio. Hinc clare apparet, quam ridicule Papistae antidotum in ieiunio constituant fugandis diabolis, quum Dominus non alio referat quam ad acuendum precandi ardorem. Quum autem genus illud daemonii aliter eiici posse negat quam precibus et ieiunio, sensus est, ubi altas radices fixit Satan, et diuturna possessione invaluit, vel ubi effreni licentia grassatur, difficilem esse et arduam victoriam, ideoque totis viribus pugnandum.

(147.) MATTH. XVII. 22. Quum autem versarentur in Galilaea, dixit illis Iesus, Futurum est, ut Filius hominis tradatur in manus hominum. 23. Et occident eum, ac tertio die resurget. Et moerore affecti sunt vehementer. XVIII. 1. In illo tempore accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes,

Quis maximus est in regno coelorum? 2. Et arcessitum ad se puellum Iesus statuit in medio illorum, 3. Et dixit, Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puelli, non ingrediemini in regnum coelorum. 4. Quisquis igitur demiserit semetipsum, sicut puellus iste, hic est maximus in regno coelorum. 5. Et qui receperit unum puellum talem in nomine meo, me recipit.

MARC. IX. 30. Et illinc egressi iter fecerunt per Galilaeam, nec volebat, ut quisquam sciret. 31. Docebat enim discipulos suos, et dicebat illis, Filius hominis traditur in manus hominum, et occident eum: et occisus tertio die resurget. 32. At illi ignorabant, quod dixerat, et timebant eum interrogare. 33. Et venit Capernaum, et quum venisset in domum, interrogavit illos, Quid in itinere inter vos disputabatis? 34. At illi siluerunt: nam inter se disputaverant in via, quis esset maior. 35. Et postquam consedit, arcessivit duodecim, et dicit eis, Si quis vult primus esse, is erit omnium postremus et omnium minister. 36. Atque acceptum puerum statuit in medio illorum: et quum cepisset illum in ulnas suas, dixit illis, 37. Quisquis unum ex talibus pueris receperit nomine meo, me recipit: et quicunque me recipit, non me recipit, sed eum, qui misit me.

LUC. IX. 43. Sed omnibus mirantibus super omnibus, quae fecerat, dixit ad discipulos suos, 44. Ponite vos in auribus vestris sermones istos: futurum est enim, ut Filius hominis tradatur in manus hominum. 45. At illi ignorabant verbum istud, et erat absconditum ab illis, ut non intelligerent illud, et timebant eum interrogare de hoc verbo. 46. Intravit autem disputatio inter eos, Quis eorum maior esset. 47. At Iesus videns cogitationem cordis illorum apprehendit puellum, et statuit eum iuxta se, 48. Et ait illis, Quicunque receperit puerum hunc nomine meo, me recipit: et quicunque me receperit, recipit eum, qui me misit: nam qui minor est inter vos, hic erit magnus.

Matth. 22. *Quum autem versarentur in Galilaea.* Quo propius instabat tempus mortis, eo saepius monuit Christus discipulos, ne tristis illa species labefactaret ipsorum fidem. Paulo post editum

miraculum habitus hic sermo fuit: dicit enim Marcus, ab eo loco profectum esse in Galilaeam, ut illic quietus tempus medium transigeret: statuerat enim, Hierosolymam venire ad sollennem sacrificii diem, quia proximo Paschate immolandus erat. Quanquam autem iam aliquoties hac de re fuerant admoniti, turbantur tamen non secus acsi nihil unquam audissent. Tantum valet praesumpta opinio, ut mentibus in luce clarissima tenebras obducat. Finxerant sibi Apostoli amoenum et iucundum regni Christi statum, putabant, simulac innotuisset, summo plausu ab omnibus exceptum iri: nihil minus erat credibile, quam sacerdotes et scribas aliosque ecclesiae primores illi fore adversos. Ergo errore occupati quicquid in contrariam partem dicitur non admittunt: nam Marcus ignorasse dicit, quid vellet Dominus. Unde autem ignorantia, ubi sermo habetur tam apertus ac dilucidus, nisi quod vana illusio velatas tenebat eorum mentes? Quod non ausi sunt ulterius rogare, quanquam reverentiae ex parte tribuendum est, non tamen dubito quin moerore constricti, et absurditate quam sibi fingebant perculsi tacuerint. Quare non fuit in totum laudabilis hic pudor, qui et perplexam dubitationem et vitiosam tristitiam aluit. Interea magis implicitum pietatis semen, quam liquida veri cognitio ipsos tenuit Christo devinctos, ne ab eius schola deficerent. Erat quidem insitum fidei et rectae intelligentiae principium aliquod eorum cordibus, ut procul a fide implicita Papistarum distaret zelus iste sequendi Christi, sed quia nondum usque ad discendam regni Dei et promissae in Christo renovationis naturam progressi erant, pietatis magis studium in ipsis quam distinctam scientiam viguisse dico. Hinc colligimus, quid vel laude vel reprehensione dignum in ipsis fuerit. Caeterum quamvis excusabilis non sit eorum stupor, non est tamen quod miremur, aenigma illis fuisse clarum et disertum crucis et ignominiae magistri testimonium: non modo quia respui et damnari a Filii Dei gloria alienum erat, sed quia nihil minus erat consentaneum, quam gratiam peculiariter Iudaeis promissam a gentis ducibus reprobari. Quia autem immodicus crucis horror, quo repente correpti fuerunt, consolationi ex spe resurrectionis additae ianuam praeclusit, discamus, quoties mortis Christi fit mentio, totum simul triduum complecti, ut mors et sepultura usque ad felicem triumphum et novam vitam nos deducant.

Matth. 1. *In illo temp. accesserunt.* Ex aliis duobus patet, non sponte venisse discipulos ad Christum, sed quum in via clanculum disputassent, e suis latebris in lucem fuisse tractos. In eo vero nihil est absurdi, quod Matthaeus ad Christi responsum festinans, non contexit totam historiae seriem, sed praeterito exordio summatim refert, cur in discipulis stultam primatus cupiditatem Christus correxerit. Quum autem inquirit Christus de furtivo colloquio, et discipulos fateri cogit, quod suppressum esse optassent, docemur, ab omni quantumvis occulta aemulatione cavendum esse. Notanda porro est temporis circumstantia. Tristes et perplexos reddiderat mortis praedictio: quasi tamen meris deliciis imbuti sint, ac poëticum nectar illis sit propinatum, de primatu statim contendunt. Qui fieri potest, ut momento evanuerit anxietas illa, nisi quod usque adeo ambitioni dedita sunt hominum ingenia, ut praesentis militiae obliti ad triumphos falsa imaginatione delusi subinde prosiliant? Quodsi tam cito Apostolis effluxit recentis sermonis memoria, quid nobis accidet, si crucis meditationi longum vale dicentes torpori et ignaviae vel otiosis

speculationibus non dedamus? Sed quaeritur, quaenam certaminis occasio fuerit discipulis. Respondeo, ut libenter caro excutit omnem molestiam, omissa tristitiae materia, quod de resurrectione dictum erat arripuisse: unde inter securos orta est disputatio. Et quia priorem doctrinae partem, quae insuavis est carni, refugiunt, Deus in resurrectione eos hallucinari patitur, ut somnient quod minime futurum erat, Christum sibi nuda praedicatione regnum acquirere, et quidem terrenum, ut mox ad beatam opulentiam emergeret. In hac vero quaestione duplex fuit vitium: praepostere enim Apostoli, dum abiecta militiae, ad quam vocati erant, cura quasi milites emeriti quietem et stipendia cum honorario sibi ante tempus postulant. Perperam et hoc secundo, quod, quum certatim uno consensu intenti esse debeant ad se mutuo iuvandos, nec fratribus minus quam sibi palmam appetere, maligna ambitione alii alios praevertere student. Quare ut probetur cursus noster Domino, discamus patienter ferre impositum nobis crucis onus, donec maturum recipiendae coronae tempus adveniat: deinde quemadmodum Paulus hortatur, alii alios vicissim honore praevenire (Rom. 12, 10.). Priori vitio affinis hodie est vana eorum curiositas, qui relicto vocationis suae legitimo cursu supra coelos importune saltant. Dominus in Evangelio ad regnum suum nos invitans viam, qua illuc pervenitur, ostendit. Volatici homines de fide, patientia, Dei invocatione et aliis exercitiis nihil cogitantes, quid in coelo geratur disputant: hoc vero perinde est acsi quis iter facturus, de hospitii situ inquirens, pedem non promoveat. Nam quum Dominus in terra nos ambulare iubeat, quomodo sedeant in coelis mortui, quisquis curiose disputat, se ab accessu coelorum moratur.

2. *Arcessitum puellum Ies. statuit in med.* Summa est: qui magnitudinem appetunt, qua emineant supra fratres, adeo non fore eius compotes, ut ne extremo quidem angulo haerere queant. A contrario autem ratiocinatur, quia sola nos humilitas extollat. Quia vero magis afficiunt obiectae oculis species, typum humilitatis in puero infante proponit. Nam quod iubet suos effici puero similes, non ad omnia promiscue extenditur. Scimus, in pueris multa esse vitiosa: quare et Paulus non sensu, sed malitia pueros esse vult, quos alibi ad aetatem virilem eniti iubet (I. Cor. 14, 10. Ephes. 4, 13.). Sed quia nondum tenent infantes, quid sit aliis praeferri, ut de primatu certent, eorum exemplo Christus deleri vult ex suorum animis, quae profani homines et filii saeculi de honorum dulcedine perpetuo agitant, ne qua eos titillet ambitio. Si quis excipiat, infantibus quoque ab utero ingenitam esse superbiam, ut primam sui curam et rationem haberi velint, facilis responsio est, similitudines non exacte nimis nec scrupulose debere excuti, ut in singulis partibus congruant. Quia ergo tanta adhuc in aetate infantulorum regnat simplicitas, ut honorum gradus et quaevis superbiae fomenta ignorent, eos merito et apte Christus in exemplum proponit. Atque huc spectat conversio cuius meminit, quod scilicet ad communes hominum mores iam nimis assuevissent discipuli, ideoque ut ad scopum aspirent, cursum illis retro flectendum esse. Quisque primum locum vel secundum sibi optabat: Christus vero neminem vel infimo subsellio dignatur, nisi qui eminentiae oblitus se humiliat. Contra vero maximos fore pronuntiat, qui se demiserint: ne quid scilicet nobis decedere putemus, ubi ultro cedimus omni magnitudine. Atque hinc colligi potest brevis humi-

litatis definitio: quod scilicet vere humilis sit, qui neque sibi quicquam arrogat coram Deo, nec fastuose despicit fratres, vel superior videri affectat, sed satis habet, se unum censeri ex Christi membris, nihil aliud optans quam ut solum caput excellat.

5. *Et qui receperit unum talem.* Iam metaphorice pueros appellat Christus, qui deposita altitudine se ad modestiam et subiectionem composuerint: idque consolationis vice additum est, ne molesta nobis sit vel acerba submissio, qua fit ut non modo in suum patrocinium nos recipiat Christus, sed etiam hominibus commendet. Atque hoc modo fideles docentur, quomodo alii alios in pretio habere debeant, dum se quisque subiicit. Quomodo enim mutua inter saeculi filios amicitia vulgo fovetur, nisi dum alterius cupiditati quisque indulget? Itaque quisquis gloriae cupidior est, sibi audacius imperium usurpat, ut in sublime tollatur, humiles vero ludibrio sint, vel contempti iaceant: Christus autem, quo se quisque magis exinaniet, ita plus honoris illi haberi praecipit. Atque idem sibi vult clausula, quae apud *Lucam* additur: neque enim, qui merito sunt contemptibiles, ideo pluris fieri mandat, sed qui omni superbia vacui in nihilum redigi pro nihilo ducunt.

(148.) MATTH. XVIII. 6. Qui autem offenderit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria ad collum eius, ac demergatur in profundum maris. 7. Vae mundo ab offendiculis: necesse est enim, ut veniant offendicula: veruntamen vae homini, per quem offendiculum venit. 8. Quodsi manus tua vel pes tuus obstaculo est tibi, abscinde ea, et proiice abs te: bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mutilum potius, quam duas manus vel duos pedes habentem, mitti in ignem aeternum. 9. Et si oculus tuus offendit te, erue eum et proiice abs te: bonum est tibi, ut luscus intres in vitam, potius quam ut duos oculos habens mittaris in gehennam ignis. 10. Videte, ne contemnatis unum ex istis pusillis: dico enim vobis, quod angeli eorum in coelis semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est.

MARC. IX. 42. Et quisquis offenderit unum ex pusillis, qui confidunt in me, melius est ei, si circumdetur saxum molare circum eius collum, et abiiciatur in mare. 43. Et si offendiculo est tibi manus tua, amputa illam: bonum est tibi mutilum ad vitam ingredi, potius quam duas manus habentam abire in gehennam, in ignem inexstinguibilem, 44. Ubi vermis illorum non moritur, et ignis non exstinguitur. 45. Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa eum: bonum est

tibi ingredi in vitam claudum, potius quam duos pedes habentem mitti in gehennam, in ignem inexstinguibilem, 46. Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur. 47. Et si oculus tuus obstaculo tibi est, erue eum: bonum est tibi luscum intrare in regnum Dei, potius quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, 48. Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

LUC. XVII. 1. Ait autem ad discipulos, Fieri non potest, quin veniant offendicula: vae tamen illi, per quem veniunt. 2. Expedit illi, si mola asinaria ponatur circum eius collum, et proiectus fuerit in mare, potius quam ut offendat unum ex pusillis istis.

Matth. 6. *Qui autem offenderit unum de istis.* Videtur hoc additum esse ad piorum consolationem, ne illis molesta sit sua conditio, si eos mundus despicit. Hoc enim plurimum obstat, ne ad voluntariam modestiam se submittant, quia putant hoc modo se reddi contemptibiles. Durum tamen est, a superbis hominibus non tantum haberi fastidio, sed prope conculcari. Discipulos ergo Christus hoc solatio animat, quod si eorum parvitati insultat mundus, Deus tamen eos minime negligit. Videtur tamen etiam alio spectasse: orta enim fuerat de honoris primatu contentio, unde facile colligi potuit, Apostolos prava eminendi potestate esse infectos. Porro fieri non potest, quin sit in fratres contumeliosus quisquis vel sibi nimium placet, vel omnibus praeferri appetit. Hunc morbum ut sanet Christus, horribilem poenam denuntiat, si quis suo fastu pauperculos homines et iam sponte submissos deiiciat. *Scandali* autem nomine plus complexus est, quam si a contemptu prohibuisset: quanquam non aliunde contingit, ut quis secure infirmos offendat, nisi quia non prosequitur eos quo decebat honore. Iam quum variae sint offensionum species, genus tamen ipsum quale sit, breviter tenendum est. Si quis nostra culpa vel impingit vel abducitur a recto cursu, vel tardatur, eum dicimur offendere. Ergo quisquis poenam hanc, quam severe Christus denuntiat, effugere cupit, parvulis qui coram mundo abiecti sunt manum porrigat, et comiter ad bene curandum adiuvet: quia eos nobis commendat Christus, ut nobis voluntariae humilitatis sint materia, sicuti hanc regulam Paulus praescribit Filiis Dei, ut se humilibus accommodent: item, ne sibi quisque placeat (Rom. 12, 16. et 15, 1.). Quia genus supplicii Christus expressit, quod tunc erat maxime formidabile, et quo atrocissima scelera puniebantur, hinc colligimus, quam caros ac pretiosos Deus habeat, qui coram mundo ignobiles sunt ac contempti.

7. *Vae mundo ab offendiculis.* Bifariam exponi potest hic locus: active, ut scandalorum auctoribus Christus maledicat, atque ita sub mundi nomine intelligendi erunt omnes increduli: vel passive, ut Christus mala deploret, quae propter scandala mundo instare incumbereque cernit, acsi diceret, nullam fore magis noxiam pestem,

et quae plures clades inferat, quam quod multos scandalis turbari vel deficere continget. Atque hic sensus melius quadrat: neque enim dubito, quin Dominus de scandalis alia occasione loquutus sermonem longius protraxerit, ut suos ad cavendum magis attentos sollicitosque redderet. Ne igitur nos torpentes circumveniat Satan, exclamat Dominus, non aliunde magis esse nobis metuendum quam a scandalis: quia quum Satan innumera habeat ad manum, non desinit ad singulos fere passus nova subinde obiicere: et nos, ut nimium sumus teneri vel ignavi, facile succumbimus. Ita fit, ut pauci in Christi fide mediocres faciant progressus, ex paucis autem, qui stadium salutis ingressi sunt, vix decimus quisque ad metam indefessus contendat. Nunc quum hoc consilio terrorem a scandalis incusserat Christus, ut suos expergefaceret, vae nostrae incuriae, nisi ad ea superanda strenue se quisque comparet. *Necesse est enim, ut veniant offendicula.* Quo magis suorum curam et sollicitudinem acuat Dominus, admonet, fieri aliter non posse quin pergendum sit per varia scandala, acsi dixisset, inevitabile esse hoc malum. Ita confirmatio est proximae sententiae, quia inde docet Christus, quanta incommoda a scandalis impendeant, quum ab hoc malo nunquam immunis futura sit Ecclesia, nec esse queat. Caeterum necessitatis causam non exprimit, sicut Paulus de haeresibus loquens ideo dicit oriri, ut qui probi sunt manifesti fiant (I. Cor. 11, 19.). Sed hoc tenendum est, Deum homines scandalis velle esse obnoxios, quo fidem suorum exerceat, hypocritas autem tanquam quisquilias et paleam excutiat a purō tritico. Si quis autem obstrepat, et queratur, absurdum esse laxari Satanae frenum a Domino, ut miseris hominibus exitium machinetur, nostrum est, reverenter sentire de arcanis Dei consiliis, ex quibus hoc unum est, quod scandalis necesse est mundum turbari. *Veruntamen vae homini per quem offendiculum venit.* Postquam ad cavenda scandala suos hortatus est, rursus in auctores invehitur: et quo plus vehementiae habeat comminatio, addit, nec dextro oculo nec dextrae manui parcendum esse, si nobis offendiculi causam praebeant. Nam hoc amplificandi causa additum fuisse interpretor, acsi dixisset, Tam sedulo et constanter resistendum est scandalis, ut oculos potius eruere et manus abscindere conveniat, quam ut scandala foveatis. Si quis enim membrorum suorum iacturam facere dubitet, hac indulgentia se proiicit in aeternum interitum. Quam horribilis igitur ultio eos manet, qui fratres offendiculis perdiderint? Quia autem duo isti versus supra capite 5. expositi fuerunt, satis fuit nunc attingere, quorsum hoc loco eandem sententiam repetat Christus.

10. *Videte ne contemnatis unum ex istis.* Quoniam superbia mater est contumeliae, et contemptus scandalizandi audaciam generat, merito Christus, ut huic morbo sanando opportunum remedium adhibeat, parvulos vetat contemni. Et certe, quemadmodum nuper attigimus, quisquis iustam fratrum curam habebit, nunquam facile ad offendicula prosiliet. Eodem vero tendit haec etiam sermonis Christi clausula, quo initium, nempe submissione et modestia certandum inter nos esse, quia parvulos Deus singulari amore complectitur. Atqui ab homine mortali despici vel pro nihilo duci, quos Deus in tanto pretio habet, nimis absurdum foret. Amorem porro inde probat, quod angeli, qui ministri sunt salutis ipsorum, familiariter Dei conspectu fruuntur. Quanquam non simpliciter meo iudicio docere voluit, quam honorifice tractet eos Deus, angelos illis assignans cu-

stodes, sed etiam contemptoribus eorum minari: acsi dixisset, non impune contemni eos, quorum angeli propinqui sunt ac familiares, ut vindictam exigant. Cavendum itaque, ne vilescat nobis eorum salus, quorum procurandae angelis munus est iniunctum. Quod hunc locum ita quidam accipiunt, quasi Deus singulis fidelibus proprios angelos attribuat, infirmum est: neque enim sonant verba Christi, angelum unum huic vel illi perpetuo addictum esse, idque cum tota Scripturae doctrina pugnat, quae testatur (Psal. 34, 8.), angelos castra metari in circuitu piorum, et non uni tantum angelo, sed pluribus mandatum esse, ut quemque fidelium tueantur. Facessat ergo commentum illud de bono et malo genio, ac nobis tenere sufficiat, angelis mandari totius Ecclesiae curam, ut singulis membris succurrant, prout feret necessitas et usus. Si quis roget, an inferior (quamvis natura supra nos excellant) sit angelorum conditio quam nostra, quia nobis ordinati sunt ministri, respondeo, nihil obstare, quominus Deo obsequium suum praebeant in gratuito quo nos dignatur favore: ita fit ut nostri vocentur, quia suam operam nobis impendunt.

(149.) MATTH. XVIII. 11. Venit enim Filius hominis ad servandum, quod perierat. 12. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui homini centum oves, et erraverit una ex eis, nonne relictis nonaginta novem in montibus vadit, et quaerit eam, quae erraverat? 13. Et si contigerit, ut inveniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis, quam super nonaginta novem, quae non erraverunt. 14. Sic non est voluntas coram Patre vestro, qui in coelis est, ut pereat unus de pusillis istis.

LUC. XV. 1. Accedebant autem ad eum omnes publicani et peccatores, ut audirent eum. 2. Et murmurabant Pharisaei, et Scribae, dicentes, Hic peccatores recipit, et cibum capit cum illis. 3. Dicebat autem ad illos parabolam, dicens, 4. Quis ex vobis est homo, qui habet centum oves, et si perdiderit unam ex illis, nonne relinquit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam, quae perierat, donec invenerit eam? 5. Et quum invenerit eam, imponit eam in humeros suos gaudens: 6. Veniensque domum, convocat amicos et vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inveni ovem meam, quae perierat. 7. Dico vobis, quod ita gaudium erit in coelo super uno peccatore resipiscente, magis quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent poenitentia. 8. Aut quae mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, non accendit lucernam, et verrit domum, quaeritque

diligenter, donec inveniat? 9. Et quum invenerit, convocat amicas ac vicinas, dicens, Gaudete mecum, quia inveni drachmam, quam perdideram. 10. Ita, dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore resipiscente.

Matth. 11. *Venit enim Filius hominis.* Nunc suo quoque exemplo hortatur Christus ad honorem infirmis quoque et abiectis fratribus habendum: quia non ipsis modo servandis, sed etiam mortuis, qui perierant, descenderit e coelo Redemptor. Est autem nimis indignum, fastidio nostro respui, quos tanti fecit Dei Filius. Nec vero si vitiis laborant infirmi, quae contemptum possint inducere, ideo excusabilis est fastus noster: quia non suarum virtutum pretio aestimandi sunt, sed Christi gratia, ad cuius exemplum qui se non conformat, nimis morosus est ac superbus.

12. *Quid vobis videtur?* Lucas occasionem huius parabolae altius repetit, quod scilicet obstreperent Domino Scribae et Pharisaei, quem videbant quotidie versari cum peccatoribus. Voluit ergo ostendere Christus, bono doctori non minus esse laborandum, ut quae perdita sunt recuperet, quam ut conservet quae sunt sub manu. Quanquam apud Matthaeum ultra progreditur similitudo, nempe non tantum amice fovendos esse Christi discipulos, sed toleranda eorum vitia, ut studeamus errantes in viam reducere. Etsi enim contingit interdum ipsos vagari, quia tamen oves sunt, quibus Deus pastorem suum Filium praefecit, eas ex dispersione colligere oportet: tantum abest, ut eas inhumaniter fugare vel abigere liceat. Huc enim spectat oratio, cavendum esse, ne perdamus quod Deus salvum esse vult. Paulo diversum finem spectat quod refertur a Luca: quia totum humanum genus Dei est, colligendos esse qui alienati sunt, ac perinde gaudendum esse, dum perditi ad bonam frugem redeunt, acsi quis praeter spem recuperet, quod amissum esse doluit.

Luc. 10. *Gaudium erit coram angelis.* Si angeli sibi invicem in coelo gratulantur, dum vident restitui in gregem suum quod diffluxerat, nos etiam, quibus communis et par est causa, eiusdem gaudii socios esse decet. Sed quomodo unius impii hominis resipiscentia magis quam multorum iustorum perseverantia gaudere dicit angelos, quos nihil magis delectat quam continuus et aequabilis iustitiae tenor? Respondeo, quamvis angelorum votis magis congrueret (ut etiam magis optabile est), homines in pura integritate semper stare, quia tamen in peccatoris liberatione, qui iam exitio devotus erat, et quasi putridum membrum a corpore exciderat, magis refulget Dei misericordia, angelis humano more ex insperato bono maius gaudium attribuit. Porro nomen *poenitentiae* specialiter ad eorum conversionem restringitur, qui penitus a Deo aversi quasi a morte in vitam resurgunt. Nam alioqui continua in totam vitam esse debet poenitentiae meditatio, nec quisquam ab hac necessitate eximitur, quum singulos sua vitia ad quotidianum profectum sollicitent. Sed aliud est inter offendicula, vel lapsus, vel aberrationes, ad metam eniti, ubi iam rectum cursum ingressus sis: aliud autem, ab errore prorsus devio se recipere, vel rectum cursum a carceribus inchoare. Tali poenitentia non indigent, qui iam coeperunt ad regulam divinae legis vitam suam formare, ut sancte pieque vivere incipiant, quamvis

sub carnis suae infirmitatibus gemere, et illis corrigendis operam dare necesse sit.

(150.) LUC. XV. 11. Ait autem, Homo quidam habuit duos filios. 12. Et dixit adolescentior illorum patri, Pater, da mihi portionem substantiae, quae ad me redit. Et divisit illis substantiam. 13. Ac post dies non multos adolescentior filius, quum omnia collegisset, peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. 14. Postquam vero omnia consumpserat, facta est fames valida in regione illa, et coepit egere. 15. Et abiit, et adhaesit cuidam civium regionis illius: atque is misit illum in villam suam ad porcos pascendos. 16. Et cupiebat implere ventrem suum siliquis, quibus porci vescebantur, nec quisquam illi dabat. 17. In se autem reversus dixit, Quam multi mercenarii patris mei abundant panibus, ego vero fame pereo. 18. Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei, Pater, peccavi in coelum et coram te: 19. Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis. 20. Et surgens venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longe abesset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est: et accurrens ruit in collum eius, et osculatus est eum. 21. Dixitque ei filius, Pater, peccavi in coelum et coram te: neque posthac dignus sum vocari filius tuus. 22. Dixit autem pater ad servos suos, Proferte stolam primam, et induite illum, et date annulum in manum eius, et calceamenta in pedes. 23. Et adducite vitulum saginatum, et mactate, et epulando laetemur: 24. Quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est. Et coeperunt laetari.

Haec parabola nihil aliud est quam proximae doctrinae confirmatio. Ac priore quidem membro, quam propensus et facilis sit Deus ad dandam peccatis nostris veniam ostenditur, altero autem (quod postea suo loco tractabimus), quam maligne faciant ac perverse, qui eius misericordiae obtrectant. Ac sub persona quidem adolescentis prodigi, qui luxu et sumptibus dissolutis ad extremam inopiam redactus supplex ad patrem, cui iniurius ac rebellis fuerat, revertitur, peccatores omnes describit Christus, qui suae amentiae pertaesi ad Dei gratiam se referunt. Humano autem patri, qui non tantum filii delictis ignoscit, sed redeunti ultro occurrit, Deum com-

parat, cui non satis est veniam deprecantibus ignoscere, nisi etiam paterna indulgentia eos praeveniat. Nunc singula expendamus.

Luc. 12. *Dixit adolescentior.* Primo impiae proterviae signum describitur in iuvene, quod a patre discedere appetens sibi recte esse non putat, nisi impune lasciviat abiecto patris imperio. Accedit etiam ingratitudo, quod senem deserens non modo iustis officiis eum privat, sed domesticas eius opes mutilat et diminuit. Sequitur tandem profusa luxuries et dissoluta nequitia, qua omnia sua dilapidat. Tot peccatis erat promeritus, ut patrem implacabilem experiretur. Nec vero dubium est, quin sub hac imagine immensa Dei bonitas et incomparabilis indulgentia nobis pingatur, ne ulla scelerum atrocitas a spe impetrandae veniae nos deterreat. Non inepta erit anagoge, si quis stulto et protervo adolescenti similes esse dicat, qui, quum summa bonorum copia apud Deum affluant, coeca tamen et vesana cupiditate incitati cum eo partiri volunt, ut seorsum liberi sint, quasi non omnibus regnis optabilius sit, sub paterna Dei cura et gubernatione degere. Sed quia vereor, ne haec allusio nimis arguta sit, contentus ero literali sensu: non quod mihi displiceat, sub tali figura reprehendi eorum amentiam, qui sibi feliciter cessurum putant aliquid habere proprium, ut seorsum a Patre coelesti sint divites, sed quia nunc intra metas interpretis me contineo. Caeterum hic refert Christus, quid iuvenibus contingere soleat, ubi proprio ingenio feruntur: nam quia et consilii inopes et ferventes intemperie ad se regendos minime sunt idonei, ubi metus et pudor eos non cohibet, fieri non potest quin se proiiciant, quocunque tulerit libido, plenique dedecoris ad turpem egestatem festinent. Postea poenam describit, quae iusto Dei iudicio ut plurimum prodigos decoctores manet: nempe ut male consumptis opibus prolixe esuriant, et quia optimi panis abundantia frugaliter uti nescierunt, ad glandes et siliquas redigantur: denique ut porcorum sodales facti indignos se sentiant humano victu. Nam et haec est porcina ingluvies, male disperdere quod in vitae subsidia datum erat. Quod subtiliter quidam exponunt, hanc iustam esse impii fastidii poenam, ut famelici ad siliquas confugiant, qui lautum panem in familia coelestis Patris respuerint, vere quidem et utiliter dicitur, nec ulla religio prohibet hac similitudine uti, sed memoria interim tenendum est, quid allegoriae a genuino sensu differant.

16. *Cupiebat implere.* Significat, prae fame non amplius cogitasse veteres delicias, sed avide vorasse siliquas: neque enim, quum porcis ipse daret hoc cibi genus, carere potuit. Celebre est illud Cyri dictum, qui, quum in fuga longam inediam passus esset, cibario et atro pane paululum refectus dixit, se nunquam sapidum panem gustasse: ita iuvenem, cuius nunc fit mentio, necessitas coëgit appetitum ad siliquas adiicere. Additur ratio, quia *nemo illi dabat:* nam copula in causalem particulam, meo iudicio, resolvi debet. Neque hoc de siliquis dicitur, quae illi erant ad manum, sed intelligo, neminem eius inopiae fuisse misertum. Prodigis enim, qui sine delectu sua dissipant, nemo se debere agnoscit: imo quia omnia disperdere soliti sunt, nihil illis videtur erogandum.

17. *In se autem reversus.* Hic nobis describitur ratio, qua Deus homines ad poenitentiam invitat. Si ultro saperent seque praeberent dociles, blandius eos alliceret: verum quia, nisi ferulis domiti, ad obsequium non descendunt, durius eos castigat. Ergo iuveni, quem

saturitas reddebat ferocem et immorigerum, optima fuit magistra fames. Hoc exemplo edocti, ne putemus Deum crudeliter nobiscum agere, si quando nos gravioribus aerumnis urget, quia hoc modo praefractos et laetitia ebrios ad obedientiam erudit. Denique quicquid miseriarum patimur, utilis est ad poenitentiam invitatio. Verum, ut tardi sumus, vix unquam recipimus sanam mentem nisi extremis malis coacti: nam donec undique nos premant angustiae, et desperatio constringat, semper exsultat caro vel saltem resilit. Unde colligimus, non esse mirum, si Dominus violenter saepe et quidem repetitis ictibus ad frangendam nostram contumaciam incumbat, et duris nodis (ut est in proverbio) duros cuneos impingat. Notandum est etiam, quod spes melioris fortunae, si ad patrem rediret, animum resipiscendi iuveni dedit. Nulla enim poenarum gravitas pravitatem nostram emolliet, vel efficiet ut nobis peccata displiceant, donec aliquis appareat profectus. Ergo quemadmodum hic iuvenis paternae clementiae fiducia ad quaerendam reconciliationem erigitur, ita nobis poenitentiae initium sit oportet divinae misericordiae agnitio, quae nos ad bene sperandum excitet.

20. *Quum adhuc longe abesset.* Hoc est caput parabolae: si homines, qui et natura cupidi sunt vindictae et iuris sui nimium tenaces, paternus tamen amor inflectit, ut clementer filiis ignoscant et misere perditos ultro requirant, Deum, cuius immensa bonitas omnes patrum amores superat, nihilo fore nobis duriorem. Et certe nihil hic de patre terreno refertur, quod Deus non de se promittat: Antequam clamaverint, inquit, ego exaudiam (Ies. 65, 24.). Notum est etiam illud Davidis (Psal. 32, 5.), Dixi, confitebor adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti iniquitatem peccati mei. Ergo sicuti pater hic non tantum exorabilis est filii precibus, sed venienti occurrit, et nondum verbo uno audito squalidum, et deformem amplectitur, ita Deus longam deprecationem non exspectat, verum, simulac proposuit peccator culpam fateri, voluntarius occurrit. Putidum vero eorum cavillum est qui hinc eliciunt, gratiam Dei non ante expositam esse peccatoribus, quam ipsi sua poenitentia eam anteverterint. Hic nobis, inquiunt, pater ad ignoscendum facilis proponitur, sed ex quo filius ad eum redire instituit: ergo non alios respicit Deus, nec gratia sua dignatur, nisi qui eam quaerere incipiunt. Verum quidem est, ut veniam impetret peccator, requiri conscientiae dolorem, quo sibi displiceat: sed perperam inde elicitur, poenitentiam, quae Dei donum est, ab hominibus ex proprio cordis sui motu afferri. Atque in hac parte inscite mortalis homo Deo confertur: neque enim terreni patris est, arcano Spiritus instinctu perversum cor filii renovare, sicuti Deus ex cordibus lapideis carnea facit. Denique hic non agitur, an homo a se ipso conversus ad eum redeat, sed tantum sub hominis figura paterna Dei indulgentia laudatur, et ad dandam veniam facilitas.

21. *Pater, peccavi in coelum.* Hic pars altera poenitentiae notatur: nempe sensus peccati cum tristitia et pudore coniunctus. Nam cui non dolet peccasse, et sua culpa ante oculos non versatur, quidvis potius tentabit, quam ut ad bonam frugem redire cogitet. Poenitentiam ergo necesse est ut praecedat displicentia. Atque huic loquutioni magnum subest pondus, quod in se reversus dicitur adolescens, utpote qui vagis cupiditatum erroribus in oblivionem sui abreptus erat. Et certe ita erratici sunt carnis impetus, ut quisquis se

illis permittit a se ipso egressus evanescat. Ideoque iubentur transgressores redire ad cor (Ies. 46, 8.). Sequitur etiam confessio, non qualem fabricavit Papa, sed qua filius offensum patrem sibi placat: nam haec humilitas redimendis offensis omnino necessaria est. Forma haec loquendi, *peccavi in coelum et coram te*, tantundem valet acsi dictum esset, laesum fuisse Deum in persona terreni patris. Et certe hoc natura dictat, quicunque contra patrem insolescit, impie quoque adversus Deum insurgere, qui filios parentibus subiecit.

22. *Proferte stolam primam.* Quanquam in parabolis (ut saepius dictum est) singulas minutias excutere ineptum foret, hic tamen non torquebitur litera, si dicamus, coelestem Patrem non modo ita ignoscere peccatis nostris, ut eorum memoriam sepeliat, sed dona etiam restituere, quibus eramus exuti: sicuti vicissim nos illis spolians ingratitudinem nostram castigat, ut nuditatis probro et dedecore ad pudorem nos cogat.

(151.) LUC. XV. 25. Erat autem filius eius senior in agro, et quum veniret, et appropinquasset domui, audivit concentum et choros. 26. Et vocavit unum e servis suis, et interrogavit, quid essent illa. 27. Ipse vero dixit ei, Frater tuus venit, et mactavit pater tuus vitulum saginatum, quod incolumem illum receperit. 28. Indignatus est autem, nec volebat introire. Pater ergo illius egressus rogabat illum. 29. At ille respondens dixit patri, Ecce, tot annis servio tibi, nec unquam praeceptum tuum transgressus sum, et mihi nunquam dedisti hoedum, ut cum amicis meis laetarer. 30. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam tuam cum meretricibus, venit, mactasti illi vitulum saginatum. 31. At ille dixit ei, Fili, tu semper mecum es: et omnia mea tua sunt. 32. Laetari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est.

Hoc posterius membrum parabolae inhumanitatis eos accusat, qui Dei gratiam maligne restringere vellent, quasi miseris peccatoribus invideant salutem. Scimus enim, scribarum fastum hic perstringi, qui sibi debitam meritis suis mercedem non putabant rependi, si publicanos et promiscuum vulgus Christus ad spem aeternae haereditatis admitteret. Summa igitur est: si filii Dei censeri cupimus, fratrum vitiis, quae ipse paterne remittit, fraterne ignoscendum esse. Qui putant sub *primogeniti filii* typo Iudaicum populum describi, tametsi ratione non carent, mihi tamen videntur non satis ad totum contextum attendere. Nam ex scribarum murmure natus sermo fuit, quibus molesta erat Christi humanitas erga miseros et parum probatae vitae homines. Scribas ergo, qui arrogantia turgebant, comparat frugi et modestis hominibus, qui semper honeste parceque vivendo

rem domesticam bene curaverint, imo filiis obsequentibus, qui tota vita patienter tulerint patris imperium. Quanquam autem prorsus indigni erant hac laude, Christus tamen ex eorum sensu loquens fictam sanctimoniam illis pro virtute per concessionem imputat: acsi dixisset, etiamsi vobis concedam quod falso iactatis, vos Deo semper obedientes fuisse filios, non tamen ita superbe et crudeliter abiiciendi erunt fratres, ubi a perdita vita resipiscunt.

Luc. 28. *Pater illius egressus.* His verbis superbiam non ferendam hypocritis exprobrat, quod a patre rogandi sint, ne fratribus suis misericordiam invideant. Porro licet non roget Deus, suo tamen exemplo ad toleranda fratrum vitia nos hortatur. Atque ut improbo rigori omnem excusationem praecidat, non tantum hypocritas loquentes inducit, quorum refutari possit falsa iactantia, verum etiam si quis integerrime omnibus pietatis officiis erga Patrem sit defunctus, ei tamen iustam querimoniae esse causam negat, quod fratri venia detur. Certum quidem est, sinceros Dei cultores ab hoc maligno affectu puros semper et vacuos fore, sed Christi consilium est ostendere, iniquum esse qui fratri in gratiam recepto obtrectat, etiamsi sanctitate angelis non cedat.

31. *Fili, tu semper mecum es.* Duo sunt huius responsionis capita: prius est, quod nulla est irascendi causa primogenito, dum absque suo damno fratrem humaniter accipi videt: alterum vero, quod nulla fraternae salutis habita ratione, ob hilaritatem ex eius reditu conceptam tristetur. *Omnia*, inquit, *mea sunt tua:* hoc est, etiamsi nihil hactenus e domo mea abstuleris, nihil tibi deperiit, quia omnia tibi salva manent. Deinde quid te offendit nostra laetitia, cuius tu socius esse debueras? nam aequum erat, fratri, quem perditum putavimus, nunc salvo et reduci gratulari. Duae istae rationes nobis notandae sunt: quia nec quicquam nobis decedit, si benigne in gratiam recipit Deus, qui peccatis suis ab eo alienati fuerant: et impia est durities non laetari, quum fratres a morte redivivos cernimus.

(152.) MATTH. XVIII. 15. Si vero peccaverit in te frater tuus, vade et argue eum inter te et ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrem tuum: 16. Si vero te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum: quodsi non audierit eos, dic Ecclesiae. 17. Quodsi Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus et Publicanus. 18. Amen dico vobis, quaecunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo, et quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo. 19. Rursum dico vobis, quod si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re, quam petierint, fiet illis a Patre meo, qui in coelis est. 20. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

LUC. XVII. 3. Cavete vobis. Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum: et si poenitentia tactus fuerit, remitte illi.

Matth. 15. *Si vero peccaverit in te frater tuus.* Quia de ferendis fratrum infirmitatibus concionatus fuerat, nunc quomodo et in quem finem, et quatenus ferendae sint, clarius ostendit. Nam alioqui promptum fuisset obiicere, non posse aliter caveri offensiones, quam si quisque ad aliorum vitia conniveat, et sic malum indulgentia foveatur. Mediam ergo rationem Christus praescribit, quae nec infirmos nimis offendat, et tamen apta sit sanandis eorum morbis. Utilis enim et laude digna est severitas ad medicinae naturam composita. In summa, Christus suos discipulos ita iubet alios aliis ignoscere, ut tamen vitia corrigere studeant, quod prudenter observare convenit: quia nihil difficilius est, quam hominibus parcendo, liberas tamen reprehensiones non omittere. In alterutram fere partem omnes inclinant, ut mutuo se fallant mortiferis blanditiis, vel nimis acriter insectentur, quibus mederi decebat. Christus autem mutuum amorem commendat suis discipulis, qui procul sit ab adulatione. Tantum admonitiones moderatione condire iubet, ne, si nimis rigidae sint ac durae, infirmos exaniment. Tres autem fraternae correctionis gradus distincte ponit: primus est, ut privatim moneatur qui peccavit: secundus autem, si aliquod signum contumaciae dederit, ut rursum admoneatur adhibitis testibus: tertius est, si nihil hac via profectum fuerit, ut tradatur publico Ecclesiae iudicio. Ille vero, quem dixi, scopus est, ne fervidi zeli praetextu violetur caritas. Porro quia maiorem hominum partem impellit ambitio, ut nimis cupide fratrum delicta in publicum traducat, tempestive occurrit Christus huic vitio, praecipiens ut fratrum probra, quantum in nobis est, tegamus: quos enim fratrum dedecus et infamia oblectat, odio et malevolentia rapi certum est, quia, si in illis vigeret caritas, fratrum pudori consulerent. Quaeritur tamen, an promiscue regula haec ad quaevis peccata extendi debeat. Sunt enim permulti, qui nullas admittunt publicas censuras, donec privatim admonitus fuerit peccator. Atqui manifesta est in Christi verbis restrictio: neque enim simpliciter, et sine exceptione moneri vel argui seorsum et sine teste iubet, quicunque peccaverint, sed hanc viam a nobis tentari vult, ubi privatim offensi sumus, non quidem in proprio negotio, sed quia dolore nos vulnerari convenit, quoties offenditur Deus. Nec vero Christus hic de ferendis iniuriis disserit, sed in genere mansuetudinem ita inter nos colendam docet, ne asperius tractando infirmos perdamus, qui servandi erant. Ergo particula *in te* non illatam alicui iniuriam designat, sed inter occulta et manifesta peccata distinguit. Nam si quis in totam Ecclesiam peccaverit, eum Paulus, iubet publice argui, ut ne ipsis quidem senioribus parcatur. Nam de his nominatim Timotheo (I. Tim. 5, 20.) mandat, ut publice coram omnibus eos arguendo commune aliis exemplum statuat. Et certe ridiculum esset, qui peccavit cum publico offendiculo, ut vulgo notum sit flagitium, a singulis moneri: quia si mille sint conscii, millies monendus erit. Quare distinctio, quae diserte a Christo notatur, tenenda est, ne quis occulta peccata vulgando fratrem temere et absque necessitate infamet. *Si te audierit, lucratus es.* Ab utilitate

et fructu Christus suam doctrinam confirmat. Neque enim parva res est, animam Satanae mancipatam Deo acquirere. Unde autem fit, ut non saepe resipiscant qui lapsi sunt, nisi quia odiose et hostiliter vexati obstinationis callum sibi obducunt? Ergo nihil mansuetudine aptius, quae Deo reconciliat, qui ab eo exciderant. Qui vero intemperanter ruit in stultum favorem, sponte fraternae salutis, quam in manu habebat, iacturam facit. Apud *Lucam* diserte iubet Christus, nos privata obiurgatione esse contentos, si ad poenitentiam adductus sit frater. Hinc etiam colligitur, quam necessaria sit mutua inter fideles reprehensionum libertas. Nam quum saepius quisque nostrum quotidie delinquat, plus quam crudele est, silentio nostro ac dissimulatione prodere eorum salutem, quos amica obiurgatione ab interitu eripere liceret. Nam etsi non semper succedit, gravi tamen reatu constringitur, qui in curanda fratrum salute praescriptum a Domino remedium neglexit. Notatu quoque dignum est, quod Dominus, ut magis ad officium strenui simus, suum nobis honorem transscribit. Neque enim hominem convertere in alium quam in eum solum competit: hoc tamen elogio licet indebito nos ornat, quod fratrem perditum lucrifacimus.

16. *Si te non audierit, adhibe tecum.* Secundus gradus est, nempe ut testibus interpositis, rursum moneatur, qui se praefracte gessit erga hominem unum, vel minus fuit docilis. Obiiciunt hic quidam, frustra vocari testes, si cum homine duro et rebelli negotium est: quia adeo non flectetur illorum conspectu ad culpae agnitionem, ut improbius neget. Sed facilis erit huius nodi solutio, si inter negandi et tergiversandi species distinguas. Qui praecise factum inficiatur, seque falso et calumniose gravari affirmat, omittendus est, quia frustra testibus vocatis urgebitur. Sed quia plerique, quod perperam et inique ab ipsis factum est, proterve eludunt vel impudenter excusant, donec maior accedat auctoritas, utiliter erga eos observatur haec ratio. Porro sic debere intelligi Christi sermonem, ex verbo *arguendi* liquet. Arguere est demonstratione convincere. Quomodo autem arguerem, qui acriter totam rem pernegat? nam qui nulla fronte admissum crimen negat, secundae admonitioni viam praecludit. Nunc tenemus, in quem usum testes adhiberi Christus velit, ut scilicet plus ponderis habeat magisque seria sit admonitio. Caeterum quod Mosis verba paulo in alium sensum deflexit, in eo nihil est absurdi. Vetat Moses pronuntiari de re incognita. Hunc vero legitimum probandi modum definit, ut duorum vel trium testimonio stetur. Christus ad eam legem alludens, liquidam fore causam dicit, ubi duo vel tres testes ad damnandam hominis contumaciam surgent, saltem ut matura sit Ecclesiae cognitio. Neque enim erit, cur se in lucem protractum queratur, qui duos vel tres audire abnuit. *Dic Ecclesiae.* Quaeritur, quid per nomen *Ecclesiae* intelligat. Nam Paulus (I. Cor. 5, 5. 6.) Corinthium incestum non ab aliquo delecto numero, sed a toto piorum coetu excommunicari iubet: ideoque probabile videri posset, iudicium hic toti populo deferri. Sed quia tunc nulla adhuc Ecclesia erat, quae Christo nomen dedisset, nec talis ratio constituta, ipse autem Dominus tanquam de more usitato receptoque loquitur, non dubium est, quin ad veteris Ecclesiae ordinem alludat, sicuti et aliis locis ad consuetudinem notam accommodat sermonem. Quum iubet munus, quod offerre volumus, relinqui ad altare, donec offenso fratri reconciliemur (Matth. 5,

23.), non dubium est, quin ex praesenti ac legali cultus Dei forma docere velit, non posse nos rite precari, nec quicquam offerre Deo, quam diu dissidium est nobis cum fratribus. Sic igitur nunc receptam apud Iudaeos disciplinae formam intuitus est, quia absurdum fuisset, Ecclesiae, quae adhuc nulla erat, iudicium proponere. Porro quum apud Iudaeos penes seniores esset excommunicationis potestas, qui totius Ecclesiae personam gerebant, apposite Christus tunc demum publice ad Ecclesiam traduci dicit qui peccarunt, si privatas admonitiones vel superbe contemnant, vel scurriliter eludant. Scimus, ex quo reversi fuerunt ab exsilio Babylonico Iudaei, delecto concilio, quod vocabant Sanhedrin, graece Synedrion, mandatam fuisse censuram morum et doctrinae. Hoc legitimum fuit Deoque probatum regimen, et hoc frenum ad retinendos in officio protervos et indociles. Si quis excipiat, Christi aetate omnia fuisse corrupta et perversa, ut nihil minus quam Ecclesiae iudicium censeri tyrannis illa debuerit, responsio facilis est, Quamvis tunc adulterata esset ac perversa ratio, Christum tamen merito ordinem laudare, qualis olim a Patribus fuerat traditus. Ubi vero paulo post erexit Ecclesiam, sublata corruptela purum excommunicandi usum restituit. Dubium tamen non est quin ratio disciplinae, quae viguit sub regno Christi, successerit in locum illius veteris. Et certe quum umbratilem excommunicandi ritum tenuerint etiam profanae gentes, hoc divinitus ab initio inditum fuisse hominum mentibus apparet, si qui impuri et polluti essent, a sacris esse arcendos. Populo ergo Dei turpe ac pudendum fuisset, eius disciplinae prorsus esse expertem, cuius aliquod inter gentes exstabat vestigium. Quod autem sub Lege servatum fuerat, Christus ad nos transmisit, quia nobis communis est ratio cum antiquis Patribus. Neque enim consilium Christi fuit, suos discipulos ad synagogam ablegare, quae, quum foetidas sordes libenter in sinu foveret, veros et simplices Dei cultores excommunicabat: sed admonuit, in Ecclesia sua tenendum esse ordinem, qui pridem sub Lege sancte institutus fuerat. Quod de *ethnicis* et *publicanis* mox subiicitur, interpretationem a me allatam confirmat. Nam quia in summo odio et detestatione tunc apud Iudaeos erant ethnici et publicani, illis comparat homines impuros et insanabiles, qui nullis monitionibus obtemperant. Certe ethnicis, ex quibus deinde composita fuit Ecclesia, praeceptum dare noluit, ut se ipsos fugerent: nec hodie ratio est, cur a publicanis abhorreant fideles. Sed Christus, quo facilius posset a rudibus intelligi, loquendi formam a praesenti gentis suae consuetudine mutuatus est. Sensus autem est: nihil cum Ecclesiae contemptoribus debere nobis esse negotii, donec resipuerint.

18. *Quaecunque ligaveritis.* Eadem nunc verba repetit, quibus usus fuerat capite 16., sed diverso sensu. Nam illic doctrinae auctoritatem asserere volebat: hic vero disciplinam constituit, quae appendix est doctrinae. Illic dicebat Christus, non irritam fore Evangelii praedicationem, quin odor esset vivificus vel letalis: hic affirmat, quamvis impii Ecclesiae iudicium derideant, non tamen vanum fore. Haec distinctio tenenda est, quod illic simpliciter de verbo praedicato, hic autem de publicis censuris et disciplina disseritur. Caeterum rationem metaphorae *ligandi* et *solvendi* illinc petant lectores. Summa haec est, quisquis admisso delicto suppliciter culpam agnoscit et deprecatur, ut ab Ecclesia veniam impetret, eum absolvi non tantum ab hominibus, sed a Deo ipso: rursum quisquis Ecclesiae

obiurgationes et minas ludibrio habet, si ab ea damnetur, ratum fore in coelo iudicium quod homines tulerint. Si quis obiiciat, Deum hoc modo fieri quasi pedarium iudicem, qui subscribat mortalium hominum sententiae, solutio in promptu est. Neque enim auctoritatem Ecclesiae suae asserit Christus, qua ius suum et Patris imminuat, sed potius qua verbi sui maiestatem sanciat. Quemadmodum enim capite 16. non quamlibet promiscue doctrinam stabilire voluit, sed quae ex ore suo profecta esset, ita neque hoc loco quodlibet iudicium stabile et ratum fore dicit, sed in quo ipse praesidet: neque id modo per Spiritum, sed etiam per Verbum. Unde sequitur, homines nullum afferre Deo praeiudicium, dum nihil nisi ex eius ore pronuntiant, ac tantum fideliter exsequi student, quod ille mandavit. Quamvis enim unicus sit mundi iudex Christus, vult tamen interea ministros verbi sui habere praecones. Deinde vult suum iudicium ab Ecclesia proferri. Ita fit ut nihil sibi deroget interposito hominum ministerio, quin solus ipse absolvat et liget. Oritur tamen hic quaestio, quum multos hypocritas Ecclesia toleret, absolvat etiam multos, qui fictam poenitentiam obtendunt, an conveniat tales in coelo absolvi. Respondeo, non ad alios dirigi sermonem, quam qui recte ac sincere Ecclesiae se reconciliant. Nam trepidis conscientiis afferre solatium metumque eximere volens testatur, reatu liberari coram Deo quicunque peccaverint, si in gratiam redeant cum Ecclesia. Hoc enim quasi pignus coelestis gratiae statuit, quod nihil ad hypocritas pertinet, qui purum reconciliationis usum pervertunt. Piis vero non vulgaris inde fiducia nascitur, dum sua peccata coram Deo et angelis deleri audiunt, simulac veniam obtinuerint ab Ecclesia. In altero membro minime ambigua est mens Christi: nam quum praefractis et superbis proclive sit, Ecclesiae iudicium hoc praetextu contemnere, quia hominibus subiici nolint, sicuti impii nebulones saepe ad coeleste tribunal audacter provocant, Christus, ut terrore frangat hanc contumaciam, quae nunc ab illis spernitur, damnationem in coelo ratam fore denuntiat. Interim suos ad iustam severitatem animat, ne improbae eorum contumaciae succumbant, qui disciplinam respuent vel excutient. Hinc quoque videre est, quam insulse Papistae praesentem locum ad omne tyrannidis genus fucandum torqueant. Ius excommunicandi Ecclesiae tribui certum est, et sani omnes fatentur: sed an ut unusquispiam, et quidem non ab Ecclesia vocatus, sed a cornuta larvataque bestia creatus, pro sua libidine inanes excommunicationum crepitus emittat? Atqui legitimam Ecclesiae gubernationem presbyteris iniunctam fuisse constat, non tantum Verbi ministris, sed qui ex plebe morum censores illis adiuncti erant. Hac tamen impudentia non contenti probare etiamnum conantur ex hoc loco, quaecunque imposuerint onera, esse ferenda. Taceo quod potestatem Ecclesiae permissam indigne sibi usurpant ac rapiunt pessimi Ecclesiae hostes: tantum dico, quum Christus non nisi de corrigendis peccatis agat, qui suis legibus animas illaqueant, non minus stulte quam scelerate eius testimonio abuti. Eiusdem farinae est, quod auricularem suam confessionem hoc praetextu defendunt. Neque enim, si Ecclesiae reconciliari Christus voluit, qui sua culpa usque ad publicum iudicium tracti fuerint, ideo singulis legem imponit, ut sua peccata in aurem sacrifici exonerent. Adeo autem frivolae sunt eorum ineptiae, ut refutationi longius insistere necesse non sit.

19. *Rursum dico vobis.* Confirmat proximam sententiam: quia

Deus non modo Spiritum consilii et prudentiae daturus sit petentibus, sed etiam facturus, ne virtute et effectu careat quicquid ex verbo suo egerint. Consensum vero precationi coniungens admonet, quam sobrie et reverenter in omnibus sacris actionibus se gerere debeant fideles. Monendus est peccator, et nisi correctionem admittat, excommunicandus. Hic non modo sacrum os Dei consulere oportet, ne quid statuatur nisi ex eius verbo, sed simul etiam a precibus auspicari convenit. Unde clarius apparet quod ante docui, non permitti hominibus quidvis agendi licentiam, sed Deum statui gubernationis Ecclesiae vindicem, ut iudicia, quorum ipse est auctor, sciscat ac sanciat. Interim dum conveniunt fideles, vota sua coniungere et communiter precari docentur, non modo ad testandum fidei unitatem, sed ut omnium consensum Deus exaudiat. Ergo, ut alibi saepe promittit Deus, se privatis cuiusque votis fore propitium, ita hic Christus publicas preces singulari promissione dignatur, quo nos acrius ad earum studium invitet.

20. *Ubi duo aut tres congregati in nomine meo.* Promissio haec longius patet quam superior. Dominus enim se affuturum declarat, quoties duo aut tres in nomine suo convenerint, ut dirigat eos consilio, et quicquid aggressi fuerint ad prosperum successum deducat. Non est ergo quod dubitent, qui se tradunt ei regendos, quin optabilem ex praesentia eius fructum sentiant. Quum autem inaestimabile bonum sit, Christum habere in omnibus negotiis praesidem, qui consilia et eventus benedicat, sicuti rursum nihil miserius quam eius gratia destitui, non levem stimulum addere nobis debet haec promissio, ut inter nos pie et sancte coalescamus. Nam quisquis vel sacros conventus negligit, vel se disiungit a fratribus, ac segniter se gerit in colenda unitate, hoc ipso demonstrat se Christi praesentiam pro nihilo ducere. Sed videndum imprimis, ut qui Christum cupiunt sibi adesse in eius nomine conveniant. Ac simul tenenda est huius particulae definitio: videmus enim, ut impii sacrum eius nomen suis conspirationibus non minus falso et impudenter quam sceleste obtendant. Ergo nisi velimus Christum ad eorum ludibria prostituere, et simul evertere quod hic promisit, sciendum imprimis, quid valeat haec loquutio, nempe ut qui simul congregantur, reiectis omnibus impedimentis, quae nos ad Christum accedere non sinunt, sincere ad eum aspirent, eius verbo se in obsequium addicant, ac Spiritu gubernari permittant. Timendum non est, ubi viget haec simplicitas, quin palam ostendat Christus suis auspiciis non frustra coactum fuisse coetum. In quo se prodit crassa Papistarum inscitia: clamant non potuisse errare concilia, ideoque standum omnibus eorum decretis, quia, quoties duo aut tres congregantur in nomine Christi, ipse in medio eorum est. Atqui imprimis quaerendum erat, convenerint necne Christi nomine, de quorum fide, doctrina et affectu ambigitur. Hoc dum omittunt vel involvunt Papistae, quis non videt, astute discrimen inter sacros et profanos conventus ab illis confundi, ut potestas quidvis agendi ab Ecclesia ad hostes Christi iuratos transferatur? Sciamus ergo, non nisi pios Dei cultores, qui Christum pure quaerunt, animari ad fiduciam, ne sibi eum abfore dubitent. Spuriis autem et abortivis consiliis, quae telam ex proprio sensu contexuerunt, valere iussis, apud nos semper Christus unus cum Evangelii sui doctrina emineat.

(153.) MATTH. XVIII. 21. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, et remittam ei? num usque septies? 22. Dicit illi Iesus, Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. 23. Ideo assimilatum est regnum coelorum homini regi, qui voluit conferre rationes cum servis suis: 24. Et quum coepisset conferre, oblatus est ei unus, qui debebat decem millia talentorum. 25. Caeterum quum is non esset solvendo, iussit eum dominus eius venumdari, et uxorem eius et liberos, et omnia, quae habebat, ac fieri solutionem. 26. Procidens autem servus ille adorabat illum, dicens, Domine, esto patiens erga me, et omnia tibi reddam. 27. Misertus autem domini servi illius, absolvit eum, et aes alienum remisit ei. 28. Egressus vero servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat sibi centum denarios: et iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens, Solve quod debes. 29. Et procidens conservus eius rogabat eum, dicens, Esto patiens erga me, et omnia reddam tibi. 30. At ille nolebat, sed abiit, et coniecit eum in carcerem, donec redderet debitum. 31. Porro quum vidissent conservi eius, quae fiebant, indoluerunt valde et venerunt, aperueruntque domino suo omnia, quae facta fuerant. 32. Tunc arcessivit illum dominus suus, et ait illi, Serve sceleste, totum debitum illud remisi tibi, quum obsecrasses me: 33. Nonne oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus eram. 34. Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoad usque redderet totum, quod debebatur sibi. 35. Sic et Pater meus coelestis faciet vobis, si non remiseritis suo quisque fratri ex cordibus vestris delicta illorum.

LUC. XVII. 4. Et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens, Poenitet me: remitte illi.

Matth. 21. *Domine, quoties peccabit etc.* Hoc obiecit Petrus ex communi carnis sensu et ingenio. Naturaliter omnibus ingenitum est, ut sibi velint ignosci: itaque si quis non statim veniam impetrat, rigide secum agi et inhumaniter queritur. Sed multum abest ut se erga alios tam faciles praebeant, qui clementer secum agi postulant. Ergo quum suos ad mansuetudinem hortatus esset Dominus, Petro in mentem venit ista dubitatio: Quid fiet, si ad dandam veniam ita si-

mus propensi, nisi quod nostra lenitas peccandi erit illecebrâ? Interrogat igitur, an peccantibus saepius ignoscere conveniat: nam quum septenarius numerus pro magno sumatur, tantundem valet adverbium *septies*, acsi dixisset, quousque tandem, Domine, peccantes in gratiam vis recipi? nam absurdum est ac minime utile, ut nos placabiles subinde reperiant. Atqui Christus adeo hac obiectione non movetur, ut diserte exprimat, nullum fieri debere remittendi finem. Neque enim certum numerum praescribere voluit, sed potius mandare, ut nunquam fatigemur. Lucas a Matthaeo nonnihil discrepat, quia simpliciter Christi praeceptum refert, ut septies ignoscere parati simus: sensus tamen convenit, ut non semel aut bis, sed quoties resipuerit peccator, simus ad dandam veniam prompti et faciles. Hoc tantum interest, quod apud Matthaeum Dominus Petrum increpans, eo quod nimis restrictus foret, numerum hyperbolice auget, qui per se ad summam rei notandam sufficit. Neque enim rogabat Petrus, an septies remitteret, quod placeret eousque progredi, sed ut obiecta magni absurdi specie Christum a sententia deduceret, quemadmodum nuper attigi. Ergo qui septies remittere paratus erit, ad septuagesimam usque offensam erit placabilis. Caeterum ex verbis Lucae alia oritur quaestio: quia non iubet Christus veniam dare, nisi dum ad nos conversus peccator poenitentiam testabitur. Nam videtur hoc modo suis permittere, ut improbis veniam ac misericordiam negent. Respondeo, bifariam remitti peccata: si quis iniuriam mihi fecerit, ego autem deposito vindictae affectu eum amare non desino, quin etiam beneficium rependo loco iniuriae: quamvis de illo sinistre sentiam, ut meretur, remittere tamen illi dicor. Nam quum Deus hostibus nos bene velle iubet, non ideo protinus exigit, ut probemus in illis quae ipse damnat, sed tantum animos nostros omni odio vult esse purgatos. In hoc genere veniae adeo non est exspectandum, ut qui peccavit ultro ad nos placandos accedat, ut amare oporteat qui nos data opera exasperant, qui repudiant gratiam, veteresque offensas nobis accumulant. Secunda remittendi species est, quum ita fratrem recipimus in gratiam, ut de eo recte sentiamus, simusque persuasi deletam coram Deo esse peccati eius memoriam. Atque hoc est quod prius admonui, Christum hic non tantum de iniuriis, quae nobis illatae sint, disserere, sed de quibuscunque peccatis. Vult enim eos, qui lapsi sunt, nostra misericordia levari. Quae doctrina ideo valde necessaria est, quod natura praeter modum sumus omnes fere morosi: et Satan praetextu severitatis ad immanem rigorem nos impellit, ut miseros homines, quibus venia negatur, tristitia et desperatio absorbeat. Sed hic quaeritur rursum: simulac verbo quis professus sit poenitentiam, fidesne haberi debeat? Nam ut hoc fiat, necesse erit volentes ac scientes errare. Ubi enim erit discretio, si ad centesimum usque crimen impune quivis nobis illudat? Respondeo primum, de quotidianis delictis hic haberi sermonem, in quibus etiam optimus quisque venia indiget. Quum igitur in tanta carnis infirmitate tam lubricum sit nobis iter, tot insidiae et impulsus, quid fiet si ad secundum vel tertium lapsum praeciditur spes veniae? Addendum est secundo, Christum non privare iudicio fideles, ut stulte ad verbulum unum creduli sint, sed tantum velle aequos esse et humanos, ut resipiscentibus manum porrigant, si modo appareat, ipsos ex animo sibi in peccatis displicere. Sacra enim res est poenitentia, ideoque maturo examine opus habet: sed quoties probabile signum conver-

sionis dederit peccator, admitti vult Christus ad reconciliationem, ne repulsa fractus deficiat. Tertio notandum est, ubi quis sua levitate et inconstantia suspectum se reddidit, posse nos veniam petenti ita ignoscere, ut in posterum observemus eius mores, ne tolerantiam nostram et mansuetudinem, quae ex Spiritu Christi est, ludibrio habeat. Tenendum enim ipsius Domini consilium est, clementia nostra iuvandos esse, qui lapsi sunt, ut resurgant. Et certe imitanda nobis Patris coelestis est bonitas, qui procul occurrit peccatoribus, ut eos ad salutem invitet. Adde, quum poenitentia mirabile sit opus Spiritus, et novi hominis creatio, si eam despicimus, ipsi Deo fieri iniuriam.

23. *Assimilatum est regnum coelorum.* Quia nos ad misericordiam flectere difficile est, praesertim vero ubi multa fratrum vitia toleranda sunt, statim taedium obrepit, doctrinam hanc aptissima parabola Dominus confirmat, cuius summa est, eos qui ad ignoscenda fratrum delicta sunt inflexibiles, pessime sibi consulere, ac statuere sibi legem nimis duram et gravem, quia Deum experientur aeque rigidum et inexorabilem erga se ipsos. Nam in tribus membris praecipue consistit similitudo: opponitur enim dominus servo, ingens summa minutis vel mediocribus, singularis clementia extremae crudelitati. His tribus observatis, facile erit colligere Christi mentem: quid enim sumus, si cum Deo conferimur? Iam vero cuius summae quisque nostrum ei debitor est? Postremo quam leves sunt offensae, in quibus obnoxii sunt nobis fratres, si expenditur nostra erga Deum obligatio? Quam indignus itaque est Dei misericordia homuncio immensa mole oneratus, qui erga sui similes implacabilis ne minimum quidem delictum remittit? Quantum ad verba spectat, *regnum coelorum* hic vocatur spiritualis Ecclesiae conditio, acsi dixisset Christus: ita se res habet inter Deum et homines, quoad animam et spiritualis vitae rationem, ut inter dominum civilem et terrenum ac eius servos, quoad pecuniam et praesentis vitae negotia.

25. *Iussit eum Dominus venumdari.* Hic argute singula excutere frivolum esset. Neque enim rigorem Deus semper ostentat initio, donec ad deprecationem compulsi veniam petamus, imo gratuita bonitate nos praevenit: sed tantum docet, si summo iure in nos utatur Deus, quid nobis futurum sit. Deinde si velit exigere a nobis quod debetur, quam nobis expediat confugere ad preces, quia hoc unicum superest asylum peccatoribus. Notanda est etiam longa summarum distantia: nam quum talentum unum centum denariis pluris sit, quid centum denarii ad decem talentorum millia?

31. *Quum vidissent conservi.* Quanquam in his verbis quaerendum non est mysterium, quia tamen nihil continent, nisi quod natura dictat, et usu quotidie discimus, sciendum est, nobis coram Deo tot adversarios testes fore, quot nobiscum vivunt homines: quia fieri non potest, quin illis displiceat ac odio sit crudelitas, praesertim dum sibi quisque metuit, ne in caput suum redundet quod videt alteri fieri. Quod ad sententiam proxime sequentem, frustra quaeritur, quomodo puniat Deus, quae semel remisit peccata: quia simplex hic sensus est, licet omnibus misericordiam offerat, indignos tamen esse, qui ea fruantur, rigidos exactores, a quibus nulla potest impetrari venia. Ridiculi vero sunt Papistae, dum ex adverbio *quousque* purgatorium ignem eliciunt. Certum enim est, mortem aeternam a Christo hic notari, non poenam temporalem, qua Dei iudicio satisfiat.

(154.) MATTH. XVII. 24. Quum autem venissent Capernaum, accesserunt, qui didrachma accipiebant, ad Petrum, dixeruntque, Praeceptor vester non solvit didrachma? 25. Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset in domum, praevenit illum Iesus dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributa, aut censum? a filiis suis, an ab alienis? 26. Dicit illi Petrus, Ab alienis. Ait illi Iesus, Ergo liberi sunt filii. 27. Verum ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum, et eum piscem, qui prodierit primus, tolle: et aperto ore illius, invenies staterem, eum acceptum da illis pro me et pro te.

Matth. 24. *Quum autem venissent Capernaum.* Imprimis notandus est huius historiae scopus: nempe quod Christus tributum solvendo subiectionem ultro testatus sit, sicuti formam servi induerat, simul tamen et verbis et miraculo ostenderit, non iure vel necessitate, sed libera et voluntaria submissione se ita esse exinanitum, ut eum censeret mundus quasi unum quemlibet e vulgo. Erat hoc non vectigal, quod exigi soleret in traiectu, sed annuum tributum Iudaeis impositum in singula capita, ut tyrannis penderent quod olim solebant uni Deo. Scimus enim, hunc censum illis praescriptum fuisse in Lege, ut dimidio statere quotannis profiterentur Deum, a quo redempti fuerant, esse summum suum Regem. Hoc quum ad se transtulissent reges Asiatici, placuit Romanis exemplum. Ita quasi alienati essent Iudaei a Dei imperio, profanis tyrannis solvebant sacrum censum in Lege indictum. Porro absurdum videri poterat, Christum, quum apparuisset populi redemptor, ne ipsum quidem a tributo esse immunem. Hoc scandalum ut averteret, verbis docuit, sola voluntate se esse obstrictum: et miraculo idem probavit, quia a terreno imperio eximere se poterat, qui mari dominabatur et piscibus. *Praeceptor vester non solvit?* Quidam putant, perstrictum fuisse Christum a tributi coactoribus, quasi se a communi iure subduceret. Ergo, ut petulans et contumeliosum est illud hominum genus, probrose hoc esse dictum interpretor. Nam quum censeri in sua quisque urbe soleret, scimus, Christo non fuisse quietam uno in loco stationem. Quaerunt ergo isti, an solutus erit legibus, quia tanquam incertus hospes huc illuc discursat? Et Petri responsum modestam excusationem continet ad eos placandos: Solvet, inquit. Unde colligimus, Christum prius ex more solvisse, quia Petrus ut rem minime dubiam promittit. Quod vero hunc potius, quam alios discipulos compellant, factum esse suspicor, quia apud ipsum habitavit Christus: nam si eodem omnes contubernio usi forent, communis fuisset exactio. Ridiculi ergo sunt Papistae, qui tam frivolo praetextu Petrum dignitatis socium Christo faciunt. Vicarium, inquiunt, sibi elegit, et pari secum honore dignatus est, quem solutione tributi sibi aequavit. Atqui hoc modo subulcos omnes facient Christi vicarios, quia tantundem et illi pendebant. Quodsi in tributo solvendo enituit primatus Petri, unde ista, quam sibi arrogant, immunitas? Sed ita putide ineptire oportet, qui Scripturam pro sua libidine depravant. *Quid*

tibi videtur Simon? Specimen divinitatis suae in eo edidit Christus, se nihil latere ostendens. Quorsum autem tendit eius sermo? an ut se et suos a legum subiectione eximat? Sic quidam exponunt, iure liberos esse Christianos, sed libere subiici communi politiae, quoniam aliter humana societas coli nequit. Mihi tamen simplicior videtur sensus: quia enim periculum erat, ne frustra Christum venisse putarent discipuli, quia tributum solvendo spem liberationis praecideret, simpliciter affirmat, se ideo solvere tributum, quia iure suo et potestate sponte abstinet. Unde colligitur, nihil de eius regno minui. Sed cur sibi palam non vindicat quod suum est? nempe quia tributi coactoribus incognita erat eius maiestas. Quanquam enim spirituale est eius regnum, sic tamen habendum est, quum unicus sit Dei filius, haeredem quoque esse totius mundi, ut subiecta illi esse omnia, et coram ipso in ordinem cogi deceat. Sensus ergo est, non ideo praefectos esse humano generi reges a Deo et institutas politias, ut ipse qui filius est eandem cum aliis servitutem promiscue obeat, sed tamen, donec manifestata sit regni sui gloria, sponte una cum aliis fore servum. Hoc testimonio non minus insulse, quam feliciter abusus est Papa, ut suum Clerum legibus solveret. Quasi vero rasura capitis faciat Dei filios, qui a tributis et vectigalibus sint immunes. Atqui nihil aliud voluit Christus, quam sibi honorem filii regis vindicare, ut saltem domum haberet privilegio immunem a iure vulgari. Quare inscite etiam Anabaptistae haec verba ad labefactandum politicum ordinem detorquent, quum certo certius sit, Christum minime de communi fidelium iure disserere, sed tantum similitudinem petere a filiis regum, qui una cum suis domesticis liberi sunt.

27. *Mitte hamum.* Quanquam fateor, non semper plenos Christo loculos fuisse, non tamen inopia coactum arbitror hoc mandasse Petro, sed ut miraculo probaret, se latius dominari, quam omnes terrenos reges, ut qui pisces sibi haberet tributarios. Atque hoc semel tantum legimus factum esse, quia unum documentum satis in totam vitam fuit. Porro stater tantundem valebat ac siclus, nempe quatuor drachmas vel duo didrachma.

SECTIO XVI. (155—169.)

ITER IN IERUSALEM.

(155.) MATTH. XIX. 1. Et factum est, quum consummasset Iesus hos sermones, migravit a Galilaea, et venit in fines Iudaeae trans Iordanem. 2. Et sequutae sunt eum turbae multae, et sanavit eos ibi.

MARC. IX. 38. Respondit autem ei Ioannes, dicens, Praeceptor, vidimus quendam nomine tuo eiicere daemonia,

nec sequitur nos: et prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos. 39. Iesus autem ait, Ne prohibeatis illum: nullus enim est, qui, si virtutem fecerit in nomine meo, possit cito male loqui de me. 40. Qui enim non est adversus nos, pro nobis est. X. 1. Et quum inde surrexisset, venit in fines Iudaeae per regionem, quae est trans Iordanem. Et conveniunt rursum turbae ad illum, et sicut consueverat, rursum docebat eas.

LUC. IX. 49. Respondens autem Ioannes dixit, Praeceptor, vidimus quendam super nomine tuo eiicientem daemonia, et prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum. 50. Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere: qui enim non est adversum nos, pro nobis est. 51. Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, et ipse faciem suam obfirmaverat, ut iret Hierosolymam. 52. Et misit nuntios ante conspectum suum, et euntes intraverunt in oppidum Samaritanorum, ut pararent illi: 53. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis Hierosolymam. 54. Quum vidissent autem discipuli eius Iacobus et Ioannes, dixerunt, Domine, vis dicamus, ut ignis descendat e coelo, et consumat illos, quemadmodum et Elias fecit? 55. Conversus autem Iesus, increpavit illos, dicens, Nescitis cuius spiritus estis vos. 56. Filius enim hominis non venit ad perdendas animas hominum, sed servandas. Et abierunt in aliud castellum.

Marc. 38. *Praeceptor, vidimus quendam.* Hinc apparet, celebre iam tunc fuisse Christi nomen, ut eo usi sint, qui non erant ex familiaribus eius discipulis, vel forte etiam abusi: nihil enim pro certo asserere ausim. Fieri potest ut hic, de quo fit mentio, Christi doctrinam amplexus non malo animo ad edenda miracula se contulerit, sed quia non nisi selectos Evangelii sui praecones hac facultate ornavit Christus, temere ab illo susceptum vel potius arreptum fuisse hoc munus arbitror. Quanquam autem praepostere hoc tentavit, quod discipulos sine mandato imitari ausus est, successu tamen non caruit audacia, quia Domino placuit hoc quoque modo nomen suum illustrare: sicuti interdum per eos operatur, quorum ministerium non probat quasi legitimum. Ad haec nihil obstat, quominus fide particulari quispiam imbutus coecum impetum sequatur: atque ita se ad edenda miracula praecipitet. Venio nunc ad Ioannem et eius socios. Hominem ab edendis miraculis se prohibuisse dicunt. Cur non prius rogabant, liceret necne? nunc enim dubii et suspensi magistri iudicium requirunt. Unde sequitur, ius prohibendi inconsiderate sibi sumpsisse. Quare temeritatis damnandus est, quisquis plus aggredi-

tur, quam sibi Dei verbo concessum esse novit. Deinde in Christi discipulis suspecta est ambitio, quia de asserendo honoris sui privilegio laborant. Qui fit enim, ut hominem incognitum repente ab edendis miraculis depellant, nisi quia hoc iure soli volunt potiri? Causam enim allegant, quod Christum non sequatur, acsi dicerent, Non est tuus contubernalis, ut nos: cur ergo honore aequabitur?

39. *Ne prohibeatis.* Prohiberi eum Christus noluit, non quod illi auctor fuisset, vel probaret eius factum, aut etiam probari vellet a discipulis, sed quia, ubi per occasionem glorificatur Deus, ferendum id est ac gaudendum. Sic Paulus (Philipp. 1, 18.), quamvis illi displiceat eorum cupiditas, qui se venditabant Evangelii nomine, gaudet tamen hac occasione propagari Christi gloriam. Notanda autem est ratio quae subiicitur, fieri non posse ut Christo maledicat, qui in eius nomine virtutes edit, ac proinde in lucro deputandum: nam inde sequitur, nisi magis propriae gloriae addicti fuissent discipuli, quam studiosi ac cupidi promovendae Magistri gloriae, non aegre fuisse laturos, quum eam aliunde extolli augerique cernerent. Neque tamen quum pronuntiat Christus, pro amicis habendos qui palam non sunt inimici, liberum cursum temerariis hominibus laxari iubet, ut nobis tacentibus se pro libidine sua huc illuc ingerant, totumque perturbent Ecclesiae ordinem (talis enim licentia, quoad vocatio nostra tulerit, cohibenda est): tantum recte facere negat, qui importune obsistunt, ne quibusvis mediis propagetur regnum Dei. Nec vero ita suos agnoscit, ut in grege suo censeat, qui medii sunt inter hostes et amicos, sed intelligit, quatenus non nocent, prodesse ac iuvare. Est enim proverbialis sententia, qua monemur, non movendum esse bellum donec simus lacessiti.

Luc. 51. *Dum complerentur dies.* Hanc historiam solus Lucas refert, quae tamen multis nominibus non parum est utilis. Nam hic primo divina Christi fortitudo et constantia in spernenda morte describitur: deinde, quam capitales inimicitias generent religionis dissidia: tertio, quam praecipiti fervore ad impatientiam feratur hominum natura: ad haec, quam proclivis sit in Sanctorum imitatione lapsus: postremo, ad mansuetudinem revocamur Christi exemplo. Caeterum mors Christi *assumptio* vocatur, non tantum quia tunc sublatus est e medio, sed quia humili carnis ergastulo egressus in sublime conscendit. *Faciem offirmaverat.* Hoc verbo expressit Lucas, quum mors Christo esset ante oculos, subacto eius metu ad ipsam obeundam progressum esse: simul tamen luctatum esse indicat, ut terroris victor se animose ad mortem offerret. Nam si nulla fuisset obiecta formido, si nulla difficultas, nullum certamen, nulla cura, quorsum attinuit faciem offirmare? Sed quia nec stupidus erat, nec temulenta audacia praeditus, crudeli acerbaque morte, imo diro et horribili cruciatu, quem sibi a severo Dei iudicio instare sciebat, moveri oportuit: adeoque id eius gloriam non obscurat vel minuit, ut insigne sit immensi erga nos amoris eius documentum, quia posthabito sui respectu, ut saluti nostrae se addiceret, per medios terrores ad mortem properavit, cuius propinquus dies eum minime latebat.

52. *Misit nuntios.* Probabile est, magnam comitum turbam tunc secum traxisse: neque enim missi sunt nuntii, qui lautas epulas instruerent, vel deligerent splendidum aliquod palatium, sed tantum qui dicerent adventare magnam hospitum copiam. Illi vero exclusi ac repulsam passi Magistrum exspectant. Hinc porro discimus, quod

secundo loco notavi, quum inter se dissident homines in religionis doctrina, facile in mutua odia prorumpere. Signum enim acerrimi odii fuit, esurientes fraudare victu, et fessis negare hospitium. Atqui Samaritanos ita male habet ac urit Iudaica religio, ut qui eam sectantur nulla humanitate dignos putent. Angebat etiam forte eos contumeliae dolor, quod scirent templum suum quasi profanum detestationi esse Iudaeis, seque degeneres et adulterinos haberi Dei cultores. Sed quum pertinaciter haereret superstitio semel recepta, prava aemulatione certarunt usque ad extremum in ea tuenda. Tandem eousque exarsit contentio, ut uno incendio utramque gentem perdiderit: nam facem belli Iudaici fuisse, testis est Iosephus. Quanquam autem invidiam declinare Christo promptum erat, mavult tamen se Iudaeum profiteri, quam obliqua abnegatione hospitium redimere.

54. *Quum vidissent discipuli.* Admonuit forte eos ipsa regio, ut contra impios protinus fulminare cuperent: illic enim quondam Elias igne coelesti regios milites deiecerat, qui ad eum capiendum missi fuerant (II. Reg. 1, 10.). Venit ergo illis in mentem, simili exitio devotos esse tunc Samaritas, qui tam indigne Filium Dei reiicerent. Hic autem videmus, quo nos impellat stulta sanctorum Patrum imitatio. Obtendunt Iacobus et Ioannes Eliae exemplum, sed non attendunt, quantum ab Elia differant: non bene examinant zeli sui intemperiem, ad Dei vocationem non respiciunt. Aeque specioso praetextu suam idololatriam fucabant Samaritae, sicuti habetur Ioann. 4, 20., sed errabant utrique, quod nullo adhibito delectu simiae magis quam imitatores sanctorum Patrum erant. Quanquam autem dubium est, putentne sibi in manu esse potentiam, an sibi a Christo dari petant: mihi tamen hoc magis probabile est, quod stulta fiducia elati, modo annuat Christus, ad exsequendam vindictam se armatos esse non dubitent.

55. *Nescitis cuius Spiritus vos.* Hoc responso non modo effrenem impetum Christus in duobus discipulis compescuit, sed regulam nobis omnibus praescripsit, ne zelo nostro indulgeamus. Probe enim sibi conscium esse oportet, quisquis aliquid aggreditur, quod Spiritum Dei auctorem ducemque habeat, rectoque et puro agatur eius instinctu. Multos impellet zeli fervor, sed, si deest Spiritus prudentiae, ebulliunt in spumas: saepe etiam contingit, zelo turbidos carnis affectus permixtos esse, et qui acerrimi videntur gloriae Dei zelotae, excoecari privato carnis affectu. Quare nisi zelo nostro praesit Dei Spiritus, ad excusationem nihil proderit iactare, nihil nisi bono zelo fuisse a nobis tentatum. Spiritus autem ipse consilio et prudentia nos reget, ne quid praeter officium vel citra vocationem, denique nisi prudenter et opportune tentemus: deinde mentes nostras, abstersa omni carnis faece, recto affectu imbuet, ne quid appetamus nisi quod Deus dictaverit. Perstringit etiam Christus discipulos, quod longe a spiritu Eliae remoti, perperam quod ille gessit sibi usurpent. Nam Elias Dei iudicium, quod illi mandatum erat a Spiritu, exsequutus est: isti autem non Dei iussu, sed carnis impulsu ad vindictam prosiliunt. Quare nihil nobis patrocinantur sanctorum exempla, nisi idem, qui illos direxit Spiritus, in nobis habitet.

(156.) MATTH. XIX. 3. Et accesserunt ad eum Pharisaei tentantes eum, et dicentes ei, Licetne homini divortium facere cum uxore sua qualibet ex causa? 4. Qui respondens ait eis, An non legistis, quod is, qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos? 5. Et dixit, Propterea deseret homo patrem et matrem, et agglutinabitur uxori suae, et erunt duo in carnem unam. 6. Itaque iam non sunt duo, sed una caro: quod ergo Deus copulavit, homo ne separet. 7. Dicunt illi, Cur ergo Moses iussit dare libellum repudii, ac dimittere eam? 8. Ait illis, Moses ad duritiem cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras: caeterum ab initio non fuit sic. 9. Dico autem vobis, quod quicunque repudiaverit uxorem suam, nisi ob stuprum, et aliam duxerit, is committit adulterium: et qui repudiatam duxerit, is adulterium committit.

MARC. X. 2. Et adeuntes Pharisaei interrogabant illum, Licetne viro uxorem repudiare? tentantes illum. 3. At ipse respondens dixit illis, Quid vobis praecepit Moses? 4. Illi autem dixerunt, Moses permisit libellum repudii scribere, ac dimittere. 5. Et respondens Iesus dixit illis, Ad duritiem cordis vestri scripsit vobis hoc praeceptum. 6. Caeterum ab initio creationis masculum et feminam fecit illos Deus. 7. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae. 8. Et erunt duo in carnem unam. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. 9. Quod igitur Deus copulavit, homo ne separet. 10. Et in domo rursum discipuli illius eadem de re interrogarunt illum. 11. Et dicit illis, Quicunque repudiaverit uxorem suam, et duxerit aliam, adulterium committit in illam. 12. Et si mulier repudiaverit virum suum, et nupserit alteri, adulterium committit.

Quanquam insidias Christo tendunt Pharisaei, et dolose eum adoriuntur ut circumveniant, utiliter tamen nobis cessit eorum malitia: sicuti Dominus mirifice in suorum utilitatem convertere novit, quaecunque ad verae doctrinae subversionem machinantur impii. Nam hac occasione soluta fuit quaestio, quam pariebat repudii libertas, et de sacro ac insolubili coniugii nexu certa lex tradita. Inde autem arrepta est captionis ansa, quia in utramque partem secundum ipsos non nisi odiosa esse poterat responsio. Quaerunt, an viro liceat repudiare uxorem quavis de causa: si neget Christus, clamabunt impie,

Legem ab ipso abrogari: si affirmet, iactabunt potius lenonem esse quam Dei prophetam, qui sic virorum libidini indulgeat. Hoc quidem animis conceperant, sed Filius Dei, qui novit sapientes in astutia sua deprehendere, eos frustratus est, illicitis repudiis severe resistens, et simul tamen demonstrans, nihil se nisi Legi consentaneum proferre. Nam duobus capitibus totam rem concludit: ordinem creationis debere esse instar Legis, ut vir coniugalem fidem tota vita colat. Divortia autem esse permissa, non quod licita sint, sed quia cum praefracto et indocili populo negotium erat.

Matth. 4. *An non legistis.* Non respondet quidem diserte Christus ad rogatum, sed propositae quaestioni plane satisfacit: quemadmodum si quis nunc de Missa interrogatus, sacrae Coenae mysterium fideliter exponat, ac tandem inferat, sacrilegos esse et falsarios, qui purae Domini institutioni quicquam vel addere vel detrahere audent, ficticium Missae sacrificium palam evertet. Hoc autem axioma sumit Christus, Ab initio Deus marem adiunxit feminae, ut duo efficerent integrum hominem. Ergo qui uxorem repudiat, quasi dimidiam sui partem a se ipso avellit. Hoc autem minime patitur natura, ut corpus suum quispiam discerpat. Alterum argumentum subiicit, ductum a minori ad maius. Sanctius est coniugii vinculum, quam quod filios parentibus astringit. Atqui pietas insolubili nexu filios parentibus obligat. Multo minus ergo potest maritus renuntiare uxori. Hinc sequitur, divinum vinculum abrumpi, si vir ab uxore divortium faciat. Iam vero hic est verborum sensus, quod Deus humani generis conditor masculum et feminam fecerit, ut quisque unica uxore contentus alias non appetat. Nam in numero duali insistit, sicuti et Propheta Malachias cap. 2, 10., quum adversus polygamiam invehitur, eandem rationem adducit, quod Deus, in quo abundantior erat Spiritus, ut in eius arbitrio esset plures creare, unum tamen fecerit hominem, nempe qualis hic describitur a Christo. Ergo ex ordine creationis probatur individua viri unius cum una uxore societas. Si quis obiiciat, hoc modo non fore licitum mortua priore uxore inducere alteram, facilis est responsio, non modo vinculum morte solvi, sed uxorem secundam a Deo subrogari in locum prioris, quasi una et eadem esset.

5. *Propterea deseret.* Dubium est, Adamne loquentem illic Moses, an Deum inducat: sed utrumvis eligas, ad praesentem locum parum interest, quia satis fuit adducere Dei oraculum, licet ore Adae prolatum fuerit. Caeterum non simpliciter iubetur, qui uxorem ducit, patrem relinquere, quia secum ipse pugnaret Deus, si coniugio aboleret, quam filiis erga parentes pietatem mandat: sed dum comparatio fit inter officia, patri et matri praefertur uxor. Atqui si nuntium quis patri remittat, et iugum excutiat cui alligatus est, tale prodigium nemo admittet. Multo igitur minor erit solvendi coniugii libertas. *Erunt duo in unam carnem.* Hoc dicto non minus polygamia damnatur, quam licentia in repudiandis uxoribus: nam si mutua inter duos coniunctio a Domino sacrata fuit, adulterina est permixtio trium vel quatuor. Sed Christus (ut paulo ante attigi) aliter ad suum institutum accommodat, quod scilicet laceret se ipsum quisquis ab uxore divortium facit, quoniam ea est vis sancti coniugii, ut maritus et uxor in unum hominem coalescant. Neque enim Christi consilium fuit impuram et spurcam Platonis speculationem invehere, sed reverenter de ordine divinitus posito disseruit. Sic igi-

tur vivant inter se maritus et uxor, ut alter alterum foveat non secus ac dimidiam sui partem: ille vero sic imperet, ut caput sit uxoris, non tyrannus: mulier vicissim modeste ad obsequia se submittat.

6. *Quod ergo Deus copulavit.* Hac sententia frenat Christus virorum libidinem, ne uxores repudiando sacrum nodum abrumpant. Quemadmodum autem in viri arbitrio esse negat coniugium dissolvere, ita et aliis omnibus legem edicit, ne sua auctoritate illicita repudia confirment. Abutitur enim sua potestate Magistratus, qui viro gratiam facit repudiandae uxoris. Huc tamen proprie spectavit Christus, ut quisque pro se datam fidem sancte colat, et quos libido vel pravus affectus ad repudium sollicitat, hanc sibi cogitationem iniiciant: quisnam es, qui divinae coniunctionis liberam tibi rupturam facias? Caeterum latius quoque extendi potest haec doctrina. Papistae, Ecclesiam a Christo capite suo avulsam nobis fingentes, truncum et mutilum nobis relinquunt corpus: in sacra coena, quum Christus panem vino coniunxerit, usu calicis totam plebem privare ausi sunt. His diabolicis corruptelis opponere licebit, Quod Deus copulavit, homo ne separet.

7. *Cur ergo Moses.* Hanc calumniam meditati fuerant, si Christus (quod magis erat probabile) in repudiis legitimam causam exigeret. Licitum enim videtur quicquid Lege sua Deus permittit, sola cuius voluntas statuit boni et mali discrimen. Sed Christus apta responsione falsam invidiam diluit, quod hoc concesserit Moses eorum pervicaciae, non autem quasi licitum probaverit. Sententiam vero suam optima ratione confirmat, *Quia non ita fuit ab initio.* Sumit autem pro confesso, quum Deus ab initio coniugium instituit, perpetuam legem fixisse, quae usque ad finem vigere debeat. Quodsi institutio coniugii pro lege inviolabili habenda est, sequitur, quicquid ab ea deflectit, non ex pura eius natura esse, sed hominum vitio. Quaeritur tamen, an fas Mosi fuerit permittere, quod per se malum et vitiosum erat. Respondeo, improprie dici permissum, quod severe non vetuit: neque enim legem tulit de repudiis, ut ea suo suffragio approbaret, sed quum aliter restringi non posset hominum improbitas, quod maxime tolerabile erat remedium attulit, ut vir saltem uxoris pudicitiae testimonium redderet. Lex enim non nisi in mulierum favorem lata erat, ne, postquam iniuste reiectae erant, dedecus aliquod subirent. Unde colligimus, inflictam viris potius fuisse poenam, quam venia aut permissu accensam fuisse eorum libidinem. Adde quod a politia et externo ordine multum differt spirituale regimen. Quid liceat ac fas sit, decem verbis complexus est Dominus: nunc quia fieri potest, ut multa non vocentur ad humanum tribunal, de quibus sua quemque conscientia arguit ac convincit, non mirum est, si leges politicae ad illa conniveant. Sumamus familiare exemplum: litigandi maior nobis per leges fit libertas, quam ferat caritatis regula. Cur istud? quia singulis ius reddi nequit, nisi aperta sit petendi ianua: interim lex Dei interior sequendum esse pronuntiat, quod dictabit caritas. Neque tamen est, cur hinc Magistratus ignaviae suae excusationem captent, si sponte cessent a corrigendis vitiis, vel omittant quae postulabat officii ratio. Sed videant privati homines, ne sua vitia legum patrocinio tegentes culpam eorum duplicent. Nam hic Dominus oblique Iudaeos increpat, quasi ipsis non sufficiat impune suam proterviam tolerari, nisi Deum iniquitatis suae aucto-

rem inscribant. Quodsi ex legibus politicis non semper, nec ubique petenda est sancte pieque vivendi regula, multo minus ex consuetudine.

9. *Dico autem vobis.* Marcus hoc seorsum discipulis fuisse dictum refert, quum domum venissent: Matthaeus autem, omissa hac circumstantia, sermonem contexit, ut saepe Evangelistae medium aliquid relinquunt, quia satis habent rerum summas colligere. Nihil ergo discriminis est, nisi quod alter altero distinctius rem exponit. Summa autem est: quamvis Lex divortia non puniat, quae a prima Dei institutione dissident, adulterum tamen esse, qui reiecta uxore alteram sibi accipit. Neque enim est in hominis arbitrio coniugii fidem solvere, quam Dominus ratam manere vult: itaque pellex est, quae legitimae uxoris torum occupat. Additur autem exceptio, quia mulier scortando, se quasi putridum membrum a viro rescindens, eum liberat. Qui alias causas excogitant, quia supra magistrum coelestem sapere volunt, merito sunt repudiandi. Elephantiasin volunt iustam repudii causam esse, quia morbi contagio non modo ad maritum, sed et ad liberos perveniat. Ego autem, sicuti pio viro consulo ut elephantiacam uxorem non attingat, ita eius repudiandae licentiam non permitto. Si quis obiiciat, opus habere remedio, qui coelibes vivere nequeunt, ne urantur: dico remedium non esse, quod extra Dei verbum quaeritur. Addo etiam, nunquam illis defore continentiae donum, si Domino se regendos tradant, quia sequuntur quod ille praescripsit. Obrepet alicui uxoris fastidium, ut congredi cum ea non sustineat: an huic malo polygamia medebitur? Alterius uxor in paralysin vel apoplexiam incidet, vel alio incurabili morbo laborabit: an maritus incontinentiae praetextu illam reiiciet? Atqui scimus spiritus auxilio nunquam destitui, qui in viis suis ambulant. Scortationis vitandae causa, inquit Paulus, quisque uxorem ducat (I. Cor. 7, 2.). Hoc qui fecit, licet non succedat ex voto, suis partibus defunctus est. Ergo si quid desit, Dei subsidio sarcietur. Ultra progredi, nihil aliud est quam Deum tentare. Quod autem alteram causam notat Paulus (I. Cor. 7, 12. 15.), nempe ubi pietatis odio coniuges ab incredulis reiici contingit, non esse pium fratrem vel sororem tunc servituti obnoxium, a Christi mente diversum non est. Neque enim illic de iusta repudii causa disserit, sed tantum an viro incredulo obstricta maneat mulier, postquam Dei odio impie reiecta non aliter redire in gratiam potest, quam si Deum abneget. Quare nihil mirum, si Paulus alienationi a Deo dissidium cum homine mortali praeferat. Videtur tamen supervacua esse quam ponit Christus exceptio. Nam si capitale supplicium meretur adultera, quorsum attinet de repudio loqui? Sed quia mariti erat uxoris adulterium iudicio persequi, ut domum flagitio purgaret, qualis qualis fuerit eventus, maritum, qui uxorem impudicitiae convincit, absolvit Christus a vinculo: et fieri potest, ut in corrupto et degenere populo huius quoque sceleris tunc magna regnaverit impunitas. Sicuti hodie perversa Magistratuum indulgentia facit, ut necesse habeant viri impuras uxores reiicere, quia de adulteris poena non sumitur. Notandum autem est, commune ac mutuum esse ius utriusque partis, sicuti mutua et par est fidei obligatio. Nam quum aliis in rebus primatum vir teneat, quoad torum uxori aequatur: non enim est dominus corporis sui. Ergo quum adulter a coniugio defecerit, parta est uxori libertas. *Qui repudiatam duxerit.* Hoc membrum pessime

expositum fuit a multis interpretibus. Generaliter enim et confuse putarunt, coelibatum praecipi quoties divortium factum fuerit: ita si maritus adulteram reiiceret, utrique iniecta est coelibatus necessitas. Quasi vero sit haec repudii libertas, tantum ab uxore secubare: quasi etiam Christus non clare in hac causa fieri permittat, quod promiscue sibi Iudaei pro suo arbitrio usurpare soliti erant. Fuit ergo ille nimis crassus error: nam quum adulterii damnat Christus, qui repudiatam uxorem duxerit, restringi hoc ad illicita et frivola divortia certum est. Ideo Paulus manere innuptas iubet, quae sic dimissae fuerint, aut viris suis reconciliari, quia scilicet rixis et dissidiis non aboletur coniugium (I. Cor. 7, 11.). Idque elicitur ex Marco, ubi nominatim exprimitur uxor quae a marito discesserit, non quod liberum fuerit uxoribus dare maritis repudii libellum, nisi quatenus in exteros mores prolapsi erant Iudaei: sed notare voluit Marcus, corruptelam, quae tunc passim trita erat, reprehendi a Domino, quod post voluntaria divortia utrinque ad novum coniugium transibant: ideo adulterii nulla fit apud eum mentio.

(157.) MATTH. XIX. 10. Dicunt ei discipuli, Si ita habet causa hominis cum uxore, non expedit matrimonium contrahere. 11. Qui dixit illis, Non omnes capaces sunt huius dicti, sed quibus datum est. 12. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: et sunt eunuchi, qui facti sunt eunuchi ab hominibus: et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat.

Perinde acsi iniqua virorum conditio futura sit, si ita alligati sint uxoribus, ut, quam diu pudicae fuerint, cogantur reliqua perferre potius quam ab illis discedant: hoc Christi responso commoti discipuli excipiunt, melius esse carere uxoribus quam induere talem laqueum. Sed cur non vicissim expendunt, quam dura sit uxorum servitus, nisi quia sibi et propriis commodis addictos impellit carnis sensus, ut aliis neglectis tantum sibi bene consultum esse cupiant? Interim se prodit impia ingratitudo, quod incommodi unius metu vel taedio singulare Dei donum respuunt. Satius est secundum eos, coniugium effugere quam se astringere perpetuae societatis vinculo. Atqui si coniugium instituit Deus in communem humani generis salutem, licet quaedam minus grata secum trahat, non ideo protinus spernendum est. Discamus ergo, si quid in Dei beneficiis nobis non arridet, non tam lauti esse ac morosi, quin reverenter illis utamur. Praesertim nobis in sancto coniugio cavenda est haec pravitas: nam quia multis molestiis implicitum est, semper conatus est Satan odio et infamia gravare, ut homines ab eo subduceret. Et Hieronymus nimis luculentum maligni perversique ingenii specimen in eo edidit, quod non tantum calumniis exagitat sacrum illum et divinum vitae ordinem, sed quascunque potest ex profanis auctoribus λοιδορίας accumulat, quae eius honestatem deforment. Nobis autem in mentem

veniat, quaecunque in coniugio molesta sunt, accidentalia esse, quia proveniunt ex hominis vitio. Deinde meminerimus, quia post corruptam naturam medicina esse coepit, non mirum esse si dulcedini permixtum habeat amarum saporem. Sed videndum est, quomodo hanc stultitiam refellat Dominus. *Omnes* huius dicti capaces esse negans, significat electionem non esse positam in manu nostra, acsi de re nobis subiecta esset consultatio. Si quis utile sibi esse putat uxore carere, atque ita nullo examine habito coelibatus legem sibi edicit, longe fallitur. Deus enim, qui pronuntiavit bonum esse, ut viro adiutrix sit mulier, contempti sui ordinis poenam exiget: quia nimium sibi arrogant mortales, dum se a coelesti vocatione eximere tentant. Porro non esse omnibus liberum, eligere utrum libuerit, inde probat Christus, quia speciale sit continentiae donum: nam quum dicit, non omnes esse capaces, sed quibus datum est, clare demonstrat non omnibus esse datum. Unde convincitur eorum superbia, qui sibi arrogare non dubitant, quod tam clare Christus adimit.

Matth. 12. *Sunt enim eunuchi.* Tria eunuchorum genera ponit Christus. Qui natura sunt spadones, vel qui ab hominibus castrati, eos ad coniugio arcet defectus, quia viri non sunt. Alios dicit esse eunuchos, qui se castraverunt, ut se liberius Deo impendant: hos immunes facit a necessitate coniugii. Unde sequitur alios omnes, qui a coniugio abhorrent, sacrilega audacia gigantum more cum Deo pugnare. Quod Papistae urgent castrandi vocem, quasi suo arbitrio continentiae legem homines imponant, nimis frigidum est. Prius enim testatus est Christus, Deum hoc quibus visum est dare. Et paulo post iterum asseret temere coelibatum eligi, ubi quis speciali dono praeditus non est. Quare haec castratio non libero arbitrio subiicitur, sed simplex sensus est, quum natura apti sint quidam ad coniugium, licet abstineant, non tamen Deum tentare, quia Deus immunitatem illis concedit. *Propter regnum coelorum.* Insulse exponunt multi, Ad promerendam aeternam vitam: quasi coelibatus meritorium in se aliquem cultum contineat, sicuti Papistae fingunt, statum esse angelicum. Atqui nihil aliud voluit Christus, quam coelibes hunc finem debere sibi habere propositum, ut curis omnibus soluti sese alacrius ad pietatis officia accingant. Stulta igitur imaginatio est, coelibatum esse virtutem, quia non magis quam ieiunium per se Deo placet, nec inter obsequia, quae a nobis requirit, censeri meretur, sed in alium finem spectare debet: imo nominatim exprimere voluit Christus, licet quispiam a scortatione purus sit, non tamen eius coelibatum probari Deo, si tantum otio suo et deliciis prospicit, sed tantum hoc nomine excusari, si ad liberam et solutam coelestis vitae meditationem aspirat. In summa, docet Christus non satis esse, si caste vivant coelibes, nisi consulto ab uxoribus abstineant, quo se expediant ad meliora officia. *Qui potest capere, capiat.* Hac clausula admonet Christus, minime spernendum esse coniugii usum, nisi coeca temeritate nos in exitium praecipites dare velimus: nam discipulis, quos videbat sine iudicio ruere, manum iniicere oportuit. Caeterum utilis omnibus admonitio est, quia in eligendo vitae genere pauci quid sibi datum sit reputant, sed prosiliunt sine delectu, quocunque eos tulit inconsideratus fervor: atque utinam fuisset olim audita. Sed nescio quibus Satanae fascinis obstructae fuerunt aures, ut reluctante natura, quasi invito Deo, laqueum perpetui coelibatus sibi induerint, quos ad coniugium Deus vocabat.

Postea exitiali voti laqueo constrictae sunt miserae animae, ut a fovea nunquam emergerent.

(158.) MATTH. XIX. 13. Tunc oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret, ac oraret: discipuli autem increpabant eos. 14. Iesus vero ait eis, Sinite pueros, et ne prohibeatis eos ad me venire: talium est enim regnum coelorum. 15. Et quum imposuisset illis manus, abiit illinc.

MARC. X. 13. Et attulerunt ad illum pueros, ut tangeret eos: discipuli vero increpabant eos, qui offerebant. 14. Iesus autem quum vidisset, indignatus est, dixitque eis, Sinite pueros venire ad me, nec prohibete illos: talium enim est regnum coelorum. 15. Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puer, non ingredietur in illud. 16. Et quum cepisset eos in ulnas, impositis super eos manibus, benedixit illis.

LUC. XVIII. 15. Offerebant autem ei etiam infantes, ut eos tangeret: quod quum viderent discipuli, increpabant illos. 16. Iesus autem, quum illos ad se vocasset, dixit, Sinite pueros venire ad me, et ne prohibete eos: talium est regnum Dei. 17. Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei veluti puer, non intrabit in illud.

Haec historia valde utilis est, quia docet, non eos solum recipi a Christo, qui sancti desiderii fideique impulsu sponte ad eum accedunt, sed quibus nondum per aetatem sentire licet, quantopere indigeant eius gratia. Nihil adhuc intelligentiae est in puerulis istis, ut benedictionem expetant: eos tamen sibi oblatos humaniter et benigne recipit, sollennique benedictionis ritu eosdem Patri consecrat. Porro eorum, qui pueros offerunt, consilium observare convenit: nisi enim infixa fuisset eorum mentibus persuasio, depositum esse Spiritus virtutem penes ipsum, quam in populum Dei effunderet, absurdum fuisset pueros offerre. Quare non dubium est, quin participationem gratiae illis postulent: ideo amplificandi causa apud Lucam additur particula *etiam*, acsi dixisset, postquam experti fuerant, quam variis modis adultos iuvaret, spem quoque de pueris cepisse, non prorsus vacuos omnibus Spiritus donis abituros, si manus eis imponeret. Porro manuum impositio (ut alibi diximus) vetus et celebre apud Iudaeos benedicendi symbolum erat: ideo nihil mirum, si Christum pro pueris adhibita illa sollenni ceremonia precari cupiant. Interea tamen, quum praestantior minoribus benedicat (Hebr. 7, 7.), ius et honorem summi Prophetae ei tribuunt.

Matth. 13. *Discipuli autem increpabant.* Si impositum eius capiti fuisset diadema, libenter nec sine plausu excepissent, quia proprium eius munus nondum tenebant. Nunc vero indignum eius persona esse ducunt, pueros admittere: nec colore error carebat. Quid enim cum infantibus negotii summo Prophetae ac Dei Filio? Sed hinc discimus, perversos esse iudices, qui ex carnis suae sensu aestimant Christum: subinde enim fit, ut spolient eum propriis dotibus, et rursum quae in eum minime competunt sub specie honoris affingant. Hinc nata est immensa superstitionum congeries, quae ficticium Christum mundo induxit. Quare discamus, non aliter de ipso sentire quam ipse docet, nec aliam illi induere personam, quam a Patre fuit imposita. Videmus, quid in papatu contigerit. Magnum se Christo honorem deferre putarunt, si coram panis frustulo se prosternerent: foetida coram Deo abominatio. Rursum quia non satis honorificum ei putabant esse, advocati obire pro nobis munus, innumeros sibi patronos crearunt: atqui hoc modo ereptus illi fuit Mediatoris honor.

14. *Sinite pueros.* Testatur, se velle pueros admittere, et tandem in ulnas receptos non modo complectitur, sed manuum impositione benedicit: unde colligimus ad hanc quoque aetatem extendi eius gratiam. Nec mirum: nam quum totum genus Adae sub mortis reatu conclusum sit, omnes a minimo usque ad maximum perire necesse est, nisi quos eripit unus Redemptor. Arcere vero a redemptionis gratia aetatem illam, nimis crudele foret: itaque hunc clypeum Anabaptistis non temere opponimus. Infantibus baptismum negant, quia non sint eius mysterii capaces, quod illic signatur. Nos contra excipimus, quum gratuitae peccatorum remissionis, simulque divinae adoptionis pignus ac figura sit baptismus, infantibus minime negandum esse, quos Deus adoptat, et Filii sui sanguine abluit. Quod poenitentiam vitaeque novitatem simul illic figurari obiiciunt, facilis solutio est, renovari Dei Spiritu pro aetatis modulo, donec per gradus suo tempore quae in illis occulta est virtus augescat, et palam refulgeat. Quod autem non aliter reconciliari nos Deo et adoptionis haeredes fieri contendunt quam fide, hoc de adultis fatemur, sed quod ad infantes attinet, falsum esse convincit hic locus. Certe non lusorium, nec inane symbolum erat manuum impositio, nec frustra preces in aërem Christus effudit: sollenniter autem offerre Deo non potuit, quin puritate donaret. Quid vero illis precatus est, nisi ut reciperentur inter Dei filios? unde sequitur, regenitos Spiritu fuisse in spem salutis. Ipse denique amplexus testis fuit, censeri ipsos a Christo in suo grege. Quodsi donorum spiritualium, quae figurat Baptismus, compotes fuerunt, externo signo privari absurdum est. Sacrilega vero audacia est, abigere procul ab ovili Christi, quos ipse in sinu suo fovet, et quasi extraneos clausa ianua reiicere, quos prohiberi non vult. *Talium est regn. coel.* Hac voce tam parvulos quam eorum similes comprehendit. Insulse enim Anabaptistae pueros excludunt, a quibus initium fieri debebat. Sed interim sumpta ex re praesenti occasione, hortari suos voluit, ut malitia et fastu exinaniti puerilem naturam induerent. Ideo apud Marcum et Lucam additur, neminem in regnum coelorum posse ingredi, nisi qui puero sit conformis. Sed notanda est Pauli admonitio, ne simus pueri sensu, sed malitia (I. Cor. 14, 20.).

(159.) MATTH. XIX. 16. Et ecce unus accedens ait illi, Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam? 17. Qui dixit ei, Cur me vocas bonum? nullus est bonus, nisi unus Deus: quodsi vis ad vitam ingredi, serva mandata. 18. Dicit illi, Quae? Iesus autem dixit, Non facies homicidium. Non committes adulterium. Non facies furtum. Non falsum dices testimonium. 19. Honora patrem et matrem. Et, Diliges proximum tuum ut te ipsum. 20. Dicit illi adolescens, Omnia haec servavi a iuventute mea: quid adhuc mihi deest? 21. Ait illi Iesus, Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo: et veni, sequere me. 22. Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abiit tristis: erat enim habens possessiones multas.

MARC. X. 17. Et quum exiret in viam, accurrit quidam, et quum genua flexisset, interrogavit eum, Praeceptor bone, quid faciam, ut vitam aeternam possideam? 18. Iesus autem dixit illi, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi unus Deus. 19. Praecepta nosti: Ne committas adulterium. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testimonium dicas. Ne fraudes. Honora patrem tuum et matrem. 20. At ille respondens dixit ei, Praeceptor, haec omnia servavi ab adolescentia mea. 21. Iesus autem intuitus eum, dilexit ipsum, et dixit illi, Unum tibi deest, abi, quaecunque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo: et veni, sequere me, sublata in humeros cruce. 22. Ille vero molestia affectus propter sermonem, abiit moerens: habebat enim possessiones multas.

LUC. XVIII. 18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciam, ut consequar vitam aeternam? 19. Dixit autem ei Iesus, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi unus Deus. 20. Praecepta nosti: Non committes adulterium. Non occides. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum et matrem tuam. 21. At ille dixit, Haec omnia servavi a iuventute mea. 22. Quo audito, Iesus ait illi, Adhuc unum tibi deest, omnia quaecunque habes, vende, et distribue pauperibus et

habebis thesaurum in coelo: et veni, sequere me. 23. His ille auditis moerore affectus est, quia dives erat valde.

Matth. 16. *Ecce unus.* Lucas *principem*, hoc est primariae auctoritatis virum fuisse dicit, non unum quemlibet e vulgo. Quanquam vero honorem conciliant divitiae, videtur tamen gravis et boni viri existimatio illi tribui. Et ego quidem, expensis omnibus circumstantiis, non dubito, quamvis adolescens vocetur, fuisse tamen ex eorum ordine, qui frugi et casta vita antiquam integritatem colebant. Venit autem non insidiose, ut scribis mos erat, sed discendi animo: itaque tam verbis quam genuflexione Christum se ut fidum doctorem revereri testatur. Sed rursum obstabat coeca operum confidentia, ne proficeret sub Christo, cui se alioqui docilem praebere optabat. Sic hodie videmus quosdam non male affectos, quia tamen umbratili nescio qua sanctitate occupati sunt, Evangelii doctrinam aegre gustare. Porro, ut de statu responsionis melius fiat iudicium, notanda est quaestionis forma. Non simpliciter rogat, quomodo et qua via perveniet ad vitam, sed quid boni faciendo eam acquiret. Merita igitur somniat, quibus vita aeterna reddatur quasi debita compensatio: quare apposite Christus ad Legis observationem eum amandat, quam certum est esse viam vitae, ut mox plenius disseram.

17. *Cur me vocas bonum?* Hanc correctionem non tam subtiliter accipio, ut bona pars interpretum, quasi suam Deitatem insinuet Christus. Tantundem enim valere putant haec verba, acsi dixisset, Si in me nihil altius agnoscis natura humana, falso elogium boni, quod convenit soli Deo in me transfers. Equidem fateor, homines (proprie loquendo) minime tam honorifico titulo dignos esse, ac ne angelos quidem: quia nec bonitatis guttam a se habent, sed a Deo mutuantur: deinde quia in illis tantum inchoata est bonitas, non perfecta. Sed Christi non aliud consilium fuit, quam fidem suae doctrinae asserere, acsi dixisset, Tu me falso bonum vocas magistrum, nisi a Deo profectum agnoscis. Ergo non hic asseritur Deitatis essentia, sed ad fidem doctrinae habendam deducitur iuvenis. Iam quidem aliquo obediendi affectu imbutus erat, sed eum vult Christus altius conscendere, ut Deum loquentem audiat. Nam (ut est mos hominum ex diabolis plerumque facere angelos) promiscue bonos doctores appellant, in quibus nihil sentiunt divinum: sunt autem istae donorum Dei profanationes. Non mirum ergo si Christus, ut doctrinae suae auctoritatem conciliet, iuvenem ad Deum revocat. *Serva mandata.* Locum hunc perperam interpretati sunt quidam ex veteribus, quos Papistae sequuti sunt, acsi doceret Christus, Legis observatione posse nos vitam aeternam promereri. Atqui non respexit Christus, quid possint homines, sed ad propositam quaestionem respondit, quaenam sit operum iustitia: nempe quam Lex definit. Et certe sic habendum est, Deum Lege sua complexum esse sancte iusteque vivendi rationem, qua iustitia continetur: neque enim frustra hanc sententiam protulit Moses, Qui fecerit haec, vivet in ipsis. Item, Contestor coelum et terram quod hodie vobis ostenderim vitam. Negandum ergo non est, quin Legis observatio iustitia sit, qua vitam sibi acquireret, si quis perfectus esset Legis observator. Sed quia destituimur omnes gloria Dei, in Lege non nisi maledictio reperietur: nec aliud nobis restat, quam confugere ad gratuitum iustitiae donum. Itaque

Paulus duplicem statuit iustitiam, Legis et fidei: priorem in operibus locat, secundam vero in mera Christi gratia. Unde colligimus, legale esse hoc Christi responsum, quia iuvenem de operum iustitia quaerentem prius doceri oportuit, neminem coram Deo censeri iustum, nisi qui Legi satisfecerit (quod impossibile est), ut infirmitatis suae convictus ad fidei subsidium se conferret. Fateor ergo, quia mercedem vitae aeternae Deus Legis suae observatoribus promisit, nisi obstaret carnis nostrae infirmitas, hanc viam tenendam esse, sed nostro vitio fieri Scriptura docet, ut necesse sit nobis donari quod meritis non consequimur. Si quis obiiciat, frustra nobis proponi iustitiam in Lege, cuius nemo unquam fieri compos poterit, respondeo, quia rudimentum est, quo perducimur ad precariam iustitiam, minime supervacuum esse. Ideo Paulus, ubi dixit, factores Legis iustificari, a Legis iustitia omnes excludit. Porro hic locus figmenta omnia abolet, quae sibi ad salutem acquirendam Papistae fabricarunt. Neque enim in eo tantum falluntur, quod bonis operibus Deum obstringere sibi volunt, ut salutem quasi debitam rependat: sed dum se ad bene agendum accingunt, posthabita Legis doctrina, praecipue fictis quas vocant devotionibus sunt intenti, non quod palam repudient Dei Legem, sed quia humanas traditiones longe praeferunt. Quid autem Christus? nempe hunc solum Deo probari cultum, quem ipse praescripsit: quia obedientia potior illi est omnibus victimis. Ergo quisquis ad Christi obsequium vitam componere studet, dum se Papistae in frivolis traditionibus occupant, studium suum servandis Legis mandatis totum impendat.

18. *Non facies homicidium.* Mirum est, quum toti Legi Christus nos voluerit esse addictos, tantum secundam tabulam ab eo attingi, sed hoc ideo factum est, quia ex officiis caritatis melius perspicitur, qualis sit cuiusque animus. Pietas quidem erga Deum superior est, sed quia hypocritae prioris tabulae observationem saepe simulant, ad examen habendum aptior est secunda tabula. Sciamus ergo, praecepta a Christo delecta esse, in quibus verae iustitiae testimonium exstat: per synecdochen tamen sub parte totum designat. Quod praeceptum de colendis parentibus ultimo loco posuit, in eo nihil est momenti, quia exacti ordinis curam minime habuit. Interim notatu dignum, secundae tabulae ascribi, ne quem decipiat Iosephi error, qui ad priorem tabulam putavit spectare. Quod tandem in fine additur, *Diliges proximum*, nihil a prioribus mandatis diversum continet, sed generalis est omnium expositio.

20. *Dicit illi adolescens.* Legem illi fuisse mortuam oportet, quum se adeo iustum somniaret: nisi enim per hypocrisin sibi blanditus esset, optima ad discendam humilitatem admonitio erat, suas maculas et sordes in Legis speculo cernere. Verum stulta fiducia ebrius secure iactat, probe se a pueritia defunctum fuisse officio. Idem sibi contigisse fatetur Paulus, quod se vivere persuasus fuerit, quam diu eum latebat Legis vigor: sed postquam sensit, quid Lex valeret, vulnus inde letale sibi fuisse inflictum. Ideo responsio Christi, quae sequitur, ad hominis ingenium directa fuit. Neque tamen quicquam ab eo Christus exigit praeter Legis mandata, sed quia simplex recitatio eum nihil moverat, aliis verbis occultum avaritiae morbum detegit. Fateor, nusquam in Lege praecipi, ut omnia vendamus: sed quum Legis finis sit, homines ad sui abnegationem deducere, et expresse concupiscentiam damnet, videmus Christum non alio spectasse, quam

ut falsam iuvenis persuasionem corrigeret. Nam si penitus sibi fuisset notus, audita Legis mentione se Dei iudicio obnoxium confessus foret: nunc quia nuda Legis verba eum reatus sui non satis convincunt, interior sensus aliis verbis exprimitur. Nam si quicquam nunc praeter Legis mandata exigeret Christus, secum ipse pugnaret. Nuper Legis mandatis perfectam iustitiam comprehendi docuit: quomodo igitur conveniet, Legem defectus argui? Adde quod falsa esset quam prius citavi Mosis contestatio. Ergo Christus non *unum* praeter Legis observationem iuveni deesse intelligit, sed in ipsa Legis observatione. Quanquam enim nusquam ad omnia vendenda nos Lex cogat, quia tamen vitiosas omnes concupiscentias in nihilum redigit, quia ad crucis tolerantiam erudit, quia vult ad esuriem et penuriam nos esse paratos, longe aberrat iuvenis a plena eius observatione, quam diu affixus suis divitiis concupiscentia flagrabat. Ac *unum deesse* dicit, quia de scortatione et homicidio concionari necesse non habet, sed peculiarem morbum perstringere, acsi ulcus digito attingeret. Notandum vero, quod non solum vendere iubet, sed dare pauperibus, quia divitias abiicere per se virtus non esset, sed vana potius ambitio. Laudatur a profanis historicis Crates Thebanus, quod pecuniam et quicquid habebat pretiosum in mare proiecerit, quia nisi perditis opibus se fore salvum non putabat. Quasi vero non satius fuisset, quod sibi ducebat esse superfluum, in alios erogare. Certe quum caritas vinculum sit perfectionis, qui secum alios pecuniae usu fraudat, nihil laudis meretur. Itaque non simpliciter laudatur a Christo venditio, sed liberalitas in iuvandis pauperibus. Carnis etiam mortificationem magis urget Christus, quum dicit, *sequere me*. Non enim tantum dare iubet, sed ferendae cruci humeros subiicere, ut nominatim exponit Marcus. Et hoc stimulo fuit pungendus: quia, quum domi in umbra et otio commode agere solitus esset, nunquam vel minimo gustu conceperat, quid esset veterem hominem crucifigere, et domare carnis cupiditates. Caeterum nimis ridiculi sunt monachi, dum huius loci praetextu statum perfectionis sibi arrogant. Primo colligere facile est, non omnibus sine delectu hoc mandari, ut vendant omnia: peccaret enim agricola, qui labore suo victitare assuetus liberosque suos alere praediolum venderet, nulla necessitate coactus. Retinere ergo, quod in manum nostram posuit Deus, si modo parce et frugaliter nos et familiam alentes partem aliquam pauperibus erogemus, maioris virtutis est quam omnia dilapidare. Sed quaenam est praeclara ista venditio, qua se venditant monachi? quum domi pabulum non inveniat bona pars, in monasteria, quasi bene refertas haras, se demergit. Sibi quidem omnes sedulo cavent, ut ignavi alieno pane saginentur. Egregia scilicet permutatio, dum pauperibus erogare iussi, quod iuste possident, suo non contenti aliena rapiunt.

Marc. 21. *Intuitus eum Iesus dilexit.* Quod hinc colligunt Papistae, opera moraliter bona (quae non fiunt Spiritus instinctu, sed regenerationem praecedunt) de congruo mereri, nimis puerile commentum est. Nam si ex amore Dei infertur meritum, ranas et pulices dicemus mereri, quia Deus sine exceptione creaturas omnes amore prosequitur. Distinguere ergo amoris gradus operae pretium est. Quod ad praesentem locum attinet, breviter tenere sufficiat, Deum non nisi filios suos, quos Spiritu adoptionis regenuit, paterno amore complecti, atque hac dilectione fieri, ut coram eius tribunali probentur. Secundum hunc sensum, diligi a Deo, et coram eo iusti-

ficari, synonyma sunt. Interdum vero Deus, quos non probat nec iustificat, amare dicitur: nam quia illi grata est humani generis conservatio (quae iustitia, aequitate, moderatione, prudentia, fide, temperantia constat) politicas virtutes amare dicitur, non quod salutis vel gratiae meritoriae sint, sed quia ad finem spectant illi probatum. Hoc sensu secundum diversos respectus Aristidem et Fabricium amavit, et odio habuit, nam quatenus eos iustitia externa ornaverat, idque in bonum commune, opus in illis suum amavit: quia tamen impurum cor erat, nihil ad comparandam iustitiam illis profuit externa iustitiae species. Scimus enim, sola fide purgari corda, et Spiritum rectitudinis solis Christi membris dari. Ita solvitur quaestio, qui fieri potuerit, ut Christus hominem superbum et hypocritam diligeret, quum his duobus vitiis nihil odiosius sit Deo: neque enim absurdum est, bonum semen, quod indidit Deus quibusdam naturis, ab ipso diligi, ut tamen et personas et opera propter corruptelam reiiciat.

Matth. 22. *Abiit tristis.* Exitus tandem ostendit, quam procul ab ea perfectione abesset iuvenis, ad quam eum Christus vocabat: qui fit enim, ut se a Christi schola subducat, nisi quia molestum est divitiis spoliari? Atqui nisi ad pauperiem ferendam parati simus, concupiscentiam in nobis regnare palam est. Atque id est quod principio dixi, quod Christus iussit vendere omnia, non fuisse additamentum ad Legem, sed probationem latentis vitii. Nam ut hoc vel illo vitio quisque magis laborat, ita eius reprehensione in lucem maxime protrahitur. Porro hoc exemplum admonet, ut constanter perstemus in Christi schola, carni renuntiandum esse. Discessit a Christo hic iuvenis, qui et discendi studium et modestiam attulerat, quia durum fuit familiari vitio valedicere. Idem et nobis continget, nisi gratiae Christi dulcedo nobis insipidas reddat omnes carnis illecebras. Fueritne temporalis haec tentatio, ut postea resipuerit iuvenis, nescitur: probabilis tamen coniectura est, avaritia sua fuisse abstractum, ne quid proficeret.

(160.) MATTH. XIX. 23. Iesus autem dixit discipulis suis, Amen dico vobis, dives difficile intrabit in regnum coelorum. 24. Iterum dico vobis, Facilius est, camelum per foramen acus transire, quam divitem in regnum Dei ingredi. 25. Auditis autem his discipuli eius expaverunt valde, dicentes, Quis ergo potest salvus fieri? 26. Intuitus autem illos Iesus dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

MARC. X. 23. Et quum circumspexisset Iesus, dicit discipulis suis, Quam difficulter, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt! 24. Discipuli vero obstupuerunt super verbis illius. At Iesus rursum respondens dicit illis, Filii, quam difficile est eos, qui fiduciam habent in pecuniis, regnum Dei ingredi! 25. Facilius est, camelum per foramen

acus ingredi, quam divitem in regnum Dei ingredi. 26. Illi vero supra modum admirati sunt, dicentes intra sese, Et quis potest esse salvus? 27. Intuitus autem Iesus illos dicit, Apud homines impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

LUC. XVIII. 24. Videns autem Iesus illum moerore affectum, dixit, Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt. 25. Facilius est enim, camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. 26. Dixerunt autem qui audierant, Et quis potest salvus fieri? 27. At ille ait, Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

Matth. 23. *Dives difficile intrabit.* Admonet Christus non modo, quam sontica et mortifera sit pestis avaritia, sed etiam quantum impedimentum afferant divitiae. Apud *Marcum* quidem dicti sui asperitatem mitigat, dum ad eos solos restringit, qui in divitiis fiduciam locant. Sed his verbis priorem sententiam confirmari magis quam corrigi existimo, acsi negaret, debere illis mirum videri, quod divitibus ingressum in regnum coelorum tam difficilem faciat, quia commune fere omnibus malum est, opibus suis confidere. Porro omnibus perinde utilis est haec doctrina, nempe divitibus, ut de periculo suo admoniti caveant: pauperibus, ut sorte sua contenti non adeo cupide appetant, quod maiori noxae quam lucro futurum esset. Certum quidem est, divitias sua natura minime obstare, quominus Deum sequamur: sed (quae est humani ingenii pravitas) fieri vix potest, quin se ingurgitent quibus suppetit largior copia. Ita quibus affluunt divitiae, velut catenis devinctos tenet Satan, ne in coelum aspirent: imo se ipsi defodiunt et constringunt, totosque terrae mancipant. Simile *cameli*, quod paulo post additur, difficultatem amplificat: nam divites superbia et confidentia magis turgere significat, quam ut se ad angustias, in quibus suos Deus continet, redigi sinant. *Cameli* voce funem nauticum potius quam belluam notari arbitror.

25. *Auditis autem his expaverunt.* Mirantur discipuli, quia non parum anxietatis iniicere nobis hoc debet, divitiis ingressum obstrui in regnum Dei: nam quocunque vertamus oculos, mille se obstacula nobis ingerent. Notemus autem, sic admiratione perculsos fuisse, ut tamen non refugerint a Christi doctrina. Secus ille, cuius nuper facta fuit mentio. Nam sic eum deterret praecepti austeritas, ut a Christo divortium faciat: hi autem, quamvis trepident ac sciscitentur, quisnam salvus esse queat, cursum tamen alio non reflectunt, sed cupiunt desperationem vincere. Ita nobis proderit expavescere ad Dei minas, quoties triste aliquid et metuendum denuntiat, modo ne languescant animi nostri, sed potius expergefiant.

26. *Apud homines hoc impossibile.* Nam prorsus omni sollicitudine liberat Christus suorum mentes: quia illis utile est sentire, quam arduus sit in coelum ascensus. Primum, ut conatus omnes

suos huc intendant, deinde ut sibi diffisi virtutem implorent e coelo. Videmus, quanta sit nostra pigritia et securitas: quid fieret, si per mollem iucundamque planitiem suaviter, animi causa sibi ambulandum esse putarent fideles? Haec igitur ratio est, cur non extenuet Christus periculum (quo tamen incussum discipulis timorem videt), quin potius augeat. Nam quum prius tantum dixisset difficile esse, nunc impossibile affirmat. Unde apparet, praeposteros esse doctores, qui sic verentur duriter loqui, ut carnis ignaviae indulgeant. Atqui potius sequi decebat Christi regulam, qui sic temperat sermonem, ut homines in se ipsis prostratos recumbere doceat in unam Dei gratiam, simulque ad preces stimulet. Ita prudenter succurritur hominum infirmitati, non illis quicquam tribuendo, sed eorum mentes erigendo ad sperandam Dei gratiam. Hoc autem Christi responso vulgare illud axioma (quod ex Hieronymo hauserunt Papistae) refellitur, Quisquis Legem dixerit observatu impossibilem, anathema sit. Clare enim pronuntiat Christus, possibile non esse hominibus viam salutis tenere, nisi quatenus illis Dei gratia succurrit.

(161.) MATTH. XIX. 27. Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te: quid ergo erit nobis? 28. Iesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos, qui sequuti estis me in regeneratione, quum sederit Filius hominis in solio maiestatis suae, sedebitis et vos super solia duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. 29. Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam obtinebit. 30. Multi autem primi erunt novissimi, et novissimi primi.

MARC. X. 28. Et coepit Petrus dicere illi, Ecce reliquimus omnia, et sequuti sumus te. 29. Respondens autem Iesus dixit, Amen dico vobis, nullus est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros mea causa et Evangelii, 30. Quin recipiat centupla nunc in tempore hoc, domos, et fratres, et sorores, et matres, et liberos, et agros, cum persequutionibus, ac in saeculo venturo vitam aeternam. 31. Multi autem primi erunt ultimi, et ultimi primi.

LUC. XVIII. 28. Ait autem Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te. 29. Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est, qui reliquerit domum, aut parentes,

aut fratres, aut uxorem, aut liberos propter regnum Dei, 30. Qui non recepturus sit multo plura in hoc tempore, et in saeculo venturo vitam aeternam. XXII. 28. Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. 29. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, 30. Ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeatis super solia, iudicantes duodecim tribus Israel.

Tacite se et alios discipulos diviti Petrus comparat, quem mundus alienaverat a Christo. Quia autem inopem et erraticam vitam non sine probro et molestiis ducebant, nec melior in futurum tempus conditio se ostendebat, merito quaerit, an frustra relictis suis omnibus se Christo addixerint. Absurdum enim erat, spoliatos a Domino non restitui in melius. Sed quae erant illa omnia? nam quum ignobiles essent et pauperculi homines, vix fuit domi quod relinquerent: ridicula ergo videri potuit haec iactantia. Et certe experientia ostendit, quam liberaliter sua erga Deum officia vulgo aestiment homines, sicuti hodie qui fere mendici erant in Papatu, fastuose exprobrant se Evangelii causa magnam iacturam fecisse. Excusari tamen possunt discipuli, quod licet nunquam splendidae fuissent fortunae, manuariis tamen operis non minus hilariter domi vivebant quam opulentissimus quisque. Et scimus, tenues homines quietae et pudicae vitae assuetos ab uxoribus et liberis aegrius avelli, quam quos iactat ambitio, vel prosperae fortunae aura huc illuc rapit. Certe nisi discipulis reposita fuisset aliqua merces, stulte genus vitae mutassent. Caeterum ut in hac parte excusabiles sint, in eo tamen peccant, quod militia nondum defuncti iam sibi triumphum decerni postulent. Tale morae taedium si quando nobis obrepat, ac nos impatientia sollicitet, discamus primum reputare solatia, quibus in hoc mundo crucis acerbitatem Dominus lenit, deinde ad spem coelestis vitae nos erigere. Nam his duobus membris Christi responsio continetur.

Matth. 28. *Amen dico vobis.* Ne se operam lusisse putent discipuli, atque eos incepti cursus poeniteat, Christus admonet, regni sui gloriam, quae tunc adhuc latebat, manifestandam fore, acsi diceret, Non est cur vos ista contemptibilis fortuna debilitet: nam ego, qui vix inter postremos iaceo, tandem maiestatis solium conscendam. Paulisper igitur durate, usquedum adveniat manifestandae meae gloriae tempus. Quid autem illis tunc promittit? nempe eiusdem gloriae fore socios. *Solia* enim illis tribuens, ex quibus iudicent duodecim tribus Israel, legatis eos comparat, vel primis consiliariis ac praesidibus, qui in regio consessu primas sedes occupant. Scimus, Apostolos duodecim numero fuisse electos, ut ita testatum fieret, Deum adhibito Christo dispersas populi sui reliquias velle colligere. Haec summa erat dignitas, sed adhuc occulta: ideo Christus usque ad ultimam regni sui manifestationem eorum vota suspendit, ut tunc demum electionis suae fructum percipiant. Quanquam autem in Evangelii praedicatione aliqua ex parte enituit regnum Christi, non tamen dubium est, quin de extremo die hic loquatur Christus. *In regeneratione.* Quidam hanc particulam ad sequentem contextum

reiiciunt. Ita regeneratio nihil aliud esset quam novitas, quae instaurationem nostri sequetur, dum absorbebitur quod mortale est a vita, et corpus nostrum humile in coelestem Christi gloriam transfigurabitur. Sed ego *regenerationem* potius ad priorem Christi adventum refero, quia tunc coepit renovari mundus, et ex mortis tenebris Ecclesia in lucem vitae emersit. Atque haec loquendi ratio passim occurrit in Prophetis, et ad huius loci circumstantiam optime quadrat. Nam toties promissa Ecclesiae renovatio spem fecerat mirae felicitatis, simulatque apparuisset Messias. Christus ergo, ut errorem illum cohibeat, inter regni sui principium et complementum distinguit.

Luc. 28. *Vos autem mansistis.* Quanquam diversum Christi sermonem et alio tempore habitum videtur referre Lucas, ego tamen non dubito, quin ad idem tempus pertineat. Neque enim perpetua illic narratur Christi concio, sed diversae sententiae, neglecto ordine temporis, sicuti paulo post rursum dicendum erit. Caeterum pluribus verbis utitur quam Matthaeus: nam quia ipsum comitati fuerant Apostoli in tentationibus et constanter perstiterant, consortes quoque gloriae fore pronuntiat. Quaeritur, quo sensu tentationes suas appellet. Ego vero certamina, quibus eum et Apostolos communiter exercuit Deus, notari existimo. Ac merito *tentationum* voce usus est, quia vere secundum humanae naturae sensum probata fuit eius fides et patientia.

29. *Dispono vobis regnum.* Non praesides tantum eos hic facit, sed reges, quia regnum quod accepit a Patre illis communicat. Emphasis autem subest in verbo *disponendi*, ne rapido desiderii fervore nimis accelerent ad regnum occupandum, cuius ordinandi ipse unus est legitimus arbiter et suo exemplo eos ad patientiam hortatur. Quanquam enim Rex erat a Patre destinatus, non tamen statim in suam gloriam evectus est, imo se ipsum exinanivit, et per crucis ignominiam adeptus est regium honorem. *Edere et bibere* super mensam suam metaphorice posuit, pro eo quod est, communis gloriae esse socios.

Matth. 29. *Quisquis reliquerit.* Postquam suorum mentes sursum extulit ad spem futurae vitae, solatiis etiam praesentibus eos sustentat, confirmatque ad ferendam crucem. Neque enim suos Deus, licet graviter affligi sinat, unquam tamen deserit, quin suis subsidiis compenset eorum aerumnas. Neque hic tantum Apostolos alloquitur, sed sumpta occasione, generaliter ad pios omnes sermonem dirigit. Haec summa est: qui sponte omnia perdiderint ob Christi causam, fore tamen etiam in hac vita feliciores quam si integri stetissent, praecipuam vero mercedem illis in coelo esse repositam. Videtur tamen, quod de centupla compensatione promittit, cum experientia minime congruere. Nam ut plurimum qui orbati sunt parentibus, vel liberis, aliisque cognatis, viduati uxoribus, et fortunis nudati ob Christi testimonium, adeo sua non recuperant, ut in exsilio solitarii et deserti cum dura egestate aegre luctentur. Respondeo, si quis rite praesentem Dei gratiam aestimet, qua suorum miserias sublevat, fatebitur omnibus mundi opibus non temere praeferri. Quantumvis enim floreant increduli, quia tamen nesciunt, quid sibi in crastinum instet, perplexos semper ac trepidos aestuare necesse est, nec vero aliter frui possunt laeta fortuna, nisi se ipsos quodammodo obstupefaciant. Interim suos exhilarat Deus, ut illis pluris sit longeque suavius tantillum boni, quo fruuntur, quam si extra Christum illis af-

flueret immensa honorem copia. Quo sensu additam apud Marcum interpretor hanc vocem, *cum persequutionibus*, acsi dixisset Christus: quamvis pios semper in hoc mundo persequutiones maneant, et quasi eorum tergo crux adhaereat, tam dulce tamen esse condimentum gratiae Dei, quae ipsos exhilarat, ut illorum conditio regum deliciis optabilior sit.

30. *Multi autem primi.* Sententia haec ad excutiendam carnis segnitiem addita fuit. Iam ad praemium Apostoli, quum vix e carceribus egressi forent, properabant. Atque hoc fere ingenio sumus omnes, ut mense transacto petamus, tanquam emeriti milites, rude donari. Christus autem eos, qui bene coeperunt, ad strenue pergendum hortatur, simulque admonet, nihil profuturum cursoribus alacriter coepisse, si in medio stadio deficiant. Sicuti et Paulus admonet, non omnes, qui currunt, palma potiri (I. Cor. 9, 24.). Et alibi fideles hortatur suo exemplo, ut eorum quae a tergo sunt obliti, ad residuam cursus sui partem nitantur (Phil. 3, 14.). Quoties ergo nobis in mentem venit coelestis corona, quasi novis stimulis pungi nos decet, ne in posterum remissiores simus.

(162.) MATTH. XX. 1. Nam simile est regnum coelorum homini patrifamilias, qui exiit primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam. 2. Conventione autem facta cum operariis in singulos dies denario, misit eos in vineam suam. 3. Et egressus circiter horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos. 4. Et dixit illis, ite et vos in vineam: et quodcunque iustum fuerit dabo vobis. 5. Illi autem abierunt. Rursum autem exiit circiter horam sextam et novam, et fecit similiter. 6. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes otiosos, ac dicit illis, Cur hic statis totum diem otiosi? 7. Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Abite et vos in vineam, et quod iustum fuerit accipietis. 8. Quum autem vespera facta esset, dicit dominus vineae oeconomo suo, Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a postremis usque ad primos. 9. Et quum venissent, qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium. 10. Venientes autem primi arbitrati sunt, quod plus essent accepturi, et acceperunt ipsi quoque denarium. 11. Eo autem accepto, murmurabant contra patremfamilias. 12. Dicentes, Hi novissimi unam horam fuerunt in opere, et illos pares nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et aestum. 13. At ille respondens uni eorum, dixit, Amice, non facio tibi iniuriam: nonne denario pactus es mecum? 14. Tolle quod tuum est, et abi: volo autem huic

novissimo dare sicut et tibi. 15. An non licet mihi, quod volo facere in rebus meis? an oculus tuus malus est, quod ego bonus sim? 16. Sic novissimi erunt primi, et primi novissimi: multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Quum haec parabola nihil aliud sit, quam proximae sententiae confirmatio, *Erunt primi novissimi*, nunc videndum quomodo aptanda sit. Quidam interpretes hanc summam colligunt, quia non operum meritis acquiritur coelestis haereditas, sed gratis donatur, aequalem fore omnium gloriam. Atqui non disputat Christus, vel de coelestis gloriae aequalitate, vel de futuro piorum statu: sed hoc tantum pronuntiat, causam non esse cur glorientur vel aliis insultent, qui tempore sunt priores, quia Dominus, quoties ita placuerit, vocare poterit quos visus est ad tempus negligere, eosque vel aequare vel praeferre prioribus illis. Si quis exacte singulas huius parabolae partes discutere velit, inepta erit eius curiositas. Nihil ergo amplius quaerendum, quam quod tradere Christi consilium fuit. Porro iam diximus, non alio eum spectasse quam ut suos ad pergendum continuis stimulis incitaret. Scimus, segnitiem fere ex nimia fiducia nasci: ita fit ut multi, quasi stadio confecto, in medio cursu desideant. Ideo iubet nos Paulus quae a tergo sunt oblivisci, ut cogitantes, quid nobis adhuc sit residuum, nos ad strenue currendum acuamus. Verba tamen percurrere nihil nocebit, ut clarius inde eluceat doctrina.

Matth. 1. *Nam simile est regnum coelorum.* Sensus est, eandem esse rationem divinae vocationis, acsi quispiam operarios ad vineae suae culturam mane certo pretio conduceret, alios deinde submitteret sine pactione, quibus tamen parem mercedem rependeret. *Regni* autem *coelorum* ideo meminit, quia spiritualem vitam terrenae comparat, vitaeque aeternae praemium pecuniae, qua homines operas sibi praestitas munerantur. Locum hunc quidam subtiliter accipiunt, acsi discerneret Christus Iudaeos a Gentibus. Iudaeos enim prima hora dicunt fuisse pacta mercede vocatos, quia Dominus vitam aeternam sub conditione illis promisit, si Legem implerent: in Gentibus autem vocandis nullam fuisse pactionem interpositam, saltem operum, quia gratis oblata illis fuit in Christo salus. Sed importunae sunt omnes huiusmodi argutiae, quia discrimen in pacto minime statuit Dominus, sed tantum in tempore, quod qui ultimi sub vesperam ingressi sunt in vineam, eandem cum primis accipiant mercedem. Quamvis enim Deus olim Iudaeis mercedem operum in Lege promiserit, scimus tamen, hoc caruisse effectu, quia nemo salutem meritis suis unquam adeptus est. Cur ergo (dicet quispiam) pactionis expresse meminit Christus, de primis loquens, in aliis vero tacuit? Nempe ut doceret, sine cuiusquam iniuria postremis haberi tantum honoris, acsi ab initio vocati essent: nam proprie loquendo, nemini quicquam debet, iureque suo exigit a nobis, quos sibi habet addictos, quaecunque in nobis sita sunt obsequia. Sed quia gratis mercedem nobis offert, dicitur operas sibi alioqui debitas conducere. Hinc fit ut etiam mercedis nomine dignetur, quam gratis donat coronam. Porro ut ostenderet, nullam nobis esse causam expostulandi cum Deo, si honoris socios nobis adiungat, qui longo intervallo nos sequuti sunt, similitudinem mutuatus est ex communi hominum more,

qui prius de mercede transigunt quam operarios mittant ad laborem. Caeterum si quis hinc colligat, creari homines ad aliquid agendum, ac suam cuique provinciam divinitus inungi, ne ignavi desideant, non torquebit Christi verba. Colligere etiam licebit, inutilem esse totam vitam nostram, et merito nos inertiae damnari, quousque ad Dei mandatum et vocationem quisque vitam suam componat. Unde sequitur, satagendo nihil proficere, qui temere hoc vel illud vitae genus suscipiunt, nec exspectant Dei vocantis nutum. Postremo elicitur etiam ex Christi verbis, eos demum placere Deo, qui in fratrum utilitatem laborant. Denarium (qui paulo plus quatuor caroleis gallicis valebat) diurnae operae ordinariam fuisse mercedem probabile est. Horae tertiae, sextae et nonae ideo nominatim fit mentio, quia, quum apud veteres distribui soleret dies in horas duodecim, ab ortu solis usque ad occasum, erat alia diei partitio in ternas horas: sicuti rursum noctem dividebant in quatuor vigilias. Itaque hora undecima finem diei significat.

8. *Quum autem vespera etc.* Quod iubet paterfamilias initium fieri a postremis, minime in eo quaerendum est mysterium, quasi primos Deus coronet, qui ordine temporis postremi sunt. Nam hoc commentum minime consentaneum esset Pauli doctrinae. Qui superstites erunt, inquit, usque ad Christi adventum, non praevenient eos, qui prius obdormierint in Christo, sed sequentur. Christus vero diversum ordinem hoc loco statuit, quia aliter exprimere non poterat (quod tandem subiicit), primos, quia sibi non plus daretur, murmurasse. Adde etiam, quod hoc murmur asserere noluit ultimo die futurum, sed tantum negare causam fore murmurandi. Prosopopoeia enim, quam inducit, non parvam lucem affert huic doctrinae, quod Dei liberalitas nullis hominum querelis sit obnoxia, dum indignos, praeter meritum amplis praemiis honorat. Frustra ergo imaginati sunt quidam, Iudaeos his verbis perstringi, qui maligni et invidi fuerunt erga Gentes: nam filiis Dei tales in mercede aequari absurdum foret. In fideles vero non competit haec malignitas, ut obstrepant Deo. Atqui simplex sensus est, liberum esse Deo, quum neminem iusta mercede fraudet, quos sero vocavit indebito praemio ornare.

16. *Sic novissimi erunt primi.* Non confert nunc Iudaeos Gentibus, ut alibi: nec reprobos, qui a fide deficiunt, electis qui perseverant. Itaque minime quadrat, quae a quibusdam inseritur sententia, *multi vocati, pauci electi.* Tantum voluit Christus, ut quisque ante alios vocatus est, ita alacrius currere: deinde omnes hortari ad modestiam, ne se alii aliis praeferant, sed ut libenter admittant ad communem palmam. Visi fuerant Apostoli, quia totius Ecclesiae primitiae erant, sibi aliquid eximium sumere: nec vero Christus negavit, quin sessuri essent iudices ad regendas duodecim tribus Israel. Sed ne qua eos ambitio aut vana sui confidentia efferret, simul monendi fuerunt, alios, qui longo post tempore vocandi essent, eiusdem gloriae fore socios, quia nemini obstrictus est Deus, sed quoscunque visum est gratis vocat, et vocatis praemium quale visum est rependit.

(163.) MATTH. XX. 17. Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos seorsum in via, et

ait illis: 18. Ecce conscendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum et Scribis, et condemnabunt eum morte. 19. Et tradent eum Gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum: et tertia die resurget.

MARC. X. 32. Erant autem in via ascendentes Hierosolymam, et praecedebat illos Iesus, erantque pavefacti, et sequentes timebant: et assumptis rursum duodecim, coepit illis dicere, quae sibi eventura erant. 33. Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum et Scribis, et damnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus: 34. Et illudent ei, et flagellabunt eum, et conspuent in eum, et interficient eum: et tertia die resurget.

LUC. XVIII. 31. Assumpsit autem Iesus duodecim, et ait illis, Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia, quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. 32. Tradetur enim Gentibus et illudetur, et contumeliis afficietur et conspuetur: 33. Et postquam flagellaverint, occident eum: ac tertia die resurget. 34. Et ipsi nihil horum intellexerunt, et erat verbum hoc absconditum ab eis, et non intelligebant, quae dicebantur.

Tametsi admoniti prius fuerant Apostoli, quis exitus Dominum maneret, quia tamen non satis profecerant, quod saepius dixerat, nunc de integro repetit. Videt instare diem mortis: imo iam est in procinctu, ut se ipsum immolandum offerat: discipulos autem non modo timidos, sed coeca formidine attonitos videt. Hortatur ergo ad constantiam, ne mox sub tentatione deficiant. Porro duobus modis eos confirmat: nam quod futurum erat praedicens, non tantum eos munit, ne subito malo praeter opinionem circumventi succumbant, sed Deitatis suae specimen opponit crucis scandalo, ne brevis deiectio eos exanimet, ubi persuasi fuerint ipsum esse Dei Filium, ideoque mortis victorem. Secunda confirmationis ratio est ex propinqua resurrectione. Sed verba propius expendere convenit. *Marcus* exprimit, quod ab aliis duobus tacetur, priusquam Dominus seorsum Apostolis indicaret, se recta ad mortis sacrificium pergere, tam ipsos quam reliquos comites fuisse moestos et pavidos. Cur autem hoc metu correpti fuerint incertum est, nisi quia prius experti fuerant, graves sibi Hierosolymae esse adversarios. Christum ergo maluissent in recessu aliquo extra telorum iactum quiescere, quam ultro se obiicere tam infestis hostibus. Quanquam autem hic timor pluribus modis vitiosus fuit, quod tamen Christum sequuntur, hoc non vulgaris observantiae et pietatis signum est. Fuisset quidem longe melius, alacriter et sine tristitia properare, quocunque ducere ipsos vellet

Dei Filius: sed laude digna est reverentia, quod vim sibi facere malunt quam eum deserere.

Matth. 17. *Assumpsit duodecim.* Mirum videri posset, quum omnes consolatione indigeant (quia eos pariter invaserat timor), cur solos duodecim arcani sui conscios faciat. Ego vero existimo mortem suam ideo non vulgasse, ne ante tempus latius spargeretur rumor. Deinde quum praesentem admonitionis suae fructum non speraret, eam apud paucos deponere satis habuit, qui postea futuri essent eius testes. Nam sicuti semen in terram iactum non statim germinat, ita scimus, Christum Apostolis multa dixisse, quae non statim fructum protulerunt. Quodsi omnes promiscue adhibuisset ad hunc sermonem, fieri poterat ut multi terrore correpti aufugerent, vulgique aures implerent hoc rumore. Ita ingloria fuisset mors Christi, quam sibi temere arcessere visus esset. Secreto itaque Apostolos alloquitur, ac ne eos quidem deligit tanquam ad profectum idoneos, sed (quemadmodum nuper attigi) ut in posterum sint testes. Caeterum in hac parte *Lucas* plenior est, quia non solum a Christo praedicta fuisse narrat, quae instabant, sed additam simul doctrinam, implenda esse in Filio hominis quae scripta erant per Prophetas. Nam hoc vincendae tentationi optimum fuit remedium, in ipsa crucis ignominia notas agnoscere, quibus promissum salutis auctorem Prophetae insignierant. Iam minime dubium est, quin simul ex Prophetis ostenderit Dominus, qualem deberent mortis suae fructum sperare. Neque enim Prophetae tantum docent Christum passurum, sed causam addunt, ut mundum reconciliet Deo.

18. *Ecce conscendimus Hierosol.* Hinc perspicimus, divina fortitudine instructum fuisse Christum ad vincendos mortis terrores, qui sciens et volens ad eam subeundam properat. Cur enim nullo cogente ad diram carnificinam iter contendit, nisi quia eum invicta Spiritus virtus, subacto metu, supra omnes humanos affectus extulerat? Quod autem circumstantias propius designat, in eo magis lucuientum Deitatis suae documentum profert. Neque enim humanitus coniicere potuit, postquam a scribis et sacerdotibus damnatus foret, se traditum iri Gentibus, ut sputis et aliis contumeliis aspersus, flagellis caesus, tandem raperetur ad supplicium crucis. Notandum vero est, quamvis Dominum minime lateret suorum infirmitas, gravissimum tamen scandalum non tegere. Nam, quemadmodum alibi diximus, nihil tunc ad percellendas piorum mentes gravius accidere potuit, quam videre totum sacrum Ecclesiae ordinem Christo adversum. Non tamen fallendo eorum infirmitati parcit, sed rem ipsam ingenue declarans, modum ostendit vincendae tentationis, nempe ut resurrectionem certo exspectent. Sed quia necesse erat mortem praecedere, interea ipsorum triumphum in spe constituit.

Luc. 34. *Nihil horum intellexerunt.* Quisnam hic fuit stupor, non intelligere, quae clare et familiariter de re non sublimi nec recondita, sed cuius suspicionem aliquam ipsi sponte conceperant, Christus illis dicebat? Verum hic quoque memoria repetere convenit, quod alibi admonui, ideo fuisse retentos in tam crassa ignorantia, quia quum sibi laetum et felicem progressum finxissent, pro summo absurdo duxerint, Christum probrose crucifigi. Unde colligimus, quantopere mentes hominum dementet fallax imaginatio: quo magis cavendum est, ne quibus figmentis impliciti coecutiamus in luce.

(164.) MATTH. XX. 20. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedaei cum filiis suis, adorans, et petens aliquid ab eo. 21. At ille dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic, ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dextram tuam, et alter ad sinistram, in regno tuo. 22. Respondens autem Iesus dixit, Nescitis, quid petatis: potestis bibere poculum, quod ego bibiturus sum, et baptismate, quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus. 23. Ait illis, Poculum quidem meum bibetis, et baptismate, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dextram meam et sinistram meam, non est meum dare, sed iis continget, quibus paratum est a Patre meo.

MARC. X. 35. Et accedunt ad eum Iacobus et Ioannes, filii Zebedaei, dicentes, Praeceptor, volumus, ut quicquid petierimus, facias nobis. 36. Ille vero dixit eis, Quid me vultis facere vobis? 37. Illi vero dixerunt, Da nobis, ut unus a dextra tua, et alter a sinistra tua sedeamus in gloria tua. 38. Iesus autem dixit illis, Nescitis, quid petatis: potestis bibere poculum, quod ego bibo, et baptismate, quo ego baptizor, baptizari? 39. At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit illis, Poculum quidem, quod ego bibo, bibetis, et baptismate, quo ego baptizor, baptizabimini. 40. Sedere autem a dextris meis et a sinistris meis, non est meum dare, sed iis continget, quibus paratum est.

Haec historia illustre continet speculum humanae vanitatis. Docet enim, recto pioque zelo ambitionem saepe esse implicitam, vel aliud carnis vitium, ut qui sequuntur Christum alio respiciant, quam oportet. Porro a scopo perperam aberrant, qui uno ipso non contenti hoc vel illud quaerunt extra eum et eius promissiones. Nec satis est initio animum simpliciter ad Christum adiicere, nisi eiusdem semper maneat puritatis tenor, quia saepe in medio cursu obrepunt vitiosi affectus, quibus in obliquum abstrahimur. Sicuti credibile est, duos Zebedaei filios sincere primum Christo nomen dedisse, sed ubi apud eum se non vulgari gratia pollere vident, et audiunt regni propinqui fieri mentionem, statim ad pravam cupiditatem feruntur ipsorum animi, ipsosque liberaliter in officio manere piget. Hoc si duobus summis discipulis contingit, quam sollicite ambulare nos decet, si a recta linea deflectere nolumus. Praesertim ubi plausibilis aliqua occasio se offert, cavendum ne honorum cupiditas pietatis affectum inficiat. Caeterum quanquam in verbis nonnihil discrepant Matthaeus et Marcus, in rei tamen summa conveniunt. Dicit Matthaeus, venisse uxorem Zebedaei, et filiis postulasse ut primi in regno Christi sederent. Marcus ipsos rogantes inducit. Sed probabile est, quia illis obstabat pudor, matrem astute fuisse interpositam, quae audacius

peteret. Ab ipsis autem profectum esse votum hinc colligitur, quod Christus illis, non matri respondit. Deinde quod mater supplex aliquid se velle petere ostendit, antequam proferat quod habet in animo, et ipsi etiam apud Marcum in genere stipulantur, concedi sibi quicquid petierint: haec timida insinuatio male sibi conscios fuisse testis est.

Matth. 21. *In regno tuo.* Hoc in filiis Zebedaei laude dignum fuit, sperare aliquod Christi regnum, cuius ne minima quidem umbra tunc apparebat. Vident sub ignobili servi habitu contemptibilem, imo vident mundo sordere multisque probris subiectum: brevi tamen magnificum fore regem sibi persuadent, quia sic docuerat. Praeclarum certe fidei exemplum, sed hinc perspicimus, quam facile purum semen, simulac cordibus nostris insitum est, degeneret in corruptelas, quia umbratile sibi regnum imaginati sunt, et mox ad primas sedes appetendas stulte delapsi. Ergo quum ex generali fidei principio, quod per se non parum laudabile erat, fluxerit haec prava cupiditas, rogandus est Dominus non tantum, ut nobis aperiat mentis oculos, sed etiam ut perpetuo dirigat, teneatque intentos ad rectum scopum. Rogandus etiam non modo, ut fidem nobis inspiret, sed ut puram conservet ab omni mixtura.

22. *Nescitis, quid petatis.* Duplici nomine damnanda fuit eorum inscitia: primum quod ambitiose appeterent plus quam decebat: deinde quod pro coelesti Christi regno aëreum phantasma conceperant. Quod ad primum spectat, quisquis gratuita Dei adoptione non contentus eminere appetit, extra metas suas vagatur, seque importune ingerens ultra quam decebat, ingratus est Deo. Iam spirituale Christi regnum sensu carnis nostrae metiri, nimis perversum est. Et quidem eo magis cavendae sunt otiosae speculationes, quo magis humano ingenio arrident: sicuti videmus sophistarum libros inanibus eiusmodi figmentis refertos esse.

Potestis bibere poculum. Ut ambitionem corrigat, et a perverso desiderio eos revocet, crucem et omnes aerumnas illis proponit, quae Dei filiis subeundae sunt: acsi dixisset, Tantumne vobis est otii a praesenti militia, ut triumphi pompas iam ordinetis? Nam si vocationis suae exercitiis serio fuissent dediti, pravae huic imaginationi locum nunquam dedissent. Quare hac sententia Christus eos, qui ante tempus palmam arripiunt, in meditandis pietatis officiis occupari iubet. Et certe hoc freno optime ambitio compescitur, quia talis est nostra conditio, quam diu in mundo peregrinamur, ut vanas delicias excutere debeat. Circumstant nos mille pericula: nunc insidiis, et quidem variis nos hostis adoritur, nunc aperta vi insultat. Nonne plus quam stupidus est, qui inter tot mortes secure in triumpho pingendo se oblectat? Certos quidem de victoria suos esse iubet Dominus, et in media morte triumphum canere, quia aliter ad strenue pugnandum animati non forent: sed aliud est, spe mercedis sibi divinitus proposita se alacriter ad pugnandum accingere, totoque studio huc eniti: aliud, certaminum immemores, relicto hoste neglectisque periculis, ad triumphum praecurrere, cuius exspectandum erat maturum tempus. Adde quod haec praepostera celeritas ut plurimum a vocatione sua homines abducit. Quemadmodum enim ut quisque in bello ignavissimus est, cupidius ad praedam advolat, sic in regno Christi nulli primatum magis appetunt, quam qui subterfugiunt omnem laboris molestiam. Merito itaque Christus inani gloria elatos in

statione continet. Summa autem est, nemini paratam esse coronam nisi qui legitime certaverit, ac praecipue neminem vitae et regni Christi fore consortem, nisi qui passionum et mortis socius ante fuerit. In nomine *baptismi*, ratio metaphorae apte constat: scimus enim baptismo ad sui abnegationem, ad veterem hominem crucifigendum, denique ad crucis tolerantiam initiari fideles. In voce *calicis* dubium est, an ad sacrae coenae mysterium alluserit Dominus, sed quia nondum in usu tunc erat, simplicius accipere malo pro mensura affiictionum, quam Deus cuique definit. Nam quia eius est pro suo arbitrio singulis imponere suum onus, quemadmodum paterfamilias portiones inter suos distribuit ac partitur, ideo dicitur calicem dare bibendum. Caeterum his verbis non vulgaris subest consolatio ad leniendam crucis acerbitatem, dum in ea Christus se nobis adiungit. Quid enim magis optabile quam omnia habere cum Filio Dei communia? sic enim fit, ut quae prima specie mortifera apparent, nobis cedant in salutem et vitam. Qui vero prorsus a cruce immunis esse cupit, quomodo inter Christi discipulos censebitur, qui eius baptismum subire recusat? nam hoc nihil aliud est, quam se a primis rudimentis subducere. Iam vero quoties baptismi fit mentio, veniat nobis in mentem, hac lege nos esse baptizatos et in hunc finem, ut humeris nostris crux adhaereat. Quod Ioannes et Iacobus tam secure iactant, se ad bibendum calicem esse paratos, in eo perspicitur carnis confidentia: nam extra telorum iactum videmur nihil non posse. Ac paulo post turpis eventus eorum temeritatem detexit: hoc tamen fuit in illis boni, quod ad utramque sortem parati se ad crucem ferendam obtulerunt.

23. *Poculum quidem meum.* Quia discipuli erant, necesse erat magistro configurari. Denuntiat autem illis Christus, quod futurum est, ut se ad patientiam comparent, ac sub duorum hominum persona suos omnes alloquitur. Nam etsi multi fideles suo fato, non violenta, nec sanguinaria morte intereunt, omnibus tamen commune est (sicuti Paulus ad Rom. 8, 29. docet) conformari ad Christi imaginem. Itaque tota vita oves sunt mactationi destinatae. *Non est meum dare.* Nihil hoc responso sibi Christus derogat, sed tantum admonet, minime fuisse iniunctum sibi a Patre hoc munus, ut cuique propriam et distinctam sedem in regno coelorum assignet. Venit quidem, ut suos omnes colligeret in vitam aeternam, sed nobis sufficere debet, quod sanguine eius parta haereditas nos manet. Quo autem gradu alii supra alios emineant, neque nostrum est inquirere, neque Deus a Christo nobis patefieri voluit, sed usque ad ultimam revelationem differi. Nunc tenemus Christi consilium. Neque enim de sua potestate hic disputat, sed tantum reputari vult, quorsum missus fuerit a Patre, et quid suae vocationi conveniat. Ideoque ab arcano Dei consilio iniunctam sibi docendi rationem discernit. Utilis admonitio, ut sobrie sapere discamus, nec perrumpere conemur in abdita Dei mysteria, ac praesertim ne in excutiendo futurae vitae statu simus ultra modum curiosi: nondum enim apparuit, quid erimus, donec nos Deus sibi reddiderit similes (I. Io. 3, 2.). Caeterum notandum est, aequalitatem non statui inter Dei filios, postquam recepti fuerint in coelestem gloriam, sed potius singulis promitti eum honoris gradum, ad quem aeterno Dei consilio destinati sunt.

(165.) MATTH. XX. 24. Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus. 25. Iesus autem vocavit eos ad se, et ait, Scitis, quod principes gentium dominentur illis, et qui magni sunt, potestatem exerceant in eas. 26. Non ita erit inter vos, sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister: 27. Et qui voluerit inter vos primus esse, sit vester servus: 28. Sicut Filius hominis non venit, ut sibi ministretur, sed ut ipse ministret, utque det animam suam redemptionem pro multis.

MARC. X. 41. Et quum audissent decem, coeperunt indignari de Iacobo et Ioanne. 42. Iesus autem, quum vocasset eos ad se, dicit illis, Scitis, quod qui videntur imperare gentibus, dominium exercent adversus illas, et qui magnates sunt inter eas, potestatem exercent in illas. 43. Verum non sic erit inter vos, sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester: 44. Et quicunque ex vobis voluerit esse primus, erit omnium servus. 45. Nam et Filius hominis non venit, ut sibi ministretur, sed ut ipse ministret, ac det animam suam redemptionem pro multis.

LUC. XXII. 24. Facta est autem et contentio inter eos, quis ex illis videretur esse maior. 25. Dixit autem eis, Reges gentium dominantur eis, et qui potestatem habent super eas, benefici vocantur. 26. Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior, et qui princeps est, sicut qui ministrat. 27. Nam uter maior est, qui accumbit, an qui ministrat? Nonne qui accumbit? At ego in medio vestrum sum, ut qui ministrat.

Matth. 24. *Quum audissent decem.* Videtur Lucas concertationem hanc referre in aliud tempus. Verum quisquis prudenter caput illud 22. expendet, clare videbit sermones diversis temporibus habitos, neglecto ordine, simul contexi. Ergo contentio de primatu, cuius meminit Lucas, ab hoc fonte profecta est, quod filii Zebedaei primas sedes in Christi regno ambierant. Et tamen indignatio aliorum minime iusta fuit: nam quum stulta ambitio in duobus graviter reprehensa esset, ut cum pudore a Christo discederent, quid reliquis decem nocebat, illos stulte optasse quod non fuerant adepti? Nam quamvis merito eos pungeret aemulatio, repulsa tamen eos placare debebat. Sed Dominus voluit hac occasione latentem in ipsis morbum detegi. Nemo enim erat, qui libenter aliis cederet, sed quisque occulte spem primatus apud se fovebat: ita fit ut inter se invideant ac contendant, in omnibus tamen regnet prava cupiditas. Quodsi rusticis et obscuris hominibus ingenitum fuit hoc vitium, et levi ac fere

nulla occasione erupit, quantopere nobis cavendum est, ubi suppetit materia, quae occultum ignem concipiat? Itaque videmus, ut in potentiae et honorum amplitudine ferveat ambitio, flammasque longe et late emittat, nisi spiritus modestiae e coelo restinguat haerentem in hominum natura superbiam.

25. *Scitis, quod principes gentium dominentur illis.* Primo dicitur eos ad se Christus vocasse, ut seorsum eos obiurgaret. Deinde hinc colligimus, quum eos suae cupiditatis puderet, non palam questos esse, sed quasi raucum murmur fuisse subortum, et clam unumquemque se praetulisse aliis. Porro non generaliter disserit, quam mortifera sit pestis ambitio, sed simpliciter admonet, nihil esse stultius quam de nihilo pugnare. Ostendit enim primatum, qui certaminis inter ipsos causa erat, in regno suo nullum esse. Falluntur ergo, qui dictum hoc ad omnes pios promiscue extendunt, quum tantum ex re ipsa doceat Christus, ridiculos esse Apostolos, qui de gradu potentiae vel honoris in ordine suo disceptant, quia docendi munus, ad quod destinati erant, mundi imperiis nihil affine habeat. Fateor quidem, tam ad privatos homines quam ad reges et magistratus patere hanc doctrinam: quia nemo in Christi grege censeri meretur, nisi qui sub humilitatis magistro ita profecit, ut nihil sibi arroget, sed ad colendum fraternum amorem se submittat. Est hoc quidem verum, sed Christi consilium (ut dixi) fuit, spirituale Ecclesiae suae regimen a terrenis imperiis discernere, ne Apostoli aulicas gratias ad se transferrent: nam ut quisque inter proceres a regibus amatur, ad opes et praefecturas conscendit. Christus autem Pastores Ecclesiae suae praeficit, non qui dominentur, sed ministrent. Ita refellitur Anabaptistarum error, qui reges et magistratus ab Ecclesia Dei exterminant, quia Christus neget suis discipulis esse similes: quum fiat hic comparatio, non inter Christianos et profanos homines, sed inter officia. Adde quod non tam hominum personas respexit Christus, quam Ecclesiae suae statum. Fieri enim posset, ut qui pagi vel urbis erit dominus, simul docendi quoque munus urgente necessitate obeat. Sed Christo satis fuit, quid ferat munus Apostolicum, et quid ab eo alienum sit, tractare. Quaeritur tamen, cur Christus, qui ordines in Ecclesia distinctos instituit, hoc loco gradus omnes repudiet. Videtur enim sic omnes deiicere, vel saltem inter se aequare, ut nullus supra alios excellat: atqui longe aliud dictat naturae ratio. Et Paulus Ecclesiae regimen describens sic varia ministeria recenset, ut Apostolatus dignitas superior sit Pastorum officio: et Timotheum ac Titum haud dubie ex Dei mandato cum auctoritate aliis praeesse iubet. Respondeo, si singula penitus excutimus, reges ipsos non iuste nec legitime dominari, nisi serviant: in hoc tamen differre munus Apostolicum a terreno principatu, quod reges et magistratus sua servitus non impedit, quominus imperent, et quidem cum magnifico splendore et pompa emineant supra subditos. Sic David, Ezechias, et alii similes, quum voluntarii essent omnium servi, sceptro tamen, diademate et solio, aliisque insignibus fuerunt ornati. Ecclesiae autem gubernatio nihil tale admittit, quia Pastoribus nihil plus Christus detulit, quam ut ministri sint, a dominio autem prorsus abstineant. Hic quoque notandum est, magis de re ipsa quam de affectu haberi sermonem. Separat Christus Apostolos a regum ordine, non quia regibus sese efferre liceat, sed quia aliter habet regia conditio quam munus Apostolicum. Ergo quum utrosque humiles esse deceat, sem-

per Apostolis videndum est, quam regendae Ecclesiae suae formam Dominus instituerit. Quod ad verba spectat, ubi Matthaeus habet, *reges exercere potestatem in eas*, apud Lucam legitur, *vocari beneficos*, eodem sensu, acsi diceret, rerum copiam affluere regibus, eosque magnis opibus pollere, ut munifici et liberales esse possint. Tametsi enim reges potentia sua magis gaudent, eamque terrori esse malunt, quam in populi consensu fundatam esse, laudem tamen munificentiae appetunt. Unde et nomen habent in lingua hebraica: נדיבים enim vocantur a largiendo, quia non alium in finem illis penduntur vectigalia et tributa, nisi ut ad sumptus honoris splendori necessarios sufficiant.

26. *Non ita erit inter vos.* Non dubium est, quin Christus stultam imaginationem perstringat, qua videbat Apostolos decipi. Stulte, inquit, et perperam regnum vobis fingitis, a quo ego abhorreo. Ergo si fidelem operam mihi impendere cupitis, alia vobis meditanda est ratio, ut certatim quisque vestrum studeat aliis servire. Caeterum improprie loquitur, ministrum fieri iubens, qui magnus esse volet: neque enim patitur ambitio, ut se quis fratribus addicat, imo subiiciat. Serviliter quidem blandiri fateor, qui ad honores aspirant, sed nihil illis minus propositum est quam servire. Sed mens Christi obscura non est: quia enim quisque in amorem sui rapitur, alio hunc affectum transferri debere pronuntiat, acsi diceret, Sit haec unica vestra magnitudo, excellentia et dignitas, fratribus vos submittere: sit etiam hic primatus, omnium esse servos.

28. *Sicut filius hominis.* Exemplo suo Christus superiorem doctrinam confirmat: quia ultro servi personam induerit, ac se ipsum exinanierit, sicuti etiam Paulus docet (Phil. 2, 7.). Porro ut clarius probet, quantum ab altitudine abfuerit, eos ad mortem suam revocat, acsi diceret, Quia vos mihi honore proximos delegi, prava ambitio ad regnandum sollicitat, ego vero (ad cuius exemplum vos formare vitam decebat) non veni ut me efferam, vel quicquam regium mihi usurpem: quin potius una cum ignobili et contempto carnis habitu crucis ignominiam suscepi. Si quis obiiciat, Christum ideo fuisse exaltatum a Patre, ut coram eo flectantur omne genu, in promptu est solutio, quod nunc dicit ad tempus humiliationis referre. Ideo apud Lucam additur, sic versatum esse inter eos, acsi esset minister: non quod fuerit illis vel specie, vel titulo, vel re ipsa inferior (Magister enim et Dominus agnosci semper voluit), sed quia ex coelesti gloria ad tantam mansuetudinem descendit, ut ferendis eorum infirmitatibus subesset. Ad haec memoria tenendum est, comparationem hic fieri maioris et minoris, sicuti apud Ioannem (13, 14.), Si ego, qui Magister sum ac Dominus, vobis lavi pedes, multo magis hoc debetis alii aliis praestare.

Ut det animam suam redemptionem. Mortis (ut diximus) ideo facta est a Christo mentio, ut discipulos a perverso regni terreni figmento abstraheret. Interea apte sciteque vis et fructus eius exprimitur, dum vitam suam pretium nostrae redemptionis esse affirmat: unde sequitur, nobis gratuitam esse reconciliationem cum Deo, cuius non alibi quam in Christi morte pretium reperitur. Itaque hac una voce evertitur, quicquid de putidis suis satisfactionibus garriunt Papistae. Porro quum nos sibi morte sua in peculium acquisierit Christus, adeo immensae eius gloriae nihil derogat haec de qua loquitur submissio, ut eam maxime illustret. *Multos* ponit non definite

pro certo numero, sed pro pluribus, quia se aliis omnibus opponit. Atque hoc sensu capitur ad Romanos 5, 15., ubi Paulus non de aliqua hominum parte agit, sed totum humanum genus complectitur.

(166.) MATTH. XX. 29. Et egredientibus illis ab Iericho, sequuta est eum turba multa. 30. Et ecce duo coeci sedentes iuxta viam, quum audissent, quod Iesus transiret, clamaverunt, dicentes, Domine miserere nostri, fili David. 31. Turba autem increpabat eos, ut tacerent: at illi magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, fili David. 32. Et stetit Iesus, et vocavit eos, et ait, Quid vultis, ut faciam vobis? 33. Dicunt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri. 34. Misertus autem Iesus tetigit oculos eorum, et confestim visum receperunt eorum oculi, et sequuti sunt eum.

MARC. X. 46. Et veniunt Iericho, quumque egrederetur ab urbe Iericho, ac discipuli eius et turba copiosa, filius Timaei, Bartimaeus, coecus sedebat iuxta viam mendicans. 47. Et quum audisset, quod Iesus Nazarenus esset, coepit clamare et dicere, Fili David miserere mei. 48. Et increpabant eum multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat, Fili David, miserere mei. 49. Et stetit Iesus, ac iussit illum vocari. Et vocant coecum, dicentes illi, Bono animo esto: surge, vocat te. 50. Ille vero, abiecto pallio suo, surrexit, et venit ad Iesum. 51. Et respondens dicit illi Iesus, Quid vis faciam tibi? Coecus autem dixit ei, Rabboni, ut visum recipiam. 52. Iesus autem dixit illi, Abi, fides tua te salvum fecit. Et protinus recepit visum, et sequebatur Iesum in via.

LUC. XVIII. 35. Accidit autem, quum appropinquaret Iericho, coecus quidam sedebat iuxta viam mendicans. 36. Et quum audiret turbam praetereuntem, interrogabat, quid hoc esset. 37. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. 38. Et clamavit dicens, Iesu, fili David, miserere mei. 39. Et qui praeibant increpabant eum, ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat, Fili David, miserere mei. 40. Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se: et quum appropinquasset, interrogavit illum, 41. Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, ut visum recipiam. 42. Tunc Iesus dixit ei, Recipe visum: fides tua te salvum fecit. 43. Et confestim visum recepit, ac sequebatur illum, glorificans Deum: et omnis plebs, ut vidit, dedit laudem Deo.

29. *Egredientibus illis.* Argute sibi Osiander visus est ex coeco uno quatuor facere. Atqui eius commento nihil est magis frivolum. Quia videbat Evangelistas in nonnullis verbis discrepare, finxit uni coeco in ipso urbis ingressu redditum esse visum: secundum vero et duos alios illuminatos esse, quum illinc Christus discederet. Atqui sic conveniunt omnes circumstantiae, ut nemo sanus credat diversas historias tractari. Scilicet (ut alia omittam) quum primum ad silentium conati essent adigere Christi comites, et praeter spem suam sanari vidissent, mox idem tentassent in tribus reliquis. Sed nihil opus est singula persequi, ex quibus sponte quivis colliget rem unam et eandem narrari. Sed offendit discrepantia, quod Matthaeus et Marcus miraculum vel in uno coeco vel duobus editum fuisse dicunt, quum Christus iam ex urbe egressus foret: Lucas autem id factum esse commemoret, antequam in urbem veniret. Deinde quod Marcus et Lucas non nisi de coeco uno loquuntur, Matthaeus vero duos coniungit. Sed quum sciamus, hoc passim occurrere in Evangelistis, ut in eadem historia unus praetereat quod ab aliis dicitur, et rursum quod ab illis tacetur clarius exponat, novum vel insolens in praesenti loco videri non debet. Ego quidem ita coniicio, dum urbi appropinquaret Christus, coecum clamasse: sed quum prae strepitu non esset auditus, viam obsedisse in urbis egressu, et tunc demum fuisse a Christo vocatum. Itaque Lucas, a vero principio exorsus, non persequitur totam narrationem, sed transilit Christi hospitium in urbe: alii autem duo solum tempus attingunt, quod propius miraculo fuit. Coniectura autem probabilis est, ut saepe Christus, fidem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc coeco fuisse usum. Secundi nodi perquam facilis est solutio: nam et alibi vidimus, unum daemoniacum a Marco et Luca referri sanatum, ubi Matthaeus duos nominat, sicuti et hoc loco. Neque tamen ideo inter se dissident: quin potius probabilis est coniectura, quum initio coecus unus Christi gratiam imploraret, eius exemplo commotum fuisse alterum, atque hac occasione visum duobus esse redditum. De uno vero tantum loquuti sunt Marcus et Lucas, vel quia erat notior, vel quia in illo non minus insigne virtutis Christi specimen erat quam in duobus. Certe propter celebrem notitiam videtur eum praetulisse Marcus, qui tam ipsius quam patris nomen exprimit. Non enim vel claritatem generis, vel divitias commendat: nam mendicus erat ex infima plebe. Unde apparet, quia vulgo nota erat eius calamitas, nobilius fuisse miraculum in eius persona. Haec mihi ratio esse videtur, cur eum solum nominent Marcus et Lucas, de altero taceant, qui erat velut inferior accessio. Matthaeus autem oculatus testis ne hunc quidem, quamvis magis obscurum, praetermittere voluit.

30. *Domine, miserere.* Dixi nuper, initium clamandi ab uno esse factum: sed alterum facile impulit similis necessitas, ut se quoque adiungeret. Porro non vulgarem Christo honorem deferunt, petentes ut sui misertus succurrat. Persuasos enim fuisse oportet, in eius manu esse auxilium vel remedium, quo egebant: sed magis in eo spectanda est ipsorum fides, quod Messiam fatentur, quem scimus hoc elogio notatum fuisse apud Iudaeos. Confugiunt igitur ad Christum, non modo tanquam ad Prophetam quemlibet, sed ad unicum salutis auctorem, qui a Deo promissus fuerat. Clamor vehementiae affectus indicium fuit. Nam quum scirent, se apud plerosque odiose

loqui, quibus minime gratus erat Christi honor, metum superavit ardor desiderii, ut vocem libere nihilominus extollerent.

31. *Turba increpabat.* Mirum est Christi discipulos, qui officii et reverentiae causa eum sequuntur, velle miseros a Christi gratia arcere, et quantum in se est viam obstruere eius virtuti. Sed hoc plerumque fieri solet, ut maior pars eorum, qui nomen Christi profitentur, ab eius accessu nos potius impediat vel moretur quam ad eum nos invitet. Si per homines pios et simplices, quos ad sequendum Christum trahebat aliqua religio, molitus est Satan duobus coecis obstaculum ponere, quanto id magis per hypocritas et perfidos efficiet, nisi nobis attente cavebimus? Constantia ergo opus est, quae impedimenta omnia transcendat, imo quo plures obices ingerit Satan, eo magis ad studium precandi nos accendi convenit, sicuti videmus coecos duplicasse suum clamorem.

32. *Quid vultis, ut faciam.* Comiter et benigne rogat, quid cupiant: quia statuerat eorum precibus annuere. Neque enim dubium est, quin peculiari Spiritus instinctu precati sint: quia sicuti non omnes a morbis corporalibus eruere vult Dominus, ita neque simpliciter precari permittit. Praescripta est nobis regula, quid, et quomodo, et quatenus petere debeamus: ab ea deflectere fas non est, nisi Dominus arcano Spiritus motu peculiare aliquod votum dictet, quod raro contingit. Caeterum interrogat eos Christus, non tam ipsorum privatim causa quam totius populi. Scimus enim, ut mundus Dei beneficia sine sensu devoret, nisi stimulis excitetur. Ergo Christus voce sua turbam astantem ad observandum miraculum erigit, sicuti paulo post signo visibili, dum tactu aperit oculos. Quum dicit Matthaeus, Iesum fuisse misertum (σπλαγχνισθείς), non est participium eius verbi, quo nuper in coecorum persona usus fuerat (ἐλέησον). Illi misericordiam Christi implorabant, ut opem ferret miseris: nunc autem exprimit Evangelista, non solum gratuita bonitate inductum fuisse Christum, ut illos sanaret, sed quia eorum malo condoluit. Metaphora enim sumpta est a visceribus, in quibus residet humanitas et mutua compassio, quae nos ad proximos iuvandos incitat.

Marc. 52. *Fides tua.* *Fidei* nomine non tantum fiducia recuperandi visus intelligitur, sed altior persuasio, quod coecus hic Iesum agnoverat esse Messiam divinitus promissum. Nec vero confusa quaedam notitia fingenda est: quia prius vidimus, ex Lege et Prophetis sumptam fuisse hanc confessionem. Non enim temere Christo nomen *filii David* coecus imposuit, sed eum amplexus est, qualem ex divinis oraculis edoctus fuerat venturum. Fidei autem ascribit Christus, quod coecus visum recepit, quia, tametsi ad incredulos quoque interdum Dei virtus et gratia penetrat, nemo tamen eius beneficiis rite et utiliter fruitur, nisi qui ea fide percipit: imo incredulis usus donorum Dei adeo salutaris non est, ut magis noxius sit. Quare haec salus, cuius Christus meminit, non restringitur ad externam sanitatem, sed sanam quoque salvamque animam comprehendit: acsi diceret Christus, fide coecum impetrasse, ut Deo propitio voti compos fieret. Quodsi fidei respectu dignatus est Deus coecum sua gratia, sequitur fide iustificatum esse.

Matth. 34. *Sequuti sunt eum.* Hoc gratitudinis signum fuit, coecos Christo se dare comites. Quanquam vero incertum est, diune hoc officium praestiterint, fuit tamen hoc grati animi, spectaculum gratiae Christi multis in illo itinere praebere. Addit Lucas,

plebem dedisse gloriam Deo, quod ad probandam miraculi certitudinem valet.

(167.) Luc. XIX. 1. Et ingressus perambulabat Iericho. 2. Et ecce vir nomine Zachaeus, atque is princeps erat publicanorum, et idem erat dives. 3. Et quaerebat videre Iesum, quis esset, nec poterat prae turba, quod statura pusillus esset. 4. Et praecurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum: nam illac erat transiturus. 5. Et quum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, dixitque ad eum: Zachaee, festinans descende, quia hodie domi tuae oportet me manere. 6. Et festinans descendit, et excepit illum gaudens. 7. Quumque viderent omnes, murmurabant dicentes, quod ingressus esset apud hominem peccatorem diversaturus. 8. Stans autem Zachaeus dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. 9. Ait Iesus ad eum, Hodie salus domui huic contigit, eo quod et ipse filius sit Abrahae. 10. Venit enim Filius hominis quaerere et servare, quod perierat.

Hinc apparet, quam non fuerit curiosus Lucas in servanda temporum serie. Postquam enim miraculum narravit, nunc recitat, quid acciderit in urbe Iericho. Dicit autem, quum Christus se omnibus offerret per vias obambulans, unum Zachaeum eius videndi fuisse maxime cupidum. Signum enim vehementis desiderii fuit, arborem conscendere, quum divites ut plurimum sint fastuosi, seque specie gravitatis venditent. Fieri quidem potest ut idem alii etiam optarint, sed hunc prae aliis omnibus merito celebravit Lucas, tum ob qualitatem personae, tum ob miram, quae repente exstitit, hominis conversionem. Etsi autem in Zachaeo nondum erat formata fides, fuit tamen haec praeparatio quaedam. Neque enim Christi conspectum sine coelesti instinctu tantopere expeteret: dico in eum finem, qui statim apparuit. Quosdam enim haud dubie impulit vana curiositas, ut Christi visendi causa etiam ex locis remotis accurrerent, sed ex eventu patuit, inclusum fuisse pietatis semen in animo Zachaei. Sic Dominus saepe, priusquam se hominibus manifestet, coecum illis affectum inspirat, quo feruntur ad ipsum adhuc latentem et incognitum. Quanquam autem nondum illis constet certa ratio, eos tamen non frustratur, sed se in tempore patefacit.

5. *Zachaee, festinans descende.* Memorabile gratiae specimen, quod Zachaeum praevenit Dominus, nec exspectat eius invitationem, sed ultro domi eius hospitium sibi quaerit. Scimus, quam odiosum tunc fuerit, imo detestabile nomen Publicani: idque paulo post exprimet Lucas. Insignis ergo Filii Dei humanitas, ad eum accedere, a quo

vulgus hominum abhorret, atque id priusquam rogetur. Sed nihil mirum si hoc honore dignetur, quem iam occulto Spiritus motu ad se traxit: quia praestantius fuit donum, in eius corde habitare quam domum ingredi. Hac autem voce testatus est, se frustra nunquam quaeri ab hominibus, qui sincere eum cognoscere cupiunt. Nam longe plus quam speraverat Zachaeus adeptus est. Porro quod tanta promptitudine obsequitur Zachaeus, et celeriter ex arbore descendens cum gaudio Christum excipit, in eo clarius adhuc perspicitur Spiritus sancti vis et directio. Nam etsi pura fide nondum imbutus erat, fuit tamen haec docilitas et obedientia fidei principium.

7. *Quumque viderent.* Murmurant oppidi incolae, et forte aliqui ex Christi comitibus, quod ad hominem mali et probrosi nominis divertat, quum tamen nemo ipsum invitaverit. Ita mundus, quum expositum sibi Dei gratiam negligat, eam ad alios transferri morose obstrepit. Sed videamus, quam iniquum fuerit murmur. Absurdum esse putant, quod hominem sceleratum dignetur Christus tanto honore. Peccator enim hic, ut pluribus aliis locis, non vulgari sensu capitur, sed hominem turpis ac flagitiosae vitae designat. Demus talem fuisse Zachaeum: prius tamen quaerendum erat, quo consilio illum sibi hospitem eligeret Christus. Nam dum foris murmurant, intus magnifice Deus nominis sui gloriam illustrans, improbam eorum calumniam refutat. Fuit enim admirabile Dei opus Zachaei conversio: nec tamen iusta ratio erat, cur Zachaeum infamiae notarent. Vectigalium redemptor erat: atqui vectigalia colligere per se nullum est scelus, sed apud Iudaeos ordo ille ideo infamia et odio flagrabat, quod nihil magis indignum putabant quam se esse tributarios. Sed qualiscunque esset Zachaeus, laudabilis tamen, non culpanda fuit Christi humanitas, quod misero homini opem suam non negavit, ut ab exitio eum in salutem adduceret. Itaque eum non deterruit prava offensio, quin ad obsequendum Patris mandatum pergeret. Atque hac animi magnitudine praeditos esse oportet omnes eius ministros, ut pluris sit illis animae unius salus quam obstreperi omnium imperitorum sermones, ac proinde, licet facta sua dictaque omnia calumniis esse obnoxia videant, non tamen desistant ab officio.

8. *Stans autem Zachaeus.* Ab hoc exitu fieri iudicium decebat de Christi facto, sed ita praepostere festinant homines, ut locum Deo nullum relinquant. Porro Zachaei conversio a fructibus et externis signis describitur: quia probabile erat, eum suas opes multorum damno auxisse, si quem fraudaverit, quadruplum reddere paratus est: praeterea dimidiam bonorum suorum partem pauperibus consecrat. Posset quidem sua omnia in pauperes quispiam erogare, cuius tamen liberalitas nihili esset coram Deo: sed quamvis nulla hic interioris poenitentiae fiat mentio, Lucas tamen intelligit, ex viva illa radice prodiisse pium studium, quod in Zachaeo commendat. Sicuti Paulus (Ephes. 4, 28.) de poenitentia disserens ad haec officia nos hortatur, ex quibus intelligant homines, nos in melius esse mutatos. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem manibus suis laboret, ut subveniat pauperibus et egenis. Ergo a corde incipiendum est, sed operibus testanda simul est nostra resipiscentia. Notemus autem, Zachaeum minime ex suis rapinis praedam Deo offerre, sicuti multi divites ex suis furtis partem Deo assignant, quo maiore licentia in posterum praedentur, atque ut impune illis cedant superioris temporis iniuriae. Atqui Zachaeus ita Deo sacrificat dimidiam bono-

rum suorum partem, ut quaecunque intulit damna simul compenset: unde colligimus, quas possidebat divitias, non ex illicito quaestu illi provenisse. Ita Zachaeus non modo satisfacere paratus est, si quid fraude abstulit, sed iustum patrimonium cum pauperibus communicat: quo se ostendit, ex lupo conversum esse non solum in ovem, sed etiam in pastorem. Et peccata quidem iam admissa corrigens, malis artibus in futurum tempus renuntiat, sicuti hoc imprimis a suis exigit Deus, ut ab omni noxa abstineant. Caeterum Zachaeus suo exemplo necessitate alios minime obstrinxit, ut se dimidia bonorum suorum parte denudent, sed tantum tenenda est regula, quam praescribit Dominus, ut nos et nostra omnia consecremus in sanctos usus ac legitimos.

9. *Hodie salus huic domui.* Christus testimonium Zachaeo reddens, nihil in eo fuisse simulatum pronuntiat: neque tamen salutis causam bonis operibus Zachaei ascribit, sed quia conversio illa certum erat divinae adoptionis pignus, merito inde colligit, domum illam salutis esse haeredem et hoc quoque verba sonant. Nam quia Zachaeus unus sit ex Abrahae filiis, ratiocinatur, salvam esse eius domum. Porro ut quis censeatur inter Abrahae filios, fidem eius imitetur necesse est: imo hanc laudem Scriptura fidei proprie tribuit, quod germanos Abrahae filios ab extraneis discernat. Sciamus ergo, eam praecipue in Zachaeo laudari, cuius gratia factum est, ut bona quoque opera Deo placerent. Nec vero dubium est, quin Christi doctrina Zachaei conversionem praecesserit. Illa igitur fuit salutis origo, audire Christum de gratuita Dei misericordia, de hominum cum ipso reconciliatione, de Ecclesiae redemptione disserentem, fideque hanc doctrinam amplecti. Quia οἶκος Graecis masculini generis est, bifariam exponitur hic locus. Vetus interpres ad Zachaeum retulit: quod mihi etiam magis placet. Erasmus vertere maluit, quod ipsa domus filia esset Abrahae: quod tametsi non refello, de Zachaeo tamen aptius exponi arbitror. Nam quia Deus, dum patremfamilias adoptat, toti etiam eius domui se in Deum fore promittit, iure salus a capite extenditur ad totum corpus. Caeterum particula καὶ emphatica est. Significat enim Christus, Zachaeum non minus quam alios Iudaeos, qui superbe illum exsecrabantur, Abrahae esse filium. Ac ne superior vita ianuam salutis ei videatur clausisse, ab officio suo ratiocinatur, nihil in hac mutatione esse, quod quemquam offendere debeat, quia missus a Patre fuerit ad servandos, qui perditi sunt.

(168.) MATTH. XXV. 14. Sicut enim homo quidam peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua: 15. Et huic quidem dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam facultatem, et profectus est statim: 16. Abiit autem, qui quinque talenta acceperat, et negotiatus est per ea, et confecit altera quinque talenta. 17. Similiter et qui duo acceperat, lucratus est et ipse altera duo. 18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui. 19. Post

multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et ponit rationem cum eis. 20. Et accedens is, qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinque talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce altera quinque talenta lucratus sum per ea. 21. Ait illi dominus eius, Euge serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. 22. Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce alia duo lucratus sum per ea. 23. Ait illi dominus eius, Euge serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. 24. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait, Domine, noveram te, quod homo durus sis, metens ubi non seminasti, et inde congregans ubi non sparsisti. 25. Ac territus abii, abscondique talentum tuum in terra: ecce habes, quod tuum est. 26. Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serve male et piger, sciebas quod metam, ubi non seminavi, et congregem illinc, ubi non sparsi. 27. Oportuit ergo te committere pecuniam meam mensariis, et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. 28. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei, qui habet decem talenta. 29. Omni enim habenti dabitur, et abundabit: qui vero non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo. 30. Et inutilem servum eiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium.

LUC. XIX. 11. Haec illis audientibus, adiiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierosolymam, quodque existimarent fore, ut confestim regnum Dei manifestaretur. 12. Dixit ergo, Homo quidam genere clarus profectus est in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum ac reverteretur. 13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem minas, et ait ad illos, Negotiemini, donec veniam. 14. Cives autem eius oderant eum, miseruntque legationem post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare super nos. 15. Et factum est, ut rediret accepto regno, iussitque vocari illos servos ad se, quibus dederat pecuniam, ut sciret, quantum quisque negotiatus esset. 16. Venit autem primus, dicens, Domine, mina tua decem minas

acquisivit. 17. Et ait illi, Euge bone serve, quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem civitates. 18. Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas. 19. Et huic ait, Et tu praefectus esto quinque civitatibus. 20. Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua, quam habui repositam in sudario: 21. Timui enim te, quod homo austerus sis: tollis quod non posuisti, et metis quod non seminasti. 22. Dicit ei, De ore tuo te iudicabo, serve male: sciebas quod ego homo austerus sim, tollens quod non posui, et metens quod non seminavi: 23. Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usuris utique exegissem illam? 24. Et astantibus dixit, Auferte ab illo minam, et date illi, qui decem minas habet. 25. Et dixerunt ei, Domine, habet decem minas. 26. Dico enim vobis, quod omni habenti dabitur: ab eo autem, qui non habet, etiam quod habet auferetur. 27. Caeterum inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite coram me. 28. Et his dictis ibat praecedens, ut ascenderet Hierosolymam.

Luc. 11. *Haec illis audientibus.* Hoc prodigii simile fuit, quod toties admoniti discipuli de propinqua Christi morte ad regnum eius transvolabant. Duplex autem error fuit, quod sine cruce imaginabantur beatam quietem: deinde quod regnum Dei suo carnali sensu aestimabant. Unde apparet, quam tenuis et obscura fuerit eorum fides. Etsi enim spem resurrectionis libaverant, levior tamen erat gustus, quam ut certi quicquam et firmi tenerent de Christo. Credunt eum Redemptorem, qui olim promissus fuerat, unde spem renovationis Ecclesiae concipiunt, sed illa cognitio mox in figmenta degenerat, quae vim regni eius vel pervertunt vel obscurant. Sed nihil absurdius est, quam quod illis tot monitiones sine profectu memoria exciderant. Brutus certe hic stupor fuit, quum nuper diserte testatus esset Christus, acerbam et ignominiosam mortem sibi instare, non modo ipsos manere securos, sed properare velut ad laetum triumphum.

12. *Homo quidam genere clarus.* Matthaeus hanc parabolam aliis interserit neglecto temporum ordine. Sed quia hoc fuit illi consilium a capite vicesimo secundo, in acervum colligere postremos Christi sermones, non est cur valde laborent lectores, quisnam primo, vel secundo, vel tertio die intra breve illud tempus habitus fuerit. Iam, quid inter se differant Matthaeus et Lucas, notare operae pretium est: nam quum ille membrum unum duntaxat attingat, hic posterior duo complectitur. Membrum hoc ambobus commune est, Christum similem esse homini principi, qui regni acquirendi causa longam expeditionem suscipiens, pecuniam suam servis administran-

dam commisit: et quae sequuntur. Hoc vero alterum, Lucae peculiare est, subditos abusos principis absentia tumultum movisse, ut iugum eius excuterent. Utroque membro huc spectavit Christus, longe falli discipulos qui putarent, iam ipsum fixam habere regni stationem, et Hierosolymam venire, ut mox felicem statum erigeret. Ita spe regni praesentis ablata, ad spem et tolerantiam eos hortatur. Multos enim labores diu et sedulo illis obeundos edicit, antequam gloria illa fruantur, cui nimis calide inhiabant. *In regionem longinquam.* Quum putarent discipuli, Christum regni sui possessionem iam tunc adire, hunc errorem primo corrigit, quia sibi longinquo itinere acquirendum sit regnum. Porro quid significet regio longinqua, subtilius disserant qui captant argutias. Mihi non aliud notare videtur Christus, quam diuturnam absentiam a tempore mortis usque ad ultimum adventum. Quanquam enim ad dextram Patris sedens coeli et terrae imperio potitur, et ex quo in coelum ascendit data est ei omnis potestas, ut coram eo flectatur omne genu: quia tamen nondum hostes suos subegit, nondum apparuit mundi iudex, nec manifestata est eius maiestas, non inepte dicitur abesse a suis, donec ornatus novo principatu iterum redeat. Verum quidem est eum nunc regnare, dum suos regenerat in vitam coelestem, et ad Dei imaginem refingit angelisque associat, dum verbo suo gubernat Ecclesiam, tuetur suo praesidio, Spiritus donis locupletat, fovet sua gratia virtuteque sustinet, suppeditat denique quicquid necessarium est in salutem, dum Satanae omniumque impiorum furorem compescit, omnesque machinas dissipat: sed quia carni absconditus est hic regnandi modus, proprie in ultimum diem eius manifestatio differtur. Ergo quum regni umbram stulte apprehenderent Apostoli, pronuntiat Dominus, procul sibi quaerendum esse regnum, ut moram ferre discant.

13. *Vocatis decem servis.* Non ita in servorum numero, ut in pecuniae summis anxie haerendum est. Nam Matthaeus diversas summas exprimens, uberiorem continet doctrinam, quod scilicet non omnibus aequale negotiandi onus Christus iniungat, sed uni committens exiguam summam, maiori pecuniae alterum praeficiat. In hoc ambo consentiunt, usque ad ultimum diem resurrectionis Christum a suis quodammodo peregrinari, interea vero minime consentaneum esse, ut otiosi sedeant ac inutiles: singulis enim certum munus esse iniunctum, in quo se exerceant: debere igitur ad negotiandum intentos esse, ut rem Domini strenue procurent. Simpliciter dicit Lucas, datam cuique esse minam, quia, sive plus sive minus nobis Dominus committat, pro se quisque rationem pariter reddet. Plenior (ut dixi) et expressior est Matthaeus, qui gradus ponit distinctos. Scimus enim, non omnibus promiscue Dominum largiri eandem donorum mensuram, sed varie prout visum est distribuere, ut alii alios praecellant (Ephes. 4, 7.). Porro quicquid in nos donorum contulerit Dominus, sciamus instar pecuniae apud nos esse depositum, ut inde aliquid lucri proveniat (I. Cor. 12, 7.). Nihil enim indignius est, quam Dei gratias (quarum vis in fructu consistit) sepultas latere, nec in aliquem usum accommodari.

Matth. 15. *Unicuique secundum propriam facultatem.* Hac voce non discernit Christus naturam a Spiritus donis: nulla enim est vel potentia vel dexteritas, quae non debeat accepta referri Deo. Itaque quisquis partiri cum Deo volet, nihil sibi faciet residuum.

Quid ergo sibi vult, quod paterfamilias dicitur singulis plus vel minus committere, secundum cuiusque facultatem? Nempe quia Deus, prout quemque disposuit, et naturalibus ornavit donis, ita etiam hoc vel illud iniungit, in rebus agendis exercet, provehit ad varias functiones, materiam praeclare agendi suppeditat, occasionem etiam proponit. Ridiculi vero sunt Papistae, dum hinc colligunt singulis conferri Dei dona secundum meriti sui modum. Nam etsi vetus interpres nomen *virtutis* posuit, non intellexit, prout se gesserint homines laudemque virtutis adepti sint, divinitus ornari, sed tantum quatenus idoneos paterfamilias iudicavit. Scimus autem, neminem a Deo idoneum reperiri donec fecerit. Et graecum nomen δύναμις, quo usus est Christus, omni ambiguitate caret.

20. *Qui quinque talenta.* Dicuntur negotiari, qui utiliter impendunt quicquid Deus apud ipsos deposuit. Piorum enim vita negotiationi apte confertur, quia ultro citroque ad fovendam societatem inter se contrahere debent: industria autem, qua quisque munus sibi mandatum exsequitur, ipsaque vocatio, facultas bene agendi, et reliqua dona in mercibus deputantur, quia ad hunc usum et finem spectant, ut mutua sit inter homines communicatio. Fructus autem, cuius meminit Christus, communis est utilitas, quae Dei gloriam illustrat. Quanquam enim Deus opera nostra non ditatur, nec crescit, ut tamen quisque fratribus suis maxime prodest, ac utiliter in eorum salutem accommodat, quae a Deo accepit dona, ita dicitur fructum vel lucrum ipsi Deo afferre. Tanti enim hominum salutem aestimat coelestis Pater, ut quicquid in eam confertur in suas rationes velit referri. Porro ne fatigemur bene agendo, pronuntiat Christus, non irritum fore eorum laborem, qui se fideliter in sua vocatione exercuerint. Apud *Lucam* dicit praefici quinque urbibus, qui quinque minas lucratus sit: quibus verbis exprimit longe aliam regni sui gloriam fore ultimo adventu, quam nunc appareat. Nunc enim tanquam absentis negotia laboriose curamus: tunc vero ampla et multiplex honorum copia ei ad manum suppetet, qua magnifice nos exornet. Simplicior est loquendi forma apud Matthaeum, *Intra in gaudium Domini tui:* qua significat fideles servos, quorum officia probaverit, beatae omnium bonorum affluentiae secum fore consortes. Sed quaeritur, quid sibi velit quod additur, *Auferte huic minam, et date alteri qui decem habet:* nam tunc cessabit omnis negotiandi ratio. Respondeo, memoria tenendum esse, quod prius admonui, errare eos qui scrupulose singulis particulis insistunt. Germanus autem sensus est: etiamsi nunc ignavi et inutiles servi Spiritus donis instructi sint, tandem omnibus nudatum iri, ut eorum inopia probrosaque egestas in gloriam bonorum cedat. Hos autem ignavos Christus dicit vel talentum vel minam sub terram defodere, quia dum otio et deliciis suis consulunt, nihil subire volunt molestiae: quemadmodum videmus permultos, dum sibi suisque commodis privatim addicti sunt, subterfugere omnia caritatis officia, nec ullum habere communis aedificationis respectum. Quum dicitur paterfamilias, postquam reversus est, vocasse servos ad rationem: sicuti hinc bonis concipienda est alacritas, quia se intelligunt operam minime ludere, ita rursum pigris et desidiosis non levis iniicitur terror. Discamus ergo, antequam adveniat Dominus, et calculum nobiscum ponat, quotidie nos ipsos sponte urgere.

24. *Noveram te, quod homo durus sis.* Haec durities nihil

ad summam parabolae facit: et inepte philosophantur, qui hic disputant quam austere ac rigide cum suis Deus agat. Nihilo enim magis notare talem rigorem Christus voluit, quam usuras laudare, quum patremfamilias sic loquentem inducit, oportuisse apud mensarium deponi pecuniam, ut saltem ex foenore cresceret. Tantum significat Christus, nihil excusationis fore eorum desidiae, qui et dona Dei supprimunt, et aetatem suam consumunt in otio. Unde etiam colligimus, nullum vivendi genus coram Deo magis esse laudabile, quam ex quo ad hominum societatem aliqua provenit utilitas. — 29. 30. Sententia haec, *Omni habenti dabitur*, exposita fuit in capite 13. *Tenebras* etiam *exteriores* supra capite 8. docuimus domesticae luci opponi: nam quum antiquitus nocturnae ut plurimum coenae essent, quas plurimae faces et lampades illustrabant: qui eiiciuntur e regno Dei, Christus eos dicit extra eiici in tenebras.

Luc. 27. *Caeterum inimicos meos.* Hoc secundo membro praecipue Iudaeos videtur perstringere: omnes tamen complectitur, qui absente domino sese ad defectionem erigunt. Christo autem propositum fuit, non modo tales horribilis vindictae denuntiatione terrere, sed etiam suos retinere in fide subiectionis. Neque enim levis tentatio est, videre multorum perfidia et rebellione regnum Dei dissipari. Ergo ut inter turbas maneamus quieti, Christus se rediturum admonet, suoque adventu impiae defectionis fore ultorem.

(169.) MATTH. XXI. 1. Et quum appropinquassent Hierosolymis, et venissent Bethphage, ad montem Olivarum, tunc Iesus misit duos discipulos, 2. Dicens eis, Ite in castellum, quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea: solvite et adducite mihi. 3. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet: et confestim emittet eos. 4. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem, 5. Dicite filiae Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, et sedens super asinam, et pullum filium subiugalis. 6. Euntes autem discipuli fecerunt sicut praeceperat illis Iesus. 7. Et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum super illa collocarunt. 8. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via: alii vero caedebant ramos de arboribus, et sternebant in via. 9. Porro turbae, quae praecedebant et quae sequebantur, clamabant, dicentes, Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in altissimis.

MARC. XI. 1. Et dum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage et Bethaniam iuxta montem Olivarum, emittit duos

e discipulis suis. 2. Et dicit illis, Abite in castellum, quod contra vos est: et statim ingredientes in illud, invenietis pullum alligatum, supra quem nullus hominum sedit, solvite eum, et adducite. 3. Et si quis vobis dixerit, Cur facitis hoc? dicite, Quia Dominus eo opus habet: et continuo illum mittet huc. 4. Abierunt autem, et invenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in bivio, et solvunt illum. 5. Et quidam eorum, qui illic stabant, dixerunt illis, Quid facitis solventes pullum? 6. At illi dixerunt eis, quemadmodum praeceperat Iesus, et siverunt eos. 7. Et adduxerunt pullum ad Iesum, et iniecerunt illi vestimenta sua, seditque super illum. 8. Multi vero vestimenta sua sternebant in via: alii vero frondes caedebant ex arboribus, et sternebant in via. 9. Et qui praecedebant, quique sequebantur, clamabant dicentes, Hosanna, 10. Benedictus, qui venit in nomine Domini: benedictum, quod venit regnum in nomine Domini patris nostri David, Hosanna in altissimis.

LUC. XIX. 29. Et factum est, quum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam iuxta montem, qui vocatur Olivarum, misit duos discipulos suos. 30. Dicens, Ite in castellum, quod est e regione: et introeuntes illuc, invenietis pullum alligatum, in quo nemo unquam hominum sedit: solvite illum, et adducite. 31. Et si quis vos interrogaverit, quare solvitis, sic dicetis ei, Quia Dominus eo opus habet. 32. Abierunt autem, qui missi erant, et invenerunt sicut dixerat illis. 33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos, Quare solvitis pullum? 34. At illi dixerunt, Dominus eo opus habet. 35. Et duxerunt illum ad Iesum: et iniectis vestimentis suis super pullum, imposuerunt Iesum. 36. Eunte autem eo substernebant vestimenta sua in via. 37. Et quum appropinquaret iam ad descensum montis Olivarum, coeperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas videbant virtutibus. 38. Dicentes, Benedictus, qui venit rex in nomine Domini: pax in coelo, et gloria in altissimis.

Non quia ex itinere fessus esset, asinum sibi Christus per discipulos arcessit, sed in alium finem: nam quum instaret mortis tempus,

sollenni ritu ostendere voluit, qualis esset regni sui natura. Id quidem facere exorsus fuerat a suo baptismo, sed hoc illi specimen sub vocationis suae finem edendum restabat. Cur enim hactenus abstinuit à Regis nomine, nunc vero demum libere se Regem profitetur, nisi quia non procul abest a stadii sui meta? Ergo quum propinquus illi esset in coelum transitus, regnum suum palam in terra auspicari voluit. Fuisset autem ridicula haec pompa, nisi respondisset Zachariae vaticinio. Ut sibi regium honorem vindicet Christus, super asinum equitans Hierosolymam ingreditur: magnificus scilicet splendor. Adde quod asinum precario quispiam illi concessit: iam quod ephippiis et ornatu caret, ut vestes suas iniicere cogantur discipuli, turpis ac pudendae inopiae signum est. Magnum, fateor, comitatum secum trahit: sed quorum hominum? nempe qui ex vicinis pagis temere concurrerant. Resonant faustae acclamationes: sed a quibus? nempe à pauperculis, et contemptae plebis hominibus. Data igitur opera videri potuit se omnium ludibrio exponere. Sed quia duo coniunctim agenda illi fuerunt, ut documentum aliquod praeberet regni sui, et doceret terrenis imperiis non esse affine, nec in caducis mundi huius opibus situm, haec illi prorsus tenenda fuit ratio. Quanquam hoc quoque profanis hominibus forte insipidum foret, nisi multo ante testatus fuisset Deus per Prophetam suum, talem fore regem, qui ad restituendam populi salutem venturus erat. Ergo, ne impediat contemptibilis Christi habitus, quominus in hoc spectaculo cernamus spirituale eius regnum, nobis ante oculos versetur oraculum coeleste, quo Deus Filium suum sub illa deformitate mendici magis ornaverat, quam si cunctis regum insignibus fulgeret. Sine hoc condimento nunquam haec historia nobis sapiet: ideo multum ponderis subest verbis Matthaei, quum dicit, impletum fuisse Prophetae oraculum. Quia enim videbat, fieri vix posse, ut homines, qui opulentiae et pompis nimis addicti sunt, proprio carnis sensu quicquam ex hac historia proficerent, a nudo rei intuitu ad prophetiae considerationem eos traducit.

2. *Ite in castellum.* Quum Bethaniae esset, asinum minime poposcit ad levandam itineris molestiam: facile enim erat residuum iter pedibus conficere. Sed quemadmodum currus suos reges conscendunt, unde conspicui emineant, ita populi oculos in se convertere voluit Dominus, et aliquo indicio ratas facere comitum suorum acclamationes, ne quis regis honorem invito tribui putaret. Unde asinam iusserit adduci incertum est, nisi quod facile colligitur, fuisse aliquem pagum suburbanum: nam ridiculum est, quod allegorice de Hierosolyma quidam exponunt. Nihilo etiam aptior est allegoria, quam nonnulli in asina et pullo excudunt. Asinam populi Iudaici figuram esse volunt, qui pridem subactus et iugo Legis assuetus erat. Gentiles autem repraesentari per pullum, qui expers sessoris fuerat. Christum ergo asinae primum insedisse, quia a Iudaeis incipere debuit: postea transisse ad pullum, quia Gentibus quoque secundo loco praefectus erat. Et Matthaeus quidem videtur, utramque equitationem notare. Sed quum frequentes synecdochae in Scripturis occurrant, nihil mirum si pro uno duos nominat. Caeterum ex aliis Evangelistis liquido constat, Christum nonnisi pullo usum esse. Et dubitationem eximit Zacharias (9, 9.), qui pro familiari linguae hebraicae usu rèm eandem bis repetit. *Statim invenietis.* Ne quid discipulos moretur, quominus ad obsequium praesto sint, Dominus mature quae-

stionibus occurrit. Ac primo quidem non fortuito se eos mittere significat, quum dicit, in primo pagi introitu inventuros asellum cum matre: deinde neminem illis adversaturum, quin eum abducant, si modo respondeant, opus sibi esse. Hoc autem modo Deitatem suam probavit: nam et rem absentem cognoscere, et corda hominum in assensum flectere, solius Dei fuit. Etsi enim fieri potuit, ut asini dominus, de illo non male sentiens, libenter annueret: divinare tamen an futurus esset domi, an ei tunc commodum esset, an fidem habiturus esset hominibus ignotis, non fuit in hominis mortalis arbitrio. Sicuti autem discipulos confirmat Christus, ut sint ad parendum alacriores, ita videmus, quam se morigeros vicissim praestent. Successus autem demonstrat, totum hoc negotium divinitus gubernatum esse.

5. *Dicite filiae Sion.* Hoc apud Zachariam non habetur ad verbum: scite tamen apteque Evangelista, quod Deus uni Prophetae testari praecepit, ad omnes pios doctores transfert. Haec enim unica spes fuit, qua se filii Dei et fulcire et erigere debebant, quod venturus tandem esset Redemptor. Ideoque Propheta plenam et solidam laetitiae materiam Christi adventu afferri docet fidelibus. Nam quia non aliter propitius est illis Deus, quam Mediatore interposito, et idem est Mediator, qui suos a malis omnibus liberat, quid extra ipsum esse potest, quod homines peccatis suis perditos et miseriis oppressos exhilaret? Sicuti autem absente Christo moerore nos penitus confici necesse est, ita rursum fideles admonet Propheta, esse cur solide gaudeant, ubi illis adest Redemptor. Quanquam autem aliis elogiis Christum commendat, nempe quod iustus sit et salute instructus, non nisi particulam unam sumpsit Matthaeus, quae proposito suo quadrabat, nempe quod pauper venturus sit vel mansuetus, hoc est, dissimilis regibus terrenis, qui magnifico et sumptuoso habitu excellunt. Iam paupertatis indicium subiicitur, quod equitabit super asinum vel filium asinae: neque enim dubium est, quin plebeium equitandi modum regiae amplitudini opponat.

6. *Euntes discipuli.* Iam nuper dictum est, hic in discipulis laudari promptum obsequendi studium. Non enim tanta erat Christi auctoritas, ut solum eius nomen ad movendos ignotos homines sufficeret: deinde timenda erat furti infamia. Hinc ergo apparet, quantum Magistro detulerint, dum nihil responsant, sed eius mandato et promissione freti properant, quo iussi sunt. Nos quoque eorum exemplo discamus per quaevis impedimenta pergere, ut Domino quae a nobis exigit obsequia praestemus. Ipse enim sublatis remoris viam inveniet, nec conatus nostros sinet esse irritos.

8. *Plurima autem turba.* Hic narrant Evangelistae, Christum agnitum fuisse a populo Regem. Ludicrum quidem spectaculum videri potuit, quod ignobilis turba ramos caedendo, et vestimenta sua sternendo, inanem Regis titulum Christo deferret: sicuti tamen hoc serio fecerunt, suamque observantiam ex animo testati sunt, ita Christus eos censuit idoneos regni sui praecones. Nec est quod tale exordium miremur, quum hodie quoque ad Patris dexteram sedens e coelesti solio obscuros homines amandet, a quibus sua maiestas contemptibili modo celebretur. Caesos palmarum ramos ex antiquo et sollenni diei ritu (sicuti coniiciunt nonnulli interpretes) mihi probabile non videtur: quin potius subito instinctu Spiritus hunc Christo exhibitum fuisse honorem apparet, quum nihil tale meditati essent,

discipuli, qui reliquae turbae eius rei auctores fuerunt: nam et hoc ex Lucae verbis colligitur.

9. *Hosanna Filio David.* Precatio haec ex Psalm. 118, 25. sumpta est. Consulto etiam Matthaeus hebraicas voces recitat, ut sciamus, non temere datos fuisse Christo plausus, nec vota, quae in buccam venissent discipulis, sine delectu effusa esse, sed reverenter sequutos esse precandi formam, quam per os Prophetae Spiritus sanctus toti Ecclesiae dictaverat. Quanquam enim de regno suo illic disserat, non tamen dubium est, quin praecipue respiciat ipse, aliosque respicere velit ad aeternam successionem, quam pollicitus illi fuerat Dominus. Perpetuam enim orandi legem Ecclesiae composuit, quae etiam collapsis regni opibus in usu foret. Itaque invaluerat consuetudo, ut de redemptione promissa passim his verbis vota conciperent. Et consilium Matthaei fuit (sicuti nuper attigimus) hebraice referre celebre carmen, ut doceret, Christum a turba Redemptorem fuisse agnitum. Paulum quidem inflexa est verborum pronuntiatio: potius enim dicendum erat, Hoschiana, Salvum fac obsecro: sed scimus, vix posse in alienam linguam verba transferri, quin aliquid e sono mutetur. Nec vero Spiritus populum veterem duntaxat instituit, ut quotidie pro regno Christi vota faceret, sed nobis eadem nunc praescribitur regula. Et sane quum Deus non nisi per manum Filii sui regnare velit, quum dicimus, Adveniat regnum tuum, sub hac particula idem notatur, quod in Psalmo clarius expressum est. Adde quod Deum rogantes, ut Filium suum nobis Regem conservet, fatemur hoc regnum neque humanitus erectum esse, neque hominum virtute sustineri, sed invictum stare coelesti praesidio. Venire dicitur in Dei nomine, qui se non ingerit, sed Dei iussu et mandato suscipit regnum: quod ex *Marco* certius colligitur, ubi additur altera acclamatio, Benedictum regnum patris nostri David, quod venit in nomine Domini. Sic enim loquuntur promissionum respectu: quia testatus fuerat Dominus, se tandem illius populi fore liberatorem, modumque designaverat regni Davidis instaurationem. Videmus ergo honorem Mediatoris, a quo rerum omnium et salutis restitutio speranda erat, Christo tribui. Quum autem plebeii fuerint rudesque idiotae, qui regnum Christi vocarunt regnum Davidis, hinc discamus, tritam vulgo fuisse hanc doctrinam, quae hodie coacta et dura multis videtur, quia in Scriptura parum sunt exercitati. Apud *Lucam* adduntur pauca verba, *pax in coelo, et gloria in altissimis:* quibus nulla subesset obscuritas, nisi quod angelico cantico non respondent, quod capite 2. habuimus. Nam illic angeli gloriam Deo in coelis assignant, hominibus vero pacem in terra: hic tam pax quam gloria ad Deum refertur. In sensu tamen nihil est dissidii: nam etsi distinctius angeli causam demonstrant, cur Deo gloriam cani deceat (quia scilicet eius misericordia in hoc mundo pace fruantur homines), idem tamen sibi vult, quod nunc turba praedicat, in coelo esse pacem, quia scimus, non aliter miseras animas in mundo pacari, nisi se illis Deus e coelo reconciliet.

(170.) LUC. XIX. 41. Et ut appropinquavit videns civitatem, flevit super illa, dicens, 42. O si cognovisses et tu, et quidem in isto die tuo, quae ad pacem tuam pertinent, curares: nunc

autem abscondita sunt ab oculis tuis. 43. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et cingent te et coangustabunt te undique. 44. Et solo aequabunt te, et filios tuos, qui in te sunt: et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae.

41. *Flevit super illa.* Quum nihil magis cuperet Christus, quam iniunctum sibi a patre officium exsequi, finem vero suae vocationis hunc esse sciret, perditas oves domus Israel colligere, salvificum omnibus suum adventum esse optavit. Haec fuit causa, cur misericordia tactus defleret propinquam urbis Hierosolymae exitium. Nam quum expenderet, illam divinitus electam esse sacram sedem, in qua resideret salutis aeternae foedus, sanctuarium unde prodiret salus toti mundo, fieri non potuit quin eius interitum graviter doleret: quum etiam populum, qui in spem vitae aeternae adoptatus erat, sua ingratitudine et malitia misere perire videret, nihil mirum si lacrimas non tenuit. Quod autem absurdum esse quidam putant, Christum malo, cui mederi poterat, condolescere; facile solvitur hic nodus. Nam sicuti e coelo descendit, ut carne humana circumdatus divinae salutis testis esset ac minister, ita vere humanos induit affectus, quatenus susceptae functionis intererat. Ac prudenter semper notandum est, quam personam sustineat, dum loquitur, vel hominum saluti operam impendit: sicuti hoc loco, ut fideliter expleat Patris mandatum, necesse habet expetere, ut fructus redemptionis ad totum electi populi corpus perveniat. Quatenus ergo datus erat huic populo minister in salutem, pro officii sui ratione illius exitium deplorat. Deus erat, fateor: sed quoties oportuit doctoris officio fungi, quievit, et se quodammodo abscondit eius Deitas, ne quid Mediatoris partibus obstaret. Caeterum hoc fletu testatus est, non modo fraterne se diligere, in quorum gratiam fuerat homo factus, sed paternae quoque dilectionis Spiritum a Deo in humanam naturam transfusum esse.

42. *O si cognovisses et tu.* Pathetica est oratio, ideoque abrupta. Scimus enim, in quibus ardent vehementes affectus, non nisi dimidia ex parte sensus suos effari. Adde quod duo affectus hic simul permixti sunt: neque enim tantum miseratur Christus urbis cladem, sed simul ingrato populo extremum scelus exprobrat, quod repudians oblatam sibi salutem ultro horribile Dei iudicium arcessat. Emphatica autem est copula, quae interseritur: tacite enim Christus Hierosolymam aliis Iudaeae, imo totius mundi urbibus comparat, hoc sensu, si vel tu, quae singulari privilegio in toto orbe praecellis, si tu (inquam) saltem, quae coeleste es in terris sacrarium, cognosceres. Sequitur continuo post altera amplificatio sumpta a tempore: quamvis hactenus sceleste et impie contra Deum fueris contumax, nunc saltem resipiscendi esset tempus. Significat enim iam diem adesse, qui aeterno Dei consilio in salutem Hierosolymae ordinatus fuerat, et denuntiatus a Prophetis. Hoc est tempus acceptum (inquit Iesaias), hic dies salutis. Quaerite Dominum dum inveniri potest: invocate eum dum prope est (Ies. 49, 8. II. Cor. 6, 2. Ies. 55, 6.). *Pacis* nomine omnes felicitatis partes secundum hebraicam phrasin

designat. Nec simpliciter dicit, Hierosolymae incognitam esse suam pacem, sed quae ad pacem spectabant: quia saepe fit, ut minime lateat homines sua felicitas, sed viam et media (ut loquuntur) malitia sua excoecati ignorent. Caeterum quum misericordiae mixta sit exprobratio, notemus, tanto graviore poena dignos esse homines, quanto excellentioribus donis praediti fuerint, quia ad alia peccata accedit sacrilega coelestis gratiae profanatio. Secundo notemus, quo propius ad nos Deus accedit lucemque sanae doctrinae admovet, si hanc occasionem negligimus, minus nos esse excusabiles. Semper quidem aperta est salutis ianua: sed quia interdum silet, non vulgare est beneficium, quum alta voce et familiariter nos ad se invitat, ideoque contemptum manet severior vindicta. *Nunc autem abscondita sunt.* Hoc non dicitur ad levandam Hierosolymae culpam: potius enim ignominiae causa notatur prodigiosus eius stupor, quod Deum praesentem non cernat. Fateor quidem, unius Dei esse coecis aperire mentis oculos, nec ad percipienda regni coelestis mysteria quenquam esse idoneum, nisi quem intus Spiritu suo Deus illuminat: sed non ideo digni sunt venia, qui bruta sua coecitate pereunt. Voluit etiam Christus scandalum tollere, quod alioqui rudes et infirmos morari poterat: nam quum in urbem illam coniecti essent omnium oculi, eius exemplum in utramque partem plurimum momenti habuit, vel ut noceret, vel ut prodesset. Ergo ne quem impediat illius incredulitas superbusque Evangelii contemptus, damnatur foedae coecitatis.

43. *Venient dies super te.* Nunc quasi sumpta iudicis persona durius Hierosolymam compellat. Sic etiam Prophetae, quamvis lacrimis prosequantur eorum exitium, pro quibus anxii esse debent, animos tamen ad severas denuntiationes colligunt, quia sciunt, non modo impositam sibi esse curam salutis hominum, sed etiam divini iudicii se creatos esse praecones. Porro hoc nomine Hierosolymam pronuntiat horribiles poenas daturam, quod tempus suae visitationis non cognoverit, hoc est, contempserit exhibitum sibi Redemptorem, nec eius gratiam amplexa sit. Nunc poenarum quas illa perpessa est atrocitas nos terreat, ne socordia nostra exstinguamus salutis lucem, sed attenti simus ad recipiendam Dei gratiam, imo strenue obviam curramus.

SECTIO XVII. (171—184.)

PHARISAEORUM MACHINATIONES.

(171.) MATTH. XXI. 10. Et quum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens, Quis est hic? 11. Turbae autem dicebant, Hic est Iesus Propheta ille a Nazareth Galilaeae. 12. Et intravit Iesus in templum Dei, et eiiciebat omnes vendentes et ementes in templo, mensasque nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit.

13. Et dixit eis, Scriptum est, Domus mea, domus deprecationis vocabitur: at vos fecistis illam speluncam latronum. 14. Et accesserunt ad eum coeci et claudi in templo, et sanavit eos. 15. Quum vidissent principes Sacerdotum et Scribae mirabilia, quae fecerat, et pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna filio David! indignati sunt, 16. Et dixerunt ei, Audis, quid isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Certe: nunquam autem legistis, Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? 17. Et relictis illis exiit e civitate in Bethaniam, et diversatus est illic. 18. Mane autem revertens in civitatem, esuriit. 19. Et quum vidisset fici arborem unam in via, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum. Et ait illi, Ne posthac ex te nascatur fructus in aeternum: et arefacta est continuo ficus. 20. Et quum vidissent discipuli, mirati sunt dicentes, Quomodo continuo exaruit ficus? 21. Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non haesitaveritis, non solum hoc, quod in ficu accidit, facietis, verum etiam si monti huic dixeritis, Tollere, et proiice te in mare, fiet. 22. Et omnia, quaecunque petieritis in deprecatione credentes, accipietis.

MARC. XI. 11. Et ingressus est Hierosolymam Dominus et in templum: et quum circumspexisset omnia, iamque tempus esset vespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim. 12. Et postero die quum exiissent Bethania, esuriit. 13. Quumque vidisset arborem fici procul habentem folia venit, si forte inventurus esset aliquid in ea. Et quum venisset ad eam, nihil invenit nisi folia: non enim erat tempus ficorum. 14. Et respondens Iesus dixit ficui, Ne posthac ex te in aeternum quisquam fructum edat. Et audiebant discipuli illius, 15. Veniuntque Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum coepit eiicere eos, qui vendebant et emebant in templo, et mensas argentariorum, et sellas vendentium columbas subvertit. 16. Et non permisit, ut quisquam deportaret vas per templum. 17. Et docebat, dicens illis, Nonne scriptum est, Domus mea, domus precationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. 18. Et audierunt Scribae ac principes Sacerdo-

tum, et quaerebant, quomodo illum essent perdituri: timebant enim eum, quod tota turba admirabatur doctrinam eius. 19. Et quum esset vespera, egressus est ex urbe: 20. Et mane praetereuntes viderunt ficum exaruisse radicitus. 21. Et recordatus Petrus dicit illi, Rabbi, ecce, ficus illa, cui maledixisti, exaruit. 22. Et respondens Iesus dicit illis, Habete fidem Dei. 23. Amen dico vobis, quicunque dixerit monti huic, Tollere, ac mittaris in mare, et non haesitaverit in corde suo, sed fore crediderit quae dixerit, erit illi quicquid dixerit. 24. Propterea dico vobis, quaecunque orantes petitis, credite quod accipietis, et erunt vobis.

LUC. XIX. 39. Et quidam Pharisaeorum e turba dixerunt ad illum, Magister, increpa discipulos tuos. 40. Quibus ipse ait, Dico vobis, quod, si hi tacuerint, lapides clamabunt. (*Paulo post.*) 45. Et ingressus in templum, coepit eiicere vendentes in illo et ementes, 46. Dicens illis, Scriptum est, Domus mea, domus precationis est, vos autem fecistis illam speluncam latronum, 47. Et docebat quotidie in templo. Principes autem Sacerdotum et Scribae quaerebant illum perdere, et primores populi. 48. Nec inveniebant, quid facerent: totus enim populus pendebat ab ore eius, quum audiret illum.

Dissimilis est Matthaei et Marci narratio de ficu arefacta: Matthaeus enim hoc factum esse dicit postridie, quam se Christus professus erat Regem: Marcus vero in diem sequentem reiicere videtur. Solutio tamen in promptu est: nam in hoc consentiunt, Christum, quum in urbem postridie sollennis sui ingressus veniret, maledixisse arbori. Tantum exprimit Marcus (quod praeteritum a Matthaeo fuerat), rem fuisse animadversam a discipulis die sequenti. Quanquam ergo distinctius temporis ordinem Marcus notavit, nihil tamen diversum continet. Videtur apertius tam a Matthaeo quam a Luca differre in historia correctae nundinationis. Nam quum uterque horum affirmet Christum, simulac urbem et templum ingressus est, expulisse vendentes et ementes, Marcus simpliciter dicit, circumspexisse omnia: eiectionem vero illam in diem alterum reiecit. Ego autem ita concilio, quod, quum de templi purgatione loquutus non esset, eam deinde inserat non suo loco. Primo die venisse in templum narrat, illicque omnia circumspexisse. Quorsum autem intuitus ille tam diligens, nisi ut aliquid vitiosum corrigeret? Nam quum ante solitus esset templum frequenter visere, novitate spectaculi commotus non fuit. Porro quum deberet Marcus subiicere continuo post, eiectos e templo fuisse, qui illic vendebant et emebant, Christum ex urbe egressum esse

dicit: quod autem omiserat relatu dignum, postea refert. Nisi cui forte magis placeat, in hac quoque historia observatum fuisse a Marco tempus, quod alii duo neglexerant. Etsi enim suo contextu videntur continuum tenorem notare, quia tamen diem certum non exprimunt, nihil absurdi esset, quod coniunctim in ipsis legitur divi- dere. Mihi tamen illa, quam priore loco posui, coniectura magis placet: nam verisimile est coram maiore populi frequentia editum illud fuisse a Christo potentiae suae specimen. Caeterum quisquis expendet, quam parum curiosi fuerint Evangelistae in notatione temporum, eum non offendet ista narrandi diversitas.

10. *Quum intrasset Hierosolymam.* Commotam fuisse urbem Matthaeus dicit, ut sciamus, rem non obscure nec furtim fuisse gestam, sed toto populo spectante, nec ignaris sacerdotibus et scribis. Quare in illo contemptibili carnis habitu conspicua fuit Spiritus maiestas: quomodo enim passi omnes fuissent cum magno suo periculo Christum in urbem regia pompa induci, nisi attoniti fuissent? Haec ergo summa est, neque clandestinum fuisse Christi ingressum, neque hostes eius quievisse, quia eum contemnerent, sed potius occulto metu fuisse cohibitos: quia scilicet eos perculerat Deus, ne quid tentare auderent. Interim perstringitur supina urbis securitas, et advenarum laudatur religio: nam quum audito strepitu quaerunt cives, quisnam sit ille, patet eos non esse ex Christi comitibus.

12. *Intravit Iesus in templum.* Quum saepius in templum ascenderet, et haec corruptela subinde illi esset ante oculos, bis tantum ad eius correctionem manum admovit: semel initio suae legationis, et nunc rursum quum prope ad metam ventum foret. Sed quum turpis et profana confusio prorsus regnaret, templumque cum suis sacrificiis excidio addictum foret, satis habuit Christus, eius profanationem bis palam coarguere. Quum ergo se patefecit Doctorem et Prophetam a Deo missum, ut Iudaeos expergefaceret magisque redderet attentos, templi purgandi munus sibi sumpsit: atque hanc priorem historiam solus Ioannes attigit capite secundo. Nunc vero sub finem cursus sui eandem potestatem iterum sibi vindicans Iudaeos de templi pollutionibus admonet, simulque ostendit, restitutionem novam instare. Interea vero minime dubium est, quin se et Regem et summum Pontificem, templi ac divini cultus praesidem testatus sit. Quod ideo notandum est, ne sibi quilibet privatus idem licere existimet. Zelum quidem, quo Christus ad hoc agendum accensus fuit, piis omnibus communem esse decet: sed, ne imitationis praetextu quisquam temere irruat, videndum est, quid ferat vocatio, et quatenus nos ex Dei mandato progredi oporteat. Si qua inquinamenta in Ecclesiam Dei obrepserint, omnes Dei filios urat dolor: sed quia non omnibus Deus manum armavit, qui privati sunt ingemiscant, donec remedium Deus attulerit. Fateor quidem esse plus quam stupidos, quibus non displicet templi Dei pollutio, nec sufficere, si qui intus anxii sint, nisi a contagione ipsi abstineant, et lingua testentur, quoties occasio ita tulerit, se cupere res in melius mutatas: sed quibus publica non est auctoritas, vitia, quibus manu nequeunt mederi, lingua, quam habent solutam, oppugnent. Quaeritur tamen, quum videret Christus crassis superstitionibus refertum esse templum, cur levem duntaxat vel certe illis magis tolerabilem correxerit. Respondeo, neque fuisse Christo propositum, sacras omnes ceremonias in antiquum usum restituere, nec ab eo delectum fuisse habitum, quaenam vitia

maiora vel minora essent, sed huc tantum spectasse, ut sub uno visibili symbolo doceret, sibi a Deo purgandi templi mandatas esse partes, simulque ostenderet, foedo et palpabili abusu corruptum esse Dei cultum. Praetextu quidem non carebat illa nundinatio, quae populum molestia levabat, ne procul quaerenda essent sacrificia: deinde ut praesto ad manum esset pecunia, quam quisque offerre vellet. Nec vero in sanctuario sedebant mensarii, vel prostabant venales hostiae, sed tantum in atrio, cui nomen templi interdum tribuitur: sed quia nihil minus consentaneum est templi maiestati, quam illic erigi forum rerum venalium, et nummularios collybi causa sedere, fuit haec minime ferenda profanatio. Et Christus in eam acrius invectus est, quod palam constaret, morem illum sacerdotum avaritia ad turpis quaestus capturam inductum esse. Nam ut qui tabernam ingreditur variis mercibus pulcre instructam, quamvis nihil emere in animo habeat, illecebris tamen captus mutat consilium: sic captandis oblationibus retia tendebant sacerdotes, ut a singulis aliquid lucri emungerent.

13. *Scriptum est.* Duo testimonia ex duobus Prophetis sumpta Christus adducit: unum ex capite 56. Iesaiae, alterum ex 7. Ieremiae. Porro quod scriptum est apud Iesaiam, temporis circumstantiae quadrabat: illic enim praedicitur Gentium vocatio. Iesaias ergo Deum facturum promittit non modo, ut pristinum splendorem templum recuperet, sed etiam ut illuc confluant undique omnes gentes, totusque orbis in veram et sinceram pietatem consentiat. Certum quidem est metaphorice ipsum loqui: nam Prophetae spiritualem Dei cultum, qui sub regno Christi futurus erat, legalibus figuris adumbrant. Certe hoc nunquam impletum fuit, ut omnes populi Hierosolymam adorandi causa ascenderent. Quum ergo pronuntiat, templum fore locum precationis omnibus gentibus, perinde valet haec loquutio acsi dixisset, gentes aggregandas esse in Ecclesiam Dei, ut uno ore verum Deum una cum filiis Abrahae invocent. Sed quia templi meminit, quatenus visibilis tunc erat pietatis sedes, merito Christus Iudaeis exprobrat in alienos usus, quam quibus dicatum erat, ab ipsis esse traductum. Sensus ergo est: templum hoc Deus hactenus exstare voluit tanquam signum, quo intenti essent omnes eius cultores. Quam igitur indigne et sceleste in profanum forum convertitur? Caeterum Christi aetate vere templum illud domus erat precationis, quam diu scilicet viguit Lex cum suis umbris: coepit autem omnibus gentibus esse domus precationis, quum inde personuit Evangelii doctrina, qua totus orbis in fidei consensum coaluit. Et quanquam paulo post funditus eversum est, adhuc tamen hodie apparet huius prophetiae effectus: nam quia de Sion exivit Lex, necesse est ad illud principium respicere, quicunque rite precari volunt. Fateor quidem nullum esse locorum discrimen, quia ubique vult invocari Dominus: sed quemadmodum dicuntur lingua Canaan loqui fideles, qui Deum Israelis se colere profitentur, ita et in templum venire, quia inde fluxit vera religio: et illa eadem origo fuit aquarum, quae brevi spatio mirum in modum auctae larga copia profluunt, ac bibentes vivificant, ut meminit Ezechiel (47,9.), quae a templo egressae ab ortu solis usque ad occasum se diffundunt, ut est apud Zachariam (14,8.). Hodie quanquam ad sacros conventus agendos templis utimur, diversa tamen est ratio: quia, ex quo exhibitus est Christus, nobis externa et umbratilis eius imago minime proponitur, sicut olim patribus sub Lege. Notandum praeterea est, precationis voce totum Dei cultum notari a Propheta.

Quantumvis enim multiplex tunc esset ceremoniarum copia, docere tamen breviter Iudaeos voluit Deus, quorsum illas omnes referri deceret, nempe ut spiritualiter ipsum colerent, sicuti clarius habetur Psalmo 50. Nam illic quoque Deus omnia pietatis exercitia ad precationem revocat. *At vos fecistis illam.* Significat Christus, querimoniam Ieremiae competere etiam in suum tempus, quo non minus vitiatum erat templum. Propheta hypocritas obiurgat, qui templi fiducia peccandi licentiam sibi indulgebant. Nam quum Dei consilium esset, Iudaeos externis symbolis, quasi rudimentis, ad veram pietatem instituere, sicuti hypocritis sollenne est, eius veritatem convertere in mendacium (quasi sufficeret externis ceremoniis dare operam), inani templi praetextu contenti erant. Reclamat autem Propheta, Deum templo minime affixum esse vel ceremoniis alligatum, ideoque fallaciter iactari templi nomen, quod speluncam latronum fecerant. Sicuti enim audacius in suis speluncis peccant latrones, quia id se impune confidunt facturos, sic hypocritis ex ficticio pietatis obtentu crescit audacia, ut Deo propemodum illudere non dubitent. Porro quia metaphora speluncae ad omnes corruptelas extenditur, locum Prophetae Christus opportune ad praesentem causam accommodat. Additur apud *Marcum*, vetuisse Christum, ne quis vas per templum ferret: hoc est, non esse passum, quicquam illic a sacris alienum spectari. Nam *vasis* nomine Hebraei quodvis supellectilis genus notant. In summa, quicquid templi reverentiae et maiestati obstabat, Christus sustulit.

14. *Accesserunt coeci et claudi.* Ne auctoritas illa, quam sibi praeter usitatum morem usurpaverat Christus, temeritatis suspecta foret, eam miraculis asseruit. Claudos ergo et coecos in templo sanavit, ut palam fieret, vere in eum competere Messiae ius atque honorem: nam eum Prophetae his notis insigniunt. Unde iterum perspicimus quod paulo ante admonui, non esse cuiuslibet e populo imitari hoc Christi factum, ne se inconsiderate in solium Messiae extollat. Hoc quidem tenendum est, claudos et coecos, qui sanati fuerunt, testes fuisse divinae Christi virtutis, acsi Deus e coelo turbae praeconium sua voce sanciret.

15. *Quum vidissent principes.* Lucas narrat, Pharisaeos iam in via coepisse obstrepere. Soli tunc discipuli clamabant: illis voluerunt silentium indici. Respondit Christus, frustra ipsos contendere: quia potius clamorem a lapidibus exprimeret Deus, quam Filii sui regnum obrui sineret. Credibile autem est, quum nullus fieret clamandi modus, quin et pueri ipsi accederent, simul indignationem scribis et sacerdotibus crevisse et tunc de integro Christum aggressos. Videntur autem oblique illum mordere, dum obiiciunt captare laudem a pueris. Porro notandum est, unde nata fuerit eorum offensio. Impiae quidem malitiae ac virulento Dei contemptui fuisse coniunctam, inde patet, quod non minus eos torqueant miracula quam faustae acclamationes: sed nunc aliquid magis speciale quaero, quidnam eos maxime pupugerit. Scimus autem, quam acriter pro suo iure pugnaverint: huc enim ferebat eos zelus, ut tyrannis, quam semel usurpaverant, salva ipsis maneret. Porro haec non minima erat imperii diminutio, si plebi liberum fuisset, Christo regium deferre nomen: etiam in rebus minutis sua decreta volebant pro oraculis haberi, ne quicquam vel probare vel reiicere fas esset nisi ex eorum placito. Itaque absurdum ac perversum esse iudicant, a plebe ornari quempiam Messiae titulo, quem ipsi nullo gradu dignentur. Et certe

aequum erat, si officio suo functi essent, eos toti populo auctores ac duces praeire. Creati enim erant sacerdotes, ut ex eorum labiis omnes peterent Legis scientiam, denique ut Dei exercituum angeli essent ac interpretes (Malach. 2, 7.). Sed quia perfide veritatis lucem exstinxerant, apposite respondet Christus, nihil eos proficere, dum salutis doctrinam supprimere conantur, quia potius ex lapidibus erumpet. Subest autem tacita concessio: neque enim hunc praeposterum esse ordinem Christus negat, quod indoctum vulgus et pueri Messiae adventum sua voce primi celebrent, sed quia veritatem maligne suffocant, qui legitimi esse debebant eius testes, non mirum esse, si Deus alios excitet ac in eorum ignominiam pueros deligat. Hinc ad nos redit non parva consolatio: quamvis enim tegendo Christi regno nullum non lapidem moveant impii, hic audimus operam eos ludere. Sperant, ubi ex turba, quae regnum Christi promovet, alios e medio sustulerint, alios metu prohibuerint, se voti fore compotes: atqui frustrabitur eos Dominus, quia ex lapidibus potius ora et linguas formabit, quam ut testibus Filii sui regnum careat.

16. *Nunquam autem legistis.* Ansam calumniae scribae et sacerdotes ex eo arripiunt, quod se patitur Christus regem a pueris vocari, ut superbe improbi semper in Christi discipulis humilitatem despiciunt. Malitiam hanc refutat Christus testimonio Davidis, qui infantes quoque ipsos praecones facit gloriae Dei. Ad verbum sic habetur, Ex ore infantium et lactentium fundasti robur (Ps. 8, 3.). Quo significat David, etiamsi omnes linguae taceant, Deum non opus habere aliis rhetoribus ad illustrandam suam virtutem, quam infantibus pueris, qui a matrum uberibus adhuc pendent. Ipsi quidem muti sunt, sed mirabilis Dei providentia, quae in ipsis relucet, instar est sonorae et magniloquae facundiae. Nam qui secum reputat, quomodo gignatur in utero matris foetus, illic foveatur per novem menses, tandem in lucem edatur, et paratum alimentum, simulac natus est, reperiat, necesse est ut non tantum sentiat Deum mundi opificem, sed totus in eius admirationem feratur. Ita sol et luna, quamvis sint elingues creaturae, tamen ad canendas Dei laudes disertum et vocale praeconium illis tribuitur (Ps. 19, 2.). Porro quum in lingua infantium personent elogia Dei, Christus hinc colligit, non esse absurdum, si a pueris, qui iam usu loquendi praediti sunt, vocem eliciat.

18. *Mane autem revertens.* Inter sollennem illum, de quo audivimus, Christi ingressum et diem Paschatis, nocturnum illi hospitium fuit Bethaniae: interdiu vero ad docendum in templo apparuit. Historiam vero, quae medio illo tempore contigit, referunt Matthaeus et Marcus, quod Christus in urbem veniens esurierit, accesserit ad ficum, et quum praeter folia nihil in ea reperisset, eam maledixerit, arbor vero eius voce maledicta continuo exaruerit. Porro Christum non simulasse esuriem, sed vere perpessum esse, pro confesso accipio. Scimus enim carnis nostrae infirmitatibus sponte fuisse obnoxium, quanquam natura liber et immunis erat. Sed in eo sita est difficultas, quomodo deceptus fuerit fructum in arbore vacua quaerens, praesertim quum nondum esset maturum fructibus tempus: deinde cur tam severe excanduerit in arborem innoxiam. Sed nihil absurdi est, si dicamus, secundum hominem speciem arboris fuisse illi incognitam: fieri tamen potest, ut consulto accesserit, eventum non ignorans. Certe ad maledicendum iracundiae fervore non rapitur (fuisset enim non iniusta modo, sed puerilis quoque ac ridicula

ultio), sed quum molesta illi pro carnis sensu esset fames, eam contrario affectu vincere aggressus est, nempe ut Patris gloriam proveheret: quemadmodum alibi dicit, Cibus meus est, ut faciam voluntatem Patris (Io. 4, 34.). Nam illic quoque cum lassitudine sitique luctatur: et ego in hanc coniecturam magis inclino, quod fames illi ad miraculum edendum suosque docendos occasio fuerit. Ergo quum ipsum premeret fames, nec praesto adesset cibus, aliunde se pascit, nempe Dei gloriam propagando. Voluit autem in arbore symbolum proponere, qualis tandem exitus maneat hypocritas, et simul detegere, quam inanis sit ac nihili eorum ostentatio.

19. *Ne posthac ex te fructus.* Hinc discamus, quid valeat maledicendi verbum, nempe ut sterilitatis damnetur arbor: sicuti rursum benedicit Deus, quum fecunditatem sua voce inspirat. Caeterum clarius ex Marco liquet, non protinus exaruisse ficum, vel saltem id non fuisse observatum a discipulis, donec postridie frondibus nudatam viderunt. Idem quoque Marcus uni Petro assignat, quod Matthaeus communiter omnibus discipulis: sed quum Christus in plurali numero respondeat, colligere promptum est, unum rogasse omnium nomine.

21. *Respondens autem Iesus.* Usum miraculi longius extendit Christus, ut suos discipulos ad fidem fiduciamque animet. Apud Marcum generalis primum exhortatio ponitur, *ut habeant fidem Dei.* Sequitur deinde promissio, fide impetraturos quicquid a Deo petierint. Fidem Dei habere tantundem valet atque certo sibi promittere, et exspectare a Deo quicquid opus fuerit. Sed quia fides, si qua est nobis, erumpit statim in preces, et ad thesauros gratiae Dei, qui verbo ostensi sunt, penetrat, ut illis fruatur, ideo fidei precationem subiungit Christus. Nam si tantum dixisset, fore quicquid optabimus, quibusdam visa esset imperiosa vel nimis secura fides. Quare eos vere demum credere ostendit Christus, qui bonitate eius et promissionibus freti, suppliciter ad ipsum confugiunt. Hic autem locus ad vim naturamque fidei exprimendam insignis est, nempe quod certitudo sit in Dei bonitatem recumbens, quae dubitationem non admittit. Neque enim alios credere agnoscit Christus, nisi qui indubie statuunt Deum sibi esse propitium, nec haesitant quin daturus sit quod petunt. Unde perspicimus, quam diabolico figmento fascinati sint Papistae, qui fidem dubitationi permiscent: imo stultae praesumptionis nos insimulant, si de paterno Dei erga nos favore persuasi coram ipso sistere nos audemus. Atqui hoc praecipue Christi beneficium Paulus commendat, quod ex fide illius audaciam habemus, accedendi ad Deum cum fiducia, ad Ephes. 3, 12. Docet praeterea hic locus, verum fidei examen in precibus contineri. Si quis obiiciat, vota haec nunquam fuisse exaudita, ut montes se in mare proiicerent, facilis responsio est, Christum non laxare habenas hominum votis, ut pro arbitrio quidlibet appetant, dum fidei regulae preces subiicit. Sic enim necesse est, ut Spiritus omnes nostros affectus verbo Dei frenatos in obsequium cogat. Certam et sine haesitatione exorandi fiduciam requirit Christus. Unde porro eam mens humana concipiat nisi ex Dei verbo? Nunc ergo videmus, Christum nihil discipulis promittere, nisi se intra metas divini beneplaciti contineant.

Luc. 47. *Docebat quotidie in templo.* Marcus et Lucas primo docent, ex quo genere hominum constiterit Ecclesia, nempe ex turba ignobili: rursum quosnam habuerit hostes Christus, nempe sacerdotes

et scribas, omnesque primores. Haec autem pars est stultitiae crucis, quod Deus, praeterita mundi excellentia, quod stultum est, debile et contemptum eligit. Deinde commemorant, bonos illos Ecclesiae Dei praesides rationem quaesisse perdendi Christi: unde scelerata eorum impietas detecta fuit. Nam ut illis Christi persequendi iusta fuisset causa, latronum tamen more ad caedem grassari, vel sicarios clam submittere nequaquam fas fuit. Tertio docent, impiam illorum conspirationem repressam esse, quia arcano Dei decreto ad mortem crucis destinatus erat Christus.

(172.) MATTH. XXI. 23. Et quum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes Sacerdotum et Seniores populi, dicentes, Qua auctoritate haec facis? et quis dedit tibi istam auctoritatem? 24. Respondens autem Iesus, dixit eis, Interrogabo vos et ego quiddam: quod si dixeritis mihi, et ego vobis dicam, qua auctoritate haec faciam. 25. Baptismus Ioannis unde erat? e coelo, an ex hominibus? At illi cogitabant apud se dicentes, Si dixerimus, E coelo: dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi? 26. Sin autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam: omnes enim habent Ioannem ut Prophetam. 27. Et respondentes Iesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis et ipse, Nec ego dico vobis, qua auctoritate haec faciam.

MARC. XI. 27. Et veniunt rursum Hierosolymam: et quum ambularet in templo, veniunt ad illum principes Sacerdotum, et Scribae et Seniores. 28. Et dicunt illi, Qua auctoritate haec facis? et quis tibi dedit auctoritatem istam, ut haec facias? 29. Iesus autem respondens dixit illis, Quaeram a vobis et ipse quiddam, et respondete mihi: et dicam vobis, qua auctoritate haec faciam. 30. Baptismus Ioannis utrum e coelo erat, an ex hominibus? respondete mihi. 31. Et cogitabant apud se, dicentes, Si dixerimus, E coelo: dicet, Cur igitur non credidistis illi? 32. At si dicamus, Ex hominibus: timebant populum. Omnes enim habebant Ioannem, quod vere Propheta fuisset. 33. Et respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit illis, Nec ego dicam vobis, qua auctoritate haec faciam.

LUC. XX. 1. Et factum est in uno dierum illorum, docente illo populum in templo, et evangelizante convene-

runt principes Sacerdotum, et Scribae cum Senioribus. 2. Et aiunt illi, dicentes, Dic nobis, qua auctoritate ista facis? aut quis est, qui dedit tibi auctoritatem istam? 3. Respondens autem Iesus dixit ad illos, Interrogabo vos et ego unum quiddam, et respondete mihi. 4. Baptismus Ioannis e coelo erat, an ex hominibus? 5. At illi cogitabant intra se, dicentes, Si dixerimus, E coelo: dicet, Quare ergo non credidistis illi? 6. Sin dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: persuasum enim habet Ioannem Prophetam esse. 7. Et responderunt, se nescire unde. 8. Et Iesus ait illis, Neque ego dico vobis, qua auctoritate haec faciam.

Matth. 23. *Qua auctoritate haec facis?* Quia non processerant alia consilia et aperti ad oppugnandum conatus, nunc oblique tentant sacerdotes et scribae, si forte illum a docendi ratione deiicere queant. Non disceptant autem de ipsa doctrina, vera sit necne, quod iam saepius frustra fuerant aggressi, sed de vocatione et mandato controversiam movent. Et erat quidem speciosus color: nam quum nemo se ipsum ingerere debeat vel ad sacerdotii honorem, vel ad Prophetae munus, sed exspectanda sit Dei vocatio, multo minus fas cuiquam erat, sibi Messiae nomen asserere, nisi quem divinitus electum esse constaret: quia non tantum Dei voce, sed etiam iureiurando constitui oportuit, quemadmodum scriptum est (Ps. 110, 4.). Sed perverse et impie agunt, quod, quum tam multis virtutibus testata esset divina Christi maiestas, quasi omnium ignari inquirunt unde prodierit.« Quid enim magis absurdum est, quum palam extentam videant manum Dei, dum sanantur claudi et coeci, dubitare an homo privatus sibi hanc licentiam temere assumat? Adde quod iam ante plus satis convicti fuerant, Christum e coelo esse missum, ut nihil minus habeant in animo quam probare Christi gesta, ubi Deum agnoverint eorum auctorem. In hoc igitur insistunt, non esse legitimum Dei ministrum, quem suis ipsi suffragiis non elegerint, acsi penes eos tota resideat potestas. Atqui, quamvis legitimi essent Ecclesiae praesides, prodigiosum tamen fuit, sese contra Deum efferre. Nunc tenemus, cur illis Christus diserte non responderit, quia scilicet improbe et sine pudore de re conspicua ipsum rogabant.

25. *Baptismus Ioannis unde erat?* De Baptismo Ioannis eos interrogabat Christus, non tantum ut ostendat omni auctoritate indignos, quia sanctum Dei Prophetam spreverant, sed etiam ut eos proprio responso coarguat, impudenter simulare rei bene compertae ignorantiam. Tenendum enim memoria est, quorsum missus fuerit Ioannes, quaenam fuerit eius legatio, in quam rem maxime incubuerit. Missus fuerat Christi praeco: minime defuit suis partibus, et ipse nihil sibi aliud vindicat, nisi ut paret viam Domino: denique Christum digito monstraverat, testatusque fuerat unicum esse Dei Filium. Nunc igitur unde sibi probari volunt scribae novam Christi auctoritatem, quum in Ioannis praeconio legitima eius fides facta esset? Nunc videmus, Christum non usum fuisse callido artificio ut subterfugeret, sed obiectae quaestioni penitus et solide satisfecisse. Non enim agno-

sci poterat Ioannes Dei servus, quin ipse Dominus agnosceretur. Itaque non armavit protervos homines, qui sine ullo mandato, sed privata audacia publicum sibi munus usurpant: neque etiam suo exemplo sophisticam tacendae veritatis artem induxit, sicuti multi versuti homines falso eum auctorem praetexunt. Fateor equidem, non semper eodem modo respondendum esse, si quando nobis insidias tendunt impii, sed ita prudenter cavendum est ab eorum malitia, ne veritas debito patrocinio fraudetur. Caeterum Baptismus hic non tantum pro signo absolutionis capitur, sed pro toto Ioannis ministerio. Voluit enim elicere Christus responsum, essetne Ioannes verus et legitimus Dei Propheta, an impostor. Loquutio tamen haec continet utilem doctrinam, Sitne a Deo Baptismus Ioannis, an ab hominibus: quia inde colligimus, nullam doctrinam, nullum sacrum signum debere inter pios admitti, nisi a Deo profecta esse constet, nec esse in hominum arbitrio quicquam excudere. De Ioanne habetur sermo, quem alibi Dominus supra omnes Prophetas insigni elogio extollit. Baptismum tamen eius, nisi a Deo mandatus esset, recipiendum esse Christus negat. Quid ergo de ficticiis Sacramentis dicendum, quae ab hominibus nihili sine ullo Dei iussu stulte invecta sunt? Nam Christus his verbis aperte pronuntiat, totum Ecclesiae regimen sic pendere a nutu Dei, ut hominibus nefas sit quicquam a se ipsis inducere.

At illi cogitabant apud se. Hic perspicitur sacerdotum impietas: non reputant, quid verum sit, neque interrogant suam conscientiam: imo turpiter malunt tergiversari quam fateri, quod verum esse norunt, ne quid suae tyrannidi decedat. Sic omnes impii, quanquam discendi se cupidos fingant, obstruunt tamen ianuam veritati, si cupiditati suae sentiant esse adversam. Non ergo eos sine responso ablegat Christus, sed pudefactos ac confusos dimittit, et quantum satis est, producto in medium Ioannis testimonio, divina potentia se instructum esse demonstrat.

(173.) MATTH. XXI. 28. Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios: et accedens ad priorem, dixit, Fili, vade, hodie operare in vinea mea. 29. Ille autem respondens ait, Nolo. Postea vero poenitentia motus abiit. 30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens dixit, Ego, domine. Et non abiit. 31. Uter e duobus fecit, quod voluit Pater? Et dicunt ei, Prior. Dicit illis Iesus, Amen dico vobis, quod publicani et meretrices praecedent vos in regnum Dei. 32. Venit enim ad vos Ioannes per viam iustitiae, et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei. Vos autem quum vidissetis, non fuistis tacti poenitentia, ut crederetis ei.

Clausula haec ostendit, in quem finem tendat parabola, quum scribis et sacerdotibus eos Christus praefert, qui vulgo infames ac

detestabiles erant. Nam istis hypocritis larvam detrahit, ne se amplius venditent pro Dei ministris, et inane pietatis studium obtendant. Quanquam enim ambitio eorum, et superbia, et crudelitas et avaritia omnibus notae essent, prorsus tamen alii censeri volebant. Et quum nuper Christum aggressi sunt, de ordine Ecclesiae se esse sollicitos mentiebantur, acsi fidi essent et probi eius vindices. Quum ita crasse Deo et hominibus illudant, eorum impudentiam refellit Christus, ostendens ipsos nihil minus esse quam quod iactabant, adeoque procul abesse ab ea dignitate, in qua sibi placebant, ut infra publicanos et meretrices subsidant. Nam quod se profitebantur optimos divini cultus custodes, et Legis zelotas, hoc perinde esse Christus dicit, acsi quis filius patri verbo tenus obsequium promittat, eum tamen frustretur. Quod ad publicanos et meretrices spectat, non excusat eorum vitia, sed dissolutam eorum vitam comparat protervi et parum modesti filii contumaciae, qui patris imperium primo reiicit: sed in hoc longe praestare docet, quia non ad extremum usque in suis vitiis persistant, quin potius ad iugum subeundum, quod ferociter repulerant, placidi sint ac morigeri. Nunc tenemus Christi consilium: non tantum sacerdotes et scribas obiurgat, quod obstinate resistant Deo, nec resipiscant toties moniti, sed honore eos spoliat quo indigni erant, quia deterior sit illorum impietas quam meretricum lascivia.

30. *Ego Domine.* Haec phrasis ex lingua hebraica sumpta est. Nam dum obsequia sua offerre volunt Hebraei, ac testari se praesto esse ad parendum, sic loquuntur, Ecce ego assum, domine. Est autem virtus per se laudabilis, simulatque verbum fecit Deus, prompto et alacri studio obsequi. Nec vero Christus tarditatem hic in laude ponit, sed quum utrumque vitiosum sit, postquam moram quis traxerit, tandem ad officium descendere, et verbis profiteri quod non praestes: hanc hypocrisin minus tolerabilem esse docet Christus quam ferociam, quae temporis successu dometur.

32. *Venit autem Ioannes.* Quum Ioannes fidelis fuerit Dei minister, quicquid docuit, Christus in ipsius Dei personam confert. Plenior fuisset loquutio, Venit Deus, iustitiae viam Ioannis ore demonstrans: sed quia Ioannes Dei nomine, non tanquam privatus homo loquutus erat, merito in Dei locum substituitur. Atqui hic locus Verbi praedicationi non parvam auctoritatem conciliat, dum praefracti in eum et rebelles esse dicuntur, quicunque pias et sanctas doctoris ab eo missi admonitiones contempserint. *Iustitiae* nomen quidam subtilius exponunt, quibus ego suo sensu frui permitto. Mihi tamen nihil aliud sonat, quam Ioannis doctrinam puram et rectam fuisse: acsi dixisset, nihil fuisse causae, cur eum reiicerent. Porro quum publicanos credidisse dicit, non tantum significat verbo annuisse, sed serio affectu amplexos esse quod audierant. Unde colligimus, fidem non solum in eo esse positam, si quis verae doctrinae subscribat, sed maius aliquid et altius comprehendere, ut auditor sibi ipsi renuntians vitam suam Deo penitus addicat. Quum dicit, ne tali quidem exemplo fuisse commotos, obstinatam eorum malitiam amplificat: nam hoc extremae desperationis signum fuit, saltem meretrices et publicanos non sequi.

(174.) MATTH. XXI. 33. Aliam parabolam audite: Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et se-

pem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et aedificavit turrim, et locavit eam agricolis, ac peregre profectus est. 34. Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ipsius. 35. Et agricolae apprehensis servis eius alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. 36. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter. 37. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens, Reverebuntur filium meum. 38. Agricolae autem viso filio dixerunt intra se, Hic est haeres: venite, occidamus eum, et occupemus haereditatem eius. 39. Et apprehensum eiecerunt ex vinea, et occiderunt. 40. Quum ergo venerit dominus vineae, quid faciet agricolis illis? 41. Aiunt illi, Quum mali sint, male perdet eos, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. 42. Dicit illis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: a Domino factum est hoc, et est mirabile in oculis nostris? 43. Ideo dico vobis, Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius. 44. Et qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum. 45. Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisaei parabolas eius: cognoverunt, quod de ipsis diceret. 46. Et quaerentes eum comprehendere, timuerunt turbas, quia tanquam Prophetam eum habebant.

MARC. XII. 1. Et coepit illis per parabolas loqui: Vineam plantavit homo, et circumdedit sepem, et fodit lacum, et aedificavit turrim, et elocavit eam agricolis, et peregre profectus est. 2. Et misit opportuno tempore ad agricolas servum, ut ab agricolis acciperet e fructu vineae. 3. At illi arreptum eum ceciderunt, ac remiserunt vacuum. 4. Et rursum misit ad illos alium servum: et illi coniectis in eum saxis caput illi contuderunt, remiseruntque contumeliis affectum. 5. Et rursum alium misit, et illum occiderunt, multosque alios, hos quidem caedentes, illos vero occidentes. 6. Itaque quum unum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam eum ad illos postremum, dicens, Reverebuntur filium meum. 7. Illi vero agricolae dixerunt intra se, Hic est hae-

res: venite, occidamus eum, et nostra erit haereditas. 8. Et arreptum eum occiderunt, et eiecerunt extra vineam. 9. Quid igitur facturus est dominus vineae? veniet, et perdet agricolas, et dabit vineam aliis. 10. Anne hanc quidem Scripturam legistis, Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. 11. A Domino factum est hoc, et est mirabile in oculis nostris? 12. Et quaerebant eum comprehendere, et timuerunt turbam: sciebant enim, quod adversus ipsos parabolam dixisset, et relicto illo abierunt.

LUC. XX. 9. Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam colonis, et ipse peregre egit multo tempore. 10. Et opportuno tempore misit ad colonos servum, ut de fructu vineae darent ei, qui caesum emiserunt vacuum. 11. Et rursum adhuc alterum servum misit: illi vero hunc quoque caesum et contumeliis affectum emiserunt vacuum. 12. Rursum misit et tertium: at illi hunc quoque vulneribus inflictis eiecerunt. 13. Dixit autem dominus vineae, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan hunc, quum viderint, reverebuntur. 14. Quem quum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes, Hic est haeres: venite, occidamus illum, ut nostra fiat haereditas. 15. Et eiectum illum extra vineam occiderunt: quid ergo faciet illis dominus vineae? 16. Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis. Quod quum audissent, dixerunt, Absit. 17. Ille vero intuitus eos, ait, Quid est ergo hoc, quod scriptum est, Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, is factus est in caput anguli? 18. Omnis, qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum. 19. Et quaerebant principes Sacerdotum et Scribae iniicere in illum manus eadem hora: et timuerunt populum: cognoverunt enim, quod in ipsos dixisset similitudinem hanc.

33. *Aliam parabolam audite.* Nonnihil discrepant Lucae verba, qui dicit Christum loquutum ad turbas: atqui sermo ad sacerdotes et scribas dirigitur. Sed facilis solutio est, quod Christus, licet stylum in ipsos stringeret, tamen coram tota plebe detexerit eorum ignominiam. Marcus, quum dicit Christum coepisse loqui per parabolas, eam quae prima erat ordine omittit: sicuti et aliis locis ex tota summa partem duntaxat attingit. Porro huius parabolae summa

est, non esse novum, si sacerdotes aliique Ecclesiae proceres Deum iure suo fraudare impie conentur: nam simili pridem latrocinio grassatos fuisse in Prophetas, et nunc ad Filium interficiendum paratos esse, sed non impune tandem laturos, quia Deus iuris sui vindex exsurget. Duplex autem est scopus, ut sacerdotibus ingratitudinem exprobret perfidiae et sceleris plenam: deinde ut offendiculum tollat, quod instabat ex propinqua sua morte. Fallaci enim titulo apud vulgus imperitum et simplices tantum profecerant, ut ab eorum decreto et nutu penderet inter Iudaeos religio. Praemunit ergo infirmos Christus, ac docet, quum a sacerdotibus olim tot occisi fuerint Prophetae alii super alios, non esse cur turbetur quisquam, si tale exemplum in sua quoque persona editum fuerit. Sed iam singulas partes expendamus. *Plantavit vineam.* Frequenter in Scriptura occurrit haec similitudo. Quod ad praesentem locum spectat, tantum significat Christus, dum Pastores Ecclesiae suae Deus praeficit, ius suum in eos minime transferre, sed perinde facere acsi paterfamilias vineam aut agrum colono locaret, qui operam suam culturae impendens annuum fructum solveret. Quemadmodum autem apud Iesaiam et Ieremiam conqueritur (Ies. 5, 4. Ier. 2, 21.), quod ex vinea, ad quam colendam multum laboris et sumptus impenderat, nullum fructum retulerit, ita hoc loco vinitores ipsos accusat, qui proventum vineae quasi violenti praedones sibi rapiunt. Quod dicit Christus, agricolas vineam pulcre ornatam et instructam e manu patrisfamilias accepisse, eorum crimen non leviter exaggerat. Nam quo liberalius cum ipsis actum est, eo maiore odio digna est ingratitudo. Hoc argumento utitur Paulus, dum hortari vult Pastores ad munus suum strenue peragendum, quod oeconomi sint, electi ad regendam Dei domum, quae columna est et fundamentum veritatis (I. Tim. 3, 15.). Et recte: nam quo splendidior et magis honorifica est eorum conditio, eo magis Deo obstricti sunt, ne segniter in opere versentur. Quo magis (ut iam dictum est) eorum detestabilis est perfidia, quibus ludibrio est tanta Dei liberalitas, tantusque honor quo ipsos dignatus est. Caeterum vineam plantaverat Deus, quando gratuitae suae adoptionis memor, populum ex Aegypto liberatum de integro sibi in peculium segregaverat, seque in Deum et Patrem ei fore testatus vocaverat in spem aeternae salutis. Haec enim plantatio est, cuius mentio fit Iesaiae 60, v. 21. et aliis locis. Per *torcular et turrim* intellige adminicula, quae ad alendam populi fidem Legis doctrinae adiuncta fuerant, ut sacrificia et aliae ceremoniae. Deus enim, instar providi et seduli patrisfamilias, nihil diligentiae reliquum fecit, quin omnibus praesidiis Ecclesiam suam muniret. *Locavit eam agricolis.* Posset quidem per se Deus absque hominum opera tueri bene compositum Ecclesiae statum, sed homines sibi assumit ministros, eorumque manibus utitur. Sic olim sacerdotes instituit, qui tanquam vineae cultores essent. Sed mirum est, cur Prophetas Christus servis comparet, qui peractis vindemiis ad fructum exigendum mittuntur: nam scimus ipsos quoque fuisse vinitores, et commune munus cum sacerdotibus fuisse illis iniunctum. Respondeo, Christo non fuisse necessarium exacte vel scrupulose exprimere, quid simile vel diversum esset inter duos istos ordines. Certe hac lege creati initio erant sacerdotes, ut sana doctrina perfecte Ecclesiam excolerent: sed quum socordia vel inscitia mandatum sibi opus negligerent, summissi sunt quasi in extraordinarium subsidium Prophetae, qui vitem noxiis her-

bis purgarent, putarent supervacuum sarmentum, caeterisque operis supplerent sacerdotum desidiam: interim tamen populum severe arguerent, collapsam restituerent pietatem, expergefacerent sopitos animos, Deique cultum et novam vitam reducerent. Hoc autem quid aliud erat, quam proventum Deo ex sua vinea debitum poscere? Quod Christus ad suum institutum apte vereque accommodat: neque enim penes Prophetas continuum et stabile erat Ecclesiae regimen, sed a sacerdotibus retentum semper fuit, quemadmodum si quis ignavus colonus culturam deserens locum tamen, cui praepositus semel fuit, possessionis praetextu occupet.

35. *Alium ceciderunt.* Hic paulum differunt Marcus et Lucas a Matthaeo. Nam quum hic plures servos commemoret, et quum omnes male et indigne tractati essent, maiorem numerum rursus summissum: illi singulos tantum ordine ponunt, quasi non simul duo vel tres missi forent, sed unus post alium. Quanquam autem omnibus idem communiter fuit propositum, nempe Iudaeos idem in Filio ausuros, quod in Prophetis non semel fecerant, Matthaeus tamen expressius rem ipsam declarat: nempe quod Deus, Prophetarum copiam mittendo, certaverit cum sacerdotum malitia. Unde apparet quam indomita fuerit illorum rabies, ad quam corrigendam nulla remedia profecerint.

37. *Verebuntur Filium.* Haec quidem cogitatio proprie in Deum non convenit: sciebat enim quid futurum esset, nec spe melioris eventus deceptus fuit, sed usitatum est, praesertim in parabolis, ad eum transferri humanos affectus. Neque tamen hoc abs re additum est, quia voluit Christus tanquam in speculo repraesentare, quam deplorata esset illorum impietas, cuius hoc nimis certum fuit examen; contra Dei Filium, qui ipsos ad sanam mentem revocaturus venerat, diabolico furore insurgere. Sicuti autem crudeli Prophetarum caede, quantum in se erat, Deum prius a sua haereditate depulerant, ita hic scelerum omnium cumulus fuit, Filium interficere, ut regnarent quasi in orbata domo. Nam certe haec sacerdotibus adversus Christum saeviendi causa fuit, ne tyrannidem quasi praedam amitterent. Ipse enim est, per quem Deus Pater vult praeesse, et cui omne imperium detulit. In fine etiam paululum variant Evangelistae. Matthaeus enim extortam illis confessionem refert, qua se ipsos damnarunt: Marcus simpliciter Christum pronuntiasse, qua poena servi adeo nequam et improbi mulctandi sint. Lucas apertius in speciem dissentit, aversatos fuisse dicens denuntiatam a Christo poenam. Verum si propius expendimus sensum, nulla est repugnantia, quia de poena, quam meriti erant tales servi, non dubium est, quin assensi fuerint Christo: sed quum in se tam crimen quam iudicium conferri sentirent, hoc ipsum deprecati sunt.

42. *Nunquam legistis etc.* Tenendum est quod paulo ante diximus, quum sacerdotes et scribae addictum sibi haberent populum, hoc inter ipsos axioma volitasse, solos esse legitimos arbitros et iudices futurae redemptionis, ut nemo in Messiam recipiendus foret, nisi quem nutu suffragioque suo probassent. Ideo contendunt, esse impossibile quod dixerat Christus, filium et haeredem domini vineae ab ipsis interfici. Hoc autem Christus Scripturae testimonio confirmat, et emphatica est interrogatio, acsi dixisset, Vos pro magno absurdo ducitis, fieri posse ut vineae coloni impie contra Dei Filium conspirent: quid? an Scriptura (Ps. 118, 22.) praedixit laeto favore

plausuque exceptum iri, ac non potius ipsos primores fore illi adversos? Porro locus, quem citat, ex eodem Psalmo sumptus est, unde et fausta illa acclamatio, Salvum fac Domine, Benedictus qui venit in nomine Domini. Esse autem vaticinium de regno Messiae, inde constat, quod David hac lege rex a Deo creatus fuit, ut solium eius perpetuo staret, quam diu lucerent in coelo sol et luna, et collapsum rursum Dei gratia in pristinum statum rediret. Quum ergo Psalmus ille descriptionem regni Davidis contineat, simul annexa est perpetuitas, quam sequitur restitutio. Si de regno aliquo temporali sermo esset, improprie ad se traheret Christus. Sed notandum semper est, quale in Davidis persona regnum Deus erexerit: nempe quod in vero Messia usque ad finem mundi stabiliret. Nam vetus illa unctio umbratilis fuit. Unde colligitur, quod in Davide actum est, praeludium et figuram Christi fuisse. Redeamus nunc ad verba Psalmi. Incredibile ducebant scribae et sacerdotes, Christum reiici ab Ecclesiae praefectis: probat autem ex Psalmo, mirifica Dei virtute, invitis hominibus, in suo solio locandum esse, atque id iam olim fuisse in Davide adumbratum, quem reiectum a proceribus Deus suscepit, ut specimen ac documentum ederet, quid tandem facturus esset in suo Christo. Propheta autem metaphoram sumit ab aedificiis: nam quia Ecclesia Dei sacrarium est, merito Christus, in quo fundata est, vocatur lapis angularis, hoc est, qui sustinet totam aedificii molem. Non omni ex parte quadraret similitudo, si quis vellet singula quae in Christum competunt excutere, sed optime convenit, quia in eum recumbit Ecclesiae salus, et ipse eius statum continet. Itaque alii deinde Prophetae eandem loquendi formam sequuti sunt, praesertim Iesaias et Daniel. Sed Iesaias (28, 16.) propius ad hunc locum alludit, qui Deum sic loquentem inducit, Ecce pono in Sion lapidem fundamenti, lapidem pretiosum et electum, ad quem impingent ambae domus Israel. In novo autem Testamento passim hic idem loquendi modus occurrit. Summa ergo est, regnum Dei fundandum esse in lapide, quem architecti ipsi tanquam reprobum et nihili abiicient: ac sensus est, Messiam, qui salutis Ecclesiae fundamentum est, non communibus hominum suffragiis electum iri, sed quum Deus arcana et insperata virtute mirabiliter eum evehet, contrarios illi fore et infensos principes, quibus mandata est aedificii cura. Caeterum duo hic nobis spectanda sunt. Deus enim, ne perturbent nos impii hominum conatus, qui ad impediendum Christi regnum consurgunt, nos ante tempus admonuit ita fore. Deinde, quicquid moliantur homines, simul testatus est in erigendo Christi regno victricem fore suam potentiam. Utrumque sedulo nobis observandum est. Prodigii simile est, reiici salutis auctorem non ab extraneis, sed a domesticis: neque a stulta plebe, sed ab ipsis principibus, qui gubernacula Ecclesiae tenent. Contra tam absurdum hominum furorem munienda est fides, ne labascat rei novitate. Nunc tenemus quam utilis sit praedictio, quae pias mentes a terrore eximit, quem alioqui ex tristi spectaculo conciperent. Nihil enim minus consentaneum quam membra in caput, colonos in dominum, consiliarios in regem suum insurgere, et architectos fundamentum reiicere ab aedificio. Plus etiam energiae subest alteri membro, ubi pronuntiat Deus impios, Christum reprobando nihil profecturos, quin sua illi integra maneat dignitas: nempe ut fideles hac promissione freti, perversam hominum superbiam in Christo spernendo, secure quasi

ex alto rideant. Nam ubi omnia machinati fuerint, Christus tamen ipsis invitis tenebit, quem Pater illi attribuit locum. Quantumvis illi ferociter insultent, qui videntur honore et excellentia praediti, stabit nihilominus in suo gradu, nec quicquam illi ex pravo contemptu decedet. Denique praevalebit Dei auctoritas, ut lapis sit electus et pretiosus, qui Ecclesiam Dei, regnum et templum sustineat. Porro dicitur, *Positus lapis in caput anguli*, non quod tantum pars sit fundamenti (quum ex aliis locis constet, in ipso uno solide fundatam esse Ecclesiam), sed simpliciter hoc voluit Propheta, praecipuam fore aedificii fulturam. Quidam in voce *anguli* subtiliter philosophantur, Christum locari in angulo, quia duos parietes diversos, Gentes scilicet ac Iudaeos, simul coniungat. Meo tamen iudicio non altius respexit David, quam quod lapis angularis sustinet praecipuum aedificii pondus. Nunc quaeritur, quomodo Spiritus *architectos* vocet, qui tantum in ruinam et excidium templi Dei incumbunt. Nam se ideo probum fuisse architectum gloriatur Paulus, quia in solo Christo Ecclesiam fundaverit (I. Cor. 3, 11.). Responsio facilis est: quamvis iniunctum sibi munus perfide administrent, vocationis tamen respectu hoc elogium ipsis concedit. Sic Propheticum nomen impostoribus saepe tribuitur, et vocantur Pastores, qui luporum instar gregem devorant. Nec vero hoc illis tam honorificum est, quam eos detestabiles reddit, dum templum Dei funditus diruunt, cui exstruendo praefecti erant. Hinc colligitur utilis admonitio, non obstare legitimam vocationem, quominus impii sint ac scelerati Christi hostes, qui ministri esse debuerant. Certe legale sacerdotium divinitus ordinatum erat, et Levitis permissa erat a Domino potestas regendae Ecclesiae: an ideo fideliter suo munere defuncti sunt? an illis obedire pios decuit ad Christum negandum? Eat nunc Papa cum suis cornutis Episcopis, et sibi fidem in omnibus habendam esse iactent, quia Pastorum locum occupant. Ut demus rite ad Ecclesiae regimen vocatos, frustra tamen plus sibi arrogant quam se titulares esse Ecclesiae Praesules. Atqui ne vocationis quidem titulus illis suppetit: nam ut se in hanc tyrannidem attollerent, everti necesse fuit totum Ecclesiae ordinem. Verum ut iurisdictionem ordinariam sibi merito usurpent, si tamen evertunt sacram Dei domum, non nisi nomine tenus architecti censendi sunt. Non semper hoc quidem accidit, ut Christum reiiciant, quibus mandatum est Ecclesiae regimen: nam et sub Lege fuerunt multi pii Sacerdotes, et sub regno Christi Pastores etiam quidam strenue et bona fide in aedificanda Ecclesia laborarunt, sed tamen quia impleri hoc oportet, ut lapidem reprobent architecti, prudenter inter eos discernere convenit. Et data opera nos Spiritus sanctus admonuit, ne quos inanis titulus et vocationis dignitas fallat. *A Domino factum est.* Quia hoc a communi hominum iudicio nimis remotum est, ut Filium Dei principem suum repudient ipsi Ecclesiae Pastores, ad arcanum Dei consilium nos revocat Propheta, quod, licet non comprehendamus sensu nostro, suspicere et mirari convenit. Sciamus ergo, ansam omnibus quaestionibus hic praecidi ac diserte vetari, ne quis naturam regni Christi ratione carnis aestimet ac metiatur: cuius enim stultitiae est, miraculum, ad quod adorandum nos hortatur Propheta, velle ingenii nostri modulo subiicere? Tu de regno Christi nihil admittes, nisi quod sibi probabile visum fuerit? cuius exordium Spiritus sanctus mysterium esse pronuntiat summa admiratione dignum, quia humanos oculos lateat.

Meminerimus itaque, quoties de Ecclesiae ortu, restitutione, statu, totaque salute agitur, non esse consulendos sensus nostros, sed tribuendum virtuti Dei honorem, ut absconditum eius opus miremur. Subest etiam hic inter Deum et homines tacita antithesis: non enim solum amplecti iubemur mirificam regendae Ecclesiae rationem, quia divinum est opus, sed simul revocamur a stulta hominum reverentia, quae saepe Dei gloriam obscurat: acsi dixisset Propheta, quamlibet splendidis titulis polleant homines, perverse tamen fieri, si quis illos Deo opponat. Quo refellitur diabolica Papistarum impietas, qui larvatae Ecclesiae suae determinationem Dei verbo praeferre non dubitant. Unde enim secundum eos pendet verbi Dei auctoritas, nisi ab hominum placito, ut Deo nihil plus sit iuris residuum, quam quod ab Ecclesia precario accipit? Longe aliter hoc loco nos instituit Spiritus: nempe, simulac in medium prodit maiestas Dei, silendum esse toti mundo.

43. *Ideo dico vobis.* Hactenus sermonem suum direxit Christus ad duces et rectores, sed coram plebe, nunc vero plebem ipsam similiter compellat: neque id absque causa, quum socia et adiutrix esset sacerdotibus et scribis ad impediendam Dei gratiam. A sacerdotibus quidem malum oriebatur, sed iam hoc suis peccatis meritus fuerat populus, ut tam corruptos ac degeneres haberet Pastores: deinde totum corpus simili fere malitia infectum erat, ut Deo resisteret. Haec ratio est, cur horrendam Dei vindictam omnibus promiscue Christus denuntiet: nam ut primatu inflati erant sacerdotes, ita reliquus populus adoptionis praetextu superbiebat. Nunc Christus Deum illis negat esse obstrictum, ideoque fore ut honorem, quo se reddebant indignos, alio transferat. Atque illis quidem hoc semel dictum fuit: nostra autem omnium causa scriptum est (Rom. 11, 21.), ut si nos Deus elegerit in populum, ne lasciviamus inani pravaque carnis fiducia, sed nos illi vicissim studeamus filios praestare quales postulat. Nam si ramis naturalibus non pepercit, quid insiticiis facturus est? Regnum Dei haereditario iure apud se residere Iudaei putabant, ideoque secure obstinati erant in suis vitiis. Nos in eorum locum repente praeter naturam successimus: multo itaque minus nobis affixum erit, nisi verae pietatis radice nitatur. Sicuti autem terrorem incutere nobis debet, quod regno Dei privatum iri Christus minatur, qui illud profanaverint: ita consolari pios omnes potest, quae hic notatur eius perpetuitas. Nam his verbis significat Christus, quamvis Dei cultum apud se pessumdent impii, non tamen facturos ut aboleatur Christi nomen et pereat vera religio: quia Deus (in cuius manu sunt omnes fines terrae) alibi regno suo domicilium sedemque reperiet. Discendum est praeterea ex hoc loco, Evangelium non ideo praedicari, ut sterile et otiosum iaceat, sed ut fructificet.

44. *Qui ceciderit super lapidem.* Confirmat apertius Christus proximam sententiam, nihil scilicet perire sibi vel minui, dum ab impiis reiicitur: quia ut lapidea sit vel ferrea eorum obstinatio, sua tamen duritie ipsos confringet, ac proinde ipsorum exitio magis illustrabitur. Miram in Iudaeis pervicaciam cernebat: necesse ergo fuit genus hoc vindictae severe illis proponi, ne tam secure impingerent. Haec doctrina partim nos erudit, ut tenero et flexibili corde nos Christo domandos placide tradamus: partim etiam contra impiorum contumaciam furiososque impetus confirmat, quos tandem formidabilis

manet exitus. *Cadere* super Christum dicuntur, qui ad eum opprimendum ruunt, non quod ipso altius conscendant, sed quia eousque abripit eos sua insania, ut Christum quasi e sublimi impetere conentur. Hoc vero solum proficere ipsos docet, ut ipso conflictu frangantur. Sed ubi ita se fastuose extulerint, aliud fore praedicit, ut scilicet conterantur sub lapide, in quem tam audacter irruerant.

45. *Cognoverunt quod de ipsis diceret.* Ostendunt Evangelistae, quam parum Christus profecerit, ne miremur si hodie non omnes ad obsequium Dei cogit Evangelii doctrina. Discamus etiam fieri aliter non posse, quin rabiem impiorum magis ac magis accendant minae. Nam sicuti Deus verbum suum cordibus nostris obsignat, sic etiam eius cauterio vulnerat malas conscientias: quo fit ut magis exardeat impietas. Rogandus itaque est, ut nos ad voluntarium metum subigat, ne nuda vindictae eius cognitio nos magis exasperet. Quod solo plebis metu tenentur, ne manum Christo iniicere audeant, sciamus iniectum illis divinitus fuisse frenum. Unde etiam non parum suavis consolatio redit ad fideles, dum audiunt se Dei praesidio tegi, ut e mortis faucibus subinde emergant.

(175.) MATTH. XXII. 15. Tunc abeuntes Pharisaei consilium ceperunt, ut illaquearent eum in sermone. 16. Et mittunt ad illum discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister, scimus quod verax sis, et viam Dei in veritate doceas, neque cures quenquam: non enim respicis personam hominum. 17. Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet censum dare Caesari, an non? 18. Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritae? 19. Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. 20. Et ait illis, Cuius est imago haec et inscriptio? 21. Dicunt ei, Caesaris. Tunc ait illis, Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari: et quae sunt Dei, Deo. 22. Et his auditis mirati sunt, et eo omisso abierunt.

MARC. XII. 13. Ac mittunt ad eum quosdam e Pharisaeis et Herodianis, ut eum caperent in sermone. 14. Illi vero, quum venissent, dicunt ei, Praeceptor, scimus quod verax es, et non curas quenquam: non enim respicis personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: licet censum dare Caesari, an non? dabimus, an non dabimus? 15. Ille vero sciens eorum simulationem, dixit illis, Quid me tentatis? afferte mihi denarium, ut videam. 16. Illi vero attulerunt: et dicit eis, Cuius est imago haec et inscriptio? Illi vero dixerunt ei, Caesaris. 17. Et respondens Iesus dixit

illis, Reddite, quae sunt Caesaris, Caesari: et quae sunt Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.

LUC. XX. 20. Et observantes miserunt insidiatores, qui se iustos simularent, ut caperent eum in sermone, traderentque illum principatui, et potestati praesidis. 21. Et interrogaverunt eum, dicentes, Magister, scimus quod recte dicis ac doces, nec respicis personam, sed viam Dei in veritate doces: 22. Licet nobis tributum dare Caesari, an non? 23. Cognita autem eorum versutia dixit ad eos, Quid me tentatis? 24. Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem et inscriptionem? Respondentes dixerunt, Caesaris. 25. Et ait illis, Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae Dei sunt, Deo. 26. Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram populo: et mirati super responso eius, tacuerunt.

Quum Pharisaei alia omnia in Christum frustra tentassent, hoc postremo putarunt optimum esse eius perdendi compendium, si praesidi tanquam seditiosum ac res novas molientem traderent. De censu (ut alibi vidimus) tunc magna erat apud Iudaeos disceptatio. Nam quum censum, quem Deus in Lege Mosaica sibi solvi iubebat, Romani ad se transtulissent, passim fremebant Iudaei, indignum esse ac minime ferendum facinus, quod profani homines divinum ius hoc modo ad se raperent. Adde quod quum illa legalis census indictio adoptionis eorum testis esset, honore sibi debito se spoliari putabant. Iam ut quisque tenuissimus erat, ad tumultuandum audaciorem reddebat paupertatis fiducia. Hanc igitur captandi Christi astutiam Pharisaei excogitant, quod, de censu utrovis modo responderit, laqueos sibi induet: si negaverit solvendum esse, seditionis reus erit, sin vero confessus fuerit iure deberi, gentis suae hostis ac patriae libertatis proditor habebitur. Porro huc praecipue spectant, ut plebem ab eo alienent. Haec captura est quam notant Evangelistae, quia undique irretitum esse Christum putant, ut iam effugere nequeat. Quia autem professi erant eius hostes, ideoque se fore suspectos noverant, quosdam subornant e suis discipulis, quemadmodum dicit Matthaeus. Lucas autem insidiatores vocat, qui se iustos esse simularent, hoc est, dolose obtenderent simplicem rectumque discendi affectum. Neque enim simulatio iustitiae hic in genere accipitur, sed restringitur ad praesentem causam: quia nisi docilitatis sincerique studii praetextu admissi non essent. Herodianos sibi adiungunt, quia Romano imperio magis favebant: unde ad criminandum erant aptiores. Notare autem operae pretium est, quum acre inter ipsos esset dissidium, tanto Christi odio ardere, ut ad eum perdendum conspirent. Quaenam fuerit secta ista, alibi diximus. Nam quum Herodes tantum semiiudaeus esset, vel degener atque adulterinus Legis professor, quicunque exacte volebant ac omni ex parte servari Legem, il-

lum cum impuro suo cultu damnabant: ipse autem suos adulatores habebat, qui colorem inducerent perversae eius doctrinae. Itaque praeter alias sectas illo tempore nata erat aulica religio.

16. *Scimus quod verax sis.* Haec est iustitia quam simulant, dum se blande subiiciunt Christo, quasi discendi cupidi: nec solum imbuti pietate, sed etiam de illius doctrina recte persuasi. Nam si ex animo loquuti essent, haec vera erat rectitudo. Quare ex eorum verbis probi fidique doctoris, qualem se Christum habere fingebant, definitio colligi potest. Veracem esse dicunt, qui Dei viam docet, hoc est, qui fidelis est Dei interpres: et quidem in veritate, hoc est, sine ulla corruptela. Via Dei commentis hominum et extraneis omnibus doctrinis opponitur: veritas autem ambitioni, avaritiae, pravisque aliis affectibus, qui puram docendi rationem inficere solent. Ergo is demum nobis habendus est legitimus doctor, qui non ingerit hominum figmenta, nec discedit a genuino verbo Dei, sed quod ex ore eius didicit, quasi per manus dispensat: deinde sincero aedificandi studio doctrinam accommodat, in usum et salutem populi, nullo autem eam fuco adulterat. Quod pertinet ad hoc posterius membrum, Paulus (II. Cor. 2, 17.), dum se negat cauponari verbum Dei, significat quosdam eorum qui dexteritate pollent, nec palam evertunt rectam doctrinam, vel impiis dogmatibus sunt infames, fucare tamen ac corrumpere doctrinae puritatem, quia vel ambitiosi sunt, vel avari, vel pro carnis suae cupiditate huc et illuc flexibiles. Itaque eos mangonibus comparat, eo quod sincerum verbi Dei usum depravent. Notatu etiam dignum est, quod simul addunt isti hypocritae, Christum recte docere, quia illi curae non est persona hominum. Nihil enim est, quod doctores a fideli integraque dispensatione magis abducat, quam dum sequuntur hominum respectum. Nam impossibile est, ut vere se Deo addicat quisquis hominibus placere cupit (Gal. 1, 10.). Habenda quidem est hominum cura, sed non ut blanditiis captetur eorum favor. Denique ut integri simus, facessat necesse est personarum acceptio, quae lucem obtenebrat iustumque iudicium pervertit, sicuti saepius in Lege Deus inculcat, et experientia etiam ostendit (Deut. 1, 10. et 16, 19.). Ideo Christus, Ioann. 7, 24. προσωποληψίαν et rectum iudicium inter se committit, tanquam res penitus contrarias.

18. *Cognita eorum malitia.* Sic praefati erant, ut nihil ab optimis discipulis differrent: unde igitur haec Christo notitia, nisi quia Spiritus eius cordium erat cognitor? Neque enim humana coniectura olfecit eorum versutiam, sed quia Deus erat, penetravit in corda ipsorum, ut se blanditiis et iustitiae specie frustra obtegerent. Ergo priusquam responsum daret, suae divinitatis specimen edidit, occultam eorum malitiam patefaciens. Nunc quum similes nobis ab improbis quotidie tendantur insidiae, interior vero malitia nos lateat, rogandus est Christus ut nos instruat Spiritu discretionis, et quod ipse natura proprioque iure habuit, nobis gratuito dono conferat. Porro quam necessaria sit nobis haec prudentia, inde patet quod, si nobis non cavemus ab impiorum laqueis, subinde eorum calumniis obnoxiam reddemus Dei doctrinam. Porro quod iubet Christus nummum proferre, quanquam non magni momenti primo aspectu videtur, tamen ad solvendas tendiculas sufficit. Nam hac parte expressa illis fuit subiectionis confessio, ut Christus necesse non haberet quicquam illis novum praecipere. Percussus erat nummus forma Caesa-

ris: ergo Romani imperii auctoritas communi usu probata receptaque erat: unde constabat Iudaeos ipsos iam sibi sponte legem imposuisse solvendi tributi, quia Romanis gladii potestatem concesserant. Neque enim seorsum de censu disputandum erat, sed pendebat a generali politia haec quaestio.

21. *Reddite quae sunt Caesaris.* Admonet Christus, quum gentis subiectio nummo testata sit, non esse de eius parte litigandum, acsi dixisset, Si vobis absurdum est tributum pendere, ne Romano imperio subiecti sitis. Atqui nummus (qui mutuae inter homines communicationis sponsor est) Caesarem vobis dominari testatur, ut tacita quoque vestra approbatione perierit ac erepta sit, quam obtenditis libertas. Porro non ita medium est responsum Christi, quin plenam de quaestione proposita doctrinam contineat. Nam hic inter spirituale et politicum regimen clara distinctio ponitur, ut sciamus nihil nobis obstare externam subiectionem, quominus libera intus sit conscientia coram Deo. Voluit enim Christus eorum errorem refellere, qui se Dei populum esse non putabant, nisi ab omni humani imperii iugo essent immunes. Sicuti et Paulus in hanc partem sedulo incumbit, ne minus se uni Deo servire existiment, si parent humanis legibus, si tributa solvunt, ac reliquis oneribus ferendis submittunt cervices. In summa, pronuntiat non violari ius Dei, nec laedi eius cultum, si Iudaei quoad externam politiam Romanis pareant. Videtur etiam eorum hypocrisin perstringere, quod quum secure permitterent Dei cultum multis in rebus violari, imo impie sua potestate Deum fraudarent, tantum zeli ardorem prae se ferebant in re nihili: acsi dixisset, Valde solliciti estis, si tributum solvatur Romanis, ne quid ex Dei honore decedat. Atqui potius danda opera est, ut Deo cultum exhibeatis quem a vobis requirit, interea hominibus etiam reddatis quod suum est. Videtur quidem non quadrare partitio: quia proprie loquendo, dum officio nostro defungimur erga homines, obsequium hoc Deo impendimus. Sed Christus ad vulgi captum sermonem accommodans, satis habuit spirituale Dei regnum ab ordine politico et praesentis vitae statu discernere. Quare hoc discrimen tenendum est, quum Dominus ad regendas animas unicus Legislator esse velit, non aliunde eius colendi petendam esse regulam quam ex ipsius verbo, atque in solo puroque cultu qui illic praescribitur manendum: gladii vero potestatem, leges et iudicia nihil obstare, quominus integer apud nos Dei cultus vigeat. Iam haec doctrina latius patet, ut quisque pro sua vocatione debitum hominibus officium praestet, liberi parentibus, servi dominis se libenter submittant, alii aliis morigeri sint et obsequentes secundum caritatis legem, modo summum imperium Deus semper obtineat, cui subalternum est (ut loquuntur) quicquid hominibus deberi potest. Summa ergo est, quia Deo rebelles sunt quicunque politicum ordinem labefactant, obedientiam erga principes et magistratus cum Dei cultu et timore semper coniunctam esse, sed rursum, si quid sibi ex Dei iure principes usurpant, non esse illis obediendum nisi usque ad aras.

22. *Mirati sunt.* Hic etiam apparet, ut Deus malignos hostium suorum conatus in diversum finem convertat, nec modo spem eorum deludat ac frustretur, sed etiam cum ignominia eos repellat. Fiet quidem interdum ut impii, licet victi, non tamen obstrepere desinant: sed quantumvis indomita sit eorum petulantia, quotquot pugnas contra Dei verbum intentant, totidem victorias habet Deus in

manu, ut de illis et Satana eorum capite triumphet. In hoc vero responso Christus peculiariter suam gloriam illustrare voluit, dum coegit pudore confusos discedere.

(176.) MATTH. XXII. 23. In illo die accesserunt ad eum Sadducaei, qui dicunt non esse resurrectionem: et interrogaverunt eum, 24. Dicentes, Magister, Moses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. 25. Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est: ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. 26. Similiter secundus et tertius usque ad septimum. 27. Novissime autem omnium defuncta est et mulier. 28. In resurrectione ergo cuius e septem illis erit uxor? omnes enim habuerunt eam. 29. Respondens autem Iesus ait illis, Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. 30. In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt, neque elocantur: sed sunt sicut angeli Dei in coelo. 31. De resurrectione vero mortuorum non legistis, quod vobis dictum est a Deo, qui ait, 32. Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob? Deus non est Deus mortuorum, sed viventium. 33. Et quum audissent turbae, obstupuerunt de doctrina eius.

MARC. XII. 18. Et veniunt Sadducaei ad illum, qui dicunt non esse resurrectionem: interrogaveruntque illum, dicentes, 19. Praeceptor, Moses scripsit nobis, si cuius frater moriatur, ac relinquat uxorem, ac liberos non relinquat, ut accipiat frater eius uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. 20. Septem fratres fuerunt: ac primus accepit uxorem, isque moriens non reliquit semen. 21. Et secundus accepit illam, ac mortuus est, ac neque ipse reliquit semen. Et tertius similiter. 22. Et acceperunt eam septem, nec reliquerunt semen. Postrema vero omnium mortua est et uxor. 23. In resurrectione igitur, quum resurrexerint, cuius illorum erit uxor? nam septem habuerunt eam uxorem. 24. Et respondens Iesus dixit eis, An non propterea erratis, quod nescatis Scripturas, neque virtutem Dei? 25. Quum enim a mortuis resurrexerint, neque contrahunt matrimonium,

neque nuptum dantur: sed sunt velut angeli Dei, qui in coelis sunt. 26. Caeterum de mortuis, quod resuscitentur, non legistis in libro Mosis, quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens, Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob? 27. Non est Deus, Deus mortuorum, sed Deus viventium: vos igitur multum erratis.

LUC. XX. 27. Accesserunt autem quidam Sadducaeorum, qui negant esse resurrectionem: et interrogaverunt eum, 28. Dicentes, Magister, Moses scripsit nobis, si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, isque sine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, et suscitet semen fratri suo. 29. Septem ergo fratres erant, et primus accepit uxorem, ac mortuus est sine liberis. 30. Et accepit secundus illam, et ipse mortuus est sine liberis. 31. Et tertius accepit illam: similiter et caeteri septem, nec reliquerunt liberos, et mortui sunt. 32. Novissime omnium mortua est et mulier. 33. In resurrectione ergo cuius eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem. 34. Et respondens ait illis Iesus, Filii huius saeculi ducunt uxores, et nuptum dant. 35. Illi vero, qui digni habebuntur saeculo illo et resurrectione ex mortuis, neque ducunt uxores, neque nuptum dant. 36. Neque enim ultra mori possunt: aequales enim angelis sunt, et filii sunt Dei, quum filii sint resurrectionis. 37. Quod vero resurgant mortui, et Moses ostendit iuxta rubum, quum dicit, Dominum esse Deum Abraham, et Deum Isaac, et Deum Iacob. 38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim illi vivunt. 39. Respondentes autem quidam Scribarum dixerunt, Magister, bene dixisti. 40. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.

Hic videmus, ut Satan impios omnes, quibus alioqui pessime inter se convenit, ad oppugnandam Dei veritatem simul colligat. Nam quum duabus istis sectis hostilis esset dissensio, tamen adversus Christum conspirant, ut Pharisaeis non displiceat suam doctrinam in Christi persona oppugnari. Ita hodie videmus omnes Satanae copias, quamvis alioqui aliae aliis contrariae sint, undique tamen in Christum insurgere. Et tam infesto odio flagrant Papistae contra Evangelium, ut Epicureos, Libertinos, et alia huiusmodi portenta libenter foveant, modo ad illud labefactandum utantur his adiutoribus.

In summa videmus ex diversis castris egressos esse, qui impetum in Christum facerent: et hoc ideo esse factum, quia omnes communiter lucem sanae doctrinae oderant. Caeterum Sadducaei quaestionem proponunt Christo, ut specie absurditatis vel eum in erroris societatem pertrahant, vel, si dissentiat, infament ac ludibrio habeant apud rude et indoctum vulgus. Ac fieri quidem potest, ut eodem cavillo prius vexare Pharisaeos soliti fuerint, sed eandem nunc Christo decipulam tendunt.

Matth. 23. *Qui dicunt non esse resurrectionem.* Qualis fuerit Sadducaeorum origo, alibi diximus. Porro non solum ultimam carnis resurrectionem eos negasse, sed animae quoque immortalitatem, Lucas testatur (Act. 23, 8.). Et certe si probe expenditur Scripturae doctrina, animae vita sine spe resurrectionis merum erit somnium. Neque enim Deus pronuntiat animas a morte esse superstites, quasi iam praesenti perfecta gloria, et sua beatitudine fruantur, sed earum spem in ultimum usque diem suspendit. Fateor quidem philosophos, quibus ignota erat resurrectio carnis, de immortali animae essentia multa disserere: sed tam futiliter garriunt de futurae vitae statu, ut nihil habeant ponderis eorum commenta. Quum vero tradit Scriptura, ex spe resurrectionis pendere spiritualem vitam, et animas a corporibus solutas illuc respicere, quisquis resurrectionem convellit, animas quoque immortalitate spoliat. Caeterum hinc perspicitur horrenda iudaicae Ecclesiae confusio, quod religionis antistites futurae vitae spem tollebant, ut post carnis interitum homines a brutis animalibus nihil differrent. Non negabant quidem sancte et iuste vivendum, nec tam profani erant, ut Dei cultum supervacuum esse ducerent (quin potius asserebant, Deum esse mundi iudicem, ac eius providentia res humanas regi), sed quum tam mercedem piorum quam debitas impiis poenas ad praesentem vitam restringerent, etiamsi vere dixissent, nunc quemque hominem aequaliter pro suo merito tractari, hoc tamen erat nimis praeposterum, promissiones Dei tam angustis finibus includere. Iam experientia clare demonstrat, plus quam crassum fuisse eorum stuporem, quum palam sit mercedem, quae bonis reposita est, suspendi in aliam vitam, poenas etiam impiis minime persolvi in hoc mundo. Denique hoc delirio nihil absurdius fingi potest, homines ad imaginem Dei creatos instar pecudum morte exstingui. Quam vero foedum illud et prodigiosum fuit, quum ubique gentium apud profanos et coecos idololatras saltem aliqua maneret futurae vitae opinio, apud Iudaeos (peculiarem Dei populum) hoc pietatis semen abolitum esse! Omitto quod, quum sanctos Patres cernerent properasse ad coelestem vitam, et foedus quod Deus cum illis pepigerat esse spirituale et aeternum, plus quam hebetes fuisse oporteat, qui in luce tam clara coecutirent. Sed primum haec iusta fuit eorum merces, qui Dei Ecclesiam in sectas distraxerant: deinde hoc modo ultus est Dominus impium doctrinae suae contemptum.

24. *Magister, Moses dixit.* Quum sufficeret rem nudam proponere, quorsum ita praefantur? nempe astute Mosis nomen obtendunt, ut probent legitima esse coniugia, quae contracta erant non hominum placito, sed mandato et ordinatione ipsius Dei. Porro necesse est, ut secum Deus ipse consentiat. Talis ergo erat eorum captio, Si Deus olim fideles in regnum suum colliget, quod illis dederat in mundo, restituet: quid ergo fiet mulieri, quam Deus septem viris addixit? Sic impii omnes ac haeretici calumnias fabricant, qui-

bus deforment veram pietatis doctrinam, ac pudefaciant servos Christi: imo Papistae nulla verecundia tenentur, quominus aperte Deo verboque eius illudant, dum nos circumvenire tentant. Ideo Paulus non abs re doctorem armis vult esse instructum, quibus adversarios veritatis repellat (Tit. 1, 5.). Quod ad Legem hanc pertinet, qua iussit Deus mortuis in matrimonium succedere cognatos, qui gradu sanguinis proximi essent, si primus absque liberis decesserat, haec fuit ratio, ut mulier quae nupserat in aliquam familiam, semen inde susciperet. Quodsi ex primo coniugio procreati essent liberi, incestuosum fuisset coniugium intra gradus a Lege vetitos.

29. *Erratis, nescientes scripturas.* Quanquam Sadducaeos compellat Christus, haec tamen obiurgatio generaliter in omnes falsorum dogmatum inventores competit. Nam quum nobis in Scripturis clare Deus affulgeat, errorum omnium fons et causa est earum ignoratio. Haec autem piis non vulgaris consolatio est, quod ab errandi periculo tuti erunt, quam diu humili modestaque docilitate ex Scripturis inquirent, quid rectum ac verum sit. Quod virtutem Dei Christus verbo coniungit, ad praesentis causae circumstantiam refertur. Nam quia resurrectio captum humani sensus longe superat, nobis erit incredibilis, donec mentes nostrae ad intuitum immensae Dei potentiae assurgant, qua potest sibi subiicere omnia, quemadmodum docet Paulus (Phil. 3, 21.). Adde quod Sadducaeos desipere necesse fuit, quia perperam praesenti statu coelestis vitae gloriam metiebantur. Interea tamen docemur, rite et prudenter eos demum sentire et loqui de regni coelestis mysteriis, qui Dei potentiam cum Scripturis coniungunt.

30. *Sunt sicut angeli.* Non intelligit, filios Dei, ubi resurrexerint, per omnia futuros angelis similes, sed quatenus ab omni praesentis vitae infirmitate immunes erunt: acsi negaret caducae et corruptibilis vitae necessitatibus amplius fore obnoxios. Lucas clarius exprimit similitudinis rationem, quod ultra mori non poterunt, ideoque non erit propagandum eorum genus sicuti in terra. Loquitur autem de solis fidelibus, quia de reprobis non fuerat habitus sermo. Sed quaeritur, cur dicat tunc fore Dei filios, quia filii resurrectionis erunt, quum Dominus fideles suos, licet fragili corporis ergastulo inclusos, hoc honore dignetur. Et quomodo aeternae vitae haeredes post mortem essemus, nisi iam nos agnosceret Deus pro filiis? Respondeo, ex quo fide inserimur in corpus Christi, adoptari nos a Deo in filios, atque huius adoptionis Spiritum testem esse, sigillum, arrham et pignus, ut hac fiducia libere clamare liceat, Abba, Pater (Rom. 8, 15. Gal. 4, 6.). Caeterum quanquam scimus, nos esse Dei filios, quia tamen nondum apparuit quid erimus, donec transfigurati in eius gloriam videbimus eum qualis est, nondum effectu ipso censemur filii. Et quanquam Spiritu Dei regeniti sumus, quia tamen adhuc abscondita est vita nostra, eius manifestatio vere et in solidum ab extraneis nos discernet. Hoc sensu adoptio nostra in ultimum diem a Paulo differtur (Rom. 8, 21.).

Luc. 37. *Quod vero resurgant.* Postquam absurditatem sibi obiectam refutavit Christus, iam Scripturae testimonio confirmat doctrinam de ultima resurrectione. Atque hic ordo nobis tenendus est, ut hostes veritatis calumniis suis depulsi intelligant, se Dei verbo repugnare: donec enim convicti fuerint Scripturae testimonio, liberum illis erit semper obstrepere. Porro locum ex Mose citat Chri-

stus, quia cum Sadducaeis erat negotium, qui Prophetis non multum habebant fidei: saltem non alio loco eos habebant quam nos librum Ecclesiastici, vel Maccabaeorum historiam. Deinde quia Mosen adduxerant, illis eundem regerere maluit, quam unum quempiam ex Prophetis opponere. Adde quod minime in hoc incubuit, ut locos Scripturae omnes colligeret, sicuti videmus Apostolos non iisdem semper uti testimoniis in eadem causa. Neque tamen hunc locum prae aliis temere arripuit Christus, sed optimo iudicio delegit (licet in speciem videri posset obscurior), quia imprimis celebrem ac memorabilem esse decebat apud Iudaeos, quum testetur hac de causa redemptos fuisse a Domino, quia filii erant Abrahae. Illic quidem pronuntiat Deus, se venire ut afflicto populo succurrat, sed simul addit, illum populum se agnoscere pro suo, adoptionis respectu, propter foedus cum Abraham percussum. Qui fit ut mortuos potius, quam vivos respiciat Deus, nisi quia primum honoris gradum Patribus tribuit, apud quos foedus suum deposuerat? Quomodo autem praecellerent, si morte essent exstincti? Hoc etiam clare exprimit relatio: nam sicuti pater nullus esse potest absque liberis, neque rex absque populo; sic proprie Dominus nisi vivorum vocari Deus non potest. Quanquam non tam ex communi loquendi forma ratiocinatur Christus, quam ex promissione quae his verbis inclusa est. Nam hac lege Dominus se nobis in Deum offert, ut nos vicissim recipiat in populum, quod unum ad fiduciam plenae beatitudinis sufficit. Unde illa vox Ecclesiae apud Prophetam Habacuc (1, 12.), Tu Deus noster ab initio, non moriemur. Quum ergo salutem omnibus promittat, quibus se affirmat esse Deum, et hoc de Abraham, Isaac, et Iacob praedicet post illorum mortem, sequitur residuam vitae spem esse mortuis. Si quis excipiat, posse animas superstites manere, ut nulla sit carnis resurrectio, paulo ante respondi, ista duo esse connexa, quia animae ad haereditatem sibi repositam aspirant, ut nondum obtineant suum statum.

38. *Omnes enim illi vivunt.* Haec loquutio varie accipitur in Scripturis, sed hic intelligit Christus fideles, postquam mundo interierint, agere coelestem vitam cum Deo: sicuti Paulus ad Romanos cap. 6, 10. Christum, postquam in coelestem gloriam receptus est, Deo vivere dicit, quia exemptus est huius caducae vitae infirmitatibus et aerumnis. Sed consulto hic admonet Christus, non esse de piorum vita ferendum iudicium ex carnis sensu, quia recondita sit sub arcana Dei custodia. Nam si mortuis sunt fere similes, dum in mundo peregrinantur, multo minus post carnis interitum in eis apparet ulla vitae species. At Deus fidelis est, ut supra hominum sensum coram se vivos conservet.

39. *Respondentes quidam Scribarum.* Quum omnes male affectos fuisse probabile sit, divino instinctu quibusdam, nempe Pharisaeis, extorta fuit haec confessio. Forte quanquam optassent Christum turpiter victum obmutescere, quia tamen armatos se vident eius responso adversus contrariam factionem, facit ambitio ut partam victoriam illi gratulentur. Forte etiam urebat eos invidia, ne vellent a Sadducaeis Christum opprimi. Interim admirabili Dei providentia factum est, ut eius doctrinae subscriberent etiam infestissimi hostes. Frenata etiam eorum audacia fuit, non modo quia paratum esse Christum videbant ad quosvis insultus sustinendos, sed quia timebant cum dedecore repelli, quod iam saepius acciderat. Deinde quia pu-

debat eos, tacendo palmam illi concedere, ut inde magis cresceret auctoritas apud plebem. Quod autem Matthaeus dicit, *omnes miratos* super eius doctrina, notandum est, tot pravis vel frigidis commentis infectam tunc fuisse pietatis doctrinam, ut merito instar miraculi habitum fuerit, ita dextre et apposite ex Lege probatam fuisse spem resurrectionis.

(177.) MATTH. XXII. 34. Pharisaei autem quum audissent, quod obturasset os Sadducaeis, convenerunt in unum. 35. Et interrogavit eum unus ex eis Legis doctor quispiam, tentans eum, et dicens, 36. Magister, quod est mandatum magnum in Lege? 37. Ait illi Iesus, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua. 38. Hoc est primum et magnum mandatum. 39. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum perinde atque te ipsum. 40. In his duobus mandatis tota Lex et Prophetae pendent.

MARC. XII. 28. Et quum accessisset quidam e Scribis, et audisset eos simul disputantes, videretque quod bene respondisset eis, interrogavit illum, Quod est primum omnium praeceptum? 29. Iesus autem respondit illi, Primum omnium praeceptorum est, Audi Israel, Dominus Deus noster Dominus unus est. 30. Et, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex totis viribus tuis: hoc est primum praeceptum. 31. Et secundum simile, hoc est, Diliges proximum tuum ut te ipsum: maius his aliud praeceptum non est. 32. Et dixit illi Scriba, Bene praeceptor cum veritate dixisti, quod unus sit Deus, et non sit alius praeter illum: 33. Quodque diligere eum ex toto corde, et ex tota intelligentia, et ex tota anima, et ex totis viribus, ac diligere proximum ut se ipsum, plus sit quam universa holocaustomata et victimae. 34. At Iesus quum videret, quod scienter respondisset, dixit illi, Haud longe abes a regno Dei. Et nemo post illa audebat illum interrogare.

LUC. X. 25. Et ecce quidam Legis peritus surrexit, tentans illum, et dicens, Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo? 26. At ille dixit ad eum, In Lege quid

scriptum est? quomodo legis? 27. Ille respondens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis, et ex tota mente tua: et proximum tuum sicut te ipsum. 28. Dixitque illi, Recte respondisti: hoc fac, et vives. 29. Ille autem volens iustificare se ipsum, dixit ad Iesum, Et quis est meus proximus? 30. Respondens autem Iesus dixit, Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Iericho, et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum vestibus, ac vulneribus inflictis abierunt, semimortuo relicto. 31. Accidit autem, ut sacerdos quidam descenderet eadem via: visoque illo praeteriit. 32. Similiter et Levita quum iret iuxta locum, quum accessisset ac vidisset eum, praeteriit. 33. Samaritanus autem quidam iter faciens venit ad eum: et viso eo, misericordia motus est. 34. Et accedens obligavit vulnera eius, infundens oleum ac vinum: et imponens illum in suum iumentum, duxit in diversorium, et curam eius egit. 35. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, et ait ei, Curam illius habe: et quodcunque praeterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi. 36. Quis ergo horum trium videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? 37. At ille dixit, Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus, Vade, et tu fac similiter.

Quanquam huic historiae aliquid simile tantum habere videtur ea, quam referunt Matthaeus 22. capite et Marcus 12., non autem eadem esse: ego tamen in unum locum ideo conferre malui, quia, quum Matthaeus et Marcus affirment, hanc fuisse ultimam quaestionem, qua tentatus fuit Dominus, Lucas eius rei nullam mentionem facit. Videtur autem consulto praetermittere, quia alibi retulerat. Neque tamen contendo eandem esse historiam, quum Lucas a reliquis duobus quaedam habeat diversa. Inter omnes convenit, Scribam tentandi Christi causa movisse quaestionem, sed is, qui a Matthaeo et Marco describitur, tandem discedit non male affectus: acquiescit enim Christi responso, signumque docilis ac mansueti spiritus praebet. Adde etiam quod vicissim Christus pronuntiat, non procul ipsum abesse a regno Dei. Atqui Lucas praefractum hominem fastuque turgentem inducit, in quo nullum resipiscentiae signum apparet. Nihil autem absurdi esset, Christum de vera iustitia Legisque observatione et regula bene vivendi saepius fuisse tentatum. Caeterum sive Lucas alieno loco hoc retulerit, sive nunc praetermiserit alteram interrogationem (eo quod prior illa narratio quoad doctrinam sufficeret) doctrinae similitudo hoc postulare visa est, ut tres Evangelistas inter se conferrem. Nunc videndum, quaenam hunc Scribam

impulerit occasio ad interrogandum Christum: nempe quia Legis erat interpres, offenditur Evangelii doctrina, qua existimat Mosis auctoritatem minui. Quanquam non tam Legis zelo afficitur, quam indigne fert ex magisterii sui honore aliquid decedere. Sciscitatur ergo a Christo, profiterine velit aliquid Lege perfectius: nam etsi hoc verbis non exprimit, captiosa tamen est eius quaestio, ut Christum odio populi exponat. Porro Matthaeus et Marcus non uni tantum homini hunc astum tribuunt, sed rem ex composito actam fuisse docent: ac unum fuisse delectum a tota secta, qui prae aliis ingenio et doctrina pollere visus est. In forma etiam interrogationis nonnihil a Matthaeo et Marco differt Lucas: nam apud hunc quaerit Scriba, quid faciendo vitam aeternam consequantur homines, apud alios vero duos, quodnam in Lege summum sit mandatum. Idem tamen est finis, quia Christum fallaciter aggreditur, ut, si quid eliciat ex eius ore a Lege diversum, quasi apostatam et impiae defectionis auctorem eum exagitet.

Luc. 26. *In Lege quid scriptum est?* Aliud Christi responsum audit quam speraverat. Et certe non aliam pie iusteque vivendi regulam attulit Christus, quam quae Lege Mosis tradita erat, quia sub perfecto Dei et proximorum amore continetur summa iustitiae perfectio. Notandum tamen est, Christum de acquirenda salute, prout rogatus fuerat, hic loqui. Neque enim plane sicut alibi docet, quomodo ad vitam aeternam perveniant homines, sed quomodo vivendum sit, ut iusti coram Deo censeantur. Certum autem est in Lege praescribi hominibus, quomodo vitam formare debeant, ut salutem coram Deo sibi comparent. Quod autem Lex nihil aliud quam damnare potest, ideoque mortis vocatur doctrina, et transgressiones augere a Paulo dicitur (Rom. 7, 13.), non fit doctrinae vitio, sed quia impossibile nobis est praestare quod iubet. Ergo quanquam ex Lege nemo iustificatur, continet tamen Lex ipsa summam iustitiam, quia non falso salutem promittit suis cultoribus, si quis plene observet quicquid mandat. Neque haec docendi ratio nobis absurda videri debet, quod Deus primo iustitiam operum requirat, deinde gratuitam offerat sine operibus, quia necesse est homines suae iustae damnationis convinci, ut ad Dei misericordiam confugiant. Ideo apud Paulum (Rom. 10, 5.), utriusque iustitiae comparatio ponitur, ut sciamus nos ideo gratis iustificari a Deo, quia propria iustitia destituimur. Christus autem in hoc responso sese accommodavit ad Legisperitum, et rationem interrogationis habuit. Quaesierat enim ille non unde petenda esset salus, sed quibus operibus acquirenda.

Matth. 37. *Diliges Dominum Deum tuum.* Apud *Marcum* inseritur praefatio, quod Deus Israel unus sit Iehovah: quibus verbis auctoritatem Legi suae duplici nomine conciliat Deus. Nam et hic stimulus ad Dei colendi studium acerrimus esse debet, dum certo persuasi sumus, nos verum coeli et terrae opificem colere, quia naturaliter ignaviam gignit dubitatio et suavis ad eundem ipsum amandum illecebra est, dum sibi nos gratis in populum adoptat. Ergo ne (velut in rebus dubiis fieri solet) trepidarent Iudaei, audiunt, a vero et unico Deo vitae regulam sibi esse praescriptam. Ne autem eos diffidentia retardet, familiariter ad ipsos accedit Deus, et gratuitum foedus suum illis commendat. Interim tamen minime dubium est, quin se ab idolis omnibus separet, ne alio detrahantur Iudaei, sed in puro eius unius cultu se contineant. Iam vero si incertitudo miseros ido-

lorum cultures non tardat, quominus furioso ardore in illorum amorem ferantur, quaenam excusatio Legis auditoribus reliqua est, si Deo sibi patefacto torpeant? Porro quod sequitur, est Legis epitome quae apud Mosen quoque exstat (Deut. 6, 5.). Nam quum distincta sit in duas tabulas, quarum prior ad cultum Dei, secunda ad caritatem refertur, bene et prudenter Moses hanc summam colligit, ut agnoscant Judaei, quid in singulis praeceptis velit Deus. Caeterum quamvis longe aliter Deum amare conveniat quam homines, non tamen abs re Deus pro cultu vel honore dilectionem a nobis requirit, quia hoc modo significat, non alium sibi cultum quam voluntarium placere. Nam is vere demum se Deo in obsequium addicet, qui eum amabit. Porro quia pravi et vitiosi carnis affectus nos a rectitudine abstrahunt, ostendit Moses tunc rite compositam fore vitam nostram, si Dei amor omnes sensus nostros occupet. Discamus itaque pietatis initium esse Dei amorem, quia Deus coacta hominum obsequia repudiat, vultque sponte et liberaliter coli: discamus interea, sub Dei amore reverentiam, quae illi debetur, notari. Apud Mosen non additur mens, sed tantum cordis et animae et fortitudinis fit mentio. Quanquam autem haec quatuor membrorum partitio plenior est, sensum tamen non mutat. Nam quum docere summatim velit Moses, solide amandum esse Deum, et huc conferri debere quicquid facultatis inest hominibus, satis habuit animae et cordi addere fortitudinem, ne quam nostri partem Dei amore vacuam relinqueret. Deinde scimus, Hebraeos sub voce *cordis* mentem interdum notare, praesertim ubi animae coniungitur. Quid autem tam in hoc loco quam apud Matthaeum differat mens a corde, non multum laboro, nisi quod mihi significat altiorem rationis sedem, unde consilia omnia et cogitationes manant. Caeterum ex hoc compendio apparet, Deum in Legis praeceptis non respicere, quid possint homines, sed quid debeant. Nam in hac carnis infirmitate fieri non potest, ut perfectus Dei amor regnum obtineat: scimus enim, quam propensi sint ad vanitatem omnes animae nostrae sensus. Postremo hinc colligimus, Deum nihil morari externam operum speciem, sed interiorem affectum praecipue requirere, ut ex bona radice boni fructus nascantur.

39. *Secundum mandatum simile huic.* Secundum locum mutuae inter homines caritati assignat, quia Dei cultus prior est ordine. Simile autem priori esse dicit mandatum de proximis amandis, quia ex illo dependet. Nam quum sibi quisque addictus sit, nusquam vera ergâ proximos vigebit caritas, nisi ubi regnabit amor Dei: mercenarius enim amor est, quo filii saeculi alii alios prosequuntur, quia singulis curae est sua utilitas. Rursus impossibile est Dei amorem regnare, quin fraternam inter homines caritatem ex se gignat. Porro quum proximos sicuti nos ipsos diligere iussit Moses, noluit amorem nostri priore loco statuere, ut quisque se ipsum imprimis amet, deinde proximos (quemadmodum Sorbonici sophistae cavillantur, regulatum inferius esse sua regula), sed quum simus nobis nimium dediti, Moses vitium hoc corrigens proximos nostros aequali gradu statuit: acsi vetaret unumquemque, aliis neglectis habere sui curam, quia caritas in unum corpus omnes coniungit. Et φιλαυτίαν corrigens, quae alios ab aliis separat, singulos ad communem societatem et quasi mutuum complexum reducit. Unde colligimus, perfectionis vinculum non immerito a Paulo vocari (Col. 3, 14.), et alibi, com-

plementum Legis (Rom. 13, 10,), quoniam omnia secundae tabulae praecepta ad eam referri debent.

Luc. 28. *Hoc fac, et vives.* Paulo ante exposui, quomodo cum gratuita fidei iustificatione haec promissio conveniat. Neque enim ideo nos gratis iustificat Deus, quia Lex non ostendit perfectam iustitiam, sed quia in eius observatione deficimus omnes: ideoque nos vitam ab ea consequi negat, quia infirma est in carne nostra. Proinde haec duo bene inter se conveniunt, Legem docere, quomodo sibi homines iustitiam operibus comparent, et neminem iustificari operibus, quia non in Legis doctrina, sed in hominibus est defectus. Interea consilium Christi fuit calumniam diluere, qua sciebat apud rudes et indoctos se gravari, quasi Legem, quatenus perpetua est Iustitiae regula, everteret.

29. *Ille volens iustificare se ipsum.* Videri posset haec quaestio ad hominis iustificationem nihil valere. Verum si memoria tenemus quod alibi dictum est, hominum hypocrisin maxime deprehendi in secunda tabula (quia, dum se fingunt optimos Dei cultores, caritatem erga proximos palam violant), inde colligere promptum erit, hoc suffugio usum fuisse Pharisaeum, ut sub falsa sanctimoniae larva obtectus in lucem non prodiret. Quum ergo intelligat examen caritatis sibi fore adversum, latebras captat in nomine proximi, ne appareat Legis transgressor. Prius autem vidimus hac in parte Legem a scribis fuisse corruptam, quod non alios sibi propinquos ducebant nisi qui digni essent. Unde et illud axioma inter eos receptum erat, licere odio habere inimicos. Nam haec una hypocritis reatus sui abolendi ratio est, tergiversari quoad possunt, ne vita sua exigatur ad Legis iudicium.

30. *Respondens Iesus etc.* Poterat simpliciter docere Christus, *proximi* nomen ad quemvis hominum promiscue extendi, quia totum humanum genus sancto quodam societatis vinculo coniunctum sit. Et certe Dominus non alia de causa nomen hoc in Lege posuit, nisi ut nos ad mutuum amorem suavius alliceret. Clarius fuisset praeceptum, Dilige unumquemque hominem sicut te ipsum: sed quia homines sua superbia excoecat, ut singuli se ipsis contenti alios pari gradu vix dignentur suaque officia ab illis subducant, data opera pronuntiat Dominus omnes esse propinquos, ut ipsa affinitas alios aliis vicissim conciliet. Ergo ut quis nobis sit propinquus, sufficit esse hominem, quia nostrum non est communem naturam delere. Sed Christus a Pharisaeo responsum elicere voluit, quo se ipsum damnaret. Quia enim apud eos obtinuerat illa magistralis determinatio, neminem esse nobis proximum nisi qui amicus est, si eum praecise rogasset Christus, nunquam uno verbo confessus foret, sub nomine proximi comprehendi omnes homines: quod eum fateri cogit similitudo in medium adducta. Summa vero est, proximum nobis esse alienissimum quemque, quia Deus cunctos homines inter se devinxit, ut alii alios iuvent. Concinne tamen Iudaeos et sacerdotes imprimis perstringit, quod quum se eiusdem Patris filios iactarent et adoptionis privilegio se a reliquis gentibus disiunctos, ut essent sacra Dei haereditas, barbaro tamen immanique contemptu alii alios non secus despicerent, acsi nulla necessitudo intercederet. Neque enim dubium est, quin Christus crudelem caritatis neglectum describat, cuius illi sibi conscii erant. Caeterum hic ut dixi praecipuus scopus est, propinquitatem, quae nos ad mutua officia obligat, non restringi ad ami-

cos vel consanguineos, sed patere ad totum humanum genus. Ad hoc probandum comparat Christus Samaritanum Sacerdoti et Levitae. Satis scitur, quam infesto odio flagrarent Iudaei in Samaritanos, ut in locorum vicinia maxima fuerit disiunctio. Nunc dicit Christus, Iudaeum civem Iericho, quum Hierosolymam iter faciens vulneratus esset a latronibus, tam a Levita quam a Sacerdote, qui in eum iacentem et semimortuum inciderant, fuisse neglectum, a Samaritano autem humaniter curatum fuisse: ac demum quaerit, quisnam ex tribus illis fuerit Iudaeo proximus. Non poterat certe elabi hic subtilis doctor, quin Samaritanum reliquis duobus praeferret. Nam hic tanquam in speculo perspicitur hominum communitas, quam impio suo cavillo delere conati fuerant Scribae. Et misericordia, quam Iudaeo hostis praestitit, demonstrat natura duce et magistra, hominem hominis causa esse creatum: unde colligitur mutua inter omnes obligatio. Allegoria, quam hic excudunt liberi arbitrii patroni, magis futilis est quam ut refutatione digna sit. Secundum eos sub typo hominis vulnerati describitur Adae conditio post lapsum. Unde inferunt, non exstinctam prorsus in eo fuisse bene agendi virtutem, quia tantum dicitur semimortuus. Quasi vero Christo propositum fuerit hoc loco de corruptione humanae naturae loqui, ac disserere quam mortiferum aut sanabile vulnus Satan Adae inflixerit: quasi etiam non aperte et sine figura alibi pronuntiet, omnes esse mortuos, nisi quos voce sua vivificat (Io. 5, 25.). Nihilo plus coloris habet altera allegoria, quae tamen adeo placuit, ut omnium fere suffragiis excepta fuerit instar oraculi. Samaritanum hunc finxerunt Christum esse, quia sit custos noster: vulneri infusum fuisse vinum cum oleo dixerunt, quia poenitentia et gratiae promissione nos Christus sanet. Tertiam argutiam fabricati sunt, quod Christus non statim restituat sanitatem, sed Ecclesiae tanquam hospiti commendet paulatim curandos. Fateor nihil horum non esse plausibile: verum Scripturae maior habenda est reverentia, quam ut germanum eius sensum hac licentia transfigurare liceat. Certe praeter Christi mentem has speculationes a curiosis hominibus fuisse confictas, cuivis perspicuum est.

Matth. 40. *In his duobus mandatis.* Redeo nunc ad Matthaeum, ubi dicit Christus, totam Legem ac Prophetas pendere in his duobus mandatis: non quod hic restringere velit totam Scripturae doctrinam, sed quia ad haec duo capita referri debeat, quicquid ubique de ratione pie et iuste vivendi praecipitur. Neque enim Christus generaliter disserit, quid Lex et Prophetae contineant, sed contexens suum sermonem, nihil aliud in Lege et Prophetis requiri dicit, nisi ut quisque Deum et proximos suos diligat: acsi diceret, summam piae rectaeque vitae in Dei cultu et hominum caritate sitam esse et inclusam, sicuti Paulus perfectionem Legis dicit esse caritatem (Rom. 13, 10.). Quare perperam hoc Christi dictum arripiunt quidam imperiti, acsi in Lege et Prophetis nihil altius quaerendum esset. Nam sicuti inter promissiones et mandata tenenda est distinctio, ita hic non generaliter pronuntiat Christus, quid discendum sit ex Dei verbo, sed pro circumstantia causae, in quem scopum dirigantur omnia mandata, admonet. Interim gratuita peccatorum remissio, per quam Deo reconciliamur, fiducia Dei invocandi, arrha futurae haereditatis, et aliae omnes fidei partes, licet primum in Lege gradum obtineant, non pendent in his duobus mandatis: quia aliud est exigi quod debetur, aliud offerri quod nobis deest.

Idem aliis verbis notatur apud Marcum, quod nullum aliud praeceptum his maius sit.

Marc. 32. *Bene, praeceptor dixisti.* Solus Marcus Scribam fuisse mansuefactum commemorat, atque hoc notatu dignum est, quod quum maligne et per insidias Christum esset adortus, non solum tacitus cedit veritati, sed palam et ingenue Christo subscribit. Ita videmus non ex eorum hostium genere fuisse, quorum insanabilis est pertinacia: quia licet centies convicti sint, non tamen desinunt veritatem quovis modo oppugnare. Caeterum ex hoc responso colligitur, Christum non praecise duobus tantum verbis complexum esse vitae regulam, sed ut occasio ferebat, invectum esse in fictam et larvatam scribarum sanctimoniam: qui, quum externis tantum ceremoniis incumberent, fere pro nihilo ducebant spiritualem Dei cultum, caritatis vero apud eos non magna erat ratio. Quanquam autem Scriba talibus corruptelis imbutus erat, ut tamen fieri interdum solet, rectae notitiae semen ex Lege conceperat, quod latebat suffocatum in eius corde: hinc fit ut facile a pravo usu se reflecti sustineat. Videtur tamen hoc minime quadrare, quum pars sint divini cultus sacrificia, et ad priorem Legis tabulam pertineant, hominum caritati postponi. Solutio est, quamvis longe praestet Dei cultus, ac pretiosior sit omnibus iustae vitae officiis, externa tamen eius exercitia per se tanti non esse, ut caritatem obruere debeant. Scimus enim caritatem per se et simpliciter placere Deo, quum sacrificia non moretur, neque probet nisi in alium finem. Adde quod de nudis et inanibus sacrificiis hic agitur, quia verae et sincerae probitati ficticiam pietatis speciem Christus opponit. Eadem quoque doctrina passim occurrit apud Prophetas, ut sciant hypocritae nullius pretii esse sacrificia, quibus coniuncta non est spiritualis veritas, nec Deum pecudum victimis placari, ubi caritas negligitur.

34. *At Iesus quum videret.* An ulterius deinde profecerit hic scriba incertum est: sed quia se docilem ostenderat, Christus manum illi porrigit, ac suo exemplo docet iuvandos a nobis esse, in quibus principium aliquod vel docilitatis vel rectae intelligentiae apparet. Videtur enim duabus de causis pronuntiasse Christus, hunc scribam non procul abesse a regno Dei: nempe quia ad officium erat flexibilis, et prudenter a necessariis officiis discernebat externam cultus Dei professionem. Porro non tam eius laudandi quam cohortandi causa testatus est Christus, ipsum esse propinquum regno Dei, et in eius persona nobis omnibus animum addit, ut rectam viam semel ingressi eo alacrius pergamus. His etiam verbis docemur, multos, dum adhuc errore tenentur impliciti, clausis tamen oculis ad viam accedere, et hoc modo praeparari, ut maturo tempore in stadio Domini currant. Quod dicunt Evangelistae, obstructum fuisse os adversariis, ut amplius Christo insidiari non auderent, non ita accipere convenit, quasi destiterint ab obstinata sua pervicacia: intus enim fremebant, ut solent ferae bestiae caveis inclusae, vel ut feroces equi frenum mordebant. Sed quo magis ferrea erat eorum durities ac indomita rebellio, eo magis illustrem de utraque triumphum egit Christus. Haec autem eius victoria non parum animare nos debet, ne unquam in veritate tuenda frangamur, certi de successu. Fiet quidem saepe, ut proterve usque in finem insultent hostes, sed tandem efficiet Deus, ut in eorum capita recidat iste furor, ac veritas nihilominus victrix emergat.

(178.) MATTH. XXII. 41. Congregatis autem Pharisaeis, interrogavit eos Iesus, 42. Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Davidis. 43. Ait illis, Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens, 44. Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum? 45. Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? 46. Et nemo poterat ei respondere quicquam: neque ausus fuit quisquam ex illo die eum amplius interrogare.

MARC. XII. 35. Et respondens Iesus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribae, Christum esse filium David? 36. Nam ipse David dixit in Spiritu sancto, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. 37. Ipse ergo David vocat eum Dominum: et unde filius eius est? Et multa turba audiebat illum libenter.

LUC. XX. 41. Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt Christum esse filium David? 42. Et ipse David dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, 43. Donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. 44. David ergo Dominum illum vocat: et quomodo filius eius est?

Matth. 42. *Quid vobis videtur.* Clarius exprimunt Marcus et Lucas, cur hoc Christus quaesierit, quia scilicet prava inter scribas opinio invaluerat, promissum Redemptorem ex Davidis filiis et successoribus unum quempiam fore, qui nihil humana natura praestantius secum afferret. Nam statim ab initio Satan quibuscunque potuit artibus ficticium aliquem Christum supponere conatus est, qui verus non esset Dei et hominum mediator. Quia toties pollicitus fuerat Deus, proditurum esse Christum ex semine vel lumbis Davidis, altius omnium cordibus infixa erat haec persuasio apud Iudaeos, quam ut ferre possent naturam humanam illi detrahi. Passus est igitur Satan, Christum agnosci verum hominem et filium Davidis, quia hoc fidei caput labefactare frustra tentasset: sed (quod deterius erat) sua illum Deitate nudavit, quasi unus quilibet ex filiis Adae esset futurus. Atqui hoc modo spes futurae et aeternae vitae et spiritualis iustitia abolebatur. Ex quo vero exhibitus fuit Christus mundo, pluribus vel machinis, vel cuniculis nunc humanam, nunc divinam eius naturam evertere conati sunt haeretici, ne vel illi ad nos servandos plena esset potestas, vel familiaris ad eum accessus nobis pateret. Porro quum iam instaret hora mortis, testatam facere Deitatem suam voluit ipse Dominus, ut intrepide in ipsum recumberet piorum omnium fiducia: nam si homo tantum esset, neque in ipso liceret gloriari, neque ab ipso salutem sperare. Nunc tenemus eius consilium, quod

scilicet non tam sua causa asseruerit se Filium Dei esse, quam ut fidem nostram in coelesti sua potentia fundaret. Nam ut carnis infirmitas, qua se nobis propinquum fecit, audaciam nobis praebet, ne dubitemus ad eum accedere, ita si sola nobis ante oculos versetur, metu potius et desperatione nos implebit, quum bonam fiduciam suggerat. Notandum tamen est, non reprehendi scribas, quia Christum docerent fore Davidis filium, sed quia merum sibi hominem fingerent, qui venturus e coelo erat, ut hominis naturam et personam indueret. Nec de se ipso diserte verba facit Dominus, verum simpliciter ostendit, impie errare scribas, qui tantum e terra et humana progenie Redemptorem exspectent. Caeterum quanquam inter eos tritum erat dogma, ex Matthaeo tamen colligimus, coram plebe rogatos fuisse quid sentirent.

43. *Quomodo David in Spiritu.* Quod Davidem in Spiritu loquutum esse Christus admonet, emphaticum est: nam rei futurae vaticinium rei praesentis testimonio opponit. Nam cavillum, quo hodie effugiunt Iudaei, anticipat hac voce. Dicunt hoc praeconio celebrari Davidis regnum, quasi Deum sibi regnandi auctorem statuens, contra insanos hostium suorum conatus insurgeret, ac quicquam Deo invito profecturos negaret. Ne quid tale obiicerent scribae, praefatus est Christus, Psalmum de persona Davidis minime esse compositum, sed dictatum Spiritu prophetico, ut futurum Christi regnum describeret: sicuti etiam ex contextu evincere promptum est, neque in Davidem, neque in alium quempiam ex terrenis regibus competere, quae illic leguntur. Nam illic David regem inducit novo sacerdotio ornatum, quo necesse erat abrogari veteres Legis umbras. Nunc videndum, quomodo Christum probet maioris excellentiae fore, quam ut progenitus tantum sit ex semine Davidis: nempe quia David, qui rex erat et caput populi, ipsum appellat dominum: unde sequitur, in eo aliquid subesse homine maius. Videtur tamen infirma et frigida esse ratio, quia excipi potest, quum Psalmum populo canendum daret, non habito personae suae respectu, Christo in alios tribuisse imperium. Verum ego contra excipio, quum ipse ex Ecclesiae membris unum esset, nihil minus fuisse consentaneum, quam ut se communi doctrina privaret. Hic quasi una voce gloriari iubet omnes Dei filios, coelestis et invicti regis praesidio se tutos esse. Si ab Ecclesiae corpore separetur, salutis in Christo promissae particeps non erit. Si haec vox paucorum esset, dominium Christi se non extenderet usque ad Davidem. Nunc vero nec ipse, nec alius quisquam ab eius subiectione eximi potest, quin simul excidat a spe aeternae salutis. Ergo quum Davidi nihil melius fuerit quam comprehendi in Ecclesia, non minus sibi quam reliquo populo Psalmum hunc dictavit. In summa hoc elogio Christus statuitur summus et unicus Rex, qui inter omnes fideles emineat. Nec ulla exceptio admitti debet, quin, ubi praeficitur Ecclesiae Redemptor, ad unum omnes in ordinem cogantur. Quare minime dubium est, quin se quoque eius imperio submittat David, ut in Dei populo censeatur. Sed occurrit iam alia quaestio, an non extollere potuerit Deus, quem ex hominum genere Redemptorem dabat, ut Davidis esset dominus, licet filius. Nam et hic non substantiale Dei nomen, sed tantum Adonai ponitur, quod saepe etiam hominibus aptatur. Respondeo, Christum pro confesso sumere, qui numero hominum eximitur, et in eum honoris gradum evehitur, ut sit summum totius Ecclesiae caput, non

esse merum hominem, sed Dei quoque maiestate praeditum. Nam Deus aeternus, qui iureiurando sibi uni hoc vindicat, ut coram se flectatur omne genu, simul etiam iurat, se alteri gloriam suam non daturum (Ies. 45, 23. et 42, 8.). Atqui, teste Paulo, dum evectus est in regnum Christus, datum illi fuit nomen quod est super omne nomen, ut coram ipso flectatur omne genu (Rom. 14, 11. Phil. 2, 9.). Atque ut id nunquam a Paulo dictum esset, sic tamen res habet, Christum ideo praeesse Davidi et sacris aliis regibus, quia supra an-gelos quoque excellit: quod in hominem creatum non competeret, nisi idem quoque esset Deus in carne manifestatus. Fateor quidem hic diserte et ad verbum non exprimi divinam eius essentiam, sed inferre promptum est, Deum esse, qui supra omnes creaturas locatur.

44. *Dixit Dominus Domino.* Hic Spiritus sanctus praeit omnibus piis triumphale carmen, ut Satanae et omnibus impiis animose insultent, ac eorum furorem derideant, quod Christum moliuntur e solio suo eiicere. Ergo ne vacillent vel expavescant, cernentes moveri in terra ingentes strepitus, iubentur sacrum et inviolabile Dei decretum contrariis omnibus studiis opponere. Sensus ergo est: quantumvis insaniant homines, irritum tamen fore quicquid machinari audebunt ad labefactandum Christi regnum, quod non hominum arbitrio, sed divinitus erectum aeterna stabilitate fulcitur. Ergo quoties violenter impetitur hoc regnum, veniat nobis in mentem hoc coeleste oraculum. Nam certe in Christi manu deposita fuit haec promissio, ut eam singuli fideles in suum usum accommodent. Deus autem neque varius est, neque fallax, ut retractet quod semel ore suo protulit. Porro *sessio ad dexteram*, metaphorice accipitur pro secundo vel proximo gradu, quem Dei vicarius occupat. Quare tantundem valet ac summum imperium et potentiam obtinere Dei nomine: sicuti Deum unigenito Filio suas partes mandasse scimus, ut per eius manum Ecclesiam suam gubernet. Itaque haec loquutio locum minime designat, sed potius coelum et terram includit sub Christi imperio. Sessurum vero Christum Deus pronuntiat, donec prostrati fuerint eius inimici, ut sciamus invictum fore et inexpugnabile eius regnum: non quod subactis hostibus privandus sit potestate sibi data, sed quia cadentibus omnium hostium turbis, integer perpetuo stabit. Interea notatur, quae hodie perspicitur regni eius conditio, ne molestum nobis sit, ubi videmus undique infestari.

(179.) MATTH. XXIII. 1. Tunc Iesus loquutus est ad turbas et ad discipulos suos, 2. Dicens, In cathedra Mosis sedent Scribae et Pharisaei: 3. Omnia ergo quaecunque praeceperint vobis servare, servate et facite: secundum vero opera eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt. 4. Nam colligant onera gravia et difficilia portatu, imponuntque in humeros hominum: digito autem suo ea nolunt tangere. 5. Omnia vero opera sua faciunt, ut spectentur ab hominibus: dilatant autem phylacteria sua, et magnificant fimbrias palliorum suorum, 6. Amantque primos accubitus in coenis, et primas cathedras in synagogis, 7. Et salutationes in foro, et

vocari ab hominibus Rabbi. 8. Vos autem nolite vocari Rabbi: unus enim est magister vester, Christus, vos autem omnes fratres estis. 9. Et patrem nolite vobis vocare in terra: unus enim est Pater vester, qui in coelis est. 10. Nec vocemini magistri: unus enim est magister vester, Christus. 11. Qui maximus est vestrum, erit minister vester. 12. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur.

MARC. XII. 38. Et dicebat illis in doctrina sua, Cavete a Scribis, qui amant in stolis ambulare, et salutationes in foris, 39. Primasque sellas in synagogis, et primos accubitus in coenis.

LUC. XI. 45. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi, Magister, haec dicens, etiam nos afficis contumelia. 46. At ille ait, Et vobis Legisperitis, vae, quia oneratis homines oneribus, quae portatu difficilia sunt: ipsi autem non uno digitorum vestrorum attingitis sarcinas. (*Paulo ante.*) 43. Vae vobis, Pharisaei, qui appetitis primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro. XX. 45. Audiente vero cuncto populo, dixit discipulis suis: 46. Cavete a Scribis, qui appetunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foris, et primas cathedras in synagogis, et primos accubitus in coenis.

Matth. 1. *Loquutus est ad turbas.* Apprime utilis fuit haec admonitio, ut inter dissidia et certaminum strepitus, in rebus turbatis et confusis, in dissipatione recti et legitimi ordinis, salva tamen maneret verbi Dei auctoritas. Nam huc spectavit Christi consilium, ne plebs scribarum vitiis offensa Legis reverentiam abiiceret. Scimus enim, quam proclives ad eius fastidium sint hominum mentes: praesertim ubi dissolutior est pastorum vita, neque verbis respondet, vulgo omnes eorum exemplo, quasi concessa impunitate, lasciviunt. Idem etiam (imo aliquid deterius) in discordiis accidit: nam maior pars excusso iugo profundit suas libidines, ac extremus contemptus erumpit. Porro tunc ardebant scribae avaritia, ambitione turgebant, notae erant eorum rapinae, formidabilis crudelitas, tantaque morum corruptio, ut videri possent in Legis interitum conspirasse. Ad haec purum et genuinum Legis sensum pravis suis commentis perverterant, ut cogeretur Christus acriter cum ipsis confligere: quia ad exstinguendam veritatis lucem mira rabies eos ferebat. Itaque quia periculum erat, ne multi partim ex talibus corruptelis, partim ex certaminum tumultu, contemptum totius pietatis conciperent, tempestive occurrit Christus ac perperam fieri pronuntiat, si ob vitia hominum pessum eat vera religio, et ex Legis reverentia quicquam decedat.

Quum scribae obstinati prorsus essent varitatis hostes, quia tyrannide sua oppressam tenebant Ecclesiam, coactus fuit Christus eorum flagitia detegere: nisi enim abstracti ab eorum servitute fuissent boni et simplices, praeclusa erat Evangelio ianua. Alia etiam fuit ratio, quia plebs licitum sibi esse putat, quicquid a suis rectoribus fieri animadvertit, legemque sibi fingit ex vitiosis illorum moribus. Caeterum ne quis in diversam partem traheret quae dicturus erat, praefatur, qualescunque sint doctores, minime tamen aequum esse, vel ex eorum sordibus labem aliquam Dei verbo aspergi, vel ex pravis eorum exemplis arripi peccandi licentiam. Atque haec prudentia diligenter notanda est. Plerique enim, dum hoc unum captant, ut odio gravent et infamia deforment improbos et sceleratos, inconsiderato suo zelo miscent omnia et confundunt. Contemnitur enim omnis disciplina, calcatur pudor: denique nullus manet honesti respectus, imo multis crescit inde audacia, dataque opera sacerdotum peccata traducunt, ut liberius ipsi inducto colore peccent. Christus autem sic invehitur in scribas, ut Legem Dei prius a contemptu asserat. Haec igitur eadem cautio nobis tenenda est, si reprehensiones nostras prodesse cupimus. Rursus tamen notare convenit, nullius offendiculi metu deterritum fuisse Christum, quominus impios doctores, sicuti meriti erant, traduceret. Tantum hanc moderationem tenuit, ne propter hominum probra Dei doctrina vilesceret. Porro ut sciamus, de vitiis concionatum esse, non ut personis invidiam crearet, sed ne contagio serperet latius, diserte exprimit Marcus loquutum esse *in doctrina*. Quibus verbis significat, utiliter admonitos fuisse auditores ut sibi caverent. Quanquam autem ad discipulos videtur restringere Lucas, probabile tamen est, sermonem ad totam turbam promiscue fuisse habitum. Quod etiam clarius patet ex Matthaeo, et res ipsa poscebat, ut in genere omnes respiceret Christus.

2. *In cathedra Mosis.* Non temere quod alio loco recitat Lucas huc inserere visum est. Praeterquam enim quod eadem est doctrina, non dubito quin Lucas, postquam dixerat, severe et duriter scribas correptos fuisse a Domino, addiderit etiam alias reprehensiones, quas Matthaeus in proprium locum distulit. Iam enim saepius vidimus Evangelistas, prout ferebat occasio, diversos Christi sermones coacervasse. Porro quia plenior apud Matthaeum sententia habetur, eius verba potius explicanda sumam. Hortatur Dominus fideles in summa, quum pessime vivant scribae, ne ad perversos eorum mores vitam suam flectant, sed potius forment ad Legis regulam, quam audiunt ex ore scribarum. Necesse enim habebat (ut nuper attigi) reprehendere multas in illis corruptelas, ne totum populum inficerent. Ergo ne ipsorum flagitiis labefactetur doctrina, cuius ministri erant ac praecones, fideles ad illorum verba attentos esse iubet, non autem ad opera: acsi dixisset, non esse causam, cur Dei filios a recte vivendo mala Pastorum exempla impediant. Scribarum nomine doctores vel Legis interpretes notari satis convenit, idque phrasi hebraica, eosdem apud Lucam vocari Legis peritos certum est. Peculiariter autem Pharisaeos, qui erant ex scribarum numero, perstringit Dominus, quia tunc in Ecclesiae regimine et Scripturae interpretatione haec secta primatum tenebat. Nam alibi diximus, quum Sadducaei et Esseni literales haberi mallent, Pharisaeos aliam docendi rationem quasi per manus sibi a maioribus traditam sequutos esse, ut scilicet mysticum Scripturae sensum subtilius inquirerent. Unde

et nomen illis fuit impositum: nam Pherusim dicti sunt quasi interpretes. Quanquam autem suis commentis totam Scripturam foedaverant, quia tamen se iactabant illo populari doctrinae genere, in tradendo Dei cultu et sancte vivendi disciplina praecipue vigebat eorum auctoritas. Ideo sic resolvi debet loquutio, Pharisaei et reliqui scribae, vel scribae, inter quos Pharisaei summo honore pollent, vobis dum loquuntur, rectae vitae probi sunt magistri, impiis autem operibus pessime vos instituunt: quare ad eorum ora potius quam ad manus attendite. Nunc quaeritur, quicquid praecipiant doctores, an sine discrimine parendum sit. Nam satis constat, aetatis illius scribas nequiter et scelerate corrupisse Legem pravis figmentis, onerasse iniquis legibus miseras animas, multis superstitionibus vitiasse Dei cultum: atqui servari vult Christus eorum doctrinam, acsi eorum tyrannidi resistere fas non esset. Facilis est solutio, non simpliciter conferri quamlibet doctrinam cum vita, sed hoc Christo fuisse propositum, a profanis eorum operibus discernere sanctam Dei Legem. Nam *sedere in cathedra Mosis* nihil aliud est, quam ex Lege Dei tradere, quomodo vivendum sit. Quanquam autem mihi non certo constat, unde sumpta sit loquutio, probabilis tamen est eorum coniectura, qui ad suggestum referunt quem erexit Esdras, unde Lex recitaretur (I. Esdr. 8, 4.). Certe quum Rabbini de Scriptura dissererent, ordine surgebant qui ex consessu erant verba facturi. Legem vero ipsam ex editiore loco promulgari forte moris fuit. Sedet igitur in cathedra Mosis, qui non ex se ipso, vel proprio sensu, sed ex Dei auctoritate et verbo praecipit. Simul tamen legitima vocatio hic notatur: quia ideo audiri scribas iubet Christus, quod publici essent Ecclesiae doctores. Papistis satis est titulo praeditos esse, ac locum occupare, qui leges imponunt. Huc enim torquent verba Christi, quasi necesse sit obedienter recipere quicquid mandant ordinarii Ecclesiae praesules. Atqui satis superque haec calumnia refellitur altero Christi edicto, ubi a fermento Pharisaeorum caveri iubet. Si reiicere auctore Christo non tantum fas est, sed etiam oportet quicquid purae Legis doctrinae de suo scribae admiscent, certe non sine delectu et iudicio amplecti convenit quicquid ipsis mandare libuerit. Deinde si hominum praeceptis suorum conscientias hic Christus obstringeret, falso alibi pronuntiaret, frustra Deum coli hominum mandatis. Hinc apparet, Christum eatenus populum hortari ut scribis pareat, quantisper in pura et simplici Legis interpretatione manent. Scite enim Augustinus et apposite ad Christi mentem, scribas super cathedram Mosis sedendo Legem Dei docuisse exponit: ideoque oves debuisse vocem pastoris per ipsos audire, tanquam per mercenarios. Quibus verbis continuo post subiicit, Deus ergo per illos docet: sua vero si docere velint, nolite audire, nolite facere (Tractatu in Ioannem 46.). Cui sententiae respondet, quod idem tradit libro 4. de doctrina Christiana: quoniam boni fideles non quemlibet hominem, sed ipsum Deum obedienter audiunt, ideo utiliter audiuntur qui etiam utiliter non agunt. Cathedra ergo non scribarum, sed Mosis cogebat eos bona docere, etiam non bona facientes. Sua enim agebant in vita sua: docere autem sua, cathedra eos non sinebat aliena.

4. *Colligant enim onera.* Non accusat scribas, quasi duris et iniquis legibus animas tyrannice opprimant. Tametsi enim multos induxerant supervacuos ritus (ut patet ex aliis locis), nunc tamen

vitium illud Christus non attingit: quia rectam doctrinam cum prava et dissoluta vita confert. Porro Legem Dei *onus vocari grave et difficile portatu*, mirum non est, ac praesertim nostrae infirmitatis respectu. Sed quamvis nihil exigerent scribae, nisi quod a Deo mandatum erat, Christus tamen hic nimis rigidam et austeram docendi rationem perstringit, quae trita est superbis istis hypocritis, ut scilicet imperiose ab aliis flagitent quicquid debetur Deo, sintque inexorabiles in urgendis officiis, sibi autem blande remittant quae tam severe iniungunt aliis, et secure quidvis indulgeant. Quo sensu illis exprobrat Ezechiel, quod cum austeritate et potentia dominentur. Nam qui serio Deum timent, quanquam ad eius obsequium sincere et solide formare studeant discipulos, quia tamen in se ipsos magis quam in alios sunt severi, non tam praecisi sunt exactores: deinde, quia suae infirmitatis conscii sunt, clementer ignoscunt infirmis. At stupidis Dei contemptoribus nihil ad iubendum audacius vel magis crudele fingi potest, quia illis curae non est difficultas, qua se eximunt. Quare nemo aliis moderate praecipiet, nisi qui sibi primum erit magister.

5. *Omnia vero opera faciunt.* Nuper dixerat, scribas longe aliter vivere quam doceant: nunc vero addit, si quid boni habeant in speciem, id fictum esse et nugatorium, quia nihil aliud sit illis propositum, quam placere hominibus ac se venditare. Atque hic tacite vero pietatis et sanctae vitae studio opponitur eorum operum larva, quae non nisi ad ostentationem valent. Nam integer Dei cultor nunquam ampullis istis erit deditus, quibus inflati sunt hypocritae. Ita non tantum reprehenditur ambitio in scribis et Pharisaeis: sed quum Dominus in tota eorum vita transgressionem divinae Legis et contemptum damnasset, ne clypei loco obiicerent fucosam suam sanctimoniam, per occupationem respondet, frivolas esse nugas et pro nihilo habendas in quibus se iactant, quia illic mera regnat ostentatio. Postea speciem unam profert, ex qua talis ambitio facilis erat cognitu, quod scilicet in vestium fimbriis se probos Legis cultores in hominum oculis ostentent. Quorsum enim fimbriae latiores, et phylacteria communi vulgi more magis splendida, nisi ad inanem pompam? Iusserat Dominus, ut Iudaei insignes ex Lege sua et delectas quasdam sententias cum in fronte, tum in suo vestitu gestarent: nempe quia facile carni obrepit Legis oblivio, subinde ad eius memoriam revocari populum suum Dominus volebat. Nam et ideo tales sententias iussi erant aedium suarum postibus inscribere, ut quocunque verterent oculos, pia aliqua admonitio statim occurreret. Quid autem scribae? Ut a reliquo populo differrent, praecepta Dei splendidius in vestibus suis depicta gestabant. In hac autem iactantia se putida ambitio prodebat. Nos vero hinc quoque discamus, quam ingeniosi sint homines ad inanes fucos miscendos, ut sua vitia sub aliquo virtutum colore et integumento occultent, quum scilicet quae Deus mandavit pietatis exercitia ad suam hypocrisin detorqueant. Nihil utilius fuit quam sensus omnes exercere in Legis meditatione, neque id etiam frustra mandatum a Domino fuerat. Tantum vero abfuit, ut proficerent in talibus rudimentis, ut perfectam iustitiam in vestium ornatu locantes Legem in tota vita sua spernerent. Neque enim magis contumeliose potuit Lex Domini ludibrio haberi, quam quum servari ipsam fingerent theatrico habitu, et custodias eius vocarent personas ad augendam fabulam compositas. Quod Marcus et

Lucas de stolis dicunt, eodem pertinet: scimus orientales passim usos fuisse longis vestibus, quem morem hodie quoque retinent. Sed ex Zacharia (13, 4.) apparet, Prophetas certa pallii forma a reliquis fuisse distinctos. Nec vero ratione caruit, doctores ita vestiri, ut in eorum habitu plus gravitatis et modestiae quam in vulgari exstaret. Scribae vero id perperam ad luxum et pompam converterant. Quod exemplum ad se traxerunt sacrifici papales, in quibus constat stolas nihil aliud esse quam superbae tyrannidis insignia.

6. *Amantque primos accubitus.* Probat ex claris signis nullum in scribis vigere pietatis studium, sed ambitioni esse prorsus deditos. Nam expetere primos accubitus primasque sessiones, non nisi eorum est, qui superbe se inter homines efferre malunt quam Deo probari. Praecipue vero hoc in illis Christus damnat, quod vocari appeterent magistri. Quanquam enim nomen *Rabbi* per se excellentiam designat, usus tamen invaluerat tunc apud Iudaeos, ut sic magistros Legisque doctores vocarent. Christus vero hunc honorem cuiquam negat, praeter se unum, competere: unde sequitur, non nisi cum eius iniuria ad homines transferri. Videtur tamen hoc nimis esse durum, imo absurdum, quum iam per se nos Christus non doceat, sed magistros nobis ordinet ac praeficiat: titulo autem privari quibus munus iniungit, ridiculum est. Imo quum versatus est in terris, Apostolos constituit, qui suo nomine docendi officium obirent. Quodsi de titulo agitur, Paulus (I. Tim. 2, 7.) certe nolebat cum iniuria Christi sacrilega usurpatione gloriari, quum se magistrum et doctorem gentium asseruit. Sed quia non aliud fuit Christi consilium, quam omnes a minimo usque ad maximum in ordinem cogere, ut ius suum sibi integrum servaret, non est cur de voce quispiam laboret. Non ergo moratur Christus, quo titulo vocentur qui docendi partes obeunt, sed eos continet intra iustas metas, ne fratrum fidei dominentur. Tenenda enim semper est distinctio, uni Christo obediendum esse, quia de ipso solo vox Patris e coelo personuit, Ipsum audite: doctores vero sic esse eius ministros, ut in ipsis audiri debeat, sintque sub eo magistri, quatenus personam eius sustinent. Caput est, ut sua illi in solidum auctoritas maneat, nec quisquam mortalium minimam eius partem delibet. Sic unicus est Pastor: sed tamen multos sub se admittit pastores, modo supra omnes emineat, et per eos solus Ecclesiam gubernet. Itaque oppositum membrum notandum est. Nam quia fratres sumus, neminem in alios magisterio fungi contendit: unde sequitur, magisterium non damnari, quo non violatur fraterna inter pios communicatio. Denique nihil aliud hic praecipitur, nisi ut omnes ab ore solius Christi pendeant. In eundem fere sensum ratiocinatur Paulus, quum docet temere arripi ab aliis iudicium in alios, quia omnes mutuo sunt fratres, et omnes sisti oportet ad Christi tribunal (Rom. 14, 10.)

9. *Patrem nolite vobis vocare.* Eodem fere sensu patris honorem soli Deo vindicat, quo se nuper asseruit unicum magistrum: neque enim sibi hoc nomen sumpserunt homines, sed divinitus illis concessum fuit. Quare non modo fas est patres nobis in terra vocare, sed hoc honore eos privare impium est. Nec valet quae a quibusdam affertur distinctio, homines, a quibus progeniti sunt liberi, esse patres secundum carnem: solum vero Deum esse Patrem spirituum. Fateor quidem, sic Deum ab hominibus interdum distingui (sicut ad Hebraeos 12, 5.), sed quum Paulus non semel patrem

spiritualem se nominet (I. Cor. 4, 15. Phil. 2, 22.), videndum est, quomodo id conveniat cum Christi verbis. Verus ergo sensus est, paternum honorem falso tribui hominibus, si Dei gloriam obscurat. Id autem fit, quoties mortalis homo seorsum a Deo censetur pater, quum ab uno Deo per Christum pendeant omnes cognationis gradus, ac sic inter se cohaereant, ut Deus proprie solus sit omnium pater. Ideo secundo repetitur superior sententia de Christi magisterio, ut sciamus hunc esse legitimum ordinem, si omnibus praesit unus Deus, paternoque iure et imperio potiatur, Christus autem doctrinae suae omnes subiiciat, et habeat discipulos. Quemadmodum alibi dicitur, Christum esse unicum totius Ecclesiae caput (Eph. 1, 22.), quia scilicet totum corpus ei subesse et parere conveniat.

11. *Qui maximus est vestrum.* Hac clausula ostendit, se non sophistice litigasse de vocibus, sed rem potius spectasse, ne quis ordinis sui oblitus plus quam par est sibi usurpet. Pronuntiat igitur, summam in Ecclesia dignitatem esse non imperium, sed ministerium. Quisquis in hac mensura se continet, nec Deo nec Christo quicquam eripit, quocunque ornetur titulo. Sicuti rursum frustra servi elogio fucatur potestas, quae Christi magisterio derogat. Quid enim prodest, quod Papa tyrannicis legibus oppressurus miseras animas, se servum servorum Dei praefatur, nisi ut palam insultet Deo, et hominibus probrose illudat? Caeterum ut vocibus non insistit Christus, ita praecise hoc suis mandat, ne altius aspirent vel conscendere appetant, quam ut sub Patre coelesti aequaliter fraternam colant societatem, et qui honore pollent, se aliis exhibeant ministros. Adiungit illam insignem sententiam, quae alibi exposita fuit: qui se exaltat, humiliabitur, etc.

(180.) MATTH. XXIII. 13. Vae autem vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum coelorum ante homines: vos enim non intratis, nec advenientes sinitis intrare. 14. Vae autem vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia comeditis domos viduarum, idque praetextu prolixae orationis: propter hoc gravius puniemini. 15. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum: et quum fuerit factus, facitis eum filium gehennae duplo magis, quam vos estis.

MARC. XII. 40. Qui devorant domos viduarum, et sub praetextu prolixae orationis, hi accipient graviorem damnationem.

LUC. XI. 52. Vae vobis Legisperitis, quia tulistis clavem scientiae: ipsi non introistis, et eos qui intrabant prohibuistis. XX. 47. Qui devorant domos viduarum, ac per

simulationem longas preces faciunt, hi accipient maiorem damnationem.

Acrius adhuc in eos invehitur, idque facit non tam eorum causa, quam ut plebem et simplices ab eorum secta revocet. Nam etsi reprobis Dei vindictam saepe proponi videmus in Scriptura, ut magis reddantur inexcusabiles, sub eorum tamen persona utiliter monentur filii Dei, ne se implicent iisdem scelerum laqueis, sed a simili exitio sibi caveant. Certe quum scribae, everso Dei cultu et corrupta pietatis doctrina, nullam correctionem ferrent, et desperata insania in suam et totius populi perniciem oblatae redemptioni se opponerent, omnibus exosos et detestabiles reddi oportuit. Quanquam non tam quid meriti essent Christus respexit, quam quid utile esset rudibus et imperitis. Voluit enim sub vitae suae finem sollenne relinquere testimonium, ne quis nisi sciens et volens ab impiis illis nebulonibus falli posset. Scimus autem, quantum sit obstaculum simplicibus stulta falsorum doctorum reverentia, ne ab erroribus liberentur. Falsa doctrina imbuti tunc erant Iudaei, imo multas superstitiones ab infantia imbiberant. Quum difficile per se et arduum foret reducere eos in viam, maxime illis obstabat praepostera opinio, quam conceperant de falsis doctoribus, quod scilicet legitimos esse putarent Ecclesiae praesules, divini cultus antistites, et pietatis columnas. Adde quod sic fascinati erant, ut vix possent inde abstrahi nisi violento metu. Non ergo ut scribas sanet Christus, horribilem Dei vindictam illis denuntiat, sed ut reliquos absterreat ab eorum fallaciis. Quemadmodum hodie in clerum papalem asperius cogimur detonare, non alia de causa nisi ut qui dociles sunt ac non penitus reprobi ad salutem suam attendant, et perculsi Dei iudicio exitiales superstitionum, quibus captivi tenentur, laqueos abrumpant. Unde colligitur, quam crudelis sit eorum mollities, quibus molesta est nostra vehementia. Displicet illis duriter et acerbe vexari lupos, qui laniandis ac vorandis ovibus assidue inhiant: et tamen vident miseras oves deceptas inani larva, sponte se in luporum fauces coniicere, nisi pastor qui ipsas salvas cupit, et ab interitu eripere conatur, clamosa voce ipsas abigat. Tenendum est igitur Christi consilium, ut nos eius exemplo severe minemur impiis deceptoribus, et in eos fortiter clamemus, ut quicunque sunt sanabiles exitii metu ab illis fugiant. Nam etsi apud veritatis hostes nihil proficitur, citandi tamen sunt ad Dei tribunal, et alii monendi ut eandem sibi maledictionem instare sciant, nisi mature discedant a pravo consensu.

Matth. 13. *Clauditis regnum coelorum.* Maledictionem illis denuntiat Christus, quia in commune totius populi exitium munus suum pervertunt: nam quum penes eos esset Ecclesiae regimen, debuerant esse quasi ianitores regni coelorum. Quorsum enim pertinet religio et sacra doctrina, nisi ut nobis coelos aperiat? Scimus enim totum humanum genus exsulare a Deo, et ab haereditate aeternae salutis excludi. Pietatis autem doctrina quasi ianua est, qua ad vitam ingredimur: ideo metaphorice Scriptura dicit pastoribus dari claves regni coelorum, quemadmodum fusius exposui cap. 16. Atque haec definitio tenenda est, quae etiam ex Lucae verbis clarius patet, ubi exprobrat Christus Legis peritis, quod sustulerint clavem scientiae:

nempe quod, quum Legis divinae custodes essent, populum fraudabant vera eius intelligentia. Sicut ergo hodie apud pastores depositae sunt claves regni coelorum, ut in vitam aeternam fideles admittant, et ab omni eius spe arceant incredulos, sic olim sacerdotibus et scribis sub Lege idem munus iniunctum fuit. Porro ex voce *scientiae* colligimus, quam stulte Papistae imaginarias claves fabricent, quasi esset magica quaedam potestas absque verbo Dei. Nam Christus innuit non alios uti istis clavibus, quam qui doctrinae ministri sunt. Si quis obiiciat, Pharisaeos, licet perversi essent Legis interpretes, claves nihilominus tenuisse: respondeo, quamvis officii respectu illis commissae forent, malitia tamen ac fraude fuisse suppressas, ut nullus maneret earum usus. Ideo Christus eos abstulisse dicit, vel furatos esse clavem illam scientiae, qua coelorum ianuam aperire debuerant. Sicuti hodie in Papatu obseratum est coelum misero populo, dum ianitores ipsi (saltem quibus imposita erat haec cura) tyrannide sua impediunt, ne aperiatur. Porro nisi simus plus quam socordes, manus sponte impiis tyrannis non dabimus, qui nos crudeliter ab ingressu vitae prohibent.

14. *Quia comeditis domos viduarum.* Longius nunc progreditur: neque enim crimina tantum accusat, quae palam odio et detestatione digna erant, sed virtutum etiam fucos abstergit, quibus plebem fallebant. Si quis excipiat, non fuisse opus reprehendi, quae exemplo nocere non poterant, tenendum illud memoria est, non aliter potuisse eorum saluti consuli, qui scribarum erroribus devincti erant, nisi prorsus ab illis deficerent. Haec igitur ratio Christum coegit inanem virtutum speciem, quae superstitionum fomentum erat, traducere. Dicit igitur in summa, etiam ubi recte facere videntur, perperam religionis praetextu abuti. In longis precibus signum aliquod erat rarae pietatis: nam quo quisque sanctior est, precandi studio magis est deditus. Pharisaeos autem et scribas adeo impuros esse dicit Christus, ut ne praecipuam quidem divini cultus partem sine peccato usurpent, quia illis precandi assiduitas turpis lucri sit aucupium. Neque enim aliter preces vendebant quam mercenarii diurnas operas locant. Unde etiam colligimus, non praecise reprehendi longas preces, quasi in ea re vitium sit (praesertim quum Ecclesiae pastores precando singulariter intentos esse oporteat), sed hanc corruptelam damnari, quod res per se laudabilis in pravum finem conversa esset. Nam ubi ex conducticiis precibus captatur quaestus, quo magis crescit fervidae (ut loquuntur) devotionis species, eo magis profanatur Dei nomen. Quoniam autem vulgi animis pridem insederat falsa persuasio, ideo asperius illis minatur Christus: neque enim leve crimen est rei tam sacrae pollutio. Viduas autem praecipue fuisse captatas mirum non est, quia, quum ad superstitionem propensae sint mulierculae, nebulonibus eas emungere semper sollenne fuit. Sic Paulus falsis aetatis suae doctoribus obiicit, quod captivas ducant mulierculas, oneratas peccatis (II. Timoth. 3, 6.).

15. *Quia circuitis mare.* Hoc quoque zelo favorem sibi acquisierant scribae, quod studerent ad religionem Iudaicam adducere exteros et incircumcisos. Itaque si quem suis illecebris vel alio artificio pellexerant, quasi aucta Ecclesia miros agebant triumphos. Hinc etiam magni plausus a vulgo, quod alienigenas sua industria et virtute Dei Ecclesiae insererent. Christus autem ex adverso pronuntiat, id studium adeo ipsis non dandum esse laudi, ut Dei vindictam

magis ac magis provocent, quia in graviorem interitum eos attrahant, qui se dedunt eorum sectae. Notandum enim quam tunc corruptus fuerit status, et quam dissipata religio. Nam sicuti Deo acquirere discipulos pium et praeclarum fuisset opus, ita ad cultum Iudaicum (qui tunc degener erat, imo impiis profanationibus refertus) allicere gentiles, nihil aliud fuit quam a Scylla in Charybdin eos rapere. Adde quod sacrilego nominis Dei abusu graviorem in se vindictam provocabant, quum illis religio crassiorem peccandi licentiam daret. Tale hodie exemplum in monachis spectare licet: sedulo enim ipsi undique proselytos corradunt, sed quos ex lascivis et impurae vitae hominibus reddant prorsus diabolos. Nam ea est lustrorum, in quibus bacchantur, corruptio, quae vel coelestes angelos depravet. Interim vestitus monachalis tegendis omne genus flagitiis aptissimum est velum.

(181.) MATTH. XXIII. 16. Vae vobis duces coeci, qui dicitis, Quicunque iuraverit per templum, nihil est: qui autem iuraverit per aurum templi, reus est. 17. Stulti et coeci, utrum enim maius est, aurum an templum, quod sanctificat aurum? 18. Et quicunque iuraverit per altare, nihil est: quicunque autem iuraverit per donum, quod est super illud, reus est. 19. Stulti ac coeci, utrum enim maius est, donum an altare, quod sanctificat donum? 20. Qui ergo iuraverit per altare, iurat per ipsum, et per omnia, quae super illud sunt. 21. Et qui iuraverit per templum, iurat per illud, et per eum, qui habitat in eo. 22. Et qui iuraverit per coelum, iurat per solium Dei, et per eum, qui sedet super illud.

Matth. 16. *Vae vobis duces coeci.* Sicuti hypocrisi fere semper coniuncta ambitio est, sic populi superstitiones fovere solet pastorum avaritia et rapacitas. Sponte quidem mundus in errores propendet, imo quasi consulto fallacias et omne genus imposturas sibi arcessit, sed tunc demum obtinent vitiosi cultus, dum eos confirmant ipsi antistites. Atqui ut plurimum contingit, eos qui praesunt non modo sua conniventia blandiri erroribus, quia sibi lucrosos esse vident, sed suis flabellis eos magis accendere. Sic videmus in Papatu innumeris artibus auctas fuisse superstitiones, quum sacrifici praedae inhiarent, qui adhuc quotidie multa excogitant, quibus stultum vulgus magis dementent. Porro ubi semel Satanae praestigiis obtenebratae sunt mentes, nihil est tam absurdum vel etiam prodigiosum, quod non avide suscipiant. Hinc factum est, ut plus reverentiae auro templi et sacris oblationibus, quam templo et altari Iudaei deferrent. Atqui oblationum sanctitas a templo et altari pendebat, et quaedam solum erat inferior accessio. Atque hoc delirium a scribis et sacerdotibus profectum fuisse credibile est, quia ad colligendas praedas

apta erat venatio. Fuit autem non minus perniciosus quam stultus error, eo quod populum ad crassa figmenta abduceret. Nihil proclivius est quam homines a puro Dei cultu delabi: huius ergo veli obtentu Satanae promptum fuit, procul a Dei intuitu abstrahere, qui iam plus aequo ad stultas imaginationes tendebant. Haec ratio est, cur eum errorem tam duriter Christus castiget. Et tamen Papistas non puduit sacrum Dei nomen ad turpius ludibrium prostituere: nam apud illos pluris est frustum putridi cadaveris tangere, quam sanctum utriusque Testamenti volumen, vel etiam levare in coelum manus. Porro hoc modo inducitur carnalis Dei cultus, qui rectum eius metum sensim obliterat. *Nihil est.* Hac particula non significat, omnem penitus honorem abrogatum fuisse templo, sed comparative loquitur. Nam quum hyperbolice oblationes extollerent, in earum reverentiam ita rapiebatur hominum vulgus, ut templi et altaris maiestas vilesceret, eamque periuriis violasse minor esset religio, quam per sacras oblationes minus reverenter iurasse.

18. *Qui iuraverit per altare.* Hic facit Dominus, quod in corrigendis erroribus fieri debet, dum nos ad fontem revocat, et ex ipsa iurisiurandi natura docet, templum suis donariis longe praecellere. Principium ergo illud sumit, non esse fas nisi per unius Dei nomen iurare. Unde sequitur, quascunque ad iurandum formulas homines adhibeant, uni Deo servandum esse suum honorem. Unde rursum colligitur, quomodo et quatenus per templum iurare liceat: nempe quia sedes est ac sanctuarium Dei: sicuti per coelum, quia illic refulget Dei gloria. Deus enim se in talibus praesentiae suae symbolis in testem et iudicem advocari patitur, modo ius suum salvum retineat: nam coelo Deitatem affingere scelesta idololatria esset. Iam quo illustrius gloriae suae speculum in templo Deus proponit quam in oblationibus, eo plus reverentiae et sanctitatis meretur templi nomen. Nunc ergo tenemus, quo sensu dicat Christus iurari per habitatorem coeli, dum per coelum iuratur, nempe ut omnes iurandi formas in legitimum finem ac scopum dirigat.

(182.) MATTH. XXIII. 23. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia decimatis mentham, et anethum, et cyminum, et reliquistis quae graviora sunt Legis, iudicium et misericordiam et fidem. Haec oportuit facere, et illa non omittere. 24. Duces coeci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. 25. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia purgatis exteriorem poculi patinaeque partem: caeterum intus plena sunt rapina et intemperantia. 26. Pharisaee coece, purga prius quod est intra poculum et patinam, ut et exteriores horum partes purae reddantur. 27. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia similes estis sepulcris dealbatis, quae foris quidem apparent speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, omnique spurcitia. 28.

Sic et vos foris quidem apparetis hominibus iusti: intus autem pleni estis fictione et iniquitate.

LUC. XI. 42. Sed vae vobis Pharisaeis, quia decimatis mentham et rutam, et quodvis olus, et praeteritis iudicium et caritatem Dei. Haec oportuit facere, et illa non omittere. (*Paulo post.*) 44. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia estis ut monumenta, quae non apparent, et homines ambulantes per ea nesciunt.

Taxat in scribis Christus vitium, quo laborant omnes hypocritae, quod in rebus minutis valde seduli sint et anxii, praecipua autem Legis capita negligant. Hic morbus omnibus fere saeculis et apud omnes gentes regnavit, ut maior pars hominum defunctorie leviculis observationibus Deum placare studuerit. Quia enim omni prorsus Dei obsequio se eximere nequeunt, ad hoc secundum remedium confugiunt, ut gravissimas offensas nihili satisfactionibus redimant. Sic videmus hodie Papistas, quum transgrediantur summa Dei praecepta, valde ardenter in frigidis ceremoniis satagere. Talis igitur fictio nunc a Christo reprehenditur in scribis, qui in solvendis decimis valde seduli et scrupulosi, praecipua Legis capita parum curabant. Porro ut melius putidam eorum ostentationem traducat, non dicit generaliter decimas solvisse, sed menthae, anethi, atque (ut habetur apud Lucam) cuiusvis oleris, ut minimo dispendio rarum pietatis studium ostentarent. Quia tamen Christus praecipuam Legis iustitiam in misericordia, iudicio et fide statuit, primo videndum est, quid per has voces intelligat: deinde cur omiserit prioris tabulae praecepta, quae ad Dei cultum proprie spectant, quasi pietas caritatis officiis sit inferior. *Iudicium* pro aequitate vel rectitudine accipitur, qua fit ut cuique reddatur quod suum est, nec quisquam alios fraudet vel laedat. Misericordia autem longius progreditur, ut quisque studeat de suo fratribus succurrere, levare consilio vel opibus miseros, tueri eos qui iniuste premuntur, et in commune humaniter conferre facultates, quibus praeditus est. Fides nihil aliud est quam sincera integritas, ne quid astute, ne quid malitiose vel per insidias tentetur, sed ut mutua inter omnes simplicitas colatur, qua singuli secum agi volunt. Itaque summa Legis ad caritatem refertur. Scio quosdam fidei nomen aliter interpretari, ut per synecdochen comprehendat totum Dei cultum: sed Christus suo more serium examen sanctitatis ad fraternam caritatem hic revocat, ideoque priorem tabulam non attingit. Nec obstat quod apud Lucam pro fide habetur amor Dei: consilium enim Christi fuit ostendere, quid praecipue in Lege sua Dominus a nobis exigat. Satis vero notum est, Legem in duas tabulas fuisse distinctam, ut primum quid Deo, postea quid hominibus debeatur, ostenderet. Apud Lucam utraque pars exprimitur, acsi diceret Christus, huc maxime Legem tendere, ut Deum amemus, erga proximos vero aequi simus ac misericordes. Matthaeus altera tantum parte contentus fuit: neque absurdum est caritatis officia vocari praecipua Legis capita, quum ipsa caritas a Paulo vocetur Legis perfectio: sicuti alibi dicit, Legem impleri, si diligimus proximos (Rom. 13, 10.).

Et supra Christus de Legis praeceptis interrogatus, non nisi ea quae sunt secundae tabulae recensuit. Si quis excipiat, hoc modo praeferri homines Deo, quia pluris censetur, quae illis praestatur caritas quam religio: facilis solutio est, hic non opponi priori Legis tabulae secundam, sed potius ex secundae observatione probationem sumi, an vere et ex animo colatur Deus. Quia res interior est pietas, neque inter nos versatur Deus, ut nostri erga se amoris experimentum capiat, neque etiam nostris officiis indiget, facile est hypocritis mentiri, falsoque obtendere Dei amorem. Quia vero fraternae caritatis officia sub sensum omnium cadunt, et ante oculos sunt posita, in his melius eorum impudentia coarguitur. Christus ergo subtiliter hic disserere noluit de singulis iustitiae partibus, vel earum ordine, sed quantum ferebat communis hominum captus, simpliciter docuit, tunc vere demum servari Legem, dum alii erga alios recti sunt et humani et veraces: quia sic testantur, Deum se diligere ac revereri, imo legitimum ac idoneum sincerae pietatis testimonium proferunt. Non quod sufficiat erga homines defungi, nisi prius Deo ius suum reddatur, sed quia verum esse Dei cultorem necesse est, qui ad eius praescriptum vitam suam format. Nondum tamen penitus soluta est quaestio: nam decimae, quas Christus aequitati et misericordiae postponit, pars erant divini cultus, et pars aliqua in pauperes solebat erogari: ita duplex sacrificium in se continebant. Respondeo, non simpliciter conferri hic decimas cum eleemosynis et fide et iudicio, sed ficticiam scribarum sanctitatem cum sincero et integro caritatis affectu. Cur enim ad decimas solvendas tam prompti et voluntarii erant, nisi ut Deum placarent minimo dispendio et molestia? neque enim ad summam intenti erant. Ideoque inter officia caritatis numerari non debuit, quod Deo et hominibus fucum facerent ex levibus particulis.

Matth. 23. *Haec oportuit facere.* Occupatio est, qua praevenit Christus eorum calumniam: poterant enim sinistre carpere eius sermonem, acsi pro nihilo duceret quod Lege Dei praescriptum erat. Fatetur ergo, quaecunque Deus mandavit servanda esse, nec quicquam omittendum, sed non obstare totius Legis studium, quominus in praecipuis capitibus insistere oporteat. Unde colligit, praepostere facere eos, qui sese in rebus minimis occupant, quum potius a praecipuis ordiri oporteat: decimae enim quaedam erant accessio duntaxat. Negat ergo Christus sibi in animo esse auctoritatem derogare vel minimis praeceptis, licet ordinem in Legis observatione commendet atque exigat. Salva igitur maneat Lex universa, quae nulla in parte violari potest sine auctoris contemptu: nam qui scortari vetuit, et occidere, et furtum facere, idem et concupiscentiam omnem damnavit. Unde colligimus, sic inter se contexta esse omnia praecepta, ut unum ab aliis discerpere fas non sit. Quare etiam scriptum est, Maledictus omnis qui non praestiterit, quaecunque scripta sunt. Quibus verbis absque exceptione sancitur universalis Legis iustitia: sed haec reverentia, ut diximus, discrimen inter praecepta minime tollit, nec ipsum Legis scopum, ad quem veri eius cultores mentem suam dirigunt, ne tantum in superficie ludant.

24. *Duces coeci.* Proverbialis est sententia, qua pulcre exprimitur putida in rebus minutis hypocritarum anxietas: nam ad minima delicta perinde exhorrent, acsi centum mortibus acerbior illis foret unica transgressio, in gravissimis autem sceleribus sibi et aliis suavi-

ter indulgent. Ergo perinde faciunt, ac si quis tenuem panis micam colaret, integrum voraret panem. Culicem scimus pusillum esse animal, camelum ingentem belluam. Nihil ergo magis ridiculum quam vinum vel aquam colare, ne culicem glutiendo fauces laedas, secure vero sorbere camelum. Atqui talibus deliciis hypocritas ludere constat, quia quum iudicium, misericordiam et fidem praetereant, imo totam Legem dissipent, in rebus non magnis plus quam austeri sunt ac rigidi. Porro quum hoc modo simulent se osculari Dei pedes, superbe conspuunt in eius faciem.

25. *Purgatis exteriorem.* Prosequitur Dominus eandem sententiam, ac figurate scribis exprobrat, hoc unum sollicite ipsos curare, ut tantum coram hominibus splendeant. Nam per exteriorem patinae partem metaphorice externam speciem designat, acsi diceret, Vobis nulla mundities curae est, nisi quae extra apparet: perinde acsi quis sedulo abstergeret exteriores sordes calicis, intus vero impurum relinqueret. Quod autem translaticia sit loquutio, ex secundo membro patet, ubi interior immundities damnatur, quod scilicet intus referti sint intemperantia et rapina. Ergo hypocrisin eorum coarguit, quod non nisi ad hominum oculos vitam suam componere studeant, ut sibi inanem famam concilient sanctitatis. Ideo eos ad purum et sincerum recte vivendi affectum revocat. Purga, inquit, primum quod intus est: quia scilicet ridiculum esset oculos pascere nitore, bibere autem ex calice faeculento, vel aliis modis impuro.

27. *Similes estis sepulcris.* Alia similitudo, sed quae eundem finem spectat, comparat enim eos sepulcris, quae sibi ambitiose pulcra et nitida exstruunt saeculi homines. Sicut ergo in sepulcris pictura vel incrustatio ad se trahit hominum oculos, quum intus condita sint putrida cadavera, ita Christus hypocritas dicit externo aspectu fallere, quia fraude et iniquitate referti sunt. Verba Lucae aliud sonant, quod fallant hominum oculos, sicuti sepulcra, quae saepe non animadvertunt, qui super ea ambulant: sensus tamen eodem recidit, nempe sub praetextu falsae sanctimoniae latere occultum foetorem, quem fovent in suis cordibus: sicuti marmoreum sepulcrum, quia pulcri et delectabilis speciem prae se fert, cadaveris foetorem tegit, ne offendat illac transeuntes. Unde colligimus quod prius dixi, Christum, ut consuleret rudibus et imperitis, quos inani fuco sibi devinctos tenebant scribae, detraxisse fallacem larvam. Profuit enim simplicibus haec admonitio, ut e luporum faucibus se mature subducerent. Continet tamen hic locus generalem doctrinam, ut filii Dei non tam videri quam esse puri appetant.

(183.) MATTH. XXIII. 29. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia aedificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta iustorum. 30. Et dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socii eorum in sanguine Prophetarum. 31. Itaque testimonio estis vobismet ipsis, quod sitis eorum filii, qui Prophetas occiderunt. 32. Vos quoque implete mensuram patrum vestrorum. 33. Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugietis iudicium ge-

hennae? 34. Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes et scribas, et ex illis alios occidetis, et crucifigetis: et ex illis alios flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de urbe in urbem, 35. Ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae, filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare. 36. Amen dico vobis, venient haec omnia super generationem istam. 37. Ierusalem, Ierusalem, quae occidis Prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluistis? 38. Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. 39. Dico enim vobis, haudquaquam videbitis me posthac, donec dicatis, Benedictus, qui venit in nomine Domini.

LUC. XI. 47. Vae vobis, quia aedificatis monumenta Prophetarum: Patres autem vestri occiderunt illos. 48. Profecto testamini, quod comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos occiderunt, vos autem aedificatis eorum sepulcra. 49. Propterea et Sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas et Apostolos, et ex illis occident, et persequentur, 50. Ut requiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effunditur a constitutione mundi a natione ista, 51. A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, qui periit inter altare et aedem: profecto dico vobis, requiretur ab hac natione. XIII. 34. Ierusalem, Ierusalem, quae occidis Prophetas, et lapidas eos, qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennas, et noluistis? 35. Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta: dico autem vobis, quod non videbitis me donec venerit tempus, quum dicetis, Benedictus, qui venit in nomine Domini. XI. 53. Quum autem haec ad illos diceret, coeperunt Legisperiti et Pharisaei graviter insistere, et captiose interrogare eum de multis, 54. Insidiantes ei, et quaerentes aliquid venari ex ore eius, quo accusarent eum.

29. *Quia aedificatis sepulcra Proph.* Falso quidam putant, reprehendi superstitionem in scribis, quod praepostere magnificis sepulcris ornarent mortuos Prophetas, sicuti nunc Papistae honorem Dei transferunt in Sanctos mortuos, imo eorum simulacra perverse adorant. Nondum eo progressi erant coecitatis et amentiae: quare aliud Chri-

sti consilium est. Hoc etiam fuco apud indoctum vulgus, imo apud omnes Iudaeos favorem sibi captabant scribae, quod Prophetarum memoriam reverenter colebant. Nam quum se hoc modo fingerent illorum doctrinam asserere, quivis putasset fidos esse imitatores ac optimos divini cultus zelotas. Res ergo erat apprime plausibilis, monumenta Prophetis exstruere, quia hoc modo quasi ex tenebris eruebatur religio, ut in suo honore staret. Atqui nihil minus erat illis propositum quam doctrinam restituere, quae Prophetarum interitu videri poterat exstincta. Sed quum ipsi non modo a Prophetica doctrina alieni forent, sed infestissimi eius hostes, mortuos tamen ornabant sepulcris, quasi sibi cum illis eadem esset causa. Atque hoc hypocritis sollenne est, sanctos Dei ministros et puros doctores post mortem honore prosequi, quos ferre vivos nequeunt. Neque hoc tantum ex vulgari provenit vitio (quod notat Horatius his verbis, Virtutem incolumem odimus: sublatam ex oculis quaerimus invidi): sed quia duris et severis correctionibus molesti amplius non sunt mortui cineres, non aegre in illis colendis evanidam religionis umbram ostentant, qui loquentium vocibus ad insaniam aguntur. Haec enim fictio non magni constat, profiteri erga mutos observantiae studium. Ita singuli Prophetae apud Iudaeos sua aetate contumeliose reiecti ac proterve vexati, saepe etiam crudeliter necati fuerunt: posteritas vero, quae nihilo melior erat patribus, umbratilem eorum memoriam venerata est potius quam doctrinam amplexa, quandoquidem et ipsa suis doctoribus peraeque infensa erat. Nam sicuti mundus, quia Deum penitus spernere non audet, vel saltem palam contra ipsum insurgere, hoc artificium excogitat ut Dei umbram colat pro Deo, ita in Prophetis similem exercet ludum. Cuius rei nimis illustre documentum in Papatu cernitur. Nam Apostolorum et Martyrum legitima veneratione non contenti divinos illis cultus affingunt, et quoscunque congerant honores, non putant se modum excedere: interea saeviendo contra fideles, ostendunt qualis futura sit sua pietas erga Apostolos et Martyres, si hodie superstites idem quod olim munus obirent. Cur enim tanta in nos rabie exardent, nisi quia eam doctrinam recipi ac vigere cupimus, quam suo sanguine obsignarunt Apostoli et Martyres? Porro quum sanctis Dei servis pretiosior ea fuerit quam propria vita, an huic parcerent, qui eam tam furiose persequuntur? Suffitu ergo, candelis, floribus, omnique pomparum genere Sanctorum imagines ornent, ut libuerit: si nunc viveret Petrus, eum discerperent, lapidibus obruerent Paulum: si Christus ipse adhuc ageret in mundo, eum lento igni ustularent. Quia vero aetatis suae scribas et sacrificos videbat Dominus laudem inde venari apud populum, quod pii essent Prophetarum cultores, fallaciter eos ludere coarguit, quia praesentes et sibi missos Prophetas non modo repudient, sed inhumaniter etiam affligant. In eo autem se prodit impia fictio et crassa impudentia, dum in cultu mortuorum religiosi videri appetunt, quum vivos exstinguere conentur.

30. *Si fuissemus in diebus.* Non frustra hanc sententiam Christus inseruit. Quanquam enim eos non accusat in patrum persona, nec vitio praecipue vertit, quod sint homicidarum filii, obiter tamen perstringit stultam eorum iactantiam, quod in suo genere gloriari solerent, qui tamen ex sanguinariis Dei hostibus essent progeniti. Sic ergo resolvi debet oratio: cultus, quem Prophetis mortuis praestatis, quaedam a vobis impietatis paternae expiatio censetur. Iam

igitur hoc obtineo, frustra vos iactare sanctum genus, quum originem trahatis ab impiis et scelestis patribus. Ite nunc, et vestris sceleribus obtendite eorum pietatem, quorum manus innoxio sanguine fuisse pollutas fatemini. Atqui longe gravius crimen accedit, quod sacrilegum furorem patrum, quem in mortuorum sepulcris damnatis, in caede vivorum imitamini. Quare tandem concludit, eos hac in parte a patribus non esse degeneres, acsi diceret, non incipit gens vestra nunc demum saevire in Dei Prophetas: haec enim vetus est disciplina, hic mos a patribus traditus, denique haec agendi ratio vobis est quasi inolita. Caeterum non iubet eos facere quod faciunt, ut sanctos doctores interficiant, sed figurate significat eos, haereditario iure insurgere contra Dei servos, ac dandam illis esse licentiam oppugnandae pietatis: quia hoc modo implent, quod deest patrum sceleribus, et quam illi exorsi sunt telam absolvunt. His autem verbis non tantum pronuntiat ipsos esse desperatos, et qui ad sanam mentem revocari nequeant, sed simplices admonet, non esse mirum, si ab homicidarum filiis male tractentur Dei Prophetae.

33. *Progenies viperarum.* Postquam ostendit Christus, scribas non modo scelestos esse piae doctrinae hostes et perfidos corruptores divini cultus, sed mortiferas quoque Ecclesiae pestes, finem concioni suae facturus acrius in eos excandescit: sicuti necesse est hypocritis violenter excuti suas lautitias, et quasi raptari ad Dei tribunal, ut terreantur. Quanquam non tantum eos Christus respexit, sed toti populo voluit incutere terrorem, ut a simili exitio sibi omnes caverent. Porro quam dura et intolerabilis fuerit reverendis magistris haec verborum asperitas, hinc colligere licet, quod iam longo usu pacata illis erat dominatio, ut nemo contra mussitare auderet. Nec dubium est, quin multis displicuerit tam acerba Christi libertas, imo protervus et intemperans habitus fuerit, quod de ordine scribarum tam probrose loqui auderet: sicuti hodie multi homines delicati nihil de clero papali asperius dici sustinent. Sed quia negotium Christo erat cum pessimis hypocritis, qui non modo superbo Dei contemptu inflati, et supina confidentia ebrii erant, sed vulgus hominum fascinaverant suis praestigiis, necesse habuit vehementius contra ipsos insurgere. Vocat ergo *serpentes* tam natura quam moribus: deinde vindictam illis denuntiat, quam, nisi mature resipuerint, frustra effugere tentabunt.

34. *Ideo ecce ego mitto.* Apud Lucam expressius aliquid inseritur, *propterea etiam dixit sapientia Dei.* Quod in hunc modum resolvunt quidam interpretes, Ego, qui sum aeterna Dei sapientia, de vobis pronuntio. Mihi tamen magis probatur, recepto Scripturae more Deum hic sub persona Sapientiae suae loquentem induci: ut sit sensus, Pridem de vobis spiritu prophetico Deus edixit, quid futurum esset. Nusquam, fateor, ad verbum haec sententia legitur: sed quia passim Deus indomitam illius populi contumaciam exagitat, quasi epitomen Christus colligit, atque hac prosopopoeia clarius exprimit, quodnam fuerit Dei iudicium de insanabili gentis illius pravitate. Mirum enim videri poterat, si nullum operae pretium facturi erant doctores, cur illos temere vellet Dominus fatigari. Sic enim disputant homines, Deum ludere operam, quum reprobis verbum suum destinat, quos novit obstinatos fore. Hypocritae vero, quasi hoc unum sufficiat, assiduos apud se habere coelestis doctrinae praecones, quantumvis indociles se praebeant, Deum sibi propitium

et faventem esse confidunt, modo externum verbum apud ipsos resonet. Sic ferociter Iudaei se iactabant, quod prae aliis gentibus Prophetis et doctoribus semper excelluissent, et quasi tantum honorem essent promeriti, hoc illis indubium erat dignitatis suae insigne. Hanc futilem arrogantiam ut retundat Christus, non solum negat aliis gentibus eos praestare, quia Deus Prophetis et praeclaris Sapientiae suae interpretibus eos dignatus sit, sed gratiam male locatam graviori illis esse probro, et maiori exitio cessuram esse contendit: quia scilicet aliud fuerit Dei consilium, quam ipsi imaginentur, nempe ut eos magis inexcusabiles redderet, atque ut ad summum usque cumulum perduceret impiam ipsorum malitiam: acsi dixisset, quod subinde vobis coelitus ordinati sunt Prophetae, frustra et stulte hoc decus obtenditis: aliud enim arcano suo iudicio statuit Deus, ut continua benignae invitationis serie palam detegeret impiam vestram pervicaciam: qua convicta, filios cum patribus eodem involveret exitio. Quod ad verba spectat, defectiva est oratio apud Matthaeum, cuius sensus suppleri debet ex Lucae verbis. Quod Prophetis scribas et sapientes annumerat, valet ad amplificationem gratiae Dei: unde ipsorum ingratitudo magis patet, quod, quum nihil ad eos docendos omiserit Dominus, nihil tamen profecerit. Pro sapientibus et scribis Lucas ponit Apostolos, eodem sensu. Porro docet hic locus, Deum non semper hominibus salutem conferre, quoties verbum illis suum destinat, sed reprobis interdum velle annuntiari, quos fore obstinatos novit, ut sit illis odor mortis in mortem. Est quidem verbum Dei per se et sua natura salutare, omnesque promiscue ad spem vitae aeternae invitat: sed quia non omnes intus trahuntur, neque omnibus aures Deus perforat, quia denique non omnes renovantur ad poenitentiam, vel ad obsequium flectuntur, quicunque verbum Dei respuunt, sua incredulitate exitiale sibi reddunt ac mortiferum. Id futurum esse quum praesciat Deus, ut reprobos in graviorem damnationem praecipitet, consulto Prophetas suos illis mittit, quemadmodum fusius explicat Iesaiae cap. 6, 10. Hoc quidem carnis rationi minime consentaneum esse fateor, ut videmus impuros Dei contemptores speciosam latrandi materiam hinc arripere, quod Deus, tanquam saevus aliquis tyrannus, maiore hominum poena se oblectet, quos nulla spe profectus sciens ac volens magis excoecat et indurat. Sed Deus talibus documentis fidelium modestiam exercet. Haec igitur sit nostra sobrietas, trepide adorare quod sensum nostrum superat. Qui Dei praescientiam nihil obstare dicunt, quominus salvi fiant increduli, inani patrocinio stulte Deum ipsum excusánt. Fateor quidem reprobos non ideo sibi mortem arcessere, quia Deus ita futurum praeviderit, ideoque eius praescientiae non posse ascribi quod pereunt: sed hoc cavillo Dei iustitiam nego rite defendi, quia mox obiicere licebit, per Deum stare quominus resipiscant, quia in eius manu est fidei et poenitentiae donum. Occurret etiam haec obiectio, Quid sibi vult quod Deus certo et deliberato consilio destinat verbi sui lucem ad excoecandos homines? Cur morti aeternae devotos, simplici ruina non contentus, bis et ter perire vult? Proinde nihil reliquum est quam Dei iudiciis hanc gloriam tribuere, ut cum Paulo exclamemus, profundam et incomprehensibilem esse abyssum. Sed quaeritur, quomodo prophetias Deus Iudaeis in perniciem cessuras esse pronuntiet, quum efficaciter semper in illa gente viguerit eius adoptio. Respondeo, quum exigua tantum portio fide verbum amplexa sit in salutem, hic de maiori nu-

mero vel universali corpore sermonem haberi: quemadmodum Iesaias, ubi communem gentis interitum praedixit, iubetur Legem Dei inter discipulos obsignare. Sciamus ergo, quoties Iudaeos Scriptura morti aeternae adiudicat, reliquias excipi, in quibus Dominus gratuitae electionis suae causa semen aliquod conservat.

35. *Ut veniat super vos.* Non modo detrahit illis, quod sibi falso arrogabant, sed Prophetis ornatos fuisse docet prorsus in diversum finem, ne qua aetas immunis esset ab impiae rebellionis scelere. Nam pronomen *vos* generaliter totam gentem a prima sua origine complectitur. Si quis obiiciat, non congruere Dei iudicio poenam de patrum criminibus exigi a filiis, in promptu solutio est: quum se impia conspiratione simul implicuerint, non debere absurdum videri, si Deus, communiter omnes puniens, poenam patribus debitam in sinum filiorum reiiciat. Iuste ergo a tota gente, quocunque saeculo alii atque alii vixerint, perpetui contemptus exigitur ratio, et poena simul expetitur. Nam sicut Deus longo patientiae suae tenore cum totius populi malitia constanter certavit, sic inflexibilis pervicaciae, quae ad extremum usque duravit, totus populus merito reus peragitur: et sicuti ex compacto singulae aetates suos Prophetas necarunt, ita ad commune iudicium vocari aequum est, ac caedes omnes, quae uno consensu patratae sunt, in omnibus vindicari. *A sanguine Abel.* Tametsi Abel non a Iudaeis occisus est, eius tamen necem ipsis imputat Christus, quia inter ipsos et Cain quaedam erat impietatis cognatio: alioqui non quadraret quod dicit, sanguinem iustum ab initio usque mundi effusum a generatione hac. Cain ergo Iudaici populi caput ac princeps auctorque statuitur, quia, ex quo Prophetas occidere coeperunt, successerint in eius locum cuius fuerunt imitatores. Porro Zachariam nominat non quasi ultimum martyrem (neque enim tunc finem fecerunt Iudaei Prophetarum caedibus, quin potius hinc crevit illis audacia et furor, et qui sequuti sunt posteri, sese ingurgitarunt sanguine quem patres tantum libaverant): neque etiam quod mors eius vulgo notior esset, tametsi eam sacra Scriptura celebrat, sed alia ratio est, quae, quum animadversione digna esset, interpretes latuit: unde etiam factum est, ut non modo hallucinati sint, sed etiam lectores implicuerint molesta quaestione. Lapsus enim memoria videri posset Christus, dum caedem unam vetustam commemorans innumeram prope stragem, quae postea sub Manasse facta est, praeterit. Neque enim ad tempus transmigrationis cessarunt apud Iudaeos impiae sanctorum virorum persequutiones: imo quum iam afflicti essent, scimus quam immaniter in Ieremiam saevierint (32, 1.). Atqui data opera Dominus non recentes illis caedes exprobrat, sed hanc magis antiquam deligit (quae etiam initium et origo fuit sceleratae licentiae, ut postea in effrenem crudelitatem erumperent), quia hoc eius proposito aptius erat. Nam hanc consilii eius summam esse nuper exposui, quum gens illa ab impietate non desisteret, ream peragere omnium caedium, quae iam olim perpetratae fuerant. Ergo non praesentis tantum saevitiae vindictam denuntiat, sed rationem illis reddendam esse dicit de caede Zachariae, acsi eius sanguine madefactae essent ipsorum manus. Neque enim probabilis est eorum opinio, qui hoc ad Zachariam referunt, qui populum ab exsilio babylonico reducem ad templum aedificandum hortatus est, cuius exstant vaticinia. Tametsi enim libri inscriptio filium Barachiae fuisse docet, occisum tamen fuisse nusquam legitur: deinde coacta est expositio,

quod medio tempore inter altaris et templi aedificationem occisus fuerit. De altero autem Zacharia Ioiadae filio sacra historia refert, quod huic loco optime quadrat: nempe quum post mortem patris eius impia regis et populi defectione collapsa esset vera religio, Spiritu Dei fuisse indutum, ut publicam idololatriam severe corriperet, ideoque in atrio templi fuisse lapidatum. Absurdum vero non est, patri Ioiadae honoris causa impositum fuisse Barachiae cognomen: quia, quum tota vita veri cultus fuisset assertor, merito benedictus Dei censeri debuit. Sive autem binominis fuerit Ioiada, sive mendum sit in voce (sicuti Hieronymus existimat), de re certe nulla est dubitatio, quin Christus sacrilegam illam Zachariae lapidationem notet, quae scribitur II. Chron. 24, 22. Circumstantia loci criminis atrocitatem auget, quod scilicet templi sanctitatem reveriti non fuerint. Porro *templum* hic sumitur pro atrio, ut aliis locis. Huic propinquum erat altare holocaustorum, ut sacerdos in conspectu populi victimas offerret. Apparet igitur nimis vesanam fuisse rabiem, quam altaris et templi conspectus sedare non potuit, quin sacrum locum nefando homicidio Iudaei foedarent.

37. *Ierusalem, Ierusalem.* His verbis clarius demonstrat Christus, quam iustam habeat excandescendi causam, quod Hierosolyma, quam sibi Deus in sacrum et quasi coeleste domicilium elegerat, non modo indignam se praestiterat tanto honore, sed (quasi spelunca latronum esset) hauriendo Prophetarum sanguini longo usu assueverat. Pathetice ergo exclamat Christus ad tantum portentum, quod sancta Dei civitas eo amentiae delapsa erat, ut salvificam Dei doctrinam Prophetarum sanguine pridem exstinguere conata esset. Atque huc spectat repetitio nominis, quia tam prodigiosa et incredibilis impietas detestatione non vulgari digna erat. Nec vero exprobrat Christus unam tantum vel alteram caedem, sed hac consuetudine imbutam esse urbem dicit, ut Prophetas, quotquot mittuntur, occidere non desinat. Participium enim loco epitheti positum est: acsi dixisset Christus, Tu, quae fidelis verbi Dei custos, coelestis sapientiae magistra, lucerna mundi, fons rectae doctrinae, sedes divini cultus, fidei et obedientiae exemplar esse debueras, Prophetarum es interfectrix, ut iam habitum quendam contraxeris sanguinis eorum sorbendi. Hinc igitur patet, omni genere probrorum fuisse dignos, qui Dei sanctuarium tam foede profanaverant. Quanquam etiam simul Christi consilium fuit, scandalo quod prope instabat occurrere, ne fideles, quum eum indigne occidi Hierosolymae viderent, tale spectaculum sua novitate turbaret. His enim verbis iam admoniti fuerunt, nihil mirum esse, si urbs iugulandis vel lapidandis Prophetis assueta suum Redemptorem crudeliter occideret. Caeterum hinc apparet, quantum tribuere locis conveniat. Nullam certe mundi urbem aeque splendidis elogiis ornavit Deus, vel tam honorifice extulit: videmus tamen, quo se praecipitaverit sua ingratitudine. Conferat nunc Papa latrocinii sui sedem cum sancta illa urbe: quid pari honore dignum reperiet? Iactant nobis mercenarii eius adulatores, fidem illic olim viguisse. Quod ut verum esse demus, si hodie constat perfida defectione alienatam esse a Christo, et innumeris sacrilegiis refertam, quam stulte honorem primatus ei affixum esse contendunt? Nos vero potius discamus ex hoc memorabili exemplo, ut quisque locus maioribus Dei beneficiis in sublime evectus est, adeoque a communi sorte exemptus, si degeneret, non modo suis ornamentis spoliari, sed eo magis probrosum esse et exsecrabilem,

quia turpiter Dei gloriam inquinavit decus gratiarum eius foedando. *Quoties volui.* Indignatio magis est quam commiseratio. Urbem quidem ipsam, super quam paulo ante fleverat, adhuc misericordia prosequitur: sed in scribas exitii auctores durior et asperior est, sicuti meriti erant. Quanquam nec reliquis parcit, qui omnes eiusdem sceleris conscii et approbatores et socii erant: sed omnes in eundem reatum trahens, praecipue invehitur in ipsos duces, qui malorum omnium causa erant. Iam notanda est sermonis vehementia. Si simpliciter repudiata fuisset Dei gratia Hierosolymae, iam minime excusabilis fuisset ingratitudo: quum vero comiter et blande ad se allicere Deus tentaverit Iudaeos, ac nihil profecerit tanta benignitate, longe atrocius fuit tam superbae contumeliae crimen. Accessit etiam indomita obstinatio: quia non semel atque iterum ipsos Deus colligere voluit, sed per continuos successionis gradus alios atque alios submisit Prophetas, qui omnes fere a maiori parte repulsi sunt. Nunc tenemus, cur se Christus in Dei persona gallinae comparet: nempe quo plus ignominiae huic scelestae genti irroget, quae suaves et plus quam maternas eius invitationes respuerat. Mirum hoc certe et incomparabile amoris documentum fuit, quod se ad blanditias usque demittere gravatus non est, quo cicuraret in suum obsequium rebelles. Similis fere exprobratio apud Mosen legitur, Deuteron. 32, 12., quod Deus tanquam aquila expansis alis populum illum complexus sit. Quanquum autem non uno modo alas suas expandit Deus ad fovendum illum populum, hanc tamen loquendi formam Christus peculiariter ad unam speciem accommodat, quod scilicet missi fuerint Prophetae, qui vagos et dispersos in sinum Dei colligerent. Quo significat, nunquam proponi nobis Dei verbum, quin ipse materna dulcedine gremium suum nobis aperiat, neque eo contentus usque ad humile gallinae studium descendat in fovendis pullis. Unde sequitur, plus quam monstrosam esse nostram ferociam, si ab ipso colligi non patimur. Certe si in mentem nobis veniat ab una parte formidabilis Dei maiestas, ab altera autem sordida abiectaque nostra conditio, non sine pudore ad tantum bonitatis miraculum obstupescere cogemur. Quid enim hoc est, ut Deus se nostra causa eousque deiiciat? Quum maternam personam induit, immenso spatio descendit infra suam gloriam: quanto hoc maius, quod gallinae formam suscipiens nos instar pullorum suorum habere dignatur? Adde quodsi veteri populo, qui sub Lege vixit, hoc merito fuit obiectum, in nos longe magis competit. Etsi enim verum semper fuit quod nuper citavi ex Mose, verae etiam sint querimoniae, quae apud Iesaiam leguntur (Ies. 65, 2.), quod Deus frustra quotidie brachia sua extenderit ad amplexandum populum durum et rebellem, quod mane surgendo nihil assidua cura erga illum profecerit: hodie tamen longe familiarius et suavius nos ad se per filium suum invitat. Quare horribilis nos vindicta manet, quoties Evangelii sui doctrinam proponit, nisi sub eius alas, quibus nos suscipere et tegere paratus est, placide nos recondimus. Interea docet Christus, in tuto quiescere omnes eos, qui fidei obsequio ad Deum se aggregant: quia sub eius alis inexpugnabile habent refugium. Notandum etiam est alterum illud exprobrationis membrum, quod Deus perversa veteris populi contumacia non ita mox fuerit offensus, ut et paternum amorem et maternam curam abiiceret, quando Prophetis Prophetas continua serie addere non destitit. Quemadmodum hodie, licet mundi pravitatem plus satis sit expertus, gra-

tiae tamen suae cursum continuat. Subest tamen in his verbis altior notatio: nempe quòd Iudaei, simulatque eos Dominus collegerat, ab ipso diffluebant. Hinc tam frequentes dissipationes, quod sub Dei alis vix ad momentum quieti manerent, qualis etiam hodie feritas in mundo cernitur, et omnibus saeculis exstitit: ideo necesse est, ut vagos et palantes Deus ad se revocet. Sed hic est desperatae et ultimae pravitatis cumulus, dum bonitatem Dei pertinaciter repudiant homines et sub eius alas venire recusant. Porro quod antehac dixi, Christum loqui in Dei persona, sic intelligo, sermonem hunc proprie in aeternam eius Deitatem competere. Neque enim hic disserit, quid facere inceperit, ex quo fuit in carne manifestatus, sed quantum de salute populi illius ab initio fuerit sollicitus praedicat. Scimus autem, Ecclesiam ita fuisse divinitus gubernatam, ut ei praefuerit Christus, quatenus aeterna erat Dei Sapientia. Quo sensu Paulus non Deum Patrem in deserto, sed Christum ipsum fuisse tentatum dicit, primae ad Corinthios cap. 10, 9. Quod autem locus hic ad probandum liberum arbitrium, et arcanam Dei praedestinationem abolendam a sophistis arripitur, facilis est solutio. Vult Dominus omnes congregare, inquiunt: ergo omnibus liberum est venire, nec eorum voluntas a Dei electione pendet. Respóndeo, voluntatem Dei, cuius hic fit mentio, ab effectu esse considerandam. Nam quum verbo suo promiscue omnes ad salutem vocet, atque hic sit praedicationis finis, ut in eius custodiam et fidem omnes confugiant, merito dicitur velle omnes ad se colligere. Non ergo hic nobis arcanum Dei consilium, sed voluntas, quae perspicitur ex verbi natura, describitur. Nam certe quos efficaciter colligere vult, eos Spiritu suo intus trahit, non externa solum hominis voce invitat. Si quis excipiat, absurde duplicem in Deo voluntatem fingi, respondeo, non aliter nos credere, quam unicam et simplicem esse eius voluntatem: sed quia ad profundam arcanae electionis abyssum mentes nostrae non penetrant, pro infirmitatis nostrae modulo bifariam nobis Dei voluntatem proponi. Ac miror quosdam ita praefracto esse cerebro, ut ἀνθρωποπάθειαν, quae passim in Scripturis occurrens nihil eos offendit, tantum hac in parte non admittant. Sed quia hoc argumentum copiose alibi tractavi, ne in re supervacua nunc longior sim, tantum breviter dico, simulac doctrina, quae unitatis vexillum est, in medium profertur, Deum velle omnes colligere, ut quicunque non veniunt sint inexcusabiles. *Et noluistis.* Hoc tam ad totam gentem referri potest quam ad scribas: ego tamen de his potius interpretor, a quibus maxime impedita fuit collectio. Nam et toto contextu in eos invectus est Christus: et nunc, quum singulari numero Hierosolymam alloquutus foret, non temere videtur mox numerum mutasse. Est autem inter *velle* Dei et ipsorum *nolle* emphatica oppositio, quia exprimitur diabolicus hominum furor, qui Deo reluctari non dubitant.

38. *Ecce relinquitur.* Templi vastationem et totius politiae interitum denuntiat. Quantumvis enim impietate, flagitiis, omnique infamia deformes essent, perversa tamen externi cultûs et templi fiducia sic erant excoecati, ut Deum sibi obstrictum putarent. Ac semper hic clypeus in promptu illis erat, Quid? an migraret Deus ex hoc loco, quem sibi unum in terris delegit? Quodsi habitat in medio nostrum, tandem nos restitui necesse erit. Denique templum habebant pro invicto propugnaculo, quasi in gremio Dei sederent: Christus autem frustra eos Dei praesentia gloriari contendit, quem suis

sceleribus expulerant, et *domum ipsorum* vocans oblique subindicat, Dei amplius non esse. Hac quidém lege exstructum erat templum, ut Christi adventu esse desineret sedes ac statio Dei: stetisset tamen quasi insigne monumentum perpetuae Dei gratiae, nisi populi impietate destructum foret. Horribilis igitur haec fuit Dei ultio, quod locum tam magnifice a se decoratum non modo deseruit ac funditus everti voluit, sed usque ad finem mundi subiecit extremae ignominiae. Eant nunc Romanenses, et invito Deo babylonicam suam arcem extollere pergant, quum templum Dei auspiciis et mandato conditum videant populi sceleribus cecidisse.

39. *Dico enim vobis.* Confirmat quod dixerat de propinqua Dei ultione, quia scilicet unicum effugiendi interitus remedium illis tolletur. Nam illud erat tempus acceptum, ille dies salutis, quam diu idem, qui Redemptor illis advenerat, testis ac praeco erat redemptionis a se allatae. Eius autem discessu, perinde ac solis occasu, lux vitae evanuit: quare necesse fuit miseram hanc cladem, quam denuntiat, succedere. Nunc quaeritur quodnam tempus designet hac particula, *donec dicatis.* Quidam ad ultimum iudicii diem restringunt: alii vaticinium esse putant, quod paulo post impletum fuit, quum ex Iudaeis quidam Christum supplices adoraverunt. Sed neutra interpretatio mihi probatur. Ac certe miror, tam levem scrupulum doctis hominibus obstaculo fuisse, dum anxie quaerunt, quomodo de Christo dicturi sint increduli, *benedictus qui venit, etc.* Non enim quales futuri sint, sed quid ipse facturus sit pronuntiat. Nec vero adverbium *donec* longius extenditur, quam ad tempus quod praecedit. Ioseph non est congressus cum uxore, donec illa Christum peperit. Non intelligit his verbis Scriptura, post partum eos postea cohabitasse tanquam virum et uxorem, sed tantum ostendit Mariam ante filii sui partum virginem fuisse a viro intactam. Praesentis ergo loci hic, meo iudicio, genuinus est sensus, hactenus inter vos submisse et humaniter versatus sum, et officio doctoris functus: nunc peracto vocationis meae cursu discedam, nec me posthac frui poteritis, sed quem nunc Redemptorem contemnitis et salutis ministrum, iudicem experiemini. Ita convenit hic locus cum illo Zachariae (12, 10.), Videbunt quem transfixerunt. Quin etiam videtur Christus figurate perstringere vanam eorum hypocrisin, quod velut promissae salutis ardenter cupidi quotidie ex Psalmo canebant, Benedictus qui venit in nomine Domini: interea ludibrio habebant oblatum sibi Redemptorem. Denique se ad illos venturum negat, donec ad conspectum horrendae eius maiestatis trepidi sero exclament, vere esse Dei Filium. Atque haec comminatio ad omnes Evangelii contemptores pertinet, praesertim qui falso eius nomen obtendunt, quum eius doctrinam respuant: quia tandem agnoscent, se non posse eius manus effugere, cui nunc fucata sua simulatione illudunt. Nam et hodie eadem apud Papistas cantilena resonat, quibus tamen pro nihilo est Christus, donec vindicta armatus tribunal conscendat. Monemur etiam, quam diu nobis apparet Christus Patris nomine, Interpres salutis ac Mediator, non labris tantum honorandum esse, sed sincere optandum ut sibi nos totumque mundum subiiciat.

Luc. 53. *Quum autem haec ad illos.* Iam prius admonui, superiores sententias non suo loco positas esse a Luca. Nam quum referret, obiurgatos fuisse a Christo scribas in quodam prandio, postremos etiam sermones, quibus eorum flagitia paulo ante mortem ab

eo traducta sunt, contexuit. Ita etiam proxima obiurgatio decimo tertio capite a Luca inseritur, ubi aliam historiam recitat. Si quis eorum opinionem sequi malit, qui saepius Christum eadem iterasse divinant, non admodum repugno. Nunc Lucas, postquam maledictiones nuper expositas recensuit, tandem concludit, scribas omnes magis fuisse Christo infestos, ut suarum captionum aucupiis insidias illi struere non cessarent: quod ad colloquium in mensa habitum magis referri debet quam ad ultimam concionem. Sed ego non magni referre duxi, in tempore, quod Evangelista neglexit, non esse curiosum.

(184.) MARC. XII. 41. Et quum sederet Iesus ex adverso gazophylacii, spectabat quomodo turba mitteret aes in gazophylacium. Et multi divites mittebant multa. 42. Et venit quaedam vidua pauper, misitque minuta duo, quod est quadrans. 43. Vocatisque ad se discipulis suis, dixit, Amen dico vobis, quod haec vidua pauper plus misit quam omnes, qui miserunt in gazophylacium. 44. Nam omnes ex eo, quod illis abundat, miserunt: at haec e penuria sua, omnia quaecunque habebat misit, totum suum victum.

LUC. XXI. 1. Sublatis autem oculis vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium divites. 2. Vidit autem et quandam viduam pauperculam mittentem illuc aera minuta duo. 3. Et dixit, Vere dico vobis, quod vidua haec pauper plus quam omnes intulit. 4. Nam omnes hi ex eo, quod ipsis exuberat, intulerunt in donaria Dei: haec autem ex penuria sua universum victum, quem habebat, intulit.

Marc. 43. *Amen dico vobis.* Hoc Christi responsum doctrinam non parum utilem continet, quicquid offerunt homines Deo, non ab externo pretio aestimari, sed tantum ex cordis affectu, imo pluris esse eius pietatem, qui pro suo modulo quantulumcunque habet Deo impendit, quam qui centuplo plus offert ex sua abundantia. Porro duplex est huius doctrinae utilitas, nam Dominus pauperculos, qui bene agendi facultate destitui videntur, animat ut non dubitent vel tenui officio alacriter studium suum testari: quia si se ipsos consecrant, non minus pretiosa erit, quae in speciem vilis et frivola est eorum oblatio, quam si omnes Croesi thesauros afferant. Rursum monentur, quibus uberior suppetit copia, et qui pluribus donis excellunt, non sufficere, si largiendo gregarios et tenues longe superent: quia minus est coram Deo, divitem ex magno acervo mediocrem summam conferre, quam pauperem, minutum aliquid erogando, se exhaurire. Porro non vulgaris fuit huius viduae pietas, quae, ne vacua in conspectum Domini veniret, victu proprio se privare maluit. Et haec simplicitas

a Domino laudatur, quod sui oblita testari voluerit se et sua omnia Dei esse. Sicuti etiam praecipuum sacrificium, quod a nobis exigitur, est nostri abnegatio. Quanquam autem sacras oblationes tunc non rite, nec in legitimos usus fuisse dispensatas credibile est: quia tamen adhuc vigebat legalis cultus, ideo eas non reiecit Christus. Et certe facere non potuit hominum corruptela, quin sancte ex Dei mandato probi eius cultores offerrent in sacrificia et alios pios sumptus.

SECTIO XVIII. (185—193.)

CHRISTI VATICINIA.

(185.) MATTH. XXIV. 1. Et egressus Iesus discedebat e templo, et accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei structuras templi. 2. Iesus autem dixit illis, Nonne videtis haec omnia? amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. 3. Sedente autem eo in monte Olivarum accesserunt ad eum secreto discipuli, dicentes, Dic nobis, quando haec erunt, et quod signum adventus tui et consummationis saeculi. 4. Et respondens Iesus dixit eis, Videte, ne quis vos seducat. 5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducent. 6. Audituri enim estis bella, et rumores bellorum: videte, ne turbemini: oportet enim omnia fieri, sed nondum est finis. 7. Consurget enim gens contra gentem, et regnum contra regnum, et erunt pestilentiae, et fames, et terrae motus variis locis. 8. Haec autem omnia, initia sunt dolorum.

MARC. XIII. 1. Et quum exiret e templo, dicit illi quidam e discipulis eius, Praeceptor, vide quales lapides, et quales structurae. 2. Et Iesus respondens ait illi, Vides has magnas structuras? non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur. 3. Et quum sederet in monte Olivarum e regione templi, interrogabant illum secreto Petrus et Iacobus, et Ioannes, et Andreas, 4. Dic nobis, quando haec erunt, et quod signum est, quando haec omnia sunt consummanda. 5. At Iesus respondens illis, coepit dicere, Videte, ne quis

vos fallat: 6. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque decipient. 7. Quum autem audieritis bella et rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim fieri: at nondum est finis. 8. Insurget enim gens adversus gentem, et regnum adversus regnum: et erunt terrae motus in singulis locis, et erunt fames ac turbationes: initia dolorum haec.

LUC. XXI. 5. Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulcris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit, 6. Ex his, quae videtis, venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur. 7. Interrogaverunt autem illum, dicentes, Praeceptor, quando igitur haec erunt, et quod signum, quando ista fieri incipient? 8. At ille dixit, Videte, ne seducamini: multi enim venient sub nomine meo, dicentes, Ego sum: et tempus instat: ne igitur sequamini illos. 9. Caeterum quum audieritis bella et seditiones, nolite terreri: oportet enim prius haec fieri, sed non statim finis. 10. Tunc dixit illis, Insurget gens contra gentem, et regnum contra regnum: 11. Et terrae motus magni erunt variis in locis, et fames, et pestilentiae, terroresque de coelo, et signa magna erunt.

Matth. 1. *Et egressus Iesus.* Senserunt procul dubio discipuli, Christum hoc quasi ultimum vale templo dixisse. Restabat igitur, ut novum templum longe splendidius, et florentiorem regni statum, sicuti praedictum erat a Prophetis, erigeret. Nam illi nihil cum eo templo, in quo omnia erant adversa. Iam vero incredibile erat discipulis, magnificum templi splendorem Christo cessurum. Atque hoc diligenter notandum est, quum ad miraculum usque sumptuosa esset templi facies, praesenti illo fulgore perstrictos fuisse eorum oculos, ut vix sperarent posse Christi regnum emergere. Non fatentur quidem diserte suam dubitationem, sed eam tacite insinuant, quum molem lapidum obiectant Christo, quae superanda erat, imc in nihilum redigenda, si regnare vellet. Talis etiam Papatus admiratio multos simplices hodie detinet: nam quum maximis opibus ingentique potentia instructum esse videant, protinus obstupescunt, ut vilescat ignobilis et squalida Ecclesiae facies. Multi etiam desipere nos putant, dum eius ruinam molimur, non secus acsi quis tentaret solem e coelo detrahere. Nec vero mirum est, si tam nobile illud spectaculum Christi discipulos tenuerit attonitos: quanti enim Herodi constiterit illud aedificium, vel hinc etiam colligere licet, quod per octo continuos annos decem artificum millia in eo occupavit. Non frustra lapides mirantur, quorum quum eximia esset pulcritudo, quindecim cubitos longos fuisse, altos duodecim, latos octo, Iosephus tradit.

Iam vero tanta etiam in longinquis regionibus illius reverentia, ut vix suspicari quisquam auderet, posse unquam deleri.

2. *Amen dico vobis.* Quia discipulos templi magnitudo atque opulentia (tanquam velum eorum oculis oppositum) non sinebat fidem suam intendere ad futurum verum Christi regnum, ideo iurejurando affirmat brevi peritura, quaecunque ipsos morantur. Haec igitur ruinae templi praedictio viam rudibus et infirmis sternebat. Etsi autem utile fuit templum dirui, ne Iudaeos terrenis elementis plus satis alioqui addictos in umbratili cultu teneret, haec tamen specialis fuit ratio, quod Deus Filii sui repulsam, gratiaeque ab ipso allatae contemptum voluit horribili exemplo in gente illa ulcisci. Quare hac denuntiatione discipulos a populi rebellis societate retrahi oportuit. Sicuti hodie quicquid de poenis impiorum praedicit Scriptura, a sceleribus quae iram Dei provocant arcere nos debet. Quicquid etiam de caduca et evanida mundi figura docet, vanitatem sensus nostri debet corrigere, quae pompam et luxum et delicias nimis cupide sectatur. Praesertim vero quod de tremendo Antichristi et sectae eius interitu pronuntiat, remoras omnes, quae nos impediunt in recto fidei cursu, debet auferre.

3. *Sedente autem eo.* Marcus quatuor nominat, Petrum, Iacobum, Ioannem et Andream. Ipse autem et Lucas minus exprimunt quam Matthaeus. Tantum enim quaesivisse dicunt de tempore ruinae templi, et (quia res erat difficilis creditu) quodnam eius praesagium Deus e coelo daturus foret. Apud Matthaeum vero de tempore adventus Christi et consummationis saeculi interrogant. Sed notandum est, quum perpetuum templi statum a pueritia imaginati essent, ac prorsus in eo defixae essent eorum mentes, non putasse, stante mundi opificio, templum posse collabi. Itaque simulac periturum esse templum dixit Christus, ultro illis in mentem venit consummatio saeculi. Atque (ut error errorem parit) quia persuasi erant, statim ab exordio regni Christi se modis omnibus beatos fore, praeterita militia, ad triumphum protinus convolant. Christi ergo adventum et mundi finem cum templi eversione coniungunt, quasi res individuas: ac finem mundi intelligunt omnium instaurationem, ne quid perfectae piorum felicitati desit. Nunc videmus ideo simul prosilire ad diversas quaestiones, quia his figmentis impliciti erant, cadere templum non posse, quin concuteret totum orbem, eundem umbris legalibus finem fore, quem toti mundo: continuo post illustrandam esse regni Christi gloriam, quae filios Dei in solidum bearet: instare visibilem mundi renovationem, quae res confusas momento in ordinem restitueret. Praesertim autem spes de praesenti Christi regno stulte praesumpta eos impellit, ut praepostere ad beatam quietem festinent. Sicut et Actorum capite 1, 6., dum Christum vident à mortuis resurrexisse, ad felicitatem, quae in coelo nobis reposita est, ad quam spe et patientia nos aspirare convenit, praecipites feruntur. Etsi autem dispar est nostra ratio, quia in Legis umbris non sumus educati, ut nos illa de terreno Christi regno superstitio infatuet, vix tamen centesimus quisque reperitur, qui non simili fere laboret morbo. Nam quum omnes a molestiis, certaminibus, omnique crucis specie natura abhorreant, urget harum rerum taedium, ut sine moderatione, sine spe ad spei fructum intempestive properent. Ita fit ut sementem facere nullus velit, metere omnes ante tempus velint. Ut ad discipulos redeam, bonum quidem fidei semen animis conceperant, sed maturitatem non

exspectant: et simul pravis figmentis imbuti, perfectionem regni Christi cum initio commiscent, et quod in coelo quaerendum erat, eo potiri in terra volunt.

4. *Respondens Iesus.* Responsum tulerunt minime ex animi sententia. Nam quum triumpho, velut iam militia perfuncti, inhiarent, Christus eos ad longam tolerantiam hortatur: acsi dixisset, Vos ab ipsis carceribus palmam arripere vultis: atqui prius stadium conficere necesse erat. Regnum Dei in terram detrahitis, quo potiri quisquam nequit nisi conscenderit in coelum. Quum autem hoc caput admonitiones ad regendum vitae nostrae cursum apprime utiles contineat, videmus admirabili Dei consilio factum esse, ut nobis utilis esset Apostolorum error. Summa haec est, Evangelii praedicationem esse sationis instar: ideo patienter exspectandum esse tempus messis, ac perperam molles esse et effeminatos, qui propter hiemis gelu, nives, nebulas, vel adversas tempestates, animis franguntur. Duo autem nominatim praecipit Christus discipulis, ut sibi a falsis doctrinis caveant, et ne scandalis turbentur. Quibus verbis significat Ecclesiam suam, quam diu peregrinabitur in mundo, his malis fore obnoxiam. Hoc autem minime consentaneum videri poterat, quum longe aliter futurum Christi regnum describerent Prophetae. Promittit Iesaias (54, 13.), omnes divinitus fore tunc edoctos. Apud Ioëlem (2, 28.) habetur, Effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae: iuvenes vestri visiones videbunt, et senes somnia somniabunt. Uberior etiam intelligentiae lux promittitur a Ieremia (31, 34.). Non docebit quisque posthac proximum suum, nec vir fratrem suum, dicendo, Cognosce Dominum, quia omnes cognoscent me a minimo usque ad maximum. Ergo sole iustitiae exorto, sicut a Malachia (4, 2.) praedictum erat, nihil mirum si Iudaei ab omnibus errorum nebulis immunes se ac puros fore sperarent. Unde et Samaritana mulier dicebat, Messias quum venerit, docebit nos omnia (Io. 4, 25.). Iam vero scimus, quam magnificae promissiones de pace, iustitia, gaudio, bonorumque omnium affluentia passim occurrant. Quare nihil etiam mirum, si Christi adventu se a bellorum turbis, a rapinis, et qualibet iniuria, a fame denique et pestilentia exemptum iri credebant. Christus autem admonet, non minus posthac molestos fore piis falsos doctores, quam veteri populo fuerint falsi prophetae: nec minores fore perturbationes sub Evangelio, quam olim sub Lege fuerint. Non quod effectu careant illae prophetiae, quas nuper attigi, sed quia solidum earum complementum non primo statim die exstat: satis enim est bonorum illorum gustum nunc fidelibus dari, ut spem solidae fruitionis in posterum foveant. Ideoque multum decepti fuerunt, qui sibi statim ab exordio Evangelii perfecte exhiberi volebant, quae quotidie impleri cernimus. Adde quod hominum pravitas illam, quam Prophetae regno Christi felicitatem tribuunt, licet penitus exinanire non possit, tamen moratur vel perturbat. Facit quidem Dominus certando cum hominum malitia, ut benedictiones suae per quaevis obstacula viam inveniant: et certe absurdum esset, aboleri eorum culpa, quod in gratuita Dei bonitate fundatum ab illorum arbitrio non pendet. Ut tamen aliquam ingratitudinis suae mercedem recipiant, gratias suas (quae alioqui uberrima copia sese effunderent) tenuiter tantum distillat. Hinc tot malorum labyrinthus, per quem tota vita errant fideles, licet duce Christo et facem Evangelii sui praefe-

rente, certam salutis viam teneant. Hinc tot certaminum congeries, ut duriter ipsis militandum sit, licet absque periculo. Hinc tot ac tam subitae perturbationes, ut misera inquietudine vexentur, licet Christo innixi probe ad finem usque consistant. Porro quum discipulos cavere ab imposturis iubet Christus, sciamus modum cavendi illis non defore, modo ne sibi desint. Quare ne dubitemus, si quisque nostrum in sua statione sedulo ad excubias intentus sit, quascunque insidias machinetur Satan, nos ab illis tutos fore.

5. *Multi enim venient.* Nondum in genere de perversis et fallacibus doctrinis loquitur, sed speciem unam attingit, quae velut quoddam praeludium fuit omnium errorum, quibus varie conatus est Satan puram Evangelii doctrinam labefactare. Nam paulo post Christi resurrectionem exorti sunt impostores, quorum se quisque professus est Christum. Quia autem non tantum e medio sublatus erat verus Redemptor, sed ignominia crucis oppressus, et tamen spe redemptionis erectae erant omnium mentes et desiderio accensae, plausibilis fallendi occasio illis ad manum fuit. Nec dubium est, quin talibus praestigiis ludendos Iudaeos exposuerit Deus, qui Filium suum tam indigne repulerant. Etsi autem brevi dissipatae sunt illae insaniae, voluit tamen Deus Iudaeos ita inter se tumultuari: primum ut se infames et exosos redderent, deinde ut apud eos prorsus concideret salutis fiducia: denique ut toties frustrati bruto stupore in suam perniciem ruerent. Nam ubi a Filio Dei, cuius officium est in sacram unitatem nos colligere, mundus diffluxit, aequum est huc et illuc tanquam procellis raptari. Et eadem Dei vindicta factum est, ut stulta credulitas plures abriperet, quam recta fides in Dei obsequium adduxerat. Et hanc circumstantiam data opera Christus posuit, ne fideles conspecta insanientium turba labascerent. Scimus enim, quam proclive sit ad multitudinem deflectere, praesertim ubi pauci sumus numero.

6. *Audituri estis bella.* Motus tantum Iudaicos hoc loco designat: nam paulo post latius spargendum esse incendium dicet. Quemadmodum autem prius cavere iussit, ne quis eos decipiat, sic nunc intrepido animo excipere iubet rumores bellorum, et bella ipsa: nam periculum erat ne malis obruti deficerent, praesertim si tranquillum et laetum otium sibi fuissent polliciti. Addit oportere haec fieri, causam non assignans, sed admonens, nihil horum fortuito vel absque Dei providentia accidere, ne frustra contra stimulum calcitrent: nihil enim ad nos subigendos efficacius quam dum agnoscimus, quae maxime videntur confusa Deum suo arbitrio moderari. Ipsi quidem Deo nunquam iustae causae et optimae rationes desunt, cur mundum turbari sinat: verum quia in mero eius placito fideles acquiescere convenit, satis habuit Christus hortari discipulos, ut animis ad ferendum compositis constantes manerent, quia ita Domino placet. *Sed nondum finis.* Apertius denuntiat quod iam dixi, quae per se gravia erant, maiorum tamen calamitatum quaedam solum fore praeludia: quia ubi flamma bellorum Iudaeam corripuerit, latius erumpet. Nam ex quo propagata fuit Evangelii doctrina, similis etiam apud alias gentes ingratitudo iram Dei accendit. Hinc factum est ut, qui vinculum pacis cum Deo ruperant, se mutuis dissidiis lacerarent: qui Dei parere imperio abnuerant, hostium violentiae succumberent: qui Deo reconciliari non sustinuerant, inter se vicissim tumultuarentur: qui denique coelesti salute se abdicaverant, alii in alios

saeviendo caedibus terram implerent. Porro quia noverat, quam pervicax futura esset mundi malitia, rursus addit, haec fore initia dolorum: non ut se moerore conficiant fideles (quibus semper in malis suppetit consolatio), sed ut se ad longi temporis patientiam comparent. Lucas praeterea addit *terrae motus et signa e coelo*. Quarum rerum etsi certa historia non exstat, sufficit tamen a Christo fuisse praedictas. Reliqua petant lectores ex Iosepho.

(186.) MATTH. XXIV. 9. Tunc tradent vos in afflictionem, et occident vos: et eritis invisi cunctis gentibus propter nomen meum. 10. Et tunc scandalizabuntur multi: et alius alium invicem tradet, seque odio habebunt invicem. 11. Et multi pseudoprophetae surgent, ac seducent multos. 12. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. 13. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. 14. Et praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus: et tunc veniet consummatio.

MARC. XIII. 9. Sed vos cavete vobis: tradent enim vos in concilia et in synagogas: caedemini, et sub praesidibus ac regibus ducemini propter me in testimonium illis. 10. Et apud omnes gentes oportet prius praedicari Evangelium. 11. Quum autem duxerint vos tradentes, ne praecogitetis, quid dicturi sitis, neque meditemini, sed quicquid datum fuerit vobis in illa hora, hoc loquamini: non enim estis vos, qui loquimini, sed Spiritus sanctus. 12. Traditurus autem est frater fratrem in mortem, et pater filium: et insurgent filii adversus parentes, ac morte afficient eos. 13. Et eritis exosi omnibus propter nomen meum. Sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

LUC. XXI. 12. Sed ante haec omnia iniicient vobis manus suas, et persequentur, tradentes in synagogas et carceres, trahendo vos ad reges et praesides propter nomen meum. 13. Continget autem vobis in testimonium. 14. Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse praemeditandam defensionem. 15. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt contradicere, neque resistere omnes, qui adversabuntur vobis. 16. Trademini autem etiam a parentibus, et fratribus, et cognatis, et amicis: et ex vobis

morte aliquos afficient. 17. Et eritis exosi omnibus propter nomen meum. 18. Et pilus e capite vestro non perit. 19. In patientia possidete animas vestras.

Matth. 9. *Tunc tradent vos in afflictionem.* Iam aliud tentationis genus praedicit Christus discipulis, quo praeter communes afflictiones ipsorum fides probanda sit: nempe ipsos toti mundo exosos et detestabiles fore. Hoc per se filiis Dei triste ac durum est, promiscue cum reprobis et Dei contemptoribus affligi, et iisdem subiici poenis, quas illi pro suis sceleribus sustinent. Hoc vero longe iniquius videtur, duriter opprimi gravibus malis, a quibus impii sint immunes. Verum sicuti triticum, ubi simul cum palea flagellis percussum fuerit, mola deinde contunditur ac teritur, ita Deus filios suos non tantum communiter cum impiis affligit, sed cruce etiam prae aliis subigit, ut videri possint reliquo genere humano miseriores. Sed proprie hic Christus de afflictionibus disserit, quas pro Evangelio subituri erant discipuli. Etsi enim verum est illud Pauli (Rom. 8, 29.), quos Deus elegit, eos quoque destinasse ad ferendam crucem, ut conformes sint imagini Filii sui: non tamen hac singulari nota omnes insignit, ut ab Evangelii hostibus persequutionem sustineant. De hac crucis specie nunc concionatur Christus, dum fidelibus pro Evangelii testimonio impiorum odia subire, probris se obiicere, et furorem provocare necesse est. Nam admonitos voluit discipulos, Evangelii doctrinam (cuius futuri erant testes ac nuncii) mundo nequaquam fore gratam vel plausibilem, quemadmodum et prius illis exposuerat. Praedicit autem non modo cum paucis hostibus illis fore certamen, sed quocunque venerint, gentes omnes fore illis infestas. Hoc autem incredibile portentum fuit, quod vel fortissimos animos percellere et concutere posset, nomen Filii Dei tam infame esse et odiosum, ut omnibus eius cultoribus ubique invidiam crearet. Ideo apud Marcum habetur, *cavete vobis.* Quo verbo finem et usum admonitionis notat, debere scilicet ad tolerantiam paratos esse, ne incautos opprimat tentatio. Apud eundem Marcum additur, *fore hoc regibus et praesidibus in testimonium*, quum ad illorum tribunal ducti fuerint Christi discipuli. Lucas paulo aliter, *continget vobis hoc in testimonium:* sed prorsus eodem sensu. Significat enim Christus, Evangelium suum eo magis testatum fore, ubi mortis periculo defensum fuerit. Nam si tantum praedicando Evangelio operam dedissent Apostoli, non etiam contra furiosos hostium impetus constanter pro eo asserendo stetissent, non tam illustris fuisset eius confirmatio. Quum vero capita sua obiicere non dubitarent, nec ulli mortis terrores eos deiicerent a proposito, ex intrepida eorum constantia apparuit, quam serio de causae suae bonitate persuasi forent. Fuit igitur haec legitima Evangelii obsignatio, Apostolos ad regum usque tribunalia absque formidine prodire, et ingenue illic Christi nomen profiteri. Ideoque Petrus se testem vocat passionum Christi, quarum insignia ipse gestabat. Et Paulus Philippensium primo, v. 17. gloriatur se in Evangelii defensionem positum. Quod imprimis notatu dignum est, ne turpi praevaricatione a fide excidant, quos Deus tanto honore dignatur, ut patronos veritatis suae constituat.

Marc. 11. *Ne praecogitetis.* Hanc sententiam, sicut et proximam, exposuimus Matthaei capite 10., nempe quod Dominus ab ea anxietate levare velit discipulos, quae nos in officio praestando impedit, dum scilicet pares nos oneri fore diffidimus. Non quod prorsus securos in utramque aurem dormire velit (quia nihil utilius est, quam nos propriae infirmitatis conscios ad humilitatem institui, et stimulari ad preces), sed Christus in patris sinum curas nostras reiiciendas esse admonet, ut auxilio promisso confisi alacriter in cursu pergamus. Promissio autem aliis verbis ponitur apud Lucam: non quod a morte liberaturus sit suos Christus (hoc enim non semper est sperandum), sed quod daturus sit os et sapientiam, quibus pudefiant adversarii. Quanquam autem Christus et praesentem mentem et loquendi facultatem suppeditat, ego tamen duas istas voces per hypallagen coniunctas esse interpretor: acsi pollicitus esset Christus, se moderaturum esse ipsorum linguas, ut prudenter et apposite respondeant. Addit, hanc sapientiam contra omnes hostes fore victricem, quia nec contradicere nec resistere poterunt. Non quod veritati cedat eorum impudentia, sed quia de phrenetica ipsorum audacia triumphabit illa veritas, quam frustra oppugnant. Atque utinam in hanc fiduciam recumberent omnes, a quibus exigitur fidei confessio: alia enim Spiritus virtus et maiestas se exsereret ad prosternendos Satanae ministros. Nunc dum partim sensu proprio efferimur, et superbia inflati temere praecipites ruimus, vel ultra progredimur quam oportet, partim vero in angustias perversae timiditatis nos constringimus, tristis experientia ostendit, Dei gratia et Spiritus auxilio nos destitui. Porro quum apud Matthaeum et Marcum affirmet Christus, Spiritum Patris esse qui in nobis loquitur, hic autem se os daturum pronuntiet, colligimus proprium eius esse munus, Spiritu nos instruere.

Luc. 19. *In patientia vestra.* Hic longe alium tuendae vitae modum praescribit Christus discipulis suis, quam dictet carnis ratio. Naturaliter enim vitam quisque in tuto locare cupit: praesidia, quae putamus nobis optima fore, hinc inde colligimus omnes, discrimen omne fugimus: denique non videmur nobis vivere nisi probe muniti. Christus autem hanc vitae custodiam nobis mandat, ut semper ad mortem expositi per ignem et aquam et gladios ambulemus. Et certe nemo spiritum suum vere in manus Dei reponet, nisi qui semper ad moriendum paratus in diem vivere didicerit. In summa, iubet nos Christus vitam nostram possidere tum sub cruce, tum inter assiduos mortis terrores.

Matth. 10. *Tunc scandalizabuntur.* Nunc tentationes enumerat, quae ex malis exemplis provenient. Haec autem violenta est imprimis et difficilis ad vincendum, dum Christus ipse multis est lapis scandali, ad quem alii impingunt, vel cuius obiectu alii retrocedunt, alii deficiunt. Videtur autem mihi Christus hoc verbo multas perturbationum species complecti: quia non tantum deficiunt, qui rectum cursum ingressi erant, sed multi exasperantur adversus Christum, alii modestiae et aequitatis obliti sese in rabiem proiiciunt, alii profanescunt et exuunt omnem pietatis sensum, alii in rebus confusis scelerum licentiam sibi usurpant.

11. *Multi pseudoprophetae surgent.* Haec admonitio a priore differt, ubi praedixit Christus multos in suo nomine venturos. Nam illic tantum de impostoribus sermo erat, qui paulo post

Evangelii exordia se Christos esse mentiti sunt: nunc vero subinde falsos doctores exorituros denuntiat, qui sanam doctrinam erroribus corrumpent, quemadmodum docet Petrus (I. ep. 2, 8.), Ecclesiam huic malo non minus fore obnoxiam sub Evangelio quam olim sub Lege. Quare non est quod errores et quaelibet diaboli fallaciae ac pietatis corruptelae pias mentes labefactent: quia nemo in Christo rite fundatus est, nisi qui contra tales insultus standum sibi esse didicit. Nam haec demum vera est fidei nostrae probatio, dum surgentibus falsis doctrinis minime obruitur. Neque tantum venturos pseudoprophetas dicit, sed fallendi quoque astutia praeditos fore, ut sectas post se trahant. Est autem hic opus non vulgari cautione: quia multitudo errantium, non secus ac violenta procella, cursum reflectere nos cogit, nisi penitus in Deo simus defixi. Qua de re paulo ante aliquid dictum est.

12. *Quoniam abundabit iniquitas.* Quam longe lateque pateat hoc malum, neminem latere debet, sed paucissimi observant. Nam quia luce Evangelii clarius detegitur hominum malitia, etiam in probis et recte animatis languescit ac fere exstinguitur beneficentiae studium. Ita enim quisque secum reputat, perire officia quae in hunc vel illum conferunt, quum omnes fere ingratos, vel perfidos vel improbos experientia et quotidianus usus ostendat. Gravis certe et periculosa tentatio: quid enim magis absurdum quam doctrinam probare, quae probitatis studium et caritatis vigorem minuere videtur? Atqui ubi emersit Evangelium, caritas, cuius ardore accendi decebat omnium corda, potius refrigescit. Sed fons huius mali, quem Christus designat, notandus: multos scilicet ideo fatiscere, quia iniquitatis diluvio (quod passim exundat) pro sua infirmitate succumbunt. Hanc vero fortitudinem a suis Christus requirit, ut contra luctando persistant. Quemadmodum et Paulus praecipit, ne benigne et humaniter nos gerendo fatigemur (II. Thess. 3, 13.). Quamvis ergo iniquitatum mole oppressa multorum caritas deficiat, hoc quoque obstaculum superandum esse admonet Christus, ne fideles malis exemplis fracti resiliant. Ideo sententiam illam repetit, neminem posse salvum evadere, nisi qui legitime certaverit, ut in finem usque perseveret.

14. *Praedicabitur hoc Evangelium regni.* Quia Dominus concionem habuerat, quae non parvam tristitiae materiam suggereret, opportune subiicitur haec consolatio, quae vel collapsos animos erigat, vel labentes confirmet: nempe, quicquid machinetur Satan, et quantumvis multiplices turbas ingerat, emersurum tamen Evangelium, donec per totum orbem spargatur. Quanquam autem incredibile hoc erat, oportuit tamen Apostolos, hoc magistri testimonio fretos, praeter spem bene sperare, et interea fortiter eniti ad exsequendum suum munus. Quod Antipodas quidam obiiciant, et alios procul remotos populos, ad quos ne tenuis quidem Christi fama hactenus pervenit, huius nodi facilis est solutio: neque enim vel singulas mundi plagas specialiter designat Christus, nec certum tempus praefigit, sed tantum affirmat, Evangelium (quod a Iudaea proprio domicilio mox exterminandum omnes putassent) usque ad ultimos orbis terrae fines propagatum iri ante ultimum adventus sui diem. Finem quoque praedicationis notat, ut sit in testimonium cunctis gentibus. Quanquam enim nunquam ἀμάρτυρον se reliquit Deus, ac speciali modo Iudaeis de se testatus est, hoc tamen prae aliis memorabile testimo-

nium edidit, dum se patefecit in Christo suo: ideoque Paulus primae ad Timotheum 2, 6. suis temporibus in lucem prodiisse dicit, quia haec matura erat opportunitas totius mundi ad Deum vocandi. Discamus ergo, quoties praedicatur Evangelium, perinde esse acsi Deus ipse in medium prodiret, nosque sollenni et legitimo ritu contestaretur, ne incerti vagemur in tenebris: qui vero parere abnuunt, reddantur inexcusabiles. *Tunc veniet consummatio.* Quidam ad excidium templi, et cultus legalis abolitionem perperam restringunt, quod de fine et renovatione mundi intelligi debet. Nam quia discipuli illa duo simul miscuerant, quasi everti non posset templum sine totius mundi ruina, Christus ad propositam quaestionem respondens admonuit, longam et tristem malorum Iliada instare: nec ante illis festinandum esse ad palmam, quam multis certaminibus et molestiis perfuncti essent. Sic ergo resolvi debet hoc postremum membrum, Non ante adveniet finis saeculi, quam duris et laboriosis tentationibus Ecclesiam meam diu exercuerim: nam falsae imaginationi, quam apud se conceperant Apostoli, opponitur. Unde rursus discendum est, non praefigi certum diem, acsi eorum, quae nuper praedixit, eventum continuo statim tenore ultimus dies exciperet: nam quaecunque supra legimus, pridem experti sunt fideles, nec tamen mox apparuit Christus. Verum non aliud fuit eius consilium, quam Apostolis nimium cupide ad coelestem gloriam transvolantibus frenum tolerantiae iniicere: acsi dixisset, non ita cito ut sibi finxerant instare redemptionem, sed interpositos esse longos anfractus.

(187.) MATTH. XXIV. 15. Quum ergo videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat): 16. Tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes. 17. Qui in tecto, non descendat, ut tollat quicquam de domo sua: 18. Et qui in agro, non revertatur, ut tollat vestes suas. 19. Vae autem praegnantibus et lactantibus in illis diebus. 20. Orate autem, ut non fiat fuga vestra hyeme, neque sabbato. 21. Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet. 22. Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos decurtabuntur dies illi. 23. Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus aut illic, nolite credere. 24. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri possit) etiam electi. 25. Ecce praedixi vobis. 26. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. 27. Sicut enim fulgur exit ab oriente, et apparet usque in occidentem, ita erit et adventus

Filii hominis. 28. Ubicunque enim fuerit cadaver, illic congregabuntur et aquilae.

MARC. XIII. 14. Porro quum videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele Propheta, stantem ubi non oportet (qui legit intelligat): tunc qui fuerint in Iudaea, fugiant ad montes: 15. Qui vero fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingrediatur, ut quicquam tollat e domo sua. 16. Et qui fuerit in agro, ne revertatur ad ea, quae reliquit a tergo, ad tollendum pallium suum. 17. Vae autem praegnantibus et lactantibus in illis diebus. 18. Orate vero, ne fiat fuga vestra hyeme. 19. Erunt enim dies illi afflictio, qualis non fuit a promordio rerum conditarum, quas condidit Deus, usque ad hoc tempus, nec futura est. 20. Et nisi Dominus abbreviasset dies, non fuisset salva universa caro, sed propter electos quos elegit, abbreviavit dies. 21. Ac tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, ecce illic: ne credatis. 22. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et edent signa et prodigia ad fallendum (si fieri possit) etiam electos. 23. Vos autem cavete: ecce praedixi vobis omnia.

LUC. XXI. 20. Quum autem videritis circumdari ab exercitibus Hierosolymam, tunc scitote, quod immineat desolatio eius. 21. Tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes: et qui in medio eius, discedant: et qui in regionibus, non intrent in eam. 22. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta sunt. 23. Vae autem praegnantibus, et mamma nutrientibus in illis diebus: erit enim afflictio magna super terram, et ira in populo hoc. 24. Et cadent acie gladii, et captivi ducentur in omnes gentes: et Ierusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora Gentium. XVII. 22. Et ait ad discipulos, Venient dies quando desiderabitis videre unum dierum Filii hominis, nec videbitis. 23. Et dicent vobis, Ecce hic, ecce illic: nolite ire, neque sectemini. 24. Nam sicut fulgur coruscans e regione, quae sub coelo est, in alteram, quae sub coelo est, fulget: ita erit Filius hominis in die suo. 25. Sed prius oportet illum multa pati, et reprobari a natione hac.

Matth. 15. *Quum videritis abominationem.* Quia res incredibilis erat (ut iam diximus) templi et urbis Hierosolymae excidium, totiusque Iudaicae politiae interitus: deinde absurdum videri poterat, salvos non aliter fore discipulos, quam si ab eo populo avulsi essent, penes quem deposita erat adoptio et aeternae salutis foedus: Christus Danielis testimonio utrumque confirmat, acsi diceret, Ne in templo et legalibus ceremoniis sitis defixi, certum finem illis imposuit Deus, ac pridem testatus est, quum veniret Redemptor, cessatura esse sacrificia: ne vobis molestum sit resecari a gente vestra. Deus etiam de futura illius abdicatione suos in tempore admonuit. Porro talis praedictio non modo ad tollendam scandali materiam valebat, sed etiam ad erigendas piorum mentes, ut in extremis cladibus se divinitus respici, suamque salutem curari scientes, ad sacram ancoram confugerent, in qua inter saevissimas iactationes firma tamen et tuta illis erat statio. Verum antequam ultra progrediar, excutiendus est qui a Christo citatur locus. Falluntur autem, meo iudicio, interpretes, qui ex nono capite Danielis testimonium hoc petitum esse tradunt. Neque enim illic ad verbum habetur *abominatio desolationis*, et certum est, angelum non de ultima vastatione, cuius hic Christus meminit disserere, sed de temporali dissipatione, quam attulit tyrannis Antiochi. Capite autem duodecimo angelus finalem, ut vocant, legalis cultus abrogationem, quae futura erat Christi adventu, praedicit. Postquam enim fideles ad infractam constantiam hortatus est, tempus certum tam ruinae quam instaurationis definit: ex quo (inquit) ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio desolationis, restabunt dies mille ducenti et nonaginta. Beatus qui exspectaverit, donec ad mille trecentos triginta quinque dies perveniat. Scio hunc locum propter suam obscuritatem varie torqueri, sed mihi videtur simplex hic esse sensus, quod angelus, postquam semel templum ab Antiochi pollutionibus et idolis purgatum fuerit, pronuntiet venturum rursus esse tempus, quo novae profanationi expositum sine spe restitutionis sanctitatem suam omnemque reverentiam perpetuo amittat. Quia autem funestus ac lugubris erat nuntius, iterum Prophetam ad annum unum et biennium et sex menses revocat. Quibus verbis tam malorum diuturnitas quam exitus notatur. Nam in continua malorum serie longus iam videtur anni circuitus: ubi autem duplicatur temporis spatium, multo magis crescit molestia. Hortatur ergo Spiritus fideles, ut non modo ad integri anni (hoc est longi temporis) tolerantiam se comparent: sed ut statuant, continuo multarum aetatum tenore ferendas sibi esse afflictiones. Porro in dimidio temporis subest non parva consolatio, quia, licet diuturnae sint afflictiones, perpetuas tamen non fore ostendit Spiritus. Ac prius quidem usus fuerat hac loquendi forma, Durabit Ecclesiae calamitas per tempus, tempora et dimidium temporis. Nunc vero triennium illud cum sex mensibus per dies supputat, ut fideles in longiore malorum tractu magis obdurescant. Solenne enim est hominibus in rebus adversis non per annos vel menses, sed per dies singulos tempus supputare, quia dies unus illis instar anni est. Tandem beatos fore dicit, qui sustinuerint usque ad finem illius temporis, hoc est, qui invicta patientia ad metam usque pertigerint. Nunc Christus quod proposito suo quadrabat solum eligit: nempe instare sacrificiis finem, et locandam in templo abominationem esse, quae signum sit ultimae desolationis. Quia autem in praesenti suo statu

nimis tenaciter haerebant Iudaei, ut ad Prophetias, quibus praedicta erat eius abolitio, minime attenderent, Christus, quasi aurem vellicans, attente locum illum legere ipsos iubet: ut discant clare testatum esse a Prophetis, quod illis tam difficile est creditu. *Abominatio* tantundem valet ac profanatio: nam hac voce notatur immundities, quae purum Dei cultum vitiat aut evertit. Dicitur autem desolationis, quod templi et politiae interitum secum traheret: sicuti prius cap. 9. pollutionem ab Antiocho illatam, quasi vexillum temporariae desolationis esse dixerat: sic enim nomen alae, vel expansionis interpretor. Falluntur autem, quibus videtur notari Hierosolymae obsidio: nec eorum errori suffragantur Lucae verba, cui non idem, sed aliud dicere propositum fuit. Nam quia olim urbs illa quasi in medio excidio liberata fuerat, ne quid tale in posterum sperent fideles, simulatque ab hostibus circumdata fuerit, pronuntiat Christus actum fore, quia prorsus nudàta sit Dei auxilio. Sensus ergo ést, non fore dubium eventum belli, quia exitio devota sit urbs illa, quod nihilo magis effugere poterit, quam coeleste decretum rescindere. Ideo aliquanto post, subiicitur, ipsam a gentibus calcatum iri: quae loquutio ultimam ruinam significat. Porro quia in speciem absurdum erat, sanctam urbem ita prostitui gentium libidini, additur consolatio, ad tempus gentibus permitti tantum licentiae, donec maturescat earum iniquitas, atque in lucem erumpat quae illis reposita est ultio.

16. *Tunc qui in Iudaea sunt.* Postquam Prophetae testimonio docuit Christus, templo profanato exstinctum paulo post iri cultum legalem, subiicit, diras et horrendas calamitates toti Iudaeae instare, ut nihil optabilius sit quam procul inde subduci: et simul adeo repentinas fore dicit, ut vix celerrimae fugae tempus suppetat. Huc enim pertinent loquutiones, *qui in tecto est, ne intret in domum: qui in agro est, ne revertatur:* ne scilicet dum sua servare cupiunt se ipsos perdant. Item, *vae praegnantibus et lactantibus:* quia scilicet liberae et expeditaé ad fugam non erunt. Item, *orate ne hyeme aut sabbató contingat fuga vestra:* ne scilicet festinationem vel religio, vel itineris asperitas, et brevitas dierum impediàt ac moretur. Consilium ergo Christi fuit, primum suos expergefacere, ne beatam amplius quietem regnique terreni delicias imaginarentur: deinde eorum animos fortitudine munire, ne communibus ruinis succumberent. Violenta quidem fuit haec admonitio, pro ipsorum tamen stupore et ingenti malorum gravitate necessaria.

21. *Erit enim tunc afflictio.* Lucas etiam dies ultionis fore dicit, et iram in populo illo, ut impleantur quaecunque scripta sunt. Nam quum obstinata populi malitia ruptum tunc fuerit Dei foedus, terram ipsám et aërem prodigiosa mutatione concuti oportuit. Nulla quidem magis exitialis plaga inflicta fuit Iudaeis, quam quod exstincta apud eos coelestis doctrinae luce reiecti a Deo fuerunt. Verum (quod in tanta duritie necesse erat) reiectionis suae malum duris et gravibus flagellis sentire coacti sunt. Caeterum tam horrendae vindictae causa fuit, quod ad summum cumulum pervenerat desperata illius gentis impietas. Nam quae eorum morbis allata erat medicina, non superbe modo ab illis spreta fuerat, sed contumeliose etiam reiecta: imo in ipsum medicum crudeliter, tanquam furiosi vel abreptitii, saevierant. Quum veró in ipsis tam severe obstinatum Evangelii contemptum una cum pervicaciae rabie ultus sit Dominus, nobis semper ante oculoś versetur eorum poena: ac inde discamus nihil

Deo magis esse intolerabile, quam pertinacem gratiae suae contemptum. Quanquam autem similes Evangelii contemptores manet eadem merces, in Iudaeis tamen illud prae aliis memorabile documentum exstare voluit Deus, quo illustrior ad posteros esset adventus Christi gloria. Nullis enim verbis exprimi potest sceleris illius indignitas, quod Filium Dei, vitae auctorem coelitus sibi oblatum, ad mortem rapuerint. Itaque illo plus quam nefando sacrilegio defuncti, non destiterunt subinde aliis atque aliis criminibus omnes extremi exitii causas sibi arcessere. Ideo negat Christus parem in mundo afflictionem postea fore, quia sicuti una Christi repulsa, tot praesertim scelestae contumaciae et ingratitudinis circumstantiis implicita, prae omnibus aetatum omnium peccatis maxime detestabilis fuit, sic etiam aequum fuit, illius vindictae atrocitate alias omnes superari.

22. *Nisi decurtati fuissent.* Cladium atrocitatem amplificat, simul tamen admixta consolatione: quod scilicet illis exstingui possit Iudaicum nomen, nisi Dominus electos suos respiceret, atque in illorum gratiam aliquid levationis afferret. Convenit autem hic locus cum illo Iesaiae (1, 9.), nisi Dominus residuum nobis fecisset exiguum semen, quasi Sodoma fuissemus, et similes Gomorrhae. Nam et vindictam Dei, quae in exsilio babylonico contigerat, rursus Christi adventu impleri oportuit, teste Paulo (Rom. 9, 29.). Imo quo magis se impietas profuderat, gravior tunc exundare debuit vindicta. Ideo dicit Christus, nisi malis finem Deus imponat, perituros funditus Iudaeos, ut ne unus quidem residuus maneat: sed Deum gratuiti foederis sui rationem habiturum, ut electis suis parcat, secundum alterum illud Iesaiae vaticinium (10, 22.), si fuerit populus tuus ut arena maris, reliquiae duntaxat salvae fient. Est autem hoc insigne divini iudicii documentum, ubi visibilem Ecclesiam sic affligit, ut funditus videatur perdita: et tamen ad servandum aliquod semen, suos electos, et quidem paucos numero, mirabiliter ab interitu eripit, ut praeter spem e gurgite mortis emergant. Sic enim terrentur hypocritae, ne Ecclesiae titulo et specie freti vanam spem impunitatis sibi fingant, quia modum inveniet Dominus, quo Ecclesiam suam liberet, ipsis in exitium traditis: piis vero mira consolatio suggeritur, quod nunquam ita frenum laxabit Deus irae suae, quin saluti ipsorum consulat. Sic in puniendis Iudaeis horrendum in modum exarsit, et tamen praeter spem hominum sibi moderatus est, ne quis ex electis periret. Atque haec incredibilis miraculi fuit materia, quod quum ex Iudaea oritura esset salus, ex paucis guttis fontis arefacti fluvios Deus creavit, qui totum mundum irrigarent, nam (ut gentium omnium odia in se contraxerant) parum abfuit, quin uno die ubique locorum signo dato trucidarentur. Nec dubium est, quum multi talem eorum internecionem urgerent, divinitus retentum fuisse Titum, ne et milites et alios illius exsequendae plus satis avidos suo nutu armaret. Quod ergo ultimam totius gentis cladem tunc compescuit Romanus imperator, haec decurtatio fuit ad servandum aliquod semen. Interea hoc notandum, quod *propter electos* impetum irae suae cohibuit, ne omnes obrueret. Cur enim ex ingenti multitudine paucos superstites restare voluit? et quid habuit causae, cur hos aliis praeferret? Nempe quod in populo, quem adoptaverat, residebat eius gratia: ac, ne irritum esset eius foedus, quidam aeterno eius consilio ad salutem electi et destinati erant. Ideo Paulus (Rom. 11, 5.) causam gratui-

tae electioni assignat, quod ex immenso populo servandae sint reliquiae. Facessant igitur hominum merita, quando ad merum Dei beneplacitum revocamur, ne aliunde pendeat inter hos et illos discrimen, nisi quia salvos esse oportet qui electi sunt. Quod ut clarius et expressius commendet Marcus, pleonasmon addit, sic loquens, *propter electos, quos elegit, abbreviavit dies.* Certe poterat sufficere participium, nisi hoc diserte testatum vellet, non extraneis causis adduci Deum, ut hos potius quam illos favore prosequatur: sed quia eligere illi placuit, quos servaret, in eorum salute arcanum gratiae suae propositum stabilire. Quaeritur tamen, quomodo propter electos cladibus modum imposuerit Deus, ne funditus Iudaeos perderet, quum multi reprobi et desperati servati fuerint. Solutio facilis est, liberatam fuisse gentis partem, ut inde suos electos, qui permixti erant, quasi semen excussa palea educeret. Quanquam ergo communiter reprobis et electis temporalis contigit salus, quia tamen illis nihil profuit, merito his solis ascribitur, sicuti mira Dei providentia in eorum gratiam directa fuit.

23. *Tunc si quis vobis dixerit.* Iterum repetit quod de impostoribus dixerat: nec frustra. Maius enim ab hac tentatione periculum instabat, ne miseri homines in rebus afflictis et desperatis, fallaci titulo decepti, larvas pro Christo quaererent, et diaboli praestigias amplecterentur pro Dei auxilio. Nam quum Iudaei ob contemptam redemptionem tam duriter oppressi, violentis saltem remediis a perfidia retrahendi essent, novas spes astute illis obiecit Satan, quae a Deo longius ipsos abducerent. Et certe nihil magis exitiale est, quam, dum in rebus adversis consilio destituimur, sub nominis Dei praetextu mendaciis decipi, quae et resipiscentiae ianuam nobis obstruunt, et infidelitatis tenebras augent, et tandem desperatione confusos ad insaniam praecipitant. Quare in tanto periculo minime supervacua repetitio fuit: ac praesertim quum pseudoprophetas non levibus machinis ad fallendum instructos fore admoneat Christus, nempe signis et portentis quae obstupefaciant infirmas mentes. Nam quum miraculis virtutis suae praesentiam testetur Deus, et ideo sigilla sint verae doctrinae, nihil mirum si impostoribus reverentiam conciliant. Et tali illusionis genere ulciscitur Deus hominum ingratitudinem, ut mendacio credant, qui veritatem respuerunt, magisque ac magis obtenebrentur, qui ad oblatam lucem clauserunt oculos. Quanquam et simul suorum constantiam exercet, quae inde clarius refulget, dum nullis fallaciis succumbunt. Porro quum antichristos et mendaces prophetas Dominus miraculis armatos fore pronuntiet, non est cur tantopere superbiant Papistae hoc obtentu, vel ipsorum iactantia territemur. Miraculis superstitiones suas confirmant: nempe quibus praedixit Filius Dei, labefactandam esse multorum fidem. Quare tantum apud prudentes momenti habere non debent, ut per se sufficiant ab probandum hoc vel illud doctrinae genus. Si excipiant, hoc modo everti ac in nihilum redigi miracula, quibus tam Legis quam Evangelii sancita fuit auctoritas: respondeo, certam Spiritus notam illis insculptam fuisse, quae dubitationem et errandi metum fidelibus eximeret. Neque enim quoties ad suos confirmandos virtutem suam exseruit Deus, ita confuse operatus est, quin vera exstaret nullique fallaciae obnoxia distinctio. Adde quod doctrinam sic obsignant miracula, ut illa quoque vicissim praeluceat, et discutiat omnes nebulas, quibus simplices mentes offuscat Satan. Denique si ab im-

posturis cavere placet, sit apud nos individua signorum et doctrinae coniunctio.

24. *Si fieri posset, etiam electi.* Hoc additum fuit incutiendi terroris causa, quo magis sollicite intenti essent fideles ad cavendum: nam ubi tam effreni licentia grassantur pseudoprophetae, tantaque fallendi efficacia illis conceditur, facile esset securos et incautos eorum fraudibus illaqueari. Christus ergo discipulos suos ad excubias agendas hortatur et excitat: deinde etiam admonet non esse, cur turbentur novitate spectaculi, si multos passim in errorem abripi videant. Caeterum ut curam suis iniicit, ne torpentes circumveniat Satan, ita rursum amplam fiduciae materiam suppeditat, in quam quieti recumbant, dum ipsos promittit adversus quascunque Satanae insidias Dei praesidio et custodia tutos fore. Ergo quantumvis fragilis sit ac lubrica piorum conditio, firma tamen hic fultura ostenditur, in qua consistant: quia possibile non sit, eos a salute excidere, cuius fidelis est custos Filius Dei. Neque enim illis apud se tanta suppetit munitio, quae Satanae machinis resistat, sed quia Christi sunt oves, quas nemo poterit rapere ex eius manu (Io. 10, 28.). Notandum autem est, quod salutis nostrae firmitas non in nobis, sed in arcana Dei electione locatur. Quanquam enim custoditur salus nostra per fidem (ut Petrus docet ep. I. cap. 1, 5.), altius tamen conscendere oportet, ideo nos in tuto esse, quia nos Pater Filio suo dedit et Filius ipse nihil quod sibi datum est periturum affirmat.

25. *Ecce praedixi vobis.* Plenius Domini mentem exprimit Marcus, *vos autem cavete: ecce praedixi.* Quibus verbis docemur, nulla excusatione dignos esse, quos offendicula a Christo praedicta consternant: nam quum nobis Dei voluntas pro regula esse debeat, sufficit nos in tempore esse admonitos, ita ei placere. Deinde quum fidelem se pronuntiet, nec passurum ut tentemur ultra quam simus ferendo, nunquam ad resistendum nobis virtus deerit, modo ne infirmitatem nostram alat torpor (I. Cor. 10, 13.).

26. *Ecce in deserto est.* Lucas hunc sermonem alteri Christi responso permiscet: nam quum a Pharisaeis rogatus de adventu regni Dei negasset cum observatione venturum, sequitur in Lucae contextu, quod conversus ad discipulos admonuerit venturos esse dies, quum amplius visuri non sint diem unum Filii hominis. Quibus verbis monere voluit, ut in luce ambularent, antequam occuparentur noctis tenebris: debuit enim hic acerrimus illis esse stimulus, ut proficere studerent, quam diu fruebantur Christi praesentia, dum audirent gravissimas perturbationes instare. Nescitur autem, an eadem de re bis admonuerit Christus discipulos. Sed mihi probabile est, quum de regni Dei adventu fieret mentio, quas hic inseruit sententias Lucam ex alio tempore desumptas attexuisse: quod illi non rarum esse, alibi vidimus. Caeterum quia locus hic per inscitiam varie detortus est, ut genuinum sensum habeant lectores, notanda illis est antithesis inter latebras et longe lateque patentem regni Christi propagationem, eamque subitam et inopinatam, qualis est fulguris extensio ab ortu solis usque ad occasum. Scimus enim pseudochristos (quod crassae et stultae spei gentis illius consentaneum erat) quascunque poterant copias in receptacula deserti, vel in speluncas, vel in alios recessus contraxisse, ut iugum Romani imperii vi et manu armata a se excuterent. Sensus ergo est, quicunque opes suas in locum abditum colligit, ut gentis libertatem armis recuperet, se pro Christo men-

daciter venditare, quia missus sit Redemptor, qui repente et ex insperato gratiam suam in omnes mundi plagas expandat. Haec autem inter se contraria sunt, redemptionem includere in aliquo angulo, et eam diffundere per totum orbem. Hoc modo admoniti fuerunt discipuli, non amplius in Iudaeae latebris Redemptorem esse quaerendum, quia regni pomoeria ad ultimos usque terrae fines subito proferet. Atque haec admirabilis celeritas, qua Evangelium per omnes mundi partes volitavit, illustre fuit divinae potentiae testimonium. Neque enim humana industria fieri poterat, ut lux Evangelii instar fulguris, simulac emicuit, ab una mundi plaga usque ad oppositam penetraret: ideoque Christus non temere hac circumstantia coelestem suam gloriam commendat. Adde quod hac regni sui amplitudine proposita, ostendere voluit Iudaeae vastitatem sibi non posse obstare, quin regnaret.

28. *Ubicunque fuerit cadaver.* Sensus est: quibuscunque artificiis conetur Satan huc et illuc distrahere filios Dei, in ipso tamen Christo sacrum esse unitatis vinculum, quo devinctos teneri conveniat. Unde enim dissipatio, nisi quia multi a Christo diffluunt, in quo solo sita est nostra firmitas? Ergo hic modus praescribitur fovendae sanctae coniunctionis, ne errorum distractiones corpus Ecclesiae lacerent: nempe si in Christo defixi manemus. Quod diligenter notandum est: neque enim vel ad Romanae sedis primatum, vel ad alias nugas nos astringit Christus, sed hoc unico modo Ecclesiam suam colligat, si ad ipsum unicum caput omnes undique respiciant. Unde sequitur, quicunque ei cohaerent pura fide, extra schismatis esse periculum. Eant nunc Romanenses, et schismaticos esse clament, qui se a Christo alienari non sinunt, ut latroni fidem suam mancipent. Quod Papistae ipsi pro eorum societate accipiunt, qui fidem unam profitentur, et aquilas allegorice exponunt pro acutis et oculatis, nimis insulsum est: quum aliud non fuisse Christi consilium palam sit, quam ad se vocare et in se retinere Dei filios, ubicunque sint dispersi. Nec vero hic simpliciter ponitur corpus, sed *cadaver.* Aquilis autem nihil tribuit Christus, quam quod apud nos corvis aut vulturibus congrueret, pro regionis quam incolimus natura. Neque etiam satis solida est aliorum argutia, qui odoriferam fuisse Christi mortem dicunt, ut electos Dei alliceret: nam meo iudicio, ratiocinari voluit Christus a minori ad maius. Si tanta est in avibus sagacitas, ut ex remotis locis ad cadaver unum multae conveniant, turpe esse fidelibus, non aggregari ad vitae auctorem, quo solo vere pascuntur.

(188.) MATTH. XXIV. 29. Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum movebuntur. 30. Et tunc apparebit signum Filii hominis in coelo: et tunc plangent omnes tribus terrae: et videbunt Filium hominis venientem in nubibus coeli cum virtute et gloria multa. 31. Et mittet angelos suos cum magna voce

tubae: et congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summo coelorum usque ad terminos eorum.

MARC. XIII. 24. Caeterum in diebus illis post afflictionem illam sol obtenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum. 25. Et stellae coeli decident, et virtutes, quae in coelis sunt, concutientur. 26. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate multa et gloria. 27. Et tunc mittet angelos suos, et aggregabit electos suos a quatuor ventis, a summo terrae usque ad summum coeli.

LUC. XXI. 25. Et erunt signa in sole, luna et stellis, et in terris anxietas gentium in desperatione, resonante mari et fluctu: 26. Extabes centibus hominibus prae timore et exspectatione eorum, quae supervenient orbi terrarum. Nam virtutes coelorum concutientur. 27. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate et gloria multa. 28. His autem fieri incipientibus suspicite et attolite capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

Iam ad plenam regni sui manifestationem descendit Christus, de qua initio rogatus fuerat, ac promittit, postquam tot malis vexati fuerint, venturam suo tempore redemptionem. Nam hoc praecipue spectavit in suo responso, ut discipulos suos bona spe stabiliret, ne propter confusos motus animis deficerent. Ideo non simpliciter de adventu suo loquitur, sed propheticas loquendi formas usurpat, quibus ut quisque magis erat intentus, ita durius tentationis certamen ex contrario eventu subire necesse habebat. Quid enim magis absurdum quam regnum Christi non modo contemptibile, sed cruce oppressum, multis probris coopertum, et omni genere afflictionis obrutum cernere, de quo tam magnifice Prophetae concionati erant? An non requiri poterat maiestas illa, quae soli et lunae et stellis tenebras obduceret, totam concuteret orbis machinam, et usitatum naturae ordinem mutaret? His tentationibus nunc Dominus occurrit, pronuntians, quamvis non statim compleantur haec vaticinia, ipso tamen eventu comprobatum tandem iri. Sensus itaque est, quae de prodigiosa tam coeli quam terrae concussione olim praedicta erant, non debere ad redemptionis exordium restringi, quia totum cursum, donec ad metam ventum foret, complexi fuerint Prophetae. Nunc ubi tenemus Christi consilium, facilis est verborum intelligentia, quod scilicet non statim obtenebrandum sit coelum, sed postquam afflictionibus defuncta fuerit Ecclesia. Non quod ultimo demum Christi adventu apparitura sit regni eius gloria et maiestas, sed quia illuc usque differtur eorum complementum, quae fieri coeperunt post re-

surrectionem, et quorum duntaxat gustum aliquem Deus suis praebuit, ut longius eos per spei et patientiae viam deduceret. Secundum hanc rationem usque ad ultimum diem fidelium mentes suspendit Christus, ne putent irritum esse, quod testati sunt Prophetae de reparatione futura, quia sub densa afflictionum caligine longo tempore submersum lateat. Perperam vero afflictionem dierum illorum quidam interpretes de Hierosolymae excidio accipiunt, quum potius universa sit malorum omnium, de quibus ante Christus disseruit, ἀνακεφαλαίωσις. Porro hoc argumento ad tolerantiam eos animat, quod afflictiones felicem tandem laetumque habebunt exitum, acsi dixisset, quam diu peregrinabitur in mundo Ecclesia, tempus nubilum fore et obscurum: verum simulac finis contigerit miseriis, superventurum diem, quo illustris appareat sua maiestas. Caeterum quomodo sol obscurandus sit, hodie coniicere non possumus, sed eventus ipse ostendet. Stellas quidem non re ipsa casuras intelligit, sed secundum hominum sensum: ideo apud Lucam tantum praedicit, fore signa in sole et luna et stellis. Sensus ergo est, tantam fore machinae coeli concussionem, ut stellae ipsae cadere putentur. Additur etiam apud Lucam, de formidabili motu maris, ut homines prae metu et anxietate deficiant. Summa autem est, creaturas omnes sursum et deorsum quasi praecones fore citandis hominibus ad horribile illud tribunal, cuius contemptu impie ad ultimum usque diem lascivient.

Matth. 30. *Tunc apparebit signum.* Clarius hoc verbo discernit Christus praesentem regni sui statum a futura eius gloria. Est enim species concessionis, quod in afflictionum caligine Christi maiestas non erit conspicua, nec redemptionem ab eo allatam sentient homines. Nam certe confusa rerum permixtio quae nunc cernitur, tum mentes nostras obnubilat, tum Christi gratiam obruit, et quasi evanescere facit ex oculis nostris, saltem ut carnis sensu non apprehendatur salus ab eo parta. Ideo se ultimo adventu palam emersurum denuntiat, ut coelesti potentia praeditus, quasi signo in sublime erecto, ad se convertat totius mundi intuitum. Caeterum quia videbat maiorem hominum partem doctrinae suae contemptricem fore, regnoque suo adversam, simul planctum et lamentationem denuntiat omnibus populis: quia scilicet aequum est ut rebelles conterat, perdatque sua praesentia qui absentis imperium spreverunt. Hoc autem dicit, partim ut superbis ac praefractis terrorem incutiens ad resipiscentiam eos adducat: partim etiam ut suorum animos confirmet in tanta mundi contumacia. Est enim non levis offendiculi materia, impiorum securitas, quia videntur impune Deo illudere: deinde nihil proclivius est quam prosperae fortunae, qua fruuntur, illecebris capi, ut nobis effluat Dei reverentia. Ergo ne ebriae illorum laetitiae invideant fideles, Christus eam in luctum et stridorem dentium pronuntiat tandem conversum iri. Alludit autem, meo iudicio, ad duodecimum caput Zachariae, v. 11., ubi Deus memorabile iudicii sui specimen instare docens, planctum apud omnes familias fore asserit, qualis fieri solet in funere unigeniti. Quare non est quod mundi conversionem quis exspectet, quia sero et sine profectu tandem sentient quem confixerint. Sequitur deinde signi illius explicatio, quod Filium hominis videbunt super nubes venientem, qui sub habitu servi contemptibilis tunc in terra agebat. Atque hoc modo

gloriam regni sui coelestem fore admonet, non terrenam, ut falso imaginati erant discipuli.

31. *Et mittet angelos suos.* Specimen suae illius potentiae describit, quod angelos mittet, qui electos suos colligant ab extremis mundi partibus. Nam summitas coelorum tantundem valet ac extrema regio. Sed hyperbolice loquitur Christus, ut doceat electos, etiamsi e terra sublati et per aërem disiecti forent, rursum tamen congregatum iri, ut sub capite suo coalescant in vitam aeternam, et sperata haereditate fruantur. Voluit enim suos discipulos Christus solari, ne tristis Ecclesiae dissipatio eos frangeret. Quare et nos, quoties vel Satanae artificio distrahi Ecclesiam, vel impiorum saevitia lacerari, vel turbari impiis dogmatibus, vel procellis iactari cernimus, ad hanc collectionem discamus referre oculos. Atque si res nobis videtur creditu difficilis, succurrat nobis angelica potentia, quam ideo proponit Christus, ut nos supra humana media erigat. Quamvis enim hominum malitia nunc Ecclesia vexetur, per varias fugas et exsilia feratur instabilis, fluctibus etiam allisa frangatur, et misere discerpta nihil habeat firmitatis in mundo, bene nihilominus sperandum est, quia non humano modo, sed coelesti virtute (quae omnibus obstaculis longe erit superior) eam colliget Dominus.

Luc. 28. *His fieri incipientibus.* Apud Lucam clarius exprimitur consolatio, qua suorum animos Christus exhilarat. Quanquam enim haec sententia nihil a verbis Matthaei, quae nuper exposuimus diversum continet: melius tamen ostendit, in quem finem dicantur venturi angeli ad congregandos electos. Necesse enim fuit communi mundi tristitiae et anxietati piorum gaudium opponi quasi e regione, et notari inter ipsos et reprobos discrimen, ne Christi adventum exhorrescerent. Scimus, Scripturam non de ultimo tantum iudicio, sed de omnibus, quae quotidie Deus exercet, varie loqui, prout vel ad fideles vel ad incredulos dirigit sermonem. Quorsum vobis dies Domini? (inquit Propheta Amos. 5, 18.) dies ille caliginis est ac tenebrarum, non lucis: moeroris, non laetitiae: exitii, non salutis. Contra filiam Sion gaudere Zacharias (9, 9.) iubet propter adventum Regis sui. Et merito: quia (ut dicit Iesaias 35, 4.) idem dies, qui reprobis iram et ultionem affert, beneplaciti et redemptionis est fidelibus. Docet igitur Christus suo adventu exorituram gaudii lucem suis discipulis, ut impiis terrore confusis propinqua salute exsultent. Ideo hac nota eos Paulus I. ad Cor. 1, 7. insignit, quod diem vel adventum Domini exspectent. Nam et corona eorum et plena felicitas et refrigerium in illum diem differtur (II. Tim. 4, 8.). Itaque vocatur hic *redemptio* (sicuti ad Rom. 8, 23.): quia tunc liberationis per Christum partae effectus vere et solide nobis constabit. Quare nunc stent erectae aures nostrae ad angelicae tubae clangorem, qui non ideo tantum sonabit, ut reprobos percellat mortis horrore, sed electos excitet in secundam vitam, hoc est, quos nunc vivificat ipse Dominus Evangelii sui voce, ad vitae fruitionem vocet. Infidelitatis enim signum est, expavescere, dum adest Filius Dei in salutem nostram.

(189.) MATTH. XXIV. 32. Ab arbore autem fici discite similitudinem. Quum iam ramus eius tener fuerit, et

folia fuerint enata, scitis, quod prope sit aestas. 33. Ita et vos, quum videritis haec omnia, scitote quod prope sit in foribus. 34. Amen dico vobis, non praeteribit aetas haec, donec omnia ista fiant. 35. Coelum et terra praeteribunt, verba autem mea non praeteribunt. 36. Caeterum de die illo et hora nemo scit, ne angeli quidem coelorum, nisi Pater meus solus.

MARC. XIII. 28. A ficu vero discite similitudinem. Quum ramus eius iam tener fuerit, produxeritque folia, scitis, quod prope sit aestas. 29. Sic et vos quum haec videritis fieri, scitote quod prope sit in foribus. 30. Amen dico vobis, quod non praeteribit aetas haec, donec omnia ista fiant. 31. Coelum et terra praeteribunt, verba autem mea non praeteribunt. 32. Caeterum de die illo et hora nemo novit, ne angeli quidem, qui in coelo sunt, nec ipse Filius, sed solus Pater.

LUC. XXI. 29. Et dixit illis similitudinem, Videte ficum et omnes arbores: 30. Quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex vobis ipsis scitis, quod iam instet aestas. 31. Ita et vos, quum videritis haec fieri, scitote quod instet regnum Dei. 32. Amen dico vobis, non praeteribit aetas haec, antequam omnia fiant. 33. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Non tantum intelligo, aeque certum fore signum propinqui adventus Christi in illa rerum perturbatione, cuius facta est mentio, atque certo cognoscimus instare aestatem, dum arbores virere incipiunt, sed aliud quiddam meo iudicio denotat Christus. Nam quum hieme arbores rigore frigoris contractae plus roboris prae se ferant, vere autem soluta duritie magis fragiles appareant, quin etiam findantur ut exitus novis ramusculis pateat, sic nihil obstare Ecclesiae vigori, quod eam afflictiones secundum carnis sensum emolliant. Sicuti enim succus interior per totam arborem infusus, postquam mollitiem induxit, collectis viribus erumpit ad renovandum quod emortuum erat, sic Dominus ab externi hominis corruptione plenam suorum instaurationem producit. Summa est, ne ex debili et caduco Ecclesiae statu interitum coniiciant, sed potius sperent immortalem gloriam, ad quam Dominus cruce et aerumnis suos praeparat. Nam quod Paulus (II. Cor. 4, 16.) de singulis membris affirmat, in toto corpore impleri oportet: nempe si externus homo corrumpitur, internum renovari de die in diem. Caeterum quod obscurius a Mat-

thaeo et Marco dictum erat, *scitote quod prope sit in foribus*, apud Lucam apertius exponitur, *quod instet regnum Dei:* et hoc loco Regnum Dei non (ut alibi saepius) a suo exordio censetur, sed a sua perfectione, idque ex eorum sensu, quos docebat Christus. Neque enim regnum Dei apprehendebant in Evangelio, in pace gaudioque fidei, in spirituali iustitia, sed beatam illam quietem et gloriam quaerebant, quae sub spe abscondita est usque ad ultimum diem.

Matth. 34. *Non praeteribit aetas haec.* Quanquam universali nota utitur Christus, non tamen generaliter ad omnes Ecclesiae miserias extendit sermonem, sed simpliciter docet, nondum aetate una completa quicquid disseruit eventu probatum iri. Nam intra annos quinquaginta excisa urbs fuit, templumque dirutum, tota regio in stupendam vastitatem redacta, mundi contumacia sese adversus Deum extulit: exarsit etiam furor ad delendam salutis doctrinam, exorti sunt falsi doctores, qui sincerum Evangelium suis imposturis perverterent, religio miris modis concussa, totus piorum coetus misere vexatus fuit. Quanquam autem multis postea saeculis eadem mala continuo tenore grassata sunt, vere tamen dictum fuit a Christo, ante finem unius saeculi fideles re ipsa et claro experimento sensuros, quam verum esset suum vaticinium: nam eadem passi sunt Apostoli, quae hodie videmus. Nec vero consilium Christi fuit, finem calamitatum intra exiguum tempus suis promittere (quia hoc modo secum ipse pugnasset, quum prius admonuerit, nondum esse finem), sed ut ad tolerantiam eos animaret, diserte praedixit ad ipsorum aetatem spectare. Sensus est igitur, Prophetiam hanc non esse de malis longinquis, quae multis post saeculis visura sit posteritas, sed quae iam impendent, et quidem una simul congerie, ut praesens aetas nullius partis expers futura sit. Itaque Dominus omnes malorum species in unam aetatem congerens, minime ab iisdem posteros eximit, sed tantum discipulos ad omnia constanter ferenda paratos esse iubet.

35. *Coelum et terra transibunt.* Quo maiorem dictis suis fidem conciliet, eorum certitudinem comparatione illustrat, quod scilicet magis stabilita sit ac firma quam fabrica totius mundi. Caeterum hanc loquendi formam varie exponunt interpretes. Quidam enim coeli et terrae transitum ad ultimum diem referunt, quo abolebitur caduca eorum conditio. Alii autem sic resolvunt, potius totam mundi fabricam esse perituram, quam ut evanescat vaticinium quod nuper audivimus. Sed quia non dubium est, quin Christus suorum mentes supra mundi intuitum attollere data opera voluerit, mihi videtur notare assiduas inclinationes, quae in mundo cernuntur, acsi negaret aestimanda esse dicta sua ab instabili et quasi aestuosa mundi varietate: scimus enim, dum res in mundo volvuntur, quam proclive sit mentes nostras simul abripi. Ideo Christus discipulos vetat in mundi respectu occupari, sed quasi e sublimi divinae providentiae specula despicere, quae ventura praedixit. Interea ex hoc loco elicitur utilis doctrina, salutem nostram (quia in Christi promissionibus fundata est) non fluctuare secundum diversas mundi agitationes, sed inconcussam stare, modo etiam fides nostra coelo et terra superior ad ipsum usque Christum transcendat.

36. *Caeterum de die illo.* Hac sententia Christus fidelium animos teneri suspensos voluit, ne falsa imaginatione tempus aliquod ultimae redemptioni praefigant. Scimus, quam volaticum nobis sit

ingenium, atque ut nos vana plus quam oportet sciendi cupiditas titillet. Videbat etiam Christus discipulos intempestive ad triumphum properare. Vult ergo diem adventus sui ita sperari et expeti, ut tamen nemo inquirere audeat, quando venturus sit. Vult denique suos discipulos ita incedere in lumine fidei, ut de temporibus incerti revelationem patienter exspectent. Cavendum ergo, ne ultra quam permittit Dominus in temporum articulis simus solliciti. Nam praecipua pars sapientiae nostrae in eo consistit, si nos intra verbi Dei cancellos sobrie continemus. Porro ne hominibus molestum sit, diem illum nescire, angelos eis Christus associat: nimiae enim superbiae ac improbae cupiditatis foret, plus nobis appetere, qui super terram reptamus, quam coelestibus angelis concessum sit. Apud Marcum additur, *etiam Filius hominis.* Porro ter et quater insanus foret, qui se gravatim ignorantiae subiiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra causa subire abnuit. Caeterum quia hoc Christo indignum esse multi putabant, conati sunt huius sententiae duritiem suo commento lenire. Ad captandum etiam subterfugium eos forte compulit Arianorum malitia, qui hinc evincere conati sunt, Christum non esse verum et unicum Deum. Ergo, secundum eos, nescivit Christus diem extremum, quia aliis patefacere noluit. Sed quum palam sit, Christo communem cum angelis ignorantiam tribui, alius sensus aptior nobis quaerendus est, quem antequam profero, breviter diluam eorum obiecta, qui Filium Dei contumelia affici putant, si in eum ulla ignorantia competere dicatur. Primo quod obiiciunt, Deo nihil esse incognitum, facilis est solutio. Scimus enim duas naturas in Christo ita fuisse coniunctas in unam personam, ut sua cuique proprietas maneret: praesertim vero quievit Divinitas, seque minime exseruit, quoties ad implendum Mediatoris officium interfuit humanam naturam seorsum operari, quod suum erat. Quare nihil absurdi fuit, Christum, qui omnia sciebat, aliquid secundum hominis sensum nescire: neque enim aliter dolori et anxietati obnoxius, et nobis similis esse poterat. Quod vero excipiunt quidam, non congruere ignorantiam Christo (quae poena est peccati), plus quam absurdum est. Ac primo quidem inscite nugantur, ignorantiam (quae angelis tribuitur) ex peccato manare: sed in altero non minus insulsi sunt, quod non agnoscunt Christum ideo carnem nostram induisse, ut debitas peccatis nostris poenas in se susciperet. Quod autem secundum hominem Christus diem ultimum nescivit, id nihilo magis divinae eius naturae derogat, quam quod mortalis fuit. Caeterum non dubito, quin ad munus sibi a Patre iniunctum respiciat, quemadmodum supra, quum diceret, non esse suum hos vel illos ad dexteram et sinistram suam locare. Non enim (ut illic exposui) simpliciter hoc sibi detrahebat, sed sensus erat, non fuisse a Patre missum cum hoc mandato, quam diu inter mortales versatus est. Sic etiam nunc intelligo, quatenus Mediator ad nos descenderat, donec sua provincia defunctus esset, non fuisse illi datum quod postea a resurrectione accepit: nam tunc demum sibi datam esse rerum omnium potestatem asseruit.

(190.) MATTH. XXIV. 37. Sed sicut dies Noë, ita erit et adventus Filii hominis. 38. Sicut enim erant in die-

bus, qui praecesserunt diluvium, edentes et bibentes, contrahentes matrimonium et nuptum dantes, usque ad eum diem, quo intravit Noë in arcam, 39. Et non cognoverunt, donec venisset diluvium, et sustulisset universos: ita erit et adventus Filii hominis. 40. Tunc duo erunt in agro, unus assumitur, et alter relinquitur. 41. Duae molentes in mola: una assumitur, et altera relinquitur. 42. Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit.

MARC. XIII. 33. Cavete, vigilate et orate: nescitis enim, quando tempus sit.

LUC. XVII. 26. Et sicut accidit in diebus Noë, ita erit et in diebus Filii hominis. 27. Edebant, bibebant, uxores ducebant, et dabantur nuptum, ad eum usque diem, quo intravit Noë in arcam: et venit diluvium, et perdidit omnes. 28. Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot, edebant, bibebant: emebant, vendebant: plantabant, aedificabant. 29 Caeterum quo die exiit Lot e Sodomis, pluit ignis et sulphur e coelo, et omnes perdidit: 30. Secundum haec erit dies, quo Filius hominis revelabitur. 31. In illo die, qui fuerit in tecto, et vasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa: et qui in agro, similiter non redeat ad relicta. 32. Memores estote uxoris Lot. 33. Quicunque quaesierit animam suam servare, perdet illam: et quicunque perdiderit illam, gignet in vitam. 34. Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, et alter relinquetur. 35. Duae erunt simul molentes: una assumetur, et altera relinquetur. 36. Duo erunt in agro: unus accipietur, alter relinquetur. 37. Tunc respondentes dicunt ei, Ubi Domine? Ipse vero dixit eis, Ubi cadaver, illic cogentur et aquilae. XXI. 34. Cavete autem vobis, ne quando graventur corda vestra crapula et ebrietate, et curis huius vitae, subitusque vobis immineat dies ille. 35. Tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem totius terrae. 36. Vigilate itaque omni tempore, deprecantes ut liceat vobis effugere ista omnia, quae futura sunt, et stare ante Filium hominis.

Matth. 37. *Sicut dies Noë.* Quanquam nuper suorum animos Christus suspendit, ne de ultimo die nimis scrupulose inquirerent, ne tamen secure mundi deliciis indormiant, nunc ad sollicitudinem eos hortatur. Sic ergo incertos de suo adventu esse voluit, ut tamen quotidie, imo singulis momentis, ad eum exspectandum intenti sint. Porro ut illis torporem excutiat, et acrius ad cavendum stimulet, mundo in bruta socordia demerso venturum repente finem praedicit: quemadmodum in diebus Noë gentes omnes diluvio praeter spem absorptae sunt, quum suaviter in delicias se ingurgitarent, et paulo post Sodomitae, quum in suas libidines proiecti nihil metuerent, igne coelesti consumpti sunt. Quum talis sub diem ultimum futura sit mundi securitas, non est cur sibi vulgi exemplo indulgeant fideles. Nunc tenemus Christi consilium, ne subito obruantur fideles, semper agendas illis esse excubias, quia inopinatus adveniet ultimi iudicii dies. Sodomae solus Lucas meminit, et quidem 17. capite, ubi per occasionem, posthabita ratione temporis, hunc Christi sermonem recitat. Sed absurdum non est, duos Evangelistas uno exemplo fuisse contentos, quamvis duo essent a Christo proposita, praesertim quum per omnia quadraret, totum genus humanum olim, quum otiosa laetitia difflueret, paucis exceptis repente fuisse absorptum. Quod autem dicit, edendo, bibendo, celebrandis nuptiis, et aliis negotiis saecularibus tunc homines operam dedisse, quum Deus totum mundum diluvio, et fulminibus Sodomam perdidit: his verbis significat, perinde fuisse occupatos in commodis et deliciis praesentis vitae, acsi nulla mutatio timenda esset. Etsi autem statim praecipiet discipulis, ut sibi a crapula et terrenis curis caveant, hoc tamen loco directe non damnat illorum temporum intemperiem, sed potius contumaciam, qua factum est ut spretis Dei minis supini exspectarent horribilem interitum. Quum ergo durabilem statum sibi promitterent, secure in consuetis suis rationibus pergere non dubitarunt. Atque hoc quidem per se vitiosum ac damnabile non fuisset, necessitatibus suis prospicere, nisi crassum stuporem opposuissent Dei iudicio, ut clausis oculis ad peccandi licentiam ruerent, quasi nullus esset in coelo vindex. Ita nunc Christus ultimam mundi aetatem prorsus stupidam fore docet, ut nihil cogitet quam de praesenti vita, suasque curas in longum tempus extendat, solitum vitae cursum, acsi in eodem statu mansura semper esset terra, continuans. Sunt autem aptissimae similitudines: quia si nobis proponimus, quid tunc contigerit, non amplius nos decipiet eiusdem in mundi ordine tenoris aspectus, ut credamus perpetuo staturum. Nam triduo postquam in summa tranquillitate res suas quisque agebat, terra inundatione submersa fuit, et quinque urbes igni consumptae.

39. *Non cognoverunt donec venisset diluvium.* Fons et causa ignorantiae fuit, quod incredulitas excoecaverat eorum mentes: sicut rursum docet Apostolus ad Hebraeos cap. 11, 7., Noë fidei oculis occultam adhuc Dei vindictam eminus vidisse, ut mature eam timeret. Et hic Christus Noë cum reliquo mundo, Lot cum Sodomitis comparat, ut discant fideles sese colligere, ne cum aliis vagantes evanescant. Notandum autem est, ideo tunc reprobos obtorpuisse in suis malis, quia Dominus non nisi servos suos salvifica admonitione cavendi opportune dignatus est: non quod de futuro diluvio prorsus celati sint terrae incolae (quorum oculis Noë in arcae fabrica per annos plus centum triste spectaculum obiecit), sed quia unus homo

specialiter de futura totius mundi clade admonitus coelesti oraculo, et in spem salutis erectus fuit. Nunc quanquam vulgo personat ultimi iudicii fama, quia tamen pauci divinitus edocti Christum suo tempore venturum iudicem sentiunt, hoc singulari Dei beneficio expergefieri convenit, et acui eorum sensus, ne se communi socordia implicent. Nam Petrus (ep. II, 2, 5.) in hunc finem arcam Noë confert baptismo nostro, quod scilicet exigua hominum manus a multitudine segregata inter aquas servetur. Quare ad hanc paucitatem referendi sunt animi, si cupimus salvi evadere.

40. *Tunc duo erunt in agro, unus assumitur.* Lucas antequam hoc referat, sententias quasdam inserit: quarum prima apud Matthaeum ad Hierosolymae excidium pertinet, *qui fuerit in tecto, ne descendat in domum suam ad tollenda vasa.* Sed fieri potest, ut Christus eadem verba ad res diversas accommodaverit. Sequitur apud eundem Lucam admonitio, ut discipuli *memores sint uxoris Lot:* nempe ut eorum, quae a tergo sunt, obliti ad metam supernae vocationis contendant. Nam ideo conversa fuit in statuam salis uxor Lot, quod dubitans, an frustra ex urbe migrasset, respexerit post tergum: quod erat fidem abrogare Dei oraculo. Probabile est etiam desiderio sui nidi, in quo placide quieverat, fuisse retractam. Quum ergo in ea aeternum documentum exstare voluerit Deus, firmandi sunt animi fidei constantia, ne haesitatione in medio cursu flaccescant: deinde ad perseverantiam formandi, ut, illecebris caducae vitae valere iussis, libere et alacriter ad coelum aspirent. Tertia quoque sententia apud Lucam additur, *animas suas perdituros, qui voluerint eas servare*, ne fideles impediat terrenae vitae cupiditas, quominus per medias mortes intrepide ad salutem sibi in coelis repositam festinent. Et concinne exprimit Christus praesentis vitae fragilitatem, quum dicit animas ζωογονεῖσθαι (hoc est, generari in vitam), ubi perditae fuerint. Perinde enim est acsi homines negaret in terra vivere, quia verae demum et solidae vitae initium est renuntiare mundo. Postea subiicit Lucas, quod apud Matthaeum quoque habetur, viros et feminas tunc diremptum iri, ne copulae, quibus mutuo inter se devincti sunt homines in mundo, pios retineant vel morentur. Saepe enim contingit, ut, dum alii alios respiciunt, nemo gradum promoveat. Ergo ut quisque pro se, omni vinculo solutus et expeditus, celeriter currat, docet Christus ex uno pari alterum coniugem assumptum iri, altero relicto: non quod necesse sit, quicunque inter se coniuncti sunt, ita divelli (faciet enim sancta pietatis copula, ut viro probo mulier quoque proba adhaereat, patremque comitentur filii) sed tantum voluit Christus, ut remoras omnes abscinderet, singulos ad festinationem hortari, ne qui iam accincti sunt, socios frustra exspectent. Apud Lucam subiicitur sententia illa, *ubicunque fuerit corpus*, *etc.* Restringi tamen ad diem ultimum non debet, sed quum rogassent discipuli, *ubi domine?* hoc est: quomodo et recti stabimus in tanta concussione, et tuti manebimus in tam gravibus procellis? et quae latebrae nos coniunctos protegent? Christus (sicuti apud Matthaeum) se firmae unitatis vexillum esse testatur, sub quo omnes filios Dei colligi oporteat.

42. *Vigilate ergo.* Expressior vel magis specialis exhortatio refertur a Luca, *cavendum esse, ne corda graventur crapula et ebrietate et curis saecularibus.* Et certe qui intemperanter vi-

vendo sensus habet cibo vinoque obrutos, mente ad coelestis vitae meditationem nunquam consurget. Sed quia nulla est carnis cupiditas, quae non hominem inebriet, his omnibus danda est opera, ne se mundo ingurgitent, si volunt ad Christi regnum properare. Apud Matthaeum uno vigilantiae nomine continua illa notatur attentio, quae facit ut erectis sursum mentibus in terra peregrinemur. Apud Marcum primo iubentur discipuli, videre ne scilicet incautos vel torpentes circumveniat interitus: deinde iubentur vigilare, quia subinde obrepunt variae carnis illecebrae, quibus sopiuntur mentes. Postea sequitur exhortatio ad preces, quia scilicet aliunde suppetias petere necesse est, quibus nostra infirmitas levetur. Lucas ipsam precationis formam dictat. Primum ut nos dignetur Deus ex tam profundo et multiplici labyrintho eripere: deinde salvos et incolumes sistere in conspectum Filii sui. Neque enim illuc pervenire licebit, nisi mirabiliter innumeras mortes effugerimus. Caeterum quia ex periculis enatando praesentis vitae cursum transigere non sufficeret, Christus hoc tanquam praecipuum ponit, ut nobis ante suum tribunal stare liceat. *Quia nescitis diem.* Notandum est, incertum adventus Christi tempus (quod plerisque fere omnibus segnitiem inducit) attentionis et vigilantiae stimulum debere nobis esse. Nam consulto absconditum nobis esse voluit Deus, ut nullo momento securi continuas excubias agamus. Qualis enim fidei et patientiae esset probatio, si fideles, tota vita otiose vagantes in suis deliciis, in Christi occursum triduo se ante accingerent?

(191.) MATTH. XXIV. 43. Illud autem scitote, quodsi scisset paterfamilias, qua hora fur venturus fuisset, vigilasset utique, et non sivisset perfodi domum suam. 44. Ideo et vos estote parati: quia qua hora non putatis, ea Filius hominis venturus est. 45. Quisnam est fidelis servus et prudens, quem praefecit dominus famulitio suo, ut det illis cibum in tempore? 46. Beatus servus ille, quem, quum venerit dominus eius, invenerit sic facientem. 47. Amen dico vobis, super omnia bona sua constituet eum. 48. Quodsi dixerit servus ille malus in corde suo, Cunctatur dominus meus venire: 49. Coeperitque percutere conservos, imo edere et bibere cum ebriis: 50. Veniet Dominus servi illius in die, quo non exspectat, et hora, qua ignorat: 51. Et dissecabit eum, partemque eius ponet cum hypocritis: illic erit ploratus et stridor dentium.

MARC. XIII. 34. Sicut homo, qui peregre agit, relicta domo sua, deditque servis suis potestatem, ac suum cuique opus, et ianitori mandavit, ut vigilaret. 35. Vigilate igitur:

nescitis enim, quando dominus domus venturus sit, sero, an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo. 36. Ne quum venerit repente, offendat vos dormientes. 37. Caeterum quae dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

LUC. XII. 35. Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae accensae. 36. Et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando revertetur a nuptiis, ut, quum venerit ac pulsaverit, confestim aperiant ei. 37. Beati servi illi, quos, quum venerit dominus, invenerit vigilantes. Amen dico vobis, quod praecinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis. 38. Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, atque ita invenerit, beati sunt servi illi. 39. Hoc autem scitote, quodsi scisset paterfamilias, qua hora fur venturus fuisset, vigilasset utique, nec passus fuisset perfodi domum suam. 40. Et vos igitur estote parati: quia, qua hora non putatis, Filius hominis veniet. 41. Ait autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes? 42. Dixit autem Dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituet dominus super famulitium suum, ut det illis in tempore demensum cibum? 43. Beatus ille servus, quem, quum venerit dominus, invenerit ita facientem. 44. Vere dico vobis, quod omnibus, quae possidet, praeficiet illum. 45. Quodsi dixerit servus ille in corde suo, differt dominus meus adventum, et inceperit percutere servos, et ancillas, et edere, bibere, et inebriari: 46. Veniet dominus servi illius in die, quo non sperat, et hora, qua nescit, et dissecabit eum, partemque eius cum infidis ponet. 47. Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et se non paravit, nec fecit secundum voluntatem eius, vapulabit plagis multis. 48. Qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Porro cuicunque multum datum est, multum quaeretur ab eo, et cui multum commendaverunt, plus petent ab eo. 49. Ignem veni missurus in terram, et quid volo, si iam accensus est? 50. Sed baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor, donec perficiatur.

Matth. 43. *Si scisset paterfamilias.* Lucas hunc Christi sermonem alio loco recitat quam Matthaeus. Neque id mirum: nam capite 12.

ex variis concionibus summam doctrinae contexens (sicut alibi ostendimus) hanc quoque parabolam inserit. Ad haec generalis illic ponitur praefatio, ut discipuli lumbis praecinctis, et lucernas accensas manibus gestantes, dominum suum exspectent. Cui sententiae respondet parabola, quae paulo post sequetur apud Matthaeum, de virginibus prudentibus et fatuis. Paucis autem verbis concinne perstringit Christus, quomodo fideles in mundo peregrinari oporteat: nam primo lumborum cincturam desidiae opponit, lucernas autem ardentes ignorantiae tenebris. Primum ergo discipulos iubet Christus ad iter paratos et expeditos esse, ut per terram celeriter transeant, nec fixam quietamque stationem alibi quaerant, quam in coelo. Admonitio valde utilis: quanquam enim vitae curriculum profani quoque homines in ore habent, videmus tamen ut in terra iaceant resides ac defixi. Deus autem filiorum honore non dignatur, nisi qui terrae inquilinos se agnoscunt, nec tantum ad migrandum semper parati sunt, sed continuo etiam cursu pergunt ad coelestem vitam. Iam vero quia tenebris undique obvoluti sunt, quam diu in mundo versantur, lucernis eos instruit, ut qui noctu facturi sunt iter. Priore itaque loco currendi strenuitas commendatur: deinde certa directio, ne errando frustra se fatigent fideles: nam alioqui praestaret in via claudicare, quam temere conficere coecum iter. Quod ad lumborum cincturam spectat, loquutio ex communi Orientalium more sumpta est, qui oblongis utuntur vestibus.

Luc. 36. *Et vos similes.* Alia similitudine utitur, quam Matthaeus subticet, qui in hac parte brevior est. Se enim comparat patrifamilias, qui dum hilariter epulatur in nuptiis, vel alibi extra domum laetitiae indulget, vult tamen servos suos modeste et sobrie domi agere, legitimis operis intentos, ac reditum suum assidue exspectantes. Licet ergo Filius Dei in beatam coeli quietem receptus a nobis absit, quia tamen cuique suum officium iniunxit, otiosos dormire absurdum est. Deinde quia se ad nos rediturum promisit, ad eum singulis momentis excipiendum paratos stare decet, ne sopitos deprehendat. Nam si hoc sibi deberi existimat mortalis homo, ut quacunque hora domum redierit, praesto sint servi ad occursum, quanto maiori iure hoc a suis exigit, ut eius adventum sobrii et vigiles semper exspectent? Quo autem plus addat alacritatis, heros terrenos commemorat ista servorum promptitudine adeo delectari, ut etiam illis ministrent: non quod omnibus dominis hoc sit usitatum, sed quia hoc interdum accidit, ut herus, qui natura comis et humanus est, servos tanquam sodales ad communem mensam admittat. Quaeritur tamen, quum passim Scriptura nos vocet filios lucis, et Dominus etiam nobis verbo suo praeluceat, ut ambulemus tanquam in meridie (Eph. 5, 8. I. Thess. 5, 5), quomodo vitam nostram Dominus conferat nocturnis vigiliis. Sed huius nodi solutio ex Petri (ep. II. 1, 19.) verbis petenda est, qui verbum Dei lucernae ardentis instar fulgere docet, ut in loco caliginoso via sit nobis conspicua. Ergo utrumque notandum, quod per obscuras mundi tenebras iter nobis faciendum est, et tamen praeeunte coelestis doctrinae lucerna ab errandi periculo tuti sumus, praesertim quum nobis Christus ipse Solis officium praestet.

Matth. 43. *Illud autem scitote.* Alia similitudine nunc ad sedulas excubias discipulos suos hortatur Christus. Nam si quis fures noctu grassari audierit, metus ipse et suspicio eum dormire non

sinent. Nunc ergo quum de furtivo Christi adventu simus admoniti, et nominatim hoc praedictum sit, vigilandum semper esse, ne dormientibus obrepens cum impiis nos absorbeat, nulla est ignaviae nostrae excusatio: praesertim quum hic neque parietis tantum fractura, neque rerum nostrarum iactura timenda sit, sed letale vulnus in animae nostrae exitium, nisi cavemus. Huc ergo tendunt verba, ut nos Christi admonitio expergefaciat: quia, tametsi in longum tempus differatur ultimum iudicium, singulis tamen momentis impendet, ideoque suspecto tempore, et vicino periculo, torpere absurdum est.

45. *Quisnam est fidelis servus.* Distinctius hic locus traditur a Luca, ubi Petri interrogatio inseritur, quae occasionem novae parabolae dedit. Nam quum Christus in furtivi sui adventus periculo ignaviae locum esse negasset, quaesivit Petrus, essetne generalis haec doctrina, an ad duodecim tantum spectaret. Semper enim (ut alibi vidimus) in mentem venire solebat discipulis, inique secum agi, nisi exempti a communi sorte alios omnes longe anteirent. Nunc dum illis proponitur parum optabilis et laeta conditio, tanquam attoniti huc et illuc circumspectant. Huc vero tendit Christi responsum, si quoslibet ex medio vulgo vigilare convenit, multo minus ferendum esse, ut somnolenti sint Apostoli. Quare sicut in genere prius totam familiam Christus ad vigilem sui occursum hortatus fuerat, sic nunc singularem curam a praecipuis servis requirit, qui ideo praefecti sunt reliquis, ut suo exemplo viam sobriae attentionis frugalisque temperantiae monstrent. His verbis admonet, non esse otiosa dignitate ornatos, ut deliciis secure vacent: sed quo excellentiorem adepti sunt honoris gradum, eo plus oneris eis incumbere: ideoque specialiter fidem et prudentiam ab illis praestandam esse docet. Hinc discant, quicunque ad honorificum munus vocati sunt, se magis astrictos esse, ne defunctorie solum operam suam impendant, sed toto studio et industria enitantur ad officium praestandum. Nam quum vulgaribus servis satis sit privatae operae pensum absolvere, longius progredi oportet oeconomos, quorum munus totius familiae curam complectitur. Alioqui ingratitudinem illis exprobrat Christus, quod, quum delecti fuerint ante alios, honori suo non respondeant: quorsum enim eos Dominus reliquis praefert, nisi ut omnes singulari fide et prudentia superent? Promiscue quidem omnibus iniungitur sobria et sedula attentio, sed in pastoribus turpior est et minus excusabilis somnolentia. Postea etiam spe mercedis alacritatem in ipsis excitat.

48. *Quodsi dixerit etc.* His verbis breviter docet Christus, unde malis servis obrepat securitas, dum scilicet longiore mora confisi tenebras sibi ultro inducunt: diem illum, quo reddenda sit ratio, fingunt nunquam venturum, deinde absentiae Christi praetextu impunitatem sibi promittunt: fieri enim non potest, quin exspectatio eius, quoties nobis occurit, soporem excutiat, ac multo magis lasciviam comprimat, ne improbe efferamur. Itaque nullus exhortationis stimulus acrior vel efficacior, quam dum illud severum tribunal statuitur in medium, quod nemo effugere poterit. Quare ut strenue quisque nostrum ad partes suas exsequendas invigilet, utque sedulo et modeste se contineat in suis finibus, nobis subinde recurrat cogitatio supremi illius et inopinati adventus Domini, cuius contemptu reprobi exsultant. Obiter etiam admonet Christus, quam fa-

cile sit audaciam crescere, ubi quis semel freno excusso ad peccandum se proiecit. Neque enim servum modo inducit Christus dissolutum et nequam, sed qui contumaciter insurgit ad turbandam totam domum, et potestate sibi concessa proterve abutitur, saevitiam exercet in conservos, luxuriose dissipat heri sui bona, non sine eius ludibrio. Additur etiam poena ad terrorem, et ea quidem non vulgaris: quia scilicet graviorem poenam meretur tam effrenis improbitas.

Luc. 47. *Ille autem servus.* Huic circumstantiae, quae a solo Luca exprimitur, multum subest ponderis, quod ut quisque sciens ac volens in Domini contemptum prosilierit, ita graviore supplicio dignus est. Comparatio enim statuitur maioris et minoris, in hunc finem, Si servus, qui imprudentia labitur, poenam non effugit, quid fiet perverso et rebelli, qui velut data opera imperium domini sui conculcat? Tenendum autem memoria est, qui regendae Ecclesiae praefecti sunt, eos non ignorantia peccare, sed perverse et impie fraudare Dominum suum. Hinc tamen generalis doctrina colligi debet, frustra ad ignorantiae patrocinium confugere homines, ut se a reatu liberent. Nam si hoc iuris sibi vindicat mortalis homo, ut de sua voluntate servos velit inquirere, ne quid temere vel confuse domi geratur: quanto maior Filio Dei debetur auctoritas, ut quicunque illi ministrant, sollicite doceri cupiant de eius mandatis? non prorumpant suo arbitrio ad incertas operas, sed toti pendeant ab eius nutu? praesertim quum nobis praeceperit quid agendum esset, ac benigne rogantibus semper respondeat. Certum est ignorantiam nostram supinae crassaeque negligentiae semper esse comitem. Frustra quidem hoc asylum captari videmus, qui nesciens erravit, culpa vacare: quum ex adverso pronuntiet coelestis iudex, quamvis tales lapsus levior castigatio maneat, non tamen prorsus impunitos fore. Iam vero si ne ignorantia quidem excusat, quam horribilis vindicta consulto peccantibus impendet, qui contra conscientiam furiose ruentes Deum provocant? Quare ut cuique uberior doctrina contigerit, ita simul augetur poenae materia, nisi docilitas et obsequium accedant. Unde apparet, quam putida sit et frivola eorum tergiversatio, qui claram Evangelii doctrinam hodie respuentes, tali pervicacia patrum inscitiam obtendunt: quasi vero ad repellendum Dei iudicium sufficiat ignorantiae clypeus. Caeterum ut errantium delictis parcatur, eandem veniam sponte peccantibus concedi, minime aequum est, quando adversus Deum destinata malitia ferociunt.

48. *Quicunque multum.* Altera circumstantia docet Christus, gravius plectendos esse discipulos selectiores, si spreta vocatione libidinose ad omnem licentiam se prostituant: quia ut quisque praestantior est, ita plus sibi commissum cogitare debet, atque hac quidem lege ut reddenda sit olim ratio. Quare ut quisque nostrum maioribus donis excellit, nisi tanquam ager maiori impensa excultus proventum uberiorem Domino afferat, magno illi constabit vel inutiliter suppressae gratiae vel profanatae abusus.

49. *Ignem veni missurus in terram.* Ex hac clausula facile coniicitur, hunc unum ex postremis Christi sermonibus fuisse, nec suo tempore a Luca fuisse narratum. Sensus autem est, summam mundi perturbationem advectam esse a Christo, acsi coelum terrae miscere vellet. Nam metaphorice Evangelium igni confertur, quia

violenter rerum faciem mutat. Quum itaque falso putarent discipuli, quietis et dormientibus venturum esse Dei regnum, terribile incendium opponit Christus, quo prius orbem flagrare oportet. Quia autem iam tunc apparebant primordia, hinc discipulos animat Christus, quia sentiant praesentem Evangelii virtutem. Quum iam (inquit) fervere incipient magni motus, adeo vos expavescere non decet, ut sit haec potius bonae fiduciae materia: ego quidem hunc operae meae fructum exstare gaudeo. Hoc idem nunc ad se transferant omnes Evangelii ministri oportet, ut turbato mundo alacrius ad officium suum incumbant. Notandum porro est, eodem doctrinae igni (dum promiscue ardet) consumi paleas et stipulam, aurum vero et argentum purgari.

50. *Sed baptismo habeo baptizari.* His verbis extremum sibi actum restare asserit Dominus, ut sua morte renovationem mundi consecret. Quia enim formidabilis erat illa cuius meminit concussio, terroris etiam plenum illud humani generis incendium, primitias mox in sua persona offerendas esse docet, ne deinde grave sit discipulis partem aliquam sentire. Mortem (sicut alibi) baptismo comparat, quia carnis interitu submersi ad tempus filii Dei in vitam paulo post resurgunt, ut mors nihil aliud sit quam per medias aquas transitus. Dicit autem se angustiis constringi, donec baptismo isto defunctus sit, quo singulos nostrum suo exemplo tam ab subeundam crucem quam ad mortem oppetendam erigat: non quod naturaliter mortem oppetere quisquam possit, vel ullam inclinationem praesentis status, sed quia dum cernimus in ulteriore ripa coelestem gloriam, beatam et immortalem quietem, earum desiderio non solum patienter mortem subimus, sed cupide etiam rapimur, quo fides et spes nos trahunt.

(192.) MATTH. XXV. 1. Tunc simile erit regnum coelorum decem virginibus, quae sumptis lampadibus suis exierunt in occursum sponso. 2. Quinque autem ex eis erant fatuae, quinque prudentes. 3. Quae erant fatuae, acceptis lampadibus suis non sumpserunt oleum secum: 4. Prudentes vero sumpserunt oleum in vasis suis una cum lampadibus. 5. Tardante vero sponso, dormitaverunt omnes ac dormierunt. 6. Porro medio noctis clamor factus est, Ecce, sponsus venit: exite obviam ei. 7. Tunc surrexerunt omnes virgines illae, et apparaverunt lampades suas. 8. Fatuae autem prudentibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostrae exstinguuntur. 9. At responderunt prudentes, dicentes, Nequaquam, ne non sufficiat vobis et nobis: sed ite potius ad eos, qui vendunt, et emite vobis ipsis. 10. Porro dum irent emptum, venit sponsus, et quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias, clausaque est ianua. 11. Postea vero veniunt et reliquae virgines, dicen-

tes, Domine, Domine, aperi nobis. 12. At ille respondens ait, Amen dico vobis, non novi vos. 13. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam, in qua Filius hominis veniet.

Quanquam eodem fere tendit haec exhortatio, quo superior (ut patebit ex clausula) proprie tamen addita est, ut fideles ad perseverantiam confirmet. Noverat Dominus, quam propensa sit ad mollitiem hominum natura, atque ut plurimum fieri non modo, ut languescant longo temporis tractu, sed subito fastidio deficiant. Hunc morbum ut corrigeret, discipulos non probe munitos esse docuit, nisi tolerantia in longum tempus illis suppetat. Ubi cognitus fuerit hic parabolae finis, non multum in minutis argutiis laborandum erit, quae nihil faciunt ad Christi mentem. Multum se torquent quidam in lucernis, in vasis, in oleo: atqui simplex et genuina summa est, non sufficere alacre exigui temporis studium, nisi infatigabilis constantia simul accedat. Hoc autem aptissima similitudine exprimit Christus. Paulo ante hortatus fuerat discipulos, ut per obscura loca et calliginosa iter facturi lucernis instructi essent: sed quia, nisi oleum suggeratur, paulatim arescit lucernae ellychnium, et lumen suum amittit. Iam dicit Christus, assidua virtutis subministratione opus habere fideles, quae lumen in eorum cordibus accensum foveat: alioqui fore, ut in medio spatio deficiat eorum alacritas.

1. *Simile erit regnum coelorum.* Hoc nomine status futurae Ecclesiae intelligitur, quae Messiae auspiciis colligenda erat. Tam insigni autem elogio data opera utitur ne falso beatae perfectionis commento sese decipiant fideles. Porro similitudinem ex communi vitae usu sumpsit. Puerilis enim Hieronymi et similium fuit speculatio, qui hoc ad virginitatis laudem traxerunt: quum nihil aliud Christo fuerit propositum, quam taedii molestiam levare, quae ex mora sui adventus concipi poterat. Dicit igitur, nihil se a nobis exigere, quam quod vulgo amicis praestari solet in sollenni ritu nuptiarum. Usu autem receptum erat, ut virgines (quae tenerae sunt ac delicatae) sponsum honoris causa in thalamum deducerent. Caeterum in eo vertitur summâ parabolae, quod non satis est ad officium semel accinctos fuisse et paratos, nisi ad finem usque duremus.

2. *Quinque prudentes.* In fine proximi capitis peculiariter Dominus sapere volebat oeconomos: quia aequum est, ut quo quisque plus oneris sustinet, et in arduis negotiis versatur, eo prudentius se gerat. Nunc autem ab omnibus Dei filiis prudentiam in genere requirit: ne scilicet inconsiderate ruendo Satanae in praedam se exponant. Hanc vero prudentiae speciem designat, ut necessariis subsidiis se instruere curent ad peragendum vitae cursum. Tempus enim quamvis breve pro impatientiae nostrae fervore nimis diu protrahi videtur: deinde ea est nostra inopia, quae subsidiis in singula momenta egeat.

5. *Tardante autem sponso.* Quod dormitio a quibusdam in malam partem trahitur, quasi fideles una cum aliis socordiae se dedant, et indormiant vanitatibus saeculi, a Christi mente et parabolae contextu prorsus alienum est. Probabilius esset de morte accipere,

quae fideles occupat ante Christi adventum: neque enim nunc tantum exspectanda nobis est salus, sed ubi vita defuncti in Christo quiescimus. Ego tamen simplicius accipi de negotiis terrenis, quibus implicari fideles necesse est, quam diu in carne habitant. Etsi autem nunquam obrepere illis debet regni Dei oblivio, non tamen somno inepte confertur occupationum huius mundi distractio. Neque enim sic intenti esse possunt in Christi occursum, quin eos vel distrahant, vel retardent, vel implicent variae curae. Unde fit ut vigilando ex parte dormiant. Quod ad clamorem spectat, metaphorice positum esse interpretor pro súbito adventu. Scimus enim, quoties novum aliquid et inopinatum accidit, solere homines tumultuari. Clamat quidem Dominus quotidie, brevi se venturum: sed tunc tota mundi machina resonabit, et terrifica maiestas sic implebit coelum et terram, ut non modo sopitos expergefaciat, sed mortuos educat e sepulcris.

8. *Fatuae autem prudentibus dixerunt.* Hic taxatur sera eorum poenitentia, qui suos defectus non ante séntiunt, quam dum praeclusa est remediis ianua. Nam ideo stultitiae damnantur, qui sibi in longum tempus non provident, quia secure in sua egestate sibi placent, ac mutuae communicationis tempus sic praetereunt, ut contemnant oblata auxilia. Quia ergo tempestive de comparando oleo non cogitant, Christus nimis seram notitiam deridens, quas stuporis sui poenas daturi sint ostendit, quod scilicet vacuos se et aridos sine profectu animadvertent.

9. *Ne non sufficiat nobis.* Scimus ideo, varie distribui a Domino sua dona cuique ad própriam mensuram, ut mutuo alii alios iuvent, et conferant in commune, quod apud singulos depositum est, atque hoc modo sacram in Ecclesia membrorum connexionem foveri: sed hic tempus notat Christus, quo sublatis sarcinis ad suum tribunal omnes vocabit, ut reportet quisque prout in corpore suo gesserit. Merito itaque quam quisque acceptae gratiae partem sibi reposuit, viatico comparat, quod pluribus non sufficeret. Proinde quod mox subiicitur, *ite, et emite vobis*, non admonitio est, sed exprobratio, hoc sensu, Fuit antehac emendi tempus, quod a vobis negligi non oportuit: prostabat enim tunc oleum venale, cuius recuperandi ablata est facultas. Quanquam hinc stulte inferunt Papistae, virtutibus nostris vel industria acquiri perseverantiae donum. Nam in verbo emendi nequaquam pretium notatur: sicut ex Iesaia (55, 1.) clare patet, ubi Dominus, nos ad emendum invitans, nullam compensationem flagitat, sed in promptu se vinum et lac habere dicit, quod gratuito donet. Ergo non alia est comparandi ratio, quam ut fide recipiamus quod nobis oblatum est. Tandem sequitur, ianuam regni coelestis omnibus male providis clausum iri, quia in medio cursu defecerint. Neque enim hic scrupulose quaerendum est, quomodo emendi gratia profectas fuisse stultas virgines dicat Christus, quia non aliud significat, quam omnes ab ingressu coelorum arcendos esse, qui in ipso articulo parati non fuerint.

(193.) MATTH. XXV. 31. Quum autem venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriae suae. 32. Et congregabuntur

ante eum omnes gentes, et separabit eos alteros ab alteris, sicut pastor segregat oves ab hoedis. 33. Et statuet oves quidem a dextris suis, hoedos autem a sinistris. 34. Tunc dicet Rex iis, qui a dextris sibi erunt, Venite benedicti Patris mei: possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi. 35. Esurivi enim, et dedistis mihi edere: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: 36. Nudus, et operuistis me: infirmus, et visitastis me, in carcere eram, et venistis ad me. 37. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus, aut sitientem, et dedimus tibi potum? 38. Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te: aut nudum, et cooperuimus te? 39. Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? 40. Et respondens Rex dicet illis, Amen dico vobis, quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. 41. Tunc dicet et iis, qui a sinistris erunt, Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius. 42. Esurivi enim, et non dedistis mihi cibum: sitivi, et non dedistis mihi potum. 43. Hospes eram, et non collegistis me: nudus, et non operuistis me: infirmus et in carcere eram, et non visitastis me. 44. Tunc respondebunt ei et ipsi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? 45. Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quatenus non fecistis uni de minimis his, nec mihi fecistis. 46. Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti vero in vitam aeternam.

LUC. XXI. 37. Docebat autem interdiu in templo: noctu vero exiens diversabatur in monte, qui vocatur Olivarum. 38. Et omnis populus diluculo veniebat ad eum, ut in templo eum audiret.

Prosequitur Christus eandem doctrinam, et quod prius descripsit sub parabolis, nunc plane et sine figuris explicat. Summa est, ut se fideles ad sancte recteque vivendi studium animent, debere fidei oculis ad coelestem vitam respicere, quae nunc abscondita, ultimo tandem Christi adventu patefiet. Nam quum pronuntiat se tunc sessurum in solio gloriae suae, ubi cum angelis venerit, hanc ultimam revelationem opponit confusis et incompositis terrenae militiae

agitationibus: acsi dixisset, se non ideo apparuisse, ut statim constitueret regnum suum, itaque spe et patientia opus esse, ne discipulos mora longior debilitet. Unde colligimus hoc rursus esse additum, ut discipuli, exempto errore praesentis et subitae felicitatis, mentes suas suspenderent usque ad secundum Christi adventum, interea eius absentia non conciderent, nec labascerent: ideo tunc demum se Regis nomine insignem fore dicit. Nam etsi regnum suum auspicatus est in terris, et nunc ad Patris dexteram sedet, ut summo imperio gubernet coelum et terram: nondum tamen erectum est in hominum conspectu solium illud, unde divina eius maiestas longe plenius quam nunc, ultimo die fulgebit. Tunc enim constabit solidus effectus eius gloriae, quam nunc fide tantum gustamus. Sedet ergo nunc Christus in solio coelesti, quatenus ad frenandos hostes ac tuendam Ecclesiam ipsum regnare necesse est: sed tunc palam, ut perfectum ordinem stabiliat in coelo et terra, ut hostes suos prosternat sub pedibus suis, ut fideles suos colligat in societatem aeternae et beatae vitae, tribunal conscendet: denique tunc re ipsa patebit, quorsum illi datum sit a Patre regnum. Dicit *se venturum in gloria sua:* quia, dum versatus est in terris mortalis homo, sub contempto servi habitu iacebat. Et gloriam vocat suam, quam alibi Patri suo tribuit, eodem sensu: simpliciter enim divinam gloriam intelligit, quae tunc lucebat in solo Patre, quum in ipso esset abscondita.

Matth. 32. *Et congregabuntur.* Amplis et magnificis elogiis regnum suum extollit, ut aliam felicitatem sperare discant discipuli quam animis conceperant. Nam hoc unum illis satis erat, liberari gentem suam a miseriis, quibus tunc oppressa erat, ut constaret Deum non frustra foedus suum pepigisse cum Abraham et eius posteris. Christus vero longius extendit redemptionis per se allatae fructum, quia totius mundi futurus sit iudex. Deinde, ut fideles ad pie vivendum hortetur, negat illam promiscue communem fore bonis et malis: quia mercedem, quae utrisque reposita est, secum afferet. In summa, tunc rite compositum fore regni sui statum pronunciat, ubi iusti adepti fuerint coronam gloriae, improbis vero praemium, quod meriti sunt, solutum fuerit. Iam quae in illum usque diem differtur separatio hoedorum ab agnis, significat, nunc sceleratos sanctis et probis esse permixtos, ut vivant una in eodem grege Dei. Ac videtur comparatio haec ab Ezechiele (34, 21.) sumpta esse, ubi Dominus de hoedorum petulantia conqueritur, qui et cornibus impetunt miseras oves, et pascua corrumpunt, et aquam conturbant: seque vindicem fore asserit. Quare huc tendit Christi sermo, ne fidelibus nimis acerba sit sua conditio, si nunc cogantur cum hoedis agere, imo duros ab illis insultus et molestias sustineant: deinde ut sibi caveant, ne ipsos quoque inficiat vitiorum contagio: tertio, ut sciant pie et innoxie vivendo se operam non ludere, quia tandem apparebit discrimen.

34. *Venite benedicti.* Tenendum memoria est Christi consilium: vult enim suos discipulos nunc spe contentos esse, ut coelestis regni fruitionem patienter et quietis animis exspectent: deinde vult eos serio eniti, nec fatigari in recto cursu. Ad hoc posterius membrum refertur, quod coelorum haereditatem non aliis promittit, nisi qui bonis operibus ad palmam supernae vocationis contendunt. Sed antequam de praemio bonorum operum disserat, obiter osten-

dit, ex altiore fonte manare salutis initium. Nam *benedictos patris* vocando admonet, ex gratuito Dei favore salutem eorum profectam. Nam Hebraeis tantundem valet benedictus Dei, ac Deo carus vel dilectus. Adde quod non fideles modo hac loquendi forma usi sunt ad celebrandam Dei gratiam in hominibus, sed qui a vera pietate degeneres erant, hoc tamen principium adhuc tenuerunt. Ingredere benedicte Dei, dicebat Laban servo Abrahae. Videmus dictatum fuisse illis elogium a natura, quo acceptam Deo referrent bonorum omnium laudem. Quare non dubium est, quin Christus salutem piorum describens a gratuito Dei amore incipiat, quo praedestinati sunt ad vitam, qui duce Spiritu in hac vita ad iustitiam aspirant. Eodem etiam pertinet quod dicit paulo post, paratum illis ab initio mundi esse regnum, in cuius possessionem ultimo die mittentur. Quamvis enim excipere promptum sit, repositam fuisse mercedem futuris eorum meritis, si quis tamen sine contentione verba expendat, fatebitur tacitam esse commendationem gratiae Dei. Quin etiam Christus non simpliciter ad possidendum regnum invitat fideles, acsi illud suis meritis adepti forent, sed diserte exprimit tanquam haeredibus dari. Notandus tamen est alter finis, in quem Dominus respexit. Quamvis enim piorum vita nihil aliud sit quam miserum ac triste exsilium, ut vix terra eos sustineat: quamvis sub dura inopia, sub probris et aliis aerumnis laborent, ut forti et alacri animo superent haec obstacula, testatur Dominus paratum alibi illis esse regnum. Est autem non vulgaris exhortatio ad patientiam, dum certo persuasi sunt homines non frustra se tendere. Ergo ne impiorum superbia, in qua nunc exsultant, animos nostros deiiciat, ne etiam spem nostram debilitent propriae miseriae, nobis semper in mentem veniat haereditas, quae nos in coelo manet: quia non ex dubio aliquo eventu pendet, sed antequam nati essemus, nobis divinitus parata est. Dico autem, singulis electis: quia hic Christus benedictos Patris compellat. Caeterum quod hic tantum *ab exordio mundi paratum fuisse regnum* dicitur, alibi vero, *ante coeli et terrae creationem*, in eo nihil est absurdi. Neque enim hic Christus punctum temporis praefigit, quo vitae aeternae haereditas destinata sit filiis Dei, sed tantum ad paternam Dei curam nos revocat, qua nos complexus est, antequam nati essemus: et spei nostrae certitudinem inde confirmat, quod vitam nostram turbulentae mundi agitationes labefactare nequeant.

35. *Esurivi.* Si hic disputatio esset de salutis nostrae causa, non male colligerent Papistae, nos bonis operibus vitam aeternam mereri, sed quum nihil aliud propositum sit Christo, quam suos ad bene recteque agendi studium hortari, perperam ex eius verbis elicitur, quid valeant operum merita. Quod in causali particula insistunt, infirmum est: scimus enim non causam semper, sed consequentiam potius notari, quum vita aeterna iustis promittitur. Quanquam alia est clarior solutio: neque enim bonis operibus mercedem promitti negamus, sed gratuitam, quia ex adoptione pendet. Gloriatur Paulus (II. Tim. 4, 8.), sibi repositam esse coronam iustitiae: sed unde illi fiducia, nisi quia Christi membrum erat, qui unicus est haeres regni coelestis? Reddendam sibi a iusto iudice praedicat coronam illam: sed unde illud praemium, nisi quia et gratis adoptatus est, et iustitia donatus qua sumus omnes vacui? Haec igitur duo tenenda sunt, vocari fideles ad possessionem regni coe-

lestis, bonorum operum respectu, non quia illud promeriti sint operum iustitia, vel quod sibi eius acquirendi fuerint auctores: sed quia Deus iustificat quos prius elegit. Deinde quamvis duce Spiritu ad studium iustitiae aspirent, quia tamen Legi Dei nunquam satisfaciunt, nullam illis mercedem deberi, sed mercedem vocari quod gratis donatur. Caeterum non enumerat Christus omnes piae et sanctae vitae partes, sed tantum exempli gratia quaedam, caritatis officia attingit, quibus testamur nos Deum colere. Etsi enim hominum caritati praecellit Dei cultus, ideoque potior est fides et invocatio quam eleemosynae, merito tamen Christus testimonia verae iustitiae in medium producit, quae magis apparent. Si quis contempto Deo tantum beneficus esset erga homines, nihil illi prodesset talis misericordia ad Deum placandum, qui interea iure suo fraudatus esset. Christus ergo iustitiae summam in eleemosynis minime statuit, sed tanquam a signis notioribus ostendit, quid sit pie et iuste vivere: ut certe fideles non tantum ore profitentur, sed seriis exercitiis probant Deum se colere. Quare fanatici homines praepostere, huius loci praetextu, tum ab auditu Verbi tum a sacrae Coenae usu, et reliquis spiritualibus exercitiis se subducunt: quia eodem colore et fidem, et crucis tolerantiam, et preces, et castitatem abiicerent. Atqui nihil minus voluit Christus, quam vivendi regulam, quae continetur duabus Legis tabulis, restringere ad secundae tabulae partem. Stulte etiam monachi et similes rabulae sex opera misericordiae sibi finxerunt, quia Christus non plura commemorat: quasi vero non ipsis quoque pueris perspicuum sit, per synecdochen laudari omnia caritatis officia. Nam consolari moestos, iniuste oppressis succurrere, consilio iuvare simplices, eripere miseros e faucibus luporum, misericordia est non minori laude digna quam nudos vestire, vel pascere famelicos. Caeterum etsi Christus caritatem nobis commendans officia, quae pertinent ad Dei cultum, non excludit, admonet tamen suos discipulos, hanc fore legitimam sanctae vitae probationem, si se in caritate exerceant, secundum illud Prophetae, Misericordiam volo et non sacrificium (Hos. 6, 6.). Quia scilicet hypocritae, quum avari sint, et crudeles, et fraudulenti, et rapaces, et superbi, fallaci tamen ceremoniarum pompa sanctimoniam simulant. Unde etiam colligimus, si cupimus summo Iudici probari vitam nostram, non esse vagandum in nostris figmentis, sed potius spectandum, quid ille praecipue a nobis exigat. Nam quicunque ab eius praeceptis discesserint, quantumvis sudent ac se macerent in ficticiis operibus, ultimo tamen die hoc tandem audient (Ies. 1, 12.), quis haec quaesivit e manibus vestris?

37. *Tunc respondebunt.* Inducit Christus iustos dubitantes, qui tamen non ignorant, eum sibi expensum ferri velle quicquid hominibus tribuitur. Sed quia hoc non ita penitus infixum est eorum animis ut decebat, ideo per hypotyposin repraesentat. Unde enim fit, ut ad beneficentiam adeo tardi simus ac remissi, nisi quia cordibus nostris vere non insidet illa promissio, cum foenore olim a Deo repensum iri quod pauperibus largimur? Huc ergo tendit admiratio, quam hic ponit Christus, ut discamus supra captum carnis nostrae assurgere, quoties fidem opemque nostram implorant miseri fratres, ne contempti hominis aspectus beneficentiam nostram retardet.

40. *Amen dico vobis.* Sicuti nuper sub figura docuit Christus,

sensum nostrum nondum capere, quanti ipse aestimet caritatis officia, ita nunc aperte pronunciat, se accepta nobis laturum quaecunque in suos impenderimus. Nos vero plus quam socordes esse oportet, nisi ex visceribus nostris misericordiam exprimat haec sententia, Christum vel negligi vel coli in eorum persona, qui auxilio nostro indigent. Itaque quoties ad miseros iuvandos pigrescimus, veniat nobis Filius Dei ante oculos, cui aliquid negare immane sacrilegium est. His etiam verbis ostendit, ea se demum beneficia agnoscere, quae gratis nullo praemii intuitu praestita fuerint. Et certe quum famelicis, et nudis, et hospitibus, et captivis bene fieri iubeat, a quibus nulla sperari potest mutua compensatio, in ipsum respicere necesse est, qui se nobis sponte obstringit, et quod alioqui perditum videri posset, in rationes suas patitur referri. Solos autem fideles nominatim hic commendat: non quia velit in totum alios sperni, sed quia ut quisque propius ad Deum accedit, ita nobis carior esse debet. Nam etsi commune est societatis vinculum inter omnes filios Adam, sanctior tamen filiis Dei inter se est coniunctio. Ergo quia fidei domesticos extraneis praeferre convenit, peculiariter eos nominat Christus. Quanquam autem illi propositum fuit, divites et qui facultatibus pollent ad levandam fratrum inopiam animare, hinc tamen ad miseros et inopes non vulgaris redit consolatio: quod licet probrosi sint, et abiecti coram mundo, non secus tamen Filio Dei pretiosi sunt quam propria membra. Et certe fratres appellans, incredibili eos honore dignatur.

41. *Discedite a me maledicti.* Nunc ad reprobos descendit, quos ita inebriat caduca sua prosperitas, ut se perpetuo beatos fore somnient. Denuntiat ergo se illis venturum iudicem, qui delicias excutiat, in quibus nunc sunt demersi: non quod terrorem illis iniiciat Christi adventus (qui sibi videntur pactum habere cum morte, et securitatis callum sibi obducunt), sed ut de horribili eorum exitio admoniti fideles praesentem illis sortem non invideant. Nam ut nobis necessariae sunt promissiones, quae ad recte vivendi studium nos incitent atque erigant, ita et minae vicissim, quae nos contineant in sollicitudine et metu. Docemur ergo, quam optabile sit coniungi Filio Dei: quia aeternus interitus et ignis tormentum eos omnes manet, quos a se reiiciet ultimo die. Iubebit autem tunc a se discedere impios, quia multi hypocritae perinde nunc sunt iustis permixti, acsi propinqua illis esset cum Christo affinitas. Porro alibi diximus, *ignis* nomine metaphorice adumbrari poenae atrocitatem, quae sensu nostro non comprehenditur. Quare supervacuum est subtilius cum sophistis inquirere de huius ignis vel materia vel forma: nam eadem ratione de verme disputandum esset, quem Iesaias igni coniungit (Ies. 66, 24. 30, 33.). Adde quod idem alio loco satis declarat, metaphoricam esse loquutionem: quia Spiritum Dei flabello comparat, quo ignis accenditur, et sulphur quoque admiscet. Quare sub his vocibus futuram in reprobos Dei vindictam concipere oportet, quae omnibus tormentis gravior potius horrorem incutiat quam noscatur. Caeterum notanda est ignis perpetuitas, sicuti gloriae quae nuper fidelibus promissa est. *Qui paratus est diabolo.* Diabolum sibi Christus opponit, tanquam reproborum omnium caput. Etsi enim diaboli omnes sunt angeli apostatae, multi tamen Scripturae loci principatum uni deferunt, qui sub se impios omnes, veluti in unum corpus, ad interitum colligit: sicuti fideles in vitam

sub Christo simul coalescunt, et sub eodem crescunt, donec perfectionem adepti, solide per ipsum Deo cohaereant. Iam vero dicit Christus, gehennam diabolo paratam esse, ne se impii eam effugere posse confidant, dum audiunt in idem supplicium cum diabolo se constringi, quem certum est sine ulla spe liberationis, gehennae pridem mancipatum esse et addictum. Quanquam autem per *angelos diaboli* quidam homines impios intelligunt, magis tamen, probabile est, de solis daemonibus Christum loqui. Atque ita sub his verbis subest tacita exprobratio, quod homines ad spem salutis per Evangelium vocati cum Satana perire maluerint, et reiecto salutis auctore in hanc miseram sortem sponte se coniecerint: non quod minus ipsi ad exitium destinati sint quam diabolus, sed quia in eorum scelere palam apparet exitii causa, dum vocationis gratiam respuunt. Quamvis itaque arcano Dei iudicio reprobi iam antequam nascantur morti devoti sint, quamdiu tamen offertur illis vita, non censentur mortis haeredes vel Satanae socii, sed ab incredulitate emergit ac detegitur eorum perditio, quae prius abscondita erat.

44. *Tunc respondebunt et ipsi.* Eadem hypotyposis, qua ante usus fuerat Christus, nunc quoque repetitur: ut sciant reprobi, nihil sibi ultimo die profuturos inanes praetextus, quibus se nunc decipiunt. Unde enim tam crudelis superbia in pauperes, nisi quia impune se putant eos contemnere? Ergo ut tales blanditias illis excutiat Dominus, olim (sed nimis sero) sensuros admonet, quod nunc reputare non dignantur: qui nunc scilicet tam abiecti videntur, Christo non minus pretiosos esse quam propria membra.

SECTIO XIX. (194—214.)

CHRISTI PASSIO ET MORS.

(194.) MATTH. XXVI. 1. Et factum est, quum consummasset Iesus omnes hos sermones, dixit discipulis suis, 2. Scitis, quod post biduum Pascha sit: et Filius hominis traditur, ut crucifigatur. 3. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, et scribae, et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caipha. 4. Et consilium inierunt, ut Iesum dolo caperent, et occiderent. 5. Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat in populo. 6. Quum autem Iesus esset Bethaniae, in domo Simonis leprosi, 7. Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis. 8. Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes, Ad quid perditio haec? 9. Potuit enim istud unguentum venumdari

magno, et dari pauperibus. 10. Hoc autem cognito, ait illis Iesus, quid molesti estis mulieri? opus enim bonum operata est erga me. 11. Nam semper pauperes habetis vobiscum: me vero non semper habetis. 12. Quod enim haec unguentum hoc misit super corpus meum, ad sepeliendum me fecit. 13. Amen dico vobis, ubicunque praedicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, narrabitur etiam in eius memoriam, quod ipsa fecit.

MARC. XIV. 1. Erat autem Pascha, et Azymorum dies (*futuri*) post biduum: et quaerebant summi sacerdotes et scribae, quomodo eum per dolum comprehensum occiderent. 2. Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat populi. 3. Et quum esset Bethaniae in domo Simonis leprosi, accumbente eo, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pisticae pretiosae: et comminuto alabastro effudit illi in caput. 4. Erant autem quidam, qui indignarentur apud sese, ac dicerent, Ad quid perditio haec unguenti? 5. Nam poterat hoc vendi pluris, quam trecentis denariis, ac dari pauperibus. Et infremuerunt adversus illam. 6. At Iesus dixit, Sinite illam: cur illi molesti estis? bonum opus operata est erga me. 7. Semper enim pauperes habetis vobiscum, et quandocunque volueritis, potestis illis benefacere: me vero non semper habetis. 8. Quod habuit haec, fecit: praevenit, ut ungeret meum corpus ad sepulturam. 9. Amen dico vobis, ubicunque praedicatum fuerit Evangelium hoc in toto mundo, etiam hoc, quod fecit haec, dicetur in memoriam ipsius.

LUC. XXII. 1. Instabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha. 2. Et quaerebant principes sacerdotum, et scribae, quomodo eum interficerent: timebant enim plebem.

Nunc rursus confirmat Christus, quod discipulis aliquoties fuisse ab eo praedictum vidimus: sed haec ultima praedictio clarius ostendit, quam voluntarius se ad mortem offerret: idque necesse fuit, quia nisi obedientiae sacrificio placari Deus non poterat. Simul etiam occurrere scandalo voluit, ne discipuli, necessitate coactum trahi ad mortem putantes, deficerent. Ita duplex fuit huius sententiae usus: primo, ut testatum fieret, sponte ad mortem Filium Dei descendere,

ut mundum reconciliaret Patri (quia neque aliter expiari poterat scelerum reatus, vel acquiri nobis iustitia): deinde non mori tanquam violentia oppressum, quam effugere non posset, sed quia ultro se morti obiiceret. Pronuntiat igitur se consulto Hierosolymam venire, ut mortem illic oppetat. Nam quum liberum esset retrocedere, et in tuto recessu transigere tempus illud, in ipso articulo sciens ac volens procedit in medium. Quanquam autem nihil tunc discipulis profuit de obsequio, quod Patri praestabat, esse admonitos, postea tamen hac doctrina non vulgariter aedificata fuit eorum fides. Sicuti etiam hodie non mediocris inde utilitas ad nos redit, quia tanquam in vivo speculo proponitur nobis spontaneum sacrificium, quo deletae sunt omnes mundi transgressiones: et Filium Dei, alacriter et intrepide ad mortem pergendo, iam mortis victorem conspicimus.

Matth. 3. *Tunc congregati sunt.* Non intelligit Matthaeus in ipso biduo fuisse congregatos, sed hanc historiam inserit, Christum non humanitus edoctum fuisse, ut diem morti suae praefigeret: quibus enim coniecturis huc adduci potuit, quum ipsis hostibus in animo esset tempus differre? Sensus ergo est, Spiritu prophetico loquutum esse de morte sua, quum nemo suspicari posset tam prope instare. Porro Ioannes exponit, qua de causa conventum hunc habuerint scribae et sacrifici: quia scilicet maior in dies populi concursus ad Christum fieret. Ac tunc quidem hortatu Caiphae decretum fuit, e medio tollendum esse, quia nisi morte exstinctus vinci non posset: sed non visa est matura opportunitas, donec praeterito die festo dilapsa esset turba. Hinc colligimus, quantumvis cupide famelici illi canes inhiarent Christi morti, imo quantumvis rabiose ad eam se proriperent, fuisse tamen arcano Dei freno constrictos, ut nihil eorum consilio vel arbitrio actum sit. Quantum in se est exspectant aliud tempus: Deus vero ipsis nolentibus horam accelerat. Ac magnopere nostra refert hoc tenere, Christum non hostium suorum libidine temere abreptum fuisse ad mortem, sed divinitus adductum: quoniam in eo fundata est propitiationis fides, Deo litatum esse ea victima quam ab initio ordinaverat. Ideoque voluit ipso die Paschae Filium suum immolari, ut vetus figura unico aeternae redemptionis sacrificio cederet. Quibus nihil aliud erat propositum quam Christum obruere, tempus aliud magis idoneum visum est: at Deus, qui eum expiandis peccatis in victimam destinaverat, diem proprium elegit, qui corpus umbrae suae coniunctim opponeret. Unde nunc quoque clarius nobis refulget passionis Christi fructus.

6. *Quum esset Bethaniae.* Quod nunc Evangelista narrat, paulo ante acciderat quam Christus Hierosolymam veniret: sed hic tempestive inseritur, ut sciamus, quaenam repente occasio sacerdotes ad festinandum impulerit. Christum aperta vi aggredi non audebant: dolo autem opprimere non adeo facile erat. Nunc dum insperata ratio a Iuda praeter spem offertur, ipsa agendi facilitas ad aliud consilium eos rapit. Quod autem Ioannes in hac historia paululum a Matthaeo et Marco diversus est, facile diluitur absurditas, quae interpretes quosdam perperam induxit, ut aliam historiam esse fingerent. Nomen mulieris, quae Christum unxit, quod duo nostri Evangelistae subticent, a Ioanne exprimitur. Hominis vero, qui Christum convivio excepit, nulla fit mentio, quum diserte commemorent Matthaeus et Marcus, eum tunc apud Simonem leprosum

coenasse. Quod autem Ioannes dicit, unctos fuisse pedes, nostri autem caput, in eo nulla est repugnantia. Scimus certe unguenta non fuisse proiecta ad pedes: sed quum solito uberior copia tunc effusa esset, Ioannes, amplificandi causa, pedes ipsos rigatos fuisse tradit. Marcus etiam refert, fracto alabastro totum unguentum fuisse super caput effusum. Quare optime convenit usque ad pedes fluxisse. Ergo hoc fixum maneat, eandem ab omnibus historiam referri.

8. *Videntes discipuli.* Hoc quoque Evangelistis non est insolitum, quod ab uno auctore profectum est, pluribus tribuere, si illorum consensus accesserit. Ioannes a Iuda Christi proditore ortum fuisse murmur dicit, Matthaeus et Marcus discipulos omnes simul cum eo involvunt: nempe quia nemo ex aliis obstrepere unquam ausus fuisset, nisi impia Iudae obtrectatio instar facis eos accendisset. Ubi autem specioso colore coepit ille damnare superfluam impensam, facile ad omnes pervasit contagio. Atque hoc exemplo docemur, quantum periculi sit a malignis et virulentis linguis. Nam qui natura aequi sunt et candidi et modesti, nisi prudenter sibi caveant, sinistris tamen sermonibus decepti ad iniqua iudicia facile labuntur. Quodsi Christi discipulos levis et stulta credulitas societate Iudae implicuit, quid nobis accidet, si susurrones, quibus recte facta maligne carpere solenne est, nimia facilitate admittimus? Altera etiam hinc colligi debet admonitio, ne temere pronuntiemus de re non satis comperta. Arripiunt discipuli, quod a Iuda dictum est: et quia praetextu non caret, iudicium male praecipitant. Atqui decebat propius inquirere, an reprehensione dignum esset factum: praesertim quum adesset magister, cuius standum erat iudicio. Sciamus ergo, praepostere ferri sententiam nisi praeeunte Dei verbo: quia nemo nostrum (ut docet Paulus) sibi vivit aut moritur, sed omnes sisti oportet ad Christi tribunal, ubi reddenda erit ratio (Rom. 14, 10. II. Cor. 5, 10.). Quanquam autem inter Iudam et reliquos magnum fuit discrimen, quod ille perfide plausibilem fucum furto suo obduceret, alios autem impelleret stulta simplicitas, videmus tamen, ut ipsos a Christo abductos sua imprudentia Iudae copulaverit.

10. *Quid molesti estis.* Mirum est, cur Christus, cuius tota vita temperantiae et frugalitatis regula fuit et exemplar, immodicum sumptum nunc probet, quem luxui et supervacuis deliciis affinem fuisse apparet. Sed notandum est defensionis genus, quo utitur: neque enim mulierem recte fecisse pronuntiat, quasi idem quotidie fieri velit: sed quod semel ab ea factum erat, Deo gratum esse testatur, quia sic ob iustam causam fieri oportuerit. Quanquam ergo unguenti usum Christus minime appeteret, haec tamen illi unctio propter circumstantiam placuit. Unde colligimus, singularia quaedam officia interdum probari Deo, quae tamen in exemplum trahi non decet. Nec vero dubium est, quin occulto Spiritus instinctu Maria ad Christum unguendum prosilierit: sicut certum est, quoties ad opus aliquod extraordinarium vocati sunt sancti, insolito motu fuisse impulsos, ne quid nisi duce et rectore Deo tentarent. Nullum exstitit mandatum, quod Mariae hanc unctionem iniungeret, nec sane opus fuit de opere uno legem praescribi: sed quia coelestis vocatio unicum est rite agendi principium, et a Deo respuitur quicquid a se ipsis suscipiunt homines, afflatu Spiritus gubernata fuit

Maria, ut certa fiducia Christo hoc officium praestaret. Caeterum hoc Christi responso non tantum defensa fuit mulieris unius causa, sed asserta fuit sancta omnium gloriatio, quibus sufficit se et sua opera Deo probari. Saepe continget non modo perstringi, sed palam quoque damnari iniuste pios homines, qui tamen sibi probe conscii sunt, nihil se nisi ex Dei iussu agere: atque hoc superbiae tribuitur, si perversa mundi iudicia spernentes sola Dei approbatione contenti sint. Quoniam haec dura est tentatio, et fieri vix potest, quin pravus multorum consensus nos percellat, tenenda est haec doctrina, nullos unquam ad bene agendum constanter fore animatos, nisi a solo Dei nutu pendeant. Ideo Christus discrimen bonorum et malorum hic ad suum unius arbitrium revocat: nam quum bonum opus mulieris esse affirmat, quod iam damnatum erat a discipulis, hac voce compescit hominum temeritatem, qui iudicandi licentiam sibi indulgent. Quare et nos hoc elogio freti discamus secure flocci pendere, quicunque de nobis sparguntur in mundo rumores: modo sciamus, quod homines damnant, Deo probari. Sic Iesaias (50, 7.), impiis calumniis oppressus, Deum appellat sponsorem, sic et Paulus ad diem eius provocat (I. Cor. 4, 3. 4.). Discamus ergo non ultra hominum iudiciis deferre, quam ut nostro exemplo aedificentur in obsequium Dei: et quum magno strepitu mundus contra nos insurrexerit, hoc nobis solatium sufficiat, quod in terra malum censetur, bonum e coelo pronuntiari.

11. *Pauperes semper habetis vobiscum.* Non defendit simpliciter Christus unctionem, ut eam imitemur, sed admonet Deo ob causam placere. Quod prudenter attendere convenit: ne una cum Papistis sumptuosos Deo cultus praepostere fingamus. Nam quum audirent, voluisse Christum ungi a Maria, putarunt, suffitu, cereis, magnifico ornatu, et similibus pompis oblectari. Hinc tantus in eorum ceremoniis splendor: nec se legitimos Dei cultores fore confidunt, nisi in sumptibus profusi sint. Atqui hic clare excipit Christus, quod tunc semel fieri voluit, sibi in posterum minime gratum fore. Nam quum pauperes semper in mundo fore dicit, inter quotidianum cultum distinguit, cuius vigere debet usus inter fideles, et illum extraordinarium, qui cessavit ab eius in coelum ascensu. Volumusne pecuniam bene locare in vera sacrificia? pauperibus erogemus: nam se nobiscum esse Christus negat, ut externis pompis colatur. Scimus certe adeoque fidei experientia sentimus, virtute et gratia spirituali nobis esse praesentem: sed visibilis nobiscum non versatur, ut terrenos honores a nobis recipiat. Quare vesana est eorum obstinatio, qui ludicras impensas invito et recusanti obtrudunt. Porro quod semper pauperes fore dicit, hinc colligimus, non fortuito multos egere, sed certo Dei consilio nobis offerri, in quibus se caritas nostra exerceat. Huius loci summa est, licet Dominus nos et nostra omnia sibi dicari iubeat, non tamen quoad se alium quam spiritualem cultum exigere, qui nullis impensis constat: sed potius velle in pauperes erogari, quae stulte ad eum colendum impendit superstitio.

12. *Ad sepeliendum me fecit.* Confirmat his verbis Christus quod diximus, pretiosum unguentum non odore suo, sed tantum sepulturae respectu gratum esse: quia scilicet hoc symbolo testatum esse voluit, odoriferum fore suum sepulcrum, ut vitam et salutem in totum mundum spiravit. Ideo apud Ioannem laudatur Maria, quod

unguentum illud servasset in diem sepulturae. Postquam vero exstitit solida huius figurae veritas, et Christus e sepulcro egrediens non domum unam, sed totum mundum vivifico mortis suae odore perfudit, puerile esset repetere quod ratione et fructu careret.

13. *Ubicunque praedicatum.* Honori fore hoc officium Mariae praedicit, quia laudabitur Evangelii doctrina. Unde colligimus, pretium operibus nostris statui non ex hominum opinione, sed verbi Dei testimonio. Quod vero in toto mundo honorificam eius memoriam fore dicit, hac comparatione oblique suos discipulos perstringit: quia gentium omnium consensu apud exteros et in remotis mundi plagis factum hoc laudabitur, in quo damnando tantopere morosi fuerant ipsi domestici. Blande etiam discipulos castigat Christus, quia parum honorifice de futuro regno suo sentiant: sed interim hac voce testata fuit gentium vocatio, in qua fundata est salus nostra. Caeterum quomodo in toto mundo praedicandum Evangelium fuerit, diximus cap. 24.

(195.) MATTH. XXVI. 14. Tunc abiit unus e duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum. 15. Et ait illis, quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam illum? At illi constituerunt ei triginta argenteos. 16. Et ex eo tempore quaerebat opportunitatem, ut eum traderet. 17. Caeterum primo die Azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Ubi vis paremus tibi ad edendum Pascha? 18. At ille dixit, Ite in urbem ad quendam, et dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est: apud te facio Pascha cum discipulis meis. 19. Et fecerunt discipuli, sicut constituit illis Iesus, et paraverunt Pascha. 20. Vespere autem facto discubuit cum duodecim.

MARC. XIV. 10. Et Iudas Iscariotes unus e duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. 11. Quo audito illi gavisi sunt, et polliciti sunt ei pecuniam se daturos: et quaerebat, quomodo opportune illum traderet. 12. Ac primo die Azymorum, quum Pascha immolarent, dicunt illi discipuli sui, Quo vis, ut eamus, et paremus, ut edas Pascha? 13. Et emittit duos e discipulis suis, et dicit illis, Ite in urbem, et occurret vobis homo hydriam fictilem aquae plenam baiulans: sequimini illum. 14. Et quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias, Magister dicit, Ubi est diversorium, ubi Pascha cum discipulis meis edam? 15. Et ille vobis ostendet triclinium magnum stratum: illic parate nobis. 16. Et exierunt discipuli eius, et venerunt in civita-

tem, et repererunt quemadmodum dixerat illis, paraveruntque Pascha. 17. Et quum vespera iam esset, venit cum duodecim.

LUC. XXII. 3. Intravit autem Satanas in Iudam, cui cognomen erat Iscariotes, unum e duodecim. 4. Et abiit et loquutus est cum principibus sacerdotum ac magistratibus, quemadmodum illum traderet ipsis. 5. Et gavisi sunt, ac pacti sunt, se illi pecuniam daturos. 6. Et ille spopondit: quaerebatque opportunitatem, ut traderet eum ipsis sine turba. 7. Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat immolari Pascha. 8. Et misit Petrum ac Ioannem, dicens, Euntes parate nobis Pascha, ut edamus. 9. At illi dixerunt ei, Ubi vis, paremus? 10. Et dixit illis, Ecce, introeuntibus vobis in urbem occurret homo vas aquae testaceum portans: sequimini eum in domum, in quam intrabit. 11. Et dicetis patrifamilias domus, Dicit Magister, Ubi est diversorium, ubi Pascha cum discipulis meis edam? 12. Et ipse ostendet vobis coenaculum magnum stratum: ibi parate. 13. Euntes autem invenerunt, sicut dixerat illis, et paraverunt Pascha. 14. Et quum iam esset tempestivum, accubuit, ac duodecim Apostoli cum eo.

Ad flectendum cor Iudae, vel in melius corrigendum, adeo nihil profuit Christi admonitio, ut secure statim ad tractandum cum hostibus nefarium pactum transierit. Mirus autem ac prodigiosus fuit stupor, quod in iactura unguenti honestam tanto sceleri excusationem se nactum putavit: deinde quod verbis Christi admonitus non sensit, quid ageret. Sola mentio sepulturae ferreum cor mollire debuerat: quum inde colligere promptum esset, Christum se pro salute humani generis in victimam offerre. Sed in hoc speculo perspicimus, quanta sit malarum cupiditatum coecitas, et quam efficaciter mentem fascinent. Furandi desiderio ardebat Iudas, longo usu ad flagitium obduruerat: nunc quia aliunde praeda non occurrit, Filium Dei vitae auctorem perfide in mortem tradere non dubitat, et quamvis sancta admonitione retractus violenter prosilit. Quare non abs re Lucas nominatim exprimit, Satanam in eum intrasse, non quod Dei Spiritus ipsum ante regeret (quia furtis et rapinis, nisi Satanae fuisset mancipium, addictus esse non potuit), sed intelligit Lucas, tunc Satanae penitus in possessionem fuisse traditum, ut desperatus in exitium suum rueret. Nam etsi ad quotidianos lapsus nos impellit Satan, regnat autem in nobis, dum ad maiorem peccandi licentiam abripit: dicitur tamen in reprobos demum intrare, quum everso Dei metu, exstincta rationis luce, pudore etiam ex-

cusso, sensus omnes occupat. Hoc vero extremum vindictae genus non in alios Deus exserit, nisi qui iam exitio devoti sunt. Quare discamus mature resipiscere, ne longior nostra durities Satanae regnum in nobis stabiliat: nam simulac in hanc tyrannidem coniecti fuerimus, nullus insaniendi modus erit. Praecipue notandum est, avaritiam in Iuda tantae excoecationis fuisse causam et fontem: unde apparet, merito a Paulo vocari malorum omnium radicem (I. Tim. 6, 10.). Porro hic quaerere, an substantialiter Satanas in Iudam intraverit, frivola speculatio est. Hoc magis expendere convenit, quam horribile sit portentum, homines ad imaginem Dei conditos, et Spiritui sancto in templa destinatos, non modo in foetida stabula vel cloacas converti, sed fieri maledicta Satanae domicilia.

Matth. 17. *Primo die Azymorum accesserunt.* Quaeritur primo cur dies Azymorum vocetur, qui agni immolationem praecedit. Neque enim fermentum cessare Lex iubebat, donec agno vescerentur. Sed huius nodi facilis solutio est, quod scilicet haec notatio refertur ad diem sequentem, sicuti ex Marco et Luca satis liquet. Quum ergo instaret dies mactandi et edendi Paschatis, cuius initium erat a vespere, rogant Christum discipuli, ubinam Pascha edere velit. Difficilior autem inde nascitur quaestio, quod Christus pridie ritu illo defunctus est, quam tota gens publicum Pascha celebraret. Aperte enim asserit Ioannes, dum crucifixus est, fuisse Iudaeis parasceven, non Sabbati, sed Paschae. Deinde non ingressos esse praetorium, ne se pollueren, quia postridie manducaturi erant Pascha. Scio a nonnullis quaeri suffugia, sed quae minime eos expediunt. Neque enim ullis cavillis eludi hoc potest, quo die Christum crucifixerunt, non egisse diem festum (quo fas non fuisset supplicium de aliquo sumere), et tunc sollennem fuisse apud eos praeparationem, ut sepulto demum Christo Pascha ederent. Nunc quaeritur, quomodo Christus anteverterit: neque enim quicquam praeter Legis praescriptum sibi in hoc ritu permisit. Quod studio Christi perdendi Pascha a Iudaeis fuisse dilatum quidam putant, scite hoc commentum a Bucero refellitur, imo sua vanitate concidit. Ego itaque non dubito, quin et legitimus dies a Christo servatus fuerit, et Iudaei receptum pridem usum sequuti sint. Primo extra controversiam est, pridie Sabbati occisum fuisse Christum: quia ante solis occasum in vicino sepulcro celeriter fuit conditus, eo quod post vesperum feriari necesse erat. Iam vero nemini dubium est, vetusta observatione, quum Pascha et alii dies festi in diem Veneris inciderent, reiectos fuisse in diem posterum, quia populo nimis durae fuissent continuae bidui feriae. Legem hanc proditam fuisse Iudaei affirmant statim, postquam ab exsilio babylonico reversus est populus: et quidem coelesti oraculo, ne quid videantur temere in Dei praeceptis mutasse. Quodsi tunc moris fuit, duos in unum dies festos coniungere (ut Iudaei quoque fatentur, et ex vetustis eorum monumentis constat), satis probabilis est coniectura, Christum, qui pridie Sabbati Pascha celebravit, praefixum a Lege diem servasse. Scimus enim quam sedulo curaverit, ne ab ullo Legis apice discederet. Nam quum Legi obstrictus esse voluerit, ut nos ab illius iugo eximeret, huius subiectionis in summo articulo minime fuit oblitus. Itaque usum externae ceremoniae omittere maluisset, quam iniunctum divinitus mandatum transgredi, atque ita se impiorum calumniis exponere. Certe ne Iudaei quidem ipsi inficias ibunt, quo-

ties Sabbato contiguum erat Pascha, unas tantum ferias fuisse servatas, idque a Rabbinis fuisse institutum. Unde sequitur, Christum, quum discederet a communi more, nihil tentasse praeter Legem.

18. *Ite in urbem ad quendam.* Matthaeus certum hominem designat: reliqui duo missos fuisse discipulos narrant quasi ad ignotum, quia datum illis signum fuerit hominis hydriam aquae gestantis. Sed facile haec discrepantia conciliatur: quia Matthaeus, praeterito miraculo, eum hominem notat, qui tunc agnitus fuit a discipulis: neque enim dubium est, postquam domum venerunt, repertum ab illis fuisse unum aliquem ex suis familiaribus. Nam et Christus illi pro suo iure mandat, ut sibi ac suis hospitium paret, magistrum se nominans, et ille protinus obsequitur. Caeterum quamvis hominem posset suo nomine exprimere, miraculo tamen discipulos suos dirigere ad eum maluit: ut quum exinanitum paulo post viderent, hoc tamen documento suffulta ipsorum fides staret. Neque enim haec levis erat confirmatio, quod paucis ante horis quam ad mortem raperetur, Deum se manifesto indicio testatus fuerat, ut scirent non necessitate ipsum cogi, sed sponte cedere. Quanquam autem in ipso perturbationis momento nihil forte hoc eis profuit, memoria tamen postea fuit utilis. Sicuti hodie quoque ad superandum crucis scandalum hoc nostra scire refert, simul cum infirmitate carnis in Christo Deitatis gloriam apparuisse sub ipsum mortis tempus. *Tempus meum prope est.* Quanquam rite ex Legis praecepto Pascha celebraret, videtur tamen consulto hanc causam adducere, ut morositatis culpam diluat. Sibi ergo festinandi causam esse dicit, quominus se receptae consuetudini accommodet, quia ad maius sacrificium vocetur. Interim tamen, ut diximus, in ceremonia nihil novat. Toties vero inculcat, propinquum esse mortis tempus, ut sciant sponte ipsum properare ad gerendum morem Patris decreto. Quod autem umbratile sacrificium vero coniunxit, hoc modo fideles hortatus est, ut quod re ipsa implebat cum veteribus figuris conferrent. Nam haec comparatio vim et effectum mortis eius non parum illustrat. Neque enim Pascha in hunc tantum finem iniunctum fuit Iudaeis, ut antiquae liberationis essent memores, sed ut futuram (et quidem potiorem) a Christo sperarent. Huc spectat Pauli sententia (I. Cor. 5, 7.), Christum Pascha nostrum esse immolatum, etc.

19. *Fecerunt sicut iniunxerat.* Quod discipuli prompto animo obtemperant, in eo notanda est pia eorum docilitas. Succurrere enim poterat dubitatio, quum hominem ignotum sequuti essent, an essent a patrefamilias impetraturi, quod magistri sui iussu petebant, quum scirent passim non modo contemptum, sed etiam exosum esse. Atqui non anxie inquirunt de eventu, sed imperio placide obediunt. Atque haec nobis regula tenenda est, si fidem nostram probari cupimus, ut solo praecepto contenti pergamus, quo Deus iubet, ac sperantes quem promittit successum, ne simus nimis solliciti.

20. *Vespere autem facto discubuit.* Non ut ederet Pascha, quod stando fieri oportuit (sicut viatores, dum properant, calceati et cum baculo solent raptim cibum sumere), sed peracto sollenni ritu, ut coenaret, discubuisse interpretor. Ideo dicunt Evangelistae, *vespere facto:* quia primo vespere mactabant agnum, et carnem eius assam edebant.

(196.) MATTH. XXVI. 21. Et edentibus illis dixit, Amen dico vobis, quod unus vestrum me proditurus est. 22. Et moesti redditi vehementer coeperunt singuli dicere ei, Numquid ego sum, Domine? 23. At ipse respondens ait, Qui intinxit mecum manum in patina, hic me proditurus est. 24. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: vae autem homini illi, per quem Filius hominis proditur. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. 25. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit, Numquid ego sum, Rabbi? Dixit ei, Tu dixisti.

MARC. XIV. 18. Et discumbentibus illis ac edentibus, dixit Iesus, Unus ex vobis me proditurus est, qui edit mecum. 19. At illi coeperunt moerore affici, et quisque eorum ei dicere, Num ego? Et alius, Num ego? 20. Ille vero respondens dixit illis, Unus e duodecim, qui intingit mecum in patinam. 21. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: sed vae homini illi, per quem Filius hominis proditur. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.

LUC. XXII. 15. Et ait illis, Desiderio desideravi hoc Pascha comedere vobiscum, antequam patiar. 16. Dico enim vobis, Posthac non edam ultra ex eo, donec compleatur in regno Dei. (*Et paulo post.*) 21. Veruntamen ecce manus prodentis me mecum est in mensa. 22. Et Filius quidem hominis, secundum quod definitum est, vadit: veruntamen vae homini illi, per quem proditur. 23. Et ipsi coeperunt quaerere inter se, quisnam esset ex ipsis, qui hoc facturus esset.

Matth. 21. *Unus vestrum me proditurus est.* Quo perfidiam Iudae reddat magis detestabilem, hac circumstantia indignitatem auget, quod quum in sacra mensa simul accumberet, proditionem moliebatur. Nam si quis extraneus hoc fecisset, mitius ferendum erat: nunc vero unum ex intimis hoc agitare, imo etiam inito nefario pacto in sacrum convivium amicitiae praetextu se ingerere, incredibile portentum est. Ideo apud Lucam ponitur adversativa particula, *veruntamen ecce manus prodentis me.* Etsi autem peracta demum coena hoc Christi dictum Lucas subiicit, non potest tamen inde certa colligi temporis series, quam scimus saepe ab Evangelistis negligi. Probabile tamen esse non nego, Iudam affuisse, quum corporis et sanguinis sui symbola Christus suis distribueret.

22. *Coeperunt singuli dicere.* Non puto trepidasse discipulos, ut metu perculsi solent nulla causa se angere: sed quum scelus exhorreant, cupiunt ab eius suspicione purgari. Hoc quidem reverentiae signum est, quod oblique perstricti non stomachose responsant magistro suo, sed eum sibi quisque iudicem constituit (sicuti hoc praecipue nobis quaerendum est, ut ille suo ore nos absolvat), bona tamen conscientia freti libere testari volunt, quam procul remoti sint a tanto scelere. Christus autem suo responso neque scrupulum illis eximit, neque designat Iudae personam, sed tantum confirmat quod nuper dixit, unum ex familiaribus convivis esse proditorem. Quanquam autem durum illis fuit, suspensos et perplexos ad tempus relinqui, ut se exercerent in reputanda sceleris atrocitate, alia deinde sequuta est utilitas, quum agnoscerent impletum Psalmi vaticinium (41, 10.): qui mecum dulces capiebat cibos, calce me petivit. Ad haec sub Iudae persona Dominus suos omnibus saeculis voluit esse admonitos, ne frangantur vel exanimes concidant propter domesticos proditores: quia idem, quod ipse expertus est, qui commune est Ecclesiae caput, nobis qui membra sumus, accidere oportet.

24. *Filius quidem hominis vadit.* Hic scandalo Christus occurrit, quod graviter pias mentes alioqui concutere poterat. Quid enim magis absurdum, quam Filium Dei perfide a discipulo proditum, libidini hostium exponi, ut ad probrosam mortem trahatur? Christus autem hoc totum non nisi Dei arbitrio fieri pronuntiat. Hoc porro decretum probat Scripturae testimonio, quia quod statutum erat, per os Prophetae sui olim patefecit. Tenemus nunc, quorsum spectent Christi verba: nempe ut discipuli, scientes Dei providentia gubernari quicquid agitur, vitam eius vel mortim casu volvi non putent. Caeterum latius patet huius doctrinae utilitas: quia tunc demum rite nobis sancitur mortis Christi fructus, ubi non temere ab hominibus ad crucem abreptum esse constat, sed aeterno Dei decreto sacrificium illud fuisse ordinatum ad expianda mundi peccata. Unde enim nobis reconciliatio, nisi quia Christus Patrem sua obedientia placavit? Quare semper nobis occurrat Dei providentia, cui Iudam ipsum, et omnes impios (licet invitos, et aliud agentes) parere necesse fuit. Semper hoc fixum maneat, Christum ideo passum esse, quia tale Deo placuit expiationis genus. Negat tamen Christus hoc praetextu absolvi Iudam a culpa, quia nihil egerit nisi quod divinitus statutum erat. Nam etsi Deus recto suo iudicio pretium redemptioni nostrae statuit Filii sui mortem, Iudas nihilominus Christum prodendo, quia perfidia et avaritia plenus erat, iustam sibi damnationem conflavit. Denique quod Deus mundum redemptum voluit, hoc nequaquam obstat, quin Iudas sceleratus sit proditor. Hinc perspicimus, quamvis nihil possint homines nisi quod statuit Deus, non tamen ideo a reatu absolvi, dum pravo affectu ad peccandum feruntur. Licet enim Deus occulto freno eos in finem illis incognitum dirigat, nihil minus illis propositum est, quam eius decretis obsequi. Videntur quidem haec duo humanae rationi parum consentanea, quod Deus sic moderetur sua providentia res humanas, ut nihil fiat nisi ex eius voluntate et nutu, et tamen perdat reprobos, per quos exsequutus est quod voluit. Sed videmus, quomodo Christus hic utrumque conciliet, maledictioni subiiciens Iudam, quamvis divinitus hoc statutum esset, quod ipse contra Deum machina-

tus est: non quod proditio Iudae proprie vocari debeat Dei opus, sed quia Deus Iudae perfidiam ad implendum consilium suum inflexit. Scio equidem, quomodo nonnulli interpretes hunc scopulum decli- nent, fatentur Iudae opera impletum esse quod scriptum erat, quia Deus quod praesciverat, vaticiniis testatus sit. Ergo ut doctrinam, quae illis videtur paulo asperior, mitigent, praescientiam Dei sub- stituunt decreti loco, acsi eminus tantum prospiceret Deus quae fu- tura sunt, non autem suo arbitrio disponeret. Sed longe aliter Spi- ritus hanc controversiam dirimit: quia non tantum causam traditi Christi affert, quod ita scriptum esset, verum etiam quod ita defini- tum. Nam ubi Matthaeus et Marcus Scripturam allegant, Lucas re- cta nos ad coeleste decretum adducit: quemadmodum in Actis do- cet, Christum non modo praescientia Dei, sed definito consilio fuisse traditum, et paulo post, Herodem et Pilatum cum reliquis improbis fecisse, quae Dei manu et consilio praeordinata fuerant. Unde patet inscite tergiversari, qui ad nudam praescientiam confu- giunt. *Bonum erat.* Hoc verbo docemur, quam horribilis vindicta maneat impios, quibus satius esset nunquam natos esse. Atqui vita haec, quantumvis caduca et innumeris aerumnis referta, incompara- bile est Dei beneficium. Rursum etiam hinc colligimus, quam dete- stabilis sit illorum impietas, quae non tantum exstinguit pretiosa Dei dona, et in perniciem convertit, sed facit, ut praestet nunquam gutasse Dei bonitatem. Notatu tamen digna est haec particula, quod *homini bonum fuisset non nasci:* quia quantumvis misera sit Iudae conditio, Deo tamen bonum fuit illum creasse, qui reprobos ad diem exitii destinans, gloriam suam hoc quoque modo illustrat, sicut docet Salomo. Ita ab omni sinistra nota asseritur arcana illa Dei gubernatio, quae hominum consiliis et operibus praesidet, ut nuper attigi.

25. *Respondens autem Iudas.* Quanquam saepe videmus tre- pidare, qui sibi male conscii sunt, formidini tamen et coecis tor- mentis implicitus est stupor, ut audacter ad negandum prosiliant: sed hoc tandem proficiunt sua impudentia, ut occultum scelus dete- gant. Sic Iudas, quum illum mala conscientia constrictum teneret, silere tamen nequit: adeo illum exagitat interior ille carnifex, dum metu et anxietate eundem deiicit. Porro stupidam eius audaciam suo responso oblique perstringens Christus, ad reputandum quod tegere volebat scelus sollicitat. Sed iam diabolico furore mens oc- cupata concipere talem sensum non potuit. Caeterum hoc exemplo discamus, impios proterve excusando nihil aliud quam maturius iu- dicium sibi arcessere.

(197.) MATTH. XXVI. 26. Vescentibus autem eis, accepit Iesus panem: et quum egisset gratias, fregit, dedit- que discipulis, et ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum. 27. Et accepto poculo ac gratiis actis, dedit illis, di- cens, Bibite ex hoc omnes. 28. Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. 29. Dico autem vobis, Non bibam posthac ex

hoc fructu vitis, usque in diem illum, quum illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei. 30. Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olivarum.

MARC. XIV. 22. Et edentibus illis, sumpto Iesus pane, quum benedixisset, fregit, et dedit illis, ac dixit, Sumite, comedite: hoc est corpus meum. 23. Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit illis: et biberunt ex eo omnes. 24. Et dixit illis, Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effunditur. 25. Amen dico vobis, posthac non bibam de fructu vitis usque ad diem illum, quum illum bibero novum in regno Dei. 26. Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olivarum.

LUC. XXII. 17. Et accepto poculo, gratias egit, et dixit, Accipite hoc, et dividite inter vos. 18. Dico enim vobis, quod non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat. 19. Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit, ac dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem. 20. Similiter et poculum, postquam coenavit, dicens, Hoc poculum, Novum Testamentum in meo sanguine, qui pro vobis effunditur.

Quia Lucas bis porrectum a Christo calicem memorat, quaerendum est primo loco, sitne repetitio (ut interdum Evangelistae bis rem unam dicere solent), an vero Christus, postquam ex calice libaverat, hoc idem secundo iteraverit: quod posterius mihi verisimile est. Scimus enim sollennem in sacrificiis libandi ritum observatum fuisse a sanctis Patribus: unde illud Psalmi 116, 13., Calicem salutis accipiam, et nomen Domini invocabo. Itaque non dubito, Christum ex more vetusto libasse in sacro convivio, quod rite peragi aliter non poterat: idque diserte refert Lucas, antequam ad novi mysterii narrationem descendat, cuius ratio distincta est ab agno paschali. Hoc quoque ex recepto sollennique usu fuit, quod *gratias egisse* nominatim dicitur *accepto calice.* Nam initio coenae precatum fuisse non dubito, ut nunquam sine Dei invocatione ad mensam accedere solitus est. Sed nunc rursum eodem officio defungi voluit, ne ceremoniam omitteret, quam sacrae libationi fuisse annexam nuper ostendi.

Matth. 26. *Vescentibus autem eis.* Ego haec verba non ita accipio, quasi coenae paschali haec nova et longe excellentior permixta fuerit, sed potius finem tunc priori convivio fuisse impositum. Quod etiam a Luca clarius exprimitur, ubi dicit, *Christum, postquam coenasset, calicem dedisse.* Absurdum enim fuisset, unum et idem mysterium temporis distantia abrumpi. Proinde non du-

bito, quin continuo tenore, postquam panem distribuerat, calicem addiderit. Quod vero de calice peculiariter narrat Lucas, ego ad panem quoque extendo. Vescentibus ergo illis panem Christus accepit, ut eos ad novae coenae participationem vocaret. Gratiarum actio, quaedam praeparatio fuit ac transitus ad reputandum mysterium. Sic finita coena, sacrum panem, et vinum gustarunt: quia prius expergefacta fuit eorum securitas, ut toti ad tam sublime mysterium attenti essent. Et ratio ita exigit, a veteri umbra clarum hoc spiritualis vitae testimonium oportuisse discerni. *Accepit Iesus panem.* Incertum est an ritus, qui hodie celebris est inter Iudaeos, tunc etiam fuerit usitatus: nam paterfamilias fragmentum a communi pane sumptum sub mappa recondit, cuius partes familiae distribuat. Quia autem haec humana traditio est nullo Dei mandato fundata, non est cur nimis curiose laboremus in quaerenda eius origine. Et fieri potest, ut Satanae artificio deinde excogitata fuerit ad obscurandum coenae Christi mysterium. Caeterum si tunc apud Iudaeos in usu fuit haec ceremonia, ita receptum morem sequutus est Christus, ut tamen suorum animos alio traduceret, usum panis in diversum finem mutando. Hoc quidem sine controversia statui debet, abolitis figuris legalibus proditum hic fuisse a Christo novum Sacramentum. *Quum gratias egisset.* Marcus et Matthaeus *benedicendi* verbo utuntur: sed quum eius loco legatur apud Lucam verbum εὐχαριστήσας, in sensu nulla est ambiguitas. Et quum deinde in calice gratiarum actionem subiiciunt, prioris dicti satis clari sunt interpretes. Quo magis ridicula est Papistarum inscitia, qui signo crucis benedictionem exprimunt, quasi exorcismo Christus esset usus. Memoria vero tenendum est quod nuper attigi, hanc gratiarum actionem spirituali mysterio esse coniunctam. Neque enim ut gratias Deo agere iubentur fideles, quia eos in hac caduca vita sustentet, Christus duntaxat ad promiscuum victum respexit, sed intentus fuit ad sacram actionem, ut pro aeterna generis humani salute gratias Deo ageret. Nam si alimenta, quae in alvum descendunt, hortari nos et stimulare debent ad paternum Dei favorem laudandum: quanto nos vehementius excitat, imo inflammat ad hoc pietatis officium, ubi animas nostras spiritualiter pascit? *Accipite, comedite.* Ne hic sim nimium prolixus, tantum breviter perstringam, qualis sit, et quid in se contineat Domini institutio: deinde, quis sit eius finis et usus, quatenus ex Evangelistis colligere licet. Atque hoc primum occurrit, Christum coenam instituere, quam inter se communicent discipuli. Unde sequitur, diabolicum esse inventum, quod se unus homo a reliquo coetu separans privatim coenam peragit. Quid enim minus consentaneum quam distribui inter omnes panem, et seorsum ab uno vorari? Quamvis ergo iactent Papistae se in suis Missis coenae dominicae habere substantiam, ex re ipsa tamen constat, quotquot celebrant privatas Missas, totidem a diabolo ad obruendam Christi coenam erecta esse tropaea. Iisdem verbis docemur, qualis in coena oblatio a Christo tradita fuerit. Iubet suos accipere: ipse est igitur solus, qui offert. Quod ergo Papistae Christum se in coena offerre fingunt, a contrario auctore profectum est. Et certe mira est ista anastrophe, ut mortalis homo, dum Christi corpus accipere iubetur, sibi eius offerendi partes arripiat: atque ita Sacerdos a se ipso creatus Deo Filium suum immolet. Non disputo in praesentia, quam multis sacrilegiis scateat ficticia eorum oblatio: mihi

probare sufficit, adeo nihil habere Christi institutioni affine, ut directe potius repugnet. *Hoc est corpus meum.* Quod his verbis panem consecratum fuisse dicunt, ut fieret carnis Christi symbolum, non improbo, modo recte hoc nomen ac dextre sumatur. Panem ergo, qui alendo corpori destinatus erat, eligit ac sanctificat Christus in alium usum, ut spiritualis cibus esse incipiat. Atque haec est conversio cuius mentio fit apud vetustos Ecclesiae scriptores. Sed tenendum est interea, non consecrari panem susurro et flatu, sed clara fidei doctrina. Et sane magica incantatio est, quum ad mortuum elementum dirigitur consecratio: quia panis non sibi, sed nobis symbolum corporis Christi efficitur. In summa, nihil aliud est consecratio, quam sollenne testimonium, quo nobis terrestre et corruptibile signum Dominus in spiritualem usum destinat: quod fieri non potest, nisi clare ad fidem aedificandam resonent eius mandatum et promissio. Unde rursum patet, obscuro murmure et flatu apud Papistas impie profanari mysterium. Quodsi consecrat panem Christus, dum nobis testatur corpus suum esse, non imaginanda est substantiae mutatio, sed tenenda est solum usus novitas. Porro nisi pridem diaboli astutia sic fascinatus esset mundus, ut, transsubstantiationis portento semel invecto, nullam hodie verae interpretationis lucem in his verbis admittat, supervacuum esset longius in sensu quaerendo insistere. Pronuntiat Christus panem esse corpus suum: de Sacramento habetur sermo. Fateri vero necesse est, Sacramentum visibili signo constare, cui res signata coniuncta est, quae est eius veritas. Iam et hoc satis tritum esse debet, rei signatae nomen ad signum transferri. Quare nemo in Scriptura mediocriter versatus negabit, quin sacramentalis loquutio metonymice sumenda sit. Omitto generales tropos, qui passim occurrunt in Scriptura: hoc tantum dico, quoties externum signum dicitur id esse quod figurat, omnium consensu metonymiae locum dari. Baptismus si vocetur lavacrum regenerationis, si Petra, unde aqua Patribus in deserto fluxit, vocetur Christus, si columba vocetur Spiritus sanctus, nullus controversiam movebit, quin signis tribuatur nomen rerum quas figurant, qui fit ergo ut, quod Sacramentis omnibus commune est, ad coenam aptari non sustineant, quos tenet reverentia verborum Domini? Simplex et literalis sensus eos delectat. Cur ergo in omnibus Sacramentis non valebit eadem regula? Certe nisi Petram substantialiter fuisse Christum concedant, putida est qua nos gravant calumnia. Si panem exponimus vocari corpus, quia sit symbolum corporis, labefactari obtendunt totam Scripturae doctrinam. Neque enim hanc loquendi regulam nuper fabricavimus, sed ex veterum auctoritate ab Augustino traditam omnes amplexi sunt, signis improprie rerum spiritualium nomina ascribi, atque ita debere exponi omnes Scripturae locos, ubi de Sacramentis fit mentio. Quorsum ergo attinet, dum axioma sumimus passim receptum, quasi in re nova et insolita magnos clamores movere? Caeterum clament ut libuerit praefracti homines, hoc apud sanos et modestos valebit, in his Christi verbis sacramentalem esse loquendi formam. Unde sequitur, panem, quia symbolum est corporis Christi, vocari corpus. Porro duo sunt hominum genera, qui contra nos insurgunt. Papistae sua transsubstantiatione delusi negant ostendi panem, quia tantum maneat species sine subiecto: sed eorum delirium refutat Paulus (I. Cor. 10, 6.), affirmans panem, quem frangimus, esse com-

municationem corporis Christi, deinde ab eorum figmento abhorret ipsa natura Sacramenti, cui non constabit sua integritas, nisi verum sit externum symbolum. Unde enim discemus, Christi carne pasci animas nostras, si verus panis non statuatur nobis ante oculos, sed inane spectrum? Ad haec quid de altero symbolo dicent? Neque enim dicit Christus, Hoc est sanguis meus, sed *hic est calix*. Ergo secundum eos, non modo vinum, sed materiam, ex qua conflatus erit calix, necesse erit transsubstantiari in sanguinem. Iam quod apud Matthaeum habetur, *non bibam de hoc fructu vitis*, clare demonstrat vinum fuisse, quod bibendum porrexit. Ergo modis omnibus aperte refellitur Papistarum inscitia. Sunt autem alii qui figuram repudiant, et quasi phrenetici eandem mox recipiunt. Panis, secundum eos, vere et proprie est corpus: neque enim illis placet transsubstantiatio, sicuti rationis colore prorsus caret. Sed dum rogantur, an Christus sit panis et vinum, respondent panem ideo vocari corpus, quia hoc sub illo et cum illo in Coena recipitur. Atqui ex hoc responso elicere promptum est, improprie ad panem transferri nomen corporis, cuius est signum. Ac mirum est, quum isti homines subinde in ore habeant, Christum ita loquutum esse unionis sacramentalis respectu, eos non attendere quod dicunt. Qualis enim est sacramentalis unio rei et signi? an non quia Dominus arcana spiritus sui virtute implet, quod promittit? Ergo non minus ridiculi sunt isti posteriores literae magistri quam Papistae. Hactenus a me ostensa fuit simplex verborum Domini expositio: nunc vero addendum est, non vacuum nec inane signum nobis proponi, sed vere carnis et sanguinis fieri participes, qui fide promissionem hanc recipiunt. Frustra enim iuberet suos Dominus panem edere, corpus suum esse affirmans, nisi effectus vere ad figuram accederet. Nec vero inter nos agitatur haec quaestio, verene an tantum significative se ipsum Christus in coena nobis fruendum offerat. Etsi enim nihil illic praeter panem cernimus, non tamen frustratur nos vel ludit, qui animas nostras suscipit carne sua alendas. Vera igitur non signo tantum monstratur, sed re ipsa quoque exhibetur carnis Christi manducatio. Sed hic tria observare operae pretium est: ne perperam res spiritualis cum signo misceatur: deinde, ne quaeratur in terra Christus, vel sub terrenis elementis: tertio, ne fingatur alia manducatio, quam quae arcana Spiritus virtute Christi vitam nobis inspirat, quod ipsum non nisi sola fide consequimur. Primum (ut dixi) maneat inter signum et rem signatam distinctio, nisi velimus omnia pervertere. Neque enim ulla restabit sacramenti utilitas, nisi nos pro ruditatis nostrae captu a terreni elementi intuitu ad coeleste mysterium deducat. Proinde quisquis corpus Christi a pane non discernet, et sanguinem a vino, nunquam intelliget quid velit Coena, vel quorsum his symbolis utantur fideles. Sequatur deinde legitimus ille quaerendi Christi modus, hoc est, ne in terra mentes nostrae subsidant, sed sursum conscendant ad coelestem gloriam in qua habitat. Neque enim Christi corpus incorruptibilem vitam induit, ut naturam suam abiiceret: unde sequitur, finitum esse. Iam vero supra coelos ascendit, ne qua nos in terrenis crassa imaginatio occupet. Et sane si mysterium hoc coeleste est, nihil magis praeposterum quam Christum in terram deducere, qui nos sursum potius ad se vocat. Ultimum quod notandum esse admonui, est manducationis genus. Neque enim somniandum est, naturalem fieri

substantiae eius transitum in animas nostras, sed comeditur a nobis eius caro, dum ex ea vitam percipimus. Tenenda enim analogia est vel similitudo panis cum carne, qua docemur, non secus pasci animas carne ipsa Christi, quam panis vigorem corporibus instillat. Spirituale ergo alimentum est Christi caro, quia nobis vivifica est. Ideo autem vivificat, quia vitam, quae in ea residet, Spiritus sanctus in nos diffundit. Quanquam autem aliud est, vesci Christi carne quam in ipsum credere, sciendum tamen est, non aliter Christo nos posse vesci quam per fidem, quia manducatio ipsa fidei est effectus.

29. *Dico autem vobis.* Hanc sententiam Matthaeus et Marcus sacrae coenae subiiciunt, postquam Christus symbolum sanguinis sui in calice dederat. Unde colligunt quidam, idem hic narrari a Luca quod paulo post repetet. Sed facile solvitur hic nodus, quia ad rem parum interest, quo temporis momento hoc Christus dixerit: nam huc tantum spectant Evangelistae, admonitos fuisse discipulos tam de propinqua Magistri sui morte, quam de nova et coelesti vita. Nam quo propius instabat hora mortis, eo magis fuerunt confirmandi, ne prorsus deficerent. Deinde quum in sacra coena mortem suam quasi in speculo ante oculos illis ponere in animo haberet, non abs re iterum testatus est, se iam e mundo migrare. Caeterum quia plenus tristitiae nuntius erat, mox additur consolatio, non esse cur mortem exhorreant, cui succedet melior vita: acsi dixisset, nunc quidem ad mortem propero, sed ut inde ad beatam immortalitatem transeam, nec solus in regno Dei seorsum victurus, sed vos habiturus consortes eiusdem vitae. Ita videmus, ut manu ducat suos discipulos ad crucem, et inde in spem resurrectionis eos extollat. Sicut autem illos dirigi ad mortem Christi oportuit, ut per illam scalam in coelum ascenderent: ita nunc, ex quo Christus morte defunctus est ac in coelum receptus, a crucis intuitu in coelum deduci nos convenit, ut inter se cohaereant mors et vitae reparatio. Quod autem communem illis secum gloriam promittat, clare ex verbis patet, *donec bibam illud novum vobiscum.* Quod vero obiiciunt quidam, non congruere cibum et potum regno Dei, frivolum est: quia nihil aliud intelligit Christus, quam mox privandos fore discipulos sua praesentia, ne posthac cum illis vescatur, donec simul fruantur vita coelesti. Quum porro eius vitae, quae cibi et potus adminiculis non indiget, societas notetur, novum tunc fore potionis genus dicit. Qua voce allegorice ipsum loqui docemur. Ideo apud Lucam simpliciter dicit, *donec veniat regnum Dei.* In summa, Christus redemptionis, quam morte sua peperit, fructum et effectum nobis commendat. Quod hoc quidam putant fuisse impletum, quoties Dominus post resurrectionem cum discipulis suis comedit, ab eius mente alienum est: nam quum ille inter mortalis vitae cursum et coelestis vitae metam medius esset status, tunc nondum patefactum erat regnum Dei: ideo et Mariae dicebat, Noli me tangere, quia nondum ascendi ad Patrem. Adde quod nondum ingressi erant discipuli in regnum Dei, ut vinum novum cum Christo biberent eiusdem gloriae participes. Quod autem bibisse post resurrectionem Christum legimus, quum tamen id se facturum negasset, nisi discipulis in regnum Dei collectis, facile diluitur repugnantiae species. Neque enim praecise de cibo et potu loquitur, sed de vitae praesentis consuetudine. Porro scimus, non ideo tunc bibisse

Christum, ut vel alimentis vires reficeret, vel in suo convictu retineret discipulos, sed tantum ut probata sua resurrectione (cuius adhuc erant dubii) eorum mentes sursum eveheret. Hoc itaque genuino sensu contenti simus, quod Dominus suis discipulis promittat, quum hactenus mortalis homo cum illis in terra vixerit, posthac beatae et immortalis vitae secum fore socios.

Luc. 19. *Quod pro vobis datur.* Reliqui duo hanc particulam omittunt, quae tamen minime supervacua est: nam ideo nunc panis est nobis Christi caro, quoniam in ea nobis semel parta est salus. Et quemadmodum nullis prodest caro ipsa crucifixa, nisi qui eam fide comedunt, ita vicissim frigida esset ac nullius fere momenti manducatio, nisi sacrificii semel oblati respectu. Ergo quisquis nutriciam sibi esse cupit Christi carnem, eam in cruce oblatam consideret, ut nostrae cum Deo reconciliationis esset pretium. Caeterum quod in panis symbolo subticent Matthaeus et Marcus, in calice exprimunt: nempe quod sanguis sit in remissionem peccatorum fundendus. Haec vero nota ad utrumque membrum extendi debet. Ergo ut rite Christi carne pascamur, spectanda nobis est eius immolatio, quia semel pro salute nostra dari oportuit, ut quotidie nobis detur.

Matth. 27. *Bibite ex hoc omnes.* Quia Christi consilium fuit fidem nostram sibi totam obstringere, ne quid extra ipsum quaeramus, duobus symbolis vitam nostram in se inclusam esse testatus est. Indiget corpus hoc ad fovendam et sustinendam vitam cibo et potu. Christus, ut se unum nobis ad praestandas omnes salutis partes in solidum sufficere doceat, sibi vices potus ac cibi tribuit: in quo mira eius indulgentia relucet, quod fidei nostrae consulere volens, ad carnis nostrae ruditatem ita se demittat. Quo magis detestabilis est sacrilega Papae audacia, qui sacrum hoc vinculum rumpere non dubitavit. Audimus Filium Dei vitae plenitudinem, quam suis confert, duobus symbolis pariter testatum esse. Quae divinitus coniuncta erant, quo iure divellere homini mortali fas fuit? Adde quod consulto videtur Dominus praecipere omnibus, *ut ex calice bibant*, quo sacrilegium hoc ab Ecclesia sua arceret. De pane simpliciter dixisse legimus, ut acciperent: cur bibere nominatim iubet omnes, et Marcus bibisse omnes diserte narrat, nisi ut sibi ab impia novitate caverent fideles? Nec tamen severo hoc interdicto deterritus fuit Papa, quin fixam a Domino legem mutare ac violare auderet: populum enim totum prohibuit ab usu calicis. Atque ut se probaret non sine ratione furere, obtendit satis esse speciem unam, quia per concomitantiam coniunctus sit sanguis cum carne. Quasi vero non eodem praetextu totum Sacramentum abolere liceat, quia aeque sui participes nos facere Christus possit absque externo adminiculo. Sed istis puerilibus cavillis nihil iuvatur eius impietas, quia nihil magis absurdum est, quam ut traditis a Domino subsidiis sponte careant, vel privari sustineant fideles: ideoque nihil minus ferendum quam impia haec mysterii laceratio.

Marc. 24. *Hic est sanguis meus.* Iam prius admonui, quum dicitur fundendus sanguis (apud Matthaeum) *in remissionem peccatorum*, his verbis nos dirigi ad mortis Christi sacrificium, sine cuius memoria nunquam rite Coena celebratur. Nec vero aliter satiari possunt fideles animae, nisi quatenus Deum sibi placatum esse confidunt. Caeterum sub *multorum* nomine non partem mundi tantum

designat, sed totum humanum genus: *multos* enim *uni* opponit, acsi diceret, se non unius hominis fore redemptorem, sed mortem obire, ut multos a reatu maledictionis liberet. Nec dubium est, quin Christus paucos alloquens, communem pluribus doctrinam facere voluerit. Notandum tamen simul est, quod apud Lucam (*pro vobis*) nominatim discipulos compellans singulos fideles hortatur, ut sanguinis effusionem in suum usum accommodent. Ergo dum ad sacram mensam accedimus, non solum haec generalis cogitatio in mentem veniat, redemptum Christi sanguine esse mundum, sed pro se quisque reputet peccata sua expiata esse. *Novi Testamenti.* Lucas et Paulus aliter, *Novum Testamentum in sanguine:* eodem tamen sensu, quia foedus hoc non nisi spirituali sanguinis potione sancitur, ut firmum sit et efficax. Caeterum hinc colligere promptum est, quam stulte superstitiosi sint Papistae et similes, dum verba mordicus arripiunt. Quamvis enim crepent, haec Spiritus sancti expositio reiici non potest, quod calix vocetur sanguis, quia testamentum est in sanguine. Atqui eadem est panis ratio: unde sequetur vocari corpus, quia testamentum est in corpore. Non est iam, cur fidem simplicibus Christi verbis esse habendam contendant, extraneis vero commentis claudendas esse aures: Christus est ipse qui loquitur, quem idoneum sui sermonis interpretem esse non negabunt: atqui palam ostendit, non alia ratione se panem vocasse corpus suum, nisi quia nobiscum foedus aeternum pepigit, ut, sacrificio semel oblato, spiritualiter nunc epulemur. Porro hic duo notatu digna sunt: nam ex voce Testamenti aut Foederis colligimus, inclusam esse promissionem in sacra Coena. Quo refellitur eorum error, qui fidem Sacramentis iuvari, foveri, fulciri et augeri negant: nam inter foedus Dei et hominum fidem semper mutua subest relatio. Epitheto Novi docere voluit, iam desinere veteres figuras, ut stabili et aeterno pacto locum cedant. Est igitur obliqua inter hoc mysterium et legales umbras oppositio: unde apparet, quanto melior sit nostra quam Patrum conditio, qui post peractum in cruce sacrificium solida veritate fruimur.

Marc. 26. *Quum hymnum cecinissent.* Omittunt tres nostri Evangelistae divinos illos sermones, quos Ioannes a Domino tam domi quam in itinere habitos fuisse narrat. Nam (ut alibi diximus) historiam rerum gestarum magis, quam doctrinam complecti illis propositum fuit. Hoc tantum attingunt, ultro profectum esse, quo venturus erat Iudas: ut sciamus, sic dispensasse illius temporis momenta, ut proditori suo voluntarius occurreret.

(198.) MATTH. XXVI. 31. Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos offendiculum in me patiemini in nocte hac: scriptum est enim, Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. 32. Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. 33. Respondens autem Petrus ait illi, Etsi omnes in te offendiculum passi fuerint, ego tamen nunquam offendiculum patiar. 34. Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quod in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. 35.

Ait illi Petrus, Etiamsi oportuerit, me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt.

MARC. XIV. 27. Et dicit illis Iesus, Omnes in me offendiculum patiemini in hac nocte: quia scriptum est, Percutiam pastorem, et dispergentur oves. 28. Sed postquam resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. 29. Petrus autem dicit illi, Etiamsi omnes offendiculum passi fuerint, at non ego. 30. Tunc dixit illi Iesus, Amen dico tibi, quod hodie in nocte hac, priusquam bis gallus cecinerit, ter me negabis. 31. At ille vehementius dicebat, Imo, si me oportuerit tecum mori, non te negabo. Similiter autem et omnes dixerunt.

LUC. XXII. 31. Ait autem Dominus, Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum. 32. Sed ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. 33. At ille dixit ei, Domine, tecum paratus sum, et in carcerem et in mortem ire. 34. Ille vero dixit, Dico tibi, Petre, non canet hodie gallus, priusquam ter abneges, nosse me.

Matth. 31. *Omnes vos.* Quod Matthaeus et Marcus extendunt pariter ad omnes discipulos, Lucas uni Petro dictum fuisse recitat. Quanquam autem communis ad omnes erat sermo, probabile tamen est, Christum eos alloquutum esse in unius persona, qui et prae aliis monendus erat, et singulari consolatione habebat opus, ne post Christum negatum desperatio penitus eum obrueret.

Luc. 31. *Ecce Satanas.* Brevius alii duo et simplicius recitant, discipulis praedictum fuisse suum lapsum. In verbis autem Lucae uberior subest doctrina: neque enim historice tantum de futura perturbatione loquitur Christus, sed diserte exprimit, certamen illis cum Satana fore, et simul promittit victoriam. Est autem haec apprime utilis admonitio, quoties aliquod nobis obiicitur scandalum, ut nobis ante oculos veniant Satanae insidiae: quemadmodum et Paulus (Eph. 6, 12.) docet, non esse nobis luctam cum carne et sanguine, sed cum spiritualibus copiis, etc. Sensus ergo verborum est: quum paulo post me oppressum videritis, scitote Satanam his armis instructum esse ad vos oppugnandos, et hanc illi commodam esse occasionem, ut fidem vestram labefactet. Ideo autem dixi, utilem esse hanc doctrinam, quia saepe contingit nostra incogitantia nos circumveniri, dum tentationes negligimus, quae nobis essent formidabiles, si reputaremus ignita esse tela tam validi et robusti hostis. Quanquam autem de acerrimo illo certamine nunc fit mentio, quo semel perculsi fuerunt discipuli prope ad fidei usque exstinctionem,

latius tamen patet haec doctrina, quod Satan assidue circumeat inhians praedae. Quum autem tam insano feratur ardore ad nos perdendos, nihil magis absurdum est quam nos torpere. Ergo antequam appareat pugnandi necessitas, iam nos paremus: quia scimus expeti a Satana nostrum exitium, et omnes nocendi modos astute et sedulo ab eo captari. Ubi vero ad conflictum ventum fuerit, sciamus in illius hostis officina fabricatas esse omnes tentationes, undecunque prodeant. Similitudo *cribrandi* non omni ex parte proprie quadrat: nam alibi vidimus vanno aut cribro conferri Evangelium, quo triticum purgatur a palea, sed hic simpliciter ventilare aut violenter excutere significat, quia in morte Christi durius solito iactati Apostoli fuerunt. Hoc ideo tenendum est, quia nihil minus Satanae placet quam fidelium purgatio. Caeterum quamvis in alium finem eos exagitet, vere tamen hoc dicitur, non secus ac triticum in vanno huc et illuc ipsos propelli ac iactari. Porro aliquid deterius impletum fuisse in discipulis paulo post videbimus. Atque hoc sibi volunt Domini verba, quibus apud Matthaeum et Marcum utitur, *vos omnes scandalum patiemini in me.* Significant enim non modo impetendos esse, sed prope cessuros: quia probrosa Christi deiectio eorum quoque animos prosternet. Nam quum ipsorum partes essent, constanter pergere cum magistro ad crucem usque, pavore refracti sunt. Ita illis sua infirmitas proponitur, ut precando et gemendo ad sacrum Dei asylum confugiant.

Matth. 31. *Scriptum est enim.* Hoc vaticinio eos ad superandum scandalum animat, quia Deus pro ovibus suis agnoscere non desinat, quos ad tempus huc et illuc expellit dissipatio. Postquam enim de Ecclesiae restitutione disseruit Propheta, ne extremae clades, quae iam instabant, desperatione obruerent pias mentes, pronuntiat, confusa, imo eversa gubernatione tristem ac miseram fore dispersionem, victricem tamen fore Dei gratiam. Quanquam autem omnes fere interpretes locum Zachariae (13, 7.) ad unius Christi personam restringunt, ego tamen latius extendo, acsi dictum esset, nullum fore amplius regimen, quo salus populi continetur, quia tollentur e medio pastores. Neque enim dubito, quin totum illud tempus complecti Dominus voluerit, quo post tyrannidem Antiochi nudata bonis pastoribus Ecclesia in vastitatem redacta fuit: tunc enim Deus gladium horrenda licentia grassari passus est, qui exstinctis pastoribus misere turbaret populi statum. Neque tamen obstitit haec dispersio, quin Dominus tandem oves suas extenta manu colligeret. Caeterum quanquam in genere denuntiat Propheta, orbandam pastoribus esse Ecclesiam, ad Christum tamen vere et proprie hoc aptatur. Nam quum pastorum omnium princeps fuerit, a quo solo pendebat Ecclesiae salus, eo mortuo praecisa videri potuit omnis spes. Atque haec extrema tentatio fuit, redemptorem, qui spiritus et vita populi erat, quum gregem Dei colligere coepisset, subito ad mortem rapi. Quo illustrior fuit Dei gratia, dum mirabiliter ex dissipatione et interitu residuus grex iterum coaluit. Videmus ergo, Christum hoc testimonio apposite usum esse, ne futura dispersio ultra modum terreret discipulos, et tamen ut suae infirmitatis conscii in pastorem suum recumberent. Sensus ergo est, Putatis quidem, quia vestram debilitatem nondum experti estis, vos satis validos et robustos esse: sed paulo post constabit, vere praedictum esse a Zacharia, occiso pastore dissipandum esse gregem. Sed interim

recreet vos ac sustineat addita promissio, quod Deus manum extendet, ut ad se reducat dispersas oves. Docet autem hic locus, nullam esse salvificam unitatem, nisi quae oves sub Christi pedo coniunctas tenet.

32. *Postquam autem resurrexero.* Clarius hic exprimit quod nuper attigi, discipulos metu perculsos sic ad breve tempus dispersis et palatis ovibus fore similes, ut denuo tamen revocandi sint ad ovile. Neque enim simpliciter Christus se resurrecturum pronuntiat, sed se illis ducem fore profitetur, eosque sibi adoptat comites, acsi integri stetissent: et quo plus concipiant fiduciae, locum edicit, ad quem rursus convenient, acsi dixisset, Ego vos Hierosolymae dispersos in Galilaea rursum colligam.

33. *Respondens Petrus.* Quanquam nihil simulat Petrus, sed ex sincero affectu loquitur, quia tamen falsa virtutis suae confidentia in stultam iactantiam effertur, merito corripitur a Christo, et graves paulo post temeritatis suae poenas luit. Ita ostendit eventus, Petrum de se plus esse pollicitum quam praestando foret, quia se probe excutere neglexerat. Hinc etiam melius perspicitur, quam stupida sit humanae confidentiae ebrietas, quod suae infirmitatis iterum a Filio Dei admonitus, et quidem interposito iureiurando, adeo non cedit, nec quicquam remittit de stulta persuasione, ut altos illos spiritus maiore impetu efflare pergat. Quaeritur tamen, an non Petro sperare licuerit quod de se spondet, an non etiam Christi promissione fretus de se hoc promittere debuerit. Respondeo, quod Christus suis discipulis invictae fortitudinis Spiritum ante promisit, spectasse ad tempus novitatis quod resurrectionem sequutum est. Quia ergo nondum coelesti virtute induti erant, Petrus, a se ipso concepta fiducia, fidei metas transilit. Ac omnino duobus modis peccavit: nam et tempus anticipans, sibi ipse temerarius fuit sponsor, non in promissionem Domini recubuit. Secundo, clausis oculis suam infirmitatem praeteriens, secure magis quam fortiter plus de se professus est quam ratio ferebat. Hoc ideo notandum est, ut quisque infirmitatis suae memor assidue ad Spiritus sancti auxilium confugiat: deinde ne plus sibi quisquam sumere audeat, quam Dominus promittit. Sic quidem ad certamen accinctos esse decet fideles, ut de victoriae successu non dubii vel suspensi animose timori resistant: nam trepidatio et nimia anxietas diffidentiae signum est. Verum ex altera parte cavendus est stupor, qui et sollicitudinem excutit, et animos superbia inflat, et exstinguit precandi studium. Haec media ratio optime a Paulo (Phil. 2, 12.) temperatur, dum iubet nos salutem nostram cum metu et timore peragere, quia Deus est, qui velle et perficere operatur in nobis. Nam ex una parte humiliatos ad quaerendas alibi suppetias sollicitat: rursum tamen, ne ignavos reddat sollicitudo, ad strenuos conatus nos hortatur. Ergo quoties se nobis ingerit aliqua tentatio, primum nobis in mentem veniat nostra infirmitas, ut prorsus deiecti aliunde petere discamus, quod nobis deest: deinde occurrat promissae gratiae memoria, quae nos dubitatione liberet. Nam qui infirmitatis suae obliti, non invocato Deo, fortes se esse confidunt, perinde faciunt ac temulenti milites, qui ad arma temere prosiliunt: exhalata autem crapula nihil aliud quam fugam meditantur. Mirum autem est, quod reliqui discipuli post reprehensum Petrum, tamen in eandem temeritatem erumpunt: unde apparet, quam parum sibi noti fuerint. Quo exemplo

docemur, nihil audendum esse, nisi quatenus Deus manum porrigit: quia inconsiderato zelo nihil magis caducum vel evanidum. Videbant discipuli, nihil esse magis turpe vel absurdum quam magistrum deserere. Ergo hoc flagitium merito detestantur, sed nulla promissionis fide instructi, et neglectis precibus perperam ad iactandam constantiam, quae nulla erat, transvolant.

(199.) LUC. XXII. 35. Et dixit eis, Quando misi vos sine sacculo et pera et calceamentis, num defuit quid vobis? At illi dixerunt, Nihil. 36. Dixit ergo eis, Sed nunc, qui habet sacculum, tollat: similiter et peram: et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium. 37. Dico enim vobis, quoniam adhuc quod scriptum est oportet perfici in me, Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quae sunt de me, finem habent. 38. At illi dixerunt, Domine, ecce hic gladii duo. At ille dixit eis, Satis est.

Huc spectat totus Christi sermo, se hactenus pepercisse discipulis, ne quid illis plus imponeret molestiae quam pro ipsorum modulo. Ac prioris quidem temporis indulgentiam commendat, quo nunc alacrius ad duriorem militiam se comparent. Quorsum enim rudes adhuc tirunculos procul a telorum iactu in umbra et quiete continuit, nisi ut paulatim collectis in otio animis et viribus ad pugnandum assuescerent? Perinde igitur est acsi dixisset, Vobis hactenus fuit commoda et laeta conditio, quia tanquam pueros molliter fovere volui: nunc maturum adest tempus, quo vos instar virorum exerceam. Longius tamen patet diversa quam hic ponit duorum temporum comparatio: nam si absque annona, quum res pacatae ipsos sibi prospicere sinerent, ad munus suum egressis nihil defuit, nunc multo magis in tumultu et fervore, deposita victus cura, properare convenit, quo vocat necessitas. Quanquam autem hic specialiter commemorat Christus, quid egerit cum duodecim Apostolis, simul tamen docet, dum adhuc novitii sumus et debiles in fide, tantisper nobis inducias dari, dum adolescamus in viros: itaque perperam eos facere, qui sua quiete ad delicias utuntur, quae fidei robur enervent. Caeterum ne dubitemus, quin hodie quoque rationem nostri habeat Christus, ut novitios et imbelles non praecipitet, sed priusquam ad conflictum mittat, armis instruat et virtute.

Luc. 36. *Nunc qui habet sacculum.* Figurate ingentes turbas et acerrimos insultus instare denuntiat, perinde acsi imperator, milites volens in aciem producere, ad arma conclamat. Iubet autem, omnibus aliis curis valere iussis, nonnisi ad pugnandum intentos esse, ut ne de victu quidem cogitent: docet enim (ut in extremis periculis fieri solet), omnia usque ad peram et sacculum esse vendenda, ut se armis muniant. Caeterum eos ad externam pugnam minime vocat, sed tantum sub bellandi similitudine admonet, quam difficiles illis obeundae sint luctae tentationum, et quam graves spi-

ritualium certaminum sustinendi sint impetus. Porro quo libentius in Dei providentiam se reiiciant, prius illis (ut dictum est) in memoriam reduxit, Deo fuisse curae, ut vacuis et nudis nihilque ferentibus victus tamen suppeteret. Tale et tam opportunum Dei subsidium expertis nulla debuit in futurum tempus obrepere dubitatio, quin laborantibus omni ex parte succurreret.

37. *Quoniam adhuc quod scriptum est.* Huic adverbio *adhuc* subest emphasis: quia significat Christus, nondum se omnibus officii sui numeris defunctum esse, donec iniquis et sceleratis accensus fuerit, tanquam unus ex eorum ordine. Sed ne rei indignitas eorum animos nimis percellat, Iesaiae vaticinium adducit ex capite 53, 12., quod certum est non nisi de Messia posse exponi. Iam quum illic dicatur reputandus esse inter impios, tali spectaculo (quamvis atroci) non decuit turbari fideles, nedum a Christo alienari, qui aliter Redemptor esse non poterat, quam si probrum et dedecus scelerati hominis in se susciperet. Nullum enim aptius tollendis scandalis remedium est, ubi aliqua nos absurditas terret, quam si agnoscimus ita Deo placere, nec temere fieri vel sine iusta ratione, quod fit eius decreto: praesertim ubi olim praedictum fuit, quod eventu ipso apparet. Quum ergo a discipulis sperandus esset redemptor, qualem Deus olim promiserat, diserte autem testatus esset Iesaias, ut nos a scelerum reatu eximeret, poenam in ipsum oportere transferri, debuit hoc ad sedandum horrorem sufficere, ne Christum minoris facerent discipuli. Ideo subiicit, *quae ad se pertinent finem habere:* significans nihil a Prophetis frustra esse dictum. Nam loquutio haec apud Graecos significat perfici, vel ad effectum perduci. Iam quum eventu probatur quicquid loquuti sunt prophetae, hoc ad fidei nostrae confirmationem valere potius debet, quam nobis pavorem vel anxietatem incutere. Quanquam autem uno hoc argumento erigit et solatur Christus discipulos, quia omnes prophetias compleri oporteat, ipsa tamen divini consilii ratio non vulgarem fiduciae materiam in se continet: nempe damnationi, quam omnes promeriti eramus, subiectum fuisse Christum, et reputatum inter impios, ut nos, qui impii sumus et sceleribus oppressi, tanquam iustos Patri offerret. Nam hinc puri et soluti a peccatis coram Deo censemur, quia agnus ab omni macula purus et immunis in vicem nostram subiit, sicuti proximo capite rursus dicendum erit.

38. *Domine, ecce duo gladii.* Turpis sane et bruta fuit haec ruditas, quod discipuli toties admoniti de ferenda cruce, ferreis gladiis sibi pugnandum esse putant. Porro incertum est, duosne gladios sibi esse praedicent, acsi probe instructi forent contra hostes, an vero querantur armis se destitui. Hoc quidem clarum est, ita fuisse stupidos, ut de hoste spirituali non cogitarent. Porro quod hinc eliciunt Canonistae, cornutos suos Episcopos duplici iurisdictione esse praeditos, non solum putida est allegoria, sed protervum ludibrium, quo Dei verbo insultant. Atque huc dementiae prolabi oportuit Antichristi mancipia, ut palam sacrilego contemptu sacra Dei oracula calcarent.

(200.) MATTH. XXVI. 36. Tunc venit Iesus cum illis in villam, quae dicitur Gethsemane: et dixit discipulis,

Sedete hic, donec vadam, et orem illic. 37. Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedaei, coepit affici dolore et moestitudine. 38. Tunc ait illis Iesus, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic, et vigilate mecum. 39. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, ac dicens, Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. 40. Et venit ad discipulos, et reperit eos dormientes: et dicit Petro, Adeo non potuistis una hora vigilare mecum? 41. Vigilate et orate, ut ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, at caro infirma. 42. Rursus altera vice abiit, et oravit dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum transire a me, nisi bibam illud, fiat voluntas tua. 43. Et venit, et reperit eos iterum dormientes: erant enim oculi eorum gravati. 44. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eundem sermonem dicens.

MARC. XIV. 32. Et veniunt in locum, cuius nomen Gethsemane: et dicit discipulis suis, Sedete hic, donec oravero. 33. Et assumit Petrum et Iacobum et Ioannem secum, coepitque expavescere, et moerore affici. 34. Et dicit illis, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic et vigilate. 35. Et progressus pusillum prostratus est in terram, et oravit ut, si possibile esset, transiret a se hora. 36. Et dicebat, Abba, Pater, omnia possibilia sunt tibi: aufer poculum hoc a me: veruntamen non quod ego volo, sed quod tu. 37. Et venit, et offendit eos dormientes, dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti unam horam vigilare? 38. Vigilate et orate, ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus, at caro infirma. 39. Et rursum digressus oravit eundem sermonem dicens. 40. Et reversus offendit illos rursum dormientes: erant enim oculi eorum gravati, neque sciebant, quid illi responderent.

LUC. XXII. 39. Et egressus ibat (ut erat solitus) in montem Olivarum: sequuti autem sunt illum etiam discipuli. 40. Et quum pervenisset ad locum, dixit illis, Orate, ne intretis in tentationem. 41. Et ipse avulsus est ab eis ferme ad iactum lapidis, positisque genibus orabat, 42. Dicens, Pater, si vis, transfer poculum hoc a me: veruntamen non

mea voluntas, sed tua fiat. 43. Apparuit autem ei angelus de coelo, corroborans eum. 44. Et anxietate correptus, prolixius orabat: et erat sudor eius, sicut guttae sanguinis decurrentes in terram. 45. Et quum surrexisset a precatione, venissetque ad discipulos suos, reperit eos dormientes prae moerore. 46. Et ait illis, quid dormitis! Surgite, et orate, ne intretis in tentationem.

Matth. 36. *Tunc venit Iesus.* Lucas tantum montem Olivarum nominat: Marcus et Matthaeus magis specialem loci notam apponunt. Exprimit autem Lucas, quod magis ad rem pertinet, venisse illuc Christum pro suo more. Unde colligimus, non quaesiisse in secessu latebras, quibus se abderet, sed quasi ex condicto se obtulisse ad mortem. Ideo Ioannes dicit, notum fuisse proditori locum, quia illuc frequenter venire solitus erat Iesus. Itaque hoc loco eius obedientia iterum nobis describitur, quia Patrem non nisi voluntaria morte placasset. *Sedete hic.* Discipulos procul relinquens eorum infirmitati parcit: acsi quis, extremum discrimen sibi in bello instare videns, uxorem et liberos in loco pacato deponeret. Caeterum quamvis omnes extra telorum iactum locatos velit, sibi tamen propius adiunxit tres comites, ac fuit ille flos electus, in quo plus erat vigoris. Neque tamen ipsos assumpsit, quod pares ad sustinendum impetum fore confideret, sed ut documento essent communis omnium defectus.

37. *Coepit dolore affici.* Iam ante vidimus Dominum cum metu mortis luctatum esse: sed quia nunc cum tentatione manus conserit, vocatur talis congressus doloris et moestitiae initium. Unde colligimus, verum experimentum virtutis non esse nisi in re praesenti: nam tunc se prodit carnis debilitas, quae prius latebat, et affectus intimi sese effundunt. Ergo tametsi quibusdam praeludiis Filium suum iam exercuerat Deus, nunc tamen propiore mortis conspectu gravius vulnerat, et insolitum terrorem incutit. Porro quia divina Christi gloria videtur hoc esse indignum, quod pavore et moestitia correptus fuerit, multi interpretes anxie in quaerendis effugiis sudarunt. Sed inconsideratus et parum utilis fuit eorum labor: nam si nos timoris ac moestitiae eius pudet, effluet ac peribit redemptio. Vere enim Ambrosius, Non solum, inquit, excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatemque demiror: minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret, et sequestrata delectatione Divinitatis aeternae taedio meae infirmitatis afficitur. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem praedico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo et dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet: neque enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem. Hactenus Ambrosius. Certe qui ab humanis passionibus immunem fingunt Dei Filium, vere et serio hominem non agnoscunt. Imo quum dicitur divina Christi virtus quasi abscondita ad tempus quievisse, ut partes Redemptoris patiendo imple-

ret, adeo in eo nihil est absurdum, ut aliter salutis nostrae mysterium impleri nequiverit. Recte enim Cyrillus. Quod autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo, voluntaria autem propter voluntatem Patris, et propter salutem nostrâm, ex precatione eius facile disces, Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste. Eadem enim ratione, qua verbum Dei Deus est, et ipsa naturaliter vita, nemo ambiget, quod nullo modo mortem formidavit: caro autem factus permittit carni ut sua patiatur, et ideo ut vere homo praesentem iam in ianuis mortem expavescit, ac dicit, Si possibile est, Pater, transeat a me calix iste, verum quoniam aliter fieri non potest, fiat non ut ego volo, sed ut tu. Vides quemadmodum natura humana etiam in ipso Christo sua patitur ac formidat, sed a coniuncto sibi Verbo ad congruam Dei fortitudinem reducitur. Tandem concludit: perspicis non fuisse propter carnem, voluntariam mortem Christo, fuit tamen voluntaria, quia propter eam, secundum voluntatem Patris, salus et vita hominibus donata est. Hucusque Cyrillus. Separari tamen a nostra debet, quae a Christo suscepta fuit carnis infirmitas: sicuti longe distat. Nam in nobis ideo nullus vitio affectus caret, quia omnes modum ac rectum temperamentum excedunt: Christus autem tristitia et metu sic turbatus fuit, ut tamen adversus Deum non insurgeret: sed maneret compositus ad veram temperantiae regulam. Nec enim mirum est, quum integer esset, purusque ab omni labe, puros et liquidos ab eo fluxisse affectus, quamvis humanae infirmitatis testes forent: a corrupta autem hominum natura nihil manare nisi turbidum, et quod faecem resipiat. Teneatur ergo hoc discrimen, Christum in metu et tristitia infirmum fuisse absque ulla vitii macula: nostros autem omnes affectus, quia in excessum ebulliunt, esse vitiosos. Iam ipsa affectuum species, quibus tentatus fuit Christus, notanda est. Dicit Matthaeus *tristitia et moerore* (vel anxietate) *fuisse affectum*, Lucas *angore constrictum:* Marcus addidit *expavisse.* Unde autem illi et moerôr, et anxietas, et formido, nisi quia in morte tristius aliquid et magis horribile concepit quam separationem animae et corporis? Et certe mortem subiit non tantum, ut e terra in coelum migraret, sed potius ut maledictionem, cui eramus obnoxii, in se suscipiens nos ab ea eximeret. Non ergo mortem horruit simpliciter, quatenus transitus est e mundo, sed quia formidabile Dei tribunal illi erat ante oculos, iudex ipse incomprehensibili vindicta armatus: peccata vero nostra, quorum onus illi erat impositum, sua ingenti mole eum premebant. Quare nihil mirum, si horribilis exitii abyssus metu et anxietate duriter eum cruciavit.

38. *Tristis est anima mea.* Tristitiae suae conscios facit, ut ad sympathiam expergefaciat: non quod eum lateret ipsorum debilitas, sed quo magis in posterum eos socordiae suae puderet. Porro haec loquutio letale doloris vulnus exprimit: acsi dixisset, tristitia se exanimem esse, vel semimortuum. Sic Ionas Domino respondet (cap. 4, 1.), Iratus sum usque ad mortem. Quod ideo admoneo, quia ex vetustis scriptoribus quidam hunc locum argute tractando inepte philosophantur, quod Christi anima non in morte, sed usque ad mortem tantum tristis fuerit. Atque hic rursus tanti moeroris causa in mentem venire nobis debet: neque enim sic animum Filii Dei mors per se cruciasset, nisi cum Dei iudicio sensisset sibi esse negotium.

39. *Progressus pusillum.* Alibi vidimus Dominum, quo se ad maiorem precandi vehementiam accenderet, sine testibus precatum esse. Nam ab hominum conspectu subducti, melius sensus nostros colligimus, ut magis ad id quod agimus intenti sint. Necesse quidem non est, quoties orare volumus, in remotos angulos fugere (imo non semper expedit), sed ubi maior aliqua urget necessitas, quia liberius in solitudine se effundit orandi fervor, nobis utile est seorsum orare. Quodsi Filius Dei hoc adminiculum non neglexit, plus quam insana superbia foret, non idem in usum nostrum transferre. Adde quod ubi solus Deus est arbiter, quia tunc timenda non est ambitio, magis familiariter sese denudat fidelis anima, et simplicius sua vota, gemitus, curas, pavores, spes et gaudia in Dei sinum exonerat. Deus autem multas ineptias suis permittit, dum seorsum orant, quae in humano conspectu ostentatione non carerent. Ipso etiam gestu, quum in terram procidit, seriam orandi vehementiam testatus est. Nam etsi genuflexio, tanquam honoris ac reverentiae symbolum, communiter precibus adhiberi solet, Christus tamen suppliciter in terra iacendo, pro magnitudine doloris sui ad miserabilem habitum se formavit. *Pater mi, si possibile est.* Frustra laborant quidam ut ostendant, non hic precationem describi, sed querimoniam duntaxat. Ego vero tametsi abruptum fuisse votum fateor, non tamen dubito quin precationem Christus conceperit. Nec obstat quod rem impossibilem sibi concedi poscit, quia non semper fidelium preces continuo tenore ad finem usque fluunt: non semper aequabile temperamentum servant, non semper etiam distincto ordine sunt compositae, quin potius implicitae et perplexae vel confligunt secum, vel in medio cursu subsistunt: sicuti navis procellis iactata quamvis ad portum tendat, non tamen rectum et aequabilem cursum tenere potest ut in mari quieto. Tenendum quidem est quod nuper dixi, non fuisse turbulentos Christi affectus, qui more nostro eius animo puram moderationem excuterent: sed quantum ferre potuit sana et integra hominis natura, metu perculsus et anxietate constrictus fuit, ut necesse foret inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Haec ratio est, cur mortem deprecatus mox sibi frenum iniiciat, Patrisque imperio se subiiciens votum illud subito elapsum castiget ac revocet. Sed quaeritur, quomodo aeternum Patris decretum rescindi postulet, cuius minime ignarus erat. Nam etsi interponitur conditio, *si possibile est*, hoc tamen absurdum videtur, flexibile Dei consilium facere. Sic enim penitus statuere convenit, fieri non posse ut Deus consilium retractet. Apud Marcum vero videtur Christus Dei potentiam decreto opponere, *omnia*, inquit, *tibi possibilia sunt.* Atqui perperam huc Dei potentia extenditur, ut varium et mutabilem reddendo veritatem eius infirmet. Respondeo, nihil esse absurdi si Christus, ex communi piorum more, omisso divini consilii intuitu, desiderium suum quo aestuabat in Patris sinum deposuerit. Neque enim fideles in fundendis precibus semper ad speculanda Dei arcana conscendunt, vel tanquam in otio expendunt, quid factu sit possibile, sed votorum fervore interdum celeres feruntur. Sic Moses petit deleri de libro vitae: sic Paulus optavit anathema fieri (Exod. 32, 32. Rom. 9, 3.). Non fuit igitur haec meditata Christi oratio, sed vis et impetus doloris subitam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit correctio. Eadem vehementia praesentem coelestis decreti memo-

riam illi abstulit, ut non reputaret in ipso momento, se hac lege missum esse humani generis redemptorem: sicuti gravis anxietas saepe caliginem oculis obducit, ne simul in mentem veniant omnia. In summa, nihil absurdi est, si in precibus non semper occurit praesens omnium rerum attentio, ut distinctus ordo teneatur. Quod vero apud Marcum Christus omnia Deo possibilia esse dicit, non huc spectat ut potentiam eius cum immutabili veritate ac constantia in certamen committat, sed quia nihil erat spei (ut in rebus deploratis fieri solet) in Dei virtutem se reiicit. *Poculi* vel *calicis* nomine alibi dictum est notari Dei providentiam, quae singulis crucis et afflictionum mensuram dispensat, perinde ac paterfamilias demensum cuique servo assignat, ac inter liberos portiones distribuit. *Veruntamen non sicut ego.* Videmus ut Christus statim ab ipsis carceribus affectum suum cohibeat, seque ipsum mature cogat in ordinem. Sed primum hic quaeri potest, quomodo ab omni vitio pura fuerit eius voluntas, quae tamen cum Dei voluntate non congruebat. Nam si unica boni et aequi regula est Dei voluntas, sequitur affectus omnes, qui ab ea dissident, esse vitiosos. Respondeo, quamvis haec vera sit rectitudo, formare nostros omnes affectus ad Dei arbitrium, esse tamen quandam obliquae dissensionis speciem, quae culpa caret, nec in peccatum imputatur: quemadmodum si quis tranquillum et florentem Ecclesiae statum expetat, si cupiat aerumnis liberatos esse Dei filios, sublatas e medio omnes superstitiones, repressam impiorum libidinem ne quid noceant. Haec quum per se recta sint, rite possunt a fidelibus expeti, quamvis aliter Deo placeat, qui vult Filium suum regnare inter hostes, suos exerceri sub cruce, fidei et Evangelii victoriam contrariis Satanae machinationibus illustrari. Videmus ut pia sint vota, quae in speciem a Dei voluntate discrepant, quia non exacte semper vel scrupulose a nobis inquiri vult Deus, quid statuerit ipse, sed quod pro sensus nostri captu optabile est, flagitari a se permittit. Nondum tamen prorsus soluta est quaestio: nam quum nuper dictum fuerit, recte compositos fuisse omnes Christi affectus, quomodo nunc se ipsum corrigit? sic enim affectum suum subigit in obsequium Dei quasi modum excesserit. Certe in primo voto non apparet placida illa moderatio, quam dixi: quia Mediatoris officio defungi, quantum in se est, renuit ac detrectat. Respondeo, in eo nihil fuisse vitii quod obiecto mortis terrore, simul oblata est caligo, ut aliis omnibus omissis ad votum illud prosiliret. Neque hic subtiliter disputare necesse est, an illi obrepere potuerit salutis nostrae oblivio: quia hoc unum sufficere nobis debet, quum in mortis deprecationem erumperet, de aliis non cogitasse quae viam clausissent. Si quis excipiat, primum motum (quem frenari antequam longius excurreret oportuit), non fuisse temperatum ut decebat: respondeo, non posse in hac naturae nostrae corruptione perspici affectuum fervorem cum temperie, qualis in Christo fuit, sed hunc dandum esse honorem Filio Dei, ne eum aestimemus ex nobis. Nam sic in nobis aestuant omnes carnis affectus, ut prosiliant in contumaciam, vel saltem aliquid faecis habeant admixtum. Sic autem et doloris et metus fervore aestuavit Christus, ut se tamen continuerit in sua mensura. Imo sicuti varii cantus et inter se discrepantes adeo nihil dissonum habent, ut potius concinnam suavemque harmoniam conficiant, ita in Christo insigne exstitit symmetriae exemplar inter Dei et hominum volunta-

tes, ut absque conflictu et repugnantia inter se differant. Hic quidem locus clare docet nimis insipidos fuisse veteres haereticos, qui Monotheletae dicti sunt, quod fingerent Christum non nisi una voluntate et simplici fuisse praeditum: neque enim, quatenus Deus erat, aliud voluit quam Pater. Sequitur ergo humanae eius animae suos fuisse affectus ab arcano Dei consilio distinctos. Iam vero si Christum oportuit captivam tenere suam voluntatem, ut eam subiiceret Dei imperio, quamvis recte moderata esset, quam sollicite nobis reprimenda est affectuum nostrorum licentia, qui et semper inconsiderati feruntur ac praecipites, et contumacia referti sunt? Quod si nos gubernet Dei Spiritus, ut nihil velimus nisi rationi consentaneum, Deo tamen hanc debemus obedientiam, ut patienter feramus, votis nostris non dari successum. Nam haec fidei modestia est, Deo permittere, ut aliter statuat quam nos cupimus. Praesertim haec regula tenenda est, ubi nobis non constat certa et specialis promissio, ne quid petamus nisi sub hac conditione, ut Deus impleat quod decrevit: quod fieri non potest, quin vota nostra illi resignemus. Iam quaeritur quid orando Christus profecerit: Apostolus ad Hebr. 5, 7. dicit, exauditum fuisse a suo metu (sic enim exponi debet locus ille, non autem ut vulgo legitur, pro sua reverentia). Id porro non quadraret, si mortem simpliciter timuisset Christus, quia ab ea liberatus non fuit. Unde sequitur gravioris mali timore ad deprecandam mortem fuisse adactum: nempe quum iram Dei sibi propositam videret, quatenus ad eius tribunal totius mundi peccatis oneratus se sistebat, necesse illi fuit profundam mortis abyssum exhorrescere. Quanquam ergo mortem sustinuit, quia tamen solutis eius doloribus (quemadmodum et Petrus docet Act. 2, 24.) superior evasit in lucta, merito dicit Apostolus, exauditum fuisse a suo metu. Hic indocti homines insurgunt, remque indignam esse clamitant, quod veritus sit Christus absorberi a morte. Ego autem ipsos mihi respondere velim, quemnam fuisse metum putent, qui guttas sanguineas Christo expressit: nunquam enim nisi a diro et insolito horrore fluxisset mortalis ille sudor. Si quis hodie sudando sanguinem emittat, et quidem tanta copia ut guttae in terram distillent, incredibile portentum erit: si cui hoc contingat mortis timore, pusillo et muliebri animo esse dicemus. Ergo qui Christum negant precatum esse, ut eum Pater a mortis gurgite eriperet, mollitiem illi affingunt vel plebeio homine indignam. Si quis obiiciat, infidelitatis esse timorem illum quem dico, in promptu solutio est, quum divinae maledictionis horrore perculsus est Christus, sic tactum fuisse carnis sensu, ut fides illaesa et incolumis maneret. Fecit enim naturae eius integritas, ut easdem, quae nos suis aculeis pungunt, tentationes sine vulnere sentiret. Interim stulte imaginantur sine certamine victorem, qui tentationum sensu eum eximunt. Nec vero putare fas est quicquam eum simulasse, dum conquestus est de mortali animae suae tristitia: nec mentiti sunt Evangelistae, moestitia fuisse correptum et expavisse narrantes.

40. *Et venit ad discipulos.* Quanquam nec metu solutus nec cura laxatus erat, remissa tamen precandi contentione, solatium hoc interposuit. Neque enim talis requiritur precandi assiduitas a fidelibus, ut nunquam a Dei colloquio discedant: quin potius Christi exemplo suas orationes continuant, dum eousque progressi, quo patitur infirmitas, ad exiguum quidem tempus cessant, subinde tamen

recepto anhelitu se denuo ad Deum convertunt. Fuisset autem non parva doloris levatio, discipulos habere eius socios et consortes: contra vero acerba mali accessio fuit, ab ipsis quoque destitui. Etsi enim nullius ope indiguit, quia tamen ultro infirmitates nostras susceperat, atque in hoc maxime agone eius exinanitionis, de qua meminit Paulus (Phil. 2, 7.), specimen edere voluit, nihil mirum si eorum socordia, quos sibi socios delegerat, grave et molestum onus addidit eius dolori. Neque enim ficte cum ipsis expostulat, sed ex genuino animi sensu dolore sibi testatur, quod desertus fuerit. Iusta autem fuit socordiae exprobratio, quod in extremis eius angustiis non unius saltem horae vigilias tulissent.

41. *Vigilate et orate.* Quia in magistri periculo torpebant discipuli, ad se ipsos revocantur, ut proprii mali sensu expergefiant. Denuntiat ergo Christus, nisi vigiles sint et orent, statim a tentatione posse opprimi: acsi dixisset, quando vos nulla tangit mei cura, nolite saltem vos negligere, quia vestra hic res agitur, ac nisi cavetis, tentatio vos statim demerget. Nam intrare in tentationem, est succumbere. Notemus autem resistendi modum hic praescribi, non ut nostra virtute et industria freti colligamus animos, sed potius ut conscii nostrae infirmitatis arma et vires petamus a Domino. Nihil ergo sine precibus vigilantia nostra proficiet. *Spiritus quidem promptus.* Ne terrore exanimet discipulos, eorum segnitiem leniter adhibita consolatione bonaeque spei materia castigat. Ac primum quidem admonet, tametsi alacres ad recte agendi studium ferantur, esse tamen cum infirmitate carnis luctandum, ideoque nunquam supervacuas esse preces. Videmus ergo promptitudinis laudem concedi, ne sua eos infirmitas in desperationem coniiciat: et tamen stimulari ad preces, quia nondum praediti sint satis robusto Spiritu. Quare haec admonitio proprie ad fideles spectat, qui Spiritu Dei regeniti cupiunt recte agere, sub carnis tamen infirmitate adhuc laborant: nam etsi viget in ipsis Spiritus gratia, secundum carnem infirmi sunt. Quanquam autem solis discipulis sua debilitas ostenditur, quia tamen perinde in omnes competit quod de illis dicit Christus, hinc petenda est generalis regula, sedulas excubias precando nobis agendas esse: quia nondum in nobis eminet tantum Spiritus robur, quin subinde labamur carnis infirmitate, nisi Dominus suo nos auxilio erigat ac sustineat. Caeterum non est cur nimis anxie trepidemus: quia remedium nobis certum proponitur, quod nec longe nec frustra quaerendum est. Superiores enim fore promittit Christus, quicunque ad precandum intenti carnis suae desidiam sedulo excutient.

42. *Altera vice abiit.* His Matthaei verbis videtur Christus quasi subacto metu liberius ac magis soluto animo se Patri permittere. Neque enim amplius petit transferri a se poculum, sed hoc voto praeterito in hoc potius insistit, ut Dei consilio pareat. Sed apud Marcum progressus hic non exprimitur, imo quum secundo reversus est Christus, dicitur easdem iterasse preces. Et certe non dubito, quoties oravit, metu et horrore ad deprecandam mortem fuisse impulsum. Probabile tamen est, secunda vice magis enixum fuisse ad obsequium Patri praestandum, et primo tentationis congressu fuisse animatum, ut maiore fiducia ad mortem accederet. Lucas distincte non recitat diversis vicibus ipsum orasse: sed tantum dicit, quum urgeret anxietas, prolixius et vehementius id fecisse,

acsi fuisset continuus precandi tenor. Verum scimus, Evangelistas interdum omissis circumstantiis summam tantum perstringere. Quod ergo tandem in fine dicit, venisse Christum ad discipulos, est hysteron proteron: sicut et in altero membro, ubi prius angelum e coelo apparuisse narrat, quam de angore Christi loquatur. Sed inversus ordo nihil habet absurdi: quia ut sciremus, non frustra missum illi fuisse angelum, necessitas deinde exprimitur. Ita narratio posterior est velut causae redditio. Quanquam autem non nisi a solo Dei Spiritu fortitudo suggeritur, id non obstat quominus angelis suis ministris Deus utatur. Atque hinc colligere licet, quam ingentes pertulerit cruciatus Filius Dei, quod oculari conspectu Dei auxilium ei proponi oportuit.

43. *Reperit iterum dormientes.* Haec somnolentia neque ex crapula, neque ex crasso stupore, neque ex fluxa carnis hilaritate fuit, sed potius ex immodico moerore, quemadmodum docet Lucas. Unde melius perspicimus, quam proclivis ad torporem sit caro nostra, cui oblivionem Dei pericula ipsa inducunt. Ita undique apta Satanae occasio et prompta est ad tendendas nobis insidias. Nam si nihil adversi metuimus, ebrio sopore nos perfundit: timore vero et moestitia, quibus ad precandum stimulari nos decebat, sensus nostros obruit, ne ad Deum assurgant: ita modis omnibus effluunt homines, et a Deo alienantur, donec ipsos colligat. Notanda etiam circumstantia est, quod tam acriter obiurgati discipuli eodem fere momento ad somnum recidunt. Neque hoc de tota cohorte dicitur, sed de tribus, quos sibi praecipuos comites Christus delegerat: quid ergo fiet gregariis, quum hoc in flore acciderit? Porro iteratio eiusdem sermonis non fuit battologia (quam supra damnavit Christus in hypocritis, qui futili garritu se impetraturos sperant: quod nunquam sincere et ex animo petunt), sed docuit Christus suo exemplo, non decere nos animis frangi, nec fatigari precando, si non statim fiamus votorum compotes. Haec igitur est non supervacua sermonis repetitio, si tentatio repulsae non exstinguat precandi ardorem, quin tertio et quarto petamus, quod visus fuerit Deus negasse.

(201.) MATTH. XXVI. 45. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis, Dormite iam, et requiescite: ecce appropinquavit hora, et Filius hominis traditur in manus peccatorum. 46. Surgite, eamus: ecce appropinquat, qui me tradit. 47. Adhuc eo loquente, ecce, Iudas unus ex duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, a sacerdotibus et senioribus populi. 48. Qui vero prodebat eum, dederat illis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. 49. Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Ave Rabbi. Et osculatus est eum. 50. Dixitque illi Iesus, Amice, ad quid ades? Tunc accedentes iniecerunt manus in Iesum, et ceperunt eum.

MARC. XIV. 41. Et venit tertio, dicitque illis, Dormite posthac, et requiescite: sufficit, venit hora: ecce traditur Filius hominis in manus peccatorum. 42. Surgite, eamus: ecce appropinquat, qui me prodit. 43. Et continuo adhuc eo loquente, accedit Iudas, qui unus erat e duodecim, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, a summis sacerdotibus, et scribis, et senioribus. 44. Dederat autem, qui prodebat eum, ipsis intersignium, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, et abducite caute. 45. Et veniens, confestim accedit ad illum, ac dicit, Rabbi, Rabbi. Et osculatus est eum. 46. Illi vero iniecerunt in eum manus suas, et ceperunt eum.

LUC. XXII. 47. Adhuc autem eo loquente, ecce turba, et qui vocabatur Iudas, unus e duodecim, antecedebat eos: et appropinquavit Iesu, ut oscularetur eum. 48. Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo Filium hominis prodis?

Matth. 45. *Dormite iam, et requiescite.* Satis convenit ironice hic Christum loqui: sed tenendum simul est, quorsum spectet ironia. Quia enim Christus discipulos monendo nihil profecerat, non modo eorum socordiam oblique perstringit: sed denuntiat, quamvis segnes esse velint, non fore illis amplius integrum. Sensus est igitur: quia hactenus apud vos verba perdidi, iam vos hortari desinam, sed utcunque vobis per me dormire liceat, hoc tamen vobis hostes non permittent, sed invitos cogent ad vigilandum. Ideo apud Marcum additur, *sufficit:* acsi dixisset, non esse iam dormiendi tempus. Atque hoc modo plerumque Dominus hominum segnitiem castigat, ut, qui ad verba surdi fuerunt, malis tandem coacti evigilent. Quare discamus Domini verbis mature attendere, ne quod ipse sponte a nobis elicere vult, sero extorqueat necessitas.

46. *Surgite, eamus.* His verbis declarat, ex quo precatus fuit, novis armis se esse instructum. Prius quidem satis voluntarius ad mortem fuerat, sed in ipso articulo cum carnis infirmitate durum illi certamen fuit, ut libenter se a morte subduceret, si modo licitum fuisset cum bona Patris venia. Precibus ergo et lacrymis novam e coelo virtutem obtinuit: non quod unquam vacillarit inopia virtutis, sed quia sub carnis infirmitate, quam sponte susceperat, anxie et cum molesto difficilique conatu laborare voluit, ut in sua persona victoriam nobis acquireret. Nunc vero sedata trepidatione, et timore subacto, rursus ut voluntarium sacrificium offerat Patri, non modo non fugitat, sed ultro ad mortem occurrit.

47. *Adhuc eo loquente.* Sedulo exprimunt Evangelistae, praevisum fuisse a Domino quicquid accidit: unde certo colligi potuit, non externa violentia ipsum ad mortem trahi, nisi quatenus impii arcanum Dei consilium exsequebantur. Quanquam ergo lugubre et ple-

num terroris spectaculum discipulis obiectum fuit, simul tamen oblatum est fiduciae argumentum, quo se erigerent, quum nihil fortuitum agi res ipsa ostenderet, ac Christi praedictio eos dirigeret ad speculandam Deitatis eius gloriam. Quod autem a sacerdotibus missa fuit armata turba, quod etiam tribunum et cohortem precario sumpserunt a Pilato, hinc apparet, mala conscientia perculsos fuisse ac vexatos, ut omnia trepide agerent. Quorsum enim ad Christum capiendum tantis copiis opus fuit, quem sciebant nullo armorum praesidio munitum esse? Hinc ergo tam sollicitus apparatus, quod divina Christi virtus, quam multis documentis coacti fuerant sentire, intus ipsos torquebat: sed ex altera parte prodigiosus emergit eorum furor, quod armorum potentia freti adversum Deum insurgere non dubitant.

48. *Qui vero prodebat eum.* Non dubito, quin vel reverentia Domini vel sceleris sui pudore cohibitus fuerit Iudas, ut palam non auderet se unum ex hostibus profiteri: imo quod apud Marcum milites admonet, *ut eum caute deducant*, ideo factum esse coniicio, quia memoria tenebat, quam multis documentis probasset alias Christus divinam suam virtutem. Sed mira interim dementia fuit, vel se occultare frivola simulatione, quum in Filii Dei conspectum prodiret, vel immensae eius potentiae opponere hominum industriam.

49. *Ave Rabbi.* Non dubito, quin Iudas quasi trepidus Magistri periculo misericordiae affectum his verbis simulaverit: ideo apud Marcum exprimitur pathetica repetitio, *Rabbi*, *Rabbi*. Quanquam enim eum urgebat Christi maiestas, sic tamen diabolus fascinaverat eius mentem, ut perfidiam suam osculo et verborum blanditiis probe celatam confideret. Haec igitur salutatio vel acclamatio compassionis fuit praetextus. Idem et de osculo sentio: etsi enim mos satis tritus Iudaeis fuit amicos osculo excipere: quia tamen paulo ante a Christo discesserat Iudas, videtur nunc quasi periculo repente expavefactus extremum osculum Magistro porrigere. Ita specie pietatis reliquos superat, dum videtur aegerrime a Magistro suo avelli: interim quam nihil suis fallaciis proficiat, apparet ex Christi responso.

50. *Amice, ad quid ades?* Expressius apud Lucam, *Iuda, osculo filium hominis prodis?* nisi quod plus vehementiae habet haec exprobratio, quod Magistri benevolentia et summo honore sibi delato ad extremam perfidiam impie abutitur. Neque enim ironica est compellatio, dum Christus amicum vocat, sed ingratitudinem illi obiicit, quod ex intimo et contubernali amico factus sit proditor, quemadmodum in Psalmo (41, 10) praedictum fuerat. Si hoc fecisset extraneus, tolerandum fuisset: nunc autem familiaris et domesticus, cum quo suaviter vescebar, qui me comitabatur in templum Domini, sustulit contra me insidias. Hic vero clare videmus, quod paulo ante admonui, quocunque artificio se tegant hypocritae, et quoscunque fucos obtendant, ubi in conspectum Domini ventum est, eorum scelera proferri in medium: imo hoc illis cedere in gravius iudicium, quod in Christi gremium recepti perfide in ipsum insurgunt. Nam *amici* nomen (ut diximus) acrem in se aculeum continet. Caeterum huic malo, quod semel Christus in sua persona sustinuit, sciamus Ecclesiam semper fore obnoxiam, ut proditores in sinu suo foveat. Ideo et paulo ante dictum fuit, Proditor accessit, qui unus erat e duodecim. Ne talibus exemplis ultra modum turbemur, quia

utroque modo probare vult Dominus fidem nostram, dum extra per hostes apertos Satan nos et Ecclesiam oppugnat, intus vero per hypocritas clandestinam perniciem molitur. Simul tamen docemur sinceritatem cum Deo colere, quicunque sumus ex eius discipulis. Nam et defectiones, quas quotidie cernimus, ad timorem nos et verae pietatis studium sollicitant, ut dicit Paulus, Discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domini. Iubemur omnes osculari Dei Filium: videndum igitur, ne hoc quisquam proditorie faciat, alioqui magno constabit in tantum honorem fuisse evectos.

(202.) MATTH. XXVI. 51. Et ecce, unus ex iis, qui erant cum Iesu, extendens manum exseruit gladium suum: et percutiens servum summi sacerdotis, amputavit auriculam eius. 52. Tunc ait illi Iesus, Converte gladium in locum suum: omnes enim, qui acceperint gladium, gladio peribunt. 53. An putas, quod non possum nunc rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum? 54. Quomodo ergo implebuntur Scripturae, quod sic oportet fieri? 55. In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquam ad latronem exiistis cum gladiis et fustibus ad comprehendendum me: quotidie apud vos sedebam, docens in templo, et non me cepistis. 56. Hoc autem totum factum est, ut complerentur Scripturae Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.

MARC. XIV. 47. Unus autem quidam astantium educto gladio percussit servum summi Pontificis, et amputavit eius auriculam. 48. Et respondens Iesus dixit illis, Tanquam ad latronem exiistis cum gladiis et fustibus ad comprehendendum me? 49. Quotidie eram apud vos in templo docens, et non comprehendistis me. Sed (*hoc factum est*), ut implerentur Scripturae. 50. Et eo relicto fugerunt omnes. 51. Unus autem adolescentulus sequebatur eum circumamictus sindone super nudum: et comprehenderunt eum adolescentes. 52. Ille vero relicta sindone, nudus effugit ab illis.

LUC. XXII. 49. Videntes autem ii, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemusne gladio? 50. Et percussit unus ex illis servum summi Pontificis, et amputavit auriculam eius dextram. 51. Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. Et quum tetigisset

auriculam eius, sanavit eum. 52. Dixit autem Iesus ad eos, qui venerant ad se, principes sacerdotum, ac magistratus templi, et seniores, Quasi ad latronem exiistis cum gladiis et fustibus? 53. Quum fuerim quotidie vobiscum in templo, non extendistis manus in me: sed haec est hora vestra, et potestas tenebrarum.

Matth. 51. *Et ecce, unus ex iis qui erant cum Iesu.* Lucas dicit, in hoc conspirasse omnes discipulos, ut pro magistro certarent. Unde rursus apparet, quanto magis simus ad pugnas animosi ac prompti, quam ad tolerantiam crucis. Quare prudenter semper expendere convenit, quid mandet Dominus, et quid a singulis nostrum requirat, ne zeli nostri fervor sine ratione et modo ebulliat. Quod autem discipuli Christum dicuntur rogasse, non eo animo fecerunt, ut parerent eius imperio: sed his verbis testati sunt, se ad vim hostium arcendam accinctos esse ac paratos. Nec vero exspectavit Petrus, dum sibi daretur percutiendi mandatum ac facultas, sed temere ad vim illicitam prosiliit. Videtur quidem primo intuitu haec strenuitas laude digna esse, quod discipuli suae infirmitatis obliti, quamvis sint ad resistendum impares, corpora tamen sua pro magistro opponere, et ad certam mortem obiicere non dubitant: perire enim cum Domino malunt, quam se vivis ac videntibus ipsum opprimi. Sed quia praepostere plus tentant, quam ferat Dei vocatio vel permittat, iure damnatur eorum temeritas. Quare discamus, ut Domino obsequia nostra placeant, ab eius nutu pendere, ne quisquam digitum moveat, nisi quatenus ab illo iussus fuerit. Ac ideo praesertim huic modestiae sedulo addictos esse convenit, quia recti et compositi zeli loco tumultuosa ut plurimum in nobis regnat inaequalitas. Nomen Petri hoc quidem loco subticent Evangelistae: sed Ioannes testatur, et ex contextu paulo post patebit fuisse Petrum, qui tacito nomine hic notatur. Colligere tamen ex Luca promptum est, alios quoque eiusdem intemperantiae fuisse socios: neque enim unum duntaxat alloquitur, sed communiter omnibus dicit, *sinite hucusque.*

52. *Converte gladium.* His verbis confirmat Christus Legis praeceptum, quo privatis hominibus interdicitur usus gladii. Ac praesertim notanda est poenae sanctio, quae mox additur: neque enim statuta hominum arbitrio fuit poena, qua proprium sanguinem vindicent, sed Deus ipse nos severe a caedibus prohibendo testatus est, quam sibi carum sit humanum genus. Primum ergo se vi et manu defendi non vult, quia Deus percutere in Lege vetuerit. Atque haec generalis ratio est: mox vero ad specialem descendit. Caeterum hic movetur quaestio, an nunquam liceat vi iniustam vim repellere: nam quum Petro negotium esset adversus impios et scelestos latrones, damnatur tamen, quod gladium arripuerit. Si in hoc facto moderatae defensionis exceptio non valuit, videtur Christus omnium manus ligare. Quanquam autem in quintum caput fusius tractata a nobis fuit haec quaestio, nunc tamen paucis verbis iudicium meum repetam. Primo inter civile et conscientiae forum distinguere convenit. Nam si quis latroni resistat, quia adversus communem generis humani hostem le-

ges eum armant, publicae poenae non erit obnoxius. Ita quoties iniustae violentiae opponitur defensio, cessat poena, quam exsequendam terrenis iudicibus mandavit Deus. Caeterum non simplex causae bonitas a reatu conscientiam absolvit, nisi accedat purus affectus. Ergo ut quis rite ac licite se defendat, necesse est prius ipsum exuere et iracundiae fervorem, et odium: et cupiditatem vindictae, et omnes incompositos animi impetus, ut defensio nihil habeat in se turbulentum. Hoc quia rarum est, imo vix unquam contingit, merito Christus ad generalem regulam suos revocat, ut a gladio prorsus abstineant. Porro stulte hoc testimonio abusi sunt fanatici homines, ut gladium iudicibus excuterent. Nefas esse contendunt gladio percutere. Id verum quidem esse fateor, quia nemini licet gladium suo arbitrio sumere, ut sit auctor caedis: sed nego, magistratus (qui ministri Dei sunt, et per quos iudicia sua exercet) in communi ordine censeri. Adde quod his Christi verbis diserte illis haec ipsa asseritur potestas: nam quum pronuntiet, tollendos e medio esse homicidas, sequitur gladium in manus tradi iudicibus, ut iniustas neces vindicent. Continget quidem interdum, sanguinarios homines aliis modis puniri, haec tamen ordinaria est ratio, qua Dominus crudelem improborum ferociam compesci voluit, ne impune grassetur. Iam quod huc impudentiae prorumpere ausi sunt Canonistae quidam, ut docerent, non ablatum fuisse Petro gladium, sed mandatum esse, ut reconditum teneret, donec exserendi veniret opportunitas, hinc perspicimus, quam crasse et proterve Dei verbo illuserint canes illi.

53. *An putas quod non possim.* Sequitur nunc specialis illa ratio, cuius paulo ante memini. Admonet enim Christus, longe melius defensionis genus et magis legitimum sibi ad manum fore, nisi quia parendum est decreto Patris. Haec enim summa est, quum aeterno Dei consilio destinatus sit in sacrificium, idque Scripturae oraculis testatum sit, non esse contra pugnandum. Ita Petri temeritas alia circumstantia damnatur, quod conetur non tantum coeleste decretum labefactare, sed viam quoque obstruere humani generis redemptioni. Non solum illicite gladium extulit Petrus, sed stulti et amentes fuerunt discipuli, quod pauci et imbelles contra militum cohortem et maximam turbam aliquid agere tentarunt. Ergo Dominus, ut eorum stultitiam evidentius coarguat, hanc comparationem ponit. Si quaerendum sit tuendae vitae praesidium, sibi praesto fore non undecim angelos, sed copiosum et invictum exercitum. Quum ergo angelos ad opem sibi ferendam non arcessat, multo minus inconsideratum modum expetere, a quo nulla speranda sit utilitas. Nihilo enim magis profuit tumultuari discipulos, quam si paucae ranae strepitum moverent. Frustra autem hic laborant quidam interpretes, quomodo angelos impetrare Christus a Patre potuerit, ex cuius decreto mors illi obeunda erat. Nam haec inter se pugnant, quod Filium suum morti exposuerit nudum et inermem, quia sic necesse erat, et semel statutum, et tamen ad mittendas ei suppetias precibus flecti potuerit. Sed enim conditionalis est Christi sermo, sibi longe potiorem esse modum tuendae vitae, nisi obstaret Patris voluntas. Sic tollitur omnis repugnantia, quoniam ideo a rogando Patre abstinuit Christus, quod de contrario eius decreto certus foret. Hinc tamen elicitur utilis doctrina, iniuriam facere Deo, qui ad illicita media confugiunt necessitatis praetextu. Si quis legi-

timis opibus et adiumentis destituitur, ad prava consilia et vitiosos conatus praeceps rapitur: nempe quia pauci ad arcanam Dei tutelam attendunt, quae sola ad praestandam nobis quietem sufficere debebat. Imminet nobis periculum: quia exitus secundum carnem non apparet, hoc vel illud excogitamus, quasi nulli sint in coelo angeli, quos toties Scriptura positos salutis nostrae causa custodes esse dicit. Itaque nos eorum auxilio privamus: nam quoscunque sua inquietudo et nimia anxietas praecipitat, ut manus ad vetita malorum remedia extendant, certum est eos Dei providentiae renuntiare.

54. *Quomodo ergo implebuntur scripturae?* Hoc verbo intelligit Christus, nihil sibi tentandum esse effugiendae mortis causa, ad quam sciebat a Patre se vocari. Non egebat quidem ipse Scripturis, ex quibus disceret, sibi divinitus iniunctum esse tunc mori, sed quia non tenent mortales, quid apud se Deus statuerit, donec verbo patefiat, Christus discipulos respiciens, quod voluntatis suae testimonium reddidit Deus, merito in medium producit. Scimus, quicquid malorum nobis accidit, a Deo ipso infligi, sed quia de eventu sumus dubii, remedia quae permittit quaerendo, non insurgimus contra eius imperium, sed ubi comperta est eius voluntas, nihil aliud restat quam quiescere. Quanquam autem Christus hic tantum docet, patienter ferendam sibi esse mortem, quia Scripturis testatum sit oportere sic fieri, huius tamen doctrinae usus latius patet, nempe Scripturam idoneum esse domandae carnis contumaciae frenum: quia in hunc finem nobis ostendit Deus, quid sibi placeat, ut nos contineat in voluntatis suae obsequio. Ideo Paulus has Scripturae proprias attribuit partes, ut nos ad patientiam erudiat, et in rebus adversis suppeditet, quantum opus est consolationis. Brevius apud Lucam discipulos castigat Christus, *sinite hucusque:* sed tamen asperе in eorum audaciam invehitur, quia ad damnabile facinus progressi sint, quanquam simul spem veniae facit, si pravo fervore sedato ultra non prosiliant.

Luc. 51. *Quum tetigisset auriculam eius.* Stulto suo zelo Petrus gravem infamiam magistro suo eiusque doctrinae inusserat. Nec vero dubium est, quin hoc artificio Satan tentaverit aeterno probro Evangelium gravare, quasi Christus ad res novandas sicariis ac tumultuosis comitibus usus esset. Hanc igitur causam fuisse existimo, cur vulnus ab eo inflictum Christus sanaverit. Caeterum horribilis ac prodigiosus stupor tenuit hostes, quos nihil movit tanti miraculi conspectus. Minus tamen mirum est, in aliena persona Christi virtutem non esse intuitos, quum voce eius prostrati furere non destiterint. Hic est spiritus vertiginis, quo reprobos dementat Satan, ubi in coecitatem a Domino proiecti sunt. In ipso praesertim servo, qui sanatus fuit, notabile exstat ingratitudinis exemplum: siquidem nec divina Christi virtute subactus fuit, ut a sua duritie resipisceret, nec beneficio victus, ut ex hoste discipulus fieret. Stulte enim commenti sunt monachi, animo quoque fuisse sanatum, ne mutilum esset Christi opus, quasi vero non se quotidie Dei bonitas ad indignos effundat.

Matth. 55. *Tanquam ad latronem.* His verbis expostulat Christus cum hostibus suis, qui ad conflandam ei invidiam magnis copiis instructi venerant: nam hic sensus est, quid opus fuit contra me tanto armorum apparatu, acsi latro quispiam superandus foret? Atqui ego semper inermis ac placidus inter vos vixi: quum in tem-

plo docerem, nullo militum impetu facile fuit me capere. Quanquam autem de malitia ipsorum conqueritur, quia violenter in se tanquam in hominem seditiosum irruerent, rursus tamen malam eorum conscientiam pungit, quod duce proditore non nisi trepide et cum multis diffidentiae signis ad eum accederent.

56. *Hoc autem totum factum est.* Paulo aliter reliqui duo. Nam quod in sua persona recitat Matthaeus, videtur Marcus Christo tribuere. Lucas etiam diversis verbis utitur, quod *haec sit ipsorum hora, et potestas tenebrarum.* Consilium tamen Spiritus sancti certum est, quicquid machinati fuerint impii, nihil omnino sine Dei nutu et providentia fuisse actum. Nam (sicut prius dictum fuit) nihil testatus est Deus per suos Prophetas, nisi quod apud se definierat. Hic ergo primum docemur, quantumvis effreni libidine Satan exsultet cum impiis omnibus, dominari tamen semper Dei manum, ut invitos trahat quocunque voluerit. Docemur secundo, quamvis impii compleant quod Scripturis praedictum est, quia tamen ipsis Deus non utitur tanquam legitimis ministris, sed arcano impulsu dirigit quo minime vellent, non esse excusabiles: et quum Deus iuste ipsorum malitia utatur, culpam in ipsis haerere. Notemus interea, hoc a Christo fuisse dictum, ut scandalum tolleret, quod alias non parum turbasset infirmos, quum tam contumeliose ipsum vexari conspicerent. Quanquam non discipulis tantum consulere, sed hostium quoque superbiam retundere voluit, ne quasi parta victoria triumphos agerent. Ideo apud Lucam dicit, *esse eorum tempus:* quo significat illis ad breve tempus a Domino permitti hanc licentiam. *Potestas autem tenebrarum* pro diabolica accipitur, quod verbum rursus ad evertendam ipsorum gloriam non parum valuit: nam utcunque se efferant, Christus tamen docet nihil esse quam diaboli mancipia. Porro dum confuse omnia miscentur, ac diabolus tenebras spargendo totum mundi ordinem videtur evertere, sciamus sursum in coelis lucere Dei providentiam, ut tandem quae turbata sunt componat, ideoque fidei oculos ad illam serenitatem erigere discamus. Quod dicuntur *fugisse omnes discipuli*, hinc iterum colligere licet quanto promptiores ad temere pugnandum fuerint quam ad sequendum magistrum.

Marc. 51. *Unus adolescentulus.* Unde factum sit, ut quidam somniaverint hunc fuisse Ioannem, nescio, nec magnopere curandum est: hoc magis ad rem pertinet, tenere quorsum hanc historiam Marcus retulerit. Ego vero hunc illi propositum fuisse finem arbitror, ut sciremus, tumultuose, absque pudore et modestia (ut in rebus perditis fieri solet), grassatos fuisse impios, quod iuvenem hominem sibi incognitum et nullius criminis suspectum comprehenderint, ut vix eorum manus nudus effugerit. Probabile enim est, adolescentem, cuius fit mentio, quum studiosus esset Christi, nocturno tumultu audito, absque vestibus linteo duntaxat opertum venisse, vel quo insidias detegeret, vel saltem ne deesset pietatis officio. Certe quod nuper dixi perspicitur, immani violentia grassatos fuisse impios, quando ne misero quidem adolescenti, qui seminudus e lecto ad strepitum accurrerat, pepercerint.

(203.) MATTH. XXVI. 57. At illi comprehensum Iesum duxerunt ad Caiapham principem sacerdotum, ubi scri-

bae et seniores convenerant. 58. Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium summi Pontificis, et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem. 59. Principes autem sacerdotum et seniores et totum concilium quaerebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent. 60. Et non inveniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inveniebant. Novissime autem venerunt duo falsi testes, 61. Qui dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, et triduo aedificare illud.

MARC. XIV. 53. Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, et conveniunt cum eo omnes principes sacerdotum, et seniores, et scribae. 54. Et Petrus eminus sequebatur eum usque in atrium summi Pontificis: et erat sedens una cum ministris, et calefiebat ad lumen. 55. Principes autem sacerdotum et totum concilium quaerebant testimonium adversus Iesum, ut eum morti traderent: nec inveniebant. 56. Multi enim falsum testimonium dixerant contra eum, et non congruebant eorum testimonia. 57. Et quidam surgentes falsum testimonium tulerunt contra eum, dicendo: 58. Nos audivimus eum dicentem, Ego diruam templum hoc, quod manibus factum est, et tribus diebus aedificabo aliud non manufactum. 59. Et ne sic quidem congruebat eorum testimonium.

LUC. XXII. 54. Comprehensum autem eum duxerunt, et induxerunt in domum summi Pontificis: Petrus vero sequebatur eminus.

Aliam narrationis seriem tenet Lucas quam Matthaeus et Marcus. Verum quod inter ipsos diversum est, mox suo loco conciliare studebimus. Interim quae notatu digna sunt in verbis Matthaei et Marci, breviter perstringere convenit. Imprimis, ut tollatur crucis scandalum, spectanda est utilitas, quam nobis peperit Christi exinanitio: sic enim fiet ut incomparabilis Dei bonitas et gratiae efficacia, quicquid deforme ac probrosum illic erit, suo fulgore aboleat. Filium Dei capi, vinciri et constringi secundum carnem turpe fuit: at vero dum reputamus, nos eius vinculis solutos esse a tyrannide diaboli, et reatu, qui nos coram Deo tenebat implicitos, non solum tollitur offendiculum, ad quod impingere posset fides nostra, sed in eius locum succedit immensae Dei gratiae admiratio, cui tanti fuit nostra liberatio, ut Filium unigenitum impiis vinciendum tradiderit. Hoc quoque nobis erit singularis Christi erga nos amoris pignus,

quod sibi ipse non pepercit, sed sponte carni suae laqueos induit, ut animas nostras a vinculis multo peioribus eximeret.

57. *Duxerunt ad Caipham.* Quanquam Iudaeis adempta erat maior quam vocant iurisdictio, manebant tamen quaedam reliquiae eius iudicii, quod Lex summo sacerdoti defert (Deut. 17, 8.), itaque cum mero imperio non erepta erat modica coertio. Hinc fit ut Christus ad summum Pontificem examinandus trahatur: non ut ultimum de ipso iudicium ad tribunal illud fiat, sed ut suo iudicio gravatum sacerdotes deinde sistant coram Praeside. Caiphas Pontifex alio nomine vocatus fuit Iosephus, quem Iosephus historicus (hist. libr. 18.) dicit a Valerio Grato Iudaeae praeside summo sacerdotio ornatum esse, quum honore amotus esset Simon, Camithi filius. Solum autem cognomen ab Evangelistis ponitur, quia forte vulgo tunc notius magisque celebre erat. Sacerdotes in domum Caiphae Matthaeus convenisse dicit, non quod iam ante Christum adductum media nocte congregati fuerint, sed quia condictus erat locus, ut audito nuntio mature sub diluculum accurrerent, quanquam nuper vidimus, quosdam ex ordine sacerdotum ad Christum capiendum cum militibus noctu egressos esse. Sed alibi saepius vidimus, in servando temporis ordine Evangelistas non adeo fuisse curiosos. Certe in praesenti loco nihil aliud illis fuit propositum, quam docere, impia totius concilii factione oppressum fuisse Filium Dei. Et hic horribile tremendumque spectaculum nobis ante oculos statuitur: non enim alibi tunc vel Dei templum, vel legitimus cultus, vel Ecclesiae facies, quam Hierosolymae. Summus Pontifex unici inter Deum et homines Mediatoris typus erat: qui aderant illi in concilio, totam Dei Ecclesiam repraesentabant: illi tamen omnes ad unicam spem salutis exstinguendam simul conspirant. Sed quia Davidis vaticinio (Ps. 118, 22.) proditum erat, Lapidem ab architectis reiectum nihilominus in caput anguli fore: item ab Iesaia (8, 14.) praedictum fuerat, Deum exercituum toti populo Israel fore in lapidem offendiculi, ad quem impingerent: rite a Domino provisum fuit, ne talis hominum impietas fideles animas turbaret.

59. *Quaerebant falsum testimonium.* His verbis Evangelistae notant, nihil sacerdotibus minus fuisse in animo quam de causa inquirere, ut re bene comperta quid rectum esset decernerent. Iam enim hoc illis prius fixum erat, Christum perdere: nunc tantum eius opprimendi ratio ab ipsis quaeritur. Fieri autem non potest, ut aequitati restet aliquis locus, ubi causae cognitio non praecedit. In falsis testibus quaerendis perfida eorum crudelitas se prodit. Quod autem spe sua deiecti ne sic quidem desistunt, in eo melius conspicitur coeca eorum obstinatio. Ergo in illa furoris caligine refulsit tamen Filii Dei innocentia, ut diaboli ipsi insontem perire cognoscerent. Notandum praeterea est, *falsos testes* vocari, non qui mendacium de nihilo conflatum proferunt, sed qui calumniose pervertunt recte dicta, et ad crimen detorquent, quale etiam exemplum hic diserte refertur de templi ruina et nova instauratione. Dixerat quidem Christus, ubi dirutum esset templum corporis sui, se triduo excitaturum illud; nunc falsi testes non excogitant novum commentum, sed depravant eius verba, acsi quasdem praestigias in templo aedificando iactasset. Quia autem levis et nihili erat calumnia, hinc colligere promptum est, quantopere sua rabie excoecati fuerint sa-

cerdotes et scribae, qui sine colore Christum tamen ad mortem postulant.

(204.) MATTH. XXVI. 62. Et surgens summus sacerdos ait illi, Nihil respondes? quid isti contra te testificantur? 63. Iesus autem tacebat. Et respondens summus sacerdos ait illi, Adiuro te per Deum viventem, ut dicas nobis, an tu sis Christus Filius Dei. 64. Dicit illi Iesus, Tu dixisti, veruntamen dico vobis, a modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus coeli. 65. Tunc summus sacerdos discidit vestimenta sua, dicens, Blasphemavit: quid insuper egemus testibus? ecce nunc audistis eius blasphemiam. 66. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis. 67. Tunc exspuerunt in faciem eius, et colaphis eum ceciderunt: alii autem palmas in faciem eius incusserunt, 68. Dicentes, Vaticinare nobis, Christe, quis est, qui te percussit.

MARC. XIV. 60. Et surgens summus sacerdos in medium, interrogavit Iesum, dicens, Non respondes quicquam? quid isti adversus te testificantur? 61. At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus sacerdos interrogavit, et dicit illi, Tu es Christus filius Benedicti? 62. Iesus autem dixit, Ego sum: et videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus coeli. 63. Summus autem sacerdos discissis vestibus suis dixit, Quid adhuc opus habemus testibus? 64. Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi vero omnes condemnaverunt eum esse reum mortis. 65. Et coeperunt quidam conspuere in eum, et obvelare faciem eius, et colaphis eum caedere, et dicere illi, Divina. Et ministri colaphis eum caedebant.

LUC. XXII. 63. Et viri, qui tenebant Iesum, illudebant ei caedentes. 64. Et quum eum undique velassent, percutiebant faciem eius. Et interrogabant eum, dicentes, Vaticinare, quis est ille, qui te percussit? 65. Et alia multa convitiantes dicebant in eum. 66. Atque ut illuxit, convenerunt seniores plebis, et principes sacerdotum, et scribae, et duxerunt illum in concilium suum, 67. Dicentes, Num tu es Christus? dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non

credetis: 68. Quodsi etiam interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. 69. Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. 70. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Qui ait, Vos dicitis, me esse, 71. At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus ex ore eius.

Matth. 62. *Et surgens summus sacerdos.* Christum tacuisse certum est, quum falsi testes eum premerent, non modo quia refutatione indigni erant, sed quia iam absolvi non quaerebat, sciens horam suam venisse. Caiphas tamen eius silentio insultat, quasi victus obmutesceret, sicuti solent qui sibi male conscii sunt. Summa autem improbitas est, quod Christum insimulat non carere culpa, quia eum testes oppugnent. Tantundem enim valet interrogatio haec, *quid isti testantur contra te?* acsi dixisset, qui fit ut tibi adversentur isti homines, nisi quia cogit eos religio? neque enim sine causa tibi infensi essent. Quasi vero nesciret fraude subornatos esse, sed ita excusso pudore ferociunt impii, dum potentia et viribus sunt superiores. Rursum vero tacuit Christus, non solum quia frivola erat obiectio, sed quia sacrificio devotus omnem privatae defensionis curam abiecerat.

63. *Adiuro te per Deum viventem.* Hoc unum crimen putavit ad damnandum Christum sufficere Pontifex, si se Christum professus esset: atqui quum se iactarent omnes a Christo redemptionem sperare, quaerendum prius fuerat, itane esset. Nullum fore Christum, per cuius manum liberandus esset populus, negare non fuissent ausi. Prodit Iesus in medium cum Christi elogio: cur ad rem ipsam non attendunt? cur non signa examinant, unde rectum iudicium fieri poterat? Sed quia semel statutum illis erat Christum perdere, contenti sunt hoc sacrilegii praetextu, quod Deitatis gloriam prae se tulerit. Et tamen iureiurando adhibito perinde rem examinat Caiphas, acsi ea probe comperta paratus esset cedere: interim totam eius mentem occupant perversum Christi odium et contemptus, sic deinde eam excoecant superbia et ambitio, ut pro confesso sumat, simulac de facto constiterit, omissa iuris inquisitione, in manu esse iustam damnationis causam. Porro ex Caiphae verbis colligere licet, celebrem tunc inter Iudaeos fuisse Messiae titulum, ut Dei Filium vocarent: neque enim aliunde quam ex communi more sumpta fuit haec interrogandi forma. Et sane non minus ex Scripturae oraculis Dei Filium esse tenebant quam Davidis. Ac videtur Caiphas vel territandi Christi causa, vel augendae invidiae, hoc epitheto usus esse: acsi dixisset, Vide quo progrediaris: neque enim te Christum dicere potes, quin simul arroges nomen Filii Dei, quo eum insignit Scriptura. Eodem spectat quod apud Marcum pro Deo habetur *Benedictus.* Illa enim reverentiae simulatio magis Christum gravabat, quam si sanctum Dei nomen profanasset.

64. *Tu dixisti.* Apud Lucam inseritur alia responsio, qua perstringit Christus sacerdotum malitiam, quod scilicet non cognoscendi studio inquirant. *Non credetis,* inquit, *si dixero:* quibus verbis significat, etiamsi centies probaverit se esse Christum, hoc

tamen absque profectu fore apud obstinatos. Non enim audierant solum, sed oculis conspexerant miracula, quae tacente Christo coelestem ac divinam eius potentiam assererent, adeoque clamarent, Redemptorem esse olim promissum. Deinde subiicitur confessio, quae, tametsi pluribus verbis refertur apud Matthaeum, diversum tamen sensum non continet. Se ergo Christum esse praedicat Iesus, non declinandae mortis causa, sed potius ut hostium rabiem in se inflammet. Quia vero tunc sub sordido habitu contemptibilis erat, imo fere exinanitus, se tandem suo tempore cum regia maiestate venturum edicit, ut iudicem exhorreant, quem nunc salutis auctorem agnoscere non sustinent. Sensus ergo est, ipsos magnopere falli, si ex praesenti intuitu aestiment, quisnam sit: quia humiliari et fere in nihilum redigi oporteat, antequam appareat regni sui insignibus et magnifico splendore ornatus. Nam hac particula *posthac* secundum suum adventum a priore distinguit. Porro hinc elici potest utilis doctrina, quae longius pateat: unde enim tanta impiis securitas? unde tanta rebellandi protervia, nisi quia Iesus crucifixus non in magno apud eos pretio est? Ergo revocandi sunt ad horribile iudicium, quod suo stupore non effugient. Quanquam autem instar fabulae subsannant, quod de futuro Christi adventu dicitur, non tamen frustra iudex ipse eos ad tribunal suum citat, ac citari iubet Evangelii sui praeconio, quo magis reddantur inexcusabiles. Praecipuum vero apud fideles usum habet haec denuntiatio, ut iam spei oculis Christum in coelo ad dexteram Patris sedentem quaerant, ac patienter exspectent, dum adveniat, simulque statuant, non frustra lascivire impios contra absentem: quia sursum e coelo venientem aspicere cogentur, quem nunc non modo despiciunt, sed etiam fastu suo conculcant. Metaphora in nomine *dexterae* satis nota esse debet, quia frequenter in Scripturis occurrit. Dicitur autem Christus sedere ad dexteram Patris, quia summus Rex constitutus (qui eius nomine mundum gubernet) quasi secundam ab eo honoris et imperii sedem obtinet. Sedet ergo Christus ad Patris dexteram, quia eius est vicarius: et ideo vocatur haec dextera virtutis, quia non nisi per manum Filii sui virtutem suam nunc Deus exserit, ac die ultimo iudicium proferet.

65. *Tunc summus sacerdos.* Hinc perspicimus, quam nihil profuerint apud impios istos miracula, quibus Divinitatem suam testatus erat Christus. Sed nihil mirum est, sub humili servi forma contemptum ab illis fuisse Dei Filium, quos nulla tangebat salutis promissae cura. Nisi enim prorsus exuissent omnem pietatis sensum, in statu deplorato sollicite ad Redemptorem eos attendere decebat: nunc dum omissa inquisitione oblatum sibi respuunt, an non exstinguunt, quantum in se est, omnes Dei promissiones? Ac primo quidem summus sacerdos Christum pronuntiat blasphemum: deinde subscribunt alii. Ac vestium laceratio clare ostendit, quam audacter ac improbe falsum zelum obtendant profani Dei contemptores. Hoc quidem summo sacerdote dignum erat, quum Dei nomen probrose violari audiret, non modo intus uri ac cruciari, sed detestationis signum palam dare: sed examen repudians, praepostere sibi ipse blasphemiam confinxit. Interea tamen perfidus hypocrita, alienam personam sumendo, Dei servis praescripsit, quam graviter ferendae sint blasphemiae, suoque exemplo turpem eorum ignaviam damnavit, quos

nihilo magis commovet violata religio, quam si scurras de futilibus nugis iocari audirent.

67. *Tunc exspuerunt in faciem.* Vel inversus est historiae ordo apud Lucam, vel bis tantas contumelias pertulit Dominus: quod posterius mihi videtur probabile. Neque tamen dubito, quin ministris creverint animi, ut insolentius Christum conspuerent ac percuterent, postquam viderunt Concilii praeiudicio morti addictum. Caeterum huc spectarunt omnia ludibria, nihil minus esse consentaneum, quam ut princeps esset Prophetarum, qui ne a colaphis quidem ob velum interpositum sibi cavere posset. Atqui hanc petulantiam longe alio convertit Dei providentia, quia sputis et colaphis foedata Christi facies imaginem illam in nobis restituit, quae per peccatum corrupta, imo deleta erat.

(205.) MATTH. XXVI. 69. Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Galilaeo eras. 70. At ille negavit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas. 71. Quum autem exisset in vestibulum, vidit eum altera, et ait his, qui erant ibi, Hic etiam erat cum Iesu Nazareno. 72. Et iterum negavit cum iureiurando, Non novi hominem. 73. Post pusillum accesserunt, qui stabant, et dixerunt Petro, Vere et tu ex illis es: nam et loquela tua te manifestum facit. 74. Tunc coepit exsecrari et iurare, quod non nosset hominem. Et continuo gallus cantavit. 75. Et recordatus est Petrus verbi Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

MARC. XIV. 66. Et quum esset Petrus in atrio inferius, venit una ancillarum summi Pontificis: 67. Quumque vidisset Petrum se calefacientem, intuita illum, dicit, Et tu cum Iesu Nazareno fuisti. 68. At ille negavit, dicens, Non novi, neque scio quid dicas. Et exivit foras in vestibulum. et gallus cecinit. 69. Et ancilla, quum vidisset eum, rursus coepit dicere iis, qui astabant, Hic ex illis est. 70. At ille rursum negavit. Et paulo post, iterum qui astabant dixerunt Petro, Vere ex illis es: nam et Galilaeus es, et loquela tua convenit. 71. At ille coepit exsecrari et iurare, Non novi hominem istum, de quo dicitis. 72. Et iterum gallus cecinit: recordatusque est Petrus verbi, quod dixerat illi Iesus, Priusquam gallus cecinerit bis, abnegabis me ter: coepitque flere.

LUC. XXII. 55. Quum autem accendissent ignem in medio aulae, atque una consedissent, sedit et Petrus inter illos. 56. Quem quum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen, defixis in illum oculis, dixit, Et hic cum illo erat. 57. At ille abnegavit eum, dicens, Mulier, non novi illum. 58. Et post pusillum alius videns eum, dixit, Et tu de illis es. Petrus vero ait, Homo, non sum. 59. Et intervallo interiecto fere horae unius, alius quidam affirmabat, dicens, Vere et hic cum illo erat: nam Galilaeus est. 60. Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicas. Et continuo adhuc illo loquente, cecinit gallus. 61. Et conversus Dominus intuitus est Petrum: et recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo dixerat ipsi, Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis. 62. Et egressus foras Petrus flevit amare.

Lapsus Petri, qui hic narratur, illustre infirmitatis nostrae speculum est. Rursum in eius poenitentia memorabile bonitatis et misericordiae Dei exemplum nobis proponitur. Itaque historia, quae de uno homine narratur, communem toti Ecclesiae doctrinam et quidem apprime utilem continet, tum quae stantes ad sollicitum timorem erudiat, tum quae lapsos erigat veniae fiducia. Ac primo quidem notandum est, inconsiderate fecisse Petrum, quando in aulam usque Pontificis ingressus est. Pietatis quidem officium fuit magistrum sequi: sed quia futurae suae defectionis admonitus fuerat, debuit potius in angulo aliquo latere, ne peccandi occasioni se offerret. Ita saepe contingit fideles specie virtutis in tentationes se proiicere. Quare rogandus est Dominus, ut nos contineat Spiritus sui freno, ne modulo nostro egressi statim poenas demus. Rogandus etiam est, quoties aliquid suscipimus agendum, ne deficere nos sinat inter medios conatus vel operis principia, sed robur ad finem usque e coelo suppeditet. Non debet quidem infirmitatis nostrae sensus nobis ignaviae causa esse, quin pergamus quocunque nos Deus vocat: sed temeritatem nostram cohibere debet, ne quid supra vocationem nostram tentemus, deinde nos ad preces stimulare, ut Deus, qui recte incipere dedit, perseverandi quoque gratiam addat.

Matth. 69. *Accessit ad eum ancilla.* Hic videmus, ad frangendum hominem non opus esse gravi conflictu, nec multis copiis vel machinis: quisquis enim Dei manu non fuerit suffultus, ad levem auram vel folii cadentis strepitum mox concidet. Petrus certe non minus animosus erat quam quisquam nostrum, et iam specimen excelsi animi (licet in audacia praepostera) non vulgare ediderat: non tamen exspectat, dum ad Pontificis tribunal trahatur, vel dum hostes vi allata mortem intentent, sed mulierculae voce territus magistrum protinus abnegat. Atqui nuper ad mortem usque invictus miles sibi visus fuerat. Meminerimus ergo, ad magnos impetus sustinendos adeo nobis pares non esse vires, ut in sola pugnae umbra deficiant. Caeterum ita iustam nostrae perfidiae mercedem solvi

Deus, dum nos exarmat ac destituit omni virtute, ut de nihilo trepidemus, postquam abiecimus eius timorem. Nam si in corde Petri viguisset solidus Dei timor, invictum fuisset propugnaculum: nunc autem nudus et inermis longe adhuc a periculo expavescit.

70. *Negavit coram omnibus.* Haec circumstantia crimen exaggerat, quod Petrus in abnegando magistro ne turbam quidem testium veritus est. Et consulto hoc exprimere voluit Spiritus, ut ipse hominum conspectus nos ad retinendam fidei confessionem animet. Nam si coram infirmis Christum abnegamus, quia nostro exemplo concussi labascunt, totidem perdimus animas quantum in nobis est: si vero coram impiis Dei contemptoribus et Evangelii adversariis Christum fraudamus debito testimonio, omnium ludibrio exponimus sacrum eius nomen. Denique sicut fortis et libera confessio pios omnes aedificat, ac incredulos pudefacit, ita defectio publicam in Ecclesia fidei ruinam et sanae doctrinae probrum secum trahit. Ergo quo quisque magis eminet, sibi attentius caveat: quia a gradu suo excidere non potest, quin magis noceat. Porro forma abnegationis, quae hic ponitur, satis ostendit nihil sua astutia proficere miseros sophistas, qui ambiguis et flexiloquis ambagibus effugiunt, si quando ad reddendam fidei suae rationem vocentur. Non abiurat diserte Petrus totam Evangelii doctrinam, tantum negat se hominem novisse: sed, quia oblique sub Christi persona oblatae redemptionis lucem sepelit, foedae et turpis perfidiae damnatur. Audierat nuper ex ore Domini, sacrificium Deo gratum esse fidei confessionem: minime ergo excusabilis est negatio, quae Deum legitimo cultu et Christum suo honore frustratur. Teneamus ergo, simulac a simplici et ingenua Christi professione disceditur, ipsum frustrari legitimo testimonio.

71. *Vidit eum altera.* Ex Marci verbis potius coniicitur, eandem fuisse ancillam: certe aliam a priore fuisse non exprimit. In eo tamen nihil repugnantiae est, quia probabile est, sermonem ab una profectum volitasse per omnium ora, ut prima illa multis et saepius indicaverit, ac simul aliae subierint ad confirmandum et latius spargendum eius indicium. Imo Ioannes narrat, non ab ancilla, sed a turba hominum secundo rogatum fuisse Petrum: unde apparet, vocem, quae ab ancilla manaverat, exceptam fuisse a viris astantibus, qui Petrum aggressi sunt. Aliud est inter Marcum et reliquos tres discrimen: quia ille duplicem galli cantum commemorat, alii vero dicunt, tunc demum cecinisse gallum, postquam ter Dominum abnegasset Petrus. Sed huius quoque nodi solutio non difficilis est, quia nihil contrarium aliorum historiae refert Marcus: sed quod illi silentio praetereunt, explicatius tradit. Ego quidem non dubito, quum Christus Petro diceret, Priusquam gallus cantet, notatum fuisse ab eo gallicinium, quod multas vices in se repetitas continet: non enim semel tantum canunt galli, sed saepius iterant cantus suos: unius tamen vigiliae nonnisi unum gallicinium dicitur. Ergo Matthaeus, Lucas et Ioannes Petrum ter Dominum abnegasse dicunt ante finem gallicinii: Marcus circumstantiam unam distinctius exprimit, quod scilicet brevi temporis spatio usque ad tertiam abnegationem abductus fuerit Petrus, et primo cantu admonitus non resipuerit. Porro non dicemus, inter profanos historicos esse dissidium, si unus quispiam res ab aliis intactas recitet. Ergo quanquam diversa est Marci narratio, non tamen cum aliis pugnat. Hoc vero notatu dignum

est, quod Petrus, postquam simplici abnegatione elabi non potuit, interposito iureiurando crimen duplicat: paulo post etiam, quum vehementius urgetur, usque ad exsecrationem descendit. Unde colligimus, postquam semel excidit peccator, in deterius subinde rapi: ita qui incipiunt a mediocribus delictis, praecipites deinde ruunt in foedissima scelera, quae primo exhorruissent. Atque haec iusta Dei vindicta est, ex quo nos Spiritus sancti auxilio privamur, violentum in nos imperium tandem Satanae permittere, ut sibi prorsus addictos et mancipatos huc et illuc proiiciat. Id vero praecipue in fidei abnegatione contingit: quia ubi quis metu crucis deflexit a pura Evangelii professione, si nondum hostibus satisfactum esse videat, ultra progreditur: et quod non ausus fuerat pure fateri, sine ullis integumentis prorsus abiurat. Deinde hoc quoque observandum est, quod uno fere temporis puncto ter Petrus defecerit: quia hinc apparet, quam lubrici et proclives simus ad cadendum, quoties nos Satan impellit. Certe nullus erit cadendi modus, nisi Dominus extenta manu nos retineat. Postquam in Petro exstinctus fuit gratiae Spiritus vigor, ut quisque in eum incidens de Christo rogasset, ad centum vel mille abnegationes fuisset paratus. Quanquam ergo turpissimum illi fuit ter cadere, Dominus tamen illi pepercit, linguas hostium cohibens, ne plures insultus moverent. Sic etiam quotidie Satanam ab ipso frenari necesse est, ne innumeris tentationibus nos obruat. Etsi enim multis machinis nos impetere non cessat, nisi tamen Dominus, infirmitati nostrae consulens, impetum furoris eius arceret, cum immensa tentationum mole nobis certandum foret. Itaque celebranda nobis est hac in parte misericordia Domini, quod hostis nostri libidinem vix centesima ex parte in nos grassari patitur.

74. *Tunc coepit exsecrari.* Hac tertia abnegatione in summum cumulum erupit Petri erga magistrum infidelitas. Nam iureiurando non contentus ad exsecrationem transilit, qua corpus et animam suam exitio devovet: sibi enim maledictionem Dei imprecatur, si Christum noverit. Atque perinde hoc valet acsi dixisset, male peream, si quid mihi commune est cum salute Dei. Quo magis admiranda est Christi bonitas, qui discipulum e ruina tam letali erectum sanavit. Caeterum hic locus docet, non protinus esse blasphemiam in Spiritum, si quis infirmitate carnis lapsus veritatem licet cognitam abneget. Audierat certe Petrus ex ore Domini, quam detestabilis sit perfidia coram hominibus ipsum negare: et quam horribilis eos ultio coram Deo et angelis maneat, qui ignavo crucis timore fidei confessionem deserunt: imo non frustra paulo ante, mortem et quodvis tormentum Christi abnegationi praetulerat. Nunc ergo sciens et ante admonitus se praecipitat: veniam tamen postea obtinet: unde sequitur, infirmitate, non autem insanabili malitia peccasse. Libenter enim Christo praestitisset debitum pietatis officium, nisi metu exstinctae recti affectus scintillae fuissent.

75. *Et recordatus est Petrus.* Ad vocem galli accessit etiam Christi intuitus, teste Luca: nam prius canentem gallum neglexerat, sicuti ex Marco audivimus. A Christo igitur respici oportuit, ut ad se rediret. Idem et in nobis singuli experimur: quis enim nostrum secure non praeterit surdis auribus, non dico varios et multiplices avium cantus (qui tamen nos ad Deum glorificandum incitant), sed ipsam Dei vocem, quae clare et articulate in Legis et Evangelii do-

ctrina resonat? Neque uno tantum die mentes nostras occupat tam brutus stupor, sed perpetuus est, donec suo nos aspectu dignetur, qui solus corda hominum convertit. Notare tamen operae pretium est, non fuisse vulgarem intuitum (quia Iudam prius respexerat, qui tamen nihilo inde redditus fuerat melior), sed in respiciendo Petro oculis suis adiunxisse arcanam Spiritus efficaciam, atque adeo gratiae suae radiis in cor eius penetrasse. Quare sciamus, quoties lapsus fuerit quispiam, ei non esse poenitentiae initium nisi a Domini aspectu. *Flevit amare.* Verisimile est Petrum metu egressum esse, quia flere coram testibus non audebat: in quo se rursus adhuc prodidit eius infirmitas. Unde colligimus, non satisfactione veniam fuisse promeritum, sed eam adeptum paterna Dei indulgentia. Atque hoc exemplo docemur, quamvis claudicet nostra poenitentia, bene tamen sperandum esse: quia ne debilem quidem resipiscentiam, modo sincera sit, Deus aspernatur. Interim occultae Petri lacrimae veram eius coram Deo et angelis poenitentiam testatae sunt. Nam ab hominum oculis subductus Deum sibi et angelos proponit: ideoque ex intimo cordis affectu manant istae lacrimae. Quod ideo notandum est, quia videmus eas a multis large profundi, quam diu spectantur, quibus in secessu oculi mox arescunt. Porro non dubium est, quin lacrimas, quae Dei iudicio nullae exprimuntur, eliciat ambitio et hypocrisis. Quaeritur tamen, an fletum requirat vera poenitentia. Respondeo, fideles saepe siccis oculis non ficte gemere ad Dominum, suamque culpam fateri, ut veniam impretent: sed in gravioribus peccatis nimis stupidos esse ac socordes, qui non vulnerantur dolore ac tristitia, nec usque ad lacrimas pudefiunt. Ideo Scriptura, postquam scelerum reos peregit homines, ad saccum et cinerem eos hortatur.

(206.) MATTH. XXVII. 1. Mane autem facto consilium ceperunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Iesum, ut eum morti traderent. 2. Et vinctum eum adduxerunt, et tradiderunt Pontio Pilato praesidi. 3. Tunc videns Iudas, qui eum prodiderat, quod damnatus esset, poenitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, 4. Dicens, Peccavi prodens sanguinem innoxium. At illi dixerunt, Quid ad nos?- tu videris. 5. Et proiectis argenteis in templo, recessit, et abiens laqueo se suspendit. 6. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in Corbanam, quia pretium sanguinis est. 7. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinis. 8. Quare vocatus est ager ille, ager sanguinis, usque in hodiernum diem. 9. Tunc impletum est, quod dictum est per Ieremiam Prophetam dicentem, Et acceperunt triginta argenteos, pretium

aestimati, quem aestimarunt a filiis Israel: 10. Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

MARC. XV. 1. Et confestim diluculo consilio inito summi sacerdotes cum senioribus, et scribis ac toto consessu, Iesum vinctum abduxerunt, tradideruntque Pilato.

LUC. XXIII. 1. Et surgens universa multitudo eorum duxit eum ad Pilatum.

Matth. 1. *Mane autem facto consilium ceperunt.* Quum prius nocte intempesta summus Pontifex cum suo consilio Iesum examinasset, tandem sub ortum solis decernunt, sistendum esse coram Praeside. Atque in eo iudicii formam observant, ne suspecta sit eorum festinatio, si ante tempus (ut fieri solet in tumultu) ad Pilatum accurrant. Probabile tamen est, quum ab eorum consessu abductus esset Christus, consultationem mox ab illis fuisse habitam, et sine longiore mora statuisse, quid facere vellent. Prius enim dictum fuit, quo tempore Christus ab illis egressus Petro occurrerit, nempe post gallicinium et quum iam aurora instaret. Quare non intelligunt Evangelistae, loco fuisse motos, sed tantum referunt, primo diluculo Christum fuisse ab illis morti addictum, nec momentum unum cessasse in scelere suo strenue exsequendo. Quod autem prius dixit Lucas, *mane fuisse congregatos*, de ipso principio exponi non debet, sed de ultimo actu qui deinde subiicitur: acsi diceret, eos postquam illuxit, quia confessus erat Dominus se esse Dei Filium, de eius morte suum decretum protulisse. Quodsi de hominis capite illis permissa fuisset cognitio, certatim omnes pro suo furore suis manibus in eum saevissent: sed quia Pilatus capitalibus iudiciis praeerat, coguntur ad eius tribunal descendere: tantum suo praeiudicio ipsum illaqueant. Nam lapidatio Stephani (ut in rebus turbatis) seditiose contigit: Dei autem Filium oportuit sollenni ritu a terreno iudice damnari, ut nostrum in coelo reatum deleret.

3. *Tunc videns Iudas.* Hoc adverbio non designat Matthaeus certum temporis articulum: nam paulo post subiunget, quia videbat Iudas proditionis mercedem a sacerdotibus respui, in templo eam proiecisse. Atqui ex aedibus Caiphae recta in Praetorium venerunt, illicque steterunt usque ad Christi damnationem. Vix ergo eo die fuissent in templo reperti, sed quia de tragico synedrii furore agebat, mortem quoque Iudae (in qua melius apparuit coeca eorum obstinatio et quasi ferrea durities) inseruit. Dicit autem, Iudam poenitentia fuisse tactum, non quod resipuerit, sed quod illi displicuerit admissum facinus: ut saepe Deus reprobis oculos aperit, ut sua mala sentire incipiant et horrere. Nam qui serio dolent ut resipiscant, non tantum dicuntur μεταμελεῖν, sed etiam μετανοεῖν: unde et μετάνοια, quae vera est hominis ad Deum conversio. Taedium igitur et horrorem concepit Iudas, non ut se ad Deum reciperet, sed potius ut desperatione obrutus exemplum esset hominis a Dei gratia prorsus abdicati. Merito quidem Paulus salutarem tristitiam esse praedicat,

quae ad poenitentiam adducit (II. Cor. 7, 10.): verum si quis in ipso limine impingat, nihil ei proderit confusus et informis dolor. Quin potius hac iusta vindicta impios tandem persequitur Deus, qui iudicium eius contumaciter spreverunt, quod Satanae sine spe solatii cruciandos tradit. Vera poenitentia est peccati displicentia, concepta ex metu et reverentia Dei, quae simul amorem et desiderium iustitiae ex se gignit. Ab hoc affectu procul absunt impii: cuperent enim nullum peccandi facere finem, imo quantum in se est, sibi ac Deo illudere conantur: sed invitos et calcitrantes coeco horrore torquet conscientia, ut peccatum suum quamvis non oderint, tamen cum dolore et anxietate sibi grave et molestum esse sentiant. Hinc fit ut inutilis sit eorum dolor: quia non liberaliter se ad Deum convertunt, neque etiam aspirant in melius, sed pravae suae cupiditati affixi in tormento, quod effugere non possunt, tabescunt. Hoc modo, ut nuper dixi, eorum obstinationem ulciscitur Deus. Nam etsi electos suos duriter castigans reluctantes ad se trahit, vulnera tamen quae inflixit opportune sanat, ut sponte ad eum veniant, cuius se manu percuti agnoscunt, et cuius ira terrentur. Priores ergo sine peccati odio Dei iudicium non minus fugitant, quam metuunt: atque ita incurabili plaga vulnerati pereunt inter suos dolores. Si Christi monitionem audisset Iudas, locus adhuc erat poenitentiae: sed quoniam ab eo contempta fuit tam benigna ad salutem invitatio, in Satanae magisterium traditur, qui eum in desperationem praecipitet. Caeterum si recte de poenitentia docerent Papistae in suis scholis, in Iuda nihil desiderari posset, in quem tota eorum definitio competit. Hic enim cernitur et cordis contritio, et oris confessio, et operis satisfactio, ut loquuntur. Unde colligimus illos tantum corticem arripere: quia omittunt, quod praecipuum erat, hominis ad Deum conversionem, dum pudore et metu fractus peccator sibi renuntiat, ut se addicat in obsequium iustitiae.

4. *Quid ad nos?* Hic describitur sacerdotum stupor et vecordia, dum formidabili Iudae exemplo admoniti, non tamen ad se ipsos redeunt. Fateor quidem, sicut hypocritae sibi blandiri solent, colorem illis fuisse in promptu, quo suam causam et Iudae distinguerent: quia sceleris socios se non putabant, licet abusi essent proditoris perfidia. Atqui Iudas non modo se fatetur peccasse, sed Christi innocentiam praedicat: unde sequitur, homini iusto exitium molitos, ideoque nefariae caedis reos esse. Nec vero dubium est, quin Deus cauterio mordere voluerit ipsorum conscientias, quod occultam saniem detegeret. Nos vero discamus, quoties terreri videmus sceleratos, quibuscum aliquid nobis commune est, totidem esse ad poenitentiam incitamenta, quorum neglectu culpam duplicant obstinati. Tenendum etiam est, unius scelere minime absolvi eos omnes, qui se quovis modo implicuerint: multo vero minus proficere sceleris auctores, qui se a ministris suis disiungunt, ne eandem sustineant poenam.

5. *Laqueo se suspendit.* Hoc pretio vendit Satan illecebras, quibus impios ad tempus demulcet, quod illos in furorem vertit, ut ipsi spem salutis ultro sibi abscindentes non alibi quam in morte solatium inveniant. Iudas triginta argenteos, quibus non minus suam salutem quam Christum prodiderat, ipse proiicit, quanquam per alios frui licebat: nec modo se privat eorum usu, sed cum sacrilega mortis Christi mercede vitam quoque suam proiicit. Ita quamvis ma-

num Deus non admoveat, impios tamen suae cupiditates frustrantur, ut votorum suorum potiti non modo se abdicent inanium bonorum fruitione, sed inde potius laqueos sibi conficiant. Caeterum quamvis sint sui carnifices, poenam a se exigendo, nihil de atrocitate irae Dei levant aut minuunt. *Non licet eos mittere.* Hinc clare patet, hypocritas externam modo larvam sectando crasse cum Deo ludere: modo ne suum Corban profanent, in reliquis se puros esse fingunt, nec solliciti sunt de nefaria pactione, qua se Dei vindictae non minus quam Iudas obstrinxerant. Quodsi pretium sanguinis in sacro thesauro recondere nefas erat, cur potius licuit inde sumere? neque enim nisi ex templi oblationibus divites erant, nec aliunde sumptum erat, quod nunc tanquam pollutum rursus miscere dubitant. Unde autem pollutio nisi ab ipsis? Porro quo magis sua flagitia tegere conantur impii, eo magis ad ea publicanda invigilat Dominus. Sperabant honesto integumento sepultum iri crimen, si agrum sterilem sepeliendis hospitibus emerent. Atqui hoc admirabilis Dei providentia in contrarium eventum convertit, ut ager ille quasi aeternum memoriale foret eius proditionis, quae prius obscura fuerat. Neque enim nomen ipsi loco indiderunt, sed postquam vulgo res innotuit, publico consensu vocatus est ager ille sanguinis: acsi Deus illorum probrum iussisset volitare in omnium linguis. Sepulturam vero peregrinis curare plausibile fuit, si quos Hierosolymae mori contingeret, qui ex longinquis regionibus sacrificandi causa illuc ascenderant. Quoniam autem pars erat ex Gentibus, non improbo, quod veteres quidam scripserunt, hoc symbolo datam fuisse spem salutis Gentibus, quia in pretio mortis Christi inclusae essent. Sed quia subtile magis quam firmum est commentum, in medio relinquo. Nomen Corbana chaldaicum est, deductum ex hebraico קָרְבָּן, cuius alibi facta fuit mentio.

9. *Tunc impletum est etc.* Quomodo Ieremiae nomen obrepserit, me nescire fateor, nec anxie laboro: certe Ieremiae nomen errore positum esse pro Zacharia (13, 7.), res ipsa ostendit: quia nihil tale apud Ieremiam legitur, vel etiam quod accedat. Alter autem ille locus, nisi dextre accommodetur, in alienum sensum male detortus videri possit: verum si regulam tenemus, quam in citanda Scriptura sequuti sunt Apostoli, cognitu facile erit, apte Christo congruere quod illic habetur. Postquam conquestus est Dominus, quam diu in regendo populo pastoris officio functus est, se male operam locasse, taedio se et molestia cogi dicit, ut labori renuntiet: fracto igitur pedo se amplius fore pastorem negat. Postea subiicit, quum mercedem exigeret, sibi datos triginta argenteos. Quibus verbis significat, non minus sordide se fuisse habitum, quam si ignobilis quispiam et vilis esset operarius. Nam ceremonias et inanes fucos, quibus eius beneficia pensabant Iudaei, comparat triginta argenteis, tanquam indignae et pudendae bubulci vel opificis mercedi: ideo iubet proiici ad figulum in templo, acsi diceret, Hoc praeclarum suum munus, quod mihi non minus probrosum esset accipere, quam contumeliose offertur, potius ad emendas tegulas vel lateres impendant, quibus reficiant templi rimas. Iam quo certius constaret, Christum esse Deum exercituum, in quem populus ab initio malignus fuerat et ingratus: ubi in carne patefactus est, quod figurate prius dictum fuerat, re ipsa et visibili modo in eius persona impleri oportuit. Ergo quum malitia eorum coactus illis valediceret,

suamque operam subduceret indignis, eum triginta argenteis aestimarunt. Atque hic contemptus Filii Dei extremae eorum impietatis cumulus fuit. *Pretium aestimati.* Matthaeus verba Zachariae non refert: quia tantum ad metaphoram alludit, sub qua illic Dominus de populi ingratitudine conqueritur. Summa tamen eadem est, quum se totos suaque omnia deberent Iudaei Domino, non sine contumelia cum servili mercede eum ablegasse: acsi nihilo plus tot saeculis ipsos gubernando meritus foret, quam bubulcus quispiam unius anni opera. Se ergo tam vili pretio taxatum conqueritur, quum sit inaestimabilis. In fine autem ubi dicit, *quem aestimarunt a Filiis Israel*, indefinita est loquutio. Iudas cum sacerdotibus pepigerat, qui populi totius nomen ac personam sustinebant: ita licitantibus Iudaeis quasi praeconis voce addictus fuerat Christus. Dignum autem pretium fuit, quod figulo daretur.

10. *Sicut constituit.* Hac particula confirmat Matthaeus, non sine Dei providentia hoc esse factum: quia dum alio tendunt, inscii complent vetus oraculum. Nam qui fieri potuit, ut agrum a figulo emere veniret illis in mentem, nisi eorum errorem Dominus ad sui decreti exsecutionem flexisset?

(207.) MATTH. XXVII. 11. Iesus autem stetit ante Praesidem. Et interrogavit eum Praeses, dicens, Tu es Rex Iudaeorum? Dixit illi Iesus, Tu dicis. 12. Et quum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. 13. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis, quam multa contra te testificantur? 14. Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur Praeses vehementer.

MARC. XV. 2. Et interrogavit eum Pilatus, Tu es Rex Iudaeorum? At ille respondens dixit illi, Tu dicis. 3. Et accusabant eum principes sacerdotum de multis. 4. Pilatus autem rursus interrogavit eum, dicens, Non respondes quicquam? ecce quam multa adversus te testantur. 5. Iesus autem deinde nihil respondit, adeo ut miraretur Praeses.

LUC. XXIII. 2. Coeperunt autem eum accusare, dicentes, Hunc deprehendimus evertentem gentem, ac vetantem tributa dari Caesari, dicentem, se Christum Regem esse. 3. Pilatus autem interrogavit eum, dicens, Tu es Rex Iudaeorum? ille vero respondens ei ait, Tu dicis. 4. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas, Nihil invenio noxae in homine hoc. 5. At illi invalescebant, dicentes, Commovet populum, docens per universam Iudaeam, exorsus a Galilaea usque ad hunc locum. 6. Pilatus autem audita

mentione Galilaeae, interrogavit, num homo Galilaeus esset. 7. Atque ut cognovit, quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat tunc temporis. 8. Herodes autem viso Iesu gavisus est valde: tenebatur enim iam multo tempore cupiditate videndi illum, eo quod audiret multa de eo: et sperabat, se signum aliquod visurum ab eo fieri. 9. Interrogabat autem eum multis sermonibus: at ipse nihil ei respondebat. 10. Stabant autem principes sacerdotum et scribae acriter accusantes eum. 11. Sprevit autem eum Herodes cum exercitibus suis: quumque illusisset, indutum veste splendida remisit ad Pilatum. 12. Et facti sunt amici inter se Pilatus et Herodes eodem die. Nam antea simultas inter eos intercesserat.

Matth. 11. *Iesus autem stetit.* Quanquam deforme fuit hoc spectaculum, et longe alienum a dignitate Filii Dei, quod tractus fuit ad profani hominis tribunal, ut causam capitis tanquam maleficus ex vinculis diceret: tenendum tamen memoria est, in doctrina crucis (quae Graecis stultitia est, et Iudaeis scandalum) constare nobis salutem. Voluit enim Filius Dei vinctus sisti coram terreno iudice, et illic subire capitale iudicium, ut nos reatu soluti ad coelestem Dei thronum libere accedere non dubitemus. Ergo si respicimus, quid nobis profuerit Christum iudicari sub Pilato, statim abstersum erit probrum tam indignae subiectionis. Et certe nullos offendit Christi damnatio nisi vel superbos hypocritas, vel stupidos et crassos Dei contemptores, quos propriae iniquitatis non pudet. Stetit ergo Dei Filius coram homine mortali reus, illicque accusari et damnari passus est, ut nos coram Deo stemus intrepidi. Aeternam quidem illi infamiam irrogare conati sunt hostes, sed nobis potius spectandus est finis, ad quem nos dirigit Dei providentia. Nam si in mentem veniat, quam formidabile sit Dei tribunal, nec tamen potuisse nos illic absolvi, nisi reus in terra Christus fieret, nunquam pigebit in eius vinculis gloriari. Rursum quoties audimus, in tristi sordidoque habitu Christum stetisse coram Pilato, hinc petamus fiduciae materiam, ut ipso intercessore freti in Dei conspectum laeti et alacres prodeamus. Eodem etiam pertinet, quod de silentio mox sequitur. Tacuit Christus quum undique ipsum urgerent sacerdotes, nempe ut suo silentio nobis os aperiret. Nam hinc praeclara illa facultas, quam celebrat Paulus (Rom. 8, 15.), ut pleno ore clamemus Abba Pater:—ut statim iterum attingam. *Tu es Rex Iudaeorum.* Quanquam multis et variis criminibus Christum obruere tentarunt, probabile tamen est, maligne arreptum ab illis fuisse Regis nomen, ex quo summam invidiam apud Pilatum illi conflarent. Ideo apud Lucam exprimitur, quod *deprehenderint ipsum evertentem gentem, ac vetantem tributa dari Caesari, dicentem* etc. Hoc vero crimine nihil odiosius apud Pilatum, cui nihil maiori curae erat, quam quietum imperii statum tueri. Ex Ioanne perspicitur, varie

agitatam fuisse causam, sed ex toto contextu clare apparet hoc praecipuum fuisse accusationis caput. Sicuti hodie quoque Satan hoc praetextu exosum vel suspectum reddere Evangelium molitur, quasi Christus, regnum suum erigendo, omnia mundi imperia labefactet, iuraque regum et magistratuum convellat. Regum vero tam coeca plerumque superbia est, ut Christum sine potestatis suae iactura regnare non posse existiment. Itaque plausibilis est semper apud eos actio, qua semel iniuste gravatus est Christus: ideo Pilatus aliis posthabitis in seditione maxime insistit, quia si Christum comperisset aliquid in statu publico turbasse, absque mora eum cupide damnasset. Haec ratio est, cur de regno eum interroget. Quanquam autem apud tres nostros Evangelistas ambigua est Christi responsio, ex Ioanne tamen colligitur, Christum ingenue confessum esse, quod obiectum erat: sed crimen simul diluisse, quum negaret, terrenum se esse Regem. Quia vero minime illi propositum fuit, sollicite se purgare, quemadmodum rei solent, medium responsum Evangelistae ponunt: acsi dicerent, neque inficias ivisse, quin Rex esset, oblique tamen calumniam notasse, qua praeter meritum gravabant eum hostes.

12. *Nihil respondit.* Cur obmutuisse Christum dicant Evangelistae, cuius nuper responsionem ex eorum ore audivimus, haec ratio est, quod quum parata esset defensio, sponte abstinuerit. Nec certe prius de regno respondit, quod absolvi cuperet, sed tantum ut se assereret illum esse Redemptorem olim promissum, coram quo flectendum esset omne genu. Hanc patientiam miratus est Pilatus, quod ultro innocentiam suam tacendo proderet Christus, quum frigidas et inanes calumnias refellere promptum esset. Tanta erat Christi integritas, ut sine patrocinio iudici manifesta esset. Verum optabat Pilatus, Christum sibi non deesse, quo minore invidia absolvi posset Et hactenus quidem laudabilis est Pilati aequitas, quod innocentiae Christi favens ad eius defensionem ipsum pungit. Sed ne Christi silentium miremur quasi absurdum, sicut ille fecit, nos ad Dei consilium attendere oportet, qui Filium suum (quem expiandis peccatis nostris victimam ordinaverat), quamvis in se purus esset, tamen quasi in persona nostra noxium damnari voluit. Siluit ergo tunc Christus, ut nunc sit nobis patronus, ac sua intercessione a reatu nos liberet: siluit, ut gloriari possimus nos eius gratia iustos esse. Atque hoc modo impletum fuit Iesaiae vaticinium (53, 7.), quod tanquam ovis ad mactationem ductus sit, etc. Interim tamen enituit illa bona confessio, cuius meminit Paulus (I. Tim. 6, 12.), non verborum, sed realis: non qua sibi privatim consuleret, sed qua absolutionem acquireret toti humano generi.

Luc. 4. *Ait autem Pilatus.* Quum nostrorum criminum poenam subiret Christus, prius iudicis sui ore absolvi oportuit, ut deinde constaret alieno magis quam suo nomine damnari. Caeterum quia prae tumultu populi eum plane absolvere non audebat Pilatus, libenter oblatam sibi occasionem amplexus est, ut eum Herodis iudicio permitteret. Erat autem hic Herodes cognomine Antipas, cui relicta fuerat Galilaeae tetrarchia, quum Iudaea in partem Syriae provinciae, relegato Viennam Archelao, redacta foret. Etsi autem paulo post referet Lucas, hoc munere placatum fuisse Herodem, qui prius infensus fuerat Pilato: hic tamen non tam captare eius gratiam voluit,

quam honesto praetextu invidiam a se depellere, et ita effugere necessitatem damnandi Christi.

8. *Herodes autem viso Iesu gavisus est.* Hinc apparet, quanto opere impios sua superbia inebriet, imo prorsus dementet. Quamvis enim non agnosceret Herodes Christum pro Dei filio, Prophetae saltem loco eum habebat. Quare plus quam iniquum fuit eius sordibus et ignominia delectari. Verum quasi facta esset sibi iniuria, quam diu Christi conspectu potitus non fuerat, nunc suae libidini subiectum cernens, exsultat quasi victor. Videmus etiam, quomodo ab impiis et profanis hominibus amentur Prophetae, in quibus relucet Dei virtus. Iam diu optaverat Herodes Christum videre: cur non etiam audire optabat, ut ex eius doctrina proficeret? Nempe quia divinae virtutis theatricus spectator esse maluit, quam pie et suppliciter eam revereri, ut decebat. Atque hoc carnis ingenium est, sic Deum expetere in suis operibus, ut eius imperio se non subiiciat: sic expetere conspectum servorum eius, ut loquentem in ipsis audire fugitet. Imo Herodes, quum speraret aliquod miraculum a Christo, reum tamen ad suos pedes iacere maluit quam doctorem admittere. Quare mirum non est, si Deus ab impiis gloriam suam subducat, qui sibi cuperent ludos ab eo non secus atque ab histrione aliquo praeberi.

11. *Sprevit autem illum Herodes.* Fieri aliter non potuit, quin ab homine superbo, et sibi in lautitiis suis regio honore et opibus placente sperneretur Christus, qui nihil tunc nisi contemptibile prae se tulit. Non tamen excusabilis est Herodis fastus, qui viam gratiae Dei praeclusit: nec dubium est, quin Deus, ut poenam sumeret de priore eius socordia, consulto induraverit ipsius animum tali spectaculo. Indignus enim fuit, qui ullam coelestis gloriae scintillam in Christo conspiceret: quia tam diu ad plenum fulgorem coecutierat, quo illustrata fuerat tota eius ditio. Nec tantum ab uno Herode spretum fuisse Christum narrat Lucas, sed a toto eius satellitio: ut sciamus, raro in aulis regum haberi iustum Deo honorem. Nam quia pompis fere diditi sunt omnes aulici, tanta eorum sensus occupat vanitas, ut spirituales Dei gratias vel secure despiciant, vel clausis oculis praetereant. Caeterum hoc Christi contemptu nobis parta est nova dignitas, ut nunc Deo et angelis pretiosi simus.

12. *Facti sunt amici.* Quod Christus reconciliandae inter impios gratiae pignus fuit, hinc discamus quam contemptibiles sint mundo filii Dei, ipsaque religio. Probabile est, quum utrumque impelleret sua ambitio, in contentionem aliquam de imperio venisse, sed quaecunque fuerit dissidii origo, in terrenis negotiis neuter de suo iure vel tantillum alteri cessisset: quia tamen Christus pro nihilo ducitur, Pilatus Herodi facile eum addicit, et vicissim Herodes Pilato remittit. Sic hodie videmus, quum pro latronibus et aliis sceleratis inter se disceptent iudices, filios Dei tanquam quisquilias contemptim iactari. Pietatis autem odium impios saepe invicem placat, ut quibus nihil prius erat commune, ad exstinguendum Dei nomen simul conspirent. Nec vero quum ad mortem ultro citroque tradunt impii Dei filios, quasi pretiosa mercede redimunt mutuam amicitiam, sed quod vilissimum ipsis est, non gravatim obtrudunt, perinde acsi quis frustum panis cani proiiceret. Inter nos vero aliam pacem abolitis discordiis componere debet Christus: nempe ut Deo

primum reconciliati, pio sanctoque consensu tum ad colendam iustitiam iuvemus alii alios, tum ut fraternis officiis et mutua humanitate certemus.

(208.) MATTH. XXVII. 15. In festo autem consueverat Praeses, turbae dimittere unum vinctum, quem voluissent. 16. Habebant autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. 17. Congregatis ergo illis dixit Pilatus, Utrum vultis dimittam vobis, Barabbam, an Iesum, qui dicitur Christus? 18. Sciebat enim, quod propter invidiam tradidissent eum. 19. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius, dicens, Nihil tibi cum iusto illo: multa enim passa sum hodie per somnium propter eum. 20. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt turbis, ut peterent Barabbam, Iesum vero perderent. 21. Respondens autem Praeses ait illis, Utrum vultis vobis e duobus dimittam? At illi dixerunt, Barabbam. 22. Dixit illis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu, qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur. 23. Praeses autem ait, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur.

MARC. XV. 6. Caeterum in festo dimittebat illis unum vinctum, quemcunque postulassent. 7. Erat autem, qui dicebatur Barabbas, qui cum seditionis auctoribus fuerat vinctus, qui per seditionem caedem patraverant. 8. Et quum clamasset turba, coepit flagitare, quemadmodum semper fecerat ipsis. 9. Pilatus autem respondit illis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem Iudaeorum? 10. Sciebat enim, quod propter invidiam principes sacerdotum illum tradidissent. 11. Principes vero sacerdotum concitaverunt turbam, ut potius Barabbam dimitteret ipsis. 12. Pilatus vero respondens rursum dixit illis, Quid igitur vultis faciam ei, quem dicitis Regem Iudaeorum? 13. At illi rursum clamaverunt, Crucifige eum. 14. Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi vehementius clamaverunt, Crucifige eum.

LUC. XXIII. 13. Pilatus vero, convocatis principibus sacerdotum ac magistratibus et plebe, 14. Dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem, quasi avertentem populum: et ecce, ego coram vobis interrogans, nullum crimen invenio

in homine isto, ex iis de quibus accusatis illum. 15. Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad eum, et ecce, nihil dignum morte actum est ei. 16. Castigatum ergo eum dimittam. 17. Necesse autem habebat dimittere eis in festo unum. 18. Exclamarunt autem omnes in turba, dicentes, Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam: 19. Qui erat propter seditionem quandam factam in urbe et homicidium coniectus in carcerem. 20. Iterum autem Pilatus loquutus est ad eos, volens dimittere Iesum. 21. At illi clamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum. 22. Ille autem tertio dixit eis, Quid enim mali fecit? nullum crimen capitale comperio in eo: castigatum ergo illum dimittam. 23. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur: et invalescebant voces eorum ac principum sacerdotum.

Matth. 15. *In festo consueverat praeses.* Hic nobis tum implacabilis sacerdotum crudelitas, tum furiosa etiam populi obstinatio describitur. Mira enim utrosque amentia correptos esse oportuit, quibus non satis fuit conspirare in mortem hominis innoxii, nisi etiam in eius odium latronem liberarent. Sic impios praecipitat Satan, postquam semel ruere coeperunt, ut nullum quantumvis detestabile scelus horreant, sed excoecati et stupidi accumulent peccata peccatis. Non dubium est quin Pilatus, ut pudore eos flecteret, scelestissimum hominem delegerit, cui Christus oppositus absolvi posset. Et ipsa criminis atrocitas, cuius Barabbas reus erat, merito debuit populi odia in eum transferre, ut saltem comparatione Christus liberaretur. Atqui nullo dedecore terrentur vel sacerdotes vel tota gens, quin seditiosum et homicidam sibi dono dari postulent. Interim reputandum nobis est Dei consilium, quo factum est ut Christus quasi postremus hominum cruci destinaretur. Saeviunt quidem in ipsum coeco furore Iudaei: sed quia Deus expiandis mundi peccatis κάθαρμα ordinaverat, etiam infra latronem et homicidam locari passus est. Huc vero redactum esse Dei Filium nemo rite expendet sine summo horrore, suique displicentia, et detestatione suorum scelerum. Sed hinc quoque non vulgaris emergit fiduciae materia, quia ideo in profundum ignominiae demersus est Christus, ut nobis ascensum in coelestem gloriam sua deiectione acquireret: ideo latrone habitus fuit deterior, ut nos aggregaret Dei angelis. Hic fructus si rite aestimetur, satis superque ad abolendum crucis scandalum valebit. Porro quod in die festo quempiam unum ex vinctis Praeses in populi gratiam dimittere solebat, exemplum fuit stulte et perperam inductum, non sine aperta cultus Dei corruptela: nihil enim minus consentaneum est, quam dies festos scelerum impunitate ornari. Nam ideo magistratus armavit Deus gladio, ut crimina, quae tolerari sine publica pernicie nequeunt, severe vindicent: unde apparet legum et poenarum violatione minime coli velle. Sed hoc scilicet proficiunt homines, quum a se ipsis temere rationes colendi

Dei excogitant (quum nihil tentandum sit nisi ex praescripto verbi eius), ut honoris praetextu ipsum saepe afficiant contumelia. Quare haec nobis tenenda est sobrietas, ne quid Deo offeramus nisi quod postulat. Adeo enim profanis muneribus non delectatur, ut iram eius magis provocent.

19. *Sedente autem illo.* Quanquam diurna meditatio insomnii causa esse potuit, minime tamen dubium est, uxorem Pilati non naturaliter (ut quotidie nobis accidit), sed singulari Dei instinctu haec tormenta fuisse passam. Vulgo putarunt diabolum, ut remoram iniiceret humani generis redemptioni, feminam subornasse: quod minime convenit, quum eiusdem impulsu tantopere arderent sacerdotes et scribae ad Christum perdendum. Sic ergo potius habendum est, pluribus modis probatam fuisse a Deo Patre Christi innocentiam, ut constaret ipsum alieno (hoc est nostro) nomine mortem obire. Ideo et toties Pilati voce prius absolvi quam damnari voluit, ut in gratuita eius damnatione legitima pro peccatis nostris satisfactio fulgeret. Caeterum hoc nominatim refert Matthaeus, ne quis tam sollicitum Pilati studium miretur, dum pro hominis contempti vita in tumultu populari dimicat. Et certe nocturnis uxoris terroribus illum Deus ad tuendam Filii sui innocentiam coegit: non ut eriperet eum a morte, sed tantum ut testatum faceret, in aliorum vicem poenae, quam promeritus non erat, subiici. De somniis autem, quae sunt instar visionum, alibi dictum est.

20. *Principes autem sacerdotum.* Praecipuos mali auctores Evangelista designat: non quod plebem (quae aliunde impulsa fuit) excuset stulta credulitas, sed ut sciamus non sponte infensam fuisse Christo, sed dum obsequium suum venditat sacerdotibus, tam omnis aequitatis et modestiae quam propriae salutis fuisse oblitam. Hinc vero docemur, quam exitialis sit impiorum auctoritas, quibus facile est huc illuc ad quodvis nefas hominum vulgus rapere, quo nihil magis flexibile est. Tenendum interea est consilium Evangelistae, Christum populi voce tam acriter ad mortem fuisse postulatum, non quod ipse passim exosus foret, sed quia maior pars suis praesulibus ambitiose morem gerere cupiens, posthabito aequitatis respectu, linguam impiae paucorum conspirationi quasi venalem addixit.

22. *Quid igitur faciam Iesu?* Quia sic amentia videt excoecatos Pilatus, ut cum maximo suo dedecore latronem a morte eripere non dubitent, alio artificio eos pungere conatur, ut ad sanitatem revocet: nempe quod mors Christi ignominiam ipsis inuret, eo quod vulgata esset fama de Iesu, ipsum Regem et Christum esse. Acsi dixisset, Si vos hominis non miseret, saltem consulite honori vestro: quia eius supplicio vulgo putabunt extranei, vos omnes fuisse castigatos. Atque ne hoc quidem modo sedatus fuit saevitiae ardor, quin pergerent sibi publice magis esse inimici quam privatim Christo. Ideo apud Marcum, quo acrius pungat eos Pilatus, dicit etiam ab ipsis Iesum vocari Regem, significans, titulum hunc perinde celebrem esse, acsi usitatum esset cognomen. Atqui abiecto omni pudore pertinaciter urgent Christi necem, quae secum totius gentis ignominiam trahebat. Apud Ioannem exprimitur responsio, quam tres nostri subticent: nempe Regem illis nullum esse praeter Caesarem. Ita spe promissae sibi redemptionis privari malunt, et in perpetuam servitutem addici, quam oblatum sibi divinitus Redemptorem suscipere.

Luc. 16. *Castigatum ergo dimittam.* Si quod leve delictum admissum erat absque crimine capitali, eum qui deliquerat solebant Romani praesides virgis caedere: atque hoc poenae genus dictum fuit coerctio. Inique ergo Pilatus, qui Christum ab omni culpa absolvens, quasi mediocris delicti convictum punire vult. Neque enim solum testatur, nullum se crimen morte dignum in eo comperisse, sed eius innocentiam absque exceptione asserit. Cur ergo eum flagellat? Sed ita solent terreni homines, quos Dei Spiritus in constanti recti studio non confirmat, etiamsi aequitatem colere cupiant, ad modicas iniurias coacti deflectere. Nec modo hoc sibi pro iusta excusatione ducunt, quod non gravissime peccarint, sed ex eo clementiae laudem sibi arrogant, quod pepercerint aliqua ex parte innoxiis. Interea non reputant, quamvis absit extrema crudelitas, non aliter virgis quam securi violari iustitiam, quae pretiosior est hominum vita. Quod ad Filium Dei spectat, hoc modo dimissus, probrum virgarum sine salutis nostrae profectu secum tulisset: in cruce vero, non secus atque in splendido curru, de hostibus suis ac nostris triumphavit. Utinam vero non multis hodie Pilatis refertus esset mundus. Sed idem videmus in membris compleri, quod in capite coeptum est. Eadem qua Judaici sacerdotes saevitia Christum ad mortem raptandum esse clamarunt, pios eius servos persequitur clerus papalis. Multi quidem ex iudicibus voluntarios se carnifices praebent eorum furori: sed quia abhorrent a sanguine fundendo, ut eripiant homines innoxios a morte, Christum ipsum (unicam Dei iustitiam) flagellant. Quid enim aliud est, Dei cultores redimendae vitae causa ad Evangelii abnegationem cogere, quam virgarum dedecori subiicere Christi nomen? Interea hostium eius violentiam obtendunt: quasi hoc colore probe tegatur perfida eorum timiditas, quae, si in Pilato non fuit excusabilis, summam in ipsis detestationem meretur. Caeterum quanquam hoc praetereunt tres nostri Evangelistae, ex Ioanne tamen constat, virgis caesum fuisse Christum, quum adhuc de servanda eius vita contenderet Pilatus, ut spectaculi deformitas populi rabiem placaret: simul tamen addidit Ioannes implacabilem fuisse, donec exstinctus esset vitae auctor.

(209.) MATTH. XXVII. 24. Videns autem Pilatus, quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua abluit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum a sanguine huius iusti: vos videritis. 25. Et respondens universus populus dixit, Sanguis eius super nos et super filios nostros. 26. Tunc dimisit illis Barabbam: Iesum autem flagellatum tradidit, ut crucifigeretur. 27. Tunc milites Praesidis suscipientes Iesum in Praetorio, congregaverunt ad eum universam cohortem. 28. Et quum exuissent eum, circumdederunt ei chlamydem coccineam. 29. Et coronam de spinis contextam imposuerunt super caput eius, et arundinem in dextra eius: et genu flexo ante eum illudebant ei, dicen-

tes, Ave Rex Iudaeorum. 30. Et quum exspuissent in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput eius. 31. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt vestibus suis, et adduxerunt eum, ut crucifigerent. 32. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenaeum nomine Simonem: hunc adegerunt, ut tolleret crucem eius.

MARC. XV. 15. Pilatus vero volens turbae satisfacere, dimisit illis Barabbam: et tradidit Iesum flagellatum, ut crucifigeretur. 16. Milites autem abduxerunt eum intro in atrium, quod est Praetorium: et convocant totam cohortem. 17. Et induunt illum purpura, et circumponunt ei contextam spinis coronam. 18. Et coeperunt salutare illum, Ave Rex Iudaeorum. 19. Et verberabant illius caput arundine, et inspuebant in illum: et positis genibus adorabant illum. 20. Et quum illusissent ei, exuerunt eum purpura, et induerunt illum vestibus propriis: et educunt eum, ut crucifigerent eum. 21. Et coegerunt praetereuntem quendam Simonem Cyrenensem, qui veniebat ex agro, patrem Alexandri et Ruffi, ut tolleret crucem eius.

LUC. XXIII. 24. Et Pilatus adiudicavit, ut fieret quod illi postulabant. 25. Dimisit autem illis eum, qui propter seditionem et homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Iesum vero tradidit arbitrio eorum. 26. Et quum abducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem, venientem rure, et imposuerunt illi crucem, ut portaret post Iesum. 27. Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quae et plangebant et lamentabantur eum. 28. Conversus autem Iesus ad illas, dixit, Filiae Ierusalem, nolite flere super me, sed super vobismet ipsis flete, et super filiis vestris. 29. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent, Beatae steriles, et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quae non lactaverunt. 30. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: et collibus, Operite nos: 31. Quia si in humido ligno haec faciunt, in arido quid fiet? 32. Ducebantur autem et alii duo facinorosi cum eo, ut interficerentur.

Matth. 24. *Videns autem Pilatus.* Quemadmodum nautae vim maiorem tempestatis experti ad extremum cedunt, et se in contrarium cursum rapi sinunt: ita Pilatus, se imparem videns ad compescendum populi motum, deposita iudicis auctoritate insanos clamores sequitur. Quanquam autem diu resistere conatus erat, non tamen eum excusat necessitas, quia potius quidvis perferre debuit quam ab officio deflectere. Nec vero culpam eius levat puerilis ceremonia, qua utitur: quomodo enim sceleris labem abstergeret paucis aquae guttis, quae nullis piaculis deleri poterat? Quanquam etiam non hoc praecipue spectavit, ut suas coram Deo maculas purgaret, sed populo signum detestationis proposuit, si forte exprimeret furoris poenitentiam: acsi in hunc modum praefatus esset, Ecce, cogitis me ad iniustam caedem, ad quam trepide nec sine horrore descendo. Quid ergo vobis futurum est, et quam gravis vos manet Dei vindicta, qui praecipui estis auctores? Caeterum qualecunque fuerit consilium Pilati, Deus tamen hoc modo testatam voluit Filii sui innocentiam, quo melius pateret in eo damnata esse peccata nostra. Sistitur ad tribunal iudicis terreni supremus et unicus mundi Iudex: damnatur ad crucem tanquam sceleratus, quin etiam locatur medius inter latrones, quasi eorum princeps. Posset talis spectaculi foeditas primo intuitu sensus humanos non parum turbare, nisi occurreret haec ratio, poenam, quae nos manebat, Christo fuisse impositam, ut nunc sublato reatu non dubitemus in conspectum coelestis Iudicis prodire. Ergo aqua, quae Pilato ad eluendas sordes nihil profuit, in alium usum hodie valere debet, ut oculos nostros ab omnibus impedimentis purget, quo liquide in media damnatione Christi iustitiam conspiciant.

25. *Sanguis eius super nos.* Non dubium est, quin secure se devoverint Iudaei, acsi iusta illis coram Deo ratio constaret: sed zelus inconsideratus eousque ipsos praecipitat, ut scelus inexpiabile designantes sollenni quoque devotione spem veniae sibi abscindant. Hinc colligimus, quam sollicite cavenda sit in omnibus iudiciis praeceps temeritas. Nam ubi audent homines neglecta inquisitione hoc vel illud arripere, prout visum est, tandem a coeco impetu necesse est ad furorem ipsos delabi. Atque haec iusta est Dei ultio, qua persequitur eorum superbiam, qui recti et iniqui delectum habere non dignantur. Putarunt Iudaei, Christum occidendo gratum se obsequium Deo praestare: sed unde pravus hic error, nisi ex impia contumacia et ipsius Dei contemptu? Quare merito in hanc amentiam proiecti sunt, ut sibi ultimum exitium arcesserent. Nos vero, ubi de cultu Dei et sacris eius mysteriis agitur, oculos aperire discamus, et reverenter sobrieque de causa cognoscere, ne hypocrisis et audacia stupore nos dementent. Sicuti autem nunquam passus esset Deus exsecrandam hanc vocem effluere ex ore populi, nisi prius desperata fuisset eius impietas, ita iuste eam horrendis et insolitis modis postea ultus est: et tamen incredibili miraculo quasdam sibi reliquias servavit, ne foedus suum exstingueretur totius gentis interitu. Adoptaverat sibi semen Abrahae, ut esset gens electa, regnum sacerdotale, sacrum peculium, et haereditas. Nunc Iudaei ad tantae gratiae abnegationem quasi una voce conspirant: quis non diceret totam gentem radicitus a regno Dei evulsam esse? Sed Deus in ipsorum perfidia illustrat fidei suae constantiam, atque, ut se non frustra foedus cum Abraham pepigisse ostendat, quos gratis elegit,

a generali eximit interitu: ita semper omnibus humanae incredulitatis obstaculis superior emergit eius veritas.

26. *Tunc dimisit illis Barabbam.* Non exprimunt tres nostri Evangelistae, quod apud Ioannem habetur, Pilatum conscendisse tribunal, ut inde sententiam ferret: quia tantum significant, libidine populi et confuso tumultu victum esse, ut indigne Christum traderet ad mortem. Utrumque tamen notandum est, quod invito extortus fuerit assensus, et tamen iudicis personam repraesentarit in eo damnando, quem insontem esse pronuntiat. Nisi enim purus ab omni delicto fuisset Dei Filius, non esset ab eius morte expiatio petenda: rursum nisi vadis nomine subiisset, quam nos promeriti eramus poenam, nunc impliciti essemus scelerum nostrorum reatu. Filium ergo suum voluit Deus sollenni ritu damnari, ut nos eius gratia absolveret. Ipsa vero supplicii atrocitas non minus ad confirmandam fidem nostram valet, quam ad nos metu irae Dei terrendos, et malorum nostrorum sensu humiliandos. Nam si rite in meditanda Christi morte proficere cupimus, inde incipere decet, ut pro poenae quam sustinuit gravitate exhorreamus nostra peccata. Ita fiet ut non modo nos pigeat nostri ac pudeat, sed ut serio dolore vulnerati, quo decet ardore quaeramus medicinam, et simul confusi trepidemus. Nam plus quam lapideis cordibus nos esse oportet, nisi vulneribus Filii Dei penitus sauciemur, nisi oderimus ac detestemur peccata nostra, quibus expiandis tantum poenarum pertulit Dei Filius. Caeterum ut hic se profert horribilis Dei vindicta, sic ex altera parte uberrima fiduciae materia nobis proponitur: neque enim timendum est, ut in Dei iudicium amplius veniant peccata nostra, a quibus tam pretiosa mercede nos absolvit Dei Filius. Neque enim vulgari tantum mortis specie defunctus est, ut vitam nobis acquireret, sed una cum cruce nostram in se maledictionem suscepit, ne qua amplius in nobis resideat immundities.

27. *Tunc milites praesidis.* Haec probrorum accessio non frustra narratur. Quod Filium suum unigenitum Deus ludibriis omne genus exposuit, scimus non ludicrum fuisse aliquod spectaculum. Primum ergo quid meriti simus expendere convenit, deinde compensatio a Christo ablata in bonam spem erigere nos debet. Digna est nostra foeditas, quam abominetur Deus, et angeli omnes conspuant: ut vero nos in Patris conspectum Christus puros et immaculatos sisteret, conspui ipse et omnibus contumeliis foedari voluit. Quare illa, quam semel in terra passus est, deformitas nunc gratiam nobis in coelo conciliat, et simul instaurat imaginem Dei, quae non modo inquinata erat peccati sordibus, sed fere deleta. Hinc quoque refulget inaestimabilis erga nos Dei misericordia, quod unigenitum Filium suum hucusque causa nostra deiecerit. Hoc documento mirum erga nos suum amorem probavit Christus, quod nullum ignominiae genus pro salute nostra recusaverit. Sed haec arcana potius meditatione quam verborum ornatu indigent. Docemur interea, carnis sensu minime aestimandum esse Christum regnum, sed fidei et Spiritus iudicio. Quam diu enim in mundo subsistent mentes nostrae, non modo contemptibile nobis videbitur, sed pudendis etiam ignominiis refertum: verum simulac fide in coelum assurrexerint, non solum occurret spiritualis maiestas Christi, quae obliteret omne crucis probrum, sed sputa, flagella, colaphi et alia ludibria ad contemplandam eius gloriam deducent: quemadmodum docet Paulus, datum

illi fuisse nomen et summum imperium, ut coram ipso flectatur omne genu, quia se ipsum sponte exinanivit usque ad mortem crucis (Phil. 2, 8. 10.). Quare si hodie etiam Christo mundus proterve illudit, discamus fidei altitudine superare haec scandala: nec moremur, quid impii Christo perperam affingant, sed quibus insignibus induerit illum coelestis Pater, quo illum sceptro et qua corona decoraverit, ut non modo longe supra homines, sed etiam supra omnes angelos emineat. Quod Marcus purpuram cocci loco posuit, quum diversi sint colores, in eo minime sudandum est. Christum veste pretiosa fuisse indutum, non est probabile: unde colligimus, non fuisse purpuream, sed quae similitudinem aliquam referret, quemadmodum pictor veritatem imitatur in suis figuris.

32. *Invenerunt hominem Cyrenaeum.* Hac circumstantia exprimitur extrema tam gentis Judaicae quam militum crudelitas. Non dubium est, quin suas cruces tunc gestare soliti fuerint malefici usque ad supplicii locum, sed quum non nisi robusti latrones crucifigerentur, pares erant ad tale onus ferendum: Christi alia fuit ratio, ut ipsa corporis debilitas palam demonstraret agnum immolari. Fieri etiam potest, ut flagellis mutilatus, multisque iniuriis duriter oppressus, crucis ponderi succubuerit. Narrant autem Evangelistae, rusticum hominem et ignobilem coactum fuisse a militibus, ut crucem gestaret: quia, quum detestabile esset supplicium illud, solo etiam contactu pollui se omnes putabant. Qui vero ex contemptissima plebis faece ad sordidum et infame munus arreptus fuit, eum Deus per suos praecones nobilitat: neque enim supervacuum est, quod non modo exprimunt Evangelistae eius nomen, sed patriam quoque et filios commemorant. Nec dubium est, quin hoc praeludio nos admonuerit Deus, quum nullius simus per nos loci vel pretii, dignitatem et famam nobis oriri ex Filii sui cruce.

Luc. 27. *Sequebatur autem eum.* Quamvis in publico totus populus uno clamore Christum damnasset, videmus tamen, quosdam non fuisse oblitos doctrinae et miraculorum: sic in misera illa dissipatione exiguas sibi reliquias Deus servavit. Quanquam autem imbecilla fuit istarum mulierum fides, credibile tamen est, occultum fuisse pietatis semen, unde postea suo tempore germen prodiit. Interea fletus earum valuit ad damnandam impiam nefandamque virorum crudelitatem, qui cum scribis et sacerdotibus in mortem Christi conspiraverant. Verum aliud fuit Lucae consilium, nempe ut sciremus, dum excusso freno confuse exsultat hominum impietas, Deum non otiose speculari, quid agatur, sed vindicem sedere in coelo, qui mox de iniusta saevitia poenas sumat: nec ideo spernendam esse eius vindictam, quia differtur in tempus idoneum, sed antequam appareat timendam esse.

28. *Nolite flere.* Putarunt quidam obiurgari mulieres, quod stulte et inconsiderato affectu inanes lacrimas funderent. Atqui non simpliciter eas castigat Christus, acsi perperam et sine ratione flerent, sed admonet longe maiorem flendi esse causam ex horribili quod impendet Dei iudicio: acsi diceret, mortem suam Hierosolymae et toti genti non finem, sed initium malorum esse: atque hoc modo significat, se non ita expositum impiorum libidini, quin Deo curae sit. Nam ex poena, quae deinde sequuta est, clare patuit, Christi vitam Deo patri fuisse pretiosam, quo tempore omnes putabant desertum prorsus et reiectum esse. Testantur quidem haec

verba, quam excelsa animi fortitudine praeditus fuerit Christus, quia sic loqui non poterat, nisi constanter et intrepide ad mortem pergeret: sed huc praecipue tendit, se in illo deformi sordidoque habitu respici tamen a Deo, impios vero, qui nunc quasi victores superbe triumphant, non diu insanae laetitiae fore compotes, quia paulo post sequetur incredibilis conversio. Haec doctrina hodie quoque nobis prodest, dum agnoscimus Christum, non ideo minus carum fuisse Patri, quia ad momentum destitutus fuerit eius auxilio, sed tanti fuisse illi salutem nostram, ut ne unigenito quidem parceret. Hoc autem insigni documento patefecit, quum urbem sanctam, et ubi unicum Sacrarium sibi elegerat, funditus excidit, ac perdidit una cum incolis. Hinc ad meditandam mortis Christi causam assurgere discamus: nam quum Deus illam tam severe ultus sit, nunquam a Filio suo obiri passus esset, nisi ut pro mundi peccatis esset expiatio.

29. *Quoniam ecce venient.* Denuntiat non vulgarem cladem, sed diram et prius inauditam instare, in qua palam cernatur divina ultio: acsi dixisset, gentem illam non uno vel simplici interitus genere absumptum iri, sed multiplici ingentium malorum congerie interituram, ut multo satius sit montium ruinis opprimi, vel absorberi terrae chasmate, quam inter saevos diuturni exitii cruciatus tabescere. Nec vero irritae minae ceciderunt, sed hoc verborum fulmen superavit ipsa eventus atrocitas, quemadmodum ex Iosepho patet. Porro quum istae sint ultimae desperationis voces, optare a montibus opprimi et sobolem maledicere, his verbis docuit Christus, sensuros tandem Iudaeos, non cum homine mortali, sed cum Deo bellum se gessisse. Ita iustam sacrilegi furoris mercedem persolvunt Dei hostes, ut frustra eius vindictae terram pro clypeo opponere cupiant, qui prius coelum ipsum impetere ausi sunt.

31. *Si in humido.* Hac sententia confirmat Christus, nec inultam fore mortem suam, nec diu staturos Iudaeos, quorum matura iam, imo semiputrida erat iniquitas, ac vulgari similitudine probat fieri non posse, quin irae divinae ignis statim illos incendio correptos devoret. Scimus lignum aridum solere prius in ignem coniici: quodsi humidum et viride comburitur, tandem multo minus parcetur arido. Porro verbum *faciunt* indefinite exponere licet, hoc sensu, si ante tempus ad ignem rapitur lignum viride, quid sicco et veteri fore putatis? Nisi forte quis malit conferri homines cum Deo, acsi dixisset Christus, impiis, qui similes sunt arido ligno, ubi iustos indigne perdiderint, paratas esse apud Deum vices suas. Quomodo enim ipsi pridem exitio devoti coelestis Iudicis manum effugerent, qui tantum licentiae ipsis ad tempus contra bonos et insontes permittit? Utrovis autem modo accipere libeat, summa est, praepostere lamentari mulieres, nisi simul exspectent ac metuant horribile, quod sceleratis impendet, Dei iudicium. Et quoties ultra modum nobis molesta est crucis acerbitas, hoc solatio mitigare convenit, Deum, qui nunc suos iniuste affligi patitur, minime tandem passurum, ut impune evadant scelerati. Nisi autem haec spes nos fulciret, necesse foret identidem sub aerumnis concidere. Quanquam enim naturale est ac magis consuetum, ex ligno arido potius quam humido ignem fieri, Deus tamen diversum ordinem sequitur: quia, dum tranquillum otium reprobis concedit, variis aerumnis suos exercet, ideoque miserior est eorum conditio, si ex praesenti intuitu aestimetur. Sed

hoc opportunum remedium est, si patienter integrum divini iudicii cursum exspectent. Ita enim succurret, pusilla mora nihil lucrari impios: quia, ubi Deus fideles suos humiliaverit paternis ferulis, stricto gladio contra eos insurget, quorum scelera visus est ad tempus non observare.

(210.) MATTH. XXVII. 33. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariae locus. 34. Et dederunt ei acetum ad bibendum cum felle mixtum: et quum gustasset, noluit bibere. 35. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius sortem mittentes: ut impleretur, quod dictum est per Prophetam, Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum miserunt sortem. 36. Et sedentes servabant eum ibi. 37. Et imposuerunt super caput eius causam eius scriptam, HIC EST IESUS REX IUDAEORUM. 38. Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus a dextris, et alter a sinistris.

MARC. XV. 22. Et ducunt eum in Golgotha locum, quod est, si interpreteris, Calvariae locus. 23. Et dederunt ei bibere myrrhatum vinum, sed ille non sumpsit. 24. Quumque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, mittentes sortem super illa, quis quid tolleret. 25. Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum. 26. Et erat inscriptio causae illius inscripta, REX IUDAEORUM. 27. Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum a dextris, et alterum a sinistris eius. 28. Et impleta est Scriptura, quae dicit, Et cum iniquis deputatus est.

LUC. XXIII. 33. Postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvaria, ibi crucifixerunt eum, et facinorosos, unum a dextris, alterum a sinistris. 34. Iesus autem dicebat, Pater, remitte illis: nesciunt enim, quid faciant. 35. Dividentes vero vestimenta eius, miserunt sortem. (*Paulo post.*) 38. Erat autem et inscriptio scripta super eum literis graecis, et latinis, et hebraicis, HIC EST IESUS REX IUDAEORUM.

Matth. 33. *Et venerunt in locum.* Deductus fuit Iesus in locum, ubi solebant supplicio affici scelerati, quo mors eius esset magis probrosa. Quanquam autem id ex more factum est, altius tamen Dei consilium expendere convenit. Nam Filium suum eiici voluit

ex urbe quasi indignum hominum consortio, ut nos in coeleste regnum suum cum angelis recipiat. Ideo Apostolus in Epistola ad Hebraeos (13, 12.) ad veterem Legis figuram hoc refert. Sicuti enim iubebat Deus extra castra comburi animalium corpora, quorum sanguis pro expiatione in Sanctuarium inferebatur: ita Christum dicit egressum esse ex porta urbis, ut suscepta maledictione, quae nos premebat, quasi reiecticius fieret, atque hoc modo expiaret nostra peccata. Quo autem plus ignominiae probrique coram mundo sustinuit, eo gratius et nobilius in morte sua Deo et angelis praebuit spectaculum. Neque enim obstitit loci foeditas, quin illic gloriosum victoriae suae tropaeum erigeret: neque foetor cadaverum, quae illic iacebant, quominus suavis sacrificii eius odor spiraret per totum orbem, et in coelum usque penetraret.

34. *Dederunt ei acetum.* Quanquam non ita curiose digerunt Evangelistae singula quaeque ordine suo, ut notari certo queant temporum momenta: ego tamen probabili ratione coniicio, antequam tolleretur in crucem Dominus, pro more porrectum ex calice ei fuisse myrrhatum vinum, vel qualiscunque fuerit mixtura, quam ex felle quoque et aceto confectam fuisse patet. Satis quidem inter omnes fere interpretes convenit, diversam fuisse hanc potionem ab ea, cuius meminit Ioannes, et de qua etiam paulo post dicetur. Hoc tantum addo, mihi videri fuisse oblatum calicem Domino, quum esset crucifigendus: postquam vero crux in sublime erecta fuit, tunc demum spongiam fuisse ingestam. Quando autem potum inceperit petere, anxie non disputo: si tamen omnia inter se conferimus, non alienum est a ratione, postquam recusaverat amaram illam confectionem, subinde ludibrii causa illi fuisse obtrusam. Nam postea subiiciet Matthaeus, milites inter potum dandum exprobrasse, quod se a morte eripere non posset. Unde colligimus, obiecto remedio, risisse impotentiam Christi, quia conquestus fuerat se a Deo relictum. Quod ad Ioannis historiam spectat, unum hoc tenere sufficit, Christum ad levandam sitim rogasse, ut sibi daretur communis potus, acetum vero myrrha et felle mixtum accelerandae mortis causa illi obtrusum fuisse. Atqui patienter ferebat suos cruciatus, ut doloris taedio mortis festinationem minime expeteret. Nam et haec pars sacrificii et obedientiae eius erat, languoris moram ad extremum usque sufferre. Porro falluntur meo iudicio, qui inter reliqua tormenta Filio Dei crudeliter inflicta acetum numerant. Magis probabilis est eorum coniectura, qui putant hoc potionis genus egerendo sanguini aptum fuisse, et ideo maleficis dari solitum, quo mors ipsorum esset celerior: ideo Marcus vinum myrrhatum appellat. Caeterum Christus (quemadmodum nuper attigi), non tam amaritudine offensus vinum vel acetum respuit, quam ut ostenderet, se placide secundum Patris mandatum ad mortem progredi, non autem impatientia doloris praecipitem ruere. Nec obstat quod dicit Ioannes, impletam fuisse Scripturam, *in siti mea potarunt me aceto* (Ps. 69, 41.). Nam utrumque optime convenit: datum fuisse remedium ad finiendos lentae mortis cruciatus, et tamen duriter modis omnibus afflictum fuisse Christum, ut ipsum quoque levamen pars esset vel accessio doloris.

35. *Diviserunt vestimenta.* Hoc quoque ex consuetudine milites fecisse certum est, quod hominis damnati spolia inter se partiti sunt: unum forte singulare fuit, quod sortem miserunt super tunica

inconsutili. Sed quamvis nihil acciderit Christo in hac parte, nisi quod omnes damnati patiebantur, summa tamen attentione digna est haec narratio. Nam Filium Dei suis vestibus nudatum Evangelistae proponunt, ut sciamus hac nuditate partas nobis esse divitias, quae nos coram Deo exornent. Exui ergo Filium suum voluit Deus, ut nos iustitia ipsius et bonorum omnium copia vestiti, cum angelis secure appareamus, quos prius foeda turpitudo in lacero habitu a coelorum accessu arcebat. Christus ipse vestes suas instar praedae passus est diripi, ut nos victoriae suae opibus ditaret. Porro quod Matthaeus dicit, ita impletum fuisse vaticinium Davidis (Ps. 22, 19.), *diviserunt sibi vestimenta mea*, etc. sic accipere convenit, literaliter (ut loquuntur) et re ipsa in Christo fuisse exhibitum, quod David sibi factum metaphorice et sub figura conquestus est. Nam David sub vestium nomine fortunas et honores suos intelligit: acsi diceret, se vivum et videntem praedae fuisse hostibus, qui involaverant in eius domum, adeoque non pepercerant reliquis bonis, ut uxorem quoque raperent. Hanc crudelitatem metaphora amplificat, vestimenta sua sorte divisa fuisse scribens. Quum autem umbra et imago fuerit Christi, quod passurus erat Christus, Spiritu prophetico praedixit. Quare in eius persona hoc quoque notabile est, quod milites eius vestitum praedati sunt, quia in hac direptione signa et notas agnoscimus, quibus olim insignitus fuerat: et simul tollitur scandalum, quod alioqui ex eius nuditate conciperet sensus carnis, quia nihil passus est, quod non vere et proprie in Redemptoris personam competere Spiritus oraculum pronuntiet.

Marc. 25. *Erat autem hora tertia.* Hoc cum Ioannis testimonio videtur minime esse consentaneum: narrat enim, circiter horam sextam Christum fuisse damnatum. Verum si reputemus quod ex aliis locis constat, diem fuisse in quatuor partes distributum, et singulas partes a prima exordii sui hora nomen sumpsisse, non difficilis erit solutio. Totum medium tempus ab exortu solis usque ad secundam partem vocabant horam primam. Secunda pars usque ad meridiem illis erat hora tertia. Sexta hora a meridie incipiens usque ad tertiam vel quartam pomeridianam durabat. Quum ergo tempus a Pilato extrahi viderent Iudaei, et iam meridiem instare, dicit Ioannes vehementius clamasse, ne totus dies efflueret. Verum illud non obstat, quominus circiter finem horae tertiae crucifixus fuerit Dominus. Nam satis liquet, ex quo tumultuarie damnatus est, subito fuisse abreptum: tanto eius exstinguendi studio Iudaei ardebant. Ergo Marcus non initium horae tertiae sed finem designat. Et hoc verisimilius est, Christum non longius tribus horis pependisse in cruce.

Luc. 34. *Iesus autem dicebat.* Hac voce probavit Christus, se illum esse placidum ac mansuetum agnum, qui ad victimam ducendus erat, sicuti testatus fuerat Iesaias Propheta (cap. 53, 7.). Neque enim vindictam solum remittit, sed eorum salutem commendat Deo patri, a quibus plus quam crudeliter vexatur. Magnum hoc fuisset, de talione nihil cogitare: sicuti Petrus (ep. I. 3, 9.), dum eius exemplo nos hortatur ad patientiam, dicit non rependisse maledicta pro maledictis, nec ultum fuisse suas iniurias, sed hoc uno fuisse contentum quod Deum haberet vindicem. Haec vero longe superior ac praestantior fuit virtus, Deum precari ut hostibus ignosceret. Si cui videtur hoc non satis quadrare cum illa, quam nuper

citavi Petri sententia, in promptu est responsio. Nam quod misericordiae affectu inductus fuit Christus, ut veniam suis persequutoribus a Deo posceret, id non obstitit quin acquiesceret iusto Dei iudicio, quod sciebat reprobis et obstinatis statutum esse. Quum ergo videret Christus coeco impetu tum plebem Judaicam, tum milites in se furere, quanquam excusabilis non erat ignorantia eorum, tamen misertus est, ut se deprecatorem interponeret. Interea quum sciret, Deum fore ultorem, iudicium illi contra desperatos permisit. Atque hoc modo affectum suum temperare debent fideles in malis tolerandis, ut persequutores suos salvos esse cupiant, et tamen non dubitent, vitam suam sub Dei esse praesidio: et hac consolatione freti, quod tandem impiis sua libido impune non cedet, sub crucis onere non deficiant. Huius moderationis exemplum nunc in duce et magistro nostro proponit Lucas: quia, quum suos persequutores exitio devovere posset, non modo ab imprecatione abstinuit, sed etiam illis bene precatus est. Notandum vero est, si quando in nos totus mundus insurgat, et certatim nos omnes obruere conentur, hoc vincendae tentationi optimum esse remedium, si nobis in mentem veniat eorum coecitas, qui Deum in nobis oppugnant. Sic enim fiet, ne ultra modum nos perturbet multorum in nos solos et desertos conspiratio. Sicuti rursum quotidianus usus ostendit, quam valida sit ad concutiendos infirmos machina, dum se ab ingenti multitudine impeti vident. Ergo si ad Deum assurgere discamus, facile nobis erit, quasi ex alto despicere infidelium ignorantiam: quia utcunque polleant viribus et magnis copiis, nesciunt tamen quid faciunt. Caeterum verisimile est, Christum non promiscue pro omnibus orasse, sed tantum pro misera plebe, quam zelus inconsideratus, non autem deliberata impietas rapiebat. Nam ut de scribis et sacerdotibus nulla spes fuit residua, pro illis frustra orasset. Nec vero dubium est, quia a Patre coelesti exaudita fuit haec precatio, hinc factum esse ut multi ex populo, quem fuderant sanguinem, fide postea biberent.

Matth. 37. *Imposuerunt super caput.* Quod breviter attingunt Matthaeus et Marcus, expressius narrat Lucas, inscriptum fuisse titulum tribus linguis. Ioannes etiam fusius persequitur. Quare inde petant lectores, quod hic brevitatis causa subticeo. Tantum dicam, non sine Dei providentia hoc esse factum, quod tribus linguis celebrata fuit mors Christi: nam etsi non aliud fuit Pilati consilium, quam gentem Judaicam probrose traducere, altius tamen respexit Deus. Hoc enim quasi praesagio testatus est passim, nobilem fore Filii sui mortem, ut omnes undique populi regem Iudaeis promissum agnoscerent. Non fuit quidem haec legitima Evangelii praedicatio, quia indignus fuit Pilatus, quem Deus Filio suo testem daret: sed quod per veros ministros praestandum erat, in Pilato adumbratum fuit. Denique talem Christi praeconem censere licet, qualis propheta fuit Caiphas.

38. *Tunc crucifiguntur.* Hoc ad extremi dedecoris cumulum accessit, quod Christus inter duos latrones medius fuit suspensus: nam primum ei locum, non secus ac principi latronum dederunt. Si solus in crucem actus foret, separata ab aliis maleficis videri poterat eius causa: nunc autem non solum miscetur, sed in sublime attollitur quasi omnium maxime detestabilis. Quare Marcus huc Iesaiae vaticinium (53, 12.) accommodat, *cum iniquis deputatus est.* Hoc

enim diserte Propheta de Christo commemorat, non magnifica pompa liberaturum esse suos a morte, sed quia poenam eorum sceleribus debitam subibit. Ergo ut nos a reatu eximeret, necessarius fuit hic expiationis modus, ut se in locum nostrum subiiceret. Hic vero perspicitur, quam horribilis sit irae Dei contra peccata gravitas, cuius placandae causa Christum, aeternam iustitiam, in ordinem latronum coniici oportuit. Perspicitur etiam incomparabilis erga nos Christi amor, qui ut sanctis angelis nos aggregaret, unus ex scelestis censeri sustinuit.

(211.) MATTH. XXVII. 39. Praetereuntes autem convicia iaciebant in eum, moventes capita sua, 40. Et dicentes, Tu ille, qui destruebas templum, et in triduo aedificabas, serva temet ipsum: si Filius Dei es, descende de cruce. 41. Similiter et principes sacerdotum illudentes, cum scribis et senioribus, dicebant, 42. Alios servavit, se ipsum non potest servare: si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei. 43. Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum: dixit enim, Filius Dei sum. 44. Id ipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

MARC. XV. 29. Et qui praeteribant, conviciabantur ei, moventes capita sua, ac dicentes, Vae, qui demoliris templum, et in tribus diebus exstruis: 30. Serva te ipsum, et descende de cruce. 31. Similiter et summi sacerdotes illudentes inter se cum scribis dicebant, Alios servavit, se ipsum servare non potest. 32. Christus Rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus et credamus. Et qui crucifixi erant cum illo, probra iaciebant in eum.

LUC. XXIII. 35. Et stabat populus spectans: et deridebant eum principes cum illis, dicentes, Alios servavit, servet se ipsum, si hic est Christus ille Dei electus. 36. Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei, 37. Dicentesque, Si tu es ille Rex Iudaeorum, salvum te fac. (*Et paulo post.*) 39. Unus autem sceleratorum, qui suspensi erant, conviciabatur ei, dicens, Si tu es Christus, serva te ipsum et nos. 40. Respondens autem alter, increpabat eum dicens, Ne Deum quidem tu times, quod in ipsa damnatione es? 41. Et nos quidem iuste: nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali gessit. 42. Et dixit ad Ie-

sum, Domine, memento mei, quum veneris in regnum tuum. 43. Dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

Matth. 39. *Praetereuntes autem.* His circumstantiis magnum inest pondus: nam ante oculos nobis ponitur extrema Filii Dei exinanitio, quo melius appareat, quanti illi constiterit salus nostra: simulque reputantes nos omnibus, quas sustinuit, poenis iure esse obnoxios, magis ac magis incitemur ad poenitentiam. Nam in hoc spectaculo palam nobis Deus fecit, quam misera sit nostra conditio, si nobis deesset Redemptor. Caeterum quaecunque in se pertulit Christus, ad levationem nostram referri debent. Hoc certe omnibus tormentis certamen fuit durius, quod omnes quasi a Deo proiectum ac desertum probris et contumeliis vexarunt. Ideoque David Psalmo (22, 7.), Christi personam gerens, hoc praecipue in suis malis deplorat. Et certe nihil est quod atrocius vulneret pias mentes, quam dum impii, ad labefactandam fidem ipsorum, exprobrant Dei auxilio et gratia destitui. Haec est dura illa persequutio, qua Paulus (Gal. 4, 29.) dicit, vexatum fuisse Isaac ab Ismael: non quod gladio et vi armata in eum saeviret, sed quia Dei gratiam subsannans, tentaret eius fidem subvertere. Porro has tentationes perpessus est David primum, deinde Christus ipse, ne sua novitate nos hodie nimium terreant. Neque enim unquam deerunt impii, qui nostris miseriis insultent. Et hoc est sollenne Satanae artificium, quoties non adest nobis Deus pro voto, sed auxilium suum paulisper occultat, obiicere, nos frustra sperasse, quasi irrita sit eius promissio.

40. *Tu qui destruebas templum.* Vanitatis arguunt Christi doctrinam, quia virtutem, quam sibi asseruit, nunc dum necesse est, re ipsa non ostendat. Atqui nisi mente et iudicio eos privasset maledicendi libido, paulo post illis conspicua fuisset eius sententiae veritas. Dixerat Christus, Destruite templum hoc, et triduo suscitabo ipsum. Nunc inter ruinae principia praecocem triumphum agentes, tridui moram non exspectant. Talis est impiorum contra omnes Dei filios insolentia, dum praetextu crucis spem futurae vitae illis praecidere conantur. Ubi (inquiunt) illa est immortalis gloria, quam homines stulte creduli iactant? quum iaceant fere ignobiles et despecti, alii tenuitur victitent, alii sub continuis languoribus aegre animam trahant, alii per fugas et exsilia iactentur, alii in carceribus tabescant, alii combusti in cinerem redigantur. Sic eos excoecat praesens externi hominis nostri corruptio, ut spem futurae vitae renovationis vanam et ridiculam esse fingant. Nobis autem exspectandum est promissi aedificii maturum tempus, nec indigne ferendum, si nunc crucifigimur cum Christo, ut resurrectionis eius postea simus consortes. *Si Filius Dei es.* Tale a Christo potentiae suae documentum exigunt impii, ut se Filium Dei probando Filius Dei esse desinat. Hac lege induerat carnem humanam, et in mundum descenderat, ut sacrificio mortis suae reconciliaret homines Deo Patri. Ergo ut Filium Dei praestaret, necesse habuit in cruce pendere. Nunc reprobi isti sibi loco Filii Dei fore negant Redemptorem, nisi a cruce descendens mandato Patris renuntiet, ac scelerum expiatione valere iussa, personam sibi divinitus impositam exuat. Nos vero hinc discamus, fidem nostram confirmare, quod Filius Dei

salutis nostrae gratia cruci affixus manere voluit, donec tum saevissimis carnis tormentis, tum horrendis spiritus angustiis et morte ipsa defunctus esset. Ac ne simili modo nobis contingat Deum tentare, quo fecisse istos videmus, sinamus Deum, quoties ita ei visum fuerit, potentiam suam abscondere, ut rursus pro suo arbitrio eam opportune exserat. Eadem pravitas in altera, quae mox sequitur, obiectione apparet, *si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei.* Non enim Regem amplecti ipsos decebat, nisi qualis descriptus erat a Prophetis: atqui diserte Iesaias et Zacharias Christum deformem, afflictum, damnatum, et maledictum, exanimem, pauperem, et contemptum inducunt, antequam regale solium conscendat. Praepostere ergo Iudaei dissimilem appetunt, quem agnoscant pro Rege: quia sic testantur sibi minime cordi esse Regem, quem se daturum pollicitus fuerat Dominus. Nos vero contra (ut solide in Christum recumbat nostra fides) fulturam in eius cruce quaeramus, neque enim aliter Rex Israel legitimus censeri posset nisi impletis Redemptoris partibus. Atque hinc colligimus, quam exitiale sit, post speculationes nostras vagando a Dei verbo discedere. Nam quia Iudaei Regem imaginati sunt, quem illis suus sensus dictabat, Christum crucifixum respuerunt, quia in ipsum credere absurdum putabant: nobis vero haec optima et summa credendi ratio, quia crucis ignominiae sponte causa nostra se subiecit.

42. *Alios servavit.* Haec vero minime excusabilis ingratitudo fuit, quod praesenti Christi humiliatione offensi omnia, quae prius ante ipsorum oculos ediderat, miracula nihili aestimant. Fatentur eum alios servasse: qua virtute? aut quo medio? cur saltem hac in parte non venerantur manifestum Dei opus? Porro quia maligne suffocant, imo quantum in se est exstinguere conantur Dei lucem, quae in miraculis fulgebat, indigni sunt qui de crucis infirmitate recte iudicent. Quia non statim se eripit Christus a morte, impotentiam ei exprobrant. Atque hoc impiis omnibus nimis est consuetum, potentiam Dei metiri praesenti aspectu, ut quicquid non facit existiment non posse, ideoque debilitatis ipsum insimulent, quoties perversae eorum cupiditati non obtemperat. Nos vero teneamus, Christum, quum facile posset, non protinus se a morte liberasse, sed quia noluerit. Cur autem neglexit ad tempus salutem suam, nisi quia maiori curae erat nostra omnium salus? Cur se liberare noluit, nisi ut nos omnes servaret? Videmus ergo, quae fidem nostram probe aedificant, Iudaeos sua malitia ad suae incredulitatis patrocinium traxisse.

43. *Confidit in Deo.* Hoc, ut paulo ante dixi, acerrimum tentationis telum habet Satan, dum fingit Deum nostri esse oblitum, quia non mature et in ipso articulo succurrat. Nam quum adviliget Deus in suorum salutem, nec tantum opportune illis opem ferat, sed etiam praeveniat ipsorum necessitatem (quemadmodum passim docet Scriptura), videtur minime diligere quos nos iuvat. Hac igitur dialectica nos in desperationem abducit, frustra nos confidere de amore Dei, ubi palam eius auxilium non apparet. Et quemadmodum hoc genus fallaciae suggerit mentibus nostris, ita subornat suos ministros, qui salutem nostram a Deo proditam esse et abiectam arguant, quia auxilium suum differt. Ergo hoc argumentum tanquam vitiosum repudiare convenit, non amari a Deo quos videtur ad tempus deserere:, imo nihil magis absurdum est,

quam ad singulos temporis articulos restringere eius amorem. Deus quidem se liberatorem nobis fore promisit: verum si quando ad mala nostra conniveat, mora patienter ferenda est. Quare fidei naturae contrarium est, urgere adverbium *nunc*, quos cruce et rebus adversis ad obedientiam erudit, et ad preces nominisque sui invocationem sollicitat: quum haec potius sint paterni eius amoris testimonia, sicuti Apostolus in Epistola ad Hebraeos admonet. Hoc vero in Christo speciale fuit, quamvis dilectus esset Filius, non tamen a morte eripi, donec poenas a nobis debitas solvisset: quia illo pretio redempta fuit nostra salus. Quare iterum perverse sacerdotes, dum Filium Dei non esse colligunt, quia munus sibi a Patre iniunctum obeat.

44. *Id ipsum autem et latrones.* Matthaeus et Marcus per synecdochen latronibus tribuunt, quod tantum uni fuisse proprium ex Luca constat. Nec vero dura videri debet haec loquutio: quia duobus Evangelistis nihil aliud fuit propositum, quam docere undique omnium conviciis impetitum fuisse Christum, ut ne latrones quidem iam semimortui ei parcerent. Quemadmodum David, Psalmo 22, 7. suas calamitates deplorans, earum indignitatem inde amplificat, quod sit opprobrium quorumlibet hominum, et abiectio plebis. Quanquam autem omittunt memorabilem historiam, quam de altero latrone refert Lucas, in eo tamen nihil est absurdi, quod dicunt ab omnibus derisum fuisse Christum usque ad ipsos latrones: quia non de singulis personis habetur sermo, sed de ipso genere. Nunc itaque veniamus ad Lucam.

Luc. 39. *Unus autem sceleratorum.* Hac contumelia, quam a latrone passus est Filius Dei, nobis summus honor inter angelos partus est, ut nos pro fratribus suis agnoscant. Sed interim furiosae obstinationis exemplum in hoc perdito homine nobis describitur, quando neque inter medios cruciatus blasphemias cum ferocia spumare desinit. Ita solent desperati homines, quae effugere nequeunt tormenta, per contumaciam ulcisci. Tametsi autem Christo exprobrat, quod neque se ipsum neque alios servare possit, haec tamen obiectio in Deum ipsum dirigitur. Sicuti impii, quoties non impetrant quod volunt, libenter Deum e coelo detraherent. Deceret quidem ipsos plagis domitos mansuescere: sed hinc apparet, quam ferrea sit mali cordis durities, quae nullis poenis flectitur.

40. *Respondens autem alter.* In hoc misero homine singulare nobis inopinatae ac incredibilis Dei gratiae speculum proponitur, tum quod repente sub mortem in novum hominem mutatus est, atque ab ipsis inferis in coelum retractus: deinde quod omnium scelerum, in quibus tota vita demersus fuerat, veniam momento adeptus est, adeoque ante Apostolos et novae Ecclesiae primitias in coelum receptus. Primo igitur in huius hominis conversione insigne gratiae Dei specimen refulget. Neque enim proprio carnis instinctu immanem saevitiam et superbum Dei contemptum exuit, ut statim resipisceret, sed manu Dei subactus est: sicuti tota scriptura docet, opus eius esse poenitentiam. Ac eo magis excellit haec gratia, quod praeter spem omnium obtigit. Quis enim unquam putasset, latronem inter ultimos spiritus non modo pium fore Dei cultorem, sed eximium fidei et pietatis magistrum toti mundo, ut nobis quoque ex eius ore petenda sit verae et legitimae confessionis regula? Ac primum quidem hunc suae poenitentiae fructum protu-

lit, quod severa castigatione cohibuit impiam socii sui petulantiam: deinde et secundum adiecit, sese humilians ingenua scelerum suorum confessione, et Christo debitam iustitiae laudem tribuens. Postea mirificam fidem testatus est, se totum ac salutem suam reiiciens in praesidium Christi, quem tamen in cruce pendentem, et morti propinquum cernebat. *Ne Deum quidem tu times?* Quanquam haec verba varie torquent interpretes, mihi tamen simplex videtur esse sensus, Quid hoc sibi vult, quod ne haec quidem damnatio te cogit ad timendum Deum? Nam socii sui duritiem inde exaggerat latro, quod ad ultimam necessitatem redactus ne sic quidem Deum timere incipit. Verum ut tollatur omnis ambiguitas, monendi sunt lectores, protervum et impium conviciatorem, qui se impune ludere putabat, revocari ad Dei tribunal: quia, etiamsi tota vita stupidus fuisset, tunc contremiscere oportuit, quum sentiret armatam in se Dei manum, et paulo post reddenda esset omnium scelerum ratio. Signum ergo perditae et diabolicae obstinationis fuit, quum ultimo iudicio constrictum Deus teneret, non redire tunc quoque ad sanam mentem: quia si qua pietatis gutta esset in corde hominis, coactus saltem ad Dei timorem se colligeret. Nunc tenemus verborum summam, desperatos esse, et omni Dei timore privatos, qui ne poenis quidem emendantur. Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι non pro eadem, sed ipsa praesenti damnatione positum esse interpretor: acsi dixisset latro, Quum iam sis quasi in media morte, expergefieri decebat, ut Deum iudicem tuum agnosceres. Porro hinc colligimus utilem doctrinam, Deo penitus resistere, quos poenae ad humilitatem non erudiunt: quia pudore confusos obmutescere necesse est, quicunque praediti sunt aliquo Dei timore.

41. *Et nos quidem iuste.* Quia obiurgatio a damnatione sumpta in Christum competere videri poterat, hic eum latro a sua et socii causa discernit. Poenam enim, quae communis erat, sibi et socio iuste infligi fatetur, non autem Christo, quem non proprium crimen, sed hostium crudelitas ad mortis supplicium rapuerat. Tenendum vero memoria quod nuper dixi, editum esse a latrone poenitentiae documentum, quale Deus a nobis omnibus exigit, dum se confessus est dignam factis mercedem recipere. Praesertim vero hoc notandum est, quod non obstiterit supplicii atrocitas, quin se diris tormentis patienter subiiceret. Quare si nos scelerum vere poenitet, discamus ea libenter absque dissimulatione, ubi opus erit, detegere, nec refugere quam meriti sumus ignominiam. Haec enim unica ratio est, qua sepeliamus peccata nostra coram Deo et angelis, si ea apud homines vanis coloribus fucare non tentemus. Porro quum inter varia integumenta, quae captat hypocrisis, hoc maxime sit commune, quod quisque alios secum involvit, ut eorum exemplo se excuset: latro contra non minus sollicite Christi innocentiam asserit, quam simpliciter et libere se et socium condemnat.

42. *Domine, memento mei.* Nescio an a mundo condito magis rarum et memorabile fidei exemplum unquam exstiterit: quo maiori admiratione digna est Spiritus sancti gratia, quae tam luculente hic se exseruit. Latro, qui non modo in Christi schola edoctus non fuerat, sed, se nefandis caedibus efferando, conatus fuerat exstinguere omnem recti sensum, repente altius penetrat quam Apostoli omnes et reliqui discipuli, in quibus docendis tantum operae consumpserat ipse Dominus: neque id modo, sed Christum in patibulo

Regem adorat, regnum eius celebrat in horrenda et plus quam deformi abiectione: moribundum pronuntiat vitae auctorem. Certe si imbutus fuisset recta fide, multa de Christi officio prius audisset, miraculis etiam fuisset in hoc ipso confirmatus: offusa tamen tam probrosae mortis caligine evanescere potuit illa cognitio. Nunc rudem et novicium, imo prorsus mente corruptum, statim a primis rudimentis in cruce maledicta salutem apprehendere et coelestem gloriam, plus quam admirabile fuit. Quibus enim notis vel insignibus ornatum videbat Christum, ut mentem ad eius regnum attolleret? Et certe hoc erat quasi ex profundis inferis supra coelos conscendere. Carni vero fabulosum hoc fuit ac ridiculum, reiecticio et damnato (quem ferre mundus non poterat) regnum terrenum terrenis omnibus imperiis nobilius tribuere. Hinc colligimus, quam perspicaces ei fuerint mentis oculi, quibus vitam in morte, celsitudinem in ruina, gloriam in probro, victoriam in exitio, regnum in servitute intuitus est. Quodsi latro Christum in cruce pendentem, et quasi maledictione obrutum, fide sua in coeleste solium evexit, vae nostrae socordiae, si non reverenter suspicimus a dextris Dei sedentem, si non spem vitae in eius resurrectione figimus, si non tendimus in coelum quo ingressus est. Iam si ex altera parte reputamus, in quo statu Christi misericordiam imploraverit, crescet fidei eius admiratio. Lacero corpore iam exsanguis extremam manum carnificum exspectat, et tamen in sola Christi gratia acquiescit. Primum unde illi veniae fiducia, nisi quia in Christi morte (quae omnibus aliis detestabilis videtur) sacrificium boni odoris concipit ad expianda mundi peccata efficax? Quod autem cruciatus suos animose negligens, imo quasi sui oblitus ad spem et desiderium occultae vitae rapitur, humanum sensum longe superat. Quare et mortificationem carnis, et patientiam, et fidei altitudinem, et spei constantiam, et pietatis ardorem ab hoc magistro discere non pudeat, quem Dominus ad humiliandam carnis superbiam nobis praefecit: nam ut quisque eum alacrius sequetur, ita propius ad Christum accedet.

43. *Amen dico tibi.* Quanquam nondum Christus palam de morte triumphaverat, eius tamen efficaciam et fructum in media sui exinanitione exserit. Atque hoc modo declarat, nunquam se regni potentia fuisse exutum: nihil enim Regi divino magis excelsum aut magnificum, quam mortuis vitam restituere. Christus ergo licet manu Dei percussus speciem hominis fere deplorati praebuerit, quia tamen non destitit esse mundi servator, coelesti potentia semper fuit praeditus ad munus suum implendum. Ac primo quidem notanda est incredibilis facilitas, quod sine mora latronem tam humaniter complectitur, sibique beatae vitae socium fore promittit. Quare minime dubium est, quin sine exceptione in regnum suum omnes admittere paratus sit, qui ad eum confugient. Unde certo statuere licet, modo memor sit nostri, nos salvos fore. Porro fieri non potest ut eorum obliviscatur, qui suam ei salutem commendant. Quodsi latroni tam facilis transitus in coelum fuit, quia in ultima rerum omnium desperatione recubuit in Christi gratiam: multo magis hodie Christus mortis victor manum e solio suo nobis porriget, ut in vitae societatem colligat. Absurdum enim esset, ex quo chirographum nobis contrarium affixit cruci, mortemque et Satanam profligavit, et in sua resurrectione triumphum egit de mundi principe, nobis non aeque facilem et promptum esse ac latroni transitum a morte in

vitam. Quisquis ergo vera fide animae suae custodiam Christo moriens tradet, non extrahetur in longum tempus, ut suspensus langueat: sed eius voto eadem, qua erga latronem usus est, benignitate Christus occurret. Itaque facessat putidum illud sophistarum commentum de poenae retentione, quum culpa remittitur: quia videmus ut Christus, quem a reatu absolvit, simul a poena liberet. Nec obstat quod latro poenam, cui addictus erat, nihilominus ad extremum usque sustinet: quia hic nulla compensatio nobis fingenda est, quae ad placandum Dei iudicium piaculi vice sit (quemadmodum sophistae delirant), sed poenis corporalibus simpliciter electos suos Dominus ad displicentiam et odium peccati erudit. Itaque Christus latronem paterna disciplina ad sui abnegationem adductum quasi gremio suo excipit, non ad ignem purgatorium ablegat. Notandum praeterea est, quibus clavibus latroni aperta fuerit regni coelorum ianua: neque enim hic vel papalis confessio, vel satisfactiones in rationem veniunt, sed poenitentia et fide contentus est Christus, ut ad se venientem ultro excipiat. Atque hinc melius iterum confirmatur quod nuper attigi, si quis gravetur latronis vestigiis insistere et praeeuntem sequi, dignum esse aeterno exitio: quia impio fastu se ipsum ab aditu coelorum arcet. Et certe sicuti in latronis persona commune obtinendae veniae pignus nobis omnibus Christus dedit, sic rursum tanto miserum illum honore dignatus est, ut omni propria gloria exuti non nisi in una Dei misericordia gloriemur. Quodsi vere et serio se quisque nostrum excutiat, merito nos pudefaciet immensa scelerum nostrorum congeries, ut hominem perditum, qui mera gratia salutem adeptus est, ducem et antesignanum habere minime pigeat. Porro sicuti iam tunc fructum suum protulit mors Christi, ita hinc colligimus, animas, ubi a corporibus migrarunt, superstites vivere: alioqui lusoria esset promissio Christi, quam etiam iureiurando confirmat. De loco tamen paradisi curiose et argute disputandum non est: nobis sufficiat, quicunque fide insiti sunt in Christi corpus, esse eius vitae participes, atque ita post mortem beata et laeta quiete frui, donec in solidum patefiat Christi adventu perfecta coelestis vitae gloria. Unum adhuc residuum est, quod latroni promittitur, non levare praesentes eius miserias, nec quicquam ex corporali poena minuere. Quo monemur, non aestimandam esse Dei gratiam carnis sensu: saepe enim accidet, ut miserrime affligi sinat Deus, quibus tamen propitius est. Ergo si secundum corpus misere torquemur, cavendum est ne gustum divinae bonitatis nobis adimat doloris acerbitas: quin potius mala omnia temperet, ac leniat haec una consolatio, simulac favore suo nos complexus est Deus, quicquid malorum perpetimur, nobis adiumento esse in salutem. Ita fiet ut non modo ab omnibus miseriis fides nostra victrix emergat, sed in media poenarum tolerantia suaviter quiescat.

(212.) MATTH. XXVII. 45. A sexta autem hora tenebrae factae sunt super universam terram usque ad horam nonam. 46. Et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna, dicens, Eli, Eli, lama sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me? 47. Quidam autem illic astan-

tium, quum audissent, dicebant, Eliam vocat iste. 48. Et continuo currens unus ex eis, quum acceptam spongiam implesset aceto, imposuit arundini, dabatque ei bibere. 49. Caeteri vero dicebant, Sine, videamus, an veniat Elias liberaturus eum. 50. Iesus autem, quum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum. 51. Et ecce, velum templi scissum est in duas partes a summo usque ad imum: et terra mota est, et petrae scissae sunt. 52. Et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. 53. Et egressi e monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. 54. Centurio vero, et qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terrae motu et iis, quae facta fuerant, timuerant valde, dicentes, Vere Filius Dei erat iste. 55. Erant autem ibi mulieres multae e longinquo spectantes, quae sequutae fuerant Iesum a Galilaea, ministrantes ei. 56. Inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi et Iose mater, et mater filiorum Zebedaei.

MARC. XV. 33. Quum vero facta esset hora sexta, tenebrae ortae sunt super totam terram usque ad horam nonam. 34. Et hora nona clamavit Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi, lama sabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti? 35. Et quidam astantium, quum audissent, dicebant, Ecce, Eliam vocat. 36. Accurrit autem quidam, et impleta spongia aceto, impositaque arundini, porrexit illi potum, dicens, Sinite, videamus, an venturus sit Elias ad deponendum eum. 37. Iesus autem emissa voce magna exspiravit. 38. Et velum templi scissum est in duas partes a summo usque ad imum. 39. Quum vidisset autem Centurio, qui e regione eius astabat, quod sic emisso clamore exspirasset, dixit, Vere homo hic Filius erat Dei. 40. Erant autem et mulieres e longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi parvi et Iose mater, et Salome, 41. (Quae etiam, quum esset in Galilaea, sequutae fuerant illum, et ministraverant ei) aliaeque complures, quae simul ascenderant cum ipso Hierosolymam.

LUX. XXIII. 44. Erat autem fere hora sexta: et tenebrae factae sunt super totam terram usque ad horam nonam. 45. Et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium. 46. Et quum clamasset voce magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et haec quum dixisset, exspiravit. 47. Quum vidisset autem Centurio quod accidit, glorificavit Deum, dicens, Certe homo hic iustus erat. 48. Et omnes turbae, quae convenerant ad spectaculum illud, quum vidissent, quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. 49. Stabant autem omnes noti eius procul, et mulieres, quae eum sequutae erant a Galilaea, haec videntes.

Matth. 45. *A sexta autem hora.* Quanquam in Christi morte carnis infirmitas Deitatis gloriam ad breve tempus operuit, imo ipse Dei Filius deformis iacuit sub probro et contemptu, et (quemadmodum Paulus loquitur) exinanitus fuit: quibusdam tamen notis eum ornare, non destitit coelestis Pater, atque in ultima deiectione quaedam futurae gloriae praeludia erexit, quae pias mentes adversus crucis scandalum fulcirent. Ita Christi maiestas solis defectu, terrae motu, petrarum fissura et veli fractione magnifice testata fuit, perinde acsi coelum et terra debitum suo opifici et fictori cultum praestarent. Caeterum primo loco quaeritur, quorsum solis eclipsis. Nam quod veteres poetae in suis tragoediis subduci terris solis lumen fingunt, ubi nefandum aliquod scelus patratur, ad notandum irae divinae portentum spectat: atque hoc quidem figmentum deductum fuit ex communi naturae sensu. Ideo quidam interpretes in Christi morte immissas divinitus fuisse tenebras putant in signum detestationis, acsi Deus obtenebrato sole faciem suam a scelere omnium teterrimo absconderet. Alii sole visibili exstincto demonstratum fuisse dicunt interitum solis iustitiae. Alii ad gentis excoecationem, quae paulo post sequuta est, referre malunt. Nam Iudaei reiecto Christo, postquam e medio sublatus est, coelestis doctrinae luce privati sunt, nec quicquam illis reliquum fuit praeter desperationis tenebras. Ego vero potius existimo, quia prae stupore ad lucem coecutiret ille populus, tenebris fuisse expergefactum, ut admirabile Dei consilium in Christi morte reputaret. Nam insolita ordinis naturae conversio, nisi prorsus obduruissent, serio debuit afficere eorum sensus, ut ad futuram mundi renovationem attenderent. Interea spectaculum illis exhibitum fuit terroris plenum, ut ad Dei iudicium expavescerent. Et sane fuit hoc incomparabile irae Dei documentum, quod ne unigenito quidem filio pepercit, nec aliter placatus est quam illo expiationis pretio. Quod autem a scribis et sacerdotibus, et magna populi parte secure neglecta, et clausis oculis praeterita fuit solis exstinctio, prodigiosa eorum amentia horrorem nobis incutere debet: nam brutis animalibus magis fuisse stupidos necesse est, qui tali portento de coelestis iudicii rigore palam

admoniti illudere non desinerent. Sed hic est spiritus stuporis et vertiginis, quo Deus reprobos inebriat, postquam diu certavit cum eorum malitia. Interim discamus, postquam Satanae praestigiis fascinati sunt, gloriam Dei, quamtumvis conspicua sit, illis esse absconditam: saltem obtenebratas esse eorum mentes, ut videndo non videant. Caeterum quia generalis illa fuit admonitio, nobis hodie prodesse debet, ut sciamus sacrificium, quo sumus redempti, non minoris momenti fuisse quam si sol e coelo cecidisset, vel collapsa fuisset tota mundi machina. Ita enim fiet ut peccata magis horreamus. Porro quod hanc solis defectionem quidam ad omnes mundi plagas extendunt, mihi consentaneum non videtur. Nam etsi hoc ab uno aut altero scriptore proditum fuit, magis tamen celebris fuit illorum temporum historia, quam ut miraculum tam insigne taceri potuerit ab aliis permultis, qui accurate persequuti sunt, quae non ita memoratu digna erant. Adde quodsi toti mundo communis fuisset defectio, quia credita fuisset naturalis, facilius hominum sensum fugisset. Sole autem alibi fulgente, tenebris obrui Iudaeam, magis notabile fuit prodigium.

46. *Circa horam nonam clamavit.* Quanquam apparuit plus quam humanus vigor in Christi clamore, certum tamen est, vehementia doloris illi fuisse expressum. Et certe hic praecipuus fuit conflictus, et omnibus aliis tormentis durior, quod in suis angustiis adeo levatus non est Patris auxilio vel favore, ut se quodammodo alienum sentiret. Neque enim corpus solum in pretium nostrae cum Deo reconciliationis obtulit, sed in anima etiam pertulit debitas nobis poenas: atque ita vere factus est Vir dolorum, sicut Iesaias loquitur (cap. 53, 3.). Et vero nimis insulsi sunt, qui, hac redemptionis parte posthabita, tantum in externo carnis supplicio insistunt: nam ut pro nobis satisfaceret Christus, reum ad Dei tribunal sisti oportuit. Nihil autem magis horribile quam Deum sentire iudicem, cuius ira mortes omnes superat. Ergo quum species tentationis Christo obiecta est, quasi Deo adverso iam esset exitio devotus, horrore correptus est, quo centies cuncti mortales fuissent absorpti, ipse autem mirifica Spiritus virtute victor emersit. Nec vero ficte vel theatrice conqueritur se a Patre relictum. Et quod nonnulli ex vulgi opinione sic loquutum obtendunt, insipidum est cavillum: nam interior animi moestitia vi et ardore suo eum coegit in clamorem erumpere. Nec tantum ocularis fuit redemptio, qua defunctus est (ut nuper dixi), sed ut se vadem pro nobis obtulerat, vere Dei iudicium subire loco nostro voluit. Sed absurdum videtur, Christo elapsam esse desperationis vocem. Solutio facilis est, quanquam sensus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen stetisse fidem in eius corde, qua Deum praesentem intuitus est, de cuius absentia conqueritur. Diximus alibi, quomodo Deitas locum cesserit carnis infirmitati, quatenus salutis nostrae interfuit, ut omnes Redemptoris partes Christus impleret. Discrimen etiam notavimus inter naturae sensum et fidei notitiam: quare nihil obstat, quominus Dei alienationem mente conceperit Christus, prout sensus communis dictabat, et simul fide retinuerit Deum sibi esse propitium. Quod satis clare patet ex duobus querimoniae membris. Nam antequam tentationem exprimat, praefatur se ad Deum confugere tanquam Deum suum, atque ita clypeo fidei fortiter repellit illam, quae se ex opposito ingerebat, derelictionis speciem. Denique in hoc diro cruciatu illaesa

fuit eius fides, ut se relictum esse deplorans, propinquo tamen Dei auxilio confideret. Porro vocem hanc imprimis notatu fuisse dignam hinc apparet, quod Spiritus sanctus, quo melius eam insculperet hominum memoriae, Syriaca lingua referri voluit. Nam hoc perinde est, acsi Christum eadem, quae tunc ore suo protulit, verba recitantem induceret. Quo turpior est eorum socordia, qui tantam Christi moestitiam et tam dirum pavorem quasi per iocum leviter praetereunt. Quisquis autem reputat, hac lege susceptam fuisse a Christo mediatoris personam, ut reatum nostrum tam in anima quam in corpore subiret, non mirabitur illi certamen fuisse cum mortis doloribus, quasi Deo irato in labyrinthum malorum proiectus foret.

47. *Eliam vocat iste.* Qui hoc ad milites referunt rudes et ignaros Syriacae linguae, et Iudaicae religioni non assuetos, falluntur meo iudicio: putant enim hallucinatos fuisse in vocum similitudine. Atqui mihi nullo modo probabile est, inscitia lapsos esse, quum potius data opera Christo illudere, et calumniose pervertere eius orationem statutum fuerit. Nulla enim ad labefactandam piorum salutem aptior Satanae machina est, quam ubi a Dei invocatione ipsos depellit. Itaque suos ministros quantum potest huc impellit, ut precandi affectum nobis excutiat. Sic impios Christi hostes impulit, ut proterve eius precationem in risum converterent: volens hoc artificio eum praecipuis armis spoliare. Et certe haec admodum gravis tentatio est, dum videmur tantum abesse a profectu, ut Deus nomen suum potius opprobriis exponat, quam se ostendat votis nostris propitium. Tantundem igitur valuit haec ironia vel caninus latratus, acsi negassent, Christo quicquam esse negotii cum Deo, quod Eliam implorans in aliud asylum se conferret. Sic videmus, omni ex parte fuisse vexatum, ut desperatione obrutus ab invocando Deo absisteret: quod erat saluti renuntiare. Caeterum si hodie tam conducticii Antichristi rabulae, quam domestici etiam nebulones, quae a nobis recte dicta sunt, suis calumniis indigne depravant, ne miremur idem nobis quod capiti nostro accidere. Quamvis tamen Deum in Eliam transfigurent, ubi pro sua libidine nos subsannaverint, exaudiet tandem Deus gemitus nostros, seque tum vindicem gloriae suae ostendet, tum impurae falsitatis ultorem.

48. *Et continuo currens unus.* Hinc probabilis coniectura elicitur, quum semel potum respuisset Christus, subinde molestiae causa fuisse illi oblatum. Quanquam simul verisimile est, initio porrectum illi fuisse in calice acetum, antequam in sublime elatus esset, postea admotam ori fuisse spongiam, quum iam penderet in cruce.

Marc. 36. *Dicens, sinite.* Quod hic Marcus tradit, militem acetum porrigendo dixisse, *Sinite, videamus*, etc. Matthaeus vero sermonem hunc caeteris attribuit, in eo nihil est repugnantiae. Nam verisimile est, ab uno coepisse subsannationem, quae ab aliis cupide excepta clamorem inter omnes excitavit. Ita verbum *sinere*, non est prohibentis, sed ludentis. Ergo qui primus Christum derisit, ironice vicinos compellans, Exspectemus, inquit, an veniat Elias. Protinus sequuti sunt alii, et quisque proximo suo eandem cantilenam occinuit: ut fieri solet in mutuo consensu. Nec vero in numero plurali vel singulari insistendum est: quia tantundem valet *sine*, quod

sinite: vice enim interiectionis positum est verbum, acsi dixissent, st, st.

Matth. 50. *Quum iterum clamasset.* Lucas, qui prioris querimoniae non meminit, huius secundi clamoris verba recitat, quae Matthaeus et Marcus praetereunt. Dicit autem clamasse, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum:* quo testatus est, quamvis duriter concussus esset violentis tentationibus, fidem tamen suam minime fuisse concussam, sed suo loco semper invictam stetisse. Nullus enim clarior agi potuit triumphus, quam dum intrepide iactat Christus, Deum animae suae (quam omnes perditam putabant) fidum esse custodem. Porro quia apud surdos verba facturus erat, recta se ad Deum contulit, et fiduciae suae testimonium deposuit in eius gremio. Voluit quidem ab hominibus exaudiri quod dicebat, sed quamvis nihil apud homines proficeret, unico Deo teste contentus fuit. Et certe nulla magis seria est vel firma fidei approbatio, quam ubi pius homo, dum undique se impeti videt, ut nihil in hominibus reperiat solatii, spreta totius mundi insania, dolores suos et curas in Dei sinum exonerat, et in spe promissionum quiescit. Tametsi autem hanc precandi formam sumpsisse videtur ex Psalmo 31, 9., mihi tamen dubium non est, quin eam pro temporis circumstantia ad praesentem usum suum aptaverit: acsi dixisset, Video equidem, Pater, omnium vocibus me destinari ad interitum, et animam meam quodammodo huc et illuc raptari: interea secundum carnem nihil in te auxilii sentio: non tamen id obstabit, quominus spiritum meum in manus tuas deponam, et secure recumbam in abscondita bonitatis tuae custodia. Notandum tamen est, Davidem eo quem citavi loco non tantum hoc rogasse, ut anima sua, Dei manu excepta, post mortem salva et superstes maneret, sed vitam suam commendasse Domino, ut eius tutela protectus, tam vivens quam moriens feliciter ageret. Videbat se multis mortibus assidue obsideri: nihil ergo restabat, nisi ut se inexpugnabili Dei praesidio committeret. Porro ubi Deum statuit animae suae custodem, tutam esse ab omni periculo gloriatur: et simul ad obeundam mortem, ubi ita visum fuerit Deo, secure se comparat, quia Dominus ipse in morte quoque suorum animas custodit. Nunc quia illud prius Christo ablatum erat, ut animam suam in caduco terrenae vitae statu Patri tuendam committeret, alacriter ad mortem pergens, extra mundum servari cupit. Nam ideo praecipue animas nostras in fidem suam recipit Deus, ut spes nostra umbratilem hanc vitam transcendat. Iam meminerimus, Christum non privato sui respectu commendasse Patri animam, sed omnes suorum fidelium animas quasi uno fasciculo complexum esse, ut simul cum sua serventur: imo hac prece ius servandi omnes animas sibi ipse peperit, ut non solum in eius gratiam eas custodia sua dignetur coelestis Pater, sed partes illi suas resignans, ei servandas committat. Quare et Stephanus in morte, in eius manus animam suam deponit. Domine Iesu, inquit, suscipe spiritum meum (Act. 7, 59.). Cuius exemplo quisquis in Christum credet, non efflabit in aërem animam moriens, sed ad fidelem despositarium confugiet, qui tuto conservat quicquid sibi traditum est a Patre. Clamor iterum vehementiam affectus ostendit: neque enim dubium est quin Christus ex tentationum angustiis, quibus constrictus erat, non sine serio ardentique conatu tandem eruperit in hanc vocem. Quanquam simul alto et sonoro praeconio testatum nobis esse voluit, animam

suam a morte salvam et incolumem fore, ut nos eadem fiducia instructi alacriter exeamus e caduco carnis nostrae tugurio.

51. *Et ecce, velum.* Quod scissuram veli solis defectui Lucas permiscet, quasi ante Christi mortem contigerit, ordinis est inversio: neque enim (ut saepius visum est) temporum momenta exacte observant Evangelistae. Nec vero consentaneum fuit, nisi peracto expiationis sacrificio velum scindi: quia tunc Christus verus et aeternus Sacerdos, abolitis legalibus figuris, sanguine suo nobis ad coeleste Sanctuarium viam patefecit, ut non stemus iam procul in atrio, sed libere in Dei conspectum prodeamus. Quam diu enim duravit umbratilis cultus, velum oppositum erat terreno Sanctuario, quod inde non pedes modo populi, sed oculos etiam arceret. Christus autem deleto chirographo, quod nobis contrarium erat (Col. 2, 14.), obstaculum omne abrupit, ut ipso mediatore freti simus omnes regale sacerdotium. Ideo veli scissura non modo ceremoniarum, quae sub Lege vigebant, abrogatio fuit, sed quaedam coelorum apertio, ut nunc familiariter Deus Filii sui membra ad se invitet. Interea admoniti fuerunt Iudaei, finem externis sacrificiis esse impositum, nullum posthac veteris sacerdotii usum fore: etiamsi staret templi aedificium, non amplius illic consueto ritu colendum esse Deum: sed quia iam umbrarum substantia et veritas completa erat, figuras legales in spiritum conversas esse. Quanquam enim visibile sacrificium obtulit Christus, spiritualiter tamen (ut docet Apostolus in Epistola ad Hebraeos cap. 9, 14.) aestimandum est, ut eius pretium et fructus constet. Sed miseris nihil profuit externum Sanctuarium rupto velo nudari, quia salvificae lucis conspectum interius suae infidelitatis velum ademit. Quod de terrae motu et petrarum fissura additur apud Matthaeum, eodem momento factum esse mihi probabile est. Porro hoc modo non solum terra suo opifici testimonium reddidit, sed testis etiam citata est contra perditae gentis duritiem: nam hinc apparuit, quam prodigiosa esset obstinatio, quam nec terrae concussio nec lapidum fissura movit.

52. *Et monumenta aperta sunt.* Hoc quoque speciale portentum fuit, quo testatus est Deus, Filium suum mortis carcerem ingredi, non ut illic clausus maneret, sed ut omnes educeret, qui captivi tenebantur. Nam quo tempore in Christi persona spectata fuit contemptibilis carnis infirmitas, magnifica et divina mortis eius virtus ad inferos usque penetravit. Haec ratio est, cur sepulcro mox claudendus alia sepulcra aperuerit. Dubium tamen est, an haec sepulcrorum apertio contigerit ante resurrectionem: nam sanctorum resurrectio, quae paulo post subiicitur, meo iudicio ipsam Christi resurrectionem sequuta est. Absurdum enim est, quod interpretes quidam divinant, vivos et spirantes triduo latuisse in sepulcris. Mihi quidem probabile videtur, Christo mortuo fuisse statim aperta sepulcra: quum autem resurrexit, quosdam piorum recepto spiritu egressos esse, et in urbe fuisse conspectos. Nam ideo primogenitus ex mortuis et primitiae resurgentium vocatur Christus (I. Cor. 15., 20. Col. 1, 18.), quia morte sua inchoavit novam vitam, resurrectione vero perfecit; non quod mortui ipso moriente protinus revixerint, sed quia mors eius vitae origo fuit et initium. Optime igitur congruit haec ratio, quum sepulcrorum fractura praesagium esset novae vitae, fructum ipsum vel effectum apparuisse triduo post, quia Christus resurgens alios ex sepulcris comites secum eduxit.

Porro hoc signo ostensum fuit, eum sibi privatim nec mortuum esse, nec resurrexisse, sed ut vitae odorem in omnes fideles spiraret. Hic tamen nascitur quaestio, cur tantum quosdam resurgere voluerit Deus, quum peraeque ad omnes fideles attineat resurrectionis Christi societas. Respondeo, quia nondum maturum erat tempus, quo totum Ecclesiae corpus aggregaretur ad caput suum, editum in paucis specimen fuisse novae vitae, quae omnibus speranda est. Scimus enim, Christum hac lege receptum fuisse in coelos, ut vita membrorum eius adhuc sit abscondita, donec manifestetur eius adventu. Verum ut se alacrius piae mentes in spem erigerent, resurrectionem, quae futura est omnium communis, in paucis quibusdam delibari utile fuit. Altera quaestio difficilior, quid postea factum sit istis sanctis: nam absurdum videtur, ex quo semel in consortium novae vitae a Christo admissi fuerant, rursus in pulverem reversos. Verum sicuti non facilis est, nec prompta solutio, ita anxie laborare nihil attinet in re cognitu non necessaria. Diu in hominum coetu fuisse versatos verisimile non est: quia tantum ad breve tempus conspici opòrtuit, ut in illo speculo vel imagine manifesta esset Christi virtus. Quum autem Deus apud vivos spem coelestis vitae confirmare voluerit in illorum persona, nihil absurdi erit, si dicamus eos, hoc officio defunctos, iterum quievisse in suis sepulcris. Verisimilius tamen est, vitam, qua donati sunt, non fuisse deinde illis ademptam: nam si mortalis fuisset, solidae resurrectionis documentum esse non poterat. Porro quanquam totus mundus resurget, ac Christus non minus impios ad iudicium suscitabit, quam fideles ad salutem: quia tamen in gratiam Ecclesiae proprie resurrexit, merito non nisi sanctos tanto honore dignatus est, ut simul cum ipso resurgerent. Quod Hierosolymam Matthaeus honorifice *sanctam urbem* nominet, non civium meritis tribuit hoc elogium (scimus enim tunc omnibus scelerum inquinamentis fuisse refertam, ut spelunca potius latronum esset): sed quum divinitus electa esset, donec palam fieret eius reprobatio, nullis hominum corruptelis deleri potuit, quae in Dei adoptione fundata erat, sanctitas. Vel, si quis brevius malit, ex parte hominum profana, ex parte Dei sancta fuit, usque ad templi excidium vel pollutionem, quae non multo post Christum crucifixum contigit.

54. *Centurio vero.* Quum Lucas planctum populi commemoret, non solus Centurio cum suis militibus Christum agnovit Dei Filium, sed hoc diserte referunt de ipso Evangelistae amplificandi causa: quia mirum sit profanum hominem, nec in Lege educatum, sed verae pietatis expertem, tale ex signis quae videbat iudicium fecisse. Quae comparatio ad damnandum urbis stuporem non parum valet: nam praeter tenue vulgus, nullos ex Iudaeis concussa et tremente mundi machina fuisse motos, horribilis amentiae signum fuit. Quanquam Deus in tam crassa coecitate, quae de Filio suo edebat testimonia latere passus non est. Ergo non tantum vera religio oculatos reddidit puros Dei cultores, ut sentirent Christi gloriam e coelo illustrari, sed ipse naturae sensus exteros homines, et quidem milites fateri coegit, quod neque ex Lege neque ex magistris didicerant. Quia Marcus dicit, Centurionem sic loquutum, quod Christus magno clamore emisso exspiravisset, putant quidam interpretes notari insolitum vigorem, qui ad mortem usque integer perstiterat: et sane quum fere exsangue esset Christi corpus, hoc humano more accidere non potuit, ut laterum et arteriae vis ad sonorum clamorem

suppeteret. Ego tamen potius constantem in Dei nomine invocando perseverantiam a Centurione laudatam esse puto. Quanquam non solus Christi clamor eum induxit, ut de eo honorifice sentiret: sed quia videbat insignem eius virtutem cum coelestibus miraculis congruere, haec illi expressa fuit confessio. Caeterum quod Deum timuisse dicitur, non ita exponi debet, quasi penitus resipuerit. Tantum subitus et evanidus impetus fuit, ut saepe contingit vanos homines et mundo deditos percelli Dei timore, dum formidabilem suam potentiam exserit: sed quia non subest viva radix, protinus securitatem obducere, quae sensum illum exstinguat. Non fuit igitur mutatus Centurio, ut se Deo in reliquum vitae tempus addiceret, sed tantum Deitatis Christi momentaneus praeco fuit. Quod autem apud Lucam habetur tantum dixisse, *vere hic homo iustus erat*, tantundem valet acsi aperte exprimeret, esse Dei Filium, sicut alii duo Evangelistae narrant. Nam passim fama percrebuerat, affectum fuisse Christum supplicio, quia se pro Filio Dei gereret: nunc dum iustitiae laudem ei tribuit Centurio, eumque a crimine asserit, Filium Dei simul fatetur: non quod distincte intelligeret, quomodo genitus esset Christus ex Deo Patre, sed quia divinum aliquid in eo esse non dubitat, quodque documentis convictus non vulgarem esse hominem, sed divinitus excitatum statuit. Quod ad turbas spectat, pectora tundendo, piaculi reatum deprecatae sunt, quod sentirent piaculum iniusta et nefanda caede publice contractum esse. Sed quia non ultra progressae sunt, nihil illis profuit suus planctus: nisi forte quibusdam melioris poenitentiae initium vel praeparatio fuit. Sed quia tantum lamentatio nobis describitur, quam Deus in Filii sui gloriam extorsit, discamus hoc exemplo, parum aut nihil esse, si quis ex praesenti Dei potentia horrorem concipiat, donec sedata consternatione in corde tranquillo resideat Dei timor.

55. *Erant autem ibi mulieres.* Hoc additum fuisse interpretor, ut sciamus, quum huc et illuc fuga dilapsi essent discipuli, quosdam tamen ex illorum coetu retentos a Domino fuisse testes. Quanquam autem Ioannes Apostolus a cruce non discessit, nulla tamen hic fit eius mentio: sed tantum laudantur mulieres, quae Christum ad mortem usque comitatae sunt, quod viris trepide fugientibus, clarius enituit singularis earum pietas erga magistrum. Raro enim studii ardore praeditas fuisse necesse est, quae, tametsi nihil praestare officii possent, in extremis tamen probris positum reverenter colere non destiterunt. Neque tamen viros omnes fugisse, ex Luca colligimus: quia dicit, *omnes eius notos procul stetisse.* Sed mulieres non sine causa potissimum celebrant Evangelistae, quod viris praeferri dignae essent. Meo quidem iudicio tacita comparatio graviter Apostolos perstringit. De ipso corpore loquor: nam quia unus tantum residuus manserat, de eo (sicuti nuper dixi) tres Evangelistae tacent. Fuit autem electis testibus hoc valde probrosum, ab eo spectaculo se subducere, ex quo pendebat mundi salus. Itaque dum postea Evangelium promulgarunt, praecipuum historiae caput a feminis mutuari oportuit. Quod nisi ingenti malo mirabiliter occursum esset Dei providentia, redemptionis notitia se et nos privassent. Caeterum quanquam in feminis non videtur tanta esse auctoritas, si tamen expendimus, quanta Spiritus virtute contra illam tentationem suffultae fuerint, non erit cur vacillet fides nostra, quae in Deum verum testimonii auctorem recumbet. Interea notemus, incredibili

Dei bonitate factum esse, ut ad nos usque manaret Evangelium de expiatione, qua nobis reconciliatus fuit Deus. Nam in communi eorum defectione, quos aliis praecurrere decebat, quosdam ex medio grege animavit Deus, qui se a trepidatione colligerent, futuri nobis eius historiae testes, sine cuius fide salvi esse non possumus. De ipsis porro mulieribus iterum mox aliquid dicendum erit: in praesentia unum obiter notare sufficiat, studio discendi a patria fuisse abductas, ut assidue penderent ex ore Christi, nec labori aut facultatibus perpecisse, modo salvifica eius doctrina fruerentur.

(213.) MATTH. XXVII. 57. Quum autem vespera esset, venit homo dives ab Arimathaea, nomine Ioseph, qui et ipse discipulus erat Iesu. 58. Hic accessit ad Pilatum, et postulavit corpus Iesu: tunc Pilatus iussit reddi corpus. 59. Et quum accepisset corpus Ioseph, involvit illud sindone munda, 60. Posuitque illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra, et advoluto magno lapide ad ostium monumenti, abiit. 61. Erat autem ibi Maria Magdalene et altera Maria, sedentes contra sepulcrum.

MARC. XV. 42. Et quum iam esset vespera (quoniam erat parasceve, quae praecedit Sabbatum), 43. Venit Ioseph (*ortus ex civitate*) Arimathaea, honestus decurio, qui et ipse erat exspectans regnum Dei: et sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, et petiit (*ab eo*) corpus Iesu. 44. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus esset: et arcessito ad se Centurione, interrogavit illum, an iamdudum mortuus fuisset. 45. Et re cognita ex Centurione, donavit corpus ipsi Ioseph. 46. Et is mercatus sindonem, depositum eum involvit sindone, et posuit in monumento, quod erat excisum e petra: et advolvit lapidem ad ostium monumenti. 47. Maria vero Magdalene et Maria Iose spectabant, ubi poneretur.

LUC. XXIII. 50. Et ecce vir nomine Ioseph decurio, vir bonus et iustus. 51. Hic non consenserat consilio ac facto eorum, (*oriundus*) ab Arimathaea urbe Iudaeorum, qui exspectabat et ipse regnum Dei. 52. Hic accessit ad Pilatum, et postulavit corpus Iesu. 53. Et depositum involvit sindone, et posuit illud in monumento, quod erat in petra excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat. 54. E

dies erat parasceve, et Sabbatum illucescebat. 55. Subsequutae autem mulieres, quae cum eo venerant a Galilaea, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus eius. 56. Reversae vero paraverunt aromata et unguenta: ac Sabbato quidem quieverunt secundum praeceptum.

Subiicitur nunc Christi sepultura, quasi medius transitus ab ignominia crucis ad resurrectionis gloriam. Voluit quidem Deus alia etiam causa Filium suum sepeliri, ut ita melius testatum fieret, vera morte pro nobis esse defunctum. Sed hic interim finis praecipue spectandus est, quod hoc modo aboleri coeperit maledictio, quam ad breve tempus susceperat: neque enim vulgari more proiectum fuit eius cadaver in foveam, sed in sepulcro exciso honorifice conditum. Quanquam autem tunc adhuc ante oculos versata est carnis infirmitas, nec divina virtus Spiritus ante resurrectionem lucide conspecta est: voluit tamen Deus hoc quasi praeludio adumbrare, quod paulo post facturus erat, ut Filium suum mortis victorem magnifice supra coelos eveheret.

Matth. 57. *Quum autem vespera esset.* Intellige Iosephum non sub crepusculum venisse, sed ante occasum solis, ut citra sabbati violationem hoc pietatis officium magistro praestaret: nam initium sabbati erat ab illa vespera. Ergo necesse fuit Christum ante noctis tenebras in sepulcro deponi. Porro a Christo mortuo usque ad sabbati observationem tres horae liberae restabant. Quanquam autem Ioannes non solius Iosephi meminit, sed Nicodemum quoque illi adiungit comitem: quia tamen solus ipse suscepit negotium a principio, et Nicodemus ipsum ducem et auctorem tantum sequutus est, tribus Evangelistis in brevi narratione satis fuit, quid ab ipso uno gestum sit referre. Iam etsi rara laude dignus fuit hic Iosephi affectus, primo tamen nobis consideranda est Dei providentia, quod hominem inter suos nobilem et eximiae dignitatis elegit, qui sepulcri honore probrum crucis tegere inciperet. Et sane quum totius gentis invidiae et odio, quum ingentibus periculis se exponeret, non dubium est, arcano Spiritus instinctu tantum fiduciae sumpsisse: nam licet ante unus fuisset ex Christi discipulis, nunquam tamen libere et palam profiteri fidem suam ausus fuerat. Nunc dum in Christi morte spectaculum desperationis plenum occurrit, quod etiam viriles animos frangere posset, unde illi repente tam generosa animositas, ut inter summos terrores nihil metuens, longius quam rebus pacatis progredi non dubitet? Sciamus ergo, divinitus per manum Iosephi sepultum fuisse Dei Filium. Huc etiam referri debent, quae hic notantur circumstantiae. Pietas Iosephi et vitae integritas laudantur, ut discamus in Dei servo agnoscere opus divinum. *Divitem* fuisse Evangelistae referunt, ut sciamus, mira animi celsitudine superatum fuisse obstaculum, quod alioqui eum coegisset retrorsum cedere. Nam, ut superbi sunt divites, nihil difficilius est illis quam sponte vulgi contemptum subire. Scimus autem, quam sordida et infamis fuerit opera, crucifixi hominis cadaver e manu carnificis suscipere. Ad haec quo splendidior ei fuit fortuna, cautior etiam fuisset ac timidior (ut solent homines divitiis suis addicti discrimen omne fu-

gere), nisi e coelo indita fuisset illi audacia. Ascribitur etiam dignitas ordinis, quod *decurio* fuerit, vel *senator*, ut hac quoque in parte reluceat Dei virtus: quia non ex obscura plebe suppositus est, qui raptim et clanculum Christi corpus defoderet, sed ex alto honoris gradu excitatus fuit huius officii minister. Nam quo minus credibile erat, illum pietatis cultum Christo paratum esse, eo clarius apparuit hoc totum Dei consilio et manu gubernari. Docemur autem hoc exemplo, tantum ab excusatione abesse divites, si Christum honore suo fraudent, ut duplicis culpae potius rei sint, dum stimulos, quibus incitari eos decebat, convertunt in obstacula. Fateor quidem hoc nimis consuetum esse et vulgare, ut se a iugo subducant, qui videntur prae aliis excellere, ut delicati sint ac molles, ut nimium providi et timidi: sed nobis ineunda est longe diversa ratio, nisi opes et honores adiumenta sint ad colendum Deum, nos illis perperam abuti. Circumstantia temporis docet, quam facile sit Deo corrigere pravos metus, qui nos ab officio impediunt. Quum ante non auderet Ioseph, rebus dubiis ingenue se Christi discipulum profiteri, nunc, ubi maxime ardet hostium furor, et saevitia grassatur, animum colligit, ut in apertum discrimen se coniicere non dubitet. Videmus ergo, ut Dominus momento corda formet in novos affectus, ac erigat spiritu fortitudinis, qui prius collapsi erant. Caeterum si pio honorandi Christi studio tantum fiduciae sumpsit Ioseph, quum mortuus in cruce penderet, nisi hodie, postquam resurrexit a mortuis, idem saltem eius glorificandi viget in cordibus nostris zelus, vae nostrae socordiae.

Marc. 43. et Luc. 51. *Qui et ipse erat exspectans regnum Dei.* Hoc praecipuo elogio ornatur Ioseph, quod exspectaret regnum Dei. Laudatur quidem etiam a iustitia, sed exspectatio haec regni Dei iustitiae radix et origo fuit. Per *regnum Dei* intellige promissam in Christo instaurationem. Nam ordinis integritas, quam ubique Prophetae adventu Christi futuram promiserant, stare non potest, nisi quum Deus homines dissipatos sub imperium suum colligit. Hac itaque nota commendatur pietas Iosephi, quod in statu perdito spem redemptionis aluerit, quae a Deo promissa erat. Hinc etiam nascitur timor Dei, et sancte recteque vivendi studium, neque enim fieri potest, ut se Deo quisquam addicat, nisi qui eum sperat sibi liberatorem fore. Notemus autem, quum omnibus Iudaeis promiscue destinata esset salus in Christo, eiusque promissio omnibus communis esset, Spiritum sanctum non nisi de paucissimis testari, quod hic audivimus de Iosepho. Unde apparet, incomparabilem Dei gratiam maligna totius fere populi oblivione fuisse tunc sepultam. Volitabat quidem passim in linguis omnium de futuro Christi adventu iactantia: sed paucorum animis infixum erat Dei foedus, ut fide ad spiritualem renovationem assurgerent. Horrendus sane fuit ille stupor: ideoque non mirum, si pura religio obsoleverat, exstincta salutis fide. Utinam vero non similis esset huius infelicis saeculi corruptela. Apparuit semel Christus Iudaeis et toti mundo Redemptor, ut Prophetarum vaticiniis testatum fuerat: rebus ex confusa dissipatione in rectum et legitimum statum compositis, regnum Dei erexit: tempus militiae nobis praescripsit, quo patientiam nostram exerceat, donec iterum e coelo adveniat perfector eius regni, quod inchoavit. Quotusquisque ad eam spem vel mediocriter aspirat? An non perinde terrae affixi sunt fere omnes, acsi nulla pro-

missa esset resurrectio? Verum, utcunque maior pars scopi sui oblita huc et illuc diffluat, meminerimus hanc esse propriam fidelium virtutem, quae sursum sunt quaerere: ac praesertim ex quo Dei gratia illuxit per Evangelium erudiens nos, ut, abnegata impietate et mundanis concupiscentiis, sobrie, iuste et pie vivamus in praesenti saeculo, exspectantes beatam spem et illustrationem gloriae magni Dei. Ep. ad Titum, cap. 2, 11. 12. 13.

59. *Et quum accepisset corpus.* Brevius sepulturam perstringunt tres Evangelistae: ideoque de aromaticis unguentis nullus apud eos sermo, quae solus Ioannes celebrat: tantum sindonem mundam a Iosepho emptam fuisse narrant. Unde colligimus, honorifice fuisse sepultum. Nec vero dubium est, hominem divitem, quum sepulcrum suum Domino cederet, in reliquis etiam decorum splendorem et ornatum praestitisse. Et hoc etiam arcana Dei providentia magis quam meditato hominum consilio accidit, ut novum et adhuc purum sepulcrum nactus sit Dominus, qui primogenitus est ex mortuis, et primitiae resurgentium. Deus itaque hoc symbolo Filium suum a toto generis humani grege distinxit, et vitae novitatem proposuit in sepulcro ipso.

61. *Erat autem ibi Maria Magdalene.* Marcus et Matthaeus tantum narrant, mulieres spectasse quid fieret, ac notasse locum ubi positum fuit corpus. Lucas vero consilium etiam simul exprimit, quod scilicet reversae in urbem paraverint aromata et unguenta, ut biduo post funus suo ordine celebrarent. Unde cognoscimus, meliori odore perfusas fuisse earum mentes, quem Dominus in morte sua spiravit, ut eas ad sepulcrum suum adductas altius extolleret.

(214.) MATTH. XXVII. 62. Postera autem die, quae sequitur Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisaei ad Pilatum, 63. Dicentes, Domine, recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc vivens, Post tres dies resurgam. 64. Iube ergo muniri sepulcrum usque ad tertium diem, ne forte veniant discipuli eius nocte, ut furentur eum, dicantque plebi, Surrexit a mortuis: et erit novissimus error peior priore. 65. Ait illis Pilatus, Habetis custodiam: ite, munite sicut scitis. 66. Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, obsignato lapide, adhibitis custodibus.

Matth. 62. *Postera autem die.* In hac narratione non tam Matthaeo propositum fuit ostendere, quam obstinato furore Christum persequuti sint scribae et sacerdotes, quam nobis velut in speculo repraesentare incredibilem Dei providentiam in resurrectione Filii sui probanda. Conspirant inter se homines astuti, certe in fraudibus et perfidia exercitati, et rationem excogitant, qua memoriam exstinguant hominis mortui. Nam se nihil profecisse vident, nisi opprimant resurrectionis fidem. At vero dum id conantur, eam quasi

ex professo in lucem notitiae producunt. Certe obscurior fuisset Christi resurrectio, vel saltem eius negandae maior illis fuisset libertas, nisi testes curassent ad sepulcrum locandos. Videmus ergo, ut Dominus homines versutos non solum frustretur, sed etiam propriis consiliis tanquam laqueis intortos in suum obsequium trahat et cogat. Indigni quidem erant Christi hostes, quibus patefieret eius resurrectio: sed illorum impudentiam coargui oportuit, et maledicendi praetextum illis detrahi, imo convinci ipsorum conscientias, ne ignorantia excusabiles forent. Interea hoc notemus, Deum, quasi mercede conductos haberet, eorum opera ad illustrandam Christi gloriam usum esse, quia nullus ad eam negandam mentiendi color relictus illis fuit, reperto vacuo sepulcro: non quod a vesana sua improbitate destiterint, sed hoc locuples apud omnes recto sanoque iudicio praeditos testimonium fuit, Christum resurrexisse, cuius corpus sepulcro inclusum, quum milites undique obseptum servarent, repertum non fuit.

63. *Recordati sumus quod impostor.* Divino instinctu haec illis suggesta fuit cogitatio, non tantum ut iustam sceleris ultionem de ipsis sumeret Dominus (quemadmodum coecis tormentis mentes sibi male conscias subinde exagitat), sed praecipue ut impuras ipsorum linguas frenaret. Interea rursum perspicimus, quantus stupor impios occupet, ubi fascinati sunt a Satana. *Impostorem* adhuc vocant, cuius divina virtus et gloria nuper tot miraculis refulsit. Hoc certe non fuit oppedere nubibus, sed solis obscurationem ridendo contra os Dei (ut ita loquar) conspuere. Talibus exemplis docemur, mature nobis pia modestaque attentione considerandam esse Dei gloriam, ubi se profert, ne duritiem nostram sequatur bruta et horribilis excoecatio. Quanquam autem prima specie durum hoc et absurdum videtur, quod tam proterve impii Christo mortuo insultant: ne haec licentia nos conturbet, prudenter semper dispicere convenit, quorsum Dominus eam reflectat. Videntur sibi impii totam Christi doctrinam cum miraculis una ista, quam superbe evomunt, blasphemia obruere: atqui Deus non aliter quam per ipsos Filium suum a sinistra imposturae nota vindicat. Quoties ergo suis calumniis omnia pervertere parabunt impii, et sese in effrenem maledicentiam proiicient, aequis et sedatis animis exspectemus, dum lucem eliciat Deus ex tenebris.

65. *Habetis custodiam.* His verbis significat Pilatus, se eorum arbitrio permittere, ut milites in excubiis statuant. Quo permissu magis fuerunt constricti, ne quibus cavillis effugerent: quanquam enim sine pudore Christo post resurrectionem obstrepere ausi sunt, signatorio tamen annulo Pilati os sibi magis obturarunt quam sepulcrum.

SECTIO XX. (215—222.)

CHRISTI RESURRECTIO ET ASCENSIO.

(215.) MATTH. XXVIII. 1. Vespera autem Sabbatorum, quae lucescit in primam Sabbatorum, venit Maria Mag-

dalene, et altera Maria, ut viderent sepulcrum. 2. Et ecce, terrae motus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de coelo, et accedens devolvit lapidem ab ostio, sedebatque super eum. 3. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, et vestimentum eius candidum sicut nix. 4. Prae timore autem eius concussi sunt custodes, et facti sunt velut mortui. 5. Respondens autem angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos: scio enim, quod Iesum, qui crucifixus est, quaeritis. 6. Non est hic: surrexit enim, sicut dixit: venite, videte locum, ubi positus erat Dominus. 7. Et cito euntes dicite discipulis eius, quod surrexit a mortuis: et ecce praecedit vos in Galilaeam: ibi eum videbitis, ecce dixi vobis.

MARC. XVI. 1. Et quum praeterisset Sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Iacobi et Salome emerunt aromata, ut venirent et ungerent eum. 2. Et summo diluculo primi diei Sabbatorum veniunt ad monumentum exorto sole. 3. Dicebantque inter sese, Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? 4. Et quum respexissent, vident, quod revolutus esset lapis: nam erat magnus valde. 5. Et ingressae in monumentum viderunt adolescentem sedentem a dextris, amictum stola candida: et expaverunt. 6. At ille dicit eis, Ne expavescatis: Iesum quaeritis Nazarenum, qui fuit crucifixus: surrexit, non est hic: ecce locus, ubi posuerant illum. 7. Sed abite, dicite discipulis eius et Petro, quod ille praecedit vos in Galilaeam: illic eum videbitis, sicut dixit vobis.

LUC. XXIV. 1. Prima autem die Sabbatorum profundo diluculo venerunt ad monumentum, portantes quae paraverant aromata, et nonnullae cum illis. 2. Repererunt autem lapidem revolutum a monumento. 3. Et ingressae non invenerunt corpus Domini Iesu. 4. Et factum est, dum mente consternatae essent de hoc, ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgurantibus. 5. Quum autem essent expavefactae, et inclinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quaeritis viventem cum mortuis? 6. Non est hic, sed surrexit: recordamini, ut dixerit vobis, quum adhuc esset in Galilaea, 7. Dicens, quod oporteret Filium hominis tradi

in manus hominum sceleratorum, et crucifigi, et die tertio resurgere. 8. Et recordatae sunt verborum eius.

Iam ventum est ad redemptionis nostrae clausulam. Nam hinc exsurgit viva nostra cum Deo reconciliationis fiducia, quod Christus mortis victor ex inferis emersit, ut novae vitae potestatem penes se esse ostenderet. Quare Paulus merito dicit (I. Cor. 15, 14.), nullum fore Evangelium, et spem salutis irritam ac evanidam, nisi teneinus Christum ex mortuis resurrexisse. Nam ita demum parta nobis fuit iustitia, et patefactus in coelum ingressus, denique adoptio nostra sancita, dum Christus, resurgendo Spiritus sui potentiam exserens, Filium Dei se probavit. Quanquam autem aliter, quam carnis nostrae sensus expeteret, resurrectionem suam patefecit, haec tamen quae illi placuit ratio nobis quoque optima videri debet. Sine teste egressus est e sepulcro, ut locus vacuus primum indicium foret, deinde mulieribus per angelos nuntiari voluit se vivere: paulo post illis apparuit, ac tandem Apostolis, idque saepius. Ita paulatim suos pro eorum modulo ad pleniorem notitiam deduxit. Quod autem initium fecit a mulieribus, nec modo se illis visendum exhibuit, sed iniunxit etiam apud Apostolos Evangelii praeconium, ut illorum quasi magistrae forent: in eo primum castigatus fuit Apostolorum torpor, qui pavore fere iacebant exanimes, quum feminae sedulo ad sepulcrum properarent, quibus etiam non vulgaris merces repensa fuit. Etsi enim vitio non carebat ungendi Christi consilium, quasi adhuc esset mortuus, earum tamen infirmitati ignoscens singulari ipsas honore dignatus est, munus Apostolicum viris ereptum ad breve tempus resignans. Atque hoc modo specimen eius, quod Paulus docet (I. Cor. 1, 27.), exhibuit, nempe quod eligat quae stulta sunt ac debilia in mundo, ut carnis altitudinem humiliet. Nec vero nos aliter rite comparati erimus ad hoc fidei nostrae caput discendum, nisi omni fastu deposito dociles nos mulierum testimonio subiicimus: non quod fides nostra tam angustis finibus clausa manere debeat, sed quia Dominus, ut obedientiam nostram probet, stultos fieri nos velit, priusquam ad sua mysteria plenius cognoscenda admittat. Quod ad historiam pertinet, Matthaeus tantum dicit, *duas Marias venisse ut viderent sepulcrum:* Marcus Salomen tertiam adiungens dicit, *emisse aromata ut ungerent corpus:* ex Luca autem colligitur, non duas modo vel tres, sed complures venisse. Sed hoc sacris scriptoribus scimus esse usitatum, ut paucos tantum ex maiore numero exprimant. Probabilis etiam coniectura est, Mariam Magdalenam cum altera comite, (sive praemissa fuerit, sive sponte praecurrerit) ante alias ad sepulcrum accessisse. Atque hoc videntur innuere Matthaei verba, quod *videndi causa duae illae venerint:* quia nisi ex aspectu non constabat ratio Christi ungendi. Interea quod in animo habebant praestare officium subticet: quia hoc unum maxime propositum erat, de resurrectione testari. Quaeritur tamen, quomodo studium hoc mulierum, quod superstitione mixtum erat, Deo placuerit. Ego vero non dubito, quin morem ungendi mortuos a Patribus acceptum ad suum finem retulerint, ut consolationem in mortis luctu ex spe futurae vitae peterent. Peccasse quidem fateor, quod non statim mentes suas extulerint ad illam praedictionem, quam ex

ore magistri audierant: sed quia retinent generale principium de ultima resurrectione, ignoscitur defectus ille, qui totum actum (ut loquuntur) merito vitiasset. Sic Deus saepe paterna indulgentia sanctorum officia suscipit, quae non modo sine venia non placerent, sed iure etiam cum ignominia et poena repudiarentur. In eo igitur refulget mira Christi bonitas, quod benigne et comiter mulieribus vivus occurrit, quae perperam ipsum inter mortuos quaerebant. Quodsi illas frustra ad sepulcrum suum venire passus non est, certo statuere convenit, si quis fide nunc ad eum aspiret, minime frustratum iri: quia non impediet locorum distantia, quin potiantur ipso fideles, qui coelum et terram Spiritus sui virtute implet.

Marc. 1. *Et quum praeterisset Sabbatum.* Idem valet quod habetur apud Matthaeum, *Vespera quae lucescit in primam diem Sabbatorum:* item apud Lucam, *prima die Sabbatorum.* Nam quum sciamus, Iudaeos a primis noctis tenebris diem fuisse exorsos, intelligunt omnes, finito Sabbato de sepulcro visendo mulieres inter se consilium cepisse, ut illuc ante auroram venirent. *Primam diem Sabbatorum* duo Evangelistae nominant, quae ordine prima erat inter duo Sabbata. Quod alii verterunt *unam*, erroris causam multis praebuit ob linguae hebraicae inscitiam: nam quum אחד nunc *unum* significet, nunc *primum*, Evangelistae (ut in pluribus aliis locis) hebraicam phrasin sequuti μίαν dixerunt. Ego vero (ne ambiguitas falleret) eorum mentem clarius exposui. Sed in emptione aromatum a Marci verbis nonnihil dissidet Lucae narratio, quod in urbem reversae paraverint aromata: deinde secundum praeceptum Legis quieverint uno die, antequam iter ingressae sint. Sed Marcus duas res diversas eodem contextu referens tempora minus accurate quam Lucas distinguit: nam quod prius actum erat, una cum profectione miscet. In re quidem ipsa optime conveniunt, quod sacra quiete defunctae adhuc inter noctis tenebras domo egressae sint, ut sub primum diluculum ad sepulcrum accesserint. Iterum vero memoria tenendum est quod prius attigi, ritum ungendi mortuos, licet multis profanis gentibus communis foret, apud solos Iudaeos legitimo fuisse in usu, quibus a patribus traditus fuerat, ut se in fide resurrectionis exercerent. Cadaver enim sensu privatum condire sine hoc respectu frigidum et inane solatium fuisset, sicut Aegyptios scimus, hac in parte anxie fuisse operosos sine ullo profectu. Atqui Deus hoc sacro symbolo Iudaeis vitae imaginem in morte repraesentabat, ut se ex putredine et pulvere novum vigorem recepturos sperarent. Porro Christi resurrectio sicuti vivifico suo odore penetravit omnia sepulcra, ut vitam in mortuos spiraret, ita externas illas ceremonias abolevit. Quare non ipse adminiculis egebat, sed mulierum ruditas et inscitia, quia nondum probe tenebant, ipsum a corruptione immunem esse.

3. *Dicebantque inter se.* Hanc dubitationem solus Marcus exprimit: sed quum alii narrent lapidem ab angelo fuisse revolutum, facile colligitur, perplexas haesisse et consilii dubias, donec aditus Dei manu patefieret. Caeterum hinc discamus, zelo suo abreptas sine consilio illuc venisse. Lapidem sepulcro viderant opponi, qui ab ingressu quosvis arceret: cur id domi per otium non venit in mentem, nisi quia metu et admiratione attonitas ratio et memoria deficit? Sed quia pio fervore coecutiunt, vitium hoc illis Deus non imputat.

Matth. 2. *Et ecce terrae motus.* Pluribus signis gloriae suae praesentiam ostendit Dominus, ut ad reverentiam melius formaret sanctarum mulierum corda. Nam quia res non levis momenti erat, scire, partam esse a Filio Dei de morte victoriam (in quo vertitur salutis nostrae summa), scrupulos omnes eximi oportuit, ut divina maiestas palam et non obscure illarum oculis se offerret. *Factum* ergo *terrae motum* dicit Matthaeus, in quo sensibilis erat illa, quam dixi coelestis potentia. Atque hoc portento mulieres expergéfieri oportuit, ut nihil iam humanum vel terrestre conciperent, sed mentes suas extollerent ad novum et minime exspectatum Dei opus. In angeli quoque vestitu et forma, quasi per radios, Deitatis fulgur sese diffudit: ut sentirent, non esse hominem mortalem, qui facie hominis indutus prope astabat. Etsi enim ad immensam Dei gloriam nihil vel lucis coruscatio, vel nivis candor, quin etiam, si eum rite cognoscere cupimus, nullus fingendus est color: externis tamen notis se propinquum esse admonens, pro infirmitatis nostrae captu nos ad se invitat. Tantum sciendum est, visibilia praesentiae eius signa nobis offerri, ut eum invisibilem mentes nostrae apprehendant: sub corporeis formis gustum nobis praeberi spiritualis eius essentiae, ut spiritualiter eam quaeramus. Interea non dubium est, quin externis symbolis coniuncta fuerit interior quaedam efficacia, quae mulierum cordibus Deitatis sensum insculperet. Nam etsi initio obstupefactae sunt, patebit tamen ex contextu, collectis animis gradatim ita fuisse edoctas, ut praesentem Dei manum sentirent. Caeterum tres nostri Evangelistae dum compendio student, praetereunt quod fusius a Ioanne narratur capite 20. usque ad versum 12., quod scimus illis non esse insolitum. Hoc etiam diversum est, quod apud Matthaeum et Marcum unius tantum angeli fit mentio, quum Ioannes et Lucas duos ponant. Verum haec quoque repugnantiae species facile diluitur: quia scimus quam frequentes in Scriptura synecdochae passim occurrant. Conspecti ergo fuerunt duo angeli, primum Mariae, deinde aliis comitibus. Sed quia alter, qui loquendi partes sustinuit, praecipue ad se convertit illarum mentes, Matthaeo et Marco satis fuit eius legationem referre. Adde quod ubi dicit Matthaeus, *angelum super lapidem sedisse*, in his verbis est ὕστερον πρότερον: vel saltem neglecta est historiae series, quia non protinus apparuit angelus, sed quum suspensas et anxias mulieres rei novitas et admiratio teneret.

4. *Prae timore concussi sunt custodes.* Terruit custodes Dominus, acsi cauterium imprimeret eorum conscientiis, quod invitos cogeret divinam eius virtutem sentire: saltem hucusque valuit terror, ne secure eluderent, quae mox de resurrectione spargenda erat fama. Nam etsi linguas venales prostituere ipsos non puduit, coacti sunt tamen, vellent nollent, intus agnoscere quod apud homines improbe negabant. Nec vero dubium est quin, ubi liberior loquendi facultas erat, apud suos familiariter confessi fuerint, quod pecunia redempti non audebant vulgo proferre. Ac notandum est discrimen inter duas terroris species, quas Matthaeus inter se comparat. Territi fuerunt milites assueti ad tumultus, et pavore ita absorpti ut tanquam semimortui caderent: sed prostratos nulla virtus erexit, similis fuit mulierum pavor, sed consolatio mox sequuta animos prope defectos restituit, ut saltem melius aliquid sperare inciperent. Et certe consentaneum est, ut promiscue tam piis quam reprobis hor-

rorem metumque incutiat Dei maiestas, ut a facie eius sileat omnis caro. Sed ubi electos suos humiliavit Dominus ipse ac subegit, mox eorum formidinem mitigat, ne oppressi succumbant: neque id modo sed gratiae quoque suae dulcedine vulnus inflictum sanat: reprobos vero vel panico (ut loquuntur) metu exanimat, vel tabescere sinit sub lentis tormentis. Nam quod ad milites istos spectat, similes quidem fuerunt mortuis, sed absque serio affectu, sicuti mente alienati expavescunt quidem ad momentum, simul tamen obliviscuntur se timuisse: non quod prorsus deleta fuerit timoris memoria, sed quia illis effluxit viva illa et efficax divinae virtutis apprehensio, cui cedere coacti fuerant. Sed hoc praecipue tenendum est, quum peraeque timerent ut mulieres, non adhibitam fuisse medicinam, quae ipsorum timorem leniret. Solis enim mulieribus dixit angelus, *nolite timere:* materiam vero gaudii et securitatis illis proposuit in Christi resurrectione. Apud Lucam additur obiurgatio, quod *viventem quaerant cum mortuis:* perinde acsi aurem illis vellicaret angelus, ne amplius in sua desperatione torperent.

7. *Et cito euntes, dicite discipulis.* Hic mulieres extraordinario honore Deus ornat per angelum, quod praecipuum salutis nostrae caput apud ipsos quoque Apostolos promulgandum ipsis mandat. Apud Marcum nominatim iubentur nuntium hunc Petro afferre: non quia tunc dignitate excelleret, sed quia tam foeda eius defectio speciali consolatione opus habebat, ut sciret se non esse abdicatum a Christo, quamlibet turpiter ac scelerate lapsus esset. Iam ingressus fuerat sepulcrum, ac resurrectionis Christi vestigia conspexerat: sed honorem illi Deus negavit, quo paulo post dignatus est mulieres, ut audiret ex ore angeli, Christum resurrexisse. Et certe hinc apparet, quanto adhuc stupore laboraverit, quod trepidus iterum refugit in suas latebras, acsi nihil vidisset, quum Maria flens ad sepulcrum sederet. Quare non dubium est, quin ipsa et eius comites in angeli conspectu retulerint patientiae suae mercedem. Quod discipulos in Galilaeam arcessit angelus, ideo factum esse arbitror, ut Christus se pluribus patefaceret: scimus enim, diutius versatum esse in Galilaea. Et suis liberius spatium dare voluit, ut paulatim in ipso recessu animos colligerent. Deinde locorum consuetudo eos adiuvit, ut magistrum certius agnoscerent: nam modis omnibus confirmari oportuit, ne quid ad fidei certitudinem deesset. *Ecce dixi vobis.* Hac loquendi forma asseverat angelus, verum esse quod dixit. Hoc autem non a se profert, quasi primus esset auctor, sed Christi promissioni subscribit: ideoque apud Marcum ipsa Christi verba tantum reducit in memoriam. Lucas sermonem ulterius prosequitur, quod admoniti fuerint a Christo discipuli, ipsum crucifigi oportere, etc. eodem tamen sensu, quia mortem suam una cum resurrectione praedixerat. Additur etiam tunc, *recordatas fuisse verborum Domini:* quo docemur, quamvis male profecissent in Christi doctrina, eam tamen non periisse, sed fuisse suffocatam, donec maturo tempore germen proferret.

(216.) MATTH. XXVIII. 8. Et digressae celeriter a monumento cum timore et gaudio magno currebant, ut renuntiarent discipulis eius. Quum autem irent ad renuntian-

dum discipulis eius, 9. Tunc ecce Iesus occurrit illis, dicens, Avete. Illae autem accesserunt, et tenuerunt pedes eius, et adoraverunt eum. 10. Tunc ait illis Iesus, Nolite timere: ite, renuntiate fratribus meis, ut eant in Galilaeam: et ibi me videbunt.

MARC. XVI. 8. Et abeuntes cito fugerunt a monumento: habebat enim illas tremor et stupor, neque cuiquam quicquam dicebant: timebant enim. 9. Quum autem mane surrexisset primo die Sabbati, apparuit primum Mariae Magdalenae, de qua eiecerat septem daemonia. 10. Illa profecta renuntiavit iis, qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus. 11. Et illi quum audissent quod viveret, ac visus esset ab ea, non crediderunt.

LUC. XXIV. 9. Et egressae a monumento nuntiaverunt haec omnia ipsis undecim et caeteris omnibus. 10. Erat autem Maria Magdalena, et Ioanna, et Maria Iacobi, et caeterae, quae cum illis erant, quae haec dicebant Apostolis. 11. Et visa sunt apud illos ceu deliramentum verba earum, neque crediderunt eis. 12. Surgens autem Petrus cucurrit ad monumentum, et prospiciens vidit linteamina sola posita: et abiit, secum admirans, quod acciderat.

Matth. 8. *Et digressae celeriter.* Praetereunt tres Evangelistae quod de Maria Magdalena narrat Ioannes, illam scilicet nondum conspectis angelis in urbem redisse, ac flebiliter conquestam esse de corpore Christi sublato. Hic tantum de secundo in urbem reditu agitur, in quo ipsa et aliae comites nuntiarunt discipulis, Christum resurrexisse: quod tam voce ac testimonio angeli, quam Christi ipsius conspectu didicerant. Porro antequam Christus se ostenderet, iam currebant ad discipulos, sicuti iussae erant ab angelo: in itinere secunda confirmatio accessit, ut minus dubitanter asserere possent Domini resurrectionem. Dicit Matthaeus, *profectas esse cum timore et gaudio magno:* quibus verbis intelligit, exhilaratas quidem fuisse voce angeli, simul tamen fuisse metu perculsas, ut inter laetitiam et anxietatem aestuarent. Sic enim interdum contrarii affectus piorum corda occupant, et versant alternis vicibus, donec tandem pax Spiritus compositum statum afferat. Nam si fides in illis fuisset solida, subacto timore prorsus eas sedasset: nunc timor gaudio permixtus nondum recte angeli testimonio acquievisse demonstrat. Hic vero insigne misericordiae specimen exhibuit Christus, quod ita dubiis et trepidis occurrit, ut quod residuum erat dubitationis tolleret. Nonnihil tamen discrepant Marci verba, quod *fu-*

gerint tremore et stupore correptae, ut prae metu obstupescerent. Sed solutio non adeo difficilis est: quia quum animus esset angelo parere, non tamen suppetebat facultas, nisi Dominus ipse solvisset silentium. Verum in eo, quod sequitur, maior est repugnantiae species. Marcus enim non dicit, obviam illis fuisse Christum, sed tantum Magdalenae *apparuisse primo diluculo:* Lucas huius visionis in totum non meminit. Sed haec praetermissio, quum minime sit Evangelistis insolita, nobis absurda videri non debet, quod ad discrimen verborum Matthaei et Marci spectat, fieri potest ut Magdalena tanti boni compos fuerit ante alias, vel etiam per synecdochen ad omnes extendat Matthaeus, quod unius fuit proprium. Probabilius tamen est, solam nominari a Marco, quia primo Christi conspectu et peculiari modo prae aliis potita fuerit, interea eius comites suo ordine Christum vidisse: ideoque communiter hoc omnibus apud Matthaeum tribui. Fuit autem hoc admirabile bonitatis specimen, quod coelestem suam gloriam miserae feminae, quae a septem daemoniis possessa fuerat, Christus patefecit: et lucem novae aeternaeque vitae proferre volens, inde exorsus est, ubi nihil secundum hominem nisi contemptibile et pudendum. Sed hoc documento testatus est Christus, ubi semel gratiam erga nos suam exseruit, quam liberaliter eius cursum prosequi soleat, et simul omnem carnis superbiam deiecit.

9. *Tenuerunt pedes eius.* Videtur hoc cum verbis Ioannis non congruere, ubi testatur, prohibitam fuisse Mariam a Christi contactu. Sed facilis conciliatio est, quod Dominus Mariam videns, in pedum suorum amplexu et osculo nimis defixam esse, eam recedere iubeat: quia corrigenda erat superstitio, et monstrandus resurrectionis finis, a quo Mariam partim terrenus crassusque affectus, partim stultus fervor abstrahebat. Pedes vero suos primo congressu tangere passus est Dominus, ne quid ad certitudinem deesset. Itaque continuo post subiicit Matthaeus, ipsas *adorasse Dominum:* quod signum fuit non ambiguae notitiae.

10. *Tunc ait illis Iesus.* Timorem fuisse vitiosum colligimus, quo rursum Christus eas liberat: quanquam enim ex admiratione oriebatur, contrarius tamen erat tranquillae fiduciae. Ergo ut se attollant ad Christum mortis victorem, iubentur laeto esse animo. Sed iisdem verbis docemur, nunc demum rite a nobis cognosci Domini resurrectionem, si concepta fiducia gloriari audemus, eiusdem vitae non esse factos participes. Certe hucusque proficere debet fides nostra, ne timor praevaleat. Porro Christus iubens nuntiari hoc discipulis, hac legatione dissipatam Ecclesiam de integro collegit et collapsam erexit. Nam sicuti nos hodie praecipue vivificat resurrectionis fides, ita tunc oportuit vitam discipulis restitui, unde exciderant. Hic quoque notanda est incredibilis Christi humanitas, quod transfugas, qui eum turpiter deseruerant, fratrum nomine dignatur. Nec dubium est, quin tam blanda appellatione moerorem, quo sciebat ipsos graviter torqueri, lenire ultro voluerit. Caeterum quia non solos Apostolos fratrum loco complexus est, sciamus Christi mandato perlatum fuisse hunc nuntium, ut ad nos deinde manaret. Quare frigide audienda non est resurrectionis historia, quando iure fraternae necessitudinis ad percipiendum eius fructum Christus suo ore nos comiter invitat. Quod quidam interpretes sub *fratrum* nomine Christi cognatos intelligunt, eorum errorem satis superque re-

fellit contextus: quia diserte exprimit Ioannes, *Mariam venisse ad discipulos:* et mox sequitur apud Lucam, *venisse mulieres ad Apostolos.* Consentit etiam Marcus, *Mariam venisse* scribens, *atque haec dixisse lugentibus discipulis.*

Marc. 11. *Illi quum audissent.* Marcus unius tantum Mariae testimonium commemorat, mihi tamen persuasum est, ab omnibus communiter relata fuisse Christi mandata. Imo locus hic melius confirmat, quod nuper dixi, nihil dissidii esse inter Evangelistas, dum unus peculiariter Mariae Magdalenae assignat, quod secundum alios omnibus commune fuit, licet non aequali gradu. Turpis vero socordia discipulos constrictos tenebat, ut in memoriam non reducerent, completum esse quod ex Magistro saepius audierant. Si quid prius inauditum narrassent mulieres, merito in re incredibili earum sermoni non statim habita fuisset fides: sed nunc plus quam hebetes fuisse oportet, qui rem a Filio Dei toties promissam et testatam, ubi ab oculatis testibus completa esse narratur, pro fabula vel somnio ducunt. Adde quod quum ipsos sua incredulitas recta intelligentia privaverit, non modo respuunt veritatis lucem, sed tanquam deliramentum reiiciunt, sicuti docet Lucas. Hinc apparet tentationi ita succubuisse, ut fere omnis verborum Christi gustus eorum animis excidisset.

Luc. 12. *Surgens autem Petrus.* Mihi non dubium est, quin hic a Luca inversus sit historiae ordo, sicuti ex verbis Ioannis elicere promptum est: nec male, meo iudicio, resolvetur *currendi* verbum in tempus plusquamperfectum. Sciunt autem mediocriter in Scriptura versati, quam hoc usitatum sit Hebraeis, quae suo loco omissa erant, posterius referre. Atque hac circumstantia Lucas Apostolorum duritiem magis exaggerat, quod aspernati sint mulierum verba, quum tamen Petrus vacuum sepulcrum iam vidisset, ac manifesto resurrectionis signo in admirationem esset coactus.

(217.) MATTH. XXVIII. 11. Illis autem proficiscentibus, ecce, quidam e custodibus venerunt in civitatem, ac renuntiaverunt principibus sacerdotum omnia, quae acciderant. 12. Et congregati cum senioribus, consilio habito, pecuniam copiosam dederunt militibus, 13. Dicentes, Dicite quod discipuli eius nocte venerint, ac furati sint eum vobis dormientibus. 14. Et si hoc auditum fuerit sub Praeside, nos persuadebimus ei, et securos vos faciemus. 15. At illi accepta pecunia fecerunt, sicut erant edocti, et divulgatus est hic sermo apud Iudaeos usque in hodiernum diem.

Matth. 11. *Illis autem proficiscentibus.* Non modo credibile est, sed res ipsa ostendit, milites, quibus iniuncta erat sepulcri custodia, sic fuisse mercede corruptos, ut ad nutum sacerdotum mentiri parati essent. Res illis nota erat, nihil magis sacerdotes timere, quam ne fama obtineret, Christum triduo post mortem resur-

rexisse: sciebant ideo se illuc fuisse missos, ut servato cadavere famam illam exstinguerent. Homines ergo lucro addicti, imo quaestum undique captantes, postquam illis fructus suae diligentiae periit, rationem novam excogitant emungendae pecuniae. Quod autem dicit Matthaeus, *venisse ex illis quosdam*, incertum est an pauci astuti consilium ab aliis segregaverint, an vero missi fuerint communi omnium nomine. In hanc secundam partem magis inclinat coniectura, quia postea dicit Matthaeus non uni vel duobus, sed in genere datam fuisse militibus mercedem periurii. Certum quidem est, sive omnes simul conspiraverint, sive pars illorum, tamen ex crudeli et implacabili sacerdotum contra Christum odio praedam venatos esse: deinde quum scelere obstrictos tenerent, mala eorum conscientia ad extorquendam pecuniam fuisse abusos. Nam (quod sceleratis fere omnibus contingit) sacerdotes male sibi conscii, ut dedecus suum tegerent, milites largo pretio corrumpere coacti sunt. Porro hinc patet, reprobos, postquam se ad peccandum praecipites semel dederunt, novis subinde flagitiis implicari, idque dum pudorem suum tueri volunt apud homines, Dei offensa secure neglecta. Miseri isti non tantum largitione redimunt milites, sed etiamsi crimen in iudicium adductum fuerit, famam suam et caput noxae obiiciunt. Quid autem eos praeter sumptus iacturam ad tantum discrimen subeundum cogit, nisi quia obstinatus furor eos retrocedere non sinit, donec peccata peccatis accumulent?

15. ***Divulgatus est hic sermo.*** Hic vindictae Dei extremus fuit cumulus ad excoecandos Iudaeos, quod militum periurio sepulta fuit Christi resurrectio, et tam futile mendacium receptum. Atque hinc apparet voluntario errore fuisse deceptos, qui Christum resurrexisse non putabant, sicuti mundus sponte se ad ludendum offert Satanae imposturis. Neque enim, si quis tantum oculos aperuisset, longa inquisitione opus erat. Armati milites subreptum sibi fuisse dicunt Christi corpus ab imbelli, trepido, et exiguo, et inermi hominum grege. Quis coloris praetextus? Addunt, se dormientibus hoc esse factum. Unde igitur furatum divinant? Quodsi qua erat suspicio de discipulis, cur non vestigia sequuti sunt? cur nullum strepitum moverunt? Puerile ergo effugium hoc fuit, quod impune illis non cessisset, si cum recto et cordato Praeside fuisset negotium. Sed factum est Pilati conniventia, ut tanta improbitas evanuerit. Sicuti videmus quotidie accidere, ut profani iudices non multum satagant, ubi veritas fraude et malitia obruitur: quin potius, si nihil metuunt incommodi, cum perfidis nebulonibus colludere videntur. Quanquam autem hoc durum videri posset, quod Deus falsum hunc rumorem grassari passus sit ad exstinguendam Filii sui gloriam, iustae eius ultioni habendus est, qui debetur honor. Dignam enim fuisse illam gentem, quam nebulae luce privarent, hinc perspicimus, quod inane frivolumque mendacium tam cupide arripitur: deinde quia omnes fere impegerant in lapidem offensionis, obtenebrari oportuit oculos eorum, ne viderent calicem vertiginis ipsis propinari: denique in omne genus dementiae proiici, sicuti Iesaiae vaticinio praedictum erat (6, 8.). Neque enim Deus unquam tam stulta credulitate ipsos decipi passus esset, nisi ut privaret spe salutis, a quibus ipse contemptus fuerat Redemptor: sicuti eodem poenae genere nunc mundi ingratitudinem castigat, laxans reprobis habenas, ut in peius proficiant. Caeterum quamvis apud Iudaeos praevaluerit hoc

mendacium, non tamen obstitit, quin libere volitaret Evangelii veritas usque ad ultimos terrae fines, sicuti contra mundi obstacula victrix semper emergit.

(218.) MARC. XVI. 12. Post haec autem duobus ex ipsis ambulantibus apparuit in alia forma, euntibus rus.

LUC. XXIV. 13. Et ecce, duo ex illis ibant eodem die in castellum, quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus: 14. Et ipsi colloquebantur inter se de iis omnibus, quae acciderant. 15. Et factum est, dum confabularentur ac disputarent, et ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. 16. Caeterum oculi illorum tenebantur, ne eum agnoscerent. 17. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones, quos confertis inter vos ambulantes, et estis tristes? 18. Ac respondens unus, cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognovisti, quae facta sunt illic his diebus? 19. Quibus ille dixit, Quae? Et dixerunt ei, De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens opere et sermone coram Deo et toto populo: 20. Et quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes et principes nostri in condemnationem mortis, et crucifixerunt eum. 21. Nos autem sperabamus, eum esse illum, qui redempturus esset Israel: atqui super haec omnia tertius dies est hodie, quod haec facta sunt. 22. Sed et mulieres quaedam ex nobis attonitos reddidere nos, quae diluculo pervenerunt ad monumentum: 23. Et non invento corpore eius, venerunt dicentes, se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicerent eum vivere. 24. Et abierunt quidam eorum, qui erant nobiscum ad monumentum, et ita repererunt sicut mulieres dixerant: ipsum vero non viderunt. 25. Et ipse dixit ad eos, O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus, quae loquuti sunt Prophetae! 26. Nonne haec oportuit pati Christum, et intrare in gloriam suam? 27. Et exorsus a Mose et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant. 28. Et appropinquaverunt castello, quo ibant: et ipse prae se ferebat, se longius ire. 29. Et coegerunt illum, dicentes, Mane nobiscum, quoniam vergit ad vesperam, et inclinatus est dies. Et intravit, ut maneret cum

illis. 30. Et factum est, dum accumberet cum eis, accepit panem et benedixit, ac fregit, et porrigebat illis.

Luc. 13. *Et ecce, duo.* Etsi hanc historiam Marcus tantum breviter delibat, Matthaeus et Ioannes ne verbo quidem attingunt: quia tamen cognitu apprime utilis et memoratu digna erat, eam non frustra Lucas tam accurate persequitur. Sed iam saepe admonui, ita singulis Evangelistis suas partes apte distribuisse Dei Spiritum, ut quod apud unum vel duos non occurrit, ex aliis discere liceat. Nam et plures visiones, quarum mentio fit apud Ioannem, apud tres nostros tacentur. Porro antequam ad singulas circumstantias veniam, hoc summatim praefari operae pretium erit, delectos fuisse duos istos testes, per quos Dominus non persuaderet Apostolis, se resurrexisse, sed eorum tarditatem coargueret: quamvis tamen initio nihil promoverint, aliis deinde adminiculis testimonium eorum adiutum apud ipsos iustum pondus obtinuit. Quinam vero fuerint dubium est, nisi quod ex alterius nomine (quem Lucas paulo post Cleopam vocabit) coniicere licet non fuisse ex undecim. *Emaus* vetus oppidum fuit, nec ignobile, quod postea Nicopolim vocarunt Romani: nec longa distantia fuit ab Hierosolymis, quum sexaginta stadia tantum septem millia passuum efficiant et passus quadringentos. Sed locus non tam ob celebritatem, quam ad certitudinem historiae a Luca expressus fuit.

14. *Et ipsi colloquebantur.* Hoc pietatis signum fuit, quod fidem in Christum, licet infirmam et exiguam, utcunque fovere conati sunt: neque enim alio tendebat colloquium, nisi ut magistri sui reverentiam crucis scandalo instar clypei opponerent. Quanquam autem sciscitando et disputando inscitiam reprehensione dignam prodebant, quum pridem admoniti de futura Christi resurrectione obstupescerent ad eius auditum, eorum tamen docilitas ad eximendum errorem Christo aditum praebuit. Multi enim data opera quaestiones movent, quia illis propositum est contumaciter verum respuere: quibus autem cordi est placide verum amplecti, etiamsi vacillent ad minimas obiectiones, et ad leves scrupulos subsistant, his gratiam coram Deo pium obediendi studium conciliat, ut quasi porrecta manu in solidam certitudinem adducti fluctuare desinant. Hoc quidem tenendum est, ubi de Christo inquirimus, si modesto discendi studio id fiat, ianuam ei apertam esse ad nos iuvandos, imo tunc velut doctorem ipsum arcessimus, sicuti profani homines impuris suis sermonibus eum procul summovent.

16. *Oculi illorum tenebantur.* Hoc diserte Evangelista testatur, ne quis putet mutatam fuisse corporis Christi figuram. Quamvis ergo similis sui maneret Christus, ideo agnitus non fuit, quia capti erant videntium oculi, quo tollitur spectri vel falsae imaginationis suspicio. Hinc vero docemur, quanta sit in nobis sensuum omnium imbecillitas, ut neque oculi nec aures officio suo fungantur, nisi quatenus illis assidue suggeritur e coelo facultas. Naturaliter quidem suis dotibus praedita sunt membra nostra: sed quo melius constet precario nobis concessas esse, Deus in manu sua earum usum retinet, ut hoc ipsum, quod aures audiunt et oculi vident, in quotidianis eius beneficiis ponendum sit: quia nisi in singula momenta vegetet sensus nostros, tota eorum vis mox peribit. Fateor

quidem, non saepe teneri sensus nostros, qualiter tunc accidit, ut in obiecta forma tam crasse hallucinentur: uno tamen exemplo ostendit Deus, penes se esse quascunque homini facultates contulit dirigere, ut sciamus naturam subesse eius arbitrio. Iam si corporales oculi, quibus maxime proprium est videre, quoties Domino placet, sic tenentur ut oblatas sibi formas non discernant, non maiori acumine pollerent mentes nostrae, etiamsi illis sua maneret integritas: nunc vero in misera ista corruptione, postquam suum illis lumen ademptum est, innumeris fallaciis obnoxiae sunt, adeoque crassa hebetudine oppressae, ut nihil quam errare possint, sicuti etiam subinde contingit. Itaque legitimum veri et falsi discrimen non ex ingenii nostri perspicacia, sed ex Spiritu prudentiae nobis est. Praecipua autem hebetudo in rerum coelestium intuitu coarguitur, quia non tantum falsas species pro veris concipimus, sed lucem claram vertimus in tenebras.

17. *Qui sunt hi sermones, quos confertis inter vos?* Quod palam videmus a Christo tunc factum esse, quotidie in nobis arcano modo fieri sentimus, ut se ultro ad nos docendos insinuet. Caeterum ex Cleopae responso clarius apparet, quod nuper dixi, nempe quanquam anxii et perplexi essent de Christi resurrectione, reverenter tamen sensisse de eius doctrina, ut minime ad defectionem propensi essent. Neque enim exspectant, dum eos Christus se manifestando praeveniat, vel honorifice de eo loquatur quisquis ille sit viator: quin potius ex tenui et obscura luce scintillas in hominem ignotum Cleopas spargit, quae eius animum aliquatenus illustrent, si rudis et ignarus esset. Sic exosum et infame passim tunc erat Christi nomen, ut honorifice de eo loqui tutum non esset: atqui spreta invidia Dei Prophetam nominat, et se profitetur esse ex eius discipulis. Etsi autem elogium hoc Prophetae divina Christi maiestate longe inferius est, laudem tamen meretur mediocris commendatio, dum nihil aliud Cleopae propositum est quam acquirere Christo discipulos, qui se eius Evangelio submittant. Incertum vero est, an pro sua ruditate minus splendide quam decebat loquutus de Christo fuerit Cleopas, an vero a notioribus rudimentis incipere voluerit, ut gradatim altius conscenderet. Certe paulo post non simpliciter in communi Prophetarum ordine Christum recenset, sed a se et aliis creditum fuisse Redemptorem dicit.

19. *Potens opere et sermone.* Eadem fere verborum forma usus est Lucas, Act. 7, 22. in Stephani persona, ubi Mosen celebrans dicit, potentem fuisse in verbis et factis, hoc autem loco dubium est, an *potens* vocetur Christus *opere* propter miracula (acsi dictum esset, divinis virtutibus fuisse praeditum, quae probarent e coelo missum esse) an vero latius hoc pateat, ut sensus sit, ipsum excelluisse tam facultate docendi, quam vitae sanctimonia et praeclaris dotibus. Atque hic posterior sensus mihi arridet. Nec supervacua est adiectio, *coram Deo et populo*, quae significat Christi praestantiam ita fuisse testatam hominibus, et claris experimentis cognitam, ut fuco et inani ostentatione caruerit. Atque hinc colligi poterit brevis veri Prophetae definitio, nempe qui sermoni operum quoque virtutem adiunget, nec tantum apud homines excellere studebit, sed sincere se gerere tanquam sub Dei oculis.

21. *Nos autem sperabamus.* Ex contextu patebit, non fuisse spem, quam de Christo conceperant, abruptam, licet hoc primo in-

tuitu verba innuant. Sed quia narratio interposita de Christi damnatione hominem nullo Evangelii gustu imbutum alienare poterat, quod ab Ecclesiae praesulibus damnatus foret, huic scandalo spem redemptionis opponit Cleopas. Etsi autem trepide et instar vacillantis postea ostendit in hac spe se manere, sedulo tamen quaecunque potest adiumenta ad eius fulturam colligit. Nam tertium diem ab ipso non alio fine notatum fuisse probabile est, nisi quia Dominus se triduo resurrecturum promiserat. Quod deinde corpus a mulieribus repertum non fuisse narrat, et oblatam illis angelorum visionem, et quod de sepulcro vacuo dixerant mulieres, virorum quoque testimonio fuisse probatum, ad hanc summam refertur, Christum resurrexisse. Ita pius homo inter fidem et metum dubius fidei adhibet fomenta, et contra metum pro suo virili luctatur.

25. *Et ipse dixit ad eos.* Acrior et durior videtur haec obiurgatio quam pro infirmi hominis respectu: verum qui circumstantias omnes expendet, facile intelliget, non abs re tam aspere castigatos a Domino fuisse, apud quos tam male diuturnam operam et prope absque ullo fructu locaverat. Notandum enim est, non tantum ad hos duos restringi quod hic dicitur, sed obiici commune vitium, quod statim ex eorum ore reliqui socii audiant. Toties Christus de sua morte eos praemonuerat, toties etiam disseruerat de nova et spirituali vita, suamque doctrinam Prophetarum oraculis confirmaverat: quasi apud surdos, vel potius truncos ac lapides, verba fecisset, mortis horrore perculsi huc et illuc sese versant. Hanc igitur titubationem stultitiae merito tribuit, et eius causam facit socordiam, quod ad credendum non magis propensi fuerint. Nec vero illis tantum exprobrat, quod quum illis optimus fuerit magister, segnes ac tardi fuerint ad discendum, sed quod Prophetarum dictis attenti non fuerint: acsi diceret, excusatione carere eorum stuporem, quia non nisi per eos steterit, quum et per se luculenta esset Prophetarum doctrina, et illis probe exposita. Sicuti hodie maior pars hominum eandem inscitiae suae culpam sustinet, quia indociles sunt ac praefracti. Notemus autem, quum nimis torpere discipulos videret Christus, ut eos expergefaciat, ab obiurgatione incipere. Sic enim subigendi sunt, quos experti sumus vel duros vel ignavos.

26. *Nonne haec oportuit pati Chr.* Non dubium est quin de Messiae officio, quale descriptum est a Prophetis, concionatus sit Dominus, ne mors crucis offendiculo esset, et in itinere trium vel quatuor horarum satis fuit ad uberem rerum explicationem spatii. Non ergo tribus verbis asseruit Christum oportuisse pati, sed prolixe disseruit, missum ideo fuisse ut mortis sacrificio peccata mundi expiaret, ut *κάθαρμα* fieret ad tollendam maledictionem, ut suo reatu aliorum sordes elueret. Ideo sententiam hanc interrogative protulit Lucas, maioris vehementiae causa: unde colligitur, rationibus ostensam fuisse mortis necessitatem. Summa est, perperam turbari discipulos magistri sui morte (sine qua implere Christi partes non potuit: quia praecipuum redemptionis caput erat eius immolatio), hoc enim modo ianuam obstruere, ne in regnum suum accedat. Quod diligenter notandum est. Nam quum Christus honore suo careat, nisi censetur victima pro peccatis, unicus illi in gloriam suam ingressus est exinanitio illa (Phil. 2, 7.), ex qua Redemptor emersit. Atqui in ordine praepostero nihilo levius hodie inter nos peccari videmus: nam ex eorum turba, qui magnifice Christum Regem praedicant, eumque

extollunt divinis encomiis, vix decimus quisque gratiam morte eius nobis allatam cogitat.

27. *Et exorsus a Mose.* Docet hic locus, quomodo per Evangelium Christus nobis patefiat, nempe dum Lege et Prophetis illustratur eius notitia. Nemo enim unquam magis dexter vel idoneus Evangelii doctor fuit quam Dominus ipse, quem videmus ex Lege et Prophetis mutuari doctrinae suae probationem. Si quis excipiat, a rudimentis fuisse exorsum, ut paulatim discipuli, Prophetis valere iussis, ad perfectum Evangelium transirent, facile refellitur hoc commentum: quia postea dicetur, omnibus Apostolis apertam fuisse mentem, non ut saperent absque Legis subsidio, sed ut Scripturas intelligerent. Quare ut nobis hodie Christus per Evangelium pateat, Mosen et Prophetas tanquam anteambulones in medium prodire necesse est. Quod ideo monendi sunt lectores, ne fanaticis aurem praebeant, qui Legem et Prophetas supprimendo Evangelium impie mutilant. Quasi vero inutile esse velit Deus, quicquid unquam de Filio suo testatus est. Quo autem modo ad Christum aptanda sint, quae passim in Lege et Prophetis de ipso leguntur, non est praesentis operis explicare. Breviter tenere sufficiat, non frustra vocari Christum finem Legis. Nam ut obscure et procul eum Moses adumbret magis quam exprimat, hoc quidem extra controversiam liquet, nisi in genere Abrahae emineat unum caput, sub quo populus in corpus unum coalescat, dissipatum iri quod cum sanctis Patribus foedus pepigit Deus et irritum fore. Deinde quum tabernaculum et ceremonias formari Deus iusserit ad coeleste exemplar, sequitur, sacrificia et omnes templi ritus, nisi aliunde sua illis constet veritas, inanem et infructuosum fore ludum. Atque hoc quidem argumentum pluribus explicat Apostolus in Epistola ad Hebraeos (9, 1.): sumpto enim illo principio, visibiles Legis ceremonias spiritualium rerum umbras esse, in toto legali sacerdotio, in sacrificiis, in forma sanctuarii Christum quaerendum esse docet. Prudenter etiam alicubi divinat Bucerus, in illa obscuritate certam methodum Scripturae enarrandae apud Iudaeos fuisse in usu, quam Patres illis per manus tradiderant. Sed ego, ne incerta sequar, genuina illa et simplici ratione contentus sum, quae passim apud omnes Prophetas occurrit, qui fuerunt apprime idonei Legis interpretes. Recte ergo elicitur Christus ex Lege, si reputemus, foedus quod Deus cum Patribus percussit, Mediatore fuisse subnixum: Sanctuarium, quo Deus gratiae suae praesentiam testatus est, sanguine fuisse consecratum: Legem ipsam cum suis promissionibus sanguinis aspersione fuisse sancitam: unum sacerdotem fuisse ex toto populo electum, qui se omnium nomine in Dei conspectum sisteret, non ut unus quispiam mortalium, sed sub sacro habitu: nullam spem hominibus suae cum Deo reconciliationis illic fuisse datam, nisi oblata victima. Ad haec apprime insigne est vaticinium de regni perpetuitate in tribu Iuda. Prophetae vero ipsi (ut attigimus) longe illustrius Mediatorem pinxerunt, qui tamen ipsi primam eius notitiam hauserunt a Mose: quia non aliud iniunctum illis erat munus, nisi ut foederis memoriam renovarent, clarius ostenderent spiritualem Dei cultum, fiduciam salutis in Mediatore fundarent, clarius etiam ostenderent reconciliationis modum. Caeterum quia Deo placuerat, plenam revelationem in Filii sui adventum differre, non supervacua fuit interpretatio.

28. *Et appropinquaverunt castello.* Cur alium locum divinent

quidam interpretes quam Emauntem, nulla ratio est: neque enim tam longum erat iter, ut in propiore hospitio quiescendum fuerit. Scimus septem millia passuum (etiamsi quis animi gratia lente ambulet) quatuor ad summum horis confici. Itaque non dubito, quin Emauntem usque progressus fuerit Christus. Iam quod quaeritur, an simulatio in eum competat, qui aeterna est Dei veritas: respondeo, hac lege non fuisse obstrictum Dei Filium, ut omnia sua consilia palam faceret. Quia tamen simulatio quaedam est mendacii species, nondum expeditus est nodus: quum praesertim hoc exemplum plerique trahant ad mentiendi licentiam. Ego vero respondeo, Christum sine mendacio peraeque simulasse, quod hic dicitur, ac se viatorem esse prae se tulit: eadem enim est utriusque ratio. Paulo argutior est Augustini solutio (Lib. 2. ad Crescentium, cap. 13. Item in libro Quaestionum super Evangelia, cap. 51.). Nam fictionem hanc inter tropos et figuras, deinde inter parabolas et apologos censeri vult. Mihi vero hoc unum sufficit, sicuti Christus oculos eorum ad tempus velavit, quibuscum loquebatur, ut tanquam aliena persona indutum vulgarem hospitem ducerent: sic consilium longius pergendi ad tempus prae se tulisse, non aliud fingentem quam quod re ipsa facturus erat, sed quia volebat sui discessus modum celare. Longius enim profectum nemo negabit, quia tunc segregatus fuit ab hominum consortio. Ita hac fictione discipulos suos non fefellit, sed paulisper suspensos tenuit, dum maturum adesset manifestationis tempus. Quare nimis praepostere faciunt, qui eum sibi arcessunt mendacii patronum: ac nihilo magis nobis licebit eius exemplo quicquam fingere, quam divinam eius virtutem aemulari in claudendis videntium oculis. Quare nihil tutius quam praescriptam vere et simpliciter loquendi regulam tenere. Non quod a Patris lege unquam discesserit Dominus ipse, sed quia sine literalibus praeceptis tenuit genuinam Legis mentem: sensus vero nostri imbecillitas alio freno indiget.

30. *Accepit panem.* Augustinus et cum eo plerique alii senserunt, panem non in edulium a Christo porrectum fuisse, sed in sacrum corporis sui symbolum. Et hoc dictu plausibile est, Dominum in spirituali demum Coenae speculo agnitum fuisse: nam discipuli corporalibus eum oculis intuiti non cognoverant. Sed quia nullo probabili indicio coniectura haec nititur, simplicius accipio verba Lucae, quod Christus panem in manus sumens gratias suo more egerit. Peculiarem vero precandi ritum illi in usu fuisse apparet, cui sciebat discipulos familiariter assuevisse, ut hac nota admoniti sensus suos excitarent. Interim discamus magistri exemplo, quoties pane vescimur, ipsi vitae auctori gratiarum actionem offerre, quae nos a profanis hominibus discernat.

(219.) MARC. XVI. 13. Et illi abierunt, ac nuntiaverunt reliquis, qui neque illis crediderunt. 14. Postea sedentibus illis undecim apparuit, et exprobravit illis incredulitatem suam et cordis duritiem, quod iis, qui ipsum viderant resuscitatum, non credidissent.

LUC. XXIV. 31. Et aperti sunt oculi eorum, et agno-

verunt eum: et ipse evanuit ex oculis eorum. 32. Et dixerunt inter se, Nonne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, et aperiret nobis Scripturas? 33. Et surgentes eadem hora regressi sunt Hierosolymam, et invenerunt congregatos undecim, et eos, qui cum illis erant, 34. Dicentes, Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. 35. Tunc illi narraverunt, quae gesta erant in via, et quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis. 36. Dum autem haec loquuntur, stetit Iesus in medio ipsorum, et dicit eis, Pax vobis. 37. Expavefacti vero et conterriti existimabant, se spiritum videre. 38. Et dixit eis, Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in cordibus vestris? 39. Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum: contrectate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. 40. Et quum haec dixisset, ostendit eis manus et pedes.

Luc. 31. *Et aperti sunt oculi.* His verbis docemur, nullam fuisse in Christo metamorphosin, ut formarum varietate hominum oculos luserit (sicuti Proteum suum fingunt poetae), sed videntium oculos potius erasse, quia velati essent. Sicuti pauló post non evanuit ab iisdem oculis, quia per se invisibile fuerit eius corpus, sed quia Deo vigorem suum subtrahente obtusa fuit eorum acies. Nec vero mirum est, Christum, simulac fuit agnitus, subito disparuisse: quia nequaquam utilis erat longior eius conspectus, ne (ut suopte ingenio nimis in terram proclives erant) rursus illum ad terrenam vitam detrahere cuperent. Ergo quatenus ad testandam resurrectionem necesse erat, videndum se exhibuit: subito autem discessu docuit, se alibi quam in mundo quaerendum esse, quia novae vitae complementum erat in coelum ascensus.

32. *Nonne cor nostrum.* Effecit Christi agnitio, ut arcanam et latentem Spiritus gratiam, qua prius donati fuerant, vivo sensu perciperent discipuli. Sic enim nonnunquam operatur in suis Deus, ut vim Spiritus ad tempus ignorent (cuius tamen non sunt expertes), vel saltem ut eam distincte non agnoscant, sed tantum sentiant arcano instinctu. Sic discipuli ardorem quidem prius conceperant (cuius nunc recordantur) sed sine attentione: nunc ex quo innotuit illis Christus, demum reputare incipiunt, quam prius sine gustu hauserant eius gratiam, seque hebetes fuisse intelligunt. Nam se ipsos insimulant socordiae, acsi dicerent: qui factum est, ut inter loquendum non fuerit a nobis cognitus? nam quum penetraret in corda nostra, debuimus animadvertere quisnam esset. Caeterum non simpliciter ex hoc nudo signo colligunt esse Christum, quia ad inflammandas mentes efficax fuerit eius sermo: sed quia debitum ei honorem tribuunt, dum ore loquitur, intus quoque Spiritus sui ardore corda accendere. Gloriatur quidem Paulus, sibi datum esse ministerium Spiritus (II. Cor. 3, 8.) et saepe Verbi ministros his encomiis

ornat Scriptura, quod animos convertant, mentes illuminent, renovent homines, ut purae sint ac sacrae victimae: sed tunc non quid praestent ipsi propria virtute ostenditur, sed quid Dominus potius per eos efficiat. In unum vero Christum utrumque simul competit, externam vocem proferre, et efficaciter formare corda in obedientiam fidei. Nec vero dubium est, quin tunc singularem notam duorum hominum cordibus insculpserit, ut sentirent tandem divinum ardorem loquendo ipsum spirasse. Nam etsi semper ignis est verbum Domini (Luc. 3, 16.), igneus tamen vigor peculiari et insolito more tunc se protulit in sermone Christi, qui divinae eius potentiae luculentus esset testis: nam solus est qui baptizat in Spiritu sancto et igni. Meminerimus tamen hunc coelestis doctrinae, quisquis eius sit minister, legitimum esse fructum, ignem Spiritus in cordibus accendere, qui et carnis affectus excoquat et purget, imo exurat, et vere fervidum excitet Dei amorem, totosque homines velut sua flamma in coelum rapiat.

33. *Et surgentes eadem hora.* Circumstantia temporis et locorum distantia ostendit, quanto nuntii ad condiscipulos perferendi studio duo isti homines flagrarint. Quum sub vesperam ingressi essent diversorium, non ante noctis tenebras patefactum illis fuisse Dominum probabile est: iter trium horarum nocte intempesta conficere, incommodum erat: surgunt tamen eodem momento, et propere Hierosolymam currunt. Et certe si tantum postridie venissent, suspecta fuisset tarditas: nunc vero quum se nocturna quiete fraudare maluerint, quam non celeriter facere laetitiae suae participes Apostolos, narrationi fidem addidit ipsa festinatio. Iam quando Lucas dicit, *eadem hora surrexisse*, circiter mediam noctem ad discipulos pervenisse credibile est. Atqui, eodem Luca teste, illi tunc inter se colloquebantur. Hinc ergo cognoscitur eorum anxietas et diligentiae ardor, quod noctem fere pervigilem duxerint, nec desierint ultro citroque sciscitari, donec Christi resurrectio pluribus testimoniis plenius innotesceret.

34. *Dicentes, surrexit Dominus.* His verbis significat Lucas, qui laetum nuntium Apostolis attulerant ad confirmandos eorum animos, vicissim de altera visione edoctos fuisse. Nec dubium est, quin hoc mutuae confirmationis praemium a Deo retulerit pia eorum sedulitas. Porro ex temporis ratione colligere licet, postquam é sepulcro redierat Petrus, sollicitum aestuasse, donec se illi Christus ostenderet: ideoque ipso die, quo inviserat sepulcrum, fuisse voti compotem. Hinc illa gratulatio inter undecim, iam non esse ambigendum, quia Dominus Simoni apparuerat. Sed videtur hoc cum Marci verbis non congruere, qui dicit, *ne his quidem duobus ab undecim fidem fuisse habitam.* Nam qui fieri potuit, ut repudiatis novis testibus in sua haesitatione fluctuarint, qui iam certi erant? Nam dicendo *vere resurrexisse*, fatentur rem esse extra controversiam. Primum dico, in generali loquutione esse synecdochen: quia et quidam duriores fuerunt vel minus prompti, Thomas vero reliquis omnibus obstinatior. Deinde facile colligimus, ita fuisse persuasos ut solent homines attoniti, quibus res non est tranquille meditata: tales autem subinde in varias dubitationes revolvi scimus. Quicquid sit, constat ex Luca, maiorem illorum partem in illo quasi ecstatico pavore non modo libenter amplexam esse quod dicebatur, sed contra suam diffidentiam pugnasse. Nam hac particula *vere* dubitandi ansam

sibi praecidunt. Certe paulo post videbimus, iterum et tertio prae admiratione ad suas agitationes fuisse relapsos.

36. *Stetit Iesus ipse in medio.* Quum eandem historiam copiose narret Ioannes, in quibusdam circumstantiis variat: Marcus etiam paulo aliter perstringit. Verum quod ad Ioannem spectat, quum tantum colligat, quae omissa fuerunt a Luca, facilis est utriusque conciliatio. Certe in summa rei nullum est dissidium, nisi quis forte de tempore controversiam moveat. Illic enim dicitur ingressus esse Iesus post vesperam: ex contextu vero Lucae apparet, multa iam de nocte apparuisse, quum scilicet ex Emaunte reversi essent discipuli. Sed mihi praecise non videtur urgendum esse tempus vesperae: quin potius quod dicitur, apte et commode extendi potest usque ad seram noctem, nempe quum post vesperam fores clausissent Apostoli, seque occulte domi tenerent, tunc venisse ad ipsos Christum. Denique non primum noctis initium designat Ioannes, sed simpliciter significat transacto die et post solis occasum, adeoque inter medias noctis tenebras Christum praeter spem venisse ad discipulos. Aliunde tamen nascitur quaestio, quia Marcus et Lucas undecim congregatos fuisse memorant, quum illis Christus apparuit: Ioannes vero Thomam dicit tunc abfuisse. Sed absurdum non est, pro ipsis Apostolis numerum undenarium poni, quamvis unus a coetu abesset. Nuper vero diximus, et res ipsa ostendit, Ioannem magis distincte singula exprimere, quia consilium eius erat referre, quae ab aliis praetermissa erant. Porro eandem a tribus historiam narrari extra dubium est, quum diserte Ioannes testetur, bis tantum visum fuisse Christum discipulis Hierosolymae, antequam in Galilaeam profecti essent. Dicit enim, *tertio illis apparuisse ad mare Tiberiadis.* Duas autem visiones prius notaverat, hanc scilicet quae contigit postridie resurrectionis, et alteram quae octo post diebus sequuta est: quanquam si quis de secunda exponere malit, quod habetur apud Marcum, non valde reclamo. Nunc redeo ad Lucae verba. Non exprimit quidem, Christum divina sua virtute fores sibi patefecisse, quae clausae erant: sed tamen verbo *standi* tale aliquid subindicat. Quomodo enim noctu repente Dominus stare potuit in medio ipsorum, nisi mirabiliter ingressus esset? Eadem vero salutationis forma ab utroque ponitur, *pax vobis:* qua significant Hebraei, se laetum et prosperum successum optare.

37. *Expavefacti vero.* De hoc pavore non meminit Ioannes: sed quum dicat ipse quoque, Christum manus suas et latus ostendisse discipulis, coniicere licet fuisse aliquid ab eo omissum. Nec vero Evangelistis insolens est, dum compendio student, partem duntaxat attingere. Porro ex Luca discimus, spectaculi novitate territos credere suis oculis ausos non fuisse. Paulo ante statuerant resurrexisse Dominum, et tanquam de re sibi probe nota asseveranter loquuti erant: nunc dum eum conspiciunt suis oculis, sensum illis excutit admiratio, ut spiritum esse imaginentur. Etsi autem vitio non caruit hic error, qui ex infirmitate manavit, non tamen ita sui obliti erant, ut sibi timerent a praestigiis: sed quamvis sibi illudi non putent, magis tamen huc inclinant, sibi in visione per spiritum proponi resurrectionis imaginem, quam Christum ipsum, qui nuper in cruce mortuus fuerat, vivum adesse. Ita visionem fallaciae suspectam non habebant, quasi inane esset spectrum, sed metu correpti tantum in spiritu sibi ostendi putabant, quod re ipsa positum erat sub oculis.

38. *Quid turbati estis?* His verbis monentur a terrore colligere mentes suas, ut recepto sensuum vigore de re sibi comperta iudicent. Quam diu enim homines occupat perturbatio, in luce manifesta coecutiunt. Ergo ut certam notitiam concipiant discipuli, iubentur rem sedatis et compositis animis expendere. Secundo membro Christus aliud vitium castigat, quod scilicet alternando inter varias cogitationes se ipsos impediant. Dicit autem, *ascendere cogitationes*, significans veri notitiam in ipsis ideo suffocari, ut videndo non videant: quia non cohibent perversas imaginationes, sed potius cursum illis laxando, in locum superiorem attollunt. Et certe nos hoc nimis verum esse experimur, quemadmodum nebulae, si mane serenum fuerit coelum, sursum elatae claram solis lucem obscurant, ita dum nostris rationibus nimis libere contra Dei verbum insurgere permittimus, quod ante nobis conspicuum erat, ex oculis nostris subduci. Licet quidem, ubi aliqua absurditatis species occurrit, expensis hinc inde rationibus disquirere: nec fieri aliter potest, quin rebus dubiis huc et illuc versentur mentes nostrae, sed tenendus est modus et sobrietas, ne altius quam oportet se efferat caro, et suas cogitationes procul in coelum emittat.

39. *Videte manus meas.* Corporales eorum sensus adhibet testes, ne umbram sibi putent pro corpore obiici. Ac primo quidem corporeum hominem a spiritu distinguit: acsi diceret, Visus et tactus probabunt me esse verum hominem, qui antehac vobiscum versatus sum: quia carne illa sum indutus, quae crucifixa fuit, et adhuc notas gestat. Porro quum Christus palpabile esse corpus suum pronuntiet et solidis ossibus compactum, hisque notis discernat a spiritu, scite et vere adductus est hic locus a nostris hominibus ad refellendum crassum errorem de transsubstantiatione panis in corpus, vel de locali corporis praesentia, quas homines praeposteri in sacra Coena fingunt. Nam illic volunt esse Christi corpus, ubi nullum corporis signum apparet: hoc autem modo sequetur, naturam suam mutasse, ut esse desierit quod erat, et unde ab ipso Christo probatur verum esse corpus. Si contra excipiant, latus tunc fuisse confixum, pedes clavorum vulneribus fuisse perforatos, atque etiam manus, nunc autem illaesum et integrum in coelo esse Christum: facile discutitur hoc cavillum, neque enim hoc tantum agitur, quali habitu apparuerit Christus, sed quid testetur de vera carnis suae natura. Hoc autem tanquam proprium illi attribuit, palpabilem esse, ut a spiritu differat. Ergo hodie quoque discrimen istud carnis a spiritu manere necesse est, quod perpetuum esse ex Christi verbis statuere licet. De vulneribus autem sic habendum est, hoc documento nobis omnibus testatum esse, Christum nobis potius resurrexisse quam sibi, quum mortis victor, et beata coelestique immortalitate praeditus, suorum tamen causa crucis reliquias ad tempus gestare sustinuerit. Haec certe mira fuit indulgentia erga discipulos, quod aliquid sibi deesse maluit ad perfectam resurrectionis gloriam, quam tali subsidio fidem illorum fraudari. Caeterum stultum et anile delirium fuit, plagis adhuc confossum imaginari, quum adveniet mundi iudex.

Marc. 14. *Sedentibus illis undecim.* Participium ἀνακειμένοις non pro discumbentibus (ut alii verterunt), sed pro sedentibus positum existimo: neque id sine ratio, si tamen hoc conveniat, primam visionem hic describi: nam tempestiva non fuisset coenatio circiter mediam noctem. Deinde si mensa fuisset apposita, non qua-

draret quod paulo post dicet Lucas, rogasse Christum, num quid haberent edulii. Est autem phrasis hebraica, *sedere* pro quiescere in aliquo loco. Quae autem sequitur obiurgatio, magis in primam visionem quam secundam competit: quia, quum (teste Ioanne) viso Domino postridie Paschatis gavisi fuerint discipuli, correpta tunc fuit eorum incredulitas. Quod nonnulli ad solum Thomam restringunt haec Marci verba, coactum videtur: itaque simpliciter exponere malo, Christum, quum primo apparuit Apostolis, eos increpuisse, quod oculatis resurrectionis suae testibus non crederent. Quanquam non in eo solum damnatur cordis durities, quod fidem hominibus non habuerint, sed quia ipso rei eventu convicti ne sic quidem demum amplexi sint testimonium Domini. Quum ergo Petrus et Maria, Cleopas et sodalis non primi essent resurrectionis testes, sed tantum verbis Christi subscriberent, sequitur, a reliquis Apostolis factam fuisse Domino iniuriam, quod fidem abrogarent eius verbis, quae tamen iam suo effectu probata erant. Quare merito illis exprobratur cordis durities, quia ad tarditatem accesserit prava obstinatio: acsi data opera, quod patebat esse verum, supprimere cuperent: non quod illis propositum fuerit exstinguere magistri sui gloriam, vel eum vanitatis arguere, sed quia obstaculo illis erat stupor, ne dociles se praeberent. Denique hic non damnatur voluntaria pervicacia (sicuti prius dictum fuit), sed coeca socordia, quae interdum homines, alioqui non improbos nec rebelles, indurat.

(220.) LUC. XXIV. 41. Adhuc autem illis non credentibus prae gaudio, et mirantibus, dixit eis, Habetis hic aliquid edulii? 42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et aliquid de favo apiario. 43. Et accepit, et in conspectu illorum comedit. 44. Et dixit ad eos, Haec sunt verba, quae loquutus sum ad vos, quum adhuc essem vobiscum: quod necesse foret impleri omnia, quae scripta sunt in Lege Mosis, et Prophetis, et Psalmis de me. 45. Tunc aperuit illorum mentem, ut intelligerent Scripturas. 46. Et dixit eis, Sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertio die. 47. Et praedicari nomine eius poenitentiam ac remissionem peccatorum in omnes Gentes, initio facto ab Hierosolymis. 48. Vos autem estis testes eorum. 49. Et ecce ego mitto promissum Patris mei super vos: vos autem sedete in civitate Hierusalem, quoadusque induamini virtute ex alto.

Luc. 41. *Adhuc illis non credentibus.* Hic quoque locus ostendit non fuisse consulto incredulos, sicuti qui in animum inducunt non credere: sed quum eos ad cupide credendum ferret voluntas, fuisse affectus sui vehementia constrictos, ut acquiescere non possent. Nam certe gaudium, cuius meminit Lucas, non nisi ex

fide oriebatur: et tamen obstaculo fuit, ne victrix emergeret eorum fides. Notemus ergo, quam suspecta nobis esse debeat affectuum nostrorum vehementia, quae, quamvis ex bonis principiis oriatur, nos tamen a recta via transversos rapit. Monemur etiam, quam sedulo nobis luctandum sit contra fidei impedimenta, quum gaudium ex Christi praesentia conceptum incredulitatis causa fuerit Apostolis. Rursum vero perspicimus, quam benigne et comiter suorum infirmitati indulgeat Christus, qui novo adminiculo labantes fulcire non recusat. Et quidem, licet coelestis vitae novitatem adeptus, cibo et potu nihilo magis indigeat quam angeli, se tamen ad communem mortalium usum sponte demittit. Toto vitae suae cursu edendi et bibendi necessitati se subiecerat: nunc ea exemptus cibo in hunc finem vescitur, ut discipulos de sua resurrectione persuadeat. Ita videmus, ut posthabito sui respectu noster semper esse voluerit. Haec vera est ac pia huius historiae meditatio, in qua utiliter insistent fideles, curiosis quaestionibus valere iussis, si concoctus fuit hic cibus corruptibilis, quale inde alimentum traxerit immortale Christi corpus: deinde quid factum sit excrementis. Quasi vero non sit in eius arbitrio, qui de nihilo omnia creavit, pauxillum cibi in nihilum, ubi ita visum est, redigere. Sicut ergo piscem et favum vere gustavit Christus, ut se hominem monstraret, ita non dubium est, quin divina sua virtute, quod in alimentum transire opus non erat, consumpserit. Sic angelos in mensa Abrahae, sicuti veris corporibus induti erant, vere comedisse et bibisse non dubito: neque tamen propterea concedo, pro carnis infirmitate cibo et potu fuisse refectos, sed quum in gratiam Abrahae humana forma induti essent, hoc etiam dedit servo suo Dominus, ut ante eius tugurium coelestes illi hospites vescerentur. Porro si fatemur corpora, quae ad tempus sumpserant, postquam legatione sua defuncti sunt, in nihilum redacta esse, quis idem de alimentis factum esse negabit?

44. *Haec sunt verba.* Quanquam ex Matthaeo et Marco postea patebit, non absimilem sermonem in Galilaea fuisse habitum, mihi tamen probabile est, nunc a Luca narrari quod postridie resurrectionis contigit. Quod enim Ioannes de illo die tradit, *sufflasse in eos*, ut Spiritum sanctum conferret, convenit cum verbis Lucae quae mox sequentur, *aperuisse illis mentem, ut intelligerent scripturas.* Porro his verbis Christus oblique crassam et ignavam suorum oblivionem perstringit, quod familiariter de futura resurrectione pridem admoniti, perinde attoniti forent acsi nihil unquam illis fuisset dictum. Perinde enim valent eius verba acsi diceret, Quid haeretis quasi in re nova vel inopinata, quae tamen saepius a me praedicta fuerat: cur non potius verborum meorum recordamini? Nam si me veracem hactenus duxistis, hoc iam ex mea doctrina vobis cognitum esse debuerat, priusquam accideret. In summa, tacite conqueritur Christus, quum effluxerit sua doctrina, se operam apud Apostolos male perdidisse. Acrius etiam eorum tarditatem pungit, quum se quicquam novum protulisse negat: sed tantum in memoriam revocasse, quae a Lege et Prophetis testata erant, quibus iam a pueritia imbutos esse decebat. Verum ut totius doctrinae pietatis ignari forent, nihil tamen magis absurdum fuit quam non protinus amplecti, quod a Deo profectum esse persuasi erant. Confessum enim in tota gente axioma istud erat, nullam esse religionem, nisi quae continebatur in Lege et Prophetis. Caeterum hic plenior habetur quam

aliis locis Scripturae partitio: quia praeter Legem et Prophetas, tertio loco adduntur Psalmi, qui, tametsi iure inter Prophetias numerari queunt, aliquid tamen proprium habent ac distinctum. Bimembris tamen divisio, quam alibi vidimus, totam nihilominus Scripturam complectitur.

45. *Tunc aperuit illorum mentem.* Quia antea Dominus perfunctus doctoris officio, nihil aut parum apud discipulos profecerat, nunc Spiritu suo intus eos docere incipit. Frustra enim in aërem funduntur verba, donec intelligentiae dono illustratae sint mentes. Verum quidem est, instar lucernae esse verbum Domini, sed lucet in tenebris ac inter coecos, donec lux interior oculis detur a Domino (Ps. 145, 8.), cuius proprium munus est illuminare coecos. Atque hinc apparet, quanta sit naturae nostrae corruptio, quando nihil nobis prodest oblatum in oraculis coelestibus vitae lumen. Iam vero si intelligentia non perspicimus, quid rectum sit, quomodo ad praestandum obsequium sufficeret voluntas? Fatendum est igitur, nos modis omnibus deficere, ut coelestis doctrina non aliter utilis sit nobis vel efficax, nisi quatenus Spiritus et mentes nostras ad eam intelligendam, et corda nostra ab subeundum eius iugum format: ideoque ut idonei simus eius discipuli, necesse est, deposita omni ingenii nostri fiducia, lumen e coelo petere: stulta etiam liberi arbitrii opinione relicta, nos Deo regendos tradere. Nec vero abs re Paulus iubet stultescere homines, ut Deo sapiant (I. Cor. 3, 18.): quia ad suffocandum Spiritus lumen nulla est deterior caligo, quam proprio acumini confidere. Observent praeterea lectores, non fuisse apertos mentis oculos discipulis, quibus sine adiumento Dei mysteria perspicerent, sed ut comprehensa sunt in Scripturis: atque ita impletum fuit quod dicitur Psalmo 119, 18., Illumina oculos meos, ut considerem mirabilia Legis tuae. Neque enim Spiritum Deus suis confert, qui verbi sui usum aboleat, sed potius qui fructuosum reddat. Quare perperam fanatici homines revelationum praetextu spernendae Scripturae sibi licentiam concedunt: nam quod de Apostolis nunc legimus, quotidie in suis omnibus Christus efficit, nempe ut Spiritu suo ad intelligendam Scripturam eos dirigat, non autem abripiat ad vagos ἐνθουσιασμούς. Sed quaeritur, cur operam Christus toto triennio in illis docendis perdere maluerit, quam statim illorum aperire mentes. Respondeo primum, quamvis non exstiterit tam cito fructus operae, non tamen fuisse inutilem: quia donati nova luce superioris quoque temporis profectum senserunt. Nam *apertas illis fuisse mentes* interpretor non modo, ut in posterum essent dociles, si quid illis esset propositum, sed ut doctrinam frustra ante auditam cum fructu in memoriam revocarent. Deinde sciamus, illa triennii inscitia utiliter didicisse, non aliunde se quam ex coelesti luce novam perspicaciam esse adeptos. Adde quod Christus certum in hac re Deitatis suae specimen edidit: quia non externae tantum vocis fuit minister, quae in auribus sonaret, sed arcana virtute in mentes penetravit: atque ita ostendit, quod Paulus adimit Ecclesiae doctoribus, in se unum competere (I. Cor. 3, 7.). Notandum tamen est, non ita vacuos et privatos fuisse intelligentiae luce Apostolos, quin exigua quaedam principia tenerent, sed quia levis tantum erat gustus, censetur hoc verae intelligentiae principium, dum remoto velo Christum in Lege et Prophetis conspiciunt.

46. *Dixit eis, sic scriptum est.* Hoc contextu refellitur eo-

rum calumnia, qui externam doctrinam obtendunt supervacuam fore, si nulla nobis ad intelligendum facultas naturaliter suppetat. Quorsum, inquiunt, apud surdos verba faceret Dominus? Atqui videmus, ubi Spiritus Christi, qui interior est magister, partes suas implet, non lusoriam esse ministri loquentis operam. Christus enim, postquam intelligentiae Spiritu donavit suos, non sine fructu apud eos ex Scripturis disserit. Apud reprobos vero licet externa vox evanescat quasi mortua, ipsos nihilominus reddit inexcusabiles. Quod autem attinet ad verba Christi, sumpta sunt ex illo principio, Necesse est compleri quicquid scriptum est: quia nihil per suos Prophetas testatus sit Deus, nisi quod certo facturus erat. Sed iisdem verbis monemur, quid praecipue ex Lege et Prophetis discendum sit: nempe quum finis et anima Legis sit Christus, quicquid sine ipso et extra ipsum cognoscitur, inane et ieiunum esse. Quare ut quisque in Scriptura optime proficere cupiet, semper intentus sit ad hunc scopum. Iam vero hic priore loco mortem suam et resurrectionem ponit Christus, deinde fructum qui ex utraque nobis provenit. Unde enim poenitentia et remissio peccatorum, nisi quia homo vetus noster crucifixus est cum Christo (Rom. 6, 6.), ut per eiusdem gratiam resurgamus in vitae novitatem? quia etiam sacrificio mortis eius expiata sunt peccata nostra, et sanguine ablutae sordes, resurrectione vero parta iustitia? Docet igitur, in morte sua et resurrectione causam et materiam nostrae salutis esse quaerendam: quia inde manat reconciliatio cum Deo, et regeneratio in novam ac spiritualem vitam. Ideoque diserte exprimitur, non posse tam remissionem peccatorum, quam poenitentiam nisi in eius nomine praedicari: quia nec speranda est nobis iustitiae imputatio, nec abnegatio nostri vitaeque novitas contingit, nisi quatenus ipse factus est nobis iustitia et sanctificatio. Porro quia alibi copiose tractavimus de hac Evangelii summa, satius est lectores inde petere, si quid memoria non teneant, quam repetitione onerari.

47. *In omnes gentes, initio facto, etc.* Nunc clare demum aperit Christus, quod ante celaverat, redemptionis a se allatae gratiam communiter ad omnes gentes patere. Etsi enim a Prophetis non semel praedicta fuerat Gentium vocatio, non tamen sic erat patefacta, ut eas facile secum admitterent Iudaei in spem salutis. Ergo usque ad resurrectionem non fuit Christus, nisi unius electi populi creditus Redemptor. At tunc primum diruta fuit maceria, ut, qui extranei et prius dispersi fuerant, in ovile Domini aggregarentur. Interim tamen, ne irritum videri posset Dei foedus, locavit Christus Iudaeos in priore gradu, initium fieri praecipiens ab Hierosolyma. Nam quia genus Abrahae peculiariter adoptaverat Deus, reliquo mundo praeferri oportuit: hoc est ius primogeniturae, quod illis assignat Ieremias 31, 9. Hunc quoque ordinem diligenter ubique observat Paulus (Eph. 2, 17.), quod Christus adveniens annuntiaverit pacem iis qui prope erant, deinde alienis et remotis.

48. *Vos autem estis testes.* Nondum eos ad promulgandum Evangelium ablegat, sed tantum admonet, quorsum eos destinaverit, ut se in tempore comparent. Partim vero hac consolatione eorum tristitiam lenit, partim hoc stimulo corrigit eorum ignaviam. Quum recentis suae defectionis conscii sibi forent, deiectis animis esse oportuit. Hic praeter spem incredibili honore eos Christus dignatur, legationem salutis aeternae toti mundo publicandam illis iniungens.

Hoc modo non solum eos in integrum restituit, sed novae gratiae magnitudine flagitii memoriam prorsus abolet. Simul tamen eos (ut dixi) exstimulat, ne ad fidem, cuius ordinati sunt praecones, adeo segnes sint ac tardi.

49. *Ecce, ego mitto.* Ne Apostolos terreat sua imbecillitas, ad spem novae et adventiciae gratiae eos invitat: acsi diceret, tametsi vos tanto oneri sentitis esse impares, non tamen est cur animos despondeatis, quia ego virtutem, qua vos destitui scio, e coelis sufficiam. Iam quo melius in hac fiducia eos confirmet, Spiritum sanctum commemorat a Patre fuisse promissum. Nam qua se alacriter ad opus accingerent, iam illos Deus sua promissione animaverat, eorum diffidentiae occurrens. Nunc se Christus in locum Patris substituens, praestandi munus in se recipit: in quo iterum divinam sibi potentiam vindicat. Nam haec pars eius gloriae est, quam Deus iureiurando negat se alteri daturum, infirmos homines coelesti virtute induere. Itaque si in Christum competit, sequitur illum esse Deum, qui olim per os Prophetae loquutus est (Ies. 42, 8.). Quanquam autem Apostolis specialem gratiam pollicitus est Deus, et Christus contulit: tamen in genere hoc tenendum est, neminem mortalium per se Evangelio praedicando idoneum esse, nisi quatenus Deus Spiritu suo eos vestiens, ipsorum nuditati et inopiae succurrit. Et certe ut non de solis Apostolis exclamat Paulus (II. Cor. I, 16.), Quis ad haec idoneus reperietur? sed neminem inter mortales huic tanto oneri parem esse pronuntiat: sic necesse est, quoscunque Deus excitat Evangelii ministros, imbui coelesti Spiritu, ideoque omnibus Ecclesiae doctoribus sine exceptione ubique promittitur. *Vos autem sedete.* Ne temere ante tempus ad docendum prorumpant, quietem et silentium illis Christus imperat, quousque eos pro suo arbitrio emittens tempestive utatur eorum opera. Atque haec utilis fuit obedientiae eorum probatio, quod Scripturae intelligentia praediti, et afflati Spiritus gratia, quia tamen loqui vetuit Dominus, silent tanquam muti. Scimus enim quam cupide prodeant in medium, qui sibi hoc videntur cum laude et admiratione facturi. Et forte hac dilatione eorum torporem Christus mulctare voluit, quia non statim ex suo mandato in Galilaeam eodem die profecti erant. Quicquid sit, eorum exemplo edocti sumus, nihil tentandum esse nisi vocante Domino. Quare licet publice docendi non desit facultas, se tamen privati homines in silentio contineant, donec eos sua manu in theatrum producat. Porro quod iubentur sedere Hierosolymae, id intelligere convenit, postquam ex Galilaea reversi fuerint. Nam (ut paulo post audiemus ex Matthaeo) quamvis Hierosolymae se videndum exhibuerit, non tamen mutavit quod prius de Galilaea decreverat. Ideo sensus verborum est, postquam in loco condicto mandata illis dederit, velle tamen adhuc tacitos ad tempus manere, usque dum novam virtutem suppeditet.

(221.) MATTH. XXVIII. 16. Undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Iesus. 17. Et quum vidissent illum, adoraverunt eum: quidam autem dubitaverunt. 18. Et accedens Iesus loquutus

est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. 19. Exeuntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: 20. Docentes eos servare omnia, quaecunque praecepi vobis: et ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. Amen.

MARC. XVI. 15. Et dixit eis, Ite in mundum universum, et praedicate Evangelium omni creaturae. 16. Qui crediderit et bapizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur. 17. Porro signa eos, qui crediderint, haec sequentur, Per nomen meum daemonia eiicient: linguis loquentur novis. 18. Serpentes tollent: et si quid letale biberint, non nocebit eis: super aegrotos manus imponent, et bene habebunt.

Matth. 16. *Undecim autem discipuli.* Matthaeus praeteriens, quae ex aliis tribus retulimus, tantum docet, ubi undecim discipuli ad munus Apostolicum legati sint. Neque enim (ut iam saepius visum est) illis propositum fuit persequi singulas historiae partes: quia Spiritui sancto, qui eorum stylum direxit, satis esse visum est ex coniunctis testimoniis summam complecti, qualem videmus. Ergo quod nostra maxime intererat elegit Matthaeus, nempe quum Christus discipulis apparuit, eos simul creasse Apostolos, qui aeternae vitae legationem perferrent in omnes mundi plagas. Caeterum quanquam montis non fuit alibi facta mentio, colligimus tamen hunc Galilaeae locum Mariae notum fuisse. Mirum tamen est, quosdam Christo iam bis viso adhuc dubitasse. Si cui ad primam manifestationem hoc referre placeat, nihil erit absurdi, quia interdum res diversas miscere solent Evangelistae. Sed neque absurdum videri debet, si reliquiae pavoris quosdam ad novam rursus vacillationem impulerint. Scimus enim, quoties apparuit Christus, donec collectis animis ad eius conspectum assuevissent, metu et stupore fuisse perculsos. Quare sensus est, meo iudicio, quosdam initio haesitasse, donec propius et familiarius ad eos Christus accederet: ubi autem vere certoque innotuit, tunc eos adorasse, quia scilicet conspicuus erat divinae eius gloriae fulgor. Et forte eadem ad dubitandum ratio ipsos repente impulit, quae postea induxit ut adorarent, quia deposito servi habitu nihil tunc nisi coeleste prae se tulit.

18. *Et accedens Iesus loquutus.* Non dubium est, quin hic accessus scrupulum omnem exemerit. Matthaeus vero antequam discipulis iniunctum narrat docendi munus, Christum de sua potestate praefatum esse dicit: nec abs re. Non enim hic sufficeret mediocris auctoritas, sed summo vereque divino imperio pollere oportet, qui suo nomine vitam aeternam promitti mandat, totum orbem redigi sub ditionem suam, ac doctrinam promulgari, quae subacta omni altitudine totum humanum genus humiliet. Atque hac quidem prae-

fatione non modo Apostolos erexit Christus ad liberam muneris sui exsequendi fiduciam, sed fidem Evangelii sui in omnes aetates stabilivit. Nunquam certe tam arduum munus aggredi Apostolis persuasum foret, nisi scirent in coelo sedere suum vindicem, cui summum imperium datum esset: nam sine tali praesidio impossibile fuisset quicquam proficere. Atqui ubi audiunt coelo et terrae praeesse, cui operam suam locant, hoc uno ad superanda quaevis obstacula satis superque instructi sunt. Quod vero ad auditores spectat, si contemptibilis eorum, qui Evangelium annuntiant, forma eorum fidem debilitat vel moratur, sursum oculos ad ipsum auctorem referre discant, a cuius potestate aestimanda est Evangelii maiestas. Ita fiet, ut per suos ministros loquentem despicere non audeant. Diserte autem se tam coeli quam terrae dominum et regem facit, quia Evangelii praedicatione homines sub obsequium suum cogens, regni sui solium constituit in terra: ut suos in novam vitam regenerans, et ad spem salutis invitans, coelos aperit, ut ad beatam immortalitatem cum angelis attollat, qui prius non solum reptabant in mundo, sed in mortis abysso demersi erant. Meminerimus vero, quod Christus iure suo semper apud Patrem habuit, hoc illi in carne nostra datum esse, vel (ut clarius loquar) in persona Mediatoris. Non enim aeternam potentiam iactat, qua praeditus fuit ante creatum mundum, sed quam nunc accepit, dum ordinatus fuit mundi index. Imo notandum est, imperium hoc non fuisse liquido cognitum, donec a mortuis resurrexit, quia tunc demum summi Regis insignibus ornatus in sublime prodiit. Quo etiam pertinet illud Pauli (Phil. 2, 9.), Exinanivit se ipsum: propterea exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est supra omne nomen, etc. Quanquam autem alibi sessio ad Patris dexteram in coelum ascensui subiicitur, tanquam ordine posterior: quia tamen resurrectio et in coelum ascensus res sunt inter se mutuo connexae, merito nunc de sua potentia tam magnifice concionatur Christus.

19. *Exeuntes ergo.* Quanquam Marcus, postquam narravit Christum apparuisse undecim discipulis, mox subiicit mandatum de Evangelio praedicando, non tamen continuum actum designat: quia ex Matthaei contextu colligimus, hoc non prius esse factum quam in Galilaeam egressi essent. Summa autem est, ut Evangelium ubique promulgando in fidei obedientiam gentes omnes adducant, deinde ut doctrinam suam obsignent ac sanciant Evangelii signo. Apud Matthaeum initio iubentur simpliciter docere, sed apud Marcum exprimitur doctrinae genus, nempe ut Evangelium praedicent. Et paulo post apud Matthaeum ipsum additur restrictio, ut doceant servare quaecunque praecepit Dominus. Hinc discamus, Apostolatum non esse inanem honoris titulum, sed operosum munus, ideoque nihil magis esse absurdum vel minus tolerabile, quam ut sibi larvati homines usurpent hunc honorem, qui otiose regnantes docendi munus a se reiiciunt. A Papa Romano eiusque cohorte superbe successio haec iactatur, quasi communem cum Petro et eius collegis personam sustineant: interim doctrinae nihilo maior illis cura est, quam Lupercis, vel Bacchi et Veneris sacerdotibus. Verum qua fronte, obsecro, in eorum locum se subrogant, quos audiunt creatos fuisse Evangelii praecones? Sed quamvis eos non pudeat impudentiam suam prodere, tamen apud omnes sani iudicii lectores hoc uno verbo satis valide prosternitur futilis eorum hierarchia, quod nullus Apo-

stolorum successor esse potest, nisi qui suam in Evangelii praedicatione operam Christo impendit. Denique quisquis doctoris partes non implet, perperam nomen Apostoli mentitur: imo hoc Novi Testamenti sacerdotium est, spirituali verbi gladio homines in sacrificium Deo mactare. Unde sequitur, degeneres esse et commenticios omnes sacrificos, qui non sunt ad docendi officium intenti. *Docete omnes gentes.* Hic Christus sublato discrimine Gentes aequat Iudaeis, et utrosque promiscue in foederis societatem admittit. Quo etiam pertinet *exeundi* verbum: nam Prophetis sub Lege praescripti erant Iudaeae limites, nunc vero diruta maceria, Evangelii ministros procul exire iubet Dominus ad spargendam per omnes mundi plagas salutis doctrinam. Quamvis enim (ut nuper attigimus) primogeniturae dignitas inter prima exordia manserit apud Iudaeos, communis tamen Gentibus fuit vitae haereditas. Sic impletum fuit illud Iesaiae vaticinium (49, 6.) cum similibus, datum esse Christum Gentibus in lucem, ut sit salus Dei usque ad extremum terrae. Id Marcus intelligit per omnem creaturam: quia postquam domesticis annuntiata fuit pax, ad longinquos etiam et extraneos idem nuntius pervenit. Porro quam necesse fuerit, clare moneri Apostolos de Gentium vocatione, inde patet, quod etiam post acceptum mandatum, ad eas accedere illis summo horrori fuit, acsi se et doctrinam polluerent. (Act. 10, 28.). *Baptizantes eos.* Baptizari iubet Christus, qui nomen Evangelio dederint, seque professi fuerint discipulos: partim ut illis Baptismus vitae aeternae sit tessera coram Deo, partim apud homines externum fidei signum. Scimus enim, Deum nobis testari adoptionis suae gratiam hoc signo, quia nos inserit in corpus Filii sui, ut nos in grege suo censeat: ideo et spirituale nostrum lavacrum, quo nos sibi reconciliat, et nova iustitia illic repraesentantur. Sed quemadmodum gratiam suam Deus hoc sigillo nobis confirmat, ita quicunque se ad baptismum offerunt, vicissim quasi data syngrapha obstringunt suam fidem. Porro quum Apostolis diserte una cum praedicatione Evangelii mandatae sint istae partes, sequitur non alios baptismi legitimos esse ministros, nisi qui iidem simul doctrinam ministrant. Quod ergo privatis hominibus, imo etiam feminis permissa fuit baptizandi licentia, quia Christi institutioni minime consentaneum est, nihil aliud fuit quam mera profanatio. Adde, quum doctrinae prior datur locus, inter hoc mysterium et adulterinos Gentium ritus, quibus se in sua sacra initiant, verum statui discrimen: quia, donec verbo suo terrestre elementum Deus vivificet, nobis sacramentum non efficitur. Ut superstitio omnia Dei opera praepostere aemulatur, stulti homines varia sacramenta fabricant pro suo arbitrio, sed quia non subest verbum, tanquam anima, inanes sunt ac lusoriae umbrae. Quare teneamus, doctrinae virtute fieri ut signa novam naturam induant: sicuti externa carnis lotio spirituale regenerationis pignus esse incipit, praeeunte Evangelii doctrina: atque haec genuina est consecratio, in cuius locum magicos exorcismos Papatus nobis invexit. Ideoque apud Marcum dicitur, *qui crediderit, et baptizatus fuerit.* Quibus verbis non modo a spe salutis excludit Christus hypocritas, qui fide vacui externo tantum signo inflati sunt: sed sacro vinculo doctrinae Baptismum copulat, ut hoc nihil aliud sit quam illius accessio. Verum quia docere prius iubet Christus quam baptizare, et tantum credentes ad baptismum vult recipi, videtur non rite administrari baptismus, nisi fides prae-

cesserit. Atque hoc praetextu multum tumultuati sunt Anabaptistae contra Paedobaptismum. Solutio tamen non difficilis est, si quis praecepti rationem expendat. Iubet Christus perferri ad omnes Gentes legationem aeternae salutis: eam confirmat addito baptismi sigillo. Merito autem ante baptismum locatur verbi fides, quum Gentes alienae prorsus essent a Deo, nec quicquam haberent cum electo populo commune. Nam alioqui mendax esset figura, quae peccatorum remissionem et Spiritus donum offerret incredulis, qui nondum essent Christi membra. Fide autem aggregari scimus ad populum Dei, qui prius dispersi erant. Nunc quaeritur, qua lege Deus qui ante fuerunt alieni in filios cooptet. Certe negari non potest, ubi eos semel amplexus est in suum favorem, quin eundem prosequatur erga eorum filios ac nepotes. Communiter se Christi adventu Gentibus ac Iudaeis patrem exhibuit: quae ergo olim Iudaeis data fuit promissio, inter Gentes hodie quoque vigeat necesse est, Ero Deus tuus, et Deus seminis tui post te (Gen. 17, 7.). Ita eos, qui fide in Ecclesiam Dei ingressi sunt, videmus cum sua sobole censeri in Christi membris, et in salutis haereditatem simul vocari. Nec vero separatur hoc modo Baptismus a fide vel doctrina, quia licet pueri infantes nondum per aetatem fide percipiant Dei gratiam, Deus tamen eorum parentes compellans ipsos etiam complectitur. Nego igitur temere baptismum infantibus conferri, ad quem Dominus eos invitat, dum se illis promittit fore in Deum. *In nomine patris.* Hic locus docet, plenam et liquidam Dei notitiam, quae obscure tantum sub Lege et Prophetis adumbrata fuerat, demum emersisse sub Christi regno. Veteres quidem Deum nunquam ausi fuissent vocare suum patrem, nisi hanc fiduciam sumpsissent a Christo capite: nec illis prorsus incognita erat aeterna Dei sapientia, quae fons erat lucis et vitae. Unum etiam ex confessis principiis erat, Deum suam virtutem in Spiritu sancto exserere. Sed exortu Evangelii longe clarius sub tribus personis patefactus fuit Deus: quia tunc Pater in Filio, viva et expressa sua imagine, conspicuum se exhibuit: Christus vero ipse claro Spiritus sui fulgore mundum irradians, et hunc et se ipsum cognoscendum praebuit. Caeterum non abs re Patris, Filii, et Spiritus expressa hic fit mentio, quia aliter Baptismi vis apprehendi non potest, quam si a gratuita Patris misericordia initium fiat, qui nos per Filium unigenitum sibi reconciliat: deinde in medium prodeat Christus ipse cum mortis suae sacrificio, et tandem accedat etiam Spiritus sanctus, per quem nos abluit ac regenerat: denique suorum omnium bonorum consortes facit. Ita videmus, nec rite cognosci Deum, nisi distincte fides notra tres in una essentia personas concipiat, et inde Baptismi efficaciam fructumque manare, quod Deus Pater in Filio suo nos adoptat, et per Spiritum a carnis nostrae sordibus purgatos reformat in iustitiam.

Marc. 16. *Qui crediderit.* Haec promissio fuit adiuncta, quae totum humanum genus ad fidem alliceret: sicuti rursum ad terrendos incredulos gravis exitii denuntiatio sequitur. Porro mirum non est salutem promitti fidelibus: quia credendo in Filium Dei unigenitum non modo censentur ipsi inter Dei filios, sed gratuita iustitia et Spiritu regenerationis donati summam aeternae vitae possident. Cum fide Evangelii Baptismus coniungitur, ut sciamus insculptam illic esse salutis nostrae notam: nisi enim ad testandam Dei gratiam valeret, improprie dixisset Christus, *salvos fore qui crediderint et bapti-*

zati fuerint. Quanquam simul tenendum est, non ita necessario requiri ad salutem, ut perire necesse sit quicunque eum adepti non fuerint: neque enim hic fidei adiungitur tanquam dimidia salutis causa, sed ut testimonium. Fateor quidem hominibus necessitatem imponi, ne signum gratiae Dei negligant: sed quamvis pro eorum infirmitate talibus adiumentis utatur Deus, obstrictam esse eius gratiam nego. Hoc modo non simpliciter necessarium esse dicemus, sed tantum obedientiae nostrae respectu. Secundo membro, ubi condemnat Christus eos, qui non crediderint, rebelles significat, dum oblatam salutem respuunt, graviorem sibi poenam arcessere, nec iam communi tantum humani generis interitu esse implicitos, sed propriae ingratitudinis culpam sustinere.

17. *Signa eos, qui crediderint, haec sequentur.* Sicuti miraculis Evangelii sui fidem sancierat Dominus, quam diu versatus erat in mundo, ita nunc eandem virtutem in futurum tempus propagat, ne putent discipuli alligatam corporali eius praesentiae fuisse. Magnopere enim intererat vigere inter fideles divinam illam Christi potentiam, ut certo constaret resurrexisse a mortuis, quo superstes maneret eius doctrina, et immortale esset nomen. Porro quod fideles hoc dono instruit, ad singulos trahendum non est: scimus enim, distributa varie fuisse dona, ut miraculorum potestas non nisi penes quosdam fuerit. Sed quia commune totius Ecclesiae fuit, quod paucis dabatur, et quae unus miracula edebat, in omnium confirmationem valebant, merito indefinite credentes nominat Christus. Sensus ergo est, fideles eiusdem virtutis, quae prius in Christo admirabilis fuerat, fore ministros, ut eo absente certior constet Evangelii obsignatio, sicuti apud Ioannem (14, 12.) promittit eadem et maiora facturos. Porro ad testandam Christi gloriam et Deitatem satis fuit, paucos ex credentibus fuisse hac facultate ornatos. Quanquam autem non exprimit Christus, velitne hoc temporale esse donum, an perpetuo in Ecclesia sua residere: magis tamen probabile est, non nisi ad tempus promitti miracula, quae novum et adhuc obscurum Evangelium illustrent. Fieri quidem potest, ut ingratitudinis suae culpa mundus hoc honore privatus sit: ego tamen statuo, miraculis hunc proprie impositum fuisse finem, ne qua Evangelii doctrinae sub initium deesset approbatio. Et certe videmus, eorum usum non ita multo post cessasse, vel saltem adeo rara fuisse eorum exempla, ut colligere liceret non peraeque omnibus saeculis esse communia. Fecit tamen praepostera eorum, qui deinde sequuti sunt, vel cupiditas, vel ambitio, ne miraculis prorsus carerent, ut inania sibi fingerent. Atque hoc modo aperta fuit Satanae fallaciis ianua, non solum ut praestigiae succederent in locum veritatis, sed ut signorum praetextu simplices abducerentur a recta fide. Et certe aequum fuit curiosos homines, qui legitima approbatione non contenti, nova subinde miracula peterent, talibus imposturis deludi. Haec ratio est cur alibi (Matth. 24, 24.) praedixerit Christus, regnum Antichristi signis mendacibus refertum fore, et Paulus idem testetur (II. Thess. 2, 9.). Quare ut miracula fidem nostram rite confirment, in illa quam dixi sobrietate sese contineant nostrae mentes. Unde etiam sequitur, putidam esse eorum calumniam, qui doctrinam nostram miraculis destitui obiectant. Quasi vero non eadem illa sit, quam Christus satis superque olim obsignavit. Sed in hoc argumento brevior sum, quia iam pluribus locis plenius a me tractatum fuit.

Matth. 20. *Docentes eos servare.* His verbis (ut ante admonui) Christus Apostolos mittendo ostendit, se illis in totum non resignare suas partes, quasi Ecclesiae suae magister esse desinat. Nam Apostolos cum hac exceptione dimittit, ne propria commenta obtrudant, sed quod ipse mandavit, de manu (quod aiunt) in manum pure et fideliter dispensent. Atque utinam ius, quod sibi arrogat Papa, huic regulae subiiceret: nos enim facile pateremur ipsum esse Petri vel Pauli successorem, modo ne tyrannice in animas dominaretur. Sed quum profligato Christi magisterio, putidis suis nugis Ecclesiam inficiat, satis hinc apparet quam longe a munere Apostolico desciverit. Teneamus in summa, his verbis praefici Ecclesiae doctores, non qui proferant quicquid visum fuerit, sed ab ore unius magistri ipsi quoque pendeant, ut ei, non sibi, acquirant discipulos. *Ecce ego vobiscum.* Quia provinciam Christus mandabat Apostolis, quam minime obire poterant humana tantum virtute freti, coelestis sui praesidii fiducia eos animat. Nam antequam se illis affuturum promitteret, praefatus est, se Regem esse coeli et terrae, qui manu sua et imperio omnia gubernet. Ergo emphatice legendum est hoc pronomen, *ego*: acsi dixisset, si officio suo strenue defungi vellent Apostoli, non respiciendum esse quid ipsi possent, sed iniuncta eius potestate nitendum esse, sub cuius auspiciis militant. Modus autem praesentiae, quam Dominus suis promittit, spiritualiter intelligi debet: quia ut nobis auxilietur, non opus est e coelo descendere, quum Spiritus sui gratia, quasi extenta manu e coelo, iuvare nos possit. Nam qui secundum corpus immenso locorum spatio a nobis distat, non modo per totum mundum Spiritus sui efficaciam diffundit, sed in nobis quoque vere habitat. Notandum est praeterea, non solis Apostolis hoc esse dictum: quia non in unam modo aetatem, sed usque ad finem mundi Dominus auxilium suum promittit. Perinde est igitur acsi diceret, utcunque infirmi sint Evangelii ministri rerumque omnium inopia laborent, se illorum fore praesidem, ut victores emergant supra omnes mundi conflictus. Sicuti hodie clara experientia docet, arcano modo Christum mirabiliter operari, ut innumeris obstaculis Evangelium praevaleat. Quo minus ferenda est cleri papalis improbitas, dum sacrilegae suae tyrannidi hunc colorem inducunt. Negant Ecclesiam errare posse, quae a Christo regitur: quasi vero Christus, non secus ac gregarius quispiam miles, aliis ducibus mercenariam operam locarit, ac non potius auctoritatem sibi in solidum retinens, se doctrinae suae vindicem fore testatus sit, ut se eius ministri victores totius mundi fore confidant.

(222.) MARC. XVI. 19. Itaque Dominus quidem, postquam loquutus fuisset eis, receptus est in coelum, et consedit a dexteris Dei. 20. Illi vero egressi praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante per signa subsequentia.

LUC. XXIV. 50. Eduxit autem eos foras usque in Bethaniam: et sublatis in altum manibus suis, benedixit eis.

51. Et factum est, quum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in coelum. 52. Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymam cum gaudio magno. 53. Et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum. Amen.

Marc. 19. *Itaque Dominus.* Quia magnifice supra totum mundum extulerat Matthaeus regnum Christi, de ipsius in coelum ascensu nullus apud eum fit sermo. Loci etiam et formae Marcus non meminit, quorum utrumque exprimitur a Luca. Dicit enim, *eductos fuisse in Bethaniam discipulos*, ut a monte Olivarum (unde ad subeundam crucis ignominiam profectus erat Dominus) coeleste suum solium conscenderet. Sicuti autem non ab omnibus promiscue redivivus voluit conspici, ita non quoslibet sui in coelum ascensus testes admisit: quia hoc fidei mysterium Evangelii praeconio cognosci magis, quam oculis cerni volebat. Sequitur apud Lucam, Christum *sublatis in altum manibus Apostolos benedixisse.* Quo docuit benedicendi munus, quod sub Lege sacerdotibus commissum erat, vere et proprie suum esse. Dum sibi mutuo benedicunt homines, id nihil aliud est quam bene precari. Dei autem alia est ratio, qui non votis tantum favet, sed solo nutu praestat quicquid nobis optabile est. Sed quum omnis benedictionis unicus sit auctor, quo tamen familiaris esset sua gratia, voluit suo nomine ab initio sacerdotes benedicere tanquam mediatores. Sic Melchisedec benedixit Abrahae, et Numer. cap. 6, 23. perpetua huius rei lex tradita est. Eodem pertinet quod Psalmo 118, 26. legitur, Benedicimus vobis e domo Domini. Denique Apostolus (Hebr. 7, 7.) signum praestantiae esse dixit, aliis benedicere. Nam minor, inquit, a maiore benedicitur. Nunc ubi Christus, verus Melchisedec et aeternus Sacerdos in lucem prodiit, in ipso compleri oportuit quod legalibus figuris adumbratum fuit: sicuti etiam docet Paulus (Ephes. 1, 3.), nos in ipso benedici a Deo Patre, ut divites simus omnium coelestium bonorum. Ergo semel palam et sollenni ritu Apostolos benedixit, ut recta se ad ipsum conferant fideles, si Dei gratiae compotes esse cupiant. In *manibus sublatis* describitur vetus ceremonia, qua scimus sacerdotes olim fuisse usos.

Luc. 52. *Et ipsi adorato eo regressi sunt.* Adorandi verbo primum significat Lucas, exemptam fuisse dubitationem Apostolis, quia tunc omni ex parte resplenduit Christi maiestas, ut iam dubia esse non deberet eius resurrectio: deinde ob eandem causam coepisse maiore reverentia eum colere, quam dum eius consuetudine in terra fruebantur. Cultus enim, de quo nunc agitur, non tantum ut magistro vel prophetae, neque etiam ut Messiae, dimidia tantum ex parte cognito, sed ut Regi gloriae, mundique Iudici exhibitus fuit. Quia autem Lucae propositum erat, longius historiam suam texere, tantum breviter dicit, quid decem diebus egerint Apostoli. Summa autem est, prae gaudii fervore palam erupisse in laudes Dei et fuisse in templo assiduos: non quod noctes diesque illic transegerint, sed quod frequentarint omnes conventus, statisque et sollennibus horis affuerint ad gratiarum actionem Deo reddendam. Haec porro alacritas timori opponitur, qui prius clausos et latentes domi tenebat.

Marc. 19. *Consedit a dexteris Dei.* Aliis locis exposui, quid valeat haec loquutio: Christum scilicet in sublime evectum esse, ut

supra angelos omnesque creaturas emineat, ut per eius manum Pater mundum gubernet, ut denique coram eo flectatur omne genu. Ergo perinde est acsi vocetur Dei vicarius, qui eius personam sustinet. Quare locum aliquem imaginari non convenit, quum metaphorice *dextera* secundam a Deo potestatem significet. Consulto autem hoc addidit Marcus, ut sciremus, non receptum fuisse Christum in coelos, ut beatam quietem procul a nobis colat, sed ut mundo praesideat in salutem omnium piorum.

20. *Illi vero egressi praedicaverunt.* Breviter hic attingit Marcus, quae secundo libro Lucas historice prosequitur, pusillae et ignobilis hominum cohortis vocem pertonuisse usque ad extremos orbis fines. Nam quo res minus erat credibilis, eo certius refulsit coelestis potentiae miraculum. Christum morte crucis vel exstinctum prorsus esse omnes putassent, vel ita oppressum, ut nulla unquam fieret eius mentio nisi probrosa et detestabilis. Apostoli, quos sibi testes elegerat, illo turpiter deserto sese in tenebras abdiderant: tanta erat eorum inscitia ac ruditas, tantus deinde contemptus, ut vocem in publico emittere vix auderent. An ab hominibus indoctis nulliusque pretii, atque etiam transfugis sperandum fuit, ut oris sui sonitu tot gentes dispersas sub crucifixi imperium cogerent? Magnum ergo pondus subest his verbis, quod egressi ubique praedicaverint, qui trepide nuper in suo ergastulo silebant. Momento enim tam inopinata conversio humanitus accidere non potuit, ideoque addit Marcus, *Domino cooperante*, significans hoc vere divinum fuisse opus. Neque tamen hac loquendi forma inter ipsorum operam vel laborem et Dei gratiam partitur, quasi seorsum ipsi quicquam praestiterint: verum simpliciter a Deo fuisse adiutos intelligit, quia secundum carnem frustra aggressi essent, quod per ipsos tamen est perfectum. Fateor quidem Verbi ministros vocari Dei coadiutores (I. Cor. 3, 7. 9.), quatenus ipsorum ministerio utitur, sed tenendum est, nullam illis virtutem suppetere, nisi quam idem subministrat: deinde plantando et rigando nihil proficere, nisi ab arcana Spiritus efficacia proveniat incrementum. *Et sermonem confirmante.* Hic meo iudicio speciem designat Marcus eius quod proxime in genere posuit: nam aliis quidem modis cooperatus est Dominus, ne irrita esset Evangelii sui praedicatio, sed hoc illustre fuit auxilii eius documentum, quod miraculis eam sancivit. Docet autem hic locus, quorsum referri debeant miracula, nisi ea in perversas corruptelas trahere libeat: nempe ut Evangelio subserviant. Unde sequitur, sanctum Dei ordinem inverti, si a verbo Dei avulsa, cuius sunt appendices, ad ornandas impias doctrinas vel fucandos vitiosos cultus trahuntur.

Typis fratrum Unger.